

"Nešto od cele priče, ja narafski znam, ali mnogo ne znam. I to me kopka. To što ne znam: kopka i to što je ono što znam - "pravi roman". Ima rupa, ne kažem, ali gde piše da čitaocu baš sve treba objasniti! Nek se malo domišlja"

Slobodan Selenić

Predgovor III izdanju

Ambijent za reviziju finansijskih izveštaja u vreme pripreme i izdavanja ovog udžbenika se po mnogo čemu promenio u korist revizije u odnosu na stanje kod prethodna dva izdanja.

Dopunjeno i izmenjeno izdanje je izraz potrebe za suptilnim objašnjenjem revizije finansijskih izveštaja i sve šireg interesa za revizijom od strane studenata, računovodstvenih eksperata i menadžera.

Dopunjeno i izmenjeno izdanje mene uvek podseća na priču koju je opisao Momo Kapor u "Zelena čoja Montenegra" kad su on i Zuko Džumhur sedeli i pili pored reke Bune i terali neko momče **"...da zagazi u plitki potok ... i da premešta oblutke. Kad bi dečak poslušao, potočić bi drugačije zažuborio."**

Ovom prilikom zahvaljujem se svima koji su mi uputili kritike, primedbe i pohvale i na taj način mi pomogli u pripremi ovog izdanja.

Zahvaljujem se recenzentima prof dr Jovanu Rodiću i prof dr Đoki Maleševiću na korisnim primedbama i savetima.

Posebnu zahvalnost dugujem supruzi na nesebičnoj podršci i iskazanom strpljenju.

Subotica, februar, 2002.godine

Autor

Predgovor IV izdanju

Proces društvene i ekonomske tranzicije u našoj zemlji traje već petnaest godina. Kao i svaku drugu promenu, i tranziciju valja shvatiti kao post-period nekog prethodnog stanja čiju kompoziciju i način funkcionisanja transformiše mlađa generacija koja je nosilac tih promena.

Proces transformacije svetske privrede obeležen je: brzim protokom informacija, implementacijom informacionih i telekomunikacionih tehnologija, nesmetanim kretanjem kapitala na finansijskim tržištima i znanjem kao osnovnim generatorom razvoja. Računovodstvena i revizorska profesija procesu transformacije daju doprinos kroz harmonizaciju finansijskih (računovodstvenih) izveštaja o ekonomskim aktivnostima svih subjekata, učesnika u tranziciji. Nezaobilazan faktor uspešne harmonizacije finansijskih izveštaja je revizija (eng. auditing). Njen zadatak je da korisnicima obelodanjenih informacija u finansijskom izveštaju obezbedi umerenu garanciju i sigurnost da su one sačinjene u skladu sa merodavnim međunarodnim standardima. Finansijski izveštaj tek sa mišljenjem revizora za javnost i za donosiocel odluka ima odgovarajući kredibilitet.

Revizija finansijskih izveštaja ima teorijsku i praktičnu osnovu koju smo izložili u ovom radu. Ova knjiga nastala je kao rezultat višegodišnjeg zajedničkog rada autora na razvoju teorije, metodologije i izvođenja revizije finansijskih izveštaja. Osnovnu građu za ovu knjigu (tzv. background) čine radovi: dr Mirko Andrić - Revizija, III izdanje, udžbenik; mr Branko Krsmanović - Revizijsko ispitivanje pouzdanosti računovodstvenih internih kontrola u uslovima računarski podržanih informacionih sistema, doktorska disertacija; i mr Dejan Jakšić - Koncepti savremene revizije finansijskih izveštaja, doktorska disertacija.

Knjiga je u prvom redu namenjena studentima Ekonomskog fakulteta - smer Računovodstvo i revizija, kao i računovođama i revizorima za kontinuiranu edukaciju. Ona može poslužiti i menadžerima da se upoznaju sa postupcima i procedurama revizije finansijskih izveštaja.

Ovim putem zahvaljujemo se recenzentima na korisnim primedbama i sugestijama. Svim čitaocima koji nam upute kritike i sugestije unapred zahvaljujemo, uz obećanje da ćemo ih uvažiti u sledećem izdanju. Eventualne greške bilo koje vrste naša su odgovornost. Nisu namerne, pa stoga oprostite.

Zahvaljujemo se i svima koji su finansijski podržali ovo izdanje. Posebnu zahvalnost dugujemo direktoru štamparije A.D. "Proleter" Bečej, Dragi Bezareviću.

Knjigu posvećujemo našim suprugama: Vaski, Ljubici i Sandri.

Subotica, 29. septembar 2004. godine

Autori

Predgovor V izdanju

Od prethodnog izdanja udžbenika navršilo se pet godina. U tom periodu, tranzicija u kojoj se naša zemlja nalazi nije se završila. Naprotiv, u skladu sa svetskom ekonomskom krizom nalazi se u periodu stagnacije, neizvesnog privređivanja i čekanja oporavka. U tom kontekstu finansijsko izveštavanje trpi pritiske okruženja i vlasnika u smislu „rešavanja problema dobrih rezultata preko finansijskog izveštaja“. To je još jedna okolnost koja bitno ugrožava istinitost i objektivnost finansijskih izveštaja i tačnost informacija u njemu obelodanjenih. Zbog toga sve je prisutnija pojava „kreativnog“ finansijskog izveštavanja koje odstupa od osnovnih računovodstvenih načela.

Revizija finansijskih izveštaja koliko god se poštovanjem Međunarodnih standarda revizije i Kodeksa profesionalnog ponašanja odupirala pritiscima okruženja nije mogla ostati imuna na promene koje se dešavaju u okruženju i koje definišu opšti ambijent privređivanja. Čak je i jedna „velika revizorska firma“ bankrotirala zbog nekvalitetnih revizorskih izveštaja a koliko je takvih revizorskih izveštaja izdatih od „malih“ revizorskih firmi nije poznato kao ni koliki je broj revizorskih izveštaja (posebno u zemljama koje su u tranziciji) čije je mišljenje naručeno. Profesionalne organizacije računovođa na globalnom nivou i profesionalne organizacije razvijenih zemalja trude se da zadrže kredibilitet profesije, posebno njenog dela koji se odnosi na reviziju finansijskih izveštaja u svrhu javnog interesa.

Ovo izdanje udžbenika nastalo je zbog potrebe inoviranja sadržaja novim saznanjima koje smo u međuvremenu stekli istraživanjem teorije revizije i delovanjem u praksi revizije finansijskih izveštaja. U ovo izdanje ugradili smo primedbe i sugestije koje smo dobili od: studenata koje su usmerene u pravcu lakšeg studiranja revizije finansijskih izveštaja, revizora u revizorskoj praksi koji su sugerisali praktičnu primenljivost što smo delimično prihvatili (iz razloga da ne napravimo praktikum) i sugestije kolega se univerziteta. Ovom prilikom se svima zahvaljujemo a koliko smo uspeli da podignemo kvalitet udžbenika oceniće sami korisnici.

Autori upućuju posebnu zahvalnost recenzentu profesoru dr Jovanu Rodiću, za sve što smo naučili od njega kao profesora, a pre svega kao čoveka.

Subotica, septembar, 2009. godine

Dr M. Andrić

Rečnik pojmova

AICPA	Nacionalna profesionalna organizacija ovlašćenih javnih računovođa u SAD.
Analitičke procedure, analitički pregledi, analitički postupci	Analitičke procedure obuhvataju analizu značajnih pokazatelja (ratio brojeva) i trendova, uključujući i istraživanje fluktuacija. Analitičke procedure pomažu revizorima da steknu uvid u poslovanje klijenta, planiraju reviziju i otkriju iznose u finansijskim izveštajima za koje je povećana verovatnoća nepravilnosti.
Aplikativne kontrole	Specifične kontrole nad računovodstvenim kompjuterskim aplikacijama koje imaju za cilj da obezbede adekvatnost unosa, obrade i izlaza računovodstvenih podataka.
Detekcioni rizik	Rizik da revizor suštinskim testovima neće otkriti materijalno značajne pogrešne iskaze.
Dijagram toka podataka	Instrument sticanja razumevanja i dokumentovanja sistema internih kontrola klijenta. Sastoji se od grafičkog prikaza internih kontrola uz pomoć standardnih oblika.
Događaji nakon datuma bilansa stanja	Poslovni događaji nakon datuma bilansa stanja, a pre datuma izdavanja finansijskog izveštaja koji : <ol style="list-style-type: none">pružaju dodatne dokaze o okolnostima koje su postojale na datum bilansa; iliukazuju na okolnosti koje nisu postojale na datum bilansa, a koje značajno menjaju stanje koje je postojalo na datum bilansa.
Drugi revizor	Revizor koji pripada filijali iste revizijske firme ili neke druge firme, a koji snosi odgovornost podnošenja izveštaja o pojedinim finansijskim informacijama koji su uključeni u finansijske izveštaje.
Ekspert	Lice ili firma sa specijalnim kvalifikacijama, znanjem i iskustvom u određenoj oblasti izvan računovodstva i revizije.
Inspekcija	Ispitivanje evidencije, dokumenata i materijalnih sredstava.
Interna revizija	Funkcija ocenjivanja aktivnosti koja se organizuje u okviru nekog preduzeća i koja uključuje ispitivanje, ocenu i praćenje adekvatnosti i efikasnosti sistema internih kontrola.
Inherentni rizik	Rizik da postoje greške u finansijskim izveštajima. Ovaj rizik se

	utvrđuje pre razmatranja da li sistem internih kontrola funkcioniše ili ne.
Ispitivanje	Pribavljanje informacija od stručnih lica u okviru ili van klijenta.
Jedinica uzorka	Pojedinačna pozicija koja čini populaciju, na primer, stavke u izvodu banke, izlazne fakture ili salda na računima pojedinih kupaca.
Kompjuterski informacioni sistem	Računarski sistem za obradu računovodstvenih podataka klijenta.
Kontrola kvaliteta revizijske firme	Politike i postupci koje je ustanovila revizijska firma kako bi obezbedila da sve revizije budu izvršene u skladu sa zahtevima standarda i profesije.
Kontrolni rizik	Rizik da sistem internih kontrola klijenta neće pravovremeno sprečiti ili ispraviti materijalno značajne pogrešne iskaze.
Kontrolni testovi	Revizijski postupci koji se vrše radi dobijanja revizijskog dokaza o efikasnosti strukture i funkcionisanja sistema internih kontrola klijenta.
Konfirmacija	Obrazac za pribavljanje dokaza kroz direktnu komunikaciju sa trećim licima.
Kriminalna radnja	Namerna radnja jednog ili više pojedinaca iz redova rukovodstva, zaposlenih ili trećih osoba koja ima za posledicu pogrešno prikazivanje finansijskih izveštaja.
Materijalnost	Informacija je materijalna ako bi njeno izostavljanje ili pogrešno prikazivanje uticalo na ekonomske odluke korisnika finansijskih izveštaja.
Modifikovani izveštaj revizora	Smatra se da je izveštaj revizora modifikovan kada je mišljenju dodat pasus o naglašavanju problema ili ako se mišljenje razlikuje od mišljenja bez rezervi.
Mišljenje bez rezervi	Revizor izražava mišljenje bez rezervi kada zaključi da finansijski izveštaji daju istinitu i objektivnu sliku finansijske pozicije, rezultata poslovanja i novčanih tokova.
Mišljenje sa rezervom	Revizor izražava mišljenje sa rezervom kada dođe do zaključka da se pozitivno mišljenje ne može izraziti, ali da efekti neslaganja s rukovodstvom, ili ograničenja obima revizije nisu od toliko materijalnog značaja da zahtevaju negativno mišljenje ili uzdržavanje od mišljenja.
Naknadni događaji	Videti <i>Događaji nakon datuma bilansa stanja</i>
Načelo stalnosti poslovanja (going concern)	Pretpostavka da će klijent u narednom periodu nastaviti sa normalnim poslovanjem. Na osnovu ovog načela, sredstva i obaveze se evidentiraju uz pretpostavku da će pravno lice biti u mogućnosti da realizuje svoja sredstva i izvrši svoje obaveze u normalnom toku

	poslovanja (a ne da će ih prodati po likvidacionoj vrednosti).
Negativno mišljenje	Revizor izražava negativno mišljenje kada su efekti revizorovog neslaganja sa pojedinim činjenicama od takvog fundamentalnog značaja da se može reći da finansijski izveštaji ne izražavaju finansijsku poziciju, rezultate poslovanja i novčane tokova na istinit i objektivan način.
Novi revizor	Revizor koji nije vršio reviziju finansijskih izveštaja klijenta u prethodnom periodu.
Obelodanjivanje	Objavljivanje svih značajnih informacija u finansijskim izveštajima.
Ovlašćeni javni računovođa, ovlašćeni revizor	Osoba koja je ovlašćena od strane države da vrši reviziju. Ovaj status stiče se na osnovu polaganja ispita za profesionalno zvanje, kao i ispunjenju zahteva koji se tiču obrazovanja i iskustva u praksi.
Ograničenje obima	Klijent može ponekad da revizoru nametne ograničenje u pogledu obima njegovog rada (npr. revizor ne može da sprovede postupak koji smatra neophodnim). Ograničenje obima može biti nametnuto okolnostima (npr. revizor se angažuje u vreme koje su onemogućava da posmatra popisivanje zaliha). Ograničenje obima može nastati i kada su računovodstvene evidencije klijenta neadekvatne.
Opšte kontrole	Aktivnosti nadzora nad funkcionisanjem kompjuterskog informacionog sistema.
Očekivana greška	Greška za koju revizor očekuje da će biti prisutna u populaciji.
Pismo o angažovanju	Pismo koje revizor šalje klijentu i kojim dokumentuje i potvrđuje prihvatanje angažmana, ciljeve i obim revizije i odgovornost revizora i klijenta..
Pismo o slabostima	Izveštaj koji revizor podnosi menadžmentu i u kojem ukazuje na uočene slabosti u funkcionisanju sistema internih kontrola klijenta.
Povezani subjekti	Subjekti se smatraju povezanim ako jedan od njih ima mogućnost da kontroliše drugog ili da vrši dominantan uticaj na donošenje njegovih finansijskih i poslovnih odluka.
Populacija	Celokupan niz podataka iz kojeg se bira uzorak i na koji revizor projektuje zaključke uzorkovanja.
Posmatranje	Nadgledanje procesa ili postupaka koje obavlja neko drugo lice, na primer, revizorovo posmatranje popisa zaliha koji vrši osoblje klijenta.
Prethodni revizor	Revizor koji je zamenjen novim revizorom. Videti: Novi revizor
Program revizije	Spisak revizijskih procedura koje treba sprovesti u toku konkretnog angažmana. Programom revizije uređuje se i dodeljivanje i raspo-

	ređivanje rada u toku revizije i planira vremensko angažovanje na pojedinim poslovima revizije. Program revizije se sačinjava posebno za svaki angažman.
Profesija	Aktivnost koja uključuje odgovornost da se služi javnosti, koja ima složeno jezgro znanja, standarde za prijem u profesiju i potrebu za poverenjem javnosti koja se zasniva na poštovanju etičkih normi.
Radni papiri	Dokumentacija koju je revizor prikupio ili kreirao kako bi dokumentovao izvršeni posao i stekao osnovu za izražavanje mišljenja.
Razumno uveravanje	Nivo uveravanja koji pruža revizor i koji predstavlja meru kojom se korisnici izveštaja mogu pouzdati u rezultate revizije i izraženo mišljenje.
Računovodstvena procena	Određivanje približnog iznosa neke pozicije nada ne postoji precizan način za njeno utvrđivanje.
Računovodstveni sistem	Skup evidencija klijenta za obradu poslovnih događaja. Računovodstveni sistem služi za identifikovanje, prikupljanje, analiziranje, obračunavanje, klasifikaciju i sumiranje poslovnih događaja i izveštavanja o njima.
Računovodstveni ciklus	Deo celokupnog računovodstvenog sistema kojeg čine međusobno povezane transakcije koje čine jednu logičku celinu.
Računska kontrola	Revizijski postupak provere računске tačnosti podataka iz izvornih dokumenata i računovodstvenih evidencija.
Revizija	Cilj revizije je izražavanje mišljenja o tome da li su finansijski izveštaji po svim bitnim pitanjima sastavljeni u skladu sa utvrđenim okvirom za finansijsko izveštavanje.
Revizijski dokaz	Informacije koje je revizor dobio u toku izvođenja zaključaka na kojima zasniva mišljenje.
Revizijski komitet	Komitet koji ima nadzornu funkciju u preduzeću koja je povezana sa radom eksterne i interne revizije. Revizijski komitet komunicira sa revizorima, pregleda nalaze revizije, nadgleda aktivnosti osoblja koje je uključeno u internu reviziju i interveniše u slučaju bilo kakvog nesporazuma između menadžmenta i eksternih revizora.
Revizijski rizik	Rizik da revizor može izraziti neodgovarajuće mišljenje u slučajevima kada finansijski izveštaji sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze.
Revizijsko uzorkovanje	Primena postupaka revizije na manje od 100% stavki koje čine saldo na računu ili grupu transakcija, uz uslova da sve stavke iz uzorka imaju šansu da budu odabrane.
Revizor	Lice koje pruža revizijske usluge.
Rizik korišćenja uzorka	Rizik koji postoji zbog mogućnosti da zaključci, zasnovani na rezultatima ispitivanja uzorka, budu različiti od zaključaka do kojih bi revizor došao da je sproveo postupke revizije nad celokupnom

Rizik nekorišćenja metode uzorka	populacijom. Rizik koji nastaje iz faktora koji prouzrokuju da revizor donese pogrešan zaključak iz bilo kog razloga koji nije u vezi sa veličinom uzorka. Na primer, revizor može pogrešno da protumači rezultate uzorkovanja.
Sistem internih kontrola	Politike i postupci (internih kontrola) koje je menadžment klijenta uspostavio radi pomoći u postizanju ciljeva. Sistem internih kontrola uključuje: pridržavanje politike rukovodstva, očuvanje integriteta sredstava, sprečavanje i otkrivanje kriminalnih radnji i grešaka, tačnost i potpunost računovodstvene evidencije i ažurno sastavljanje pouzdanih finansijskih informacija.
Statističko uzorkovanje	Postupak uzorkovanja koji se zasniva na: a) slučajnom izboru uzorka; i b) primeni teorije verovatnoće u ocenjivanju rezultata uzorkovanja, uključujući merenje rizika korišćenja uzorka.
Stratifikacija	Proces podele populacije na delove prema sličnosti karakteristika, tako da svaki deo predstavlja posebnu grupu jedinica za uzorkovanje.
Suštinski testovi	Provere koje se vrše da bi se pribavio revizijski dokaz radi otkrivanja materijalno značajnih grešaka u finansijskim izveštajima.
Tvrdnje menadžmenta	Eksplisitne i implicitne izjave menadžmenta koje su sadržane u finansijskim izveštajima.
Tolerantna greška	Maksimalna greška u populaciji koju je revizor spreman da prihvatiti.
Uzdržavajuće mišljenje	Revizor izražava uzdržavajuće mišljenje da su mogući efekti ograničavanja obima njegovog rada od takvog materijalnog značaja da ne omogućuju pribavljanje dovoljnog i odgovarajućeg revizijskog dokaza i zbog toga revizor nije u mogućnosti da izrazi mišljenje o finansijskim izveštajima klijenta.
Upitnik internih kontrola	Instrument sticanja razumevanja i dokumentovanja sistema internih kontrola klijenta. Sastoji se od niza pitanja na koje osoblje klijenta daje odgovore.
Finansijski izveštaji	Skup izveštaja koji se sastavljaju na kraju poslovne godine i koji prezentuju rezultate poslovanja klijenta u prethodnom periodu. Finansijske izveštaje najčešće čine: bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o promenama na kapitalu, bilans tokova gotovine, napomene uz finansijske izveštaje i sl.
"Šetnja kroz" sistem, praćenje traga	Proces praćenja transakcije kroz računovodstveni sistem kako bi se razumeo proces računovodstvenog evidentiranja. Npr. za kupovinu osnovnog sredstva prate se: opis, ponuda, odluka o nabavci, ugovor, otpremnica, prijemnica, faktura, nalog za plaćanje.

1 Uvod u reviziju finansijskih izveštaja **1**

1.1. Pojam, uloga i definicija revizije	1
1.2. Potreba za nezavisnom revizijom	3
1.3. Revizija kao profesija	7
1.4. Revizija kao veština	8
1.5. Revizija kao teorija	9
1.6. Uloga revizije	12
1.6.1. Društvena uloga revizije	12
1.6.2. Ekonomska uloga revizije	13
1.6.3. Psihološka uloga revizije	13
1.6.4. Politička uloga revizije	14
1.7. Vrste revizije	14
1.8. Usluge revizorskih firmi	15
1.9. Razvoj revizije	18
1.9.1. Revizija u razvijenim zemljama	18
1.9.2. Važniji datumi u evoluciji revizije finansijskih izveštaja u Srbiji	20
1.10. Revizorske organizacije	21
1.10.1. Nacionalne profesionalne revizorske organizacije	21
1.10.2. Međunarodna federacija računovođa - ifac	23
1.10.3. Revizorske firme	27
1.11. Edukacija revizora	29
1.11.1. Sticanje revizorskih zvanja	29
1.11.2. Međunarodni standardi edukacije	30
1.11.3. Profesionalna zvanja u Srbiji	31
1.12. Revizija u evropskoj uniji	31
1.12.1. Regulativa revizije u evropskoj uniji (osma direktiva)	31
1.12.2. Odnos međunarodne i evropske regulative revizije	36
1.13. Kontrola kvaliteta revizije	37
1.13.1. Potreba za kontrolom kvaliteta revizije	37
1.13.2. Kontrola kvaliteta na nivou revizijske firme	39
1.13.3. Kontrola kvaliteta na nivou revizijskog angažmana	41
1.13.4. Kontrola kvaliteta na nivou profesije	41
1.13.5. Kontrola kvaliteta kroz javni nadzor	42

2 Teorijske osnove revizije **47**

2.1. Ciljevi revizije	48
-----------------------	----

2.2. Postulati revizije	49
2.3. Koncepti revizije	52
2.3.1. Koncept fer prezentacije	54
2.3.2. Koncept dužne profesionalne pažnje	55
2.3.3. Koncept nezavisnosti	57
2.3.4. Koncept razumnog uveravanja	62
2.3.5. Koncept revizijskog dokaza	67
2.4. Standardi revizije	70
2.4.1. Opšteprihvaćeni standardi revizije (GAAS)	71
2.4.1.1. Opšti standardi	72
2.4.1.2. Standardi izvođenja revizije	72
2.4.1.3. Standardi izveštavanja	74
2.4.2. Međunarodni standardi revizije (ISA)	75
2.5. Mišljenje revizora	78

3 Profesionalna etika revizije **83**

3.1. Potreba za kodeksom	83
3.2. IFAC-ov kodeks etike za profesionalne računovođe	86
3.2.1. Opšta primena kodeksa (deo A)	87
3.2.2. Kodeks primenljiv na profesionalne računovođe u javnoj praksi (deo B)	88
3.2.3. Kodeks primenljiv na zaposlene profesionalne računovođe (deo C)	92

4 Materijalnost i rizik u reviziji **95**

4.1. Materijalnost u reviziji	95
4.2. Preliminarna ocena materijalnosti	96
4.3. Alociranje materijalnosti	97
4.4. Izračunavanje materijalnosti	98
4.5. Rizik revizije	100
4.5.1. Inherentni rizik	101
4.5.2. Kontrolni rizik	103
4.5.3. Detekcioni rizik	105
4.5.4. Sumiranje rizika revizije	105

5 Dokazi u reviziji **111**

5.1. Načini (metode) sakupljanja dokaza	111
5.1.1. Opšti pristup prikupljanju dokaza	111
5.1.2. Načini prikupljanja dokaza u reviziji	113
5.2. Analitičke procedure	114
5.3. Osobine revizijskog dokaza	117
5.4. Tvrdnje u finansijskim izveštajima, specifični ciljevi revizije i revizijski testovi	119
5.4.1. Kontrolni testovi i rizik kontrole	121
5.4.2. Suštinski testovi i detekcioni rizik	123
5.4.3. Testovi dvostruke namene	127
5.5. Korišćenje rada drugih	127

5.5.1. Korištenje rada drugog revizora	127
5.5.2. Korišćenje rada interne revizije	128
5.5.3. Korišćenje rada eksperata	129
5.6. Transakcije sa povezanim licima	130

6 Postupak revizije **135**

6.1. Prihvatanje klijenta	137
6.2. Upoznavanje sa klijentom	143
6.3. Razvijanje globalne strategije revizije	144
6.4. Plan i program revizije	145
6.5. Proces revizije	148
6.6. Formiranje mišljenja i izrada revizorskog izveštaja	150
6.7. Radni papiri revizije (dokumentacija)	150

7 Ocena pouzdanosti sistema internih kontrola **159**

7.1. Upoznavanje sa klijentovim sistemom interne kontrole (SIK)	160
7.1.1. Kontrolno okruženje	160
7.1.2. Računovodstveni sistem	161
7.1.3. Kontrolne procedure	162
7.1.4. Monitoring	164
7.2. Revizorsko razumevanje sistema interne kontrole	164
7.2.1. Izvođenje preliminarog pregleda	165
7.2.2. Dokumentovanje sistema interne kontrole	166
7.2.3. Identifikovanje ciklusa transakcija	168
7.2.4. Izvođenje "šetnje - kroz" transakcije	169
7.2.5. Identifikovanje kontrola na koje se potencijalno može osloniti	169
7.3. Procena kontrolnog rizika	170

8 Uticaj informacionih i telekomunikacionih tehnologija na proces revizije **177**

8.1. Karakteristike kompjuterskih informacionih sistema	177
8.2. Specifičnosti izvođenja revizije u ITT okruženju	180
8.3. Interne kontrole u ITT okruženju	180
8.3.1. Opšte kontrole	181
8.3.2. Aplikativne kontrole	183
8.4. Primena kompjutera kao revizijskog alata	185
8.5. Revizorski softverski paketi	189

9 Primena uzorka u reviziji **195**

9.1. Statističko i nestatističko uzorkovanje	196
9.2. Definisavanje populacije	197
9.3. Metode selekcije uzorka	198

9.4. Uzorkovanje za testove kontrole	202
9.5. Uzorkovanje numeričkih vrednosti (promenljivih)	210

10 Revizija pozicija finansijskog izveštaja 221

10.1. Revizija nekretnina, postrojenja i opreme	223
10.2. Revizija dugoročnih finansijskih plasmana	226
10.3. Specifični problemi i ciljevi revizije zaliha	227
10.4. Revizija potraživanja	230
10.5. Revizija novčanih sredstava	232
10.6. Revizija obaveza prema dobavljačima	233
10.7. Revizija kapitala	234
10.8. Revizija dugoročnih obaveza	236
10.9. Revizija zaposlenih i plata	238

11 Završna revizija 243

11.1. Prisustvovanje popisu	243
11.1.1. Postupci završne revizije kod popisa osnovnih sredstava	244
11.1.2. Postupci završne revizije kod popisa zaliha	244
11.2. Potvrđivanje salda (konfirmacija)	246
11.3. Pregled naknadnih događaja	248
11.4. Pregled potencijalnih obaveza i potencijalne imovine	250
11.5. Revizija prihoda i rashoda	253
11.6. Razmatranje vremenske neograničenosti poslovanja (Going Concern)	255
11.7. Revizija ostalih elemenata finansijskog izveštaja	257
11.8. Finalne provere	259
11.9. Pribavljanje pisma prezentacije	261
11.10. Formiranje mišljenja	263

12 Revizijski izveštaji 269

12.1. Pismo rukovodstvu	269
12.2. Revizorski izveštaj o finansijskim izveštajima	271
12.3. Izražavanje revizorskog mišljenja	274
12.3.1. Mišljenje bez rezerve (pozitivno mišljenje)	274
12.3.2. Mišljenje sa rezervom	276
12.3.3. Uzdržavanje od mišljenja (odrečno mišljenje)	279
12.3.4. Negativno mišljenje	280
12.4. Ostali revizorski izveštaji	281

13 Interna revizija 289

13.1. Osnovna obeležja interne revizije	290
13.2. Područja delovanja interne revizije	293
13.3. Organizaciono poziciranje interne revizije u preduzeću	294

13.4. Standardi interne revizije	296
13.5. Profesionalna etika interne revizije	298
13.6. Izveštaj interne revizije	299

14 Revizija konsolidovanih finansijskih izveštaja **305**

14.1. Računovodstveni aspekti konsolidacije finansijskih izveštaja	305
14.2. Specifičnosti revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja	307
14.3. Procedure revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja	310
14.3.1. Planiranje revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja	310
14.3.1.1. Sticanje razumevanja o uslovima konsolidovanih finansijskih izveštaja	310
14.3.1.2. Procena materijalnosti	313
14.3.1.3. Identifikacija rizika u reviziji	313
14.3.1.4. Priprema revizijskog programa	314
14.3.2. Sprovođenje procedura u reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja	316
14.3.3. Izveštavanje o reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja	317

Bibliografija **323**

Uvod u reviziju finansijskih izveštaja

1.1. Pojam, uloga i definicija revizije

U privrednom i administrativnom životu reč revizija se dosta često upotrebljava. Zbog njenog čestog pominjanja čini se da znamo šta ona znači i šta pod tim pojmom podrazumevamo. Pojam "revizija" potiče od latinskog izraza "revisio", a na srpskom jeziku označava "ponovno viđenje, ponovno gledanje, pregled, obnovu procesa, poslednji pregled sloga pred štampu"¹. Revizija i revizorski posao nije karakterističan, kako se već iz određenja pojma revizije može zaključiti, samo za ekonomsko privređivanje. Reviziju u poslovanju preduzeća prema S. Kukoleči,² predstavlja "...Svaka sistemska i detaljno provedena naknadna kontrola poslovanja privredne organizacije ili ...Revizija finansijskog poslovanja obuhvata detaljno ispitivanje čitavog poslovanja u određenom periodu ili ispitivanje jednog užeg sektora; vrši se kad je potrebno precizno rasvetliti pravo stanje; kad se sumnja na postojanje finansijskih zloupotreba, ili kad je to potrebno organima upravljanja iz nekih posebnih razloga." Pored prethodnog određenja prof. Kukoleča definiše pojam revizije koji se karakteristično i često pojavljuje i to u sudstvu "... gde znači obnovu sudskog spora na zahtev jedne od stranaka u sporu na osnovu novih dokaza ..., u administraciji revizije je "...izmena i dopuna zakona i drugih postojećih pozitivno pravnih propisa ..."u nauci je to izmena i dopuna autorskog dela ... a u publikovanju ... poslednji pregled autorskog dela i štampanih stvari sa odobrenjem za štampu ...". Revizija se, dakle, pojavljuje u više oblasti i za svaku ima specifično značenje.

Iz prethodnih navoda o reviziji možemo zaključiti da je u svakom slučaju obavljaju lica, a ni u kom slučaju mašine³. Prema tome revizija bilo gde i bilo kako da se upotrebljava predstavlja intelektualnu aktivnost. Lice koje obavlja reviziju ima zvanje revizor samo u slučajevima koje prof. Kukoleča navodi za računovodstveno iskazivanje finansijskog poslovanja. Za sve druge slučajeve revizor se ne navodi i u praksi ne pominje kao lice koje pokreće ili provodi reviziju. Samo za ispitivanje valjanosti finansijskih izveštaja o poslovanju potreban je revizor za kojeg se kaže da je stručno lice koje je, na osnovu zakona, ovlašćeno od nadležnog državnog organa da vrši reviziju poslovanja preduzeća a koje pored poznavanja struke mora znati svoja prava i obaveze na osnovu postojećih propisa i raspolagati visokim moralnim kvalitetima.⁴

¹ Prema: Milan Vujaklija: Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1954, str. 808

² Dr S. Kukoleča: Organizacioni poslovni leksikon izraza, pojmova i metoda, Zavod za ekonomske ekspertize, Beograd, 1990. godina str. 1319

³ Pojam revizije (audit) se sve češće koristi ne samo u računovodstvenoj i finansijskoj teoriji i praksi, već i u informacionom sistemu, sistemu kontrole kvaliteta i dr.

⁴ Dr S. Kukoleča: Organizacioni poslovni leksikon izraza, pojmova i metoda, Zavod za ekonomske ekspertize, Beograd, 1990. godine, str. 320

Revizija finansijskih izveštaja se od ostalih revizija izdvaja i po tome kakve stručne i etičke kvalitete mora posedovati lice koje je izvodi. Ovo obeležje reviziju finansijskih izveštaja čini posebnom.

Teorijom i praksom revizije u svetu se bavi veliki broj pojedinaca i asocijacija koje su od nacionalnog ili međunarodnog značaja. Komitet za osnovne koncepte revizije Američkog instituta ovlašćenih javnih računovođa definisao je reviziju kao "**... sistematski proces nepristrasnog prikupljanja i vrednovanja dokaza o nekim tvrdnjama koje se odnose na ekonomske aktivnosti i događaje. Revizija ima za cilj utvrđivanje stepena korespondentnosti između datih tvrdnji i nekog prethodno definisanog kriterijuma, kao i saopštavanje rezultata tih upoređivanja zainteresovanim korisnicima**".⁵ Definicija revizije je koncizna, logična i dovoljno široka da može obuhvatiti mnogo različitih tipova revizije. Revizija, dakle, obuhvata sistematsko prikupljanje i vrednovanje dokaza kao osnov za određivanje da li finansijski izveštaji odgovaraju ustanovljenim kriterijima koji su sadržani u računovodstvenim standardima. Pored sakupljanja dokaza, revizija uključuje i meritorno izražavanje mišljenja nezavisnog, kompetentnog i autoritativnog lica. Mišljenje revizora uvek zavisi od dokaza.

Jedan od istaknutijih teoretičara revizije u svetu Tom Li, reviziju je u opštem smislu početkom osamdesetih godina definisao na sledeći način: "U najširem smislu reči, revizija je sredstvo pomoću koga se jedno lice uverava od strane drugog lica u kvalitet stanje i status nekog predmetnog pitanja koje je ovo drugo lice ispitivalo. Potreba za revizijom nastaje zbog toga što je prvo pomenuto lice u nedoumici ili sumnja u kvalitet stanje ili status relevantnog predmetnog pitanja, a nije lično u stanju da otkloni tu sumnju ili nedoumicu".⁶

Isti autor 1993. reviziju korporacija definiše kao "**... kompleksnu i tehničku funkciju u kojoj revizor potvrđuje i izveštava o kvalitetu finansijskih izveštaja koje uprava korporacije obelodanjuje javno za spoljne članove koji imaju pravo glasa**". Ovaj autor dalje sugerise da, ako je uspešno obavljena, takva funkcija obezbeđuje dovoljno osiguranja u vezi sa kvalitetom objavljenih finansijskih izveštaja i dozvoljava da njihov sadržaj bude oslonac za one pojedince i organizacije kojima su saopštenja namenjena kao i na one druge koji ih mogu indirektno koristiti.

Međunarodni standard revizije "Cilj i opšti principi revizije finansijskih izveštaja"⁷ u tački dva definiše reviziju preko cilja revizije: "**Cilj revizije finansijskih izveštaja je da omogući revizoru da izrazi mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji, po svim bitnim pitanjima, sastavljeni u skladu sa identifikovanim okvirom za finansijsko izveštavanje**".

Na osnovu prezentiranih definicija revizije možemo izvesti zaključak da je revizija sistematski proces, koji izvodi nezavisan i kompetentan revizor, koji skuplja i vrednuje dovoljne i relevantne dokaze o poslovnim transakcijama i njihovim posledicama da bi utvrdio na koji je način stanje, vlasništvo, vrednovanje i obelodanjivanje tih akcija iskazano u računovodstvu i nivo saglasnosti iskazivanja tih promena sa računovodstvenim standardima. Utvrđeni rezultati nalaza se, na standardizovan način, saopštavaju zainteresovanim korisnicima u vidu revizorskog izveštaja.

Finansijske izveštaje o poslovanju obelodanjuje menadžment klijenta i informacije koje iz tih izveštaja zainteresovani korisnik može saznati predstavljaju odgovornost menadžera.

Predmet revizije su informacije o poslovnim transakcijama i događajima koji se obično izražavaju kvantitativno. Informacije koje su kvantifikovane mogu se verifikovati dok informacije koje se ne mogu kvantifikovati po definiciji nisu u domenu revizije (npr. podobnost zaposlenih radnika i sl.).

Primarni cilj revizije je u formiranju mišljenja revizora o finansijskim izveštajima. Mišljenje zavisi uvek od rezultata revizije i ukazuje da li se finansijski izveštaj prezentira u skladu sa računovods-

⁵ David Ricchiute: Auditing - principles and standards, Boston, 1989. str. 215

⁶ Tom Lee: Corporate Auditing Theory, Chapman and Hall, London, 1993. str 15

⁷ Detaljnije vidi: IFAC: Međunarodni standardi i saopštenja revizije, uveravanja i etike prevod, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2006, str. 306

tvenim standardima. Na primer, računovodstveni standardi zahtevaju da se samo osnovna sredstva koja klijent kontroliše mogu uključiti u aktivu. Ako sredstva postoje i ako su u vlasništvu klijenta i ako su u računovodstvu proknjižena u skladu sa računovodstvenim standardima revizor može zaključiti da postoji saglasnost između ekonomske akcije (kupovine ili izgradnje) i ustanovljenih kriterijumima (standarda). U svojoj biti revizija se sastoji iz prikupljanja i vrednovanja dokaza koji revizoru omogućuju da proceni da li izveštaji odgovaraju ustanovljenim kriterijima. Dokazi o stepenu saglasnosti između tvrdnji u finansijskom izveštaju i računovodstvenih standarda nalaze se u računovodstvenim dokumentima (fakture, čekovi, ugovori, popisne liste, nalozi za plaćanje, prijemnice i dr.).

Svaki dobijeni dokaz revizor mora da tumači i procenjuje pre nego što dođe do zaključka da li se izveštaji podudaraju sa objektivnim kriterijima. Ta rasuđivanja od strane revizora iziskuju analitičke sposobnosti i sposobnosti tumačenja i povezivanja. Objektivni dokaz omogućava revizoru da zauzme nepristrasan stav pri izboru i oceni dokaza.

Revizija je sistematski proces što znači da treba da bude planirana i da ima formulisani strategiju. Strategija i planiranje su dva važna segmenta procesa revizije, jer dokaze revizije treba odabrati i proceniti u odnosu na specifične ciljeve revizije koji su međusobno povezani. O vrsti i kvalitetu dokaza revizor donosi odluku u toku samog procesa revizije. Sistematski proces ima specifičan značaj u tome što se revizija dobrim delom zasniva na filozofiji i metodi naučnog istraživanja.

Strategija svake revizije mora biti pažljivo osmišljena i fleksibilna, tj. podložna modifikaciji, s obzirom na moguće situacije u finansijskim izveštajima.

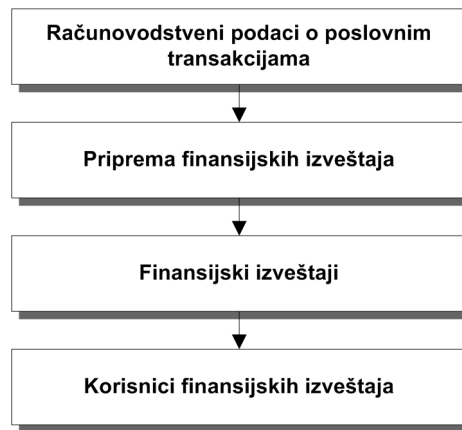
Cilj revizije finansijskih izveštaja je saopštavanje zainteresovanim korisnicima nezavisnog mišljenja o saglasnosti finansijskih izveštaja sa ustanovljenim kriterijima. To saopštavanje formalizuje se kroz Izveštaj revizora. Dakle, revizija uključuje i fazu izveštavanja, kada revizor saopštava mišljenje zainteresovanim korisnicima, kao što sadrži i fazu istraživanja, kada se sakupljaju i procenjuju dokazi da bi se formiralo mišljenje.

Svaka definicija revizije potencira određeni odnos između računovodstva i revizije. Objekt revizije je sadržan u brojnim računovodstvenim podacima. Revizor mora poznavati računovodstvene transakcije, računovodstveno procesiranje i računovodstvene standarde. Računovodstvo odnosno računovodstveno procesiranje podataka stvara izvore dokaza i druge neophodne i korisne informacije. Revizija potvrđuje i pojačava vrednost informacija koje su dobivene računovodstvenim procesiranjem, putem kritičke procene tih informacija. Prethodne činjenice obavezuju revizora da dobro poznaje teoriju i praksu računovodstva. S druge strane, računovođe ne moraju znati metode, procese i procedure revizije. Između revizora i računovodstva postoji korelativna veza. Nepoznavanje računovodstvene teorije i prakse diskredituje stručnost i kompetentnost revizora odnosno poznavanje računovodstvene teorije i prakse je *conditio sine qua non* za kvalitetnu reviziju.

1.2. Potreba za nezavisnom revizijom

U cilju razumevanja potrebe za revizijom finansijskih izveštaja u poslovnom svetu, možemo poći od prikaza procesa nastajanja i prezentacije računovodstvenih informacija krajnjim korisnicima:

Prikaz 1.
Prenos računovodstvenih informacija⁸

Primaran cilj ovog komunikacionog procesa je konvertovanje računovodstvenih podataka u korisne računovodstvene informacije o finansijskom položaju preduzeća, rezultatima poslovanja i novčanim tokovima, i prenošenje tih informacija od lica koja pripremaju finansijske izveštaje ka krajnjim korisnicima tih izveštaja.

Korisnici finansijskih informacija mogu se posmatrati kao eksterni ili interni.

Kategorija internih korisnika uključuje menadžment, računovođe i interne revizore. Svi su oni direktno uključeni poslovni proces i u ostvarivanje ciljeva preduzeća i spremni su da se oslone na interno generisane finansijske informacije.

Nasuprot njima, eksterni korisnici su udaljeni od rada preduzeća i u najboljem slučaju su indirektno uključeni u ostvarivanje ciljeva. Zato su eksterni korisnici oslanjanju na izveštaje revizora. Iako eksterni korisnici imaju različite potrebe, oni se mogu generalno kategorisati kao: vlasnici preduzeća (imaoci akcija), investitori (potencijalni ulagači kapitala u preduzeće), kreditori (banke), poslovni partneri (kupci, dobavljači), analitičari, organizacije koje nadgledaju finansijske informacije kao što su vladine agencije ili berze i organi koji vrše kontrolu primene zakona kao što je finansijska policija i sl. Mišljenje nezavisnog revizora omogućuje i internim i eksternim korisnicima polazne podatke za donošenje razumnih, logičkih odluka, koje se zasnivaju na informacijama o finansijskim stvarima, u koje spadaju zarada, finansijska pozicija, likvidnost, bonitet, rad menadžmenta i ekonomska osetljivost. Bez revizorskog mišljenja, ovakve odluke bi više bile zasnovane na pristrasnim i nepotvrđenim finansijskim informacijama. Revizija pomaže u minimiziranju pristrasnosti, putem nadgledanja finansijskih informacija koje daje menadžment.

Intelektualne aktivnosti korisnika u procesu prihvatanja računovodstvenih i finansijskih informacija usmerene su na dva cilja:

1. razumevanje informacionog sadržaja u cilju sticanja znanja o pitanjima koja su za korisnika značajna; i
2. vrednovanje kvaliteta dobijenih informacija.

Revizija se javlja kao korisna funkcija za podršku korisnicima u ostvarenju drugog od dva gore navedena cilja. Zadatak revizije nije da daje svoju interpretaciju finansijskih izveštaja, već da svojim

⁸ American Accounting Association – The Committee on Basic Auditing Concepts: A Statement of Basic Auditing Concepts, Accounting Review – Supplement, Sarasota, 1972, str. 25

nezavisnim mišljenjem poveća njihovu sigurnost tj. da ono što je iskazano u finansijskim izveštajima istinita i objektivna realnost datog preduzeća.

U komunikacionom procesu postoje pet značajnih razloga koji stvaraju potrebu za verifikacijom finansijskih izveštaja. To su:⁹

1. konflikt interesa,
2. posledice,
3. kompleksnost i
4. udaljenost.
5. Kvalitet informacija

Konflikt interesa

Računovodstveni komunikacioni tok, odnosno put kojim podaci o stvarnim događajima i transakcijama prolaze od mesta njihovog nastanka, preko njihovog računovodstvenog obuhvatanja i kreiranja finansijskih izveštaja do korisnika tih izveštaja, nosi sa sobom inherentan rizik da će u lancu prenosa informacija doći do njihove deformacije. Između menadžmenta preduzeća i korisnika finansijskih izveštaja postoji potencijalni konflikt interesa koji je posledica ambivalentnosti menadžerskih funkcija. Sa jedne strane, finansijski izveštaji su najčešće jedini izveštaji koji eksterni subjekti koji su zainteresovani za poslovanje preduzeća dobijaju. Vlasnici preduzeća, na osnovu uvida u finansijske izveštaje ne donose samo odluku o (re)alokaciji kapitala, već i o sudbini menadžmenta. Zato je za menadžment bitno da ih finansijski izveštaji predstave u što boljem svetlu. Sa druge strane, menadžment kontroliše celokupni računovodstveni proces u preduzeću od primarnog obuhvatanja poslovnih transakcija do kreiranja finansijskih izveštaja. On ima mogućnost da kroz razne oblike formalnih i neformalnih uticaja formira finalne produkte računovodstvenog procesa u skladu sa svojim interesima.

Korisnici finansijskih izveštaja su itekako svesni potencijalnog konflikta interesa koji dovodi u sumnju nepristrasnost finansijskih izveštaja. Stoga je neophodno da se izvrši nezavisna, eksterna verifikacija finansijskih izveštaja od strane osoba sa kojim korisnici izveštaja nemaju konflikt interesa.

Posledice

Korisnici finansijskih izveštaja (vlasnici preduzeća, investitori, kreditori, poslovni partneri i drugi) donose odluke o nastavku svojih poslovnih odnosa sa preduzećem na osnovu saznanja iz finansijskih izveštaja. Ove odluke imaju značajne ekonomske posledice po njihove donosiocce. Kvalitetni zaključci ne mogu biti doneti na osnovu pogrešnih premisa. Korisnici izveštaja su stoga spremni da odvoje određena novčana sredstva za eksternu verifikaciju finansijskih izveštaja, jer će time dobiti povećanu sigurnost da su informacije na kojim temelje svoje strateške odluke oslobođene proizvoljnosti, pristrasnosti i nepotpunosti.

Kompleksnost

Procesi prevođenja poslovnih transakcija u računovodstvene informacije su kompleksni, pa je korisnicima tih informacija teško, ponekad čak i nemoguće, da sami direktno procene kvalitet dobijenih informacija. Vrednovanje verodostojnosti informacija zahteva viši nivo stručnosti od onog koji poseduje prosečan korisnik finansijskih izveštaja. Kompleksnost transakcija i njihovog računovodstvenog obuhvata ima još jednu negativnu posledicu. Ona povećava verovatnoću nenamernih grešaka. U takvim

⁹ American Accounting Association – The Committee on Basic Auditing Concepts: A Statement of Basic...op. cit. str. 25 navedena su prva četiri razloga

okolnostima, revizijski proces se javlja kao prirodan odgovor. Ako je revizija izvedena od strane kompetentnih pojedinaca, onda nije ni neophodno da korisnici izveštaja sami vrše verifikaciju kvaliteta računovodstvenih informacija, pogotovu što su revizori u stanju da razumeju sve složene transakcije i računovodstvene postupke.

Udaljenost

Kad korisnik računovodstvenih informacija ima sposobnost da samostalno donese zaključke o kvalitetu dobijenih informacija, i kada za to ima i želju koja proističe iz svesnosti o negativnim posledicama pogrešnih računovodstvenih informacija, on može biti sprečen da izvrši direktnu verifikaciju zbog objektivnog ograničenja koje postoji u formi udaljenosti od poslovnih transakcija i procesa njihovog računovodstvenog obuhvatanja.

Razlozi za udaljenost mogu biti fizičke, pravne ili vremensko-troškovne prirode. Moguće je da su korisnici izveštaja geografski udaljeni od preduzeća koje izveštava o svom poslovanju, da nemaju pravne mogućnosti da uđu kad god požele u preduzeće i da vrše provere ili da im je jednostavno neracionalno da troše svoje vreme i novac da sami vrše provere.

U svakom od ovih slučajeva, udaljenost sprečava korisnika informacija da izvrši direktno vrednovanje kvaliteta dobijenih informacija. Jedino što korisniku preostaje je da poveruje u kvalitet prezentovanih informacija (što se ponekad dešava, ako korisnik ne smatra da postoji konflikt interesa), ili da se pouzda u pomoć treće strane u procesu determinacije kvaliteta računovodstvenih informacija.

Kvalitet informacija

Doprinos revizije procesu finansijskog izveštavanja ima dve dimenzije. Te dimenzije su kontrola i kredibilitet informacija.

Revizija ima značajnu funkciju kontrole kvaliteta računovodstvenih informacija, budući da:

- a. obezbeđuje nezavisnu eksternu proveru računovodstvenih informacija;
- b. stimuliše menadžere da više pažnje posvete efikasnosti računovodstvenog sistema i kvalitetu računovodstvenih informacija, jer su svesni činjenice da će biti izvršena nezavisna eksterna provera.

Revizija takođe povećava kredibilitet računovodstvenih informacija, jer je proces nastajanja tih informacija prošao kroz dodatnu, revizijsku kontrolu. Korisnici nakon izvršene revizije stiču više poverenja u informacije koje nameravaju da koriste. Revizija omogućuje da se iskoristi pun potencijal računovodstvenih informacija. Revizori time premošćuju tzv. "jaz u kredibilitetu" koji je posledica postojanja konflikta interesa.

Povećanje poverenja u finansijske izveštaje nakon revizije može biti i mač sa dve oštrice. Povećano poverenje je dobrodošlo ukoliko je revizija pravilno izvršena, a izraženo mišljenje odgovara stvarnom stanju. Međutim, ukoliko je revizija izvedena nesavesno, dodatne vrednosti koje revizija pruža biće u potpunosti poništene. Ako su korisnici toga svesni pre nego što počnu da koriste informacije iz finansijskih izveštaja, šteta se ogleda u trošku revizije. Međutim, ako se korisnici pouzdaju u kvalifikacije revizora u okolnostima kada je to pogrešno, potencijalni gubitak može biti ogroman. Prihvatanje mišljenja revizora može dovesti do pogrešnih odluka sa dalekosežnim ekonomskim posledicama po lica koja su se pouzdala u informacije u revidiranim finansijskim izveštajima.

1.3. Revizija kao profesija

Termin "profesionalan" može da ima više tumačenja od kojih se dva mogu smatrati najznačajnijim. Po prvom shvatanju, profesionalac se može definisati kao suprotnost terminu amater. Amater nije plaćen za posao koji radi ili uslugu koju pruža, već se samoinicijativno angažuje iz čistog zadovoljstva. Sa druge strane, profesionalac veže svoju egzistenciju za posao koji obavlja, budući da za njega dobija novčanu nadoknadu. Ovako shvatanje profesionalizma je uobičajeno, mada je nedorečeno i preširoko shvaćeno.

Drugi način shvatanja profesionalnosti je da ona predstavlja "stepen odgovornosti, mudrosti i brige za društvenu dobrobit, koja se najčešće ne zahteva niti se nalazi kod drugih zanimanja koja se ne nazivaju profesijom."¹⁰ Od profesionalca se očekuje da u određenim situacijama kada se javi konflikt interesa pojedinca i profesije, u sebi nadvlada porive za ličnim dobitkom i zastupa interese šire društvene zajednice. To od profesionalca zahteva, pored visokih stručnih kvalifikacija u pružanju usluga, i visoke moralne kvalitete koji se moraju negovati u okviru profesije.

Da li je revizija profesija? Odgovor je potvrđan i jednostavan, čak i ako se prihvati suženo shvatanje profesije koje kaže da je profesija zanimanje koje služi drugima. Ovaj odgovor zaslužuje relevantnije dokaze i nameće potrebu za elaboracijom da li su ispunjeni kriterijumi koji važe za svaku drugu profesiju? Kriterijumi kojima se određuje profesija najčešće su: znanje, potvrđivanje u profesiji, rad od javnog interesa, definisana pravila pristupa profesiji i javno poverenje.

Znanje revizora se stiče u okviru posebnih programa što znači da postoji teoretska i naučna fundiranost područja koja su od vitalnog interesa za revizore. Revizori stečeni fond znanja moraju da proširuju kako se krug saznanja širi i na taj način održavati i povećavati ličnu kompetenciju. Pored toga, revizori su kao profesionalci dužni da stečena znanja bez rezerve prenose na mlađe. Oni su dakle ti koji kod mlađih kolega razvijaju sposobnost da znanje vešto primenjuju. Uslov za sticanje znanja je talenat koji uz programe edukacije omogućuje formiranje revizora kao kompletne ličnosti. Revizor je ličnost u kojoj se prepliću i prožimaju talenat, znanje, veština, analitičnost i racionalnost.

Mogućnost potvrđivanja revizije kao profesije nije sporna. Svaka aktivnost čoveka, a pogotovo intelektualna je ciljno usmerena. U reviziji intelektualni sadržaj je širokog spektra i u njoj se individualna nije lako dokazati. Ovu konstataciju potvrđujemo činjenicom da ispit za revizora prvi put u jednom ispitnom roku položi 15-20% prijavljenih kandidata (u razvijenim zemljama). Pored toga, viši nivo znanja se ne stiče rutinski nego polaganjem ispita i kontinuiranom edukacijom.

Za mišljenje revizora o finansijskom izveštaju nekog preduzeća zainteresovana je šira javnost koju predstavljaju klijenti, akcionari, potrošači, poverioci i drugi korisnici verifikovanog finansijskog izveštaja. Obaveza prema javnom interesu za svakog profesionalca je osnovna motivacija kvalitetnog rada i održavanja kompetentnosti.

Da bi pojedinac mogao postati član profesije, on mora da ispunjava minimalne standarde obrazovanja i iskustva koje profesionalna organizacija propisuje. Pojedinac, član profesije, mora da poštuje profesionalnu etiku. U protivnom može biti izložen disciplinskim postupcima koji ga iz profesije mogu udaljiti. Po pravilu, pojedinac član ne želi da zbog nepoštovanja profesionalne etike snosi sankcije. Etika u reviziji ima posebno značenje. Ona je revizorima i reviziji omogućila da kao profesija opstanu, jer je revizija povremeno ulazila u krize zbog kojih joj je opstanak bio ugrožen.

Javno poverenje revizori su stekli i održali svojim radom. Za revizore je poverenje javnosti od posebnog značaja. Proizvod revizije za javnost je verifikacija finansijskih izveštaja. Bez poverenja javnosti u izveštaj revizije, funkcija revizije bila bi beskorisna i besciljna.

¹⁰ Harry T. Magill, Gary John Previts: Professional Responsibilities - An Introduction, South-Western Publishing Co, Cincinnati, 1991, str. 4

Da bi se predstava o reviziji kao profesiji upotpunila, potrebno je ukazati i na ono što profesiju čini nezahvalnom. Od niza različitih konfliktnih situacija, ističemo teškoće koje se mogu pojaviti u:

1. očuvanju nezavisnosti revizora u odnosu na menadžere, akcionare i državu;
2. obaveznosti respektovanja računovodstvenih standarda, standarda revizije i propisa koje donosi država,
3. mogućnosti greške prilikom obelodanjivanja informacija i mogućem konfliktu na osnovu toga između revizora i menadžera,
4. potencijalnom konfliktu između menadžera i revizora, u slučaju da menadžeri kroz finansijski izveštaj nastoje da prikriju vlastite slabosti, greške i prevare i
5. mogućnosti vođenja sudskih sporova protiv revizora po osnovu izraženog mišljenja o finansijskim izveštajima.

Revizija je, po svim obeležjima koje smo naveli, profesija koja je dostupna samo kompetentnim i moralno ispravnim licima. Revizija, očigledno, nije posao za "svakoga" nego za "izabrane".

1.4. Revizija kao veština

Rad revizora je već dugi niz godina fokusiran na rutine i tehnike povezane sa izradom finansijskih izveštaja. Savremeni revizor se postavlja kao sposoban profesionalac, sa dovoljno računovodstvenih i revizorskih znanja, koji može da planira, kompletira i završi dogovoreni zadatak revizije. Uspešan revizor, dakle, mora posedovati odgovarajuće veštine koje mu omogućavaju izvršenje revizije. Veština se najčešće opisuje kao nešto što je potrebno zanatliji. U tom smislu ona se smatra kao natprosečna sposobnost u obavljanju nečega što ne može svako lice da obavi. Veština revizora sadržana je u sposobnosti primene znanja stečenog kroz teorijsku obuku, permanentnog obrazovanja i prakse. Veština je bliska praktičnoj strani revizije. Za praksu i sticanje veštine, revizori moraju koristiti teorijska znanja.

Veština revizije ogleda se u sposobnosti revizora da implementira revizorske tehnike i procedure na brojne računovodstvene podatke, koji se nalaze u knjigovodstvenoj i drugoj dokumentaciji. Veštine se primenjuju da bi se mogla oceniti pouzdanost finansijskih izveštaja. Pored revizorskih veština, revizor mora da savršeno poznaje računovodstvene metode i tehnike, kao i propise iz okruženja, koji kreiraju ambijent ekonomskog poslovanja. Revizoru je neophodno da poznaje i metode i tehnike informacionih tehnologija koje se primenjuju u procesiranju računovodstvenih podataka.

Revizor posmatra računovodstvo kao izvor neophodnih i valjanih informacija o ekonomskim transakcijama i upotrebi raspoloživih resursa. Sa tog stanovišta, za reviziju se može reći da je veština kojom se prikupljaju relevantni i dovoljni dokazi na osnovu kojih se kritičkom analizom formira mišljenje revizora o nivou usaglašenosti tih transakcija sa računovodstvenim standardima. Obelodanjeni izveštaj revizije, u kojem se saopštava mišljenje zainteresovanoj javnosti, pojačava vrednost informacija saopštenih kroz finansijski izveštaj.

Revizija je profesija u kojoj je praksa u pravom smislu izraz primene teorije. Znanje i veštine stečeni samo kroz praksu, mogu se pretvoriti u prakticizam. Povlačenje granice (u reviziji) dokle doseže teorija, a gde počinje veština nezahvalno je. Takva granica ustvari, i ne postoji, jer znanje se stiče kroz sistematsko proučavanje slučajeva, kao i kroz teorijska uopštavanja.

1.5. Revizija kao teorija

Pružanje usluge verifikacije finansijskih izveštaja zahteva ovladavanje specifičnim tehnikama i veštinama koje pomažu revizoru da se uhvati u koštac sa rastućom tehničkom složenošću finansijskog izveštavanja. Rad revizora je dugi niz godina, zbog spontanog razvoja procesa verifikacije, bio fokusiran na rutine, tehnike i veštine kao instrumente za formiranje mišljenja. I u današnjim uslovima, i pored povećanog zahteva za teorijskim znanjima za uspešno obavljanje revizije, uspešnost revizora se i dalje u velikoj meri zasniva na posedovanju odgovarajućih veština koje mu omogućavaju izvršavanje revizije.

Međutim, revizija nije samo veština. Nažalost, mnogi je smatraju veštinom, pre nego teorijom. Za njih je revizija samo skup procedura, metoda i tehnika, aktivnost koja se obavlja uz malo potrebnih objašnjenja, opisa i argumenata koji se obično nazivaju teorijom. Dejvid Flint kritikuje široko prisutno zanemarivanje teorijskih aspekata revizije sledećim rečima: "Obično se smatra da je revizija praktična aktivnost iz čega se izvodi zaključak da je revizija jednostavno ono što revizori rade, te da ona nema nikakav teorijski sadržaj. Ovakvo stanovište ne može izdržati kritičko ispitivanje. Mora postojati neko objašnjenje javnog prihvatanja onoga što revizori rade i doprinosa revizije opštoj dobrobiti i blagostanju. Mora postojati neko objašnjenje kako revizori identifikuju zahteve i očekivanja relevantnih članova društva i kako ih oni interpretiraju tj. objašnjenje zašto revizori rade to što rade, šta oni veruju da time postižu i šta javnost veruje da revizori postižu. Mora postojati objašnjenje prirode, svrhe, mogućnosti i ograničenja revizije kako bi članovi društva koji žele da imaju korist od funkcije revizije mogli razumeti šta mogu da očekuju."¹¹

Utilitaristički pristup (razvoj metoda i tehnika koje omogućavaju ostvarenje cilja), koji je prethodio teoriji revizije, zadržao je profesiju na dobrom kursu. Da oni koji su u to vreme gradili profesiju revizije nisu svoje vizije zasnivali na zdravom razumu, profesija nikad ne bi postigla tako značajnu poziciju kakvu danas ima. Zdravorazumsko razmišljanje će sigurno i u budućnosti biti značajan instrument za razvoj profesije, međutim sa povećanjem raznovrsnosti oblika preduzeća i brojnosti finansijskih transakcija, revizija je dostigla tačku sazrevanja kada se dalji razvoj može zasnivati samo na prethodno razvijenoj teoriji. Takva teorija "treba da obezbedi konzistentnu osnovu iz koje logičkim deduktivnim zaključivanjem mogu biti derivirane procedure kojim će se rešavati novonastali problemi."¹²

Teorija revizije posebno je značajna zbog toga što adekvatne revizijske procedure mogu biti planirane i kasnije branjene samo na teorijskim osnovama. Za ovo ne postoji alternativa. Ne postoji neki drugi praktičan vid dokazivanja adekvatnosti revizijskih procedura osim njihovog upoređenja sa teorijom. Ova tvrdnja može se dokazati kroz praktičan primer. Inženjer koji konstruiše neki motor koji ne funkcioniše, odmah dobija povratnu informaciju o kvalitetu svoga rada. Suprotno tome, ukoliko motor proradi, kvalitet njegovog rada ne treba dokazivati kroz teoriju, jer rezultat govori sam za sebe. Ali ako revizor sprovede neadekvatnu reviziju, ne postoji neposredan empirijski dokaz o njegovom neuspehu. Činjenica da budući događaji mogu pokazati da su finansijski izveštaji ispravni ne dokazuje neminovno da je rad revizora bio adekvatan. Isto tako, eventualno kasnije dokazana netačnost finansijskih izveštaja ne može biti dokaz da je revizorski rad bio nekvalitetan. Ključno merilo kojim se dokazuje kvalitet sprovedene revizije je njena koherentnost i logička usaglašenost sa zahtevima teorije revizije.

Po načinu rada, revizija je slična naučnom istraživanju problema. Proces koji se odnosi na rešenje problema je naučni metod. Na osnovu površnih razmatranja moglo bi se zaključiti da revizija i naučni metod istraživanja identični. Takav zaključak bio bi ambiciozno izveden, sa nedovoljno odgovornosti

¹¹ D. Flint: *Philosophy and Principles of Auditing: An Introduction*, Macmillan, England, 1988, str. 4

¹² Rodney J. Anderson: *The External Audit: Concepts and Techniques*, Copp Clark Pitman, Toronto, 1977, str. 117

prema naučnom metodu. Ono što je naučnom metodu istraživanja i procesu revizije zajedničko, jeste zaključivanje na osnovu dokaza. Razlike između naučnog metoda i revizije su veće nego što su sličnosti, jer je bit naučnog metoda - neprestana primena logike kao zajedničke karakteristike raspoloživih znanja. Naučni metod je jednostavno sleđenje istine na način kako je određena logičnim razmatranjima. Naučni metod istraživanja ima ustanovljene osnovne faze istraživanja, koje su strukturirane kao:

1. posmatranje i uočavanje problema,
2. definisanje hipoteze,
3. prikupljanje relevantnih i proverljivih dokaza,
4. vrednovanje dokaza i
5. formiranje zaključka.

Revizija finansijskih izveštaja ima slične korake, i oni se generalno mogu postaviti kao što sledi:

1. Klijent traži reviziju finansijskog izveštaja,
2. Postavljanje hipoteze - finansijski izveštaj o poslovanju korespondira sa računovodstvenim standardima,
3. Revizor planira proces revizije,
4. Revizor prikuplja dovoljno relevantnih i pouzdanih dokaza,
5. Na osnovu dokaza formira mišljenje i sačinjava izveštaj revizije.

Navedeni uobičajeni scenario naučnog metoda i revizije ukazuje na bitne razlike i sličnosti između naučnog metoda istraživanja i revizije. Razlika se, pre svega, odnosi na prvi i zaključni korak scenarija. Naime naučno istraživanje otkriva, pa razmatra problem, dok revizija polazi od poznate pretpostavke o finansijskom izveštaju.

Bitna je razlika između zaključivanja u naučnom metodu i zaključivanja u reviziji. Naučna istraživanja prezentiraju zaključke koji su od opšteg interesa i koji, na primer, kod fundamentalnih istraživanja, nemaju mogućnost implementacije. Izveštaj revizije namenjen je relativno užem krugu korisnika (vlasnicima kapitala, poslovnim partnerima, investitorima i sl.) i uverava ih da je finansijski izveštaj tačan i pošten. Nadalje, razlika postoji i kod prikupljanja i vrednovanja dokaza. Kod naučnog metoda istraživanja nije uvek poznato gde će se dokazi prikupiti, a posebno je pitanje proverljivosti dokaza. S druge strane, dokazi u reviziji se sakupljaju kod klijenta ili kod njegovih poslovnih partnera, a proveravaju komparacijom sa računovodstvenim standardima. Napred navedeni koraci naučnog metoda i tipični scenario revizije i naznačena razlika između jednih i drugih, istaknuti su sa namerom da ukažu na bitne razlike na osnovu kojih se može zaključiti da se revizija ne može smatrati naučnim metodom istraživanja. Zajedničko im je to što zaključak, odnosno mišljenje zavisi od dokaza koji su prikupljeni i provereni.

U svakom slučaju, naučni metod istraživanja ima zaslužen prestiž, pa zato u reviziji treba razmišljati do kog nivoa postoji mogućnost poboljšanja revizije na osnovu karakteristika naučnog metoda istraživanja.

Predmet revizije nije toliko praktičan da mu ne bi trebala teoretska uopštavanja. Revizija je niz procedura, metoda i tehnika kojima su veoma potrebna objašnjenja, opisi, usklađivanja i argumentovanja, što sve zajedno predstavlja teoriju. Izraz "teorija" ne predstavlja ništa drugo nego način na koji se nešto radi - to znači okvir ili vodič za akciju. Tako je teorija revizije vodič za vršenje revizije. Teorija omogućava posedovanje znanja koja omogućavaju profesiji da unapredi proces profesionalizacije. Bez teorije, poznavanja veza i odnosa u praksi je teško za proučavanje i objašnjenje. Teorija je usmerena na osmišljavanje prakse. Na formiranje teorije revizije utiču lični stavovi, postojeći nivo znanja, kulturno nasleđe, okruženje i sklonosti prema problemima i propisima koji se proučavaju, objašnjavaju i predvi-

đaju specifične situacije. Teorija retko ima konačan iskaz, ona obično ostaje otvorena za osporavanje, raspravljanje i poboljšanje.

Teorija revizije postavljena je tako da uočava i objašnjava fenomene u praksi. Stvarni događaji se upoređuju sa teorijom, s ciljem da se odredi da li postoji značajna ili objašnjiva povezanost. Takva objašnjenja proširuju znanja i razumevanje stvarnosti. Teorija revizije treba da obezbedi normalne poglede na stvarno ponašanje ili da ospori postojeće stanje stvari. To ne znači da su pojedine teorijske postavke prihvatljive ili da ne treba vršiti promene ako je nešto formulisano teorijom. Teorija obezbeđuje jednu vrstu katalizatora za raspravljanje o mogućim pojavama. Ona pomaže u predviđanju ponašanja povezanih događaja i predmeta, prema tome omogućava revizorima da budu efikasniji zato što se određeni događaji i ponašanja mogu prognozirati. Teorija stvara mogućnost predviđanja, ali ne obezbeđuje tačnost predviđanja ni uspešnost, jer je predviđanje uvek podložno određenom stepenu rizika. Dakle, teorija revizije obezbeđuje neophodno znanje i razumevanje i sposobnost procenjivanja u praksi.

U razvijenim zemljama, gde se revizija razvija i funkcioniše sa manje ili više uspeha u periodu dugom preko stope deset godina, razvila se teorija revizije. Pionirski poduhvat vezan je za profesore Mauc-a i Šaraf-a koji su u monografiji "Filozofija revizije" (1961.) u SAD, dali iscrpnu studiju o teoriji revizije. Ova monografija je najuticajnija publikacija za razvoj moderne revizije, što se vidi po obimu citiranja od strane drugih autora, njihovih savremenika ili sledbenika. Potrebu za teorijom revizije Mauc i Šaraf obrazložili su na sledeći način: "Imamo ozbiljnu nameru da u reviziji usvojimo pragmatičan pristup. Bilo šta što je dobro i usvojeno snažno podržavamo, ono što još nije otkriveno kao primenljivo nije mnogo privlačno. U neku ruku, to je prirodna tendencija. Moramo stalno testirati naše znanje i postupke, ne samo u praksi već u teoriji koja je u osnovi revizije. Trebamo stalno tražiti teoriju za moguće pristupe novim i starim problemima. Ako zaboravimo teoretsku osnovu revizije i pustimo da se smanji na kolekciju znanja i postupaka nećemo samo izgubiti status u očima sveta, nego ćemo izgubiti najbolji metod za rešavanje najkompleksnijih problema."¹³

Drugi značajan doprinos teoriji revizije dao je (1972) Komitet Američkog udruženja računovođa za koncepte revizije, u tekstu "Saopštenje o osnovnim konceptima revizije (ASOBAC).¹⁴ Objavljeni izveštaj bio je pod snažnim uticajem Mauca i Šarafa. U njemu su, pored ostalog, razvijeni ciljevi i kriterijumi revizije i smernice za planiranje, vođenje i izvršavanje funkcije revizije. Posebno su prezentirane teoretske osnove i metodologija prikupljanja i vrednovanja dokaza u reviziji.

Nov doprinos teoriji revizije dao je profesor Šandl u knjizi "Teorija revizije", (1978) objavljen u Hjustonu. Šandl je posebno identifikovao kao fundamentalno u teoriji revizije: postulat - fundamentalni koncept koji se prihvata bez dokazivanja; teorema - tvrdnje objašnjene postulatima; struktura - komponente revizije kao discipline i uzajamne veze; principi - stavovi koji zajedno sa komponentima služe kao objašnjenje u praksi; standardi - kvalitet prakse. Šandl teoreme izvodi iz postulata, strukturu iz teorema, principe iz struktura, a standarde iz principa.

Doprinos teoriji revizije dao je i Tom Li (1993) u knjizi "Corporate Audit Theory". Li posebno raspravlja o istoriji revizije i kroz nju definiše potrebu za teorijom revizije. Osnova teoretskog razmatranja temelji se na teoriji Mauca i Šarafa. Tom Li reviziju identifikuje iz teorijskog ugla i bavi se temom sa stanovišta temeljnih razmišljanja, koja su u osnovi prakse revizije. To su postulati revizije, koji su navedeni kao fundamentalne teorijske istine revizije.

Revizija se izvodi kao praksa, uz primenu detaljnih procedura za testiranje specifičnih ciljeva revizije. Revizori u postupku revizije ne razmatraju "teoriju" revizije. Njihov naglasak je na generisanju

¹³ Mautz and Sharaf: The Philosophy of Auditing, American Accounting Association, 1961., str. 17.

¹⁴ Prema: D. Richite: Auditing principles and standards, Boston, 1989., str. 98.

dokaza i izvođenju zaključaka. To ne znači da revizor može biti uspešan ako ne studira teoriju revizije, jer ona generalizuje pojave, racionalizuje i objašnjava praksu. Kao što smo ranije napomenuli teorija je okvir ili vodič za delovanje.

Da bi smo još više istakli ulogu teorije revizije, možemo navesti jednostavan i analogan primer između majstora za gradnju kuće i revizora. Majstor ne bira nasumice građevinski materijal, građu, instalacije, ni po kvalitetu ni po kvantitetu. On ne gradi po vlastitom nahođenju, nego ima projekat (nacrt) kao vodič za izbor materijala, ali i kao kontrolnu meru. Njegov nacrt izrađen je na osnovu zakonitosti koje važe u građevinarstvu.

Slično, revizor ne može nasumice birati tehnike i procedure da bi uradio kompetentnu reviziju. On mora da postupa po pravilima i primenjuje najefikasnije procedure revizije, koje dokazano najbolje odgovaraju određenoj situaciji.

Potreba za teorijom revizije proizlazi iz činjenice da veliki broj praktičnih i izolovanih činjenica ne proizvodi teoriju. Te činjenice i praktična iskustva se moraju poređati i dovesti u uzajmnu strukturnu vezu. To može samo teorija. Tako jedino imamo nešto od čega počinjemo, što analiziramo, kritički razmatramo i poboljšavamo. To je teorija kojoj je praksa najbolji učitelj, ali ne kroz praktikizam nego kao primena teorije. Kroz samu praksu se dosta loše uči.

1.6. Uloga revizije

Revizija ima ulogu da pomogne u kontroli vođenja ekonomskih aktivnosti. Držanje pojedinca ili organizacije odgovornim za svoje postupke posredstvom revizije od strane trećih nezavisnih lica predstavlja oblik mehanizma kontrole. Takav pristup pomaže stabilnost međusobnih odnosa između pojedinca i pojedinca, organizacije i organizacije i pojedinca i organizacije.

Revizija i izveštaj revizije obezbeđuju izvesnu sigurnost da odluke ili postupci neće biti preduzeti na osnovu nepoznatih okolnosti ili kvaliteta. Revizija ima za posledicu povećanje odgovornosti. Zbog toga se uloga revizije može posmatrati posebno kao:

1. društvena (javna),
2. ekonomska,
3. psihološka, i
4. politička.

Prva uloga odnosi se na pružanje neophodne stabilnosti u društvenim odnosima kroz otklanjanje sumnji koje pojedinci organizacije mogu imati. Ekonomska uloga revizije zasniva se na pretpostavci da revizija doprinosi efikasnosti privrednog sistema i racionalnom donošenju odluka o alokaciji resursa. Treća uloga revizije je psihološka. Revizija poboljšava psihološko stanje pojedinaca kroz otklanjanje ili umanjeње sumnji i neizvesnosti. Pod političkom ulogom revizije podrazumeva se delovanje revizora u pravcu očuvanja statusa kvo uspostavljenih odnosa u društvu. Na osnovu predhodnog možemo tvrditi da je revizija finansijskih izveštaja od javnog (opšteg) interesa.

1.6.1. Društvena uloga revizije

Društvena uloga je verovatno najznačajnija uloga revizije. Pod njom se podrazumeva da revizor pruža korisnu uslugu u društvu pojedincima i organizacijama kojima je neophodna sigurnost zbog postojanja sumnje i nesigurnosti u stanje "stvari" u stvarnom svetu u kojem oni imaju interes. Verifikacija pruža ne

samo sigurnost, nego i zaštitu kroz prevenciju i identifikovanje ljudske nepažnje kojom mogu biti ugroženi interesi pojedinaca i organizacija.

Od revizije kao procesa verifikacije korist imaju pojedinci, ali i društvo u celini. Revizija kao društvena funkcija sprečava distorziju sistema finansijskog izveštavanja. Informacija obelodanjena u finansijskim izveštajima može se smatrati javnim dobrom. Ona nije raspoloživa samo pojedincima koji raspoložuju kapitalom, već i široj društvenoj zajednici. Obelodanjena informacija u finansijskim izveštajima može biti korišćena i od strane delova društva što može rezultirati različitim ekonomskim i socijalnim odlukama. Postojanje revizije pruža, mada joj to nije neposredna namena, širu društvenu sigurnost u pogledu kvaliteta javno raspoloživih informacija.

1.6.2. Ekonomska uloga revizije

Revizija se, u kontekstu njene ekonomske uloge, može posmatrati kroz alokaciju ograničenih resursa. Mnoge ljudske aktivnosti rezultiraju određenim ekonomskim posledicama. Pravilno odlučivanje mora se zasnivati na kvalitetnim informacijama. Uloga verifikacije u procesu odlučivanja je da kroz provere polaznih premisa za odlučivanje omogući upravljanje i kontrolu ekonomskog rizika tj. da otkloni ili umanjí sumnje u tačnost informacija koje predstavljaju polazište za vrednovanje alternativa pri odlučivanju.

Postoji mnoštvo pojedinaca i organizacija koji su zainteresovani za finansijsko stanje i perspektive nekog entiteta i koji svoje odluke zasnivaju na njegovim finansijskim izveštajima. Na primer, postojećim vlasnicima entiteta su neophodni finansijski izveštaji prilikom donošenja odluka o zadržavanju investiranog kapitala u entitetu, kao i o sudbini postojećeg rukovodstva. Investitori i kreditori donose odluke o ulaganjima na osnovu performansi preduzeća koje se sagledavaju iz finansijskih izveštaja. Dobavljači zahtevaju finansijske izveštaje poslovnih partnera kada odlučuju o odobravanju odloženog plaćanja ili o nastavku poslovanja. Slično tome, kupci i zaposleni koriste finansijske izveštaje entiteta kada odlučuju o kontinuitetu svojih ekonomskih odnosa sa datim entitetom.

Ekonomska uloga revizije upravo se ogleda u smanjenju sumnji i nesigurnosti koje otežavaju i ograničavaju upotrebu finansijskih informacija u izveštajima. Unapređenjem informacija sadržanih u finansijskim izveštajima omogućuje se racionalnije odlučivanje. Neproverene i nepouzdate informacije mogu dati pogrešan signal o finansijskom stanju i perspektivama preduzeća, što za posledicu može imati značajan ekonomski gubitak onih koji na osnovu takvih informacija donose strateške odluke. Davanjem signala o kvalitetu finansijskih izveštaja, revizori smanjuju potencijalni rizik da će menadžment zloupotrebiti poziciju u kojoj se nalazi krivotvoreći finansijske izveštaje.

1.6.3. Psihološka uloga revizije

Psihološka uloga revizije usmerena je pre svega na individue, a na širu društvenu zajednicu utiče posredno budući da pojedinci čine društvo.

Aktivnosti revizora pozitivno utiču na psihičko stanje pojedinaca time što reduciraju sumnju, neizvesnost i napetost. Kvantifikacija doprinosa revizije eliminaciji ili umanjenju stresa gotovo je neizvodljiva, ali to nije razlog da se psihološka dimenzija revizije zanemari u diskusijama o ulogama revizije.

O psihološkoj ulozi revizije Tom Li kaže sledeće: "Pojedinci i organizacije traže (često implicitno ili podsvesno) od revizora poruku uverenja da u pojavu u koju sumnjaju u stvari ne trebaju sumnjati.

Vrednost revizije, bez obzira na to da li inherentne sumnje i nesigurnosti mogu biti ili jesu razjašnjene, je u tome da revizija ima potencijal da smanji zabrinutost pojedinaca i time pomogne u održavanju stabilnosti u njihovim ekonomskim i društvenim odnosima. Do toga dolazi više zbog postojanja "vere" u revizore i njihovu funkciju, nego zbog eksplicitnih rezultata revizije."¹⁵

1.6.4. Politička uloga revizije

Osnovni argument za političku ulogu je da revizori kao profesionalci tvrde da deluju u javnom interesu koristeći svoja specijalizovana znanja, dok u suštini deluju u sopstvenom interesu kroz očuvanje statusa kvo u ustanovljenim odnosima snaga u društvu.

Tom Li objašnjava političku ulogu revizije na sledeći način: "Odnosi snaga zasnivaju se na relaciji principal – agent, po kojoj principal (vlasnik kapitala) poverava odgovornost za korišćenje ograničenih sredstava menadžmentu (agentu). Zauzvrat on očekuje korektno izveštavanje. Menadžment preduzeća tu svoju ulogu izvršava u uslovima fleksibilne računovodstvene prakse kojom se može manipulirati na način na koji menadžment to želi. Revizori postoje da bi osigurali fer pley u takvom izveštavanju. Korporativna revizija se stoga može shvatiti kao važan mehanizam zaštite finansijskih interesa vlasnika kapitala... Revizori predstavljaju mehanizam za nadgledanje i kontrolu ponašanja u preduzeću."¹⁶

1.7. Vrste revizije

Na osnovu definicije revizije i njenih obeležja možemo govoriti i o vrstama revizije. U osnovi reviziju možemo posmatrati kao:

1. internu reviziju,
2. eksternu reviziju (reviziju finansijskih izveštaja, nezavisnu reviziju ili reviziju korporacija) i
3. državnu reviziju.

Interna revizija spada u interni nadzor preduzeća i predstavlja kompetentnu, nezavisnu i konsultantsku aktivnost sa ciljem da kontroliše procese i procedure koje je uspostavilo rukovodstvo. Interna revizija pomaže rukovodstvu svojim kreativnim pristupom da unapredi poslovanje preduzeća. Njen doprinos unapređenju se ostvaruje putem sistematičnog, kompetentnog i disciplinovanog pristupa oceni i poboljšanju efikasnosti upravljanja rizikom, kontrolama i procesima upravljanja.

Svrha, nadležnosti i odgovornost interne revizije u preduzeću mora biti definisana Odlukom rukovodstva o osnivanju i Pravilnikom o internoj reviziji koji se sačinjavaju u skladu sa Standardima interne revizije, Kodeksom etike i zakonskim propisima. Pravilnikom o internoj reviziji određuje se pozicija i aktivnost interne revizije unutar preduzeća, ovlašćeni pristup evidencijama, zaposlenim, imovini, obim aktivnosti, način, vreme i forme izveštavanja.

Eksterna revizija primenjuje se na kompletan set finansijskog izveštaja (bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o promenama na kapitalu, izveštaj o novčanom toku i napomene). Kriterijumi koji revizorima služe za formiranje mišljenja određeni su računovodstvenim standardima.

¹⁵ Tom Lee: Corporate Audit Theory, Chapman&Hall, USA, 1993, str.39

¹⁶ Tom Lee: Corporate...op.cit. str.41

Državna revizija odnosi se na reviziju javnih rashoda. Ona je slična reviziji uspešnosti i poslovanja. Ovu reviziju obavljaju Vrhovni državni revizori, a izveštaj podnose parlamentu. O ovoj reviziji biće više reči kasnije.

Bez obzira na vrste revizije treba naglasiti da za sve njih podjednako važe:

- primena kodeksa profesionalnog ponašanja,
- primena pristupa, tehnika i međunarodnih revizorskih standarda,
- profesionalni stav i kompetentnost.

Primena prethodno navedenog nije potpuno istovetna, razlike postoje u nijansama. Kod kodeksa profesionalnog ponašanja razlike praktično i ne postoje mada se mogu uočiti odstupanja posebno kod nezavisnosti revizora, kod internih revizora i državnih revizora. Primena revizorskih standarda na postupke i procedure revizije ima naglašenu tendenciju usaglašavanja posebno kod Međunarodnih standarda revizije.

Svaka revizija podrazumeva profesionalni stav i kompetentnost, što se obezbeđuje polaganjem odgovarajućeg ispita, praktičim radom i kontinuiranom edukacijom.

Navedene tri vrste revizije razlikuju se po: 1. cilju revizije; 2. predmetu revizije; 3. nosiocima aktivnosti; 4. nivou nezavisnosti u odnosu na naručioca; 5. standardima koje primenjuju; 6. kodeksu etike; 7. načinu i formi revizorskog izveštaja; 8. organizaciji revizije. Sve navedeno po čemu se revizije razlikuju predmet je naših razmatranja u narednim poglavljima ovog udžbenika.

Prema drugoj podeli, moguće je, u zavisnosti od predmeta ispitivanja revizije, identifikovati sledeće vrste revizije:¹⁷

1. revizija finansijskih izveštaja,
2. revizija usaglašenosti (ili podudarnosti),
3. revizija poslovanja.

O reviziji finansijskih izveštaja je već bilo reči u ovom poglavlju.

Revizija usaglašenosti ima za cilj da utvrdi nivo usklađenosti sa politikama, zakonom i drugim državnim propisima. Revizor se u ovom slučaju angažuje da utvrdi da li neki organizacioni delovi klijenta poštuju zakone ili njegova interna pravila, ili zakone i propise koji regulišu poreze. Ova revizija najčešće se primenjuje u slučajevima kada država odnosno vlada pruža pomoć klijentima pri čemu je i zainteresovana da revizor utvrdi da li se primalac sredstava ponaša u skladu sa propisima. Isti je slučaj i sa donacijama kad se donatori žele uveriti da li su donacije potrošene u skladu sa namerom donatora.

Revizija poslovanja je sistematizovan i stručan uvid u celokupne aktivnosti sa ciljem ocene efikasnosti korištenja resursa. Zadatak ove revizije je da pored ocene poslovanja oceni i područja koja nisu zadovoljavajuća i predloži postupke poboljšanja. Revizija poslovanja je najsloženija jer nije uvek jednostavno dati merodavnu ocenu i predlog. Bez obzira na to, ova vrsta revizije u poslednjih nekoliko godina dobija na značaju i ima tendenciju povećanja.

1.8. Usluge revizorskih firmi

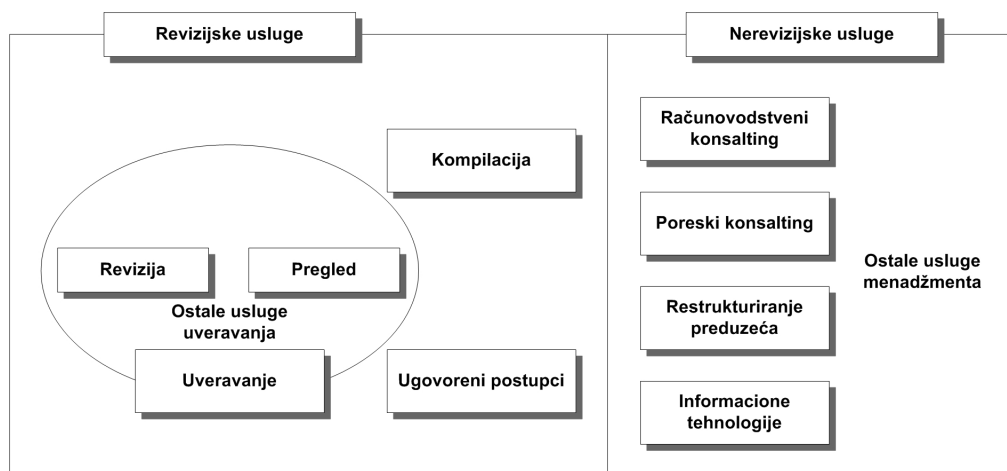
Definicije revizije koje su izložene u prethodnom delu su sveobuhvatne i mogu obuhvatiti sve revizorske aktivnosti koje se zasnivaju na primeni revizorskih standarda i aktivnosti koje nisu decidno standardima obuhvaćene. Treba napomenuti da je dugo godina revizija u razvijenim zemljama u pogledu aktiv-

¹⁷ Vidi: Ricchiute: Auditing ... op. cit.

nosti bila omeđena revizorskim standardima. Sve što je izlazilo iz okvira tih standarda revizorske firme nisu mogle raditi. Poslednjih dvadeset godina od profesije revizije se traži da pruža usluge i izvan okvira tradicionalne struke - revizije finansijskih izveštaja. Na te zahteve profesija je odgovorila prilagodavanjem profesionalne regulative. Takav pristup omogućio je profesiji da aktivno inkorporira u regulativu i sve promene koje su posebno dolazile od informacionih i telekomunikacionih tehnologija i njihove implementacije u "računovodstveni život". Drugi važan faktor uticaja je globalizacija i računovodstveni odgovor na nju - harmonizacija. Sve to je uticalo da danas revizija pored tradicionalne revizije finansijskih izveštaja pruža usluge:

- revizije za specijalne svrhe,
- pregleda,
- uveravanja,
- ugovorenih postupaka,
- kompilacije (sastavljanja) finansijskih izveštaja,
- nerevizijskih usluga.

Prikaz 2.
Usluge
revizijskih
firmi

Revizija za specijalne svrhe.

Revizija za specijalne svrhe potpada pod reviziju, ali se od klasične revizije finansijskih izveštaja razlikuje po tome što se umesto usaglašenosti bilansnih pozicija sa svim propisima kojim se reguliše oblast računovodstva, kod ovih angažmana proverava:

- da li su finansijski izveštaji sastavljeni u skladu sa doslednom računovodstvenom osnovom koja se razlikuje od Međunarodnih ili nacionalnih računovodstvenih standarda;
- određene račune, stavke računa ili pozicije u finansijskim izveštajima;
- usaglašenost sa odredbama ugovora;
- finansijske izveštaje u sažetoj formi.

Pregled

Cilj pregleda finansijskih izveštaja je "da omogući revizoru da, na osnovu postupaka koji ne obezbeđuju sve dokaze koji se zahtevaju prilikom revizije, iznese tvrdnju da li je naišao na bilo šta što bi ga

navelo na uverenje da finansijski izveštaji nisu, u svim materijalno značajnim aspektima, sastavljeni u skladu sa utvrđenim okvirom za finansijsko izveštavanje."¹⁸

Kod angažmana na pregledu finansijskih izveštaja, revizori uglavnom prikupljaju dokaze na osnovu ispitivanja rukovodstva i analitičkih postupaka. Ove procedure nisu intenzivne kao prikupljanje dokaza u procesu revizije, pa shodno tome revizor ne može da pruži razumno, već samo umereno uveravanje. Razlog zbog koga se korisnici izveštaja odlučuju za pregled, a ne za reviziju, je cena, tj. trošak angažovanja revizora. Na primer, ukoliko preduzeće kvartalno sastavlja finansijske izveštaje, moguće je ugovoriti da se usluge pregleda vrši za finansijske izveštaje sastavljene za prva tri tromesečja, a da se za finansijske izveštaje sastavljene na kraju godine izvršiti redovna revizija.

Ostale usluge uveravanja

Finansijski izveštaji nisu jedine informacije koje se mogu podvrgnuti nezavisnoj verifikaciji od strane revizora. U poslovnom svetu postoji mnoštvo informacija čiji se kredibilitet može povećati uz pomoć iskustva i stručnosti revizora. Na primer, banka može tražiti od revizora da proveri da li se finansijski pokazatelji korisnika kredita nalaze u granicama koje su određene ugovorom. Usluge uveravanja predstavljaju široko i još nedovoljno istraženo područje aktivnosti na koje revizori mogu proširiti svoju delatnost.

Ugovoreni postupci

Za razliku od prethodno pomenutih usluga, kod angažmana na ugovorenim postupcima revizor ne pruža nikakvo uveravanje budući da ne sprovodi sve revizijske postupke koji su mu neophodni da bi stekao i pružio uveravanje, već samo one koji su ugovoreni sa klijentom. Korisnici izveštaja sami procenjuju činjenične nalaze sadržane u revizorovom izveštaju i izvlače sopstvene zaključke. Kao primer ugovorenih postupaka, možemo uzeti situaciju kada je ugovorom o zakupu određenog objekta dogovoreno da se zakupnina obračunava u određenom procentu od ostvarenih prihoda. U takvim okolnostima, zakupodavac se može odlučiti da angažuje revizora da proveri ostvareni prihod. Budući da usluge revizije ili pregleda mogu biti suviše skupe, zakupodavac se može odlučiti za angažman u kojem će se izvesti samo određene, eksplicitno ugovorene procedure koje imaju najveće izgleda da detektuju eventualno umanjene prihode. Primer revizije ugovorenih postupaka je i mišljenje revizora o ispunjenju zahteva i računovodstvenom evidentiranju obaveza koje proizilaze iz ugovora koje klijenti potpisuju međusobno ili ispunjenje obaveza koje klijentu po bilo kom osnovu nametnu državni organi.

Kompilacija finansijskih izveštaja

Cilj angažmana na kompilaciji tj. sastavljanju finansijskih izveštaja je da revizor, koristeći se računovodstvenim, a ne revizijskim znanjima, prikupi, klasifikuje i sumira finansijske informacije. I pored toga što se ne koriste revizijska znanja, kompilacija se može smatrati jednom od revizijskih usluga kada se ime revizora povezuje sa finansijskim izveštajima, budući da revizor (tj. računovodstveni ekspert) u takvim okolnostima treba da: pošalje pismo o angažovanju na kompilaciji, planira angažman, dokumentuje pitanja koja su važna za pribavljanje dokaza da je angažman obavljen u skladu sa standardima, stiče opšte saznanje o delatnosti i poslovanju klijenta, proverava informacije koje se koriste kao osnov za sastavljanje izveštaja i na kraju izdaje izveštaj o izvršenoj kompilaciji.

¹⁸ Međunarodni standard pregleda, IAASB Handbook 2004, www.ifac.org, str. 861

Osim revizijskih usluga, revizorske firme pružaju i brojne usluge koje nisu u direktnoj vezi sa revizijom, ali omogućuju revizoru dodatni izvor prihoda kroz korišćenje znanja i iskustva koja se stiču u procesu revizije. U nerevizijske usluge spadaju: poreski konsalting, finansijski i računovodstveni konsalting, restrukturiranje preduzeća, podrška razvoju informacionih sistema i brojne druge usluge pomoći menadžmentu preduzeća.

1.9. Razvoj revizije

1.9.1. Revizija u razvijenim zemljama

Revizija je bila stalna pratilja organizovane ekonomske aktivnosti od najstarijih vremena. Postoje dokazi da su formalne revizorske procedure postojale u ekonomskim aktivnostima ranijih civilizacija. Funkciju revizije uglavnom su vršili individualci. Predmet revizije je obično bio neki fizički aspekt ekonomske realnosti, kao što su vlastiti posedi, specifične trgovine i sl. Rana revizija je postojala i u formalnim organizacijama, kao što je država.

Bez obzira na to o kakvoj reviziji i kom metodu revizije se radi, ona je, u suštini, imala dosledan zadatak da zaštiti vlasnika ekonomskih resursa od prevare, greške i pogrešnog prikazivanja rezultata koji su angažovani resursi donosili vlasniku. Ona je služila i kao preventiva da do takvih pojava ne dođe. Ovaj zadatak se kao centralna nit provlači sve do savremene revizije.

Revizija se najintenzivnije razvijala na engleskom govornom području što je logično kada se ima u vidu da je na tom području nivo privrednog razvoja bio najviši. Prvi zabeleženi tragovi revizije potiču iz Engleske, iz 1130. godine. Ta revizija se odnosila na reviziju prihoda i troškova gradskih uprava, a izvodile su se javnim saopštavanjem podataka od strane državnih službenika. Prvo zakonsko regulisanje revizije pojavilo se 1844. u Aktu o engleskim deoničkim kompanijama.

Krajem XIX i početkom XX veka, revizija iz Engleske prenosi uticaj na praksu revizije u SAD. Engleske računovodstvene i revizorske firme otvorile su ispostave u SAD. To je bilo vreme ekspanzije investicija iz Evrope u SAD. U početku, revizija je bila deo računovodstvene prakse. Ona je bila jedan od metoda kojim su se menadžeri usmeravali na to da polažu račune vlasniku akcije. Osnovni cilj revizije tog vremena je bio otkrivanje prevare od strane menadžera. Nezavisna revizija, sve do ranih godina XX veka, zasnivala se na engleskoj praksi.

Moderna revizija počinje sa 1939. godinom kada je, u SAD, Američki institut ovlašćenih javnih računovođa (AICPA) izdao prvi Izveštaj o postupku revizije. Opšte prihvaćeni standardi revizije objavljeni su od strane ovog Instituta 1940. godine, a revidirani i dopunjeni 1949. godine. Tih deset standarda ostalo je do danas skoro nepromenjeno. Ovi standardi podeljeni su na tri grupe i to:

- Opšti standardi
- Standardi izvođenja revizije
- Standardi izveštavanja

Godina 1961, za reviziju i njen dalji razvoj je bila od posebnog značaja. Naime, te godine Mauc i Šaraf objavili su monografiju "The Philosophy of Auditing".

Ovo delo je kapitalno za razvoj teorije i prakse revizije. Njihov uticaj na razvoj revizije se vidi po velikom broju sledbenika u teoretskom razmatranju problema revizije. Njihov rad je izveo reviziju iz krize u koju je bila zapala. Pod uticajem njihovog učenja, od sedamdesetih godina ovog veka, raste interesovanje javnosti za rad i odgovornost revizora.

Razvoj revizije po važnim događajima ilustrovaćemo sledećim pregledom, koji smo preuzeli iz knjige Vincent M. O' Reilly - "Montgomery's Auditing", Eleventh Edition, 1990, by Coopers - Lybrand.

- 4000. p.n.e.** Prve revizije naplate poreza u Vavilonu
- 1800. p.n.e.** Biblijski prikaz internih kontrola i revizije
- 1130.** Revizija prihoda i rashoda gradova u Engleskoj
- 1200.** Revizija grada Londona
- 1500.** Revizija posredničkih računa, koje revidira član veća - prekursor interne revizije
- sredina 1500.** Gradske knjige računa prate i komentarišu revizori
- 1845-1900.** Ustanovljeni prvi standardi revizije i izveštavanja Zakonom o britanskim kompanijama
- 1887.** Formiran Američki Institut računovođa sada Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (AICPA)
- 1896.** Prvi zakon o CPA (u državi New York)
- 1899.** Prva žena CPA (Cristine Ross)
- 1905-1912.** Prvo izdanje Montgomery revizije
- 1917.** Prvi američki pravosnažni izveštaj koji je izdao Američki Institut računovođa
- 1921.** GAO - Opšta računovodstvena uprava
- 1936.** Revidirani izveštaj revizije nazvan "Pregled finansijskih izveštaja od strane samostalnih državnih računovođa"
- 1939.** Izdat je prvi izveštaj o postupku revizije
- 1940.** AICPA usvojio deset opšte prihvaćenih standarda revizije
- 1941.** Osnovan Institut internih revizora u SAD
- 1972.** Prvi Izveštaj o standardima revizije: objavljena je kodifikacija standarda i postupka revizije
- 1977.** Zatraženo je od strane firmi AICPA da odsek CPA firmi bude prekontrolisan
- 1978.** Izveštaj, zaključci i preporuke o odgovornostima revizora (Cohen Commission)
- 1986.** Prvi izveštaj o standardima za date ateste
- 1987.** Prvi izveštaj nacionalne komisije o lažnim finansijskim izveštajima (Tredway Commission)
- 1988.** Donet izveštaj o "jazu u očekivanjima o standardima revizije" koje je izdao Odbor za revizorske standarde.
- 2001.** Skandal sa firmom Enron koji je prouzrokovao propast revizorske firme Artur Andersen
- 2002.** *Sarbanes-Oxley Act* kojim državni organi u SAD zbog nezadovoljstva radom profesionalnih organizacija preuzimaju na sebe da uređuju pitanja revizije

Prezentiran je pregled događaja koji su važni, odnosno koji su pozitivno uticali na razvoj revizije. Istovremeno, ovi događaji su značajni za razvoj revizije u svetu zbog toga što je revizija u SAD najrazvijenija u teorijskom i praktičnom smislu, i što je njen uticaj na razvoj revizije u svetu dominantan. Ovaj uticaj je manje važan kod zemalja gde je revizija na visokom nivou, kao što su Francuska, Nemačka i

Italija, a dominantan je u zemljama gde se revizija kasno razvila ili se tek razvija. Uostalom, u SAD su locirane najveće revizorske firme, koje imaju svoje ispostave širom sveta.

1.9.2. Važniji datumi u evoluciji revizije finansijskih izveštaja u Srbiji

Na našim prostorima, revizija je postala ponovo aktuelna otkako je prisutna i transformacija preduzeća u oblasti vlasništva i potpunog orjentisanja na tržišno poslovanje. Ona duži period nije imala adekvatno mesto. Taj period je trajao od kraja četrdesetih do početka devedesetih godina ovog veka. Dakle, u periodu razvoja privrede i preduzeća u samoupravnom miljeu revizija finansijskih izveštaja nije bila potrebna, odnosno smatrana je elementom koji je vezan za kapitalističko preduzeće i kapitalističke odnose.

Da li je na našim prostorima revizija bila prisutna, i kada?

Reviziju i revizorsku delatnost definisao je jasno Trgovački zakonik Kraljevine Jugoslavije, koji u paragrafu 309 određuje da "Deoničko društvo ima nadzorni organ. Ovaj je ili nadzorni odbor ili revizijsko partnerstvo u kom bar jedan njegov član mora biti stručno sposoban za ispitivanje društvenih knjiga i računa".¹⁹ Revizija finansijskih izveštaja deoničkih društava bila je obavezna, jer skupština deoničara bez revizorskog izveštaja prema članu 316 istog zakona "... ne može rešiti o godišnjim zaključnim računima, upotrebi dobitka ili pokriću gubitka."²⁰ Revizorska praksa, prava i odgovornost revizora u to vreme bili su regulisani na način kao i u drugim zemljama sveta.

Početak izgradnje socijalizma, država se nije odmah odrekla revizije. Naprotiv, vlada FNRJ, donela je 1947. Uredbu o reviziji državnih preduzeća, nadležtava i ustanova. Uredba je sadržavala svrhu revizije "... da pregledom i ispitivanjem privredno-finansijskog poslovanja ustanovi pravilnost i zakonitost rada preduzeća."²¹ Uredbom je definisano da revizija posmatra poslovne operacije i imovinska stanja u saglasnosti sa propisima i normama kojima je regulisano odnosno poslovanje. Glavni zadatak revizije je da na temelju takvih saznanja stvori sud o pravilnosti ili nepravilnosti poslovanja revidiranog preduzeća. Rad revizora smatrao se instruktivnim, savetodavnim, nešablonskim i intelektualnim. Revizor je imao pravo da dobije podatke, slobodan uvid u sva dokumenta, da proveriti ispravnost dokumenata, da izuzme iz arhive dokumenta, da daje stručna uputstva, da sprovede formalnu i materijalnu kontrolu, da ispita i oceni organizaciju poslovanja, da sugeriše mere poboljšanja, da u slučaju spora sa rukovodstvom obavesti nadležni državni organ i da sastavi nalaz revizije i izveštaj. Takva praksa revizije nije trajala dugo. Ona se početkom pedesetih godina gasi. Ponovo je pokrećemo u vremenu promena, od početka devedestih godina. U tom periodu, od četrdesetak godina, revizija u tržišnom svetu se razvijala i doživela nekoliko vrlo bitnih pomaka u razvoju struke, a uz to izdržala dosta iskušenja. Ona je jednostavno trajala i razvijala se apsorbujući iz okruženja sve novine koje je sa sobom donosio razvoj prvenstveno informacionih tehnologija.

Na razvoju i implementaciji revizije u SR Jugoslaviji dva subjekta su sigurno pružila najviše. Prvo mesto pripada Službi društvenog knjigovodstva (SDK) Jugoslavije, koja je još 1974. godine počela sa prvim revizijama, odnosno obukom kadrova za poslove revizije, u saradnji sa firmom Coopers and Lybrand. To su praktično pravi počeci savremene revizije po Coopers and Lybrand-ovoj metodologiji. Iz ove saradnje izrastao je mali, ali visoko kompetentni tim revizora čije se delovanje u praksi oseća i danas.

Drugi učesnik u razvoju profesije revizije je Savez računovođa i revizora Srbije, koji je 1992. u saradnji sa ACCA - Association of Chartered Certified Accountants, iz Engleske, organizovao Specija-

¹⁹ Trgovački zakonik za kraljevinu Jugoslaviju iz 1937. godine, reprint, Mladost, Beograd, 1990. godine, str. 146.

²⁰ Trgovački zakonik ...op.cit. str. 150.

²¹ Prema: Revizorski priručnik, Ministarstvo finansija FNRJ, Uprava revizije, Beograd, 1950.

listički kurs za revizore. Na kursu je korišćena literatura ACCA. Nakon uvođenja sankcija SR Jugoslaviji kurs je prekinut. Kurs je nastavljen 1994/95. vlastitim snagama. Zvanje revizora i certifikat o stečenom zvanju dobio je 71 kandidat. Nakon ovog kursa, dalja edukacija u SRJ se prekida, jer je Zakon o reviziji finansijskih izveštaja nadležnost za obrazovanje i izdavanje certifikata prenesena na Savezno ministarstvo za finansije.

Za razvoj savremene revizije u SRJ po našem mišljenju posebno su značajni sledeći datumi:

- 1935. Objavljen rad o reviziji privrednih preduzeća - dr Miloš Sofrenović
- 1937. Revizija finansijskih izveštaja inaugurisana trgovačkim Zakonom Kraljevine Jugoslavije
- 1947. Uredba o reviziji državnih preduzeća, nadležtava i ustanova, vlada FNRJ
- 1974. Služba društvenog knjigovodstva Jugoslavije (SDK) i Coopers-Lybrand počeli obuku revizora
- 1992. Savez računovođa i revizora Srbije i ACCA organizovali specijalistički kurs za revizore
- 1996. Usvojen Zakon o reviziji
- 1996. Savezno ministarstvo za finansije dodelilo prve certifikate ovlašćenim revizorima i revizorima
- 1997. Savez računovođa i revizora Jugoslavije primljen u članstvo IFAC
- 1998. Objavljen prevod Međunarodnih standarda revizije na srpski jezik.
- 2003. Propisana je obavezna primena Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (prethodni naziv Međunarodni računovodstveni standardi).
- 2006. Usvojen Zakon o računovodstvu i reviziji kojim je inaugurisana Komora ovlašćenih revizora. Ovim Zakonom su promovisana profesionalna zvanja: intreni revizor i licencirani ovlašćeni revizori. Profesionalna zvanja se stiču polaganjem odgovarajućeg ispita uz uslov da kandidat ima odgovarajuću praksu na poslovima revizije finansijskih izveštaja. Ovim zakonom profesionalna računovodstvena zvanja su izostavljena (ukinuta). (Savez računovođa i revizora Srbije nastavio je edukaciju računovođa i dodelu certifikata u skladu sa Međunarodnim obrazovnim standardima).

1.10. Revizorske organizacije

1.10.1. Nacionalne profesionalne revizorske organizacije

Revizija je priznata kao profesija. Shodno tome, ona ima i svoje profesionalne organizacije. Ove organizacije su za svaku zemlju različite, mada su te razlike više formalne nego suštinske. Profesionalne organizacije revizije formirane su u razvijenim zemljama. One za sobom imaju višedecenijsko iskustvo.

Revizorska organizacija ima zadatak da deluje u ime svojih članova i da obezbeđuje neophodnu podršku. Ove organizacije služe opštem interesu, putem vršenja kvalitetnih profesionalnih usluga. Članstvo u ovoj organizaciji je dobrovoljno. Zadatak profesionalnog udruženja je da članovima pruži širok spektar usluga uključujući profesionalno obrazovanje, pomoć pri tumačenju računovodstvenih standarda i standarda revizije. Pored toga, asocijacije se brinu o kontroli i samoregulisanju profesije i pružaju stručnu pomoć pri upravljanju revizorskom praksom.

Revizorska profesija je najrazvijenija u SAD, Velikoj Britaniji, Nemačkoj i ostalim zemljama Evropske unije. Najveći uticaj na razvoj revizije u svetu ima američka revizija. U SAD, asocijacija koja dominantno utiče na razvoj revizije je Američki institut ovlašćenih javnih računovođa (AICPA). AICPA deluje u ime svojih članova i obezbeđuje im neophodnu podršku. On je zadužen da obezbedi uslove prema kojima revizori i revizorske firme služe javnom interesu putem vršenja profesionalnih usluga. AICPA ima preko 300.000 članova koji rade u revizorskim firmama. AICPA svojim članovima pruža širok spektar usluga, uključujući profesionalno obrazovanje, tehničku pomoć pri reviziji i razvijanje standarda revizije.

Američkim institutom ovlašćenih javnih računovođa upravlja Savet, sastavljen od dvadeset jednog člana od kojih nisu svi članovi Instituta i predstavljaju javnost. AICPA ima Tehnički odbor, koji izdaje javna saopštenja iz oblasti koje su relevantne za revizore.

AICPA obezbeđuje program za širok dijapazon tehničkog i profesionalnog obrazovanja za zainteresovane članove. Institut se bavi i izdavačkom delatnošću, i izdavanjem časopisa "Journal of Accountancy" i "The Tax Advisor", koji ne koristi mnogo poslovnih ljudi van kruga revizora.

U Velikoj Britaniji, revizorske asocijacije su: ACCA (Povlašćeni Savez ovlašćenih računovođa), ICAEW (Institut ovlašćenih računovođa Engleske i Velsa), ICAS (Institut ovlašćenih računovođa Škotske) i ICAI (Institut ovlašćenih računovođa Irske).

Ova profesionalna tela, slično kao i u SAD, obezbeđuju kvalifikovanost članova, certifikate za praktično obavljanje poslova, kontinuirano profesionalno usavršavanje, proveru profesionalnih sposobnosti i razvoj profesionalne etike.

Organizacija revizora u Nemačkoj je, sa stanovišta normativne aktivnosti, najuređenija. Nemačka je, naime, svoje zakonodavstvo uskladila sa Četvrtom, Sedmom i Osmom direktivom Evropske unije. Ove direktive regulišu bilansiranje, konsolidovanje bilansa i ispitivanje završnih računa.

Profesija revizora je organizovana preko Komore privrednih ispitivača. Komora ima sledeće zadatke:²²

- štiti profesionalne interese članstva,
- savetuje i podučava članstvo u pogledu ispunjavanja njihovih profesionalnih obaveza,
- posreduje između članova u slučaju nesporazuma, nesuglasica i sl.,
- vrši nadzor nad članstvom u pogledu ispitivanja njihovih utvrđenih obaveza i izricanja disciplinskih mera,
- utvrđuje opšte stavove u vezi sa obavljanjem profesije,
- istupanje pred nadležnim institucijama, sudovima, vlastima, u ime i za račun članstva,
- daje mišljenje po zahtevu suda i državnih organa,
- sprovodi zakonom poverene zadatke u oblasti profesionalnog usavršavanja članstva i obrazovanja odmlatka,
- predlaže lica iz profesije, koja će biti članovi odbora za polaganja ispita, koji su uslov za pristup profesiji,
- predlaže članove profesionalnih sudova nadležnim saveznim i pokrajinskim organima,
- vodi registar članova.

Komora privrednih ispitivača Nemačke ima organe i to: Skupština privrednih ispitivača, Savet i Uprava.

Komora privrednih ispitivača je svoju nadležnost iz oblasti metodologije revizije, izdavačke delatnosti, pripreme kandidata za polaganje ispita i permanentno obrazovanje, prenela na Institut privrednih ispitivača, sa sedištem u Diseldorfu. Ovaj institut osnovan je 1932. i sve do 1961. predstavljao je profesionalnu i stručnu organizaciju. Pošto je Komora osnovana te godine, ona je preuzela brigu o profesiji, a Institut je ostao stručna organizacija.

²² Dr Bogoljub Vitorović: Zakonska regulativa nezavisne računovodstvene revizije u Nemačkoj, Knjigovodstvo br. 6/95, Beograd, str. 22

Glavni zadaci Instituta su:²³

- osposobljavanje kandidata za privredne ispitivače i zaklete revizore knjiga,
- stručno usavršavanje članova Instituta, privrednih ispitivača i zakletih revizora knjiga,
- izdavanje stručne literature,
- osiguranje primene načela privrednog ispitivanja, izgrađivanje samoodgovornosti i savesnosti u obavljanju profesije,
- davanje mišljenja po određenim stručnim pitanjima, u cilju pravilnog ponašanja privrednih ispitivača u praksi,
- održavanje seminara, savetovanja, kongresa, posvećenih unapređenju teorije i prakse privrednog ispitivanja i dr.

Institut izdaje stručni časopis "Privredno ispitivanje". Članovi Instituta mogu biti redovni i vanredni članovi. Redovni članovi su revizori i njihova preduzeća, a vanredni članovi su osobe koje su bile revizori ili su bliski reviziji. Njihovo članstvo doprinosi javnosti rada i daljem razvoju revizije kao profesije.

1.10.2. Međunarodna federacija računovođa - IFAC

Za teoriju i praksu revizije na međunarodnom nivou najznačajniji uticaj ima Međunarodna federacija računovođa (International Federation of Accountants- IFAC), koji je, u stvari, asocijacija nacionalnih računovodstvenih organizacija. Ona trenutno ima 153 organizacije članice iz 123 države, što predstavlja preko 2,5 miliona računovođa.²⁴ Članice Međunarodne federacije računovođa su profesionalne organizacije, a ne države. Specifičnost IFAC-a kao profesionalne revizijske organizacije je da, osim razvoja profesije, što je misija i nacionalnih profesionalnih organizacija, IFAC nastoji da harmonizuje profesiju revizije u celom svetu.

Punopravno članstvo u IFAC-u imaju profesionalne organizacije koje su priznate u svojim zemljama kao značajne i autoritativne kao što su AICPA, ACCA, CICA, IDW, ICAEW, SRRS (Savez računovođa i revizora Srbije) i sl.

Cilj IFAC-a prilikom osnivanja (1977. godine) bio je definisan u smislu usaglašavanja nacionalnih standarda računovodstva revizije i srodnih usluga. Od tada do danas, cilj se značajno transformisao. Današnja misija IFAC-a je da služi javnom interesu kroz jačanje računovodstvene profesije što se može postići samo kreiranjem i promovisanjem visokokvalitetnih profesionalnih standarda koji trebaju biti osnov za usaglašavanje revizijske prakse u celom svetu. U tom smislu, osnovna aktivnost IFAC-a je predlaganje i usvajanje revizijskih standarda i normi etičkog ponašanja i kontinuiran rad na njihovom osvežavanju u skladu sa zahtevima teorije i prakse revizije i javnosti.

IFAC podržava i razvija računovodstvenu profesiju na sledeće načine:

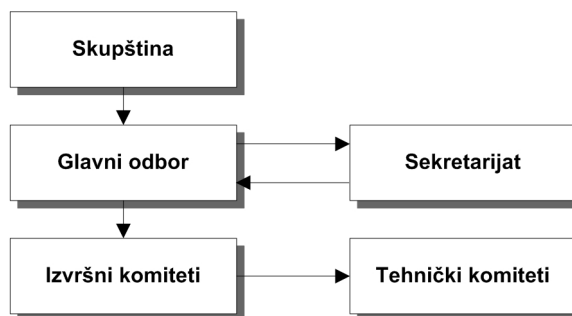
1. razvija, promovise i održava globalne profesionalne standarde i Etički kodeks profesionalnog ponašanja
2. aktivno podržava usaglašavanje sa računovodstvenim standardima, standardima revizije, obrazovanja, etike finansijskog izveštavanja
3. kontinuiranim unapređenjem kvaliteta revizije i
4. pružanjem pomoći zemljama u razvoju u saradnji sa regionalnim računovodstvenim organizacijama.

²³ Dr B. Vitorović: Zakonska ..., op. cit. str. 24

²⁴ Prema: <http://www.ifac.org>, 2008.

IFAC-ova organizacija podređena je osnovnom cilju. U tom smislu, organizacionu strukturu čine: Skupština, Savet, Sekretarijat, Izvršni komiteti, Tehnički komiteti i radne grupe.

Prikaz 3.
Organizaciona
struktura IFAC-a

Zadatak skupštine je da upravlja IFAC-om. Skupštinu čini po jedan predstavnik iz svake organizacije članice. Skupština se sastaje svake godine. Skupština je odgovorna za konstitutivna pitanja i izbor Saveta. Glavni odbor IFAC-a čine predstavnici iz najviše 20 zemalja, sa predsednikom na čelu. Članovi Glavnog odbora se biraju na period od najviše tri godine. Odbor se sastaje, po pravilu, dva puta godišnje. Glavni odbor je odgovoran za politiku i nadzor nad aktivnostima

IFAC odbori i komiteti za donošenje standarda su:²⁵

- Odbor za međunarodne standarde revizije (IAASB) – razvija međunarodne standarde revizije
- Odbor za međunarodne standarde etike za računovođe (IESBA – osmislio je Etički kodeks za profesionalne računovođe)
- Odbor za međunarodne standarde računovodstvene edukacije (IAESB)
- Odbor za međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor (IPSASB)
- komitet za profesionalne računovođe u privredi
- komitet za malu i srednju praksu
- komitet za zemlje u razvoju
- komitet za usaglašavanje
- transnacionalni revizorski komitet

Odbor za međunarodne standarde revizije i uveravanja (IAASB) razvija međunarodne standarde revizije, uveravanja i kontrole kvaliteta i povezanih usluga. To doprinosi poboljšanju kvaliteta i prakse na ovim područjima širom sveta i jača poverenje javnosti u finansijske izveštaje, omogućava približavanje međunarodnih i nacionalnih standarda.

Odbor za međunarodne standarde etike za računovođe (IESBA) je osmislio Etički kodeks za profesionalne računovodstvene eksperte koji utvrđuje:

²⁵ www.ifac.org

- etičke zahteve za profesionalne računovođe i konceptualni okvir za poštovanje pet osnovnih principa profesionalne etike,
- etičke standarde visokog kvaliteta čime se povećava kvalitet pruženih usluga od strane profesionalnih računovođa u celom svetu i jača poverenje u računovodstvenu profesiju.

Članice IFAC-a ne smeju primenjivati manje stroge standarde od navedenih u Kodeksu.

Odbor za međunarodne standarde računovodstvene edukacije (IAESB) razvija međunarodne standarde edukacije koji obuhvataju:

- prihvaćene standarde „dobre prakse“ obrazovanja i razvoja računovodstvene prakse,
- bitne elemente obrazovnih programa (metode, tehnike, predmet),
- savete i smernice za postizanje „dobre prakse“.

Odbor za međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor (IPSASB) razvija međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor koji:

- služe javnom interesu pomoću visoko kvalitetnih standarda finansijskog izveštavanja i finansijskog menadžmenta u javnom sektoru,
- utvrđuje zahteve vezane za priznavanje, odmeravanje, prezentaciju i obelodanjivanje transakcija i događaja u finansijskim izveštajima opšte namene,
- odnose se na finansijske izveštaje opšte namene svih entiteta javnog sektora (nacionalne vlasti, regionalne uprave, lokalne uprave). Ne primenjuju se na javna preduzeća

Komiteta za profesionalne računovođe u privredi:

- olakšava razmenu znanja i „najbolje prakse“ između profesionalnih računovođa zaposlenih u trgovini, industriji, javnom sektoru, obrazovanju i neprofitnom sektoru.
- ove računovođe sada čine preko 50 procenata IFAC-ovih članica,
- razvija uputstva kao pomoć u razmatranju širokog obima profesionalnih pitanja,
- podstiče visokokvalitetan rad računovođa u praksi i
- teži da izgradi javnu svest i razumevanje posla koji se obavlja.

Komiteta za malu i srednju praksu:

- usredsređen je na davanje uputstava za najbolju praksu sve brojnijem krugu klijenata u maloj i srednjoj praksi,
- daje doprinos razvoju međunarodnih standarda,
- daje doprinos postavljajući međunarodnih standarda, posebno u reviziji i računovodstvu iz male i srednje prakse i malih i srednjih preduzeća
- komisija organizuje godišnje forume o pitanjima koja su važna za mala i srednja preduzeća

Komiteta za zemlje u razvoju osnovan je u novembru 2005 godine sa ciljem da:

- podržava izgradnju kapaciteta računovodstvene profesije u svim delovima sveta,
- proizvodi smernice i materijal kako bi pomogao razvoj računovodstvene profesije, se bavi interesima zemalja u razvoju,
- traži resurse i razvojnu pomoć od članice i drugih organizacija u njihovo ime.

Komitet za usaglašavanje:

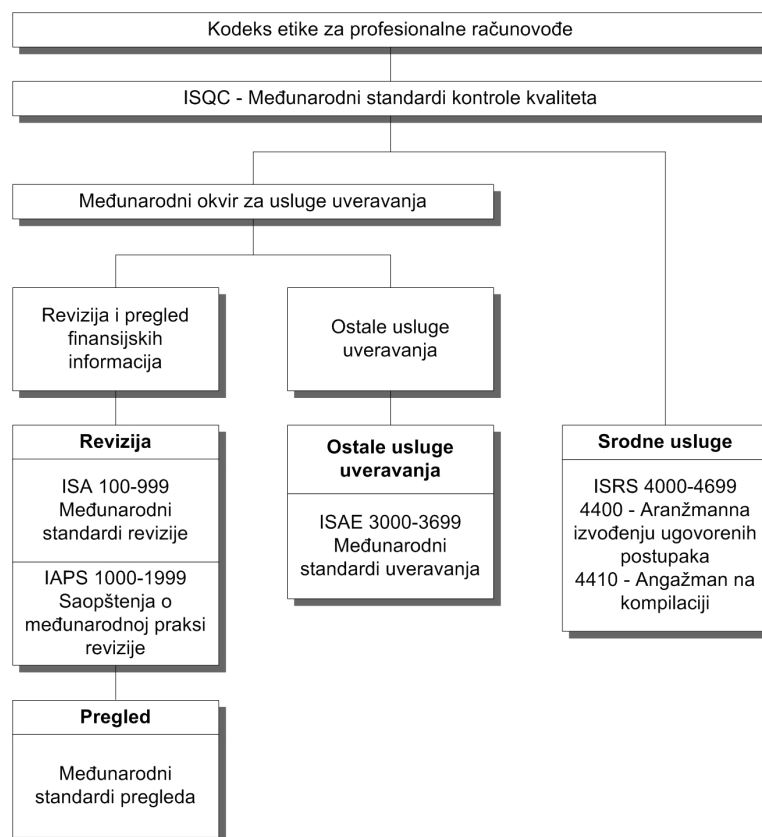
- insistira na usklađenosti i primeni IFAC-ovih standarda od strane članica,
- nastoji odrediti kako članice ispunjavaju svoje obaveze u pogledu obezbeđenja kvaliteta.

Rad programa za usaglašavanje nadgleda IFAC-ova Savetodavna komisija za poštovanje standarda.

Transnacionalni revizorski komitet:

- se sastoji od revizorski firmi koje su spremne prihvatiti eksternu kontrolu svoga rada od strane profesionalnih računovodstvenih organizacija,
- nadgleda ovu kontrolu i izdaje smernice koje olakšavaju njen tok kako bi se izbegli problemi neloyalne konkurencije,
- pruža forum za raspravu o „najboljoj praksi“ u oblasti kontrole kvaliteta, revizorske prakse, obuke i razvoja i nezavisnosti,
- predstavlja neki vid spojnice između transnacionalnih preduzeća i međunarodnih finansijskih institucija za reviziju u pogledu kvaliteta, sistem kontrole kvaliteta i transparentnost međunarodnih mreža.

Prikaz 4.
Najznačajnija
regulativa
IAASB-a²⁶

²⁶ Vidi: IFAC, IAASB Handbook 2004, www.ifac.org, 2004. str. 123

1.10.3. Revizorske firme

Revizija finansijskih izveštaja je složen i intelektualan posao, koji mogu da obavljaju osobe sa specifičnim znanjima i kvalifikacijama. U svetu je uobičajeno da se sva zvanja u revizorskoj profesiji jednostavno izražavaju jednom rečju - revizor. Ova zvanja, su naravno, u određenim govornim područjima različita (u SAD - "Certified Public Accountant", u Engleskoj "Chartered Accountant", u Nemačkoj "Wirtschaftsprüfer"). To su zvanični nazivi, mada se sve češće pojavljuje naziv "Auditor" (revizor) i "Auditing" (revizija). Navedena zvanja predstavljaju najviša revizorska zvanja, koja podrazumevaju najveća znanja i veštine i čiji je kredibilitet najveći.

U revizorskim firmama najčešće srećemo, pod uticajem američke revizije, nazive: partner, rukovodilac (revizije) i asistenti.

Partner u revizorskoj firmi ima primarnu odgovornost za reviziju finansijskih izveštaja i obično je u direktnom kontaktu sa komitentom. (Komitent tj. klijent je svako preduzeće u kome se vrši revizija finansijskih izveštaja). Partner snosi odgovornost za odluke koje određuju obim revizije, strategiju revizije, rešenje praktičnih problema. Partner mora biti teoretski obrazovan iz računovodstva, revizije i menadžmenta. Partner planira strategiju revizije, pregleda relevantne informacije i dokaze, pregleda nacrt revizorskog izveštaja i potpisuje završni izveštaj o reviziji.

Rukovodilac revizije je revizor koji je odgovoran za upravljanje svim aspektima revizije, uključujući planiranje i koordinaciju aktivnosti sa asistentima, određuje zadatke saradnicima, kontroliše njihov rad. Rukovodilac priprema izveštaje o reviziji i informiše partnera o svim pitanjima izvršene revizije.

Revizorski pripravnici ili asistenti su obično mladi, univerzitetski obrazovani kadrovi, koji započinju radnu karijeru, ali koji moraju da poseduju zvanje iz oblasti računovodstva. Oni se pripremaju za zvanje revizora. U postupku revizije, asistenti pomažu pri obavljanju administrativnih poslova u toku faze planiranja revizije kod konkretnog klijenta. Oni prikupljaju dokaze, pripremaju dokumentaciju za ocenu sistema internih kontrola kod klijenta, dokumentuju rezultate nalaza i sl.

U odnosima među zaposlenim u revizorskoj firmi postoji hijerarhija u obliku piramide. Oblik piramide varira od firme do firme. U piramidi su odnosi između nivoa uglavnom sledeći: jedan partner (ovlašćeni revizor), dva rukovodioca (revizora) i četiri do šest asistenata. Ovakva struktura nije obavezna već služi kao polazni princip. Osim revizijskih i srodnih usluga, revizorske firme se bave i konstaltingom, računovodstvenim uslugama, finansijskim inženjeringom, analizama, ekspertizama i sl. Ovi poslovi su za revizorske firme interesantni i angažovano osoblje na ovim poslovima ne ulazi u osnovnu strukturu piramide. Treba imati u vidu da velike revizorske firme imaju više partnera, pa prema tome i više drugog osoblja.

Jedan od uslova za uspešno funkcionisanje profesionalnih uslužnih delatnosti je funkcionalna organizaciona struktura. Sve uslužne firme uglavnom imaju tri nivoa hijerarhije, što podrazumeva da imaju tri sloja profesionalnog osoblja, bez obzira na to što su njihovi nazivi različiti. To su direktor, menadžer i izvršioци.²⁷

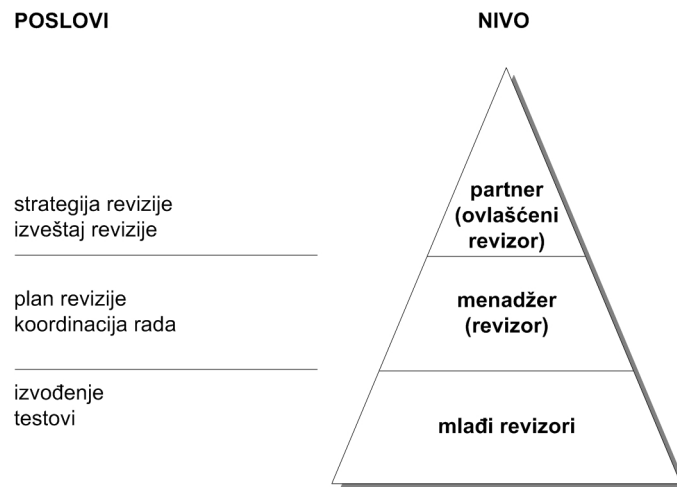
²⁷ Vidi: dr Čedomir Ljubojević: Marketing, op.cit., str. 125

Navedenu organizacionu strukturu R. Perry,²⁸ je predstavio na sledeći način:

Profesionalne uslužne organizacije u organizaciji imaju na vrhu direktora, koji razvija odnose sa klijentima i javnošću i razume potrebu klijenata, a u nekim slučajevima i edukuje klijenta o njegovoj potrebi. Na drugom nivou su menadžeri koji upravljaju projektima putem planiranja i kontrole izvršenih usluga od drugog osoblja. Treći nivo sačinjavaju obrazovani izvršioци, čiji rad koordinira menadžer. Za izvršenje i kvalitet usluge prema klijentu odgovoran je direktor.

S obzirom da je revizija uslužna delatnost, klasičnu organizaciju revizijske firme možemo uporediti sa opštom organizacionom šemom, gde imamo:

²⁸ R.Perry: People Business, Marketing Professional Firms Profitable, Business Books Ltd, London, str.40

Revizorske firme se u svetu razvijaju već više od sto godina. One su organizovane kao društva lica ili društva kapitala. Veličina revizorskih firmi se meri po broju klijenata, ostvarenom prihodu, i brojem zemalja u kojima imaju svoje ispostave. Revizorske firme se dele na: lokalne, nacionalne i međunarodne korporacije. Do pre nekoliko godina postojalo je šest velikih revizorskih firmi u svetu (tzv. "The Big Six"). Nakon integracije Price Waterhausa i Coopers Lybranda i propasti Artur Andersena ostale su četiri velike revizorske firme ("The Big Four"). Te firme su: 1. Ernst&Young; 2. Price Waterhausa Lybrand; 3. Diloit&Tush; i 4. KPMG. Ove firme imaju po nekoliko hiljada komitenata, a njihove filijale dislocirane su po celom svetu.

Na području naše zemlje prvo od registrovanih revizorskih preduzeća je - Diloit&Tush, d.o.o. Beograd - registrovan kao mešovito preduzeće za računovodstveno-revizorske i menadžment-konsalting usluge 1991. Osnivači su Diloit&Tush (Eastern European Services) i Ekonomski institut iz Beograda. Do danas je registrovano oko 30 revizijskih firmi u našoj zemlji koje se bave pružanjem revizijskih usluga.

1.11. Edukacija revizora

1.11.1. Sticanje revizorskih zvanja

Lica koja se bave računovodstvom i revizijom u najširem smislu te reči organizovana su u profesionalne asocijacije. Profesionalna organizacija, između ostalog, treba svojim članovima da obezbedi sticanje neophodnih znanja, potvrdu dostignutih znanja kroz davanje profesionalnih zvanja, kao i održavanje znanja.

Glavna profesionalna karakteristika revizorske profesije je sertifikat (svedočanstvo), koje profesionalno udruženje, organizacija ili nadležni državni organ, izdaje revizorima kao potvrdu o profesionalnoj kompetenciji za vršenje revizije. Sertifikat se dodeljuje licima koja pored propisanih opštih uslova polože i odgovarajući stručni ispit. Sadržaj ispita, način polaganja i organizovanje polaganja ispita u svim zemljama obavljaju profesionalne računovodstvene organizacije.

Profesionalna zvanja u računovodstvenoj profesiji, bez obzira na dostignuti nivo harmonizacije po svim osnovama, još uvek su neujednačena. Svaka profesionalna organizacija pojedinačno određuje profesionalna zvanja i minimalne uslove za njihovo sticanje. Najrazuđenija zvanja su „računovođa“, „ovlašćeni računovođa“, „revizor“ i „ovlašćeni revizor“. IFAC u Etičkom kodeksu za profesionalne računovođe pominje sledeća profesionalna zvanja: a) profesionalni računovođa (Professional accountant) je lice koje radi u javnoj praksi koje je član organizacije koja je članica IFAC-a i b) profesionalni javni računovođa u javnoj praksi (Professional Accountant in public practice) je svako lice koje pruža profesionalne usluge klijentu i profesionalne računovođe u praksi koje imaju rukovodeće dužnosti. Ovde treba napomenuti da se ovi izrazi koriste i kad je u pitanju pravno i fizičko lice. Definisanje ovih pojmova izvršeno je na osnovu članstva u IFAC-u. Zbog toga je prepušteno članicama IFAC-a da shodno svojim potrebama definišu profesionalna zvanja u računovodstvu i reviziji.

U SAD, ispit za sticanje profesionalnih zvanja organizuje i sprovodi AICPA. Ispiti se obično polažu dva puta godišnje. Revizorski ispit sastoji se iz četiri dela:

1. Teorija računovodstva - obezbeđuje konceptualno poznavanje računovodstvene teorije.
2. Praksa računovodstva - obezbeđuje sposobnost kandidata za primenu teorije računovodstva.
3. Revizija - obezbeđuje poznavanja profesionalnih obaveza revizora, standarda revizije, postupaka i procedura revizije.

4. Poslovno pravo - obezbeđuje sposobnost kandidata da tumači zakone koji se odnose na poslovanje preduzeća, kao i kompetencije kandidata u povezivanju poslovnih transakcija i računovodstva.

Ispit mogu polagati kandidati koji imaju visoku stručnu spremu, sa najmanje 150 časova iz računovodstva. Položeni ispit je potreban, ali ne i dovoljan uslov za dobijanje sertifikata o revizorskom zvanju.

Pre nego što dobije sertifikat, kandidat mora da završi pripravnički staž u revizorskoj firmi, u trajanju od najmanje tri godine. U SAD, kandidati mogu polagati ispit bez revizorskog iskustva, ali tek nakon prakse mogu dobiti sertifikat.

Zvanje "ovlašćeni revizor" ne dobija se automatski. Za njega je potrebna određena praksa na poslovima rukovodioca revizije i permanentno obrazovanje svake druge godine, u trajanju od 150 sati.

1.11.2. Međunarodni standardi edukacije

Međunarodne standarde edukacije donosi IFAC-ov Komitet za edukaciju. Cilj ovih standarda je da obezbede da sve nacionalne organizacije članice uvedu sistem obrazovanja revizora koji će rezultirati obučenošću revizora za kvalitetno izvođenje revizija kroz sticanje svih neophodnih znanja.

IFAC-ov Komitet za edukaciju realizuje svoju misiju:

- uspostavljanjem „dobre prakse“ edukacije profesionalnih računovođa,
- izradom uputstava i tumačenja „dobre prakse“ kako bi se ona lakše apsorbovala i
- razrešenjem nesuglasica, istraživanjem i rešavanjem problema u vezi sa edukacijom.

Međunarodni standardi edukacije koje je obelodanio ovaj Komitet su:

IES 1 – Uslovi za pristup programu obrazovanja za profesionalne računovođe

IES 2 – Sadržaj programa obrazovanja profesionalnih računovođa

IES 3 – Profesionalne veštine

IES 4 – Profesionalne vrednosti, etika i stavovi

IES 5 – Zahtevi za praktičnim iskustvima

IES 6 – Procena profesionalne sposobnosti i kompetentnosti

IES 7 – Kontinuirano profesionalno usavršavanje

Naziv međunarodnog standarda edukacije upućuje na sadržaj kojim se dati standard bavi. Na ovom mestu ukazujemo na sadržaj programa profesionalne edukacije, koji obuhvata: finansijsko računovodstvo i izveštavanje, organizaciju poslovanja i informacione tehnologije. U okviru ovih celina razvijeni su predmeti.

Sticanje znanja u delu strukturirane edukacije je složen proces i zbog toga su standardi detaljno razvijeni. Treba imati u vidu i to da je standardima određen nivo znanja koji profesionalne računovođe trebaju posedovati. Isto tako, standardi respektuju nivo prethodnog obrazovanja koji članovi profesije već imaju. U tom smislu, zadatak je profesionalne institucije da u skladu sa standardima obrazovanja razvije program edukacije imajući u vidu prethodno obrazovanje i profesionalne veštine kandidata i praktično iskustvo.

Održavanje profesionalne kompetentnosti članova profesije u vremenu koje karakterišu brze promene je važan zadatak profesionalne institucije i njenih članova. Standard „Kontinuirano profesionalno usavršavanje“ zahteva od svakog člana profesije da održava svoju kompetentnost na visokom

nivou. Profesionalna organizacija obavezna je da obezbedi uslove svojim članovima da se mogu kvantitativno edukovati tako što će im obezbediti uslove i resurse za usavršavanje, ustanoviti kriterijume za kontinuiranu profesionalnu edukaciju i da nadgleda proces kontinuirane edukacije.

1.11.3. Profesionalna zvanja u Srbiji

Sticanje profesionalnih zvanja u Srbiji je dosta neuređeno iz istih razloga zbog kojih i cela profesija revizije nije uređena valjano. Tako Savez računovođa i revizora Srbije tvrdi da su profesionalna zvanja „računovođa“, „ovlašćeni računovođa“ i „ovlašćeni javni računovođa“ definisana u skladu sa Međunarodnim standardima edukacije profesionalnih računovođa i programom Asocijacije sertifikovanih ovlašćenih računovođa (ACCA) iz Velike Britanije.

Za sticanje zvanja Ovlašćenog javnog računovođe, kandidat treba da poseduje: profesionalno zvanje Ovlašćenog računovođe, najmanje tri godine praktičnog iskustva u tom zvanju i položen stručni ispit iz oblasti: revizije, složenog korporativnog izveštavanja, upravljačkog računovodstva, strateškog poslovnog planiranja i razvoja i strateškog finansijskog menadžmenta.²⁹

Komora ovlašćenih revizora na osnovu važećeg Zakona o Računovodstvu i reviziji usvojila je program polaganja ispita za sticanje profesionalnog zvanja ovlašćeni revizor i zvanja ovlašćeni interni revizor. Prema ovom programu licenca ovlašćenog revizora može se steći kad se pored ostalih propisanih uslova polože sledeći predmeti: 1. upravljanje ljudskim resursima, 2. poslovni informacioni sistemi, 3. upravljačko računovodstvo 4. pripremanje finansijskih izveštaja i finansijsko izveštavanje, 5. strateško upravljanje, 6. revizija i profesionalna etika, 7. poslovno pravo 8. poresko pravo. 9. računovodstvo i izveštavanje i 10. finansijski menadžment i kontrola. Predmeti su razvrstani u dva nivoa i to prvi nivo od broja jedan do pet i drugi nivo od broja šest do deset.

Za sticanje zvanja ovlašćeni interni revizor po programu Komore ovlašćenih revizora pored opštih uslova potrebno je položiti ispit koji sadrži: 1. Uloga i aktivnosti internog revizora u upravljanju, utvrđivanju rizika i kontrola, 2. Izvođenje interne revizije, 3. Analiza poslovanja i informacione tehnologije i 4. Poslovno upravljačke veštine.

1.12. Revizija u evropskoj uniji

1.12.1. Regulatorna revizija u evropskoj uniji (osma direktiva)

Evropska unija osnovana je 1958. godine Rimskim sporazumom pod nazivom Evropska ekonomska zajednica. Osnovni cilj stvaranja jedinstvene, evropske naddržave bilo je formiranje jedinstvenog tržišta, kao i slobodan protok ljudi i kapitala. Danas Evropsku uniju čini 27 država, a očekuje se da se taj broj dalje povećava u narednoj deceniji.

Osnovni princip na kome počiva Evropska unija je poštovanje suvereniteta država uz prihvatanje zajedničkih vrednosti. Vremenom je Evropska unija razvila sopstvene institucije i sopstveno zakonodavstvo u skladu sa zajedničkim interesima zemalja članica. Postoji ukupno pet institucija koje imaju ključnu ulogu:

- Evropski parlament (kojeg čine izabrani predstavnici zemalja članica),
- Savet Evrope (koji predstavlja vlade zemalja članica),

²⁹ Prema: SRRS, *JRS 31 - Profesionalno osposobljavanje računovođa*, Informator br. 4, Beograd, 2004, str. 8-9.

- Evropska komisija (osnovni operativni organ),
- Sud pravde (koji sprovodi evropsko zakonodavstvo) i
- Revizorski sud (koji kontroliše upravljanje i trošenje sredstava iz evropskog budžeta).

Osim ovih, postoje i brojni drugi organi koji čine jedinstveni sistem. Budući da je uspostavljanje jedinstvenog tržišta, dobara, ljudi, usluga i kapitala predstavlja jedan od glavnih ciljeva, u okviru Evropske unije formiran je i Generalni direktorat za unutrašnje tržište. Ovaj direktorat je odgovoran za politike i regulativu u oblasti finansijskih usluga, kompanijskog zakonodavstva, finansijskog izveštavanja, profesionalnih kvalifikacija i slobodnog vršenja usluga. U okviru računovodstvenih nadležnosti, rad Generalnog direktorata usmeren je ka unapređenju kvaliteta, uporedivosti i transparentnosti finansijskih informacija preduzeća. U okviru revizijskih nadležnosti, rad direktorata je usmeren ka unapređenju kvaliteta statutarne tj. obavezne revizije. U cilju sprovođenja ovih nadležnosti, Generalni direktorat i Evropska komisija blisko sarađuju sa Odborom za međunarodne računovodstvene standarde (IASB), IFAC-ovim Odborom za međunarodne standarde revizije i uveravanja (IAASB), Organizacijom za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), Svetskom bankom, Konferencijom o trgovini i razvoju Ujedinjenih nacija (UNCTAD), Evropskom federacijom računovođa (FEE) i drugima.

Skup svih evropskih zakona poznat je pod nazivom *Acquis communautaire* (komunitarni akti). Ovaj termin koristio se nekoliko godina pre nego što se po prvi put zvanično pojavio u Mاستrihtskom sporazumu 1992. godine. Ovim sporazumom Unija je eksplicitno postavila *Acquis communautaire* u središte pravne regulative i procesa evropskih integracija. U tom smislu, ovaj izraz se najčešće koristi u vezi sa pripremama zemalja kandidata za ulazak u Evropsku uniju. Ove zemlje moraju usvojiti i implementirati sve delove *Acquis-a* kako bi postale članice Evropske unije. Za potrebe pregovaranja o ulasku u Evropsku uniju, celokupan *Acquis* je podeljen u 35 poglavlja, od kojih je za reviziju najznačajnije poglavlje koje se bavi privrednim zakonodavstvom (Company Law).

Budući da je evropska regulativa predmet stalnih izmena, pod *Acquis communautaire* se podrazumeva dinamičan, pre nego statičan i unapred definisan skup zakonodavstva. *Acquis communautaire* čini tri vrste regulative: primarna regulativa, sekundarna regulativa i sudski slučajevi.

Primarnu regulativu čine sporazumi (npr. Šengenski, Mاستrihtski itd).

Sekundarnu regulativu čine uredbe, direktive, odluke, preporuke, mišljenja i ostali neimenovani akti.

Uredbe čine skup propisa koji se direktno primenjuju i obavezujući su za sve zemlje članice EU, bez potrebe donošenja bilo kakve prateće nacionalne regulative. Uredbe se koriste kada je uniformnost propisa od ključnog značaja.

Direktive su akti koji obavezuju države članice u pogledu cilja koji treba postići. Na osnovu direktiva donosi se nacionalna regulativa pri čemu zemlje članice mogu da biraju formu i načine realizacije direktiva. Direktive obično imaju dosta obavezujućih normi i u suštini predstavljaju kompromis između potreba za ujednačenim zakonodavstvom u okviru zajednice i potrebe da se poštuje specifičnost država članica.

Odluke su obavezujuće za sve na koje se one odnose i za razliku od uredbi nemaju opštu primenu već se odnose na određene zemlje članice, preduzeća ili pojedince. Odluke imaju direktnu primenu.

Preporuke i mišljenja nemaju obavezujući karakter. Mišljenjem se iznosi određeni stav dok preporuka predstavlja poziv članicama da usvoje preporučeni način ponašanja.

Neimenovani akti su svi oni koji nisu uvršteni u nomenklatura akta, a najčešću su to: pravilnici, rezolucije, pravila ponašanja, kominikei i sl. Njihov cilj je izražavanje namera neke institucije.

Sudski slučajevi kao treći konstitutivni element *Acquis-a* čine presude Evropskog Suda pravde.

Najznačajnija regulativa u okviru komunitarnih akata koja uređuje oblast računovodstva i revizije su direktive, a u okviru njih Četvrta, Sedma i Osmo direktiva.

Četvrta direktiva usvojena je 1978. godine, a poboljšavana nekoliko puta do konačne verzije iz 2003. godine. Ciljevi direktive su da se harmonizuje: prezentacija i sadržaj godišnjih računa i izveštaja o poslovanju, opšti principi za procenjivanje bilansnih pozicija i obelodanjivanje finansijskih izveštaja.

Sedma direktiva usvojena je 1983. godine (poboljšana 2003. godine) sa ciljem da se definišu okolnosti pod kojima treba pripremiti konsolidovane finansijske izveštaje.

Osma direktiva utvrđuje pravila koja se odnose na obaveznu reviziju godišnjih i konsolidovanih finansijskih izveštaja. Direktiva je inicijalno usvojena 1984. godine. Sadržaj ove direktive značajno je modifikovan odnosno unapređen 2006. godine. Razlog za redizajniranje Osme direktive proističe iz uviđanja da Direktiva nije ostvarila svoj cilj budući da nije dovela do harmonizacije u načinu na koji se revizija sprovodi u zemljama članicama EU što u današnjem okruženju koje karakteriše slobodan protok kapitala na finansijskim tržištima predstavlja značajan problem. Ni izmenjena direktiva ne obezbeđuje potpunu harmonizaciju budući da to nije u prirodi direktiva kao dela zakonodavstva Evropske unije pošto direktive dozvoljavaju zemljama članicama da uvedu i stroža pravila od onih propisanih direktivama, ali je broj pitanja koja se uređuju direktivom mnogo veći, a postavljeni zahtevi su mnogo viši i mnogo jasnije definisani nego što je to bio slučaj u prethodnoj direktivi.

Osnovni ciljevi koji se žele postići Osmom direktivom su sledeći:

- harmonizacija regulative revizije u Evropskoj uniji,
- stvaranje jedinstvenog tržišta revizijskih usluga Evropske unije,
- unapređenje kvaliteta revizije u Evropskoj uniji i
- zaštita finansijskih tržišta u Evropskoj uniji.

Osma direktiva sadrži sledeća poglavlja:³⁰

I	Definicije pojmova
II	Odobranje, kontinuirana edukacija i međusobno priznavanje kvalifikacija
III	Registrovanje revizora
IV	Profesionalna etika, nezavisnost, objektivnost, poverljivost i profesionalna tajna
V	Standardi revizije i izveštavanje
VI	Kontrola kvaliteta revizije
VII	stražne radnje i disciplinske mere
VIII	Javni nadzor
IX	Imenovanje revizora i prekidanje saradnje
X	Posebne odredbe koje se odnose na obaveznu reviziju preduzeća od javnog interesa
XI	Međunarodni aspekti i
XII	Prelazne i završne odredbe.

U okviru ovih poglavlja zahtevi prema zemljama članicama Evropske unije su definisani na sledeći način:

I Definicije pojmova

U skladu sa uobičajenom pravnom formom regulative, u ovom poglavlju date su definicije osnovnih pojmova koji se koriste u tekstu Direktive.

³⁰ Directive 2006/43/EC of the European Parliament and the Council, Official Journal of the European Union, english version, 2006, L157, strp. 87-107.

II Odobranje, kontinuirana edukacija i međusobno priznavanje kvalifikacija

U državi članici Evropske unije revizijom se mogu baviti samo revizori i revizijske firme koji imaju odobrenje za vršenje revizije koje se dodeljuje u okviru države članice. Svaka država članica treba da odredi ovlašćeno telo³¹ koje je zaduženo za davanje odobrenja revizorima i revizorskim firmama.

Revizijom se mogu baviti fizička lica koja imaju univerzitetsku diplomu, koja su prošla testove koji dokazuju posedovanje teorijskog poznavanja revizije i sposobnost njihove primene u praksi, i koja imaju najmanje trogodišnje iskustvo u reviziji. Teorijska znanja koja se očekuju od revizora su: opšta računovodstvena teorija i principi, regulativa koja se odnosi na pripremu pojedinačnih i konsolidovanih bilansa, međunarodni računovodstveni standardi, finansijska analiza, troškovno i upravljačko računovodstvo, upravljanje rizikom i interne kontrole, revizija, regulativa revizije, međunarodni standardi revizije i profesionalna etika. Osim ovih, revizor treba da ima i šira znanja koja obuhvataju: kompanijsko pravo i korporativno upravljanje, zakone o stečaju i sl, poresko zakonodavstvo, građansko i trgovačko pravo, zakone o socijalnom osiguranju i radu, informacione tehnologije, poslovnu, opštu i finansijsku ekonomiju, matematiku i statistiku i osnovne principe finansijskog menadžmenta. Direktivom se priznaju znanja iz ovih oblasti koja su stečena u okviru univerzitetskog obrazovanja.

Što se tiče priznavanja kvalifikacija između različitih država u okviru EU, u cilju stvaranja jedinstvenog tržišta revizijskih usluga, kvalifikacije koje su stečene na osnovu ove Direktive smatraju se ekvivalentnim u svim državama. Na osnovu toga, države više ne mogu insistirati da većinsko vlasništvo u revizorskih firmama imaju revizori koji su sertifikovani u okviru države. Od revizora iz drugih država se zahteva da dokažu svoje poznavanje nacionalnog prava i jezika u službenoj upotrebi kako bi im se priznali sertifikati i kvalifikacije koje su stekli u svojoj državi. Posao uspostavljanja procedura za potvrđivanje revizora iz drugih zemalja poverava se odgovarajućem ovlašćenom telu.

III Registrovanje revizora

Svaka država članica treba da osigura vođenje registra revizora i revizorskih firmi. Informacije o registraciji čuvaju se u elektronskoj formi i dostupne su javnosti. Direktiva predviđa obavezu registrovanja revizora i revizorskih firmi iz zemalja van Evropske unije što predstavlja uslov da se preduzeća kojima su ove revizorske firme radile reviziju pojave na berzama u Evropskoj uniji.

IV Profesionalna etika, nezavisnost, objektivnost, poverljivost i profesionalna tajna

Države članice moraju osigurati da se revizija vrši u skladu sa profesionalnom etikom. U cilju definisanja jasnih i jedinstvenih etičkih zahteva za sve države članice Evropske unije, Direktiva predviđa mogućnost prihvatanja IFAC-ovog Kodeksa profesionalne etike računovođa koje treba da usledi nakon dodatnih procedura vrednovanja kvaliteta ovog kodeksa od strane Evropske unije. Osmo direktiva stavlja dodatni akcenat na obezbeđivanje nezavisnosti revizora.

V Standardi revizije i izveštavanje

Slično Kodeksu profesionalne etike, u cilju definisanja ujednačenog načina vršenja revizije u državama članicama, Direktiva predviđa usvajanje Međunarodnih standarda revizije. Usvajanje Međunarodnih standarda revizije nije još uvek definitivno, ali je u velikoj meri izvesno.

³¹ Ovlašćenim telima se, u smislu Direktive, smatraju profesionalne organizacije ili druga tela koja postoje u skladu sa politikom javnog nadzora.

U cilju sprečavanja država članica da uvodeći dodatna ograničenja ponovo dovedu do značajnih razlika u praksi vršenja revizije, Direktiva dozvoljava uvođenje dodatnih nacionalnih zahteva i procedura vršenja revizije samo za ona pitanja koja nisu obuhvaćena Međunarodnim standardima revizije.

VI Kontrola kvaliteta revizije

Svaka država članica treba da uspostavi sistem kontrole kvaliteta rada revizora i revizorskih firmi. Sistem kontrole kvaliteta treba da bude organizovan kao deo sistema javnog nadzora na način koji će obezbediti nezavisnost kontrolora pri donošenju zaključaka.

Kontrola kvaliteta treba da se zasniva na: pregledu odabranih revizijskih dosijea, proceni poštovanja standarda i etike revizije, vrednovanju kvantiteta i kvaliteta ljudskih i drugih resursa uloženi u pojedinačne revizije, kao i vrednovanju internog sistema kontrole kvaliteta revizije uspostavljenog u okviru revizijske firme.

Kontrola kvaliteta treba da se vrši najmanje jednom u šest godina, a za revizore i revizorske firme koje vrše reviziju preduzeća čijim hartijama od vrednosti se trguje na berzama u EU najmanje jednom u tri godine.

Rezultati sprovedenih kontrola kvaliteta trebaju biti javno obelodanjeni svake godine. Revizori i revizorske firme moraju da postupe po preporukama i zaključcima kontrole kvaliteta u razumnom roku, a ukoliko to ne učine, protiv njih se trebaju preduzeti disciplinske mere.

VII Istražne radnje i disciplinske mere

Države članice treba da osiguraju postojanje efektivnog i efikasnog sistema istražnih radnji i sankcionisanja neadekvatnog sprovođenja revizije. Ovaj sistem nije deo pravosudnog sistema države niti je njegova zamena već treba da nezavisno od sudova kažnjava neadekvatno ponašanje revizora i revizorskih firmi. Disciplinske mere trebaju biti proporcionalne učinjenom delu, sa njima treba upoznati široku javnost i one mogu obuhvatiti i poništavanje dobijenog odobrenja za vršenje revizije.

VIII Javni nadzor

Države članice treba da uspostave efektivan sistem javnog nadzora nad radom svih eksternih revizora i revizorskih firmi. Ovim sistemom treba da rukovode ljudi koji imaju neophodna znanja i iskustva u pogledu revizije, ali se trenutno ne bave revizijom i nisu zaposleni ni u jednoj revizorskoj firmi. Sistem javnog nadzora ima konačnu odgovornost za nadzor nad: odobravanjem i registracijom revizora i revizorskih firmi, usvajanjem standarda profesionalne etike i internih standarda kontrole kvaliteta i revizije, kao i kontinuiranom edukacijom, kontrolom kvaliteta i preduzimanjem istražnih i disciplinskih mera. Države članice treba da formiraju jedno ili više ovlašćenih tela kojima će delegirati navedene odgovornosti.

IX Imenovanje revizora i prekidanje saradnje

Osma direktiva predviđa da se revizor imenuje za vršenje revizije na generalnoj skupštini akcionara ili drugog predstavničkog tela vlasnika. Države članice treba da osiguraju da do prekida saradnje između revizora i klijenta može doći samo ako za to postoje zaista opravdani razlozi.

X Posebne odredbe koje se odnose na obaveznu reviziju preduzeća od javnog interesa

Revizorske firme koje su uključene u reviziju preduzeća od javnog interesa imaju dodatne odgovornosti u pogledu obelodanjivanja izveštaja o transparentnosti, obavezne rotacije, posebnih zahteva za nezavisnošću i dr. Najznačajnija novina koju uvodi Osma direktiva je obaveza revizorskih firmi da na

svom Web-sajtu u roku od tri meseca po završetku svake poslovne godine objave godišnji izveštaj o transparentnosti u kojem će se nalaziti sledeći podaci: pravna forma revizorske firme, naziv mreže revizorskih firmi kojoj data revizorska firma pripada, opis sistema kontrole kvaliteta u okviru revizorske firme, spisak klijenata od javnog interesa i dr.

XI Međunarodni aspekti

Ovo poglavlje Osme direktive odnosi se na revizore i revizorske firme iz država van Evropske unije. Odredbama Osme direktive predviđena je obaveza registracije revizora iz zemalja van Evropske unije čiji revizorski izveštaj je povezan sa pojedinačnim ili konsolidovanim finansijskim izveštajima preduzeća koja su registrovana van Evropske unije, a čijim hartijama od vrednosti se trguje u državama članicama EU. Države članice treba da uspostave sistem nadzora nad radom ovih revizora i revizorskih firmi, kontrolu kvaliteta njihovog rada, kao i istražne i disciplinske mere. Revizori i revizorske firme iz država van Evropske unije mogu biti izuzeti iz nadzora i kontrole ako je sistem javnog nadzora nad revizorima u domicilnoj državi ocenjen ekvivalentnim odnosno zadovoljavajućim od strane države članice Evropske unije.

XII Prelazne i završne odredbe

U skladu sa uobičajenom pravnom formom regulative, u ovom poglavlju date su prelazne i završne odredbe Direktive.

1.12.2. Odnos međunarodne i evropske regulative revizije

Osma direktiva Evropske unije donosi mnogobrojne novine. Jedna od centralnih je prelazak sa nacionalne regulative izvođenja procesa revizije zasnovane na Osmoj direktivi na IFAC-ove Međunarodne standarde revizije i IFAC-ov Kodeks profesionalne etike računovođa koji kroz Osmu direktivu treba da postanu obavezni. Ovim je nastavljen pravac razmišljanja i put koji je odabran u Evropskoj uniji vezan za računovodstvo, a koji se zasniva na postepenom pomeranju od nacionalne računovodstvene regulative ka Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja.

Integracija međunarodne i evropske regulative je moguća, budući da se one bave različitim pitanjima što ove regulative čini u velikoj meri komplementarnim. Međunarodna regulativa se kroz Međunarodne standarde revizije bavi organizovanjem procesa revizije na način koji će obezbediti formiranje adekvatnog mišljenja o finansijskim izveštajima klijenata. Kodeks profesionalne etike računovođa postavlja etičke zahteve računovođama i revizorima. Sa druge strane, Osma direktiva Evropske unije bavi se pitanjima odobravanja revizora, kontinuirane edukacije, registracije revizora, disciplinskih postupaka protiv revizora, javnog nadzora, kontrole kvaliteta revizije i imenovanja revizora, kao i specifičnim pitanjima koji proističu iz uređenja Evropske unije u smislu međusobnog priznavanja kompetencija i odnosa sa zemljama van Evropske unije.

Određena preklapanja između međunarodne i evropske regulative postoje u delu definisanja neophodnih znanja za sticanje sertifikata, kao i u pogledu dodatnih zahteva za nezavisnošću revizora koje postavlja Osma direktiva, ali ove razlike se čine više formalnim nego suštinskim. Može se uočiti da se prilikom pisanja Osme direktive pazilo da ona treba da sa međunarodnom regulativom čini jedinstvenu celinu, pa čak i kada se bave istim pitanjima (npr. kontrola kvaliteta revizije), evropska i međunarodna regulativa to čine na način koji obezbeđuje njihovu kompatibilnost.

Osmo direktiva, osim prelaska na međunarodne standarde, donosi i mnogobrojne novine u uređenju revizije koje će imati dugoročan uticaj na profesiju. Jedna od najznačajnijih je svakako napuštanje shvatanja revizije kao samoregulišuće profesije i uvođenje javnog nadzora nad radom revizora. Ovako krupan zaokret desio se pre svega kao posledica velikih skandala u Sjedinjenim Američkim Državama koje su kao odgovor uvele strogu kontrolu rada revizora, a Evropska unija je odlučila da prihvati ovaj model kako bi predupredila probleme iako u Evropi nije bilo puno finansijskih skandala u koje su bili uključeni revizori.

Još jedna značajna specifičnost Osme direktive je da Evropska unija širi svoju nadležnost van granica zemalja članica EU time što zahteva da se revizori iz drugih zemalja koji vrše reviziju preduzeća koja kotiraju svoje hartije od vrednosti na evropskim berzama registruju u Evropskoj uniji i da prihvate kontrolu kvaliteta njihovog rada koja bi bila sprovedena iz Evropske unije. Alternativno, postoji i mogućnost da se na osnovu ocene da se u određenoj državi van Evropske unije sprovodi adekvatan javni nadzor nad profesijom revizije prihvati rad revizorskih firmi iz tih zemalja.

I pored pokušaja da se kroz Osmu direktivu stvori jedinstveno evropsko tržište revizijskih usluga koje će biti zasnovano na ukidanju ograničenja za vršenje revizije u drugim državama članicama, čini se da će jezička barijera u mnogome otežati ostvarenje ovog cilja. Naime, za prevladavanje ovog problema nije dovoljno poznavanje engleskog jezika od strane revizora budući da sva računovodstvena dokumentacija postoji na nacionalnom jeziku. Ovaj problem će ograničiti mogućnosti rada revizora u drugim državama, ali i kontrolu kvaliteta rada revizora i revizorskih firmi iz drugih država.

1.13. Kontrola kvaliteta revizije

1.13.1. Potreba za kontrolom kvaliteta revizije

Posledice koje loše sprovedena revizija može imati po finansijska tržišta i celokupan privredni sistem mogu biti toliko značajne da se pitanje kvaliteta revizije mora shvatiti izuzetno ozbiljno. Rizik od nepouzdanih revizija može značajno biti umanjen ukoliko se uspostavi delotvoran sistem kontrole kvaliteta. U kontrolu kvaliteta revizije moraju biti uključeni svi čija sudbina zavisi od obezbeđenja standardno visokog nivoa revizijskih usluga. Za kvalitet revizije postoji mnogo interesenata koje možemo identifikovati na sledeći način:

1. ovlašćeni revizor koji potpisuje revizorski izveštaj
2. revizorska firma koja izdaje revizorski izveštaj
3. profesija revizije i
4. javnost koja koristi finansijske izveštaje.

Kvalitet sprovedene revizije i izdatog revizorskog izveštaja direktna je odgovornost ovlašćenog revizora koji je kao partner revizije zadužen za sve aspekte revizijskog procesa. Osim odgovornosti, ovlašćeni revizor ima i najviše mogućnosti da utiče na kvalitet revizije.

Revizorska firma koja izdaje revizorski izveštaj zainteresovana je za kvalitet revizija koje vrši budući da samo na taj način može obezbediti dugoročni opstanak na tržištu, profitabilnost i zaštitu od sudskih postupaka.

Profesionalne organizacije zainteresovane su za kvalitet revizije budući da nesavestan rad pojedinih revizora i revizorskih firmi utiče na opšte poverenje koje profesija revizije treba da uživa, ugrožavajući na taj način i druge revizore koji savesno rade.

Javnost je zainteresovana za kvalitet revizije jer nastoji da smanji informacijski rizik u smislu rizika odlučivanja na bazi pogrešnih informacija. Pouzdavanje u revizorski izveštaj u uslovima kada revizija nije sprovedena kvalitetno može imati značajne negativne finansijske posledice budući da se na osnovu finansijskih izveštaja često donese krupne, strateške odluke.

Svaka od zainteresovanih strana nastoji da osigura kvalitet revizije kroz učešće u kontroli njenog kvaliteta. Tako možemo govoriti o postojanju kontrole kvaliteta na različitim nivoima i od strane različitih zainteresovanih strana:

- I Kontrola kvaliteta u okviru revizijske firme
 - a. Kontrola kvaliteta na nivou revizijske firme
 - b. Kontrola kvaliteta na nivou revizijskog angažmana
- II Eksterna kontrola kvaliteta revizije
 - a. Kontrola kvaliteta od strane profesionalne organizacije
 - b. Javni nadzor nad kvalitetom revizije

Odnos zainteresovanih strana i organizacije kontrole kvaliteta dat je na sledećoj šemi:

Iz navedene šeme možemo videti da je kontrola kvaliteta složen, višeslojan mehanizam. Kontrolu kvaliteta u okviru revizijske firme karakteriše shvatanje revizije kao biznisa. To znači da su revizori i revizorske firme zainteresovani za kvalitet svoga rada budući da, kao i kod svih drugih delatnosti i preduzeća, od kvaliteta njihovog rada zavise i rezultati poslovanja.

Eksterna kontrola kvaliteta predstavlja specifičnost revizije kao delatnosti i ona proističe iz šire odgovornosti revizora. Revizija se zasniva na poverenju koje revizori treba da uživaju. Osnovni doprinos revizije ogleda se u povećanju poverenja u finansijske izveštaje. Bez postojanja poverenja u kvalitet, revizija nema smisla budući da se na taj način ne povećava kredibilitet finansijskih izveštaja koji su predmet verifikacije putem revizije.

1.13.2. Kontrola kvaliteta na nivou revizijske firme

Kontrola kvaliteta na nivou revizijske firme treba da obezbedi da su sve usluge uveravanja koje pruža revizijska firma standardno visokog kvaliteta. Međunarodni regulatorni okvir za kontrolu kvaliteta na nivou revizijske firme dat je u Međunarodnom standardu kontrole kvaliteta 1 – „Kontrole kvaliteta za firme koje vrše reviziju i pregled finansijskih usluga i druge usluge uveravanja i srodne usluge“. Ovaj standard nije eksplicitno deo Međunarodnih standarda revizije ali se zahteva da se Međunarodni standardi revizije primenjuju zajedno sa standardom kontrole kvaliteta.

Standard kontrole kvaliteta je doživeo nekoliko izmena, a poslednja verzija stupa na snagu 15. decembra 2009. godine. Ovaj standard sadrži ciljeve kontrole kvaliteta koje revizijska firma treba da dostigne, kao i zahteve koje treba ispuniti kako bi se postigao zadovoljavajući nivo kontrole kvaliteta. Osim toga, standard daje i smernice koje kroz pojašnjenja treba da olakšaju razumevanje zahteva standarda i njegovu lakšu implementaciju u praksi.

Prema Međunarodnom standardu kontrole kvaliteta, svaka revizijska firma treba da uspostavi sistem kontrole kvaliteta za usluge uveravanja koji se sastoji iz definisanih politika i procedura u sledećim oblastima:

- odgovornost za kvalitet u okviru revizijske firme,
- relevantni etički zahtevi,
- prihvatanje i nastavak saradnje sa klijentom,
- ljudski resursi,
- sprovođenje angažmana i
- monitoring.³²

Politike i procedure kontrole kvaliteta trebaju biti date u pismenoj formi i sa njima moraju biti upoznati svi zaposleni u revizijskoj firmi koji učestvuju u pružanju usluga uveravanja. Za manje revizijske firme dozvoljeno je da ove procedure budu manje formalne i detaljne.

a. Odgovornost za kvalitet u okviru revizijske firme

Svaka revizijska firma treba da definiše ko snosi krajnju odgovornost za funkcionisanje sistema kontrole kvaliteta. Ta osoba treba da promovise internu poslovnu kulturu i klimu u revizijskoj firmi koja u prvi plan ističe kvalitet usluge, kao i da se pobrine da svaka osoba koja ima operativnu ulogu u okviru sistema kontrole kvaliteta ima i odgovarajući nivo iskustva i sposobnosti za ispunjenje date usluge.

b. Relevantni etički zahtevi

U okviru revizijske firme potrebno je uspostaviti politike i procedure koje treba da pruže razumno uveravanje da se u revizijskoj firmi poštuju etički zahtevi, posebno zahtevi u vezi sa nezavisnošću revizora. Ove politike i procedure treba da osiguraju da su svi zaposleni upoznati sa etičkim zahtevima, da su osposobljeni da prepoznaju okolnosti i odnose kada etičnost može biti ugrožena, da znaju koje procedure treba da sprovedu kako bi se pretnje po etičnost eliminisale ili umanjile, kao i da najmanje jednom godišnje svi zaposleni koji učestvuju u reviziji pismeno potvrde da su sproveli sve politike i procedure u pogledu nezavisnosti.

³² IFAC: International Standards on Auditing and Quality Control, 2009, www.ifac.org, str. 47

c. Prihvatanje i nastavak saradnje sa klijentom

Revizijska firma treba da uspostavi politike i procedure kontrole kvaliteta koje treba da osiguraju da su pre prihvatanja novog klijenta ili nastavka saradnje sa postojećim klijentom razmotreni kompetentnost revizijske firme, nezavisnost revizora i integritet klijenta, kao i da su sva problematična pitanja koja su se pojavila u toku sprovođenja procedura prihvatanja angažmana dokumentovana i rešena na zadovoljavajući način.

d. Ljudski resursi

Revizijska firma treba da uspostavi politike i procedure kojim će osigurati da ima dovoljno revizijskog osoblja sa visokim nivoom kompetencija, sposobnosti, iskustva i etičnosti da ispuni zahteve regulatornog okvira revizije.

e. Sprovođenje angažmana

Kvalitetno sprovođenje angažmana uveravanja podrazumeva da revizijska firma ima razvijene politike i procedure kontrole kvaliteta angažmana u domenu konzistentnosti kvaliteta, nadgledanja i pregleda rada. Posebno bitan aspekt je obezbeđenje kanala komunikacija i konsultacija u okviru revizijske firme koji treba da dovede do olakšane identifikacije problema i njegovo rešavanje na odgovarajućem nivou. Osim toga, neophodno je da se pre obelodanjivanja rezultata revizije u revizorskom izveštaju izvrši kontrola kvaliteta angažmana za sledeće subjekte:

- za sve klijente čijim hartijama do vrednosti se trguje na berzi,
- za ostale klijente, prema uspostavljenim kriterijumima revizijske firme za ocenu značajnosti pojedinačnih angažmana i izbor angažmana koji će biti predmet kontrole kvaliteta.

Kontrola kvaliteta sprovodi se od strane revizora koji nisu neposredno učestvovali u datoj reviziji, a koji poseduju odgovarajuće kompetencije i iskustvo koje ih kvalifikuju za dati posao. Kontrola kvaliteta mora biti sprovedena u vremenskom okviru od završetka nacrtu revizorskog izveštaja do njegovog javnog obelodanjivanja. Politike i procedure kontrole kvaliteta angažmana obuhvataju sledeće:

- pregled finansijskih izveštaja i predloženog revizijskog izveštaja
- diskusiju o značajnim pitanjima sa ovlašćenim revizorom koji potpisuje revizorski izveštaj
- pregled dokumentacije o značajnim područjima angažmana i
- vrednovanje zaključaka revizije.³³

f. Monitoring

U cilju trajne funkcionalnosti sistema kontrole kvaliteta, revizijska firma treba da uspostavi proces monitoringa nad politikama i procedurama kontrole kvaliteta. Kao prvo, neophodno je delegirati odgovornost za monitoring na osobu koja ima odgovarajuće znanje i autoritet u revizijskoj firmi. Ta osoba treba da u okviru procesa monitoringa vrednuje, izveštava i prevazilazi probleme u kontroli kvaliteta. U slučajevima kada se uoče problemi u funkcionisanju sistema kontrole kvaliteta, neophodno je razmotriti da li je devijacija slučajna ili sistemska i u skladu sa tim preduzeti odgovarajuće mere. U cilju prevazilaženja problema u sistemu kontrole kvaliteta, revizijska firma treba da predvidi postupke obaveštavanja nadležnih u okviru revizijske firme, da izmeni politike i procedure kontrole kvaliteta i preduz-

³³ IFAC, International Standards on Auditing and Quality Control, 2009, www.ifac.org, str. 52

me odgovarajuće disciplinske mere protiv revizijskog osoblja koje se ne pridržava uspostavljenih procedura kontrole kvaliteta. U skladu sa zahtevima međunarodnog standarda kontrole kvaliteta, neophodno je najmanje jednom godišnje sastaviti i prezentovati izveštaj o monitoringu koji se podnosi najvišem rukovodstvu revizijske firme.

1.13.3. Kontrola kvaliteta na nivou revizijskog angažmana

Kontrola kvaliteta na nivou revizijske firme stvara pretpostavke za uspešno sprovođenje svih angažmana revizijske firme. Međutim, budući da predmet kontrole kvaliteta na nivou revizijske firme ne mogu biti svi angažmani koje revizijska firma ima, kao i da krajnju odgovornost za izdate revizorske izveštaje snose ovlašćeni revizori koji potpisuju revizorske izveštaje, neophodno je definisati i ugraditi procedure kontrole kvaliteta u redovne procedure revizijskog angažmana. Tako, ovlašćeni revizor koji je odgovoran za angažman mora da implementira procedure kontrole kvaliteta u svaki angažman, a kontrola kvaliteta na nivou revizijske firme treba da da opšte smernice za to i da razvije procedure za proveru da li su postupci kontrole kvaliteta revizije sprovedeni u okviru angažmana.

Regulatorni okvir za kontrolu kvaliteta na nivou revizijskog angažmana dat je u Međunarodnom standardu revizije 220 – „Kontrola kvaliteta za reviziju finansijskih izveštaja“. Poslednja zvanična verzija ovog standarda stupa na snagu 15. decembra 2009. godine.

Navedeni standard se bavi specifikiranjem odgovornosti glavnog revizora angažmana za kvalitet kontrolnih procedura na nivou konkretne revizije finansijskog izveštaja. MSR 220 je uređen na sličan način kao i MSKK 1. Osnovni zahtevi kontrole kvaliteta na nivou angažmana definisani su za: odgovornost za kvalitet revizije, relevantne etičke zahteve, prihvatanje i nastavak saradnje sa klijentom, formiranje revizijskog tima, sprovođenje angažmana, monitoring i dokumentovanje. Primarna odgovornost za sve aspekte kontrole kvaliteta na nivou angažmana vezuje se za ovlašćenog revizora odnosno partnera revizije. Ovlašćeni revizor koji potpisuje revizorski izveštaj mora da se pobrine za nezavisnost u odnosu na klijenta revizije, formiranje revizijskog tima koji je sposoban da izvrši konkretnu reviziju, da u toku angažmana obezbedi komunikaciju u okviru revizijskog tima kroz koordinaciju, konsultacije i pregled, kao i da saraduje sa dodeljenim revizorom koji u skladu sa definisanim procedurama kontrole kvaliteta na nivou revizijske firme vrši kontrolu kvaliteta njegovog rada.

1.13.4. Kontrola kvaliteta na nivou profesije

Revizija je u svetu priznata kao profesija i, shodno tome, ona ima i svoje profesionalne organizacije. Svaka profesionalna organizacija treba da odredi svojim članovima kakvo je profesionalno ponašanje prihvatljivo. Istovremeno revizorska organizacija mora biti sposobna da javnosti pokaže da ima autoritet među svojim članovima i da nametne visoke zahteve profesionalnog ponašanja.

Postoje različiti načini, indirektni i direktni, na koje se profesionalne organizacije staraju o kvalitetu revizije. Indirektni načini povećanja kvaliteta revizije ostvaruju se kroz definisanje visokih zahteva za ulazak u profesiju, kroz obaveznu kontinuiranu edukaciju, kroz razvijanje visokokvalitetnih standarda sprovođenja revizije i dr.

Direktan način brige o kvalitetu revizije sprovodi se kroz neposrednu kontrolu kvaliteta sprovedenih revizija u postupku definisanom od strane profesionalne organizacije. Kontrola kvaliteta profesio-

nalne organizacije najčešće se vrši od strane kolega revizora i u prvoj fazi obično rezultira preporukama o nedostacima koje revizijska firma treba da otkloni, a tek ako se revizijska firma ogлуši o dobronamerne savete, sledi preduzimanje disciplinskih mera koje treba da zaštite profesiju i revizore koji pošteno rade svoj posao od nesavesnog rada pojedinaca.

Način na koji profesionalne organizacije sprovode kontrolu kvaliteta zavisi od interne organizacije profesionalnih organizacija i nadležnosti koje su joj poverene. Postupak kontrole kvaliteta od strane profesionalnih organizacija najčešće ima sledeće karakteristike:

- Kontrola kvaliteta se obavlja u određenim vremenskim intervalima npr. najmanje jednom u svakih 6 godina.
- Predmet kontrole kvaliteta mogu biti kompletni radni dosijei ili delovi dosijea u vezi sa odabranim temama.
- Kontrola kvaliteta se izvodi pred kraj godine kada je revizijska firma najrasterećenija od tekućih obaveza revizije, a revizijski radni papiri su sređeni i arhivirani,
- Revizorskoj firmi se najavljuje dolazak kontrolora unapred kako bi se potrebni dosijei i revizori pripremili za kontrolu kvaliteta.
- Kontrola kvaliteta se uglavnom zasniva na pregledu dosijea postupkom štikliranja,
- Zaključci kontrole kvaliteta mogu biti dati u formi: bez specijalnih komentara, sa komentarijama od manjeg značaja, sa važnim komentarima i sa nezadovoljavajućim procedurama.
- Revizijska firma može da traži drugog kontrolora ukoliko je nezadovoljna zaključcima kontrolora i smatra da je kontrola kvaliteta urađena na nezadovoljavajući način.
- Revizori treba da slede preporuke u okviru razumnog vremena.
- Disciplinske mere protiv revizora koji nisu zadovoljili zahteve definisane u postupku kontrole kvaliteta mogu biti: ukor, novčana kazna, ograničavanje prava na vršenje prakse ili isključenje iz članstva.

Analogno shvatanju da revizija finansijskih izveštaja nije kontrola računovodstva već je treba shvatiti kao pomoć u izvršenju poslova iz njene nadležnosti, tako i kontrolu kvaliteta revizije koje organizuju profesionalne organizacije treba shvatiti kao pomoć u ispunjavanju profesionalnih zahteva revizije.

1.13.5. Kontrola kvaliteta kroz javni nadzor

Za mišljenje revizora o finansijskom izveštaju nekog preduzeća zainteresovana je šira javnost koju predstavljaju akcionari, potrošači, poverioci i drugi korisnici verifikovanog finansijskog izveštaja. Bez poverenja javnosti u izveštaj revizije, funkcija revizije bila bi beskorisna i besciljna. Obaveza prema javnom interesu za svakog profesionalca je osnovna motivacija kvalitetnog rada i održavanja kompetentnosti.

Nakon skandala sa finansijskim izveštajima i sprovedenom revizijom tim izveštaja (Enron, Worldcom, Xerox i dr), u Sjedinjenim Američkim Državama, a potom i u ostalim razvijenim zemljama došlo se do zaključka da se pretpostavka o sposobnosti računovodstvene profesije da se samostalno reguliše više ne može bespogovorno prihvatiti i da je neophodno da postoji određena forma javnog nadzora van profesije koja treba da zaštiti interese korisnika finansijskih izveštaja i javnosti.

Ovakav pristup nije dočekan sa oduševljenjem od strane revizora budući da povećava teret na njihovim leđima koji je već i ovako značajan zbog sudskih tužbi protiv revizora. Čini se da je prevagu odnelo insistiranje na javnoj odgovornosti revizora. Osim toga, stavljanje tačke na reviziju kao samoregulišuću profesiju dovodi i do delimične marginalizacije profesionalnih organizacija jer one time gube značajne ingerencije koje se prenose na nove organe koji treba da se formiraju u sistemu nezavisnog javnog nadzora nad revizijom. Jedna od najznačajnijih je svakako kontrola kvaliteta rada revizora koja se ne treba vršiti od strane kolega revizora već od strane inspektora koji imaju iskustva u reviziji, ali nisu zaposleni ni u jednoj revizorskoj firmi. Očigledno je da sistem javnog nadzora kroz kontrolu kvaliteta nastoji da bude nezavisan od uticaja revizora i revizorskih firmi.

Javni nadzor mora biti na određeni način zakonski regulisan pa se s obzirom na zakonska rešenja u praksi javljaju različiti oblici javnog nadzora. Sistemom javnog nadzora treba da rukovode ljudi koji imaju neophodna znanja i iskustva u oblasti revizije.

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta je revizija?
2. Šta čini finansijske izveštaje preduzeća?
3. Ko su interni i eksterni korisnici informacija u finansijskim izveštajima?
4. Zašto je revizija neophodna u savremenom poslovnom svetu?
5. Koje vrste revizije postoje?
6. Koje profesionalne revizijske organizacije znate?
7. Koje su najpoznatije revizijske firme u svetu? Da li ste čuli za neku domaću revizijsku firmu?
8. Šta je strukturirano, a šta nestruktuirano obrazovanje revizora?
9. Kako je revizija organizovana u Evropskoj uniji?
10. Zašto je kontrola kvaliteta značajna za reviziju i kako je organizovana?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Revizorske firme se mogu klasifikovati na međunarodne, nacionalne, regionalne i lokalne.
2. Jaz u očekivanjima vlasnika i menadžmenta (sukob interesa) umanjuje potrebu za nezavisnom revizijom.

Odgovori: 1. T 2. N

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Koju od navedenih definicija revizije smatrate odgovarajućom:
 - a. revizija je sistematski proces objektivnog sticanja i vrednovanja dokaza o ekonomskim akcijama i događajima, u smislu pouzdanosti korespodencije između tih izjava i ustanovljenih kriterijuma, kao i saopštenje rezultata od interesa za korisnika;
 - b. revizija je nezavisna i samostalna aktivnost kompetentnih osoba koje utvrđuju da li su finansijski izveštaji tačni;
 - c. revizija je ispitivanje i ocena finansijskih izveštaja, kao i podataka i metoda u njihovom sastavljanju, i na toj osnovi davanje stručnog mišljenja o tome da li finansijski izveštaji realno i objektivno odražavaju stanje imovine, kapitala, obaveza i rezultata poslovanja;
 - d. revizija je ispitivanje pouzdanosti računovodstvenih informacija od strane revizora i ocena uspešnosti poslovanja preduzeća u određenom obračunskom periodu.
2. Revizija je sistematski proces zbog sledećih razloga:
 - a. svaka revizija treba biti planirana i imati formulisanu strategiju;
 - b. izvodi se po strogo formalnom sistemu;
 - c. propisana je zakonom i standardima;
 - d. zasniva se na filozofiji i metodi istraživačkog rada.
3. Revizija finansijskih izveštaja može se smatrati i veštinom zato što:
 - a. revizor implementira revizorske tehnike na računovodstvene informacije;
 - b. tehnike revizije poznaju samo revizori;

- c. revizori putem izvođenja revizije stiču veštinu.
4. Korisnici revizorskih izveštaja mogu se posmatrati kao:
 - a. interni;
 - b. zavisni;
 - c. eksterni;
 - d. nezavisni;
5. Eksterni korisnici revizorskih izveštaja su:
 - a. vlasnici akcija;
 - b. menadžment;
 - c. sudski organi;
 - d. kreditori;
6. Revizija je priznata kao profesija i ima svoje profesionalne organizacije. Najpoznatije od njih u svetu su:
 - a. AICPA
 - b. ASCOB
 - c. ACCA
 - d. IFAC

Odgovori: 1. a,c 2. a,d 3. a 4. a,c 5. a,d 6. a,c,d

Teorijske osnove revizije

Prilikom definisanja predmeta revizije, ukazano je na potrebu proučavanja revizije kao teorije. Svrha teorije revizije je da obezbedi racionalan i konkretan pojmovni okvir za određivanje postupaka revizije, koji je neophodan za definisanje principa revizije. Teorija revizije, takođe, predstavlja osnovu za neprekidno usavršavanje, razvoj prakse i procedura.

Teoretičari revizije u većini slučajeva kao osnovne elemente teorije revizije navode: ciljeve, postulate, koncepte i standarde.

Smatramo da navedeni elementi teorije revizije treba da budu kompletirani mišljenjem revizora. Uporište za dopunu nalazimo u činjenici da se revizija završava formiranjem mišljenja revizora o finansijskom izveštaju, a mišljenje se obelodanjuje i saopštava putem pisanog, standardizovanog izveštaja.

Elemente teorije revizije, dakle, sačinjavaju:

1. ciljevi revizije,
2. postulati revizije,
3. koncepti revizije,
4. standardi revizije,
5. mišljenje revizora.

2.1. Ciljevi revizije

Osnovni cilj revizije naveden je pri definisanju osnovnih pojmova o reviziji, a on proizilazi iz uloge revizije da finansijske izveštaje verifikuje i zainteresovanim korisnicima autoritativno i kompetentno saopšti mišljenje o istinitosti i objektivnosti finansijskog izveštaja, u skladu sa prihvaćenim računovodstvenim standardima. U Međunarodnom standardu revizije „Cilj i opšti principi revizije finansijskih izveštaja“ se kaže „cilj revizije finansijskih izveštaja je da omogući revizoru da izrazi mišljenje da li su finansijski izveštaji, po svim bitnim pitanjima, sastavljeni u skladu sa pripremljenim okvirom finansijskog izveštavanja. Pod okvirom za finansijsko izveštavanje podrazumeva se računovodstvena politika klijenta revizije koju je odredilo rukovodstvo u skladu sa profesionalnom i zakonodavnom regulativom.

Da bi se osnovni cilj mogao ostvariti, on se mora dekomponovati na sistem ciljeva nižeg nivoa čijom doslednom realizacijom se na kraju stvaraju uslovi za izražavanje kompetentnog mišljenja. Ti pojedinačni (specifični) ciljevi revizije su:

1. postojanje,
 2. kompletnost,
 3. tačnost,
 4. klasifikacija,
 5. vremensko razgraničenje (cutoff),
 6. usaglašenost,
 7. vrednovanje,
 8. vlasništvo,
 9. prikazivanje i obelodanjivanje.
1. **Postojanje** - kao cilj se odnosi na potrebu da svi iznosi prikazani u bilansima budu prikazani na osnovu dokumenata. Postojanje se za različite pozicije bilansa utvrđuje specifičnim postupcima, npr. kod osnovnih sredstava posmatranjem, kod investicija uvidom u dokumentaciju, kod zaliha prisustvom popisu, kod kupaca direktnom potvrdom i sl.
 2. **Kompletnost** - kao cilj revizije predstavlja potrebu da se finansijskim izveštajima prikažu sve ekonomske transakcije i iznosi koji su se kod klijenta desili u periodu na koji se finansijski izveštaj odnosi. Sveobuhvatnost podrazumeva prikazivanje svih prihoda i rashoda tog perioda, kao i svih promena na imovini, kapitalu i obavezama koje su se desile u periodu izveštavanja.
 3. **Tačnost** - kao cilj (npr. kod obračuna amortizacije) podrazumeva da se sve transakcije zasnivaju na precizno utvrđenim vrednostima i da su iznosi kvantifikovani u skladu sa računovodstvenim standardima.
 4. **Klasifikacija** - kao specifični revizijski cilj podrazumeva da su sve transakcije i iznosi klasifikovani na ispravne bilansne pozicije odnosno konta.
 5. **Vremensko razgraničenje** - kao cilj revizije podrazumeva da su sve transakcije koje su se desile blizu datuma na koji glasi finansijski izveštaj (najčešće je to 31. decembar) evidentirane i prikazane u periodu na koji se zaista odnose.
 6. **Usaglašenost** - kao cilj revizije podrazumeva postojanje adekvatne korelacije između analitičke i sintetičke evidencije.
 7. **Vrednovanje** - kao cilj revizije podrazumeva da su iznosi, po kojima su sredstva prikazana,

utvrđeni po prihvatljivom metodu, koji se konzistentno primenjuje. Pod vrednovanjem treba imati u vidu računovodstvene koncepte koji na vrednovanje utiču. Ovi koncepti su:

- a. koncept nastavka poslovanja, tj. da ne postoji namera likvidacije preduzeća, a njegov značaj odnosi se na vrednovanje po ceni koštanja;
 - b. koncept uzročnosti prihoda i rashoda, tj. bilans uspeha treba da odražava promene kako u prihodima, tako i u rashodima koji su morali nastati da bi se mogli ostvariti prikazani prihodi;
 - c. v) koncept doslednosti, tj. konzistentna primena izabranih metoda, u slučaju promene metoda vrednovanja, efekat promena se mora u potpunosti prikazati i objasniti, i
 - d. g) koncept impariteta, tj. u slučaju mogućnosti različitog računovodstvenog tretmana, imovina se procenjuje po nižoj vrednosti, a obaveze po višoj, što dovodi do smanjenja prihoda i povećanja rashoda.
8. **Vlasništvo** - kao cilj revizije podrazumeva da su pozicije koje se iskazuju u finansijskom izveštaju zaista itrebaju biti obuhvaćene u knjigovodstvu klijenta. Kod utvrđivanja vlasništva neophodno je obratiti pažnju na vlasništvo, posebno kod zaliha, jer se zalihe mogu čuvati, a da nisu vlasništvo klijenta, ili zalihe može čuvati neko treće lice, potraživanja se mogu prenositi na treća lica ili osnovna sredstva mogu biti u funkciji po osnovu lizinga ili po osnovu zakupa i sl.
9. **Prikazivanje i obelodanjivanje**, podrazumeva da su sva salda i sve transakcije tačno prikazani i obelodanjeni u finansijskom izveštaju.

Specifični revizijski ciljevi moraju se realizovati za svaku pojedinačnu bilansnu poziciju. S obzirom da postoji nekoliko desetina bilansnih pozicija i da za svaku treba ostvariti devet navedenih ciljeva, dolazi se do velikog skupa pojedinačnih ciljeva koji moraju biti ostvareni ukoliko se želi postići osnovni cilj revizije - izražavanje adekvatnog mišljenja o finansijskim izveštajima preduzeća.

2.2. Postulati revizije

Revizija finansijskih izveštaja, kao i svaka druga teoretska disciplina, ima svoje osnovne postavke koje joj služe kao osnova za donošenje zaključaka. Te postavke se nazivaju postulati. Prvi autori koji su detaljno razmatrali postulate revizije su Mauc i Šaraf. Oni pod postulatima podrazumevaju "... pretpostavke koje nisu pogodne za direktnu verifikaciju. Tvrdnje izvedene iz postulata datog sistema mogu biti direktno verifikovane i takva verifikacija nosi dokaz o istinitosti samih postulata. Oni obezbeđuju osnovu za stvaranje zaključaka koji su opravdani i korisni u obimu u kojem sami postulati zadovoljavaju potrebe posebne naučne discipline. Jednom kad prihvatimo postulate, možemo iz njih izvući tvrdnje. Oni obezbeđuju osnovu za razmišljanje o problemima i za dolaženje do rešenja".

Za razumevanje postulata i njihove funkcije u teoriji neke discipline bitno je sagledati pet opštih karakteristika postulata:

1. postulati predstavljaju osnovu za razvoj bilo koje intelektualne discipline;
2. postulati su tvrdnje koje nisu podložne direktnoj verifikaciji;
3. postulati predstavljaju osnov za zaključivanje;
4. postulati predstavljaju osnov za razvijanje strukture teorije i
5. postulati su podložni preispitivanju u svetlu novih saznanja.

Za razvoj bilo koje intelektualne discipline neophodno je imati neko polazište. To polazište predstavljaju upravo postulati. Nemoguće je dokazati nešto i uveriti nekoga koji neće da prihvati ništa kao osnov za raspravu. Postulati su „kamen temeljac“ građenja teorije. Njihova suština nije u tome da su oni toliko očigledna istina da mi u nju nemamo pravo da sumnjamo, mada ponekad i mogu da budu, već u tome da bez njih nije moguće izgraditi nijednu disciplinu.

Kao što je rečeno u samoj definiciji, postulati nisu podložni direktnoj verifikaciji. Poznato je i da se matematika zasniva na aksiomama koje se usvajaju bez prethodnog potvrđivanja njihove istinitosti. Nemogućnost direktne verifikacije posledica je činjenice da su postulati izvorište teorije. Budući da predstavljaju fundament na kome se gradi cela struktura teorije, ispod njih nema ništa što bi ih održalo. Stoga ih moramo prihvatiti a priori, što samo po sebi ne mora da predstavlja problem ukoliko su postulati zadovoljavajući.

Postulati predstavljaju polaznu tačku za rešavanje problema određene discipline. Rešenja mogu biti validna i korisna samo ukoliko su fundamentalni postulati u stanju da zadovolje potrebe date discipline.

Kada se postulati jednom prihvate, iz njih se dalje deriviraju pravila koja predstavljaju osnov za rešavanje problema. S obzirom da su ova pravila deduktivno izvedena iz postulata, donesena rešenja se mogu koristiti i kao osnov za testiranje postulata. Postulati predstavljaju osnov za razvoj i testiranje teorije. Ukoliko su postulati konzistentni i sveobuhvatni i ukoliko zaključivanje koje se na njima zasniva sledi pravila logičkog rezonovanja, onda i dobijeni rezultati trebaju biti konzistentni i zadovoljavajući.

Na kraju, potrebno je naglasiti i da postulati koji su jednom prihvaćeni kao validni i korisni, moraju kontinuelno biti proveravani sa stanovišta njihove mogućnosti da podrže i nova saznanja u određenoj disciplini.

Postulati moraju biti konzistentni jedni sa drugim. Nemoguće je teoriju graditi na neusaglašenim postulatima, jer će se teorijska struktura brzo srušiti pod konfliktima i kontradikcijama. Isto tako, postulati moraju biti dovoljni da podrže sve uslove i teoreme teorijskog sistema čiju osnovu predstavljaju. Teorije koje su zasnovane na nekonzistentnim i nepotpunim postulatima ne mogu se dugo održati pod teretom realnosti. Čvrstina teorijske strukture predstavlja merilo za kvalitet postulata na kojima je izgrađena.

Teoretičari revizije različito razvrstavaju postulate. Njihova suština pri tome ostaje neizmenjena. Tako autori knjige Montgomery's Auditing, navode i objašnjavaju sedam sledećih postulata:

1. **"Finansijske izveštaje i finansijske podatke je moguće verifikovati."** Ovo je osnovna pretpostavka koja se mora dokazati, u protivnom revizija nema smisla. Verifikacija, atestacija ili potvrđivanje u reviziji ne podrazumeva pružanje nepobitnih dokaza o finansijskom izveštaju kao "istinitom i poštenom", već se oslanja na koncept umerenih garancija, tj. verifikacija se iznosi na osnovu ubeđenja koje je revizor stekao pomoću uobičajenih revizorskih postupaka i procedura. Na osnovu prvog postulata, dolazi se do a) teorije dokaza, b) postupaka verifikacije, v) mogućnosti primene teorije u reviziji i g) granica odgovornosti revizora.
2. Drugi postulat glasi: **"Sukob interesa revizora i menadžera preduzeća čije je poslovanje (izveštaj) predmet revizije, ne mora da postoji bezuslovno."** Polazna pretpostavka za ovaj postulat je da je menadžment zainteresovan za progres i bolji-tak preduzeća koje vodi. Revizori sa menadžerima nisu u konfliktu, jer i revizor pruža uslugu koja treba da doprinese različitim interesima preduzeća, pre svega poboljšanju pozicije na finansijskim tržištima. I menadžment može imati interes da revizija bude dobro sprovedena,

posebno ako je dobro rukovodio preduzećem u prethodnoj godini. Menadžmentu će biti povećan ugled pred korisnicima finansijskih izveštaja ako revizori potvrde da dobri rezultati i dobra finansijska pozicija preduzeća nisu plod mahinacija već predstavljaju istinitu i objektivnu sliku.

Ipak, odnosi menadžmenta i revizora ne moraju biti idilični, jer menadžment može smatrati da obmana revizora kratkoročno može pomoći preduzeću da premosti neke probleme ili bar pomoći menadžmentu da zadrži postojeće funkcije. Moguće je i da je preduzeću očajnički potreban kredit ili investicija ili da je zarada menadžmenta povezana za rezultatima poslovanja.

Značaj drugog postulata je u tom što direktno utiče na obim revizijskih postupaka. Ako bi profesija pošla od pretpostavke da konflikt interesa obavezno postoji, revizija bi morala biti značajno proširena. Revizor tada ne bi smeo da koristi ni jednu izjavu zaposlenih, jer su pod direktnom kontrolom menadžmenta. Isto tako, svi dokumenti koji su pod kontrolom menadžmenta, bilo da su potpisani od strane menadžmenta ili se nalaze u njihovom direktnom ili indirektnom posedu, ne bi mogli biti uzeti kao dokazni materijal. Jasno je da bi prikupljanje dokaza samo iz eksternih izvora onemogućilo efikasno izvođenje revizije i da ovaj postulat jednostavno mora biti prihvaćen kao nužno polazište revizije. Iako postoje retki slučajevi gde je postojao direktan sukob interesa menadžera i revizora, pretpostavka na kojoj se zasniva profesija revizije nije da taj sukob nije moguć, već da nije *obavezno* prisutan.

3. Treći postulat glasi, "**Pravilno postavljena i sprovedena revizija može da obezbedi samo umerene ali ne i apsolutne garancije da će bitne greške, naročito one koje su bazirane na neregularnostima, sigurno biti otkrivene.**"

Standardima revizije nije predviđena obaveza da revizori otkrivaju falsifikate, tajne dogovore i sl. Revizija se bavi nenamernim greškama, a uglavnom je neefikasna za namerne greške nastale u zajedničkoj saradnji poslovnih partnera u dosluhu sa menadžerima i zaposlenim osobljem klijenta. Ovaj postulat ne oslobađa revizora obaveze da otkrije neregularnost. On je dužan da reviziju planira tako da može pronaći bitne greške i neregularnosti. Revizor nema ulogu apsolutnog garanta tačnosti finansijskih izveštaja. Naknadna otkrivanja grešaka i prevara ne mogu dokazati neadekvatnost planiranja revizije i revizorovo rasuđivanje.

4. Četvrti postulat glasi, "**Postojanje zadovoljavajućih internih kontrola smanjuje mogućnost pojave greške.**"

Ovaj postulat ističe značaj internih kontrola i revizorove procene istih. Interna kontrola treba da smanji mogućnost pojave greške i neregularnosti. Postojanje interne kontrole, zadovoljavajuća ocena njenog funkcionisanja od strane revizora i procenjen prihvatljiv nivo kontrolnog rizika ne oslobađaju revizora od obaveze prikupljanja dokaza na osnovu kojih formira mišljenje i izdaje izveštaj.

5. Peti postulat glasi: "**Ponovna revizija se može zasnivati na iskustvu i znanju koje je akumulirano tokom angažmana revizora kod istog klijenta prethodnih godina.**" Kao i za sve druge, tako i za ovaj postulat važi pravilo da bi njegovo neprihvatanje učinilo uspešnu reviziju malo verovatnom, tačnije gotovo nemogućom. Ovaj postulat polazi od toga da planiranje ponovnog angažmana treba biti bazirano na saznanjima iz prethodnog angažmana kod istog klijenta ako se interne kontrole strukture, poslovne operacije i personal nisu značajno promenili. Ovaj postulat povećava efikasnost revizije, ali revizor i u novoj reviziji mora prikupljati novi dokazni materijal.

6. Šesti postulat glasi "**Nezavisnost predstavlja suštinu revizije.**" Sve što ima nameru da naruši nezavisnost revizora mora biti detaljno ispitano. Nezavisnost revizora je razrađena i kroz standarde i kao etička norma. Nezavisnost je suština u reviziji, jer revizor proučava informacije i sakuplja dokaze da bi izdao nezavisan izveštaj. Ako nije tako, onda revizija nema svrhu.
7. Sedmi postulat glasi: "**Profesionalni status nezavisnog revizora zahteva i srazmerne profesionalne odgovornosti.**" Revizori su dugo proklamovali svoju želju za profesionalnim statusom. Sa povećanjem javnog priznanja da su revizori u stanju da pruže uslugu na visokom profesionalnom nivou, rasle su i njihove profesionalne obaveze. U značajnoj meri revizijski standardi predstavljaju javno priznanje o prihvatanju profesionalnih obaveza. Ovaj postulat obično ne izaziva sporenja u javnosti i široko je prihvaćen i od strane revizora i od strane sudova. U zadnjih nekoliko decenija sudovi su dodelili ogromne novčane odštete osobama koje su pretrpele štetu zato što su svoje investicije zasnivali na mišljenjima revizora koji nisu odgovorili profesionalnim obavezama.

Identifikacija i formulisanje revizijskih postulata predstavlja značajan korak u razvoju teorije i njenoj olakšanoj implementaciji u praksi. Sledeći korak, koji ne bi bio moguć bez postojanja jasnih, konzistentnih i sveobuhvatnih postulata je generisanje fundamentalnih revizijskih koncepata.

2.3. Koncepti revizije

Postulati nisu samo teorijsko sredstvo za identifikovanje i razumevanje osnova revizije finansijskih izveštaja. Oni predstavljaju potencijalno dobru bazu za rešavanje problema koji se javljaju u praksi revizije.

Iako postulati predstavljaju fundament za razvoj teoretske strukture, njihova direktna primena u praksi prilično je otežana zbog njihovog međusobnog preklapanja. Zato je mnogo praktičnije koncentrisati se na jedan objekat interesovanja, imajući pri tome stalno u vidu da je taj objekat razvijen iz postulata revizije. Ti objekti interesovanja predstavljaju kvalitativno nov oblik struktuiranja teorijske građe. U teoriji se ti novi objekti interesovanja zovu konceptima.

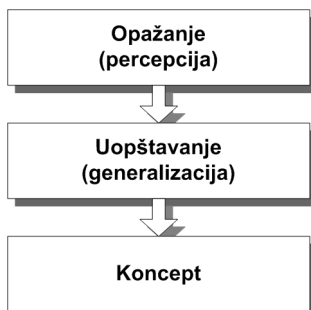
Koncepti u reviziji ne predstavljaju specifičnost revizije u odnosu na ostale teorije. Svaka teorija zasniva se na usvajanju i razvijanju koncepata. Enciklopedija Britanika definiše pojam koncepta na sledeći način: "Koncept je termin koji se odnosi na opštu ideju koja je izvedena iz i koja se posmatra odvojeno od izvornih elemenata koji su nastali korišćenjem čula." Prema Maucu i Šarafu, koncepti se definišu kao "apstraktne forme koje se izvode iz posmatranja i iskustva, opšte ideje koje nam pomažu da uočimo sličnosti i razlike i bolje razumemo predmet koji ispitujemo. Bez koncepata, posmatrano područje ostaje samo masa nepovezanih opservacija".

Značaj koji koncepti imaju direktno proističe iz koristi od njihovog postojanja. Dve su osnovne korisne primene koncepata:

1. koncepti omogućavaju komunikaciju o problemu, i
 2. koncepti su okvir za strukturu teorije.
1. Koncepti obezbeđuju osnov za unapređenje neke oblasti znanja kroz omogućavanje komunikacije odnosno razumevanja između sagovornika. Za pravilno sporazumevanje neophodno je da osobe koje razgovaraju o nekom problemu pridaju isto značenje istim pojmovima i da su u stanju da upotrebom stručnih termina objasne svoja razmišljanja i razumeju sagovornika.

- Nedostatak prihvaćenih koncepata postaje očigledan kada je komunikacija otežana zbog nerazvijenog tehničkog jezika kojim se nastoje preneti informacije među sagovornicima.
2. Koncepti predstavljaju jezgro oko koga se organizuje akumulirano znanje u novoj oblasti. U tom smislu, koncepti su okvir za sistematizaciju ostalih znanja koja čine teoriju. Sagledavanje načina na koji koncepti nastaju može značajno doprineti razumevanju njihove prirode i svrhe, kao i shvatanju konceptualnog pristupa. Proces nastanka koncepta može biti prikazan na sledeći način:

Prikaz 5.
Razvoj koncepta

Mauc i Šaraf uočavaju četiri koraka u razvoju koncepta:

1. Posmatranje činjenica koje su povezane sa datim područjem aktivnosti.
2. Formulisanje generalizacija koje su zasnovane na uočenim pojavama (tzv. konceptualizacija).
3. Međusobno povezivanje generalizacija sa ciljem eliminisanja ponavljanja, nekonzistentnosti i nedostataka.
4. Preispitivanje generalizacija kao kontinuirani proces povećanja njihove korisnosti.

Prvi korak u razvoju koncepta je posmatranje okruženja i prikupljanje bitnih činjenica koje determinišu neko područje aktivnosti (npr. uočavanje nekog problema u praksi). U nastavku procesa uočava se ono što je zajedničko pojedinačnim pojavama tj. vrši se generalizacija iz pojedinačnih, nepovezanih čulnih opažanja. Formulisanje generalizacija nije uvek lak zadatak. Neki koncepti su sve samo ne očigledni i moguće ih je uočiti tek kada neka naučna disciplina ostvari značajan napredak. Ipak, kada se uspešno izvrši generalizovanje, dolazi se do nivoa sa kojeg je moguće dalje napredovanje u izučavanju i analizi implikacija datih generalizacija.

Treći korak u razvoju koncepata nastaje kada su koncepti dovoljno razvijeni da se mogu međusobno upoređivati i usaglašavati, formirajući pri tome teorijski okvir za dato područje znanja. Time se umesto individualnih, izolovanih koncepata dolazi do koncepata koji su integrisani u celinu, koji su međusobno usaglašeni i konzistentni i koji podržavaju jedni druge. Postojeće znanje tako postaje sistematizovano.

Poslednji stupanj u formulaciji koncepata sastoji se iz njihovog pažljivog kritičkog preispitivanja kako bi se osiguralo da koncepti na dosledan način pomažu u razrešavanju dilema koje nastaju u praksi. Nemogućnost rešavanja konkretnih praktičnih problema u okvirima postojeće paradigme koncepata ukazuje na neophodnost njihovog korigovanja i usavršavanja.

U fundamentalne koncepte revizije ubrajaju se:

- fer prezentacija,
- dužna profesionalna pažnja,

- nezavisnost,
- razumno uveravanje, i
- revizijski dokaz.

Bitno je istaći da dati koncepti revizije ne predstavljaju idealne već realne koncepte. To znači da revizijski koncepti ne polaze od apstrahovanja realnosti i ne teže apsolutnom savršenstvu, već polaze od realnih ograničenja koja su reviziji kao disciplini eksterno i interno nametnuta i u datim okvirima nastoje da ponude optimalna rešenja (uzmimo kao primer polazište o "savesnom revizoru" umesto o "savršenom revizoru" prilikom formulisanja koncepta dužne profesionalne pažnje).

2.3.1. Koncept fer prezentacije

Finansijski izveštaji imaju za cilj da verno prezentuju finansijsku poziciju i rezultate poslovanja preduzeća. Vernost kojom finansijski izveštaji prikazuju realno stanje obično se artikuliše izrazima kao što su "fer prezentacija", "istinitost i objektivnost finansijskih izveštaja" ili "usaglašenost sa utvrđenim okvirom za finansijsko izveštavanje".

Kao što vidimo, od finansijskih izveštaja se ne očekuje da budu tačni, već "samo" istiniti i objektivni. Razlog za to je što u procesu računovodstvenog obuhvatanja transakcija postoji toliko potrebe za subjektivnim interpretacijama poslovnih događaja, pa se ni za jedan finansijski izveštaj ne može sa sigurnošću tvrditi da je tačan. U najboljem slučaju, finansijski izveštaji mogu pružiti dovoljno dobru aproksimaciju stvarnog stanja entiteta.

U stručnim krugovima vlada nedoumica oko toga šta se podrazumeva pod izrazom "fer prezentacija" finansijskih izveštaja. Istinitost i objektivnost koje se žele postići računovodstvenim izveštavanjem predstavljaju apstraktne kategorije, pa je za njihovo merenje neophodno postojanje adekvatnog kriterijuma. Računovodstvena profesija je na izazove fer prezentacije odgovorila stvaranjem opšteprihvaćenih računovodstvenih standarda od kojih se očekuje da budu to preko potrebno merilo istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja. U svetu postoji nekoliko računovodstvenih standarda koji se mogu nazvati opšteprihvaćenim. Najpoznatiji su američki Opšteprihvaćeni računovodstveni principi (GAAP), IV i VII direktiva Evropske unije i Međunarodni računovodstveni standardi i Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja. Računovodstveno evidentiranje i izveštavanje koje se vrši u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim standardima trebalo bi automatski da dovede do istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja. Takva su bar očekivanja računovodstvene profesije i javnosti. Međutim, pitanje je da li su opšteprihvaćeni računovodstveni standardi u stanju da obezbede fer prezentaciju.

Problem u primeni opšteprihvaćenih računovodstvenih standarda je u tome što oni ostavljaju slobodu menadžmentu u kreiranju finansijskih izveštaja (npr. menadžment određuje iznos ispravke vrednosti potraživanja od kupaca na osnovu procene naplativosti), što može biti izvor zloupotreba i manipulisanja izveštajima. Ukidanje sloboda u finansijskom izveštavanju, nažalost, nije moguće, jer se na taj način ne može ostvariti fer prezentacija (npr. ne može se propisati da se ispravka vrednosti potraživanja od kupaca za sva preduzeća vrši nakon recimo 60 dana, jer su neka potraživanja i nakon tog roka kod nekih preduzeća naplativa).

Iako su opšteprihvaćeni računovodstveni standardi nesavršeni, današnje preovlađujuće mišljenje u računovodstvenoj profesiji je da je maksimalan nivo fer prezentacije koji se može zahtevati onaj koji se ostvaruje primenom opšteprihvaćenih računovodstvenih standarda tj. od računovođa se ne može

tražiti ni očekivati da računovodstvenu evidenciju vode po zahtevima fer prezentacije koji se nalaze iznad granica koje su postavljene opšteprihvaćenim računovodstvenim standardima.

Iako primarnu odgovornost za fer prezentaciju imaju računovođe u preduzećima, i revizori snose značajan deo odgovornosti s obzirom na to da se oni suočavaju sa okolnostima u kojima preduzeće odstupa od primene opšteprihvaćenih računovodstvenih standarda ili pak, recimo, dosledna primena računovodstvenih standarda ne dovodi do fer prezentacije. Od revizora se očekuje da otkrivaju slučajeve nepridržavanja opšteprihvaćenih računovodstvenih standarda, kao i manipulisanja izveštajima kroz primenu sloboda u finansijskom izveštavanju na način koji nema za cilj ostvarenje višeg nivoa fer prezentacije već prikazivanje performansi preduzeća boljim od stvarnog.

2.3.2. Koncept dužne profesionalne pažnje

Koncept dužne profesionalne pažnje možemo objasniti na primeru profesionalne odgovornosti revizora prema javnosti i korisnicima finansijskih izveštaja. Ni jedan aspekt uloge eksterne revizije ne izaziva toliko nedoumica u pogledu odgovornosti revizora kao odgovornost za otkrivanje kriminalnih radnji. Kriminalne radnje su stalno prisutan fenomen u poslovnom okruženju. U poslednjih nekoliko decenija značajan broj kriminalnih radnji koje revizori nisu uspeli da otkriju skrenuo je pažnju na ovaj aspekt revizijske funkcije. Istraživanja pokazuju da veliki procenat onih koji se pouzdaju u rad revizora rangira uslugu otkrivanja kriminalnih radnji kao jednu od najznačajnijih koje revizija treba da pruži.

Priroda i obim odgovornosti revizora za razmatranje postojanja kriminalnih radnji često su se menjali. Početni period razvoja korporativne revizije karakteriše prihvatanje odgovornosti za kriminalne radnje od strane revizora. Uloga revizije u otkrivanju kriminalnih radnji bila je jasno izražena u radovima kao što je Diksijeva "Revizija" koja je prvi put objavljena u 19. veku. U njoj se kao cilj revizije javno proklamuje otkrivanje kriminalnih radnji, otkrivanje tehničkih grešaka i otkrivanje grešaka u principima.

Međutim, vremenom revizori počinju da odbijaju odgovornost za otkrivanje kriminalnih radnji. Problem sa prihvatanjem odgovornosti za kriminalne radnje od strane revizora nastao je pre svega kao posledica povećanja obima i kompleksnosti poslovanja preduzeća koji su onemogućavali revizore da temeljno ispituju sve transakcije koje su se desile u određenom poslovnom periodu. Otkrivanje kriminalnih radnji tretiralo se kao odgovornost koja se ne smatra obaveznim delom revizijskog posla, jer ukoliko bi revizor želeo da garantuje da će otkriti pronevere i slične nepravilnosti, on bi morao da proširi obim svog posla do nivoa na kojem bi troškovi postali ograničavajući faktor.

Prvobitnu punu odgovornost revizora za otkrivanje kriminalnih radnji zamenilo je tako poricanje svake odgovornosti. Međutim, teško je kao argument prihvatiti stav da ukoliko revizija ne može da garantuje za otkrivanje svih kriminalnih radnji i grešaka, onda ne treba da prihvati nikakvu odgovornost tj. da revizor treba da proširi program provera tako da traga za svim neregularnostima, a ako to ne može (a očigledno je da u današnjem poslovnom okruženju ne može), onda uopšte ne treba da traga. Između ovih krajnosti postoji ceo spektar mogućnosti gde revizor, poštujući vremenske i troškovne limite, može da obavi razuman posao traganja za neregularnostima i time barem delimično zadovolji potrebe javnosti.

Kako izmeriti stepen ispunjenja odgovornosti revizora za kriminalne radnje i greške? U prvoj fazi razvoja profesije kada je revizor bio u potpunosti odgovoran za otkrivanje kriminalnih radnji i grešaka, svako postojanje neregularnosti koje revizor nije otkrio bilo je indikator da on nije dobro obavio posao i da je odgovoran za propust. U drugoj fazi, fazi poricanja svake odgovornosti, ovakvo pitanje nije ni

postavljano. U trećoj fazi koja i danas traje, revizor ima ograničenu odgovornost za otkrivanje kriminalnih radnji i grešaka. Pitanje koje se neminovno postavlja je gde su granice te odgovornosti tj. kada je revizor kriv ako ne otkrije kriminalnu radnju i grešku, a kada ne.

Kao merilo za definisanje odgovornosti revizora može se koristiti koncept dužne profesionalne pažnje. Koncept dužne profesionalne pažnje zasniva se na pravnom konceptu savesne osobe koja u datim okolnostima na razuman način koristi svoje znanje i sposobnost prosuđivanja.

Uobičajeno je da se za savesnu osobu kao pravni koncept vezuju sledeći atributi:

- a. Od pojedinca se može očekivati da se koristi prosuđivanjem na način na koji bi ga koristila savesna osoba da je imala iste informacije pri prosuđivanju.
- b. Savesna osoba treba da poseduje razuman nivo inteligencije i znanja i da ih koristi u radu. Pretpostavlja se posedovanje nivoa znanja koje se može realno steći u obrazovnom procesu, što znači da ukoliko ta osoba dođe u kontakt sa ljudima i stvarima koje joj mogu pružiti dodatna znanja, od nje se očekuje da ta znanja prihvati. Od savesne osobe se očekuje i da aktivno prati promene u okruženju i da stalno nadograđuje svoje znanje. Pri korišćenju znanja savesna osoba treba imati prosečnu sposobnost prepoznavanja rizika i njihovih posledica.
- c. Od svake osobe se očekuje da koristi nivo sposobnosti koji poseduje savesna osoba koja obavlja isti posao.
- d. Savesna osoba treba da se koristi iskustvom u radu.

Može se reći da pravni koncept savesne osobe predstavlja razumnu i prihvatljivu doktrinu koja svakom pojedincu daje određeni stepen zaštite, ali ga ne oslobađa u potpunosti od odgovornosti.

Iz pravnog koncepta savesne osobe razvijen je revizijski koncept dužne profesionalne pažnje. Dužna profesionalna pažnja je pažnja kojom savestan revizor treba da planira i izvodi reviziju. Svaka aktivnost revizora (npr. izbor veličine uzorka, procena materijalnosti, procena revizijskog rizika i sl.) upoređuje se sa pretpostavljenim akcijama imaginarnog savesnog revizora u istim okolnostima da bi se sagledalo da li je pojedinac aktivnosti izveo na zadovoljavajući način. Ukoliko revizor ne sprovede potrebne postupke sa dužnom profesionalnom pažnjom, za njega se može reći da nije zadovoljio zahteve profesije i javnosti, budući da oni podrazumevaju najmanje prosečne performanse revizije.

Koncept dužne profesionalne pažnje oslobađa revizora od nerealnih zahteva u pogledu otkrivanja neregularnosti. Međutim, ovaj koncept i dalje pretpostavlja visoke standarde koje revizor mora zadovoljiti kako ne bi bio optužen za nemar. Savestan revizor treba da poznaje teoriju i prakse revizije, da ima nivo obučenosti, iskustva i veštine prosečnog revizora, da je sposoban da prepozna signale postojanja neregularnosti, da drži korak sa saznanjima o načinima izvršavanja i otkrivanja neregularnosti. Dužna profesionalna pažnja zahteva od revizora da stekne neophodna saznanja o klijentu revizije, o načinu njegovog poslovanja i uslovima koji vladaju u privrednoj grani u kojoj se nalazi klijent revizije. Revizor treba da sagleda i vreduje sistem internih kontrola klijenta, da uoči eventualne računovodstvene i finansijske probleme sa kojim se klijent suočava, da reaguje na neuobičajene događaje, kao i da istraje u otklanjanju svih sumnji u regularnost evidencije koje se u toku revizije mogu pojaviti.

Primena koncepta dužne profesionalne pažnje ilustrovana je na primeru odgovornosti revizora za kriminalne radnje. Treba reći da se ovaj koncept može primenjivati u svim situacijama kada revizor koristi profesionalni stav u rasuđivanju, što u praksi i nije retko s obzirom na prirodu revizije. Tako se revizor može ponašati sa dužnom profesionalnom pažnjom prilikom definisanja revizijskih rizika, prava materijalnosti, uzorkovanja, formiranja revizorskog mišljenja i dr.

2.3.3. Koncept nezavisnosti

Značaj nezavisnosti u radu eksternog revizora toliko je očigledan da nije potrebno puno objašnjenja kojim bi se dokazalo da nezavisnost predstavlja jedan od temelja revizijske teorije i prakse. Često se izraz "nezavisni revizor" koristi kao sinonim za eksternog revizora čime se još jednom potvrđuje da eksterne revizije bez ostvarenja pretpostavke o nezavisnosti revizora ne može ni biti.

Koncept nezavisnosti je za revizore mnogo značajniji nego za druge profesije. Možemo reći da je nezavisnost „kritični“ koncept koji razlikuje revizore od drugih profesija." Ono što profesiju revizije čini jedinstvenom u odnosu na druge profesije je to što revizija ne bi mogla da postoji, ako ne bi bilo nezavisnosti. Radi upoređenja možemo uzeti primer lekara i advokata. Lekari mogu da se ponašaju neetično, međutim oni će i dalje biti potrebni bolesnicima. Društvo će morati da toleriše njihovu neetičnost. Isto tako, i sudovi moraju da postoje, jer društvo bez njih ne može da funkcioniše. Međutim, uloga revizora svodi se na verifikaciju finansijskih izveštaja koja ima za cilj povećanje njihovog kredibiliteta. Ako ne postoji javno poverenje da je revizor u procesu formiranja mišljenja nezavisan, onda on ne povećava kredibilitet finansijskih izveštaja i razlozi da opstanak profesije revizije više ne postoje. Jednostavno, u takvim okolnostima, profesija revizije bila bi ugašena.

Odbor za standarde nezavisnosti (ISB) definiše nezavisnost na sledeći način: "Nezavisnost revizora je sloboda od pritisaka i drugih faktora koji kompromituju, ili se sa razlogom može očekivati da kompromituju, revizorovu spremnost da donosi nepristrasne odluke." Ovom definicijom se ne implicira da revizor mora biti oslobođen od svih pritisaka koji mogu uticati na pristrasnost pri odlučivanju. Da bi bio nezavisan, revizor mora biti oslobođen od onih pritisaka koji su toliko značajni da pobuđuju sumnju u njegovu nezavisnost.

Pritisaci i drugi faktori koji kompromituju, ili se sa razlogom može očekivati da kompromituju nezavisnost revizora, proističu iz različitih aktivnosti, odnosa i okolnosti, kao i iz različitih individualnih karakteristika revizora koje mogu izazvati sumnje u postojanje pristrasnosti. Ograničavanjem i uređenjem potencijalnih izvora sumnji može se u značajnoj meri uticati na stvaranje uslova za nezavisnost revizora. Nezavisnost revizora je mnogo viši zahtev od usaglašenosti sa pravilima, jer nije realno moguće očekivati da će eksplicitnim pravilima biti obuhvaćeni svi potencijalni izvori pristrasnosti. Ponašanje u skladu sa ograničenjima i pravilima, na žalost, ne predstavlja garanciju nezavisnosti revizora, jer je nezavisnost subjektivna karakteristika individue koja se teško može kvantifikovati.

Karakteristike koncepta nezavisnosti

Nezavisnost revizora je sveobuhvatan koncept. Nezavisnost mora da postoji u svakom trenutku i u svakoj prilici ukoliko revizor želi da održi kredibilitet revizijskog procesa i obezbedi opšte javno poverenje u računovodstvene informacije nakon izvršene revizije.

Osim toga, nezavisnost je i multi-dimenzionalni koncept budući da predstavlja dvojnost:

- faktičke tj. stvarne nezavisnosti, i
- pojavne tj. spoljašnje nezavisnosti.

Faktička nezavisnost

Kada se kaže "nezavisnost revizora" obično se pomisli na objektivnost kojom revizor kao individua pristupa svakodnevnim problemima u reviziji i rešava ih. Međunarodna federacija računovođa (IFAC) u Kodeksu etike za profesionalne računovodstvene eksperte definiše faktičku nezavisnost kao "stanje svesti koje omogućuje pružanje mišljenja bez uticaja koji kompromituju profesionalno prosuđi-

vanje i koje dozvoljava pojedincu da deluje sa integritetom i da se koristi objektivnošću i profesionalnim skepticizmom."

Nezavisnost je mentalni stav pojedinca i, kao takav, predstavlja deo njegovih ličnih karakteristika čestitosti i snage karaktera. Teško je razlikovati, prepoznati i izmeriti da li je revizor stvarno nezavisan. Izražavanje pozitivnog mišljenja o finansijskim izveštajima klijenta koji ne sadrže greške nije samo po sebi dokaz da je revizor zaista bio nezavisan, jer se postavlja pitanje kako bi se revizor ponašao da su greške postojale i da ih je u toku revizije otkrio. U suštini, ne postoji mnogo osnova za sumnju da je narušena stvarna nezavisnost sve dok ne dođe do nekog dramatičnog događaja, nekog neuspeha u reviziji kada se ova dilema otvara. Koreni neuspeha revizora često se tada pronalaze u odsustvu stvarne nezavisnosti. Međutim, postojanje neotkrivenih grešaka nakon revizije ne može biti dokaz da je revizor pristrasan budući da je zbog inherentnih ograničenja revizije moguće da revizor i pri savesnom radu ne otkrije sve nepravilnosti u finansijskim izveštajima.

Najčešća mišljenja koja se mogu čuti o razlozima izostanka stvarne nezavisnosti su da je ona posledica nedostatka objektivnosti i profesionalnog skepticizma. Odsustvo faktičke nezavisnosti se manifestuje kroz pristrasno prihvatanje mišljenja menadžmenta po pitanjima koja po pravilu zahtevaju nezavisnu verifikaciju, neopravdano prihvatanje značajnih restrikcija postavljenih od strane menadžmenta koja utiču na obim revizijskih postupaka ili svesno previđanje kritičkog razmatranja nekih značajnih transakcija. Često se može čuti i mišljenje da nekompetentnost revizora može prouzrokovati gubljenje faktičke nezavisnosti, jer je nestručan revizor spremniji da prihvati tuđe mišljenje.

Džon Keri je potrebu nezavisnosti revizora kao profesionalca opisao na sledeći način: "Nezavisnost, u smislu oslanjanja na sebe i nepodređivanja drugima, predstavlja osnov za praksu svih profesionalaca. Ona je deo profesionalnog integriteta. Ni jedan lekar, advokat ili revizor koji drži do sebe, neće podrediti svoj profesionalni sud željama klijenata niti bilo koga drugog. Ukoliko se pacijentu ili klijentu pruženi savet ne sviđa, profesionalac za tim može samo da žali. Javnost ne bi prihvatila davanje pogrešnog saveta ili mišljenja kako bi se izbegao konflikt ili osigurala zarada."

Revizor mora u svim fazama rada biti nezavisan u opštem značenju ove reči. Ukoliko bi podređivao svoje profesionalno prosuđivanje pogledima klijenata, kreditora, investitora i drugih, rad revizora bi na kraju doživeo opšte osude. Izuzetno je značajno da revizori odbiju da podrede svoje sudove ne samo interesima drugih, već i da budu nezavisni od svakog ličnog interesa koji može izvitoperiti, makar i podsvesno, konačno mišljenje o finansijskim izveštajima.

Mauc i Šaraf su identifikovali tri dimenzije faktičke nezavisnosti:

1. Nezavisnost u istraživanju – u smislu odsustva neprimerenih kontrola i pritisaka prilikom izbora oblasti, aktivnosti, odnosa i politika menadžmenta koje će biti predmet istraživanja od strane revizora. Ova dimenzija nezavisnosti odnosi se pre svega na dostupnost svih relevantnih podataka.
2. Nezavisnost u kreiranju revizijskog programa – u smislu odsustva neprimerenih kontrola i pritisaka prilikom izbora revizijskih tehnika i procedura. Revizori moraju samostalno razvijati revizijski program na bazi saznanja do kojih su došli u fazi planiranja. Svaki pritisak kojim se direktno ili indirektno želi uticati na izostavljanje određenih revizijskih koraka mora biti odlučno odbijen.
3. Nezavisnost u izveštavanju - u smislu odsustva neprimerenih kontrola i pritisaka kojima se želi uticati na izostavljanje iz revizijskih izveštaja saznanja do kojih je revizor došao u toku sprovođenja revizijskih postupaka. Revizor ne sme podleći pritiscima da svoja saznanja modifikuje ili izostavi iz konačnog izveštaja.

Sve ove dimenzije moraju biti zadovoljene da bi se moglo reći da u konkretnoj reviziji nije došlo do narušavanja faktičke nezavisnosti.

Pojavna nezavisnost

Faktička nezavisnost postoji kada je revizor zaista u stanju da zadrži nepristrasan stav pri sprovođenju revizije. Faktička nezavisnost je i te kako potrebna, ali ona nije dovoljna da obezbedi opstanak profesiji revizije. Naime, čak i u okolnostima kada je revizor nepristrasan, ali ga investitori i drugi korisnici izveštaja smatraju pristrasnim, revizija neće biti u stanju da poveća kredibilitet finansijskih informacija. Kao rezultat toga, investitori i drugi korisnici izveštaja neće biti spremni da se pouzdaju ni u revizijski ni u finansijski izveštaj. Ako korisnici finansijskih izveštaja i javnost veruju da revizori zastupaju interese menadžmenta, vrednost revizije kao društveno korisne aktivnosti biće izgubljena.

Javno prihvatanje revizije kao nezavisne funkcije predstavlja neophodan uslov za opstanak i razvoj profesije. Ukoliko javno poverenje izostane, korisnici će se sve više opredeljivati za korišćenje računovodstvenih informacija koje nisu bile predmet revizije (budući da će reviziju videti samo kao nepotreban izdatak) ili će tražiti druge oblike verifikacije finansijskih izveštaja.

Ova dimenzija nezavisnosti naziva se "pojavna nezavisnost". Tek ako su obe dimenzije nezavisnosti (faktička i pojavna) realizovane, revizijom se može ostvariti cilj, a to je povećanje poverenja korisnika u finansijske izveštaje.

Pojavna nezavisnost je Kodeksom etike profesionalnih računovodstvenih eksperata definisana kao "izbegavanje činjenica i okolnosti koje mogu biti toliko značajne da će razumna i informisana treća strana, znajući sve relevantne informacije, uključujući i zaštitne mere, razumno zaključiti da su integritet, objektivnost ili profesionalni skepticizam revizora dovedeni u pitanje."

Događaji iz revizijske prakse često nude "dokaze" kojima se može osporiti postojanje nezavisnosti revizora. Međutim, ti "dokazi" se u suštini mogu okvalifikovati kao razumne sumnje. U svakom slučaju, sama okolnost da dileme postoje otvara pitanje kredibiliteta revizora. Ta činjenica se ne može negirati. Kad god revizor ne uspe da izrazi adekvatno mišljenje o finansijskim izveštajima, automatski se postavlja pitanje da li je do toga došlo kao posledica kompromitovanja nezavisnosti u toku vršenja revizije. Borba za očuvanje nezavisne pozicije može se prepoznati tek ako se revizor javno sukobi sa menadžmentom. Ako sukob izostane, onda je gotovo nemoguće uočiti signale da li je revizor uspeo da prevlada pritiske na njegovu profesionalnu neutralnost ili im je podlegao. Koliko je bitno da revizor bude mentalno nezavisan, još je važnije da on pruži vidljive i eksplicitne dokaze da je u stanju da se odupre pritiscima. Poverenje akcionara i drugih korisnika finansijskih izveštaja u poštenje revizora fokusira se pre na ove vidljive signale nego na apstraktan i maglovit princip nezavisnog stanja uma.

Osnovni razlog za postojanje eksterne revizije proističe iz percepcije spoljašnje nezavisnosti revizora. U protivnom, reviziju bi, što se kompetentnosti tiče, mogli obavljati i interni revizori. Međutim, i pored svega, korisnici finansijskih izveštaja i javnost zadržavaju određenu dozu skepse u pogledu nezavisnosti revizora. Idealna situacija bi postojala ukoliko bi revizor mogao biti potpuno izolovan od svake situacije koja bi mogla ugroziti njegovu nezavisnost. Nažalost, kao i obično, idealna situacija nije realno ostvariva, jer revizor, na primer, u toku vršenja revizije mora doći u kontakt sa menadžmentom što u idealizovanom smislu već predstavlja kršenje nezavisnosti.

Problemi nezavisnosti

Značaj očuvanja nezavisnosti za reviziju finansijskih izveštaja odavno je prepoznat. Revizijska profesija se već decenijama suočava sa sumnjama u pogledu nezavisnosti. Potencijalni faktori rizika kompromitacije nezavisnosti su brojni i raznovrsni. Ponekad su čak toliko snažni da se u odsustvu

adekvatnih kontrola može sa visokom dozom izvesnosti očekivati da će revizor očuvanje nezavisnosti podrediti drugim interesima. Osnovni izvori osećaja nelagodnosti kod korisnika finansijskih izveštaja u pogledu nezavisnosti revizora su:

- a. nerevizijske usluge,
- b. odnosi koji proističu iz zapošljavanja,
- c. porodični i lični odnosi,
- d. učešće prihoda od pojedinačnog klijenta u ukupnih prihodima revizijske firme i
- e. finansijski odnosi i dr.

Nerevizijske usluge. Nerevizijske usluge su, kako im i samo ime kaže, sve ostale usluge osim revizije, koje pružaju revizijske firme (npr. procena vrednosti kapitala i imovine, računovodstveni i poreski konsalting, konsalting u oblasti strateškog menadžmenta i dr). Potencijalni efekat nerevizijskih usluga na objektivnost revizora već dugo vremena izaziva ozbiljnu zabrinutost. Pružanje usluga bilo koje vrste menadžmentu klijenta ima značajne implikacije na stvaranje klime u kojoj se povećava rizik narušavanja nezavisnosti revizora. Zabrinutost je posebno povećana u prethodnoj deceniji zbog značajnog povećanja prihoda od nerevizijskih usluga u ukupnim prihodima. Istraživanja pokazuju znatna pomeranja u strukturi prihoda revizijskih firmi u korist nerevizijskih usluga. Porast obima nerevizijskih usluga doveo je čak do toga da su prihodi od nerevizijskih usluga veći od prihoda od revizije.

Prikaz 6.
Struktura prihoda najvećih revizijskih firmi

Vrsta usluge	1990.	1999.
Računovodstvo i revizija	53%	34%
Porezi	27%	22%
Konsalting	20%	44%
Ukupno:	100%	100%

Najvažniji izvor problema nezavisnosti je potencijalni konflikt interesa, jer revizor istovremeno ima dva poslodavca: sa jedne strane, za potrebe vlasnika preduzeća revizor treba da verifikuje finansijske izveštaje, a sa druge strane, on pomaže menadžmentu u vođenju poslova kroz pružanje nerevizijskih usluga. Revizor ima obavezu odanog služenja obema stranama. Konflikt interesa revizora je u suštini indukovani konfliktom interesa vlasnika preduzeća i menadžmenta u pogledu fer prezentacije finansijskih izveštaja. Ukoliko u toku vršenja revizije zaista dođe do ispoljavanja suprotnih interesa, revizor će biti izložen pritiscima koji prete da ugroze njegovu nezavisnost. Svaka odluka revizora u takvim okolnostima je finansijski štetna za revizijsku firmu, jer će najverovatnije morati da rizikuje gubitak jednog poslodavca. Pri tome uopšte nije izvesno da će se revizori odlučiti da žrtvuju odnose sa menadžmentom u korist revizije.

Razlog za ozbiljnu zabrinutost u pogledu očuvanja nezavisnosti revizora proističe i iz činjenice da revizor može biti doveden u poziciju da analizira i vrednuje sopstveni rad. Recimo, revizorska firma može izvršiti procenu vrednosti kapitala i imovine, a nakon toga se pojaviti u svojstvu vršioca revizijskih usluga koje nalažu verifikaciju prethodnih procena. Segregacija dužnosti se uvek smatra loše izvedenom kada se od nekog očekuje da kontroliše sopstveni rad. Čini se iluzornim očekivati da će revizori, ukoliko otkriju greške u proceni vrednosti kapitala i imovine, u toku revizije te nepravilnosti obelodaniti.

Nerevizijske usluge koje se smatraju posebno nekompatibilnim sa revizijom su:

- sastavljanje finansijskih izveštaja,
- procena vrednosti kapitala i imovine,
- obavljanje funkcija menadžmenta i dr.

Odnosi koji proističu iz zapošljavanja. Revizori su oduvek bili na listama želja vlasnika preduzeća kada su se razmatrala najbolja rešenja za najznačajnija radna mesta u organizacionoj strukturi firme. Zbog toga ne treba da iznenađuje činjenica da većina profesionalaca koji počnu da rade na poslovima revizije, na kraju napusti revizijsku firmu i počne da radi za nekog od klijenata revizije. Ono što revizore čini toliko poželjnim za rukovodeće funkcije je jedinstvena obuka koju prolaze i bogato i raznovrsno iskustvo koje u toku revizije stiču. Revizori se tokom rada upoznaju su različitim računovodstvenim sistemima, sistemima internih kontrola i informacionim i telekomunikacionim tehnologijama. Oni su u prilici da sagledaju, uporede i vrednuju različite sisteme. Osim toga, u toku rada stiču i mnoštvo poslovnih kontakata. Sa druge strane, radeći direktno sa revizorima, klijenti su u prilici da steknu potpun uvid u njihove sposobnosti, što je mnogo bolji način prikupljanja informacija o potencijalnim menadžerima od tradicionalnih oblika zapošljavanja.

Postoji ozbiljna zabrinutost da odliv ovlašćenih revizora može uticati na nezavisnost revizije u periodu koji sledi neposredno nakon njihovog prelaska u privredu, jer se najčešće dešava da revizor počne da radi u preduzeću koje je do tada bilo njegov neposredni klijent. Uobičajena pitanja koja se pritom postavljaju su: Da li se revizor na pravi način koristio profesionalnim skepticizmom u periodu koji je prethodio napuštanju revizijske firme ukoliko je znao da postoji mogućnost da promeni posao? Da li će revizor zloupotrebiti poznavanje revizijskih procedura bivše firme kako bi ih zaobišao? Da li je bivši revizor u poziciji da utiče na članove revizijskog tima zbog postojanja bliskih odnosa iz prethodnog perioda? Zabrinutost je posebno pojačana kada revizor u novoj firmi dobije posao finansijskog direktora što je inače i najčešći slučaj.

Porodični i lični odnosi. Situacija koja je analogna zapošljavanju revizora kod klijenta postoji ukoliko neki bliski rođak ili prijatelj revizora radi kod klijenta na radnom mestu koje je povezano sa računovodstvom. Pod bliskim rođakom se obično podrazumeva bračni drug, deca i roditelji. Pri proceni stepena nezavisnosti revizora, bitno je sagledati i karakter funkcije koju bliski rođak ili prijatelj revizora obavlja kod klijenta. Najproblematičnije funkcije, sa stanovišta nezavisnosti, su one koje omogućuju bliskom rođaku ili prijatelju da značajno utiče na sadržaj računovodstvene evidencije i finansijskih izveštaja ili na one koji tu evidenciju vode.

Poimenično, kritične funkcije su: članstvo u upravnom odboru, generalni direktor, finansijski direktor, glavni računovođa, rukovodilac interne revizije i druge ekvivalentne pozicije.

Učešće prihoda od pojedinačnog klijenta u ukupnim prihodima revizijske firme. Rizik od učešća pojedinačnog klijenta u ukupnim prihodima obično se javlja kod novoosnovanih i/ili malih revizijskih firmi. Ukoliko pojedinačni klijent ima značajno učešće u strukturi prihoda revizijske firme, on teoretski ima mogućnost da utiče na odluke revizora i time na njihovu nezavisnost. Održavanje nepristrasnosti u slučaju pritisaka od strane klijenta može biti izuzetno težak zadatak, jer je prekidom revizijskog angažmana ugrožen opstanak revizijske firme i egzistencija ljudi koji u njoj rade.

Finansijski odnosi. Poslednja oblast potencijalne zabrinutosti za nezavisnost proističe iz mogućnosti postojanja finansijskih interesa revizora. Ukoliko revizor ima finansijske interese u kompaniji-klijentu, postoji značajan rizik od gubitka nezavisnosti. Korisnici izveštaja i javnost neće biti sigurni da li je eksterni revizor uspeo da očuva nezavisnost ukoliko iz finansijskih razloga nije bio zainteresovan za istinit i objektivni prikaz finansijske pozicije i rezultate poslovanja preduzeća. Kao primer možemo

uzeti situaciju kada revizor poseduje akcije klijenta. U takvim okolnostima nepristrasnost revizijskog mišljenja može biti dovedena u pitanje, jer prihodi revizora po osnovu akcija zavise od visine dividendi i kretanja vrednosti tih akcija na sekundarnom tržištu kapitala. Drugi primeri konflikta finansijskih interesa bili bi: međusobni zajmovi revizora i klijenta ili, recimo, kada se revizijska firma (ili privatna firma revizora) pojavljuje kao kupac ili dobavljač klijenta.

2.3.4. Koncept razumnog uveravanja

Jednu od velikih dilema i izvora sporenja u vezi sa revizijom finansijskih izveštaja moguće je formulisati kroz sledeća pitanja koja se često postavljaju: U kojoj meri se korisnici finansijskih izveštaja mogu pouzdati u mišljenje revizora? Da li revizor, kada na primer izrazi pozitivno mišljenje o finansijskim izveštajima, u suštini garantuje da u finansijskim izveštajima nema materijalnih grešaka? Da li izvođenje revizije najvišeg kvaliteta u skladu sa zahtevima revizijskih standarda znači da se korisnici mogu u potpunosti pouzdati u izraženo mišljenje?

Ova pitanja ne postavljaju se zbog nepoverenja u stručnost revizora, budući da ona u poslovnom svetu u suštini nije sporna. Pitanja proističu pre svega iz specifičnosti revizije kao delatnosti. U okolnostima kada finansijski izveštaji nastaju na osnovu nekoliko hiljada knjiženja i knjigovodstvenih dokumenata, ne čini se suvišnim zapitati se da li je reviziju uopšte moguće organizovati tako da revizor garantuje apsolutnu tačnost svojih zaključaka. Naravno da bi apsolutna uverenost bila poželjna, ali suštinsko pitanje je da li je ona moguća.

Pri razmatranju mogućnosti revizora da stekne uverenje o fer prezentaciji finansijskih izveštaja, moramo poći od teorije znanja koja treba da nam pomogne u definisanju granica saznanja do kojih se u reviziji može doći. Osnovne slabosti revizije u procesu saznavanja su:

1. nemogućnost potvrde empirijske istinitosti iskaza koji postoje u formi pravila, definicija i postulata;
2. saznavanje stvarnosti vrši se kroz čulno opažanje; i
3. induktivno zaključivanje iz polaznih premisa.

1. Nemogućnost potvrde empirijske istinitosti iskaza koji postoje u formi pravila, definicija i postulata. Samo oni iskazi koji se mogu empirijski dokazati, mogu biti testirani sa stanovišta istinitosti. Shodno tome, pravila, definicije i postulati nisu empirijski dokazivi. To ne znači da ovi iskazi nisu značajni za ljudsko znanje. To jednostavno znači da se naše uverenje u istinitost takvih iskaza zasniva na intuiciji i veri, a ne na empirijskim dokazima.

Mnogi iskazi su po svojoj prirodi opšti, i kao takvi nisu podložni direktnom dokazivanju. Primer jednog takvog opšteg iskaza u reviziji je "finansijski izveštaji su sastavljeni istinito i objektivno". Ako se želi pružiti uveravanje u prihvatljivost ove tvrdnje, zaključivanje se mora zasnivati na opšteprihvaćenim konvencijama u obliku pravila, definicija i postulata. Proces logičkog rezonovanja može se ilustrovati sledećim primerom:

Premise:

1. Finansijski izveštaji koji su pripremljeni u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim standardima istinito i objektivno prezentuju finansijsku poziciju i rezultate poslovanja preduzeća (postulat).
2. Finansijski izveštaji preduzeća A pripremljeni su u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim standardima.

Zaključak:

Finansijski izveštaji preduzeća A istinito i objektivno prezentuju finansijsku poziciju i rezultate poslovanja preduzeća.

Ukoliko je proces zaključivanja odgovarajući, revizija može potvrditi da opšti iskazi predstavljaju validne zaključke koji proističu iz logički korektnih argumenata, ali ne i da su premise na kojima se zasniva zaključivanje istinite.

Kad god se istinitost premisa proglašava za polaznu pretpostavku (umesto da se empirijski dokazuje), uverenje u pravilnost zaključaka proističe iz *verovanja* u polazne pretpostavke, a ne iz *saznanja* o njihovoj stvarnoj istinitosti. Nemogućnost testiranja istinitosti premisa je jedan od razloga koji dovodi do nemoći (ograničenja) revizora da pruži apsolutno uveravanje u svoje mišljenje o prezentaciji finansijskih izveštaja.

Revizor ne može da testira istinitost mnogih tvrdnji koje konstituišu centralni iskaz revizije o "istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja". Uzmimo za primer sledeću tvrdnju u finansijskim izveštajima:

Vrednost opreme je XXX din.

Ispitivanje ove tvrdnje zahteva njenu dekompoziciju na sledeće tvrdnje:

- a. Oprema postoji.
- b. Preduzeće ima vlasništvo nad svom opremom.
- c. Nabavna vrednost opreme je pravilno utvrđena.
- d. Stepen otpisanosti opreme je pravilno izračunat i dr.

Revizor mora verifikovati svaku od ovih tvrdnji. Iskaz o postojanju opreme može biti proveren obilaskom prostorija klijenta. Ukoliko se nađe sva oprema, dati iskaz se prihvata kao empirijska istina. Slično tome može biti potvrđen i iskaz o vlasništvu nad datom opremom (uvidom u vlasničku dokumentaciju). Međutim, problemi u potvrđivanju nastaju pri proveru tvrdnji koje se odnose na vrednovanje opreme i alokaciju njenog trošenja na određeni računovodstveni period (tj. obračun amortizacije). Elementi koji se uzimaju u obzir prilikom izračunavanja amortizacije (istorijski trošak, pretpostavka o stalnosti poslovanja, metod obračuna amortizacije) zasnivaju se na pravilima, definicijama i postulatima koji se prethodno moraju prihvatiti da bi proces zaključivanja uopšte bio moguć.

2. Saznavanje stvarnosti kroz čulno opažanje. Rad revizora ne bi bio opšteprihvaćen kao značajan ukoliko bi bio ograničen samo na validaciju zaključaka koji se baziraju na pravilima, definicijama i postulatima. "Zaključci kojima revizor potkrepljuje svoje mišljenje moraju uključiti kao premise bar neke iskaze za koje se može dokazati empirijska istinitost tj. za koje se kredibilitet uspostavlja kroz iskustvo i čulnu percepciju."

Prilikom sprovođenja revizije, revizor treba da planira postupke čija realizacija se zasniva na korišćenju čulnih organa. Revizor zahvaljujući čulima može razlikovati objekte i događaje i utvrditi istinitost tvrdnji. Na primer, revizor posmatra aktivnosti inventarisanja, koristi se mirisanjem kada proverava da li se u nekom rezervoaru nalazi benzin ili neka druga supstanca, sluša izjave odgovornih osoba i ispituje brojnu knjigovodstvenu dokumentaciju.

Aktivnosti neposrednog opažanja se čine naizgled jednostavnim i pouzdanim instrumentom za prikupljanje neophodnih informacija. Međutim, razumevanje objekata i događaja kroz čulno opažanje odvija se na različitim unutrašnjim nivoima ličnosti i kao takvo zavisi od subjektivnih faktora kao što su prethodna iskustva i znanje revizora. Slika o spoljnom svetu koju kreira pojedinac nikad ne može biti savršen odraz realnosti. Čak i na najelementarnijem nivou čulno opažanje revizora delimično proističe iz subjektivnih procena i verovanja, pa se ni uveravanje do kojeg on dolazi ne može uzeti sa apsolutnom pouzdanošću.

3. Korišćenje induktivnog zaključivanja u reviziji. Čovekovo znanje bilo bi vrlo malo i ograničeno ukoliko bi se intelektualni procesi završavali na interpretaciji čulnih opažaja. Istorijski progres ljudske vrste počiva na čovekovo sposobnosti generalizacije i zaključivanja kojima se iz postojećih saznanja dolazi do novih. Vrednost zaključka zavisi od logičke korektnosti argumenata i matrice zaključivanja. Do zaključaka se može doći kroz procese indukcije i dedukcije.

Dedukcija. Dedukcija uključuje odnos između iskaza u kojem je zaključak sadržan u polaznim premisama. Stoga zaključak mora biti istinit ukoliko su premise istinite. Kod dedukcije je logički kontradiktorno da premise budu istinite, a zaključak neistinit.

Budući da je zaključak već sadržan u premisama, deduktivno zaključivanje ne pruža nove informacije, što ne znači da je ono beskorisno. Primer dedukcije u reviziji mogao bi biti sledeći:

Premise:

1. Svaki konto potraživanja od kupaca je korektan.
2. Konta A, B, V ... N su konta potraživanja od kupaca.

Zaključak:

Konta A, B, V ... N su korektna.

Ukoliko su premise istinite, onda zaključak koji se iz njih izvodi može biti u potpunosti pouzdan.

Indukcija. Kao i dedukcija, i indukcija se zasniva na logičkom povezanošću iskaza. Razlika je u tome što zaključak indukovanja nije sadržan u polaznim premisama. Induktivni zaključak donosi znanje koje se širi van granica postojećeg saznanja koje je dato u premisama.

Iako indukcija ima centralno mesto u procesu generalizovanja, ona je od strane teoretičara logike manje istražena od deduktivnog zaključivanja. Teorija logike ukazuje na postojanje dveju osnovnih formi induktivnih argumenata: enumeracije i analogije.

Korišćenje enumeracije omogućava zaključivanje o populaciji na osnovu karakteristika uzorka. Jednostavan primer revizijske primene enumeracije bio bi sledeći:

Premise:

1. Potraživanja od kupaca A, B, V ... N su selektovana iz skupa potraživanja koja čine populaciju.
2. Potraživanja od kupaca A, B, V ... N su korektno knjižena.

Zaključak:

Sa određenim stepenom uveravanja (npr. 85%) može se reći da je određeni deo potraživanja od kupaca (npr. 97-100%) korektno proknjižen.

Jasno je da ovakav način rezonovanja nosi neizbežan rizik pogrešnog zaključka budući da nisu testirana sva potraživanja od kupaca. Odlučivanje u uslovima neizvesnosti umanjuje pouzdanost zaključaka. Zbog toga ni revizor ne može pružiti apsolutno uveravanje u svoje zaključke.

Drugi oblik induktivnog argumenta je argument po analogiji. U analogiji se "izjava u formi 'A je u odnosu sa B' generalizuje u formu 'U je u odnosu sa V', gde su A i B klase koje su uključene u U i V, respektivno." Dati problem možemo razmotriti na sledećem primeru:

Neka je U = konkretan sistem internih kontrola

A = osobine konkretnog sistema internih kontrola U

V = zamišljeni efektivan i efikasan sistem internih kontrola

B = osobine zamišljenog efektivnog i efikasnog sistema internih kontrola

Premise:

1. Sistem U sadrži osobine A (utvrđeno empirijski)
2. Sistem V sadrži osobine B (prethodno teoretsko znanje)
3. Osobine A su \cong osobinama B (utvrđeno empirijski)

Zaključak:

Sistem U je \cong sistemu V, odnosno sistem internih kontrola U je efektivan i efikasan, jer sadrži atribute koji su karakteristični za one sisteme internih kontrola koji se smatraju efektivnim i efikasnim.

Kao što se može videti, zaključak se na principima analogije ne izvodi sa potpunom izvesnošću. Zbog toga ni uverenje koje iz njega proističe ne može biti formirano (pa stoga ni dato) u obliku apsolutnog znanja.

Revizori svoje mišljenje ne mogu zasnivati na apsolutnom saznanju niti se njihovo mišljenje može prihvatiti sa apsolutnom sigurnošću. Mišljenje revizora mora se uvek prihvatiti sa određenom rezervom. Iako revizor izražava mišljenje o istinitosti i objektivnosti računovodstvenih tvrdnji, kao što smo videli njihova istinitost se ponekad nalazi van domašaja revizora. Zbog toga revizor ne može pružiti apsolutno uveravanje u adekvatnost sopstvenog mišljenja i prezentirane finansijske izveštaje.

Izražavanjem mišljenja o istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja, revizori ne garantuju da u njima nema grešaka. "Kada obavlja reviziju, revizor pruža visok stepen uveravanja, ali ne i apsolutno uveravanje, da informacije koje su bile predmet revizije ne sadrže materijalno značajnu grešku. To se u izveštaju revizije izražava na pozitivan način, kao uveravanje u razumnoj meri."

Međutim, javnost koja koristi revizijske izveštaje teško prihvata ograničavanje pouzdanosti revizorskog mišljenja. Kada se obelodanjeni revidirani finansijski izveštaji kasnije pokažu nepouzdanim logično je da se postavi pitanje: Gde su bili revizori? Kako nisu otkrili greške koje postoje u finansijskim izveštajima? Ovo je još jedna forma jaza u očekivanjima između onoga što revizor stvarno radi i onoga što javnost percipira da on radi. Javnosti je teško objasniti da revizor ne preuzima potpunu odgovornost za tačnost finansijskih izveštaja. Kako javnost da shvati da je moguće da revizor u potpunosti pravilno obavi svoj posao, a da rezultati njegovog rada budu pogrešni? A moguće je, nažalost, i razlog za to su inherentna ograničenja revizije.

Inherentna ograničenja revizije

Finansijski izveštaji su produkt celokupnog računovodstvenog procesa u toku jedne poslovne godine. U tako dugom vremenskom periodu u preduzeću mogu nastati na desetine hiljada poslovnih događaja, dokumenata i knjiženja. Detaljna provera računovodstvenog obuhvata svake poslovne promene zahtevala bi višegodišnju proveru praćenu visokim troškovima revizijskog angažmana. Izražavanje mišljenja o finansijskim izveštajima nakon tako dugog vremenskog perioda ne bi imalo nikakvu praktičnu vrednost za potencijalne korisnike izveštaja budući da bi se u međuvremenu desile druge poslovne promene koje bi izmenile finansijsku poziciju i rezultate poslovanja preduzeća. Čak i ako bi revizor bio u stanju da izvrši potpunu proveru u ograničenom vremenskom periodu (npr. do kraja februara naredne poslovne godine), ni tada ne bi bilo moguće pružiti apsolutno uveravanje u pouzdanost finansijskih izveštaja, jer postoji mnoštvo načina za izigravanje (zaobilazanje) kontrolnih mehanizama preduzeća. Dakle, jasno je da postoje određena inherentna (neizbežna) ograničenja koja utiču na (ne)mogućnost otkrivanja materijalnih grešaka.

Inherentna revizijska ograničenja su rezultat sledećih nužnosti:

- provera na bazi uzoraka;
- prirodna ograničenja sistema internih kontrola (npr. mogućnost tajnog dogovora o kriminalnoj radnji);
- najveći deo revizijskih dokaza ima ubedljiv, ali ne i definitivan karakter.

Provera na bazi uzoraka. Zbog obima posla u reviziji provere se često vrše na bazi uzoraka. Shodno tome, prisutan je rizik da će stavka koja čini populaciju, a nije uzeta u uzorak, sadržati neku grešku koja bi, da je otkrivena, uticala na potrebu modifikovanja revizorskog mišljenja.

Prirodna ograničenja sistema internih kontrola. Sa svakom internom kontrolnom strukturom povezan je određen stepen rizika njene neefikasnosti. Bez obzira na sva nastojanja preduzeća da maksimalno unapredi sistem internih kontrola, on nikada nije toliko efektivan i efikasan da u potpunosti spreči mogućnost nastanka grešaka i kriminalnih radnji ili bar da otkrije i ispravi uočene nepravilnosti. U revizijskoj terminologiji, ova pojava se naziva inherentnim ograničenjima internih kontrola. "Ova ograničenja obuhvataju:

- uobičajen zahtev rukovodstva da troškovi određene interne kontrole nisu veći od njenih pretpostavljenih korisnih efekata;
- većina internih kontrola je usmerena na unapred određene rutinske poslovne promene, odnosno nije usmerena na neuobičajene poslovne događaje;
- mogućnost ljudske greške zbog nepažnje, nemara, pogrešnog prosuđivanja i nerazumevanja instrukcija;
- mogućnost zaobilazanja internih kontrola zbog tajnog dogovora između članova rukovodstva ili nekog od zaposlenih sa subjektima spolja ili u okviru pravnog lica."

Revizijski dokazi imaju ubedljiv, ali ne i definitivan karakter. Nesigurnosti koje su neizbežne pri svakom izražavanju revizorskog mišljenja mogu biti sumirane sledećim rečima: "Nijedan smrtan čovek na bilo kom polju profesije nije u stanju da stekne apsolutno znanje o problemu. Neophodnost neprekidnog preispitivanja ljudskih shvatanja prihvaćena je i od strane prirodnih nauka. U pravosuđu viši sudovi povremeno menjaju odluke nižih sudova, a ponekad menjaju čak i sopstvene pozicije u određenim oblastima prava. Istina je relativna i ponekad ne baš jasno prepoznatljiva. Revizori nemaju veću moć raspoznavanja istine od drugih. Subjektivna ograničenja i uslovi u kojima revizori rade moraju biti uzeti u obzir prilikom vrednovanja rezultata njihovog rada. Sudska presuda koja se smatra prihvatljivom jer je nastala kao rezultat razumnog obima dokaznog materijala (pri čemu se ima u vidu značaj i ograničenja situacije) mora biti merilo dovoljnosti i prilikom razmišljanja o limitima profesije revizije. Naknadno otkriće novog dokaznog materijala može kasnije osporiti ili čak i poništiti prvobitne zaključke. Bez obzira na sve, najbolji zaključak koji je mogao biti donet na bazi razumnog obima raspoloživih dokaza u trenutku donošenja odluke mora biti opšteprihvaćen kao kvalitetan zaključak".

Odustajanje od dostizanja apsolutnog uveravanja u reviziji ne znači da revizija kao profesija gubi ekonomsku funkciju. I pored nemogućnosti pružanja apsolutnog uveravanja, revizija i dalje ima društveno korisnu ulogu što pokazuje i nesmanjeno javno interesovanje za rezultate revizije. Upotrebna vrednost revizije ogleda se u tome što ona značajno umanjuje rizik od neistinitosti i neobjektivnosti finansijskih izveštaja. Nažalost, ona ga ne emiliniše u potpunosti. Određeni rizik i dalje postoji, ali svako poslovno odlučivanje je u suštini odlučivanje u uslovima neizvesnosti. Kad god se donosi neka pos-

lovna odluka, mora se uzeti u obzir da postoje informacioni rizici koji mogu dovesti do toga da se odluka pokaže pogrešnom. Rizik od grešaka u finansijskim izveštajima je samo jedan od njih. Zadatak revizije je da ovaj rizik redukuje do nivoa koji je korisnicima finansijskih izveštaja prihvatljiv.

Razumno uveravanje podrazumeva i dalje izuzetno visok nivo kredibiliteta u mišljenje revizora. Iako ne može dostići apsolutno uveravanje, revizor treba da teži što višem nivou. Ovaj cilj se postiže organizacijom revizijskog angažmana na način koji omogućava da se pri datim vremenskim i troškovnim ograničenjima prikupe što relevantniji i pouzdaniji dokazi na osnovu kojih će se formirati mišljenje. Postojeća ograničenja nameću potrebu da se revizor u svome radu koncentriše na pitanja koja imaju materijalno značajan uticaj na finansijske izveštaje i da, upravljajući potencijalnim rizicima sprovede dovoljan obim revizijskih postupaka koji će omogućiti davanje profesionalnog mišljenja.

2.3.5. Koncept revizijskog dokaza

U cilju razumevanja funkcije verifikacije, možemo poći od dve jednostavne, povezane pretpostavke:

- Nakon izvođenja određene ljudske aktivnosti od strane jedne osobe, kod drugih osoba na koje te aktivnosti utiču nastaju sumnja i nesigurnost u pogledu toga šta se zaista desilo.
- Sumnja stvara potrebu za nekom formom verifikacije kojom će nesigurnosti biti otklonjene ili bar umanjene.

Proces nastanka potrebe za verifikacijom moguće je prikazati na sledeći način:

Prikaz 7.
Proces
verifikacije

U privrednom, kao i u svakodnevnom životu uvek postoje događaji ili stanja koja utiču na druge osobe. Te osobe dobijaju informacije o događaju ili stanju, ali, s obzirom na značaj koji događaj ili stanje može za te osobe imati, one sa zabrinutošću i nesigurnošću prihvataju dobijene informacije.

Tako se rađa sumnja u verodostojnost informacija. Sumnja se može shvatiti kao "osećaj nelagode i nezadovoljstva koga bismo se rado oslobodili i prešli u stanje uverenja. Ovo drugo stanje karakteriše osećaj mirnoće i zadovoljstva." Karakter sumnje određuje način na koji će se vršiti verifikacija. Verifikacija tako može biti intuitivna ili se vršiti po instrukcijama. Ona može biti izvršena neposredno nakon nastanka nekog događaja i stanja ili naknadno. Verifikaciju mogu sprovesti eksperti ili neke manje stručne osobe. Na kraju, verifikacija može biti institucionalizovana ili neformalna.

Značaj i karakteristike događaja ili stanja za pojedinca određuju način na koji će verifikacija biti sprovedena. Neka stanja i događaji mogu lakše biti sagledani i samim tim verifikovani. Na način verifikacije mogu uticati sledeći činioci:

- priroda događaja ili stanja (npr. da li neki objekat postoji u materijalnom ili nematerijalnom obliku);
- vreme kada nastaje događaj ili postoji određeno stanje (ako se događaji ili stanja brzo menjaju verifikacija mora biti izvršena neposredno nakon njihovog nastanka);
- raspoloživost dokaza (količina i kvalitet dokaznog materijala često se razlikuje).

Procesom verifikacije se, osim otklanjanja sumnji i nesigurnosti, postiže se i jedan viši cilj. Verifikacija omogućuje ljudima da donesu racionalne odluke na bazi proverenih informacija. "Glavna uloga verifikacije je u kontroli i regulaciji ljudskih aktivnosti, sa posebnim naglaskom na efekat stabilizacije, u smislu omogućavanja racionalnosti i otklanjanja zabrinutosti koja je izazvana nesigurnošću."

Revizija je po svojoj prirodi proces verifikacije. Revizijom se otklanjaju sumnje koje postoje kod vlasnika kapitala i drugih korisnika finansijskih izveštaja u pogledu istinitosti i objektivnosti informacija koje su u tim izveštajima sadržane. Nakon izvršene revizije, korisnici se sa većim poverenjem mogu osloniti na računovodstvene informacije prilikom donošenja odluke o (re)alokaciji resursa.

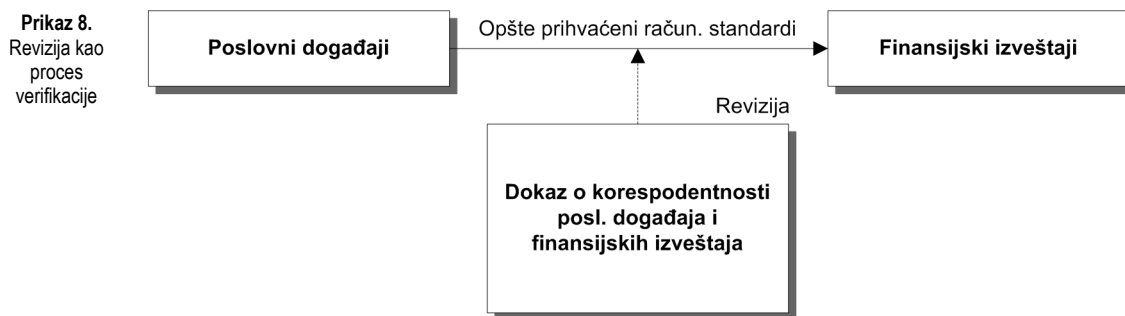
Ideja o verifikaciji finansijskih informacija je nastala davno i inaugurisana je kroz istoriju u skoro svim civilizacijama koje su se ozbiljno bavile organizovanjem ekonomskih aktivnosti. Verifikacija obelodanjenih finansijskih izveštaja je ipak mnogo novijeg datuma, samim tim što su i sami finansijski izveštaji kao instrument izveštavanja nastali mnogo kasnije.

Cilj revizije kao procesa verifikacije je otklanjanje ili umanjenje informacionog rizika. Informacioni rizik se može definisati kao rizik od donošenja pogrešnih odluka zbog pogrešnih informacija o alternativama odlučivanja.

Preuslov koji treba biti zadovoljen kako bi verifikacija bila moguća je da mora postojati način da se provere računovodstvene informacije. Verifikacija finansijskih izveštaja nije samo pitanje moralnog integriteta nezavisnih revizora. Ona je isto tako i tehničko pitanje. Drugim rečima, za verifikaciju izveštaja je neophodno da je moguće ispitati verodostojnost finansijskih izveštaja. Ako revizor ima odgovornost da izrazi kompetentno mišljenje o kvalitetu finansijskih izveštaja, onda je logično pretpostaviti da je takva verifikacija izvodljiva.

Proverljivost računovodstvenih informacija je prihvaćena kao jedna od kvalitativnih karakteristika računovodstvenih informacija. Ona se ponekad izdvaja kao posebna karakteristika, a ponekad je sadržana u okviru karakteristike pouzdanosti. Naime, pouzdanost u računovodstvenom kontekstu zahteva ne samo da finansijski izveštaji verno reprezentuju finansijsko stanje i rezultate poslovanja preduzeća, već i da korisnici finansijskih izveštaja budu u razumnoj meri uvereni da izveštaji zaista predstavljaju verno prezentaciju što znači da pouzdanost računovodstvenih informacija nije moguća bez njihove proverljivosti. U svakom slučaju, izolovana ili u okviru karakteristike pouzdanosti, proverljivost doprinosi korisnosti računovodstvenih informacija.

Reviziju kao proces verifikacije moguće je prikazati na sledeći način:

Finansijski izveštaji trebaju predstavljati istinitu i objektivnu sliku o finansijskom stanju i rezultatima poslovanja preduzeća. Nezavisni revizor ima zadatak da prikupi dokaze na osnovu kojih će moći izraziti mišljenje o tome da li finansijski izveštaji korespondiraju sa stvarnim stanjem. Budući da se kao instrument za prevođenje stvarnog stanja u oblik računovodstvenih podataka koriste opšteprihvaćeni računovodstveni standardi, revizor treba da proveri da li su finansijski izveštaji na kraju godine nastali kao posledica dosledne primene računovodstvenih principa i pravila.

Pretpostavka o proverljivosti finansijskih izveštaja implicira da je moguće prikupiti dokaze o tome da li su finansijski izveštaji sastavljeni u skladu sa utvrđenim okvirom za računovodstveno izveštavanje. Dokaz se može definisati kao sredstvo za utvrđivanje istine. Budući da u različitim područjima ljudskog znanja postoje drugačiji problemi koje treba rešavati, naučne discipline koriste različite metode istraživanja. Samim tim i način prikupljanja i vrednovanja dokaza je različit.

Revizija kao specifično područje znanja zahteva dokaze kako bi revizor mogao racionalno prosuđivati o tvrdnjama u finansijskim izveštajima. Dokaz, u kontekstu revizije, čine "informacije koje je revizor pribavio u vezi sa izvođenjem zaključaka na kojima se zasniva mišljenje revizora." Suštinski zadatak revizora je traženje podloge (osnove) za formiranje mišljenja o finansijskom izveštaju. Dokazi revizoru predstavljaju opravdanje za zaključke i revizijski izveštaj. U meri u kojoj formira mišljenje na osnovu odgovarajućih dokaza, revizor se ponaša racionalno. Ako revizor ne prikupi dovoljno kompetentnih dokaza za donošenje zaključka o istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja, a izrazi mišljenje kao da sa svim neophodnim dokazima raspolaže, revizorovo uverenje je iracionalno.

Karakter i sadržaj dokaza nisu isti u svim oblastima ljudskog znanja. Razlika proističe iz svrhe kojoj dokazi služe. U svakom slučaju, dokazi predstavljaju sredstvo pomoću koga možemo dostići stanje "znanja" umesto stanja "verovanja". Oni su instrument koji doprinosi formiranju racionalne uverenosti. Razlika između nauke i vere upravo je u tome što se nauka zasniva na dokazivim argumentima. Teorijska utemeljenost revizije kao naučne discipline zahteva da se izražavanje mišljenja zasniva na prethodnom izvođenju dokaznog postupka. Samo tako je moguće definisati odgovornost revizora.

Revizijski dokazi se razlikuju prema doprinosu ostvarenju konačnog cilja revizije. Tako razlikujemo dokaze koji značajno doprinose formiranju mišljenja, ali i dokaze koji pružaju nizak stepen uverenja u istinitost i objektivnost tvrdnji u finansijskim izveštajima. Mera sa kojom se revizor može pouzdati u dokaze zavisi i od prirode samih dokaza. Mauc i Šaraf razlikuju tri klase dokaza:

1. prirodne dokaze,
2. kreirane dokaze i
3. racionalnu argumentaciju.

Prirodni dokazi postoje svuda u okruženju. Njihovo fizičko postojanje je dokaz sam po sebi. Tako revizor u okviru revizijskih postupaka prisustvuje npr. brojanju novca u blagajni ili inventarisanju. Prirodni dokazi su najpouzdaniji oblik dokaza u reviziji. Problem je u tome što nisu uvek raspoloživi.

Kreirani dokazi ne postoje neposredno u okruženju, pa je neophodno učiniti određeni napor kako bi se generisali. Tako je za potvrđivanje postojanja npr. hemijskih supstanci prilikom popisa dovoljno vizuelno uočavanje, ali je za utvrđivanje njihovog sadržaja neophodno sprovesti eksperimente. Tek dobro osmišljeni postupci mogu dati odgovor na pitanje o kojim hemijskim supstancama je reč. Mogućnost eksperimentalnog testiranja nije uvek prisutna, pa je frekventnost korišćenja kreiranih dokaza ograničena.

Treća klasa dokaza je **racionalna argumentacija**. Većina ljudskih saznanja ne zasniva se samo na fizičkom postojanju objekata i eksperimentima. Rezultati posmatranja i eksperimentisanja predstavljaju osnovu za logičko rezonovanje. Složenim intelektualnim procesima dolazi se do novih saznanja koja se prihvataju kao istinita sa manjom ili većom sigurnošću. Na primer, kada revizor vrednuje računovodstvene procene klijenta (npr. ispravku vrednosti potraživanja, stope amortizacije i sl.), revizor se, u nedostatku konkretnih dokaza, mora poslužiti racionalnom argumentacijom nastojeći da utvrdi da li se data procena može smatrati razumnom. Dozvoljavanjem da i racionalni argumenti budu validan izvor dokaza umanjuje se pouzdanost izvedenih zaključaka, ali se mogućnost dokazivanja proširuje na nova područja. Sve discipline moraju se u nekoj meri zasnivati na apstraktnim istinama. Pri korišćenju apstraktnih pretpostavki u rezonovanju, potpunu sigurnost je nemoguće ostvariti, ali zaključci mogu biti toliko izgledni da je moguće prihvatiti ih sa velikom verovatnošću. Negiranje validnosti zaključivanja sa verovatnošću i zahtevanje isključivo potpuno pouzdanih dokaza unazadilo bi mnoge naučne discipline koje su i pored nesigurnosti u zaključcima značajno doprinele unapređenju društva.

Revizijski dokaz je sredstvo uspostavljanja istinitosti računovodstvenih informacija. Dokaz je u reviziji opšteprihvaćeno sredstvo u funkciji verifikacije. On je sredstvo pomoću kojeg se hipoteza o "istinitom i objektivnom" izveštavanju potvrđuje ili opovrgava. Revizijski dokaz je ono što revizori izaberu da bi doneli svoj sud (procenu) o relevantnosti i pouzdanosti finansijskih izveštaja. On predstavlja sredstvo pomoću koga revizor postiže stanje sigurnosti u vezi kvaliteta izveštaja.

S obzirom na značaj prikupljanja i vrednovanja dokaza u procesu formiranja mišljenja revizora, dokazi u reviziji će biti u nastavku knjige detaljnije obrađeni.

2.4. Standardi revizije

Standardi revizije predstavljaju poslednju kariku između teorije i prakse revizije, budući da nastaju na osnovu celokupnih teorijskih revizijskih znanja i promišljanja o reviziji, a direktno služe oblikovanju revizijske prakse. S obzirom da standardi revizije sadrže pravila za izvođenje konkretne revizije, oni su u suštini osnov za merenje kvaliteta rada nezavisnih revizora. Usvajanje standarda, njihovo održavanje i dogradnja na, dosta visokom uniformnom nivou, potvrđuju opravdanost njihovog inaugurisanja. To, istovremeno, predstavlja dokaz da je revizorima veoma stalo do standarda koji usmeravaju njihovo delovanje. Visoki nivo standarda zahteva odgovarajuće znanje, brigu, veštinu i stručni rad, što sve zajedno doprinosi ugledu profesije u javnosti. Standardi revizije nisu statična kategorija. Oni su od prvih definisanja do danas izdržali dosta kritičkih osvrta.

Standardi revizije pojavili su se prvo u SAD. Njihov tvorac je AICPA. Ovi standardi su na praksu revizije u svetu imali najveći uticaj. Pored ovih standarda, na praksu su dosta uticaja imali i standardi koji su razvijeni u Engleskoj. Ovi standardi su po mnogo čemu jednaki američkim.

U skladu sa zahtevima direktiva Evropske unije razvijaju se, početkom osamdesetih godina, Međunarodni standardi revizije, od strane IFAC. Naravno, najveći uticaj na izradu međunarodnih standarda potiče iz potrebe za harmonizacijom finansijskih izveštaja u svetu, a njen cilj je da računovodstvene informacije budu sačinjene, procesirane i objavljene na osnovu računovodstvenih standarda i revizorsko mišljenje o finansijskom izveštaju izdato uz uvažavanje Međunarodnih standarda revizije.

Namera harmonizacije i standardizacije na svetskom nivou je da donosiocima odluke obezbedi računovodstvene informacije koje su sačinjene i ocenjene po istim standardima tj. da imaju isti sadržaj i isto značenje. Harmonizaciji i standardizaciji značajan doprinos daju informacione i telekomunikacione tehnologije.

Zbog značaja koji su standardi revizije AICPA imali u razvoju revizije u ovom delu knjige kratko ćemo obraditi Opšteprihvaćene standarde revizije, pa zatim dati pregled Međunarodnih standarda revizije.

2.4.1. Opšteprihvaćeni standardi revizije (GAAS)

Opšteprihvaćeni standardi revizije predstavljaju nacionalne standarde revizije u SAD, razvijeni su od strane AICPA i prezentovani su u sledećem osnovnom okviru:

- Opšti standardi,
- Standardi izvođenja revizije, i
- Standardi izveštavanja.

Opšti standardi su:

1. Revizori moraju imati adekvatnu obuku i stručnost.
2. Revizori u angažmanu trebaju održavati nezavisnost stava.
3. U obavljanju revizije potrebno je ispoljiti dužnu profesionalnu pažnju.

Standardi izvođenja revizije su:

1. Reviziju treba adekvatno planirati, a rad revizorskog osoblja kontrolisati.
2. Potrebno je razmotriti strukturu interne kontrole i pribaviti dovoljno pokazatelja o organizaciji interne kontrole.
3. U postupku revizije treba pribaviti dovoljno pouzdanih dokaza da bi se osigurala razumna osnova za formiranje mišljenja.

Standardi izveštavanja su:

1. Usklađenost finansijskih izveštaja sa opštim računovodstvenim standardima.
2. Konzistentna primena računovodstvenih standarda.
3. Adekvatno informativno obelodanjivanje.
4. Izražavanje mišljenja.

Navedenih deset standarda od revizora zahtevaju izuzetnu stručnost zato što on u postupku revizije mora da odluči i operacionalizuje "adekvatno planiranje" ili da odredi šta predstavlja "dovoljno dokaznog materijala". Odlučivanje o navedenom potvrđuje da se revizija ne može svesti na mehaničko znanje i sprovođenje. Naprotiv, svaka revizija predstavlja intelektualni napor koji je od vitalnog značaja za sprovođenje revizije.

Brižljivo tumačenje standarda je od velike pomoći za efikasan rad revizora. Tumačenja su autoritativne reference koje revizori koriste za rešavanje problema u toku revizije. Pravila

profesionalnog ponašanja od revizora zahtevaju da se pridržavaju ovih tumačenja. Zbog toga, u praksi se često pod izrazom "standardi revizije" podrazumevaju tumačenja i izveštaji, zajedno sa deset opšteprihvaćenih standarda. Oni doduše ne propisuju tehnike i postupke revizije, već dodatne smernice po određenim temama. U SAD, tumačenja se identifikuju po dva numerička sistema i to SAS broj i AU broj. SAS je numerički sistem po datumu izdavanja a AU je sistem svrstavanja po temama. U Engleskoj se revizorske direktive identifikuju po nazivu i datumu izdavanja.

Standarde revizije, prethodno pomenute i specificirane u daljem izlaganju ćemo elaborirati nešto detaljnije.

2.4.1.1. Opšti standardi

Opšti standardi su zasnovani, pre svega, na konceptima dužne pažnje i nezavisnosti. U biti se odnose na revizorove profesionalne kvalifikacije i kvalitet njegovog rada, i prožimaju se u primeni sa standardima izvođenja i izveštavanja.

Opšti standardi od revizora zahtevaju da zadovolji sledeće uslove:

1. adekvatnu obuku i stručnost,
2. nezavisnost u pogledu stavova,
3. dužnu profesionalnu pažnju.

1. Revizor mora biti stručan po pitanju računovodstva i revizije. Zahtevana stručnost stiče se kroz proces formalnog obrazovanja, kontinuiranu profesionalnu edukaciju i kroz, na određen način, kontrolisano iskustvo na poslu.

Obrazovanje i iskustvo se uzajamno dopunjuju i osnova su za razvijanje sposobnosti rasuđivanja, što je preduslov za kompetentnost profesionalnog revizora.

2. Drugi opšti standard zahteva da revizor bude nezavisan. Revizor treba da bude nezavisan i nepristrasan u odnosu na finansijske izveštaje koji su predmet revizije.

Revizori moraju izbegavati svaki odnos sa klijentom, koji bi naveo bilo kog korisnika izveštaja i onoga ko poznaje sve činjenice, da posumnja u njegovu nezavisnost. Revizor se u javnom životu mora vladati tako da javnost nema nikakvog razloga da posumnja u njegovu nezavisnost. Nezavisnost revizora će se najbolje očuvati ako se poštuje kodeks profesionalnog ponašanja.

3. Revizor je obavezan da u postupku revizije ispolji dužnu pažnju. Zbog toga je potrebno da poseduje tražene tehničke veštine i da se pridržava etičkih standarda ponašanja. Ovaj standard zahteva od revizora da svaki korak revizije sprovede na obazriv i revnostan način. To znači da se mora isključiti svaka nemarnost ili materijalni propust. Odstupanje od standarda dužne profesionalne pažnje i indiferentan odnos prema poslu, mogu revizora izložiti riziku da napravi grešku ili prevari sve one koje se oslone na njegov rad.

2.4.1.2. Standardi izvođenja revizije

Standardi izvođenja revizije su, pre svega, zasnovani na konceptu dokaza. Oni se odnose na smernice i mere kvaliteta u izvođenju revizije kod klijenta (na terenu) i primenjuju su sa opštim standardima. Ovi standardi mogu se skraćeno nazvati kao:

1. adekvatno planiranje i supervizija,
2. razmatranje strukture interne kontrole,
3. dovoljno kompetentnog dokaznog materijala.

1. Prvi standard naglašava vremensko određenje, planiranje i superviziju revizorskog rada. Navedeni standard zahteva od revizora da svaki revizorski angažman treba biti adekvatno planiran bez obzira da li se revizija izvodi prvi put ili je ona nastavak prethodnog angažmana.

Poželjno je da revizor bude imenovan pre ili odmah nakon isteka godine za koju se vrši revizija. Ranije imenovanje omogućava revizoru dovoljno vremena da planira ekspeditivnu reviziju i da razmotri završetak određenog dela rada pre izrade finansijskih izveštaja. Iako ranije imenovanje ima određene prednosti, revizor može prihvatiti angažman i nakon izrade finansijskih izveštaja. Međutim, revizor treba da upozori klijenta da se revizorsko mišljenje može izdati jedino ako se sprovede adekvatno istraživanje.

Planiranje revizije, kao proces razvijanja celovite strategije, zavisi od veličine i kompleksnosti klijentove delatnosti, iskustva i znanja o klijentu.

Planiranje revizije obuhvata tehničke i administrativne aspekte. Tehnički aspekt planiranja određen je strategijom revizije. Sprovođenje strategije revizije uključuje brojne odluke administrativne prirode, kao što su raspored rada, imenovanje osoblja i sl.

Planiranje revizije uključuje razmatranja vezana za:

- delatnost klijenta i oblast u kojoj radi,
- računovodstvenu politiku i procedure,
- preliminarne procene nivoa materijalnosti u revizijske svrhe,
- delove finansijskog izveštaja koji verovatno mogu biti kritično područje revizije i zahtevaju određene izmene i prilagođavanja.

Pre svega, potrebno je da revizor putem planiranja postane "familijaran" sa klijentovom organizacijom i karakteristikama rada. "Familijarnost" dovodi i do razumevanja i osećaja klijenata. Revizor je najbolje pripremljen da izvrši reviziju kada je sasvim "familijaran" sa klijentom, tj. kad poznaje njegovu delatnost, probleme, okruženje, zaposleno osoblje, način obrade podataka i sl.

Supervizija je proces usmeravanja napora saradnika saglasno ciljevima revizije, i utvrđivanje da li su ciljevi ostvareni. Sav rad koji izvedu mlađi revizori treba da bude pregledan i konstatuje dali su njihovi zaključci konzistentni sa prikupljeni dokazima. Procedure, takođe trebaju odrediti razliku u mišljenjima među osobljem, u vezi sa računovodstvenim i revizorskim pitanjima koja treba rešiti.

Supervizija ili kontrola rada saradnika, u ukupnom vremenu potrebnom za reviziju, učestvuje između 20% i 25%. Analitičari revizije ocenjuju da je tako potrošeno vreme racionalno iskorišćeno jer bi bez supervizije revizija verovatno mnogo duže trajala.

Supervizija počinje određivanjem i podelom zadataka među revizorima u revizijskom timu i osiguranjem da svaki zadatak, kao i njegov cilj, bude shvaćen. Ona se nastavlja razgovorom između rukovodica revizije i saradnika, kako bi svi učesnici bili neprekidno informisani o važnim problemima u toku revizije i kroz razgovor došli do racionalnog rešenja. Supervizija nekada može značiti i "hvatanje u koštac" sa različitim mišljenjima članova revizorskog tima. Supervizija se završava pregledom kompletnog rada saradnika.

2. Drugi standard izvođenja revizije zahteva da revizor razmotri strukturu interne kontrole klijenta, kao osnove za planiranje revizije.

Standard ističe važnu inverznu vezu između:

- a. efikasnosti sistema interne kontrole, sa jedne strane, i
- b. nivoa suštinskih testova, sa druge strane.

Standard od revizora zahteva da razume klijentovu strukturu interne kontrole kako bi reviziju adekvatno sproveo. Od dizajna i implementacije strukture interne kontrole zavise priroda, obim i vremensko određenje procesa revizije. Kako se efikasnost strukture interne kontrole povećava, smanjuje se potreba za suštinskim testovima. Veza je zasnovana na premisi da efikasna struktura interne kontrole može biti oslonac, a neefikasna ne može.

Razmatrajući strukturu interne kontrole u skladu sa drugim standardom izvođenja, mogu se izvući zaključci u pogledu nedostatka klijentove strukture interne kontrole.

3. Treći standard izvođenja revizije zahteva od revizora da prikupe dovoljno kompetentnog dokaznog materijala, da bi imali osnovu za izražavanje mišljenja o finansijskim izveštajima. Dokaz revizije sastoji se od računovodstvenih podataka i svih povezanih informacija koje ih potvrđuju, a koji su revizoru na raspolaganju.

Kompetentni dokazni materijal je jedini osnov za donošenje razumnih, na informacijama zasnovanih, revizorskih zaključaka. Dovoljnost i kompetentnost dokaznog materijala određuje sam revizor po svom profesionalnom nahođenju.

Nezavisni revizori preferiraju uverljive dokazne materijale. Međutim, zbog troškova prikupljanja dokaza, koji ne mogu biti premašeni u smislu korisnosti, za dokaz se pre može reći da je ubedljiv (uverljiv), nego da je u potpunosti pouzdan. Ovakva situacija je sasvim prihvatljiva, pošto je revizija dizajnirana za pružanje razumnih, a ne apsolutnih uverenja o klijentovim finansijskim izveštajima.

2.4.1.3. Standardi izveštavanja

Četiri standarda izveštavanja bazirana su na revizijskom konceptu poštene prezentacije. Oni ukazuju na smernice i mere kvaliteta izveštavanja o rezultatima revizije. Slično kao i standardi izvođenja, primenjuju se u skladu sa opštim standardima.

Standardi izveštavanja odnose se na:

1. Usklađenost finansijskih izveštaja sa opštim računovodstvenim standardima.
2. Konzistentnu primenu računovodstvenih standarda.
3. Adekvatno informativno obelodanjivanje.
4. Izražavanje mišljenja.

1. Prvi standard izveštavanja zahteva da revizor formira mišljenje da li su finansijski izveštaji prikazani u skladu sa računovodstvenim standardima.

Računovodstveni standardi su više dinamični nego statični i stalno se razvijaju kao odgovor na promene u okruženju. Oni su rezultat evolutivnog procesa za koji se očekuje da će se nastaviti i u budućnosti, kao odgovor na promene ekonomskih i društvenih uslova, nova saznanja i tehnologiju, i težnju korisnika za relevantnim informacijama. To su razlozi koji revizora upućuju da permanentno prati sve promene u standardima i iste respektuje u izradi revizorskog izveštaja.

2. Drugi standard izveštavanja zahteva od revizora da identifikuje okolnosti u kojima računovodstveni standardi nisu konzistentno primenjeni u tekućem periodu u odnosu na prethodni.

Međutim, osnov za standard nije samo obična konzistentnost, nego se kao osnov uzima odnos između konzistentnosti i uporedivosti.

"Uporedivost" je opšti termin, koji se odnosi na uporedivost finansijskih izveštaja iz perioda u period i na uporedivost finansijskih izveštaja klijenta sa finansijskim izveštajima drugih klijenata. Konzistentnost je usko vezana za uporedivost. Na primer ako klijent promeni način obračuna

amortizacije u tekućoj godini primena računovodstvenih principa nije konzistentna, i finansijski izveštaj iz te godine nije uporediv sa onima iz ranijih godina. Cilj ovog standarda je da se izveštaj materijalno ne ugrozi zbog nekonzistentne primene računovodstvenih standarda iz perioda u period.

3. Ako drugačije nije navedeno u revizorskom izveštaju, informacije u finansijskim izveštajima mogu se u razumnoj meri smatrati adekvatno obelodanjenim.

Korisnici finansijskih izveštaja obično nisu u poziciji da znaju da li su obelodanjivanja u finansijskim izveštajima (uključujući i napomene uz finansijske izveštaje) adekvatna tj. da li finansijski izveštaji uključuju sve neophodne informacije. Ukoliko nije drugačije navedeno u revizorskom izveštaju, korisnik može pretpostaviti da su obelodanjivanja adekvatna. Pri određivanju koji obim obelodanjivanja se može smatrati odgovarajućim, revizor treba da koristi računovodstvene standarde, budući da je računovodstvenim standardima propisano šta treba da sadrži jedan kompletan finansijski izveštaj.

Obelodanjivanje treba da bude adekvatno po formi, angažmanu i sadržaju. Odluka da li je obelodanjivanje informativno i adekvatno, treba da se zasniva na tome da li dodatne informacije imaju uticaj na razumno informisanog donosioca odluke. Revizorovo pravilo za odlučivanje o prednjem je: Kakav uticaj će informacije imati na donosioca odluke?

Obelodanjivanje finansijskog izveštaja treba da pruži informacije o rezultatima rada kompanije, finansijskoj poziciji, gotovinskom toku. Obelodanjivanja mimo područja finansijskog izveštaja su nepotrebna.

4. Četvrti standard izveštavanja zahteva da nezavisni revizor ili izrazi mišljenje o finansijskom izveštaju klijenta u celini, ili pak da izjavi da mišljenje nije moguće izraziti.

Naglasak je na mišljenju koje se daje za finansijski izveštaj "u celini". Delimična mišljenja ili mišljenja o delovima pojedinih finansijskih izveštaja nisu prikladna, pošto umanjuju vrednost poruke koju ima revizorski izveštaj.

Četvrti standard izveštavanja zahteva od revizora da ukaže na karakter ispitivanja i nivo revizorove odgovornosti u svim slučajevima gde je revizorovo ime "povezano" sa finansijskim izveštajima.

Cilj četvrtog standarda izveštavanja je da spreči pogrešnu interpretaciju nivoa odgovornosti koja se očekuje od nezavisnog revizora. Revizor je odgovoran samo za mišljenje o finansijskom izveštaju, a menadžment je odgovoran za podatke i informacije u finansijskom izveštaju, kao i za prateće finansijske i druge izveštaje.

2.4.2. Međunarodni standardi revizije (ISA)

Međunarodna federacija računovođa ima zadatak, kako je to navedeno u njenom statutu, da "... razvija i unapređuje računovodstvenu profesiju kao bi bila sposobna da u javnom interesu pruži usluge visokog kvaliteta". Za realizaciju ovog cilja Glavni odbor IFAC-a je osnovao Odbor za Međunarodne standarde revizije i uveravanja (IAASB). Zadatak ovog Odbora je da razvija i izdaje standarde i saopštenja o reviziji.

IAASB respektuje činjenicu da u svakoj zemlji postoji zakonska i druga regulativa prakse revizije finansijskih izveštaja. Nacionalni standardi u zemljama članicama se razlikuju po formi i sadržini. IAASB izdaje Međunarodne standarde revizije sa ciljem da oni budu međunarodno prihvaćeni.

Međunarodni standardi revizije sadrže osnovne principe, bitne postupke i smernice koje služe kao vodič za revizorsku praksu.

Međunarodni standardi revizije bez obzira na njihov međunarodni karakter nemaju intenciju da derogiraju zakonsku regulativu u zemljama članicama. U slučaju kad je lokalna regulativa u suprotnosti sa ISA, organizacije članovi IFAC-a imaju obavezu da se pridržavaju obaveza koje proističu iz članstva što znači da moraju primenjivati ISA.

Međunarodni standardi revizije primenjuju se na reviziju finansijskih izveštaja koji su sastavljeni u skladu sa: Međunarodnim računovodstvenim standardima, nacionalnim računovodstvenim standardima ili drugim zvaničnim okvirom usvojenim za finansijsko izveštavanje.

Međunarodni standardi revizije su svrstani u sledeće grupe:

1. Opšti principi i odgovornosti
2. Procena rizika i odgovori na procenjeni rizik
3. Revizijski dokaz
4. Korišćenje rada drugih
5. Zaključci revizije i izveštavanje
6. Specijalne oblasti

Ove grupe sadrže sledeće pojedinačne standarde:

Opšti principi i odgovornosti:

- 200** Ciljevi nezavisnog revizora i sprovođenje revizije u skladu sa zahtevima Međunarodnih standarda revizije
- 210** Uslovi revizijskih angažmana
- 220** Kontrola kvaliteta revizije finansijskih informacija
- 230** Revizijska dokumentacija
- 240** Odgovornost revizora za razmatranje kriminalnih radnji u reviziji finansijskih izveštaja
- 250** Razmatranje primene zakona i drugih propisa u obavljanju revizije finansijskih izveštaja
- 260** Saopštavanje revizorskih nalaza licima ovlašćenim za upravljanje
- 265** Saopštavanje o slabostima internih kontrola licima ovlašćenim za upravljanje i rukovodstvu

Procena rizika i odgovor na procenjeni rizik:

- 300** Planiranje revizije finansijskih izveštaja
- 315** Razumevanje pravnog lica i njegovog okruženja i procena rizika materijalne greške
- 320** Materijalnost u planiranju i izvođenju revizije
- 330** Revizijski postupci kao odgovor na procenjene rizike
- 402** Revizijska razmatranja u vezi sa klijentima koji koriste uslužne organizacije
- 450** Vrednovanje grešaka utvrđenih tokom revizije

Revizijski dokaz:

- 500** Revizijski dokaz
- 501** Revizijski dokaz - Dodatna razmatranja za specifične pozicije
- 505** Eksterne potvrde
- 510** Prva angažovanja - početna stanja
- 520** Analitički postupci
- 530** Revizijsko uzorkovanje

- 540 Revizija računovodstvenih procena, uključujući i pitanja fer vrednosti i odgovarajuća obelodanjivanja
- 550 Povezani subjekti
- 560 Naknadni događaji
- 570 Načelo stalnosti pravnog lica
- 580 Izjave rukovodstva

Korišćenje rada drugih:

- 600 Posebna razmatranja – revizija finansijskih izveštaja grupe (uključujući i rad drugog revizora)
- 610 Razmatranje rezultata rada interne revizije
- 620 Korišćenje rezultata rada eksperta

Zaključci revizije i izveštavanje:

- 700 Formiranje mišljenja i izveštavanje o finansijskim izveštajima
- 705 Modifikacija mišljenja u izveštaju nezavisnog revizora
- 706 Skretanja pažnje u izveštaju nezavisnog revizora
- 710 Usporedni podaci
- 720 Ostale informacije u dokumentima koji uključuju finansijske izveštaje koji su predmet revizije

Specijalne oblasti:

- 800 Posebna pitanja - Izveštaj revizora o revizijskim angažmanima za specijalne svrhe
- 805 Posebna pitanja –Revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja i određenih elemenata, računa ili stavki u finansijskom izveštaju
- 810 Posebna pitanja –Angažmani na izveštavanju o sažetim finansijskim izveštajima

Pored ISA, Odbor za Međunarodne standarde revizije i uveravanja izdaje i Saopštenja o međunarodnoj praksi revizije (IAPS). Cilj objavljivanja ovih saopštenja je da obezbede praktičnu pomoć revizorima u primeni standarda. Saopštenja nemaju obaveznost primene kao standardi. Od 2006. godine aktuelna su sledeća Saopštenja o međunarodnoj praksi revizije:

- 1000 Procedure međubankarskih konfirmacija
- 1004 Odnos između supervizora banke i eksternih revizora banke
- 1005 Posebna razmatranja u reviziji malih pravnih lica
- 1006 Revizija finansijskih izveštaja banaka
- 1010 Razmatranje pitanja u vezi životne sredine pri reviziji finansijskih izveštaja
- 1012 Revizija derivata finansijskih instrumenata
- 1013 Elektronska trgovina - uticaj na reviziju finansijskih izveštaja
- 1014 Izveštavanje od strane revizora o usaglašenosti sa Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja

2.5. Mišljenje revizora

Na osnovu sprovedenih procedura revizije i sakupljenih dokaza, revizor formira mišljenje o finansijskim izveštajima koje će saopštiti zainteresovanim korisnicima. Mišljenje revizora predstavlja njegovo uverenje o usklađenosti finansijskih izveštaja sa zahtevima računovodstvenih standarda i zakona.

Izveštaj revizora treba da sadrži jasno i u pismenoj formi izraženo mišljenje o finansijskim izveštajima posmatranim u celini.

U "revizorskoj praksi", formirala su se četiri tipa mišljenja, od kojih tri daju mišljenja o finansijskim izveštajima, a jedan ne daje mišljenje o finansijskim izveštajima.

Tipovi mišljenja, prema Međunarodnom standardu revizije 700 "Izveštaj revizora o finansijskim izveštajima", su:

1. pozitivno, "bez rezervi", bez kvalifikacije,
2. mišljenje sa rezervom, sa kvalifikacijom,
3. negativno mišljenje,
4. uzdržavanje od mišljenja, demant.

Positivno (bez kvalifikacije, bez rezervi) mišljenje daje korisnicima izveštaja pozitivan signal o finansijskoj poziciji, rezultatima poslovanja i gotovinskom toku. Mišljenje bez rezerve znači da finansijski izveštaj daje istinit i objektivni prikaz transakcija i u skladu je sa zakonskim odredbama i računovodstvenim standardima.

Mišljenje sa rezervom ili kvalifikovano mišljenje, daje povoljan signal o finansijskim izveštajima, ali uz određene rezerve (modifikacije) koje mogu biti klasifikovane kao materijalne, ali ne i fundamentalne. Rezerva u ovom tipu mišljenja izražava se sa naglaskom: "osim za". Ovo mišljenje je za korisnike manje povoljno od pozitivnog, ali je povoljno "osim za" neke neizvesnosti ili neslaganja.

Negativno mišljenje daje nepovoljan signal korisnicima revizorskog izveštaja. Ono se izdaje kad postoje uslovi za mišljenje sa rezervom, ali je problem toliko bitan da je opravdano negativno mišljenje. Ovim mišljenjem revizor obično želi da upozori korisnike na to da su efekti neprimenjivanja računovodstvenih standarda toliko važni da finansijska pozicija, finansijski rezultat i gotovinski tok nisu pravilno prikazani u finansijskom izveštaju.

Uzdržavanje od mišljenja formalno ne daje korisnicima signal o finansijskim izveštajima, jer se mišljenje ne izražava. Ovaj tip mišljenja obično opisuje uslove kad revizor ne može da izvrši reviziju u obimu koji mu omogućava da formira mišljenje o finansijskom izveštaju.

Uzdržavanje od mišljenja je opis uslova koji revizoru nisu omogućili da prikupi dovoljno kompetentnog dokaznog materijala za kompetentnu ocenu finansijskog izveštaja. Uzdržavanje od mišljenja za vlasnike akcija je nepovoljan signal.

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta čini teoriju revizije?
2. Šta je osnovni cilj revizije, a šta su specifični (izvedeni) revizijski ciljevi?
3. Šta su postulati revizije, i koja je njihova funkcija u okviru teorije?
4. Koji koncepti revizije postoje?
5. Na primeru jednog koncepta, pokažite da nije reč o idealizovanim, već o realnim konceptima. Kako bi izgledao dati koncept da je zamišljen kao idealan i zašto on nije realno ostvariv?
6. Koje vrste nezavisnosti revizora postoje?
7. U kojim situacijama pojavna nezavisnost revizora može biti narušena?
8. Šta su inherentna ograničenja revizije?
9. Šta su standardi revizije?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Specifični ciljevi revizije su koncipirani tako da odgovaraju svakom klijentu.
2. Direktan ili indirektan finansijski interes revizora kod klijenta povećava kvalitet revizije, jer je revizor zainteresovaniji da kvalitetno obavi posao.
3. Pozitivno mišljenje revizora garantuje korisnicima finansijskih izveštajima da u njima nema materijalnih greški.
4. Standardi izveštavanja zahtevaju od revizora eksplicitno izražavanje mišljenja u formi revizorskog izveštaja.
5. Izveštavanje po zahtevima revizijskih standarda ima za cilj da spreči pogrešnu interpretaciju zaključaka revizije kroz jasno i precizno izražavanje mišljenja.
6. Međunarodni standardi revizije su značajan deo Međunarodnih računovodstvenih standarda.
7. Revizori mogu biti odgovorni klijentu za kršenje ugovora, ali ne i za štetu koju su naneli klijentu.
8. Međunarodni standardi revizije primenjuju se u celom svetu.
9. U cilju pravilnog vođenja računovodstvene evidencije u preduzeću, neophodno je ispuniti zahteve Međunarodnih standarda revizije.

Odgovori: 1. T 2. N 3. N 4. T 5. T 6. N 7. N 8. N 9. N

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Revizori u izvođenju revizije trebaju biti nezavisni kako se to traži standardima. Nezavisnost revizora se smatra ugroženom:
 - a. ako revizori imaju korist od klijenta, a ona nije vezana za ugovor o reviziji;
 - b. ako je bilo koji član revizijske firme u srodstvu sa bilo kojim zaposlenim klijenta;
 - c. ako revizori imaju zajedničku investiciju sa klijentom;
 - d. ako su revizori povezani sa klijentom kao osnivači;

2. Pravila za merenje kvaliteta revizije su standardi revizije. U SAD su 1949. godine usvojeni standardi revizije koji su postali opšteprihvaćeni. Ovi standardi se iskazuju u grupama kao:
 - a. opšti standardi;
 - b. opšte direktive;
 - c. standardi izvođenja;
 - d. standardi izveštavanja;
3. Opšti standardi revizije obuhvataju:
 - a. adekvatnu obuku i stručnost;
 - b. nezavisnost u pogledu stavova;
 - c. planiranje;
 - d. dužnu profesionalnu pažnju;
4. Standardi izvođenja revizije zasnivaju se na konceptu dokaza. Ova grupa standarda obuhvata sledeća pitanja:
 - a. adekvatno planiranje i supervizija;
 - b. odgovarajuća stručnost saradnika;
 - c. razmatranje strukture interne kontrole;
 - d. dovoljno kompetentnog dokaznog materijala;
5. Standard revizije koji se odnosi na razmatranje strukture interne kontrole posebno ističe vezu između:
 - a. efikasnosti internih kontrola i suštinskih testova;
 - b. interne kontrole i interne revizije;
 - c. interne revizije i nezavisne revizije;
 - d. internih kontrola u revizijskoj firmi i internih kontrola kod klijenta;
6. Treća grupa opštih standarda su standardi na kojima se temelji revizorsko izveštavanje. Ova grupa standarda odnosi se na:
 - a. usklađenost finansijskih izveštaja sa zahtevima računovodstvenih standarda;
 - b. konzistentnu primenu računovodstvenih standarda;
 - c. konzistentnu primenu nacionalnih propisa iz oblasti revizije;
 - d. adekvatno informativno obelodanjivanje;
7. Međunarodne računovodstvene standarde usvaja:
 - a. IFAC
 - b. AICPA
 - c. ACCA
 - d. IASB
8. Međunarodne standarde revizije usvaja:
 - a. EU
 - b. IFAC
 - c. AICPA
 - d. UNIDO
9. Kod provere vrednovanja bilansnih pozicija, revizor treba da se pridržava fundamentalnih principa:

- a. ekonomičnosti;
- b. stalnosti poslovanja;
- c. uzročnosti prihoda i rashoda;
- d. impariteta;

Odgovori: 1. a,c,d 2. a,c,d 3. a,b,d 4. a,c,d 5. a 6. a,b,d 7. d 8. b 9. b,c,d

Profesionalna etika revizije

3.1. Potreba za kodeksom

Etiku možemo definisati kao skup moralnih principa, pravila ponašanja i vrednosti. Etika ima širi društveni značaj budući da predstavlja jedan od stubova na kojem počiva moderno društvo. Svako uređeno društvo mora se zasnivati na etičkom ponašanju njegovih članova. Potreba za etičkim ponašanjem je toliko fundamentalna da se pitanja etike nastoje uključiti u zakonske odredbe. Međutim, problem primene etike je upravo u tome što se svako njeno vrednovanje zasniva na subjektivnom sudu.

Osnovni izvor moralnosti je ograničenje koje pojedinac postavlja sam sebi zbog osećaja odgovornosti koji je u njemu razvijen. Svrha moralnog delovanja nije u tome da pojedinac od njega ima koristi, tj. da pojedinca učini uspešnijim ili srećnijim. Moralno delovanje proističe iz unutrašnjeg osećaja obaveze da se deluje na društveno prihvatljiv način. Kada pojedinac uvede sebi ograničenja, spoljni pritisak postaje nepotreban. Volja pojedinca postaje autonoman izvor dobra. Naravno, za tako nešto pojedinac mora da poseduje samodisciplinu i kontrolu.

Svaki pojedinac poseduje osećaj za etiku u smislu da ima neku vrstu odnosa prema onome šta je ispravno, a šta ne. Postoje različiti, alternativni načini za rešavanje etičkih dilema, pa je izuzetno bitno da pojedinac ne pribegne racionalizaciji neetičkog ponašanja. Metode racionalizacije koje obično dovode do neetičkog ponašanja su:¹

- a. svi to rade, zašto ne bih i ja.
- b. ako nije protivzakonito, onda nije neetično.
- c. isplati se ponašati se neetično, jer postoji mala verovatnoća otkrivanja.

Jedno od pitanja koje neprekidno zaokuplja pažnju revizijske profesije je pitanje etičkog ponašanja njenih članova. Revizija, kao retko koja druga profesija, ima potrebu za što jasnijim razrešenjem etičkih dilema. Naime, revizija je specifična profesija koja može da egzistira samo ukoliko postoji poverenje javnosti u usluge koje ona pruža. Mišljenje koje revizor izražava o finansijskim izveštajima ima korisnu funkciju samo ako postoji nepodeljeno uverenje javnosti da revizija kao profesija neguje etičke vrednosti i u stanju je da ih u praksi ispoštuje bez obzira na pritiske koji se vrše ili se mogu očekivati iz okruženja.

Ugrožavanje etičkog ponašanja revizora može nastati kada se interesi kvalitetno izvedene revizije sukobe sa drugim interesima. U takvim okolnostima može se pojaviti pritisak od strane menadžera klijenta, poslovnih partnera klijenta, porodice ili nekog drugog sa kim revizor ima poslovne, finansijske ili

¹ Alvin A. Arens, James K. Loebbecke: Auditing – an Integrated Approach, Prentice Hall, New Jersey, 2000, str. 78

lične veze. Od revizora se može tražiti da odstupi od zahteva revizijskih standarda i profesionalnog kodeksa etičkog ponašanja odnosno da "zažmuri" na uočene nepravilnosti u računovodstvenom evidentiranju.

Iako su i sami revizori svesni značaja ispunjenja etičkih zahteva, problemi u njihovoj implementaciji nastaju kada se kao druga alternativa pojavi profitabilnost ili neki drugi interes koji je po pravilu na prvi pogled prikriven. Naime, revizijske firme su profitno orijentisane i posluju po ekonomskim zakonitostima. U takvim okolnostima, etika se javlja kao smetnja ostvarivanju primarnih ciljeva. Od revizora se, shodno tome, ne može očekivati tako visok nivo svesti da on bude etički regulator sopstvenih aktivnosti. Kao branilac profesije u datoj situaciji pojavljuju se profesionalne revizijske organizacije. Budući da one kao svoju eksplicitno definisanu misiju imaju unapređenje, zaštitu i promovisanje profesije revizije, čini se sasvim logičnim što su one preuzele obavezu da donesu kodekse etičkih ponašanja revizora i da se staraju o njihovoj implementaciji u praksi kroz nadzor i preduzimanje disciplinskih mera protiv nesavesnih članova.

Profesionalna etika nije posebna vrsta etike. Ona predstavlja primenu opšte etike na određenu profesiju. U opštoj etici postoje smernice kojima se treba rukovoditi u bilo kojoj ljudskoj aktivnosti. Visok nivo etičkog ponašanja pojedinca zasniva se na:

- uviđanju konačnog ishoda akcije koju preduzima,
- svesnosti o potrebama društva u kojem pojedinac živi,
- prihvatanju dužnosti,
- obavezi da postupate prema drugima na način na koji želite da se drugi ophode prema vama i
- prihvatanju etičkih normi koje postoje u društvu.

Ove smernice za etičko ponašanje primenljive su i na računovodstvenu profesiju.

Kodeks profesionalnog ponašanja ustanovljen je relativno kasno u odnosu na praksu revizije. Bez obzira na to u praksi revizije se uvek naglašavala ličnost revizora. O značaju ličnosti revizora u reviziji finansijskih izveštaja pre inaugurisanja kodeksa profesionalnog ponašanja po našem saznanju najubedljivije je pisao M. Sofrenović u eseju "O reviziji privrednih preduzeća"² 1935. godine u Beogradu. Respektujući u potpunosti značaj i kvalitet navedenog rada smatramo da je uputno da deo teksta o ličnosti revizora citiramo:

"Bez obzira na činjenicu, da li je u pitanju revizor koji bi revizorski posao obavljao kao stalno zanimanje (profesiju), ili je u pitanju revizor koji revizije vrši u svojstvu nameštenika, ličnosti revizora moraju se postaviti izvesni zahtevi, koje revizor mora ispunjavati. Jer, za vršenje revizije, nije dovoljno biti samo iz trgovačke (ekonomske) struke i raspolagati sa izvesnim znanjem, već je isto tako važno da revizor raspolaze sa solidnim i velikim iskustvom i praksom, kao i poznavanjem praktične strane trgovačkih (ekonomskih) operacija koje spadaju u domen revizija. Osim toga revizor mora i u etičkom i socijalnom pogledu da predstavnja ličnost na apsolutnoj visini, tako da svojim ugledom uliva puno poverenje okolini sa kojom bude dolazio u dodir. Jer, revizor ima misiju i vaspitača, koji će potpuno objektivno i nepristrasno, a u isto vreme stručno i kritički da iznese sve prigovore, na osnovu činjenica utvrđenih prilikom pregleda, i to sve u cilju zaštićivanja interesa preduzeća koje revidira, ili radi tačne i nepristrasne orijentacije svojih nalogodavaca u čije ime reviziju vrši. Revizor, prema tome, za sve vreme rada, mora imati pred očima samo cilj koji ima da postigne, a nikako specijalne interese ili želje bio nalogodavca bilo vlasnika preduzeća, ukoliko su različita lica. On nije pozvan da štiti interese svoga

² Miloš Sofrenović: O reviziji privrednih preduzeća, Moderna administracija, Beograd, 1935.

nalogodavca, a još manje interese vlasnika preduzeća, već samo i jedino - interese same stvari, tj. iznalaženje prave istine, koja jedina može da bude od koristi i nalogodavcu i vlasniku preduzeća.

Delikatna misija revizorskog poziva razumljivo je da mora imati uticaja, pri izboru ličnosti, i na starost revizora. Naime, za vršenje revizorske dužnosti mnogo je zgodnije i preporučljivije da je obavlja zrelije lice, zbog čega se i ne preporučuje starost ispod trideset godina. U izuzetnim slučajevima, ako je zaista u pitanju ličnost koja bi to zasluživala, moglo bi se od toga pravila i odstupiti ali se uopšte ne bi smelo ići u tome pogledu ispod 25 godina.

Pored navedenih uslova, koje bi moralo da ispunjava lice koje želi da se bavi revizorskim poslom, važno je pomenuti još jedan neophodan uslov, a taj je - taktičnost u ophođenju. Revizor mora da ima puno takta u ophođenju sa ljudima, i to mnogo više nego što bi se mislilo. Jer, sav njegov posao mogao bi da bude uzaludno traćenje vremena, ako bi svojim netaktičnim nastupom, ili nezgodnim ponašanjem za vreme rada, izazvao nepoverenje ili stvorio neprijatnu atmosferu u bilo kome obliku. Cilj revizije u tom slučaju sigurno neće biti postignut. Taktičnost u ophođenju mora ići tako daleko da revizor izbegava ne samo neprijatne incidente, već se mora takođe uzdržavati i od stvaranja naročitih prijatnih odnosa sa nameštenicima preduzeća u kome reviziju vrši. O nekim uslugama koje bi mu bile stavljene na raspoloženje ne treba ni govoriti. Jer i najmanja usluga, koja bi mu bila učinjena, može nepovoljno da utiče na njegovo prosuđivanje i donošenje zaključaka protiv vlastitog uverenja koje ima na osnovu stvarno utvrđenih činjenica.

Iz svega izloženog vidi se da bi se moglo želiti da revizor raspolaže sa što većom školskom stručnom spremom, ali se ne sme izgubiti iz vida da mora takođe raspolagati i sa velikim životnim iskustvom i praktičnim poznavanjem poslova. Prema tome, bilo bi jako pogrešno prilikom izbora voditi računa o ispunjenju samo prvog uslova, a drugi, koji je skoro mnogo važniji, zanemarivati. Davati savete može samo onaj koji raspolaže sa velikom rutinom u obavljanju poslova i koji većinu stvari poznaje iz vlastitog iskustva. Ako još imamo u vidu i druge uslove koje smo pomenuli, koji nemaju skoro nikakve veze sa školskim obrazovanjem, jasno je da se izbor ne sme ograničiti na šablonske uslove koji bi predviđali samo, na primer visoku školsku spremu."

U vezi ličnosti revizora M. Sofrenović dalje navodi:

"Važno je napomenuti da izveštaj, osim stvarnih činjenica, ne bi smeo sadržavati nikakve lične kritike, čega se revizor ima uostalom naročito da kloni i za celo vreme rada. Jer, revizor na poslu, mora da se održi na potpunoj visini, i da, prema tome, i u izveštaju obrati naročitu pažnju na ton izlaganja, tako da težište izlaganja bude upravljeno prema stvarnim potrebama i koristima preduzeća potkrepljeno objektivno utvrđenim činjenicama. Lične kritike mogu biti pogrešno shvaćene, a isto tako i donete prebrzo, usled čega vrlo često i netačno."

Na kraju ovog rada M. Sofrenović izložio je "deset zapovesti" za revizore koje je formulisao po uzoru na Dr E. Milendorfa³, a kojih svaki revizor treba da se pridržava:

1. služi samoj stvari, a ne ličnostima pa ni samome sebi;
2. stoj iznad zainteresovanih (nalogodavac -preduzeće koje revidiraš), kao i sudija kojim pomažeš;
3. ne dozvoli da te uticaji bilo koje vrste isteraju iz granica stroge stvarnosti;
4. ne smatraj se nepogrešivim;
5. ne daji odgovore na pitanja koja ne spadaju u domen tvoga stručnog obrazovanja i znanja uopšte;

³ Vidi M. Sofrenović: O reviziji ... op. cit., str. 14

6. prigovore učinjene tvojim stručnim mišljenjima iskoristi za iznalaženje i utvrđivanje stvarne istine, i ne upuštaj se i ne nastoj da ih bez proveravanja pobijaš;
7. izvesti o svakoj grešci, pa makar je i sam učinio;
8. budi istinit i jasan;
9. prvo shvati pitanje pa onda daj odgovor, jer se odgovor inače neće moći razumeti;
10. čuvaj stalešku čast.

Citirani tekst slikovito opisuje ličnost revizora, a navedenih deset zapovesti kako ćemo kasnije videti su preteča modernog Kodeksa revizorskog ponašanja odnosno Kodeksa etike za profesionalne računovodstvene eksperte kako je objavio IFAC 1996. godine i koji je 2006. godine izmenjen i dopunjen.

Sve priznate profesije su izgradile kodekse profesionalne etike. Osnovna svrha ili cilj ovih kodeksa je da se članovima daju smernice za čuvanje profesionalnog položaja i ponašanja na način koji će povećati ugled njihove struke i odgovornost prema javnosti. Kodeksi profesionalne etike su koncipirani tako da osiguravaju ponašanje svojih predstavnika u skladu sa utvrđenim standardima. Kodeksi su skup pravila profesionalnog ponašanja kojih se treba pridržavati prilikom rešavanja stručnih zadataka i problema. Sa ovim pravilima je upoznata šira javnost, a ne samo pripadnici određene profesije. Kodeksi profesionalne etike govore ne samo šta i na koji način treba raditi, već pomažu i u ujednačavanju načina i pristupa u radu. Tako na određeni način postaju kriterijumi pomoću kojih sama profesija procenjuje rad svojih pripadnika i štiti ih ako se ponašanju u duhu tog kodeksa.

Profesionalna etika se razlikuje u nijansama od zemlje do zemlje. Najpoznatiji pa prema tome i od najvećeg uticaja na profesiju računovođa u svetu imaju Kodeks profesionalnog ponašanja članova AICPA u SAD i Etički kodes za profesionalne računovođe – IFAC-a.

3.2. IFAC-ov kodeks etike za profesionalne računovođe

Međunarodna federacija računovođa (IFAC) odnosno njegov Odbor za međunarodne standarde etike za računovođe usvaja i obelodanjuje Etički kodeks za profesionalne računovođe⁴ koji je poslednji put inoviran u julu 2009. godine. Profesionalne računovodstvene organizacije računovođa koje su članice IFAC-a izvršile su prevod na domicilni jezik i proglasile njegovu primenu. Etički kodeks je deo misije IFAC-a u razvoju i jačanju računovodstvene profesije na svetskom nivou koja uz harmonizovane standarde može da pruži visok kvalitet usluga koje su u javnom interesu. Etički kodeks je osnova na kojoj će se zasnivati etički zahtevi u svakoj zemlji, a radi prevazilaženja nacionalnih razlika u kulturi, jeziku, pravnom i društvenom sistemu i uspostavljanja harmonizacije računovodstvene profesije u čitavom svetu.

Kodeks je uspostavljen na tako da ciljevi i osnovni principi podjednako važe za sve profesionalne računovodstvene eksperte, bilo da rade u praksi od javnog značaja ili u industriji, trgovini, javnom sektoru ili obrazovanju, osim kada postoji potrebno navedeno ograničenje.

Profesija revizije ima za cilj da njeni članovi:

- ovladaju posebnim intelektualnim sposobnostima koje se stiču obukom i obrazovanjem,

⁴ Pod pojmom profesionalnog računovođe podrazumevaju se računovođe i revizori koji poseduju odgovarajući sertifikat profesionalne asocijacije

- pridržavaju se opšteg kodeksa vrednosti i ponašanja koje uspostavlja profesionalna organizacija, uključujući održavanje stava koji je u suštini objektivnan, i
- prihvataju obaveza prema društvu u celini.

Obaveze članova prema svojoj profesiji i društvu su ponekad na prvi pogled u sukobu sa njihovim neposrednim ličnim interesom ili njihovom obavezom u pogledu lojalnosti prema poslodavcu.

Imajući u vidu ovakvu pozadinu, bitno je da organizacije članovi IFAC-a uspostave etičke zahteve za svoje članove, kako bi obezbedile najviši nivo kvaliteta obavljanja usluga i očuvanja poverenja javnosti u profesiji.

Posebna karakteristika profesije je prihvatanje odgovornosti prema javnosti. Za računovodstvenu profesiju javnost čine klijenti, kreditne ustanove, vladine institucije, poslodavci, zaposleni, ulagači, poslovni i finansijski krugovi i drugi subjekti koji se pouzdaju u objektivnost i poštenje profesionalnih računovođa. Ovo poverenje nameće računovodstvenoj profesiji odgovornost za javni interes. Javni interes se definiše kao kolektivno blagostanje zajednice ljudi i institucija kojima profesionalne računovođe pružaju usluge.

Kodeksom profesionalnog ponašanja definisani su ciljevi računovodstvene profesije koja funkcioniše prema najvišim standardima profesionalizma, a to znači da profesija treba da dostigne najviši nivo efikasnosti rada, i u opštem slučaju da udovolji zahtevima javnog interesa. Ti ciljevi treba da doprinesu povećanju: poverenja, profesionalizma, kvaliteta usluga i sigurnosti za korisnike finansijskih izveštaja.

Kodeks pruža smernice u pogledu ostvarenja ciljeva i osnovnih principa u praksi, imajući u vidu niz tipičnih situacija koje nastaju u računovodstvenoj profesiji.

Etički Kodeks je podeljen na tri dela:⁵

1. Deo A opšta primena kodeksa
2. Deo B profesionalne računovođe u javnoj praksi
3. Deo C profesionalne računovođe u privredi

3.2.1. Opšta primena kodeksa (deo A)

Deo kodeksa koji se odnosi na opštu primenu sadrži:

- Odeljak 100 Uvod i osnovni principi
- Odeljak 110 Integritet
- Odeljak 120 Objektivnost
- Odeljak 130 Profesionalna osposobljenost i dužna pažnja
- Odeljak 140 Poverljivost
- Odeljak 150 Profesionalno ponašanje

Osnovni principi Etičkog kodeksa uspostavljeni su radi podsticanja odgovornosti profesionalnih računovođa. Njihov cilj delovanja ne svodi se na zadovoljavanje potreba pojedinog klijenta ili menadžera. Profesionalne računovođe treba da deluju prvenstveno u javnom interesu.

Ovaj deo kodeksa usmeren je pre svega na obezbeđenje konceptualnog okvira za primenu osnovnih principa. Da bi se postigli ciljevi računovodstvene profesije, profesionalne računovođe prema Kodeksu treba da se pridržavaju osnovnih principa, i to:

⁵ Detaljnije vidi: Međunarodni standardi revizije...op.cit.

Integritet (poštenje) – Profesionalni računovođa treba da bude jednostavan i pošten u obavljanju profesionalnih usluga.

Objektivnost – Profesionalni računovođa treba da bude objektivni i da ne podleže predrasudama ili pristrasnostima, odnosno uticajima drugih koji utiču na objektivnost.

Profesionalna osposobljenost i dužna pažnja – Profesionalni računovođa treba da pruža usluge sa dužnom pažnjom, kompetentno i ispravno i ima stalnu obavezu da održava profesionalno znanje i osposobljenost na odgovarajućem nivou.

Poverljivost – Profesionalni računovođa treba da poštuje poverljivost informacija do kojih je došao u toku pružanja profesionalnih usluga i ne sme ih koristiti bez odgovarajućeg odobrenja. Ovaj princip se narušava samo ako to od revizora zahtevaju sudski organi.

Profesionalno ponašanje – Profesionalni računovođa treba da deluje na način koji je u skladu sa dobrom reputacijom profesije i da se uzdrži od bilo kakvog ponašanja koje može da diskredituje profesiju.

Profesionalni računovođa treba da pruža profesionalne usluge u skladu sa relevantnim tehničkim i profesionalnim standardima i u svakoj prilici da eventualne uticaje bilo koje vrste procenjuje i rešava na konceptualnom osnovu Kodeksa. Prilikom procenjivanja usklađenosti delovanja sa osnovnim principima rešenje treba tražiti u skladu sa proklamovanim principima i dobrom profesionalnom praksom.

Princip integriteta (110) uključuje poštenje, fer poslovanje i istinitost. Princip objektivnosti nameće obavezu svim profesionalnim računovođama da budu objektivni, intelektualno pošteni i da nemaju sukob interesa. Integritet podrazumeva fer ponašanje i iskrenost.

Princip objektivnosti (120) obavezuje profesionalnog računovođu da bude objektivni i da ne podleže predrasudama ili pristrasnostima, odnosno uticajima drugih koji utiču hoće da utiču na njegovu objektivnost i koji mogu dovesti do kompromitovanja profesije.

Princip profesionalne osposobljenosti i dužne pažnje (130) obavezuje profesionalnog računovođu na:

1. profesionalnu sposobnost i znanje koje obezbeđuje pružanje usluga na kompetentnom nivou i
2. posvećenost i pažljiv rad prilikom pružanja usluga u skladu sa računovodstvenim i revizorskim standardima

Profesionalna osposobljenost se može podeliti u dve posebne faze:

1. sticanje profesionalne osposobljenosti
2. održavanje profesionalne osposobljenosti.

Sticanje profesionalne osposobljenosti zahteva visok standard opšteg obrazovanja i posebno obrazovanje, obuku i polaganje ispita iz predmeta koji su značajni za profesiju i određeno radno iskustvo.

Održavanje profesionalne osposobljenosti zahteva stalno praćenje razvoja u oblasti računovodstva revizije i drugih relevantnih regulativa i zahteva.

Princip poverljivosti (140) profesionalne računovođe obavezuje da poštuju poverljivost informacija o poslovanju klijenta do kojih dolaze u toku obavljanja profesionalnih usluga u smislu nedozvoljenih obelodanjivanja ili korišćenja u cilju ostvarivanja lične koristi.

Princip profesionalnog ponašanja (150) zahteva od profesionalnog računovođe da poštuje relevantnu u zakonodavnu i profesionalnu regulativu i izbegava ponašanje i delovanje koje diskredituje profesiju.

3.2.2. Kodeks primenljiv na profesionalne računovođe u javnoj praksi (deo B)

Ovaj deo Kodeksa treba da primenjuju profesionalne računovođe u javnoj praksi (REVIZORI) zato je urađen na primerima koji se mogu susresti u praksi. Deo **B** sadrži:

- Odeljak 200 Uvod
- Odeljak 210 Profesionalno nimenovanje
- Odeljak 220 Sukobi interesa
- Odeljak 230 Dodatna mišljenja
- Odeljak 240 Naknade i druge vrste nagrađivanja
- Odeljak 250 Reklamiranje profesionalnih usluga
- Odeljak 260 Pokloni i gostoprimstvo
- Odeljak 270 Raspolaganje sredstvima klijenta
- Odeljak 280 Objektivnost – revizija i pregled
- Odeljak 290 Nezavisnost – druge usluge uveravanja

Uvodni Odeljak (200) Kodeksa je specificirao moguće negativne uticaje na profesionalne računovođe u javnoj praksi (u daljem tekstu revizori) koji su opisani kao potencijalna pretnja i preporučio mere koje revizor treba preduzeti kako bi eventualna pretnja ostale bez uticaja. Okolnosti koje mogu uticati na odstupanje od osnovnih principa označene su kao:

- a. lični interes
- b. samokontrola
- c. zastupništvo
- d. prisne veze
- e. zastrašivanje

Okolnosti koje po osnovu ličnih interesa mogu imati uticaja na revizore su: finansijski interesi u vezi sa klijentom, revizorska finansijska zavisnost pretežno od jednog klijenta, bliske poslovne veze sa klijentom, zabrinutost zbog mogućeg gubitka klijenata koji su od uticaja, potencijalno zaposlenje kod klijenta i pozajmice date klijentu ili primljene od klijenta.

Samokontrola može biti ograničena po osnovu: naknadnog otkrivanja grešaka u radu, izražavanje mišljenja o sistemu internih kontrola u čiju je implementaciju bio uključen, priprema informacija koje će biti predmet revizijske usluge, činjenica da je neko od članova tima bio donedavno zaposlen kod klijenta na odgovornom radnom mestu.

Primeri okolnosti koje mogu stvoriti pretnje povodom zastupanja najčešće se odnose na promovisanje akcija klijenta kome je pružana usluga revizije ili zastupanje u sudskim sporovima.

Prisne veze koje utiču na revizore najčešće se odnose na porodične veze koje imaju menadžeri i članovi revizorskog tima i situacije ako je revizor bio funkcioner klijenta i imao značajan uticaj na finansijske izveštaje. Revizori primaju i daju samo simbolične poklone čija je vrednost beznačajna.

Zastrašivanje je vrsta pritiska koji se vrši na revizora u smislu smanjenja obima rada, pretnje sudskim sporovima i smanjenje naknada koje su ugovorene za pružanje usluge.

U vezi sa okolnostima koje su navedene date su preporuke koje su korisne kao zaštita od takvih uticaja.

Sve aktivnosti koje tim povodom revizor može preduzeti vezane su za primenu i poštovanje standarda i Kodeksa.

Profesionalno nimenovanje (210) odnosi se na: prihvatanje klijenta, prihvatanje angažovanja i promenu profesionalnog imenovanja.

Revizor pre nego što prihvati upužanje usluge uveravanja klijentu treba da razmotri da li to prihvatanje može dovesti do nepoštovanja osnovnih principa Kodeksa. S tim u vezi procenjuju eventualne radnje koje mogu biti povezane sa pranjem novca ili drugim kriminalnim radnja ili nepoštovanje standarda i prakse finansijskog izveštavanja.

Prihvatanjem angažovanja kod klijenta revizor treba da pruža usluge za koje je kompetentan. Kad revizor planira da koristi specifične usluge stručnjaka on treba da proceni da li tako angažovanje zadovoljava profesionalne i etičke standarde.

Revizori su nekada u situaciji da im se ponudi angažovanje za pružanje profesionalnih usluga gde je predhodno bio imenovan drugi revizor. U takvim slučajevima revizor treba da proceni da li postoje razlozi za takvo angažovanje i da uspostavi komunikaciju sa revizorom koji je predhodno bio angažovan . U toj komunikaciji svi učesnici su dužni da poštuju poverljivost informacija.

Sukobi interesa (220) koji su definisani u ovom odeljku upućuju revizora da treba preduzeti razumne korake u cilju identifikovanja okolnosti koje mogu dovesti do sukoba interesa. U slučaju postojanja sukoba interesa koji utiče na nepoštovanje principa objektivnosti, poverljivosti ili profesionalnog ponašanja i ne mogu biti otklonjene revizor treba da odustane od angažovanja.

Dodatna mišljenja (230) se odnose na primenu računovodstvenih, revizorskih i drugih standarda i principa u vezi specifičnih situacija kod klijenta. Revizor treba da proceni da li se tražena dodatna mišljenja zasnivaju na činjenicama koje su dostupne sadašnjem revizoru i da li s obzirom na profesionalnu osposobljenost može izraziti mišljenje pri čemu neće odstupiti od profesionalnih principa. U slučaju traženja dodatnog mišljenja revizor treba da ostvari komunikaciju sa sadašnjim revizorom i da procenjujući sve okolnosti odluči da li je izražavanje dodatnog mišljenja adekvatno.

Naknade i druge vrste nagrađivanja (240). Revizija je profesionalna usluga pa se za njeno izvršenje podrazumeva odgovarajuća naknada odnosno sticanje prihoda za revizorsku firmu. Revizori prilikom ugovaranja ističu iznos naknade koji se smatra adekvatnim. Za istaknuti iznos naknade revizori mogu klijente upoznati sa uslovima angažovanja, potrebnim vremenom za izvršenje usluge kao i kvalifikacijom tima koji će izvesti zadatak. U slučajevima kad se naknada za uslugu i honorari određuju uslovljeno (tj vrednost naknade je utvđena u relativnom odnosu) to može uticati na primenu osnovnih principa Kodeksa. U takvim slučajevima revizor treba sa klijentom unapred potpisati ugovor u vezi osnove za izračunavanja naknade, obelodaniti namenjene ciljeve posla korisnicima izveštaja i osnovu za izračunavanje naknade, razmotriti politike i procedure vezane za izvršenje usluge. U slučaju plaćanja honorara za treću stranu revizor treba obelodani pregled posla koji je obavljen od strane objektivne treće strane. Revizor ne bi trebalo da primi ili plati bilo kakvu naknadu ili proviziju ako nije preduzeo sve mere koji će otkloniti i najmanju pretnju primene osnovnih principa.

Reklamiranje profesionalnih usluga (250). Revizor prilikom reklamiranja profesionalnih usluga ne sme da naruši ugled profesije. U tom smislu treba da realno iskaže tvrdnje o uslugama koje pruža i iskustva koje je stekao i da ne vrši omalovažavanja drugih članova profesije putem upoređivanja.

Pokloni i gostoprimstvo (260). Revizori su često u prilici da primaju ili daju poklone klijentima. Vrednost poklona treba biti u uobičajena u poslovanju i da je učinjena bez posebne namere da se utiče na donošenje odluke. Ako razumna i dobro obaveštena osoba proceni da se pokloni mogu smatrati uobičajenim revizor može zaključiti da nema uticaja na poštovanje osnovnih principa.

Raspolaganje imovinom klijenta (270). Revizor ne treba da raspolaže novcem ili drugom imovinom osim ako to nije zakonom dozvoljeno. U slučajevima kad se novac ili imovina čuvaju revizor mora da proceni uticaj tog čuvanja na poštovanje osnovnih principa Kodeksa.

Objektivnost – sve usluge (280). Prilikom pružanja profesionalnih usluga revizor treba da

razmotri da li postoje mogući negativni uticaji na poštovanje kodeksa po osnovu interesa i veza sa klijentom, rukovodstvom, akcionarima ili zaposlenima. Ako se takve veze identifikuju revizor treba da poveća procedure nadzora, okonča finansijske interese ako oni postoje ili povuče lica koje rade u timu koji pruža uslugu.

Nezavisnost (290). Nezavisnost revizora koji pruža usluge verifikacije finansijskih izveštaja ili nezavisnost revizora koji pruža usluge uveravanja je osnovna i najvažnija karakteristika u profesiji. Koliko je ona relevantna vidi se i po tome što se nezavisnost u profesiji posmatra prvo kao koncept revizije, drugo kao postulat, treće kao jedan od opšte prihvaćenih standarda revizije i četvrto kao osnovna odrednica Etičkog kodeksa. Reč „nezavisnost“ sama po sebi može biti jasna ili izazivati nedoumice. U praksi revizije za neupućenog posmatrača nezavisnost može značiti da revizor prilikom pružanja usluga sa klijentom ne može imati nikakve ekonomske, finansijske, prijateljske ili bilo kakve druge odnose. Takav pristup nije moguć jer nije moguće u društvu bitisati bez takvih odnosa. Zbog toga nezavisnost treba posmatrati i procenjivati kao:

1. **nezavisnost stava ili uma** što obezbeđuje izražavanje zaključaka bez uticaja koji dovode u pitanje profesionalno rasuđivanje i profesionalan stav. To omogućava revizoru da deluje nezavisno, objektivno i profesionalno poverljivo.
2. **nezavisnost delovanja** znači da revizor treba izbegavati činjenice i okolnosti na osnovu kojih rezumna i informisana osoba može posumnjati u integritet, objektivnost i profesionalnu osposobljenost firme ili pojedinca i na taj način izveštaj revizora dovesti u pitanje.

Nezavisnost je jedno od osnovnih pravila koje uključuje u sebe integritet i objektivnost. To su obeležja koja se odnose na lični karakter revizora i revizorske firme.

Pojam nezavisnosti nije jednostavno definisati. U teoriji i praksi revizije kod objašnjenja ovog pravila uglavnom se polazi od činjenice da nezavisnost subjektivne prirode pa se onda specificiraju situacije koje bi mogle da utiču na narušavanje nezavisnosti. Ako se takve situacije ne pojave smatra se da je nezavisnost ispoljena.

Nezavisnost u poslovima revizije znači da revizor samostalno planira reviziju, procenjuje materijalnost i rizik, sakuplja dokaze po obimu i izvorima po vlastitoj proceni i samostalno izvodi zaključke. Zaključci se izvode na osnovu komporacije sa računovodstvenim standardima. Nezavisnost znači da je revizor siguran u svoj stav na osnovu stručne kvalifikacije i prakse i da ga sumnje koje eventualno izraze drugi ne mogu pokolebati. Nezavisan stav obezbeđuju: stručna kompetentnost, praksa i poštovanje Kodeksa profesionalnog ponašanja.

Nezavisnost je teško meriti u praksi zato što se ponašanje u praksi može posmatrati, ali motivi ne mogu. Zato je teško videti da li je neko nezavisan od klijenta. Zbog toga je od strane institucija i teoretičara o ovom pravilu napisano više tumačenja i interpretacija nego o svim drugim zajedno. Tumačenja su podstaknuta i time što se nezavisnost ne traži samo od ličnosti revizora, nego i od revizorske firme.

Korisnici revizorskog izveštaja iz čitanja treba da se uvere u objektivnost i nepristrasnost. Takav osećaj korisnicima pojačava kredibilitet finansijskog izveštaja. Naravno, nezavisnost se primenjuje i na sve druge aktivnosti revizora.

Nezavisnost se odnosi istovremeno na revizore i njihove firme, to znači na sve revizore, ovlašćene revizore i profesionalno osoblje koje lično učestvuje u reviziji. Nezavisnost revizorskih firmi ne mora biti ugrožena ako je jedan član revizorskog tima ili službenik nije nezavisan od klijenta. Ako u revizorskoj firmi ima takvih slučajeva onda se problem jednostavno rešava tako što se zavisnom revizoru dodeli neki drugi posao, ili poslovi koji nemaju karakter revizije.

Nezavisnost se smatra ugroženom i kad klijent kasni sa isplatom obaveza prema revizorskoj firmi, a ona prihvata da reviziju obavlja i za narednu godinu, ili ako profesionalne usluge iz prethodnih godina nisu plaćene.

U revizorskoj praksi se smatra da revizor nije nezavisan ako od klijenta, njegovog menadžera ili vlasnika, u toku i posle izvršene revizije primi skupocene poklone. Radi izbegavanja sumnje revizori obično odbijaju poklone sem simboličnih.

Sporovi između revizorskih firmi, makar da su samo najavljeni tj. pretnja tužbom, ugrožavaju objektivnost i nezavisnost. Odnos između revizora i klijenta u takvim uslovima ne može biti nepristrasan, jer su učesnici u konfliktnoj situaciji.

Nezavisnost revizora i revizorskih firmi mogla bi se ispitati u velikom broju drugih situacija koje se unapred ne mogu predvideti.

Pojam nezavisnosti nije apsolutan. Teško da i jedan revizor može tvrditi da je potpuno nezavisan od klijenta. Nezavisnost je relativna tj. određeni stepen zavisnosti postoji sve dok revizori blisko saraduju sa upravom klijenta i dok klijent plaća revizorske usluge. Potpuna nezavisnost je u stvari težnja ka idealnom. Revizori moraju nastojati da stepen nezavisnosti bude što veći, a u skladu sa okruženjem.

Noviji razvoj revizije nastoji da stepen nezavisnosti poveća uvođenjem kontrole kvaliteta rada revizorskih firmi. Namera je da se odrede granice kontrolnih usluga, pregledanje kontrolnih nalaza i razrešenje eventualnih konflikata između revizora i njihovih klijenata.

Kada revizor prihvati angažovanje odnosno pružanje usluge uveravanja o kojima podnosi izveštaj on mora biti suštinski nezavisan. Nezavisnost proizilazi iz njegovog stava i ponašanja.

Smatra se da je nezavisnost dovedena u pitanje:

- kada revizor ima ili preuzme obavezu da stekne direktan materijalno finansijski interes kod klijenta kome pruža usluge,
- kada je revizor bio partner u poslu, član Upravnog odbora ili zaposlen kod klijenta koji želi da ga angažuje,
- kada revizor pruža klijentu i druge usluge, a posebno se to odnosi na vršenje menadžerske funkcije,
- kada nezavisan pristup poslu bude ugrožen ličnim ili porodičnim odnosima,
- kada prihodi revizorske firme od jednog klijenta predstavljaju veliki deo prihoda revizorske firme,
- ako revizor od klijenta prihvati robu i usluge kao naknadu,
- ako između revizorske firme i klijenta postoji sudski spor ili pretnja sudskim sporom,
- ako postoji dugogodišnja povezanost odgovornog osoblja revizorske firme sa klijentom revizije.

Nezavisnost revizora i mogući uticaji (specifične situacije) na njeno umanjeno detaljno su obrađeni u Etičkom kodeksu koji je preveo i objavio SRRS Beograd 2006. godine od strane 154 do 196.

3.2.3. Kodeks primenljiv na zaposlene profesionalne računovođe (deo C)

Ovaj deo Kodeksa sadrži:

- Odeljak 300 Uvod
- Odeljak 310 Potencijalni konflikti
- Odeljak 320 Pripremanje izveštavanje informacija

- Odeljak 330 Delovanje sa dovoljno stručnosti
- Odeljak 340 Finansijski interesi
- Odeljak 350 Podsticaji

Uvodni odeljak (300). Zaposlene računovođe su lica koja su zaposlena u privrednim društvima ili državnoj upravi koja za svoj rad primaju platu. Zaposlene računovođe imaju odgovornost da doprinose realizaciji ciljeva organizacije u kojoj rade. Što je njihova izvršna pozicija veća veća su i očekivanja od njih, jer su njihove sposobnosti i mogućnosti veće. Od računovođa se očekuje da podstiču rad zasnovan na etici i etičko ponašanje. S obzirom na raznovrsnost interesa i motiva vlasnika i menadžera organizacija delovanje zaposlenih računovođe može biti pod pritiskom ili nametnutim ograničenjima koji su suprotni Etičkom kodeksu. Ove pretnje su opisane u Odeljku A kodeksa s tim što se kod zaposlenih računovođa one pojačavaju sa mogućnošću otpuštanja ili smenjivanja. Kad se zaposleni računovođa nalazi pod pritiskom potrebno je da se pozove na Kodeks i mere koje su donete od strane profesionalne organizacije ili zakonodavnih i drugih regulatornih tela. U ekstremnim slučajevima zaposleni računovođa može rasuđivati da li je prikladno da napusti organizaciju u kojoj radi.

Potencijalni konflikti (310). Zaposlene računovođe mogu sa poslodavcem doći u konflikt po osnovu poštovanja osnovnih principa Kodeksa. Zaposleni računovođa treba da podržava legitimne ciljeve, postupke i procedure koje je osmislio poslodavac. Zaposleni računovođa može da bude pod pritiskom da: deluje suprotno zakonu, suprotno tehničkim i profesionalnim standardima, prikrije nezakonito poslovanje, lažno predstavlja finansijske izveštaje, poreske prijave i druge izveštaje koji se zahtevaju od strane regulatornih tela. U takvim slučajevim a zaposlene računovođe treba da upozore rukovodne organe organizacije u kojoj radi, da traži savet od profesionalne organizacije ili pravni savet.

Pripremanje i izveštavanje informacija (320). Zaposleni računovođa treba da pravilno, objektivno i pošteno u skladu sa profesionalnom regulativom priprema i ovlašćeno obelodanjuje informacije o finansijskom poslovanju preduzeća. Pripremljena i obelodanjena informacija bilo koje vrste treba da bude razumljiva. Informacija za koje je odgovoran zaposleni računovođa treba da : jasno opisuje prirodu poslovnih transakcija, da je klasifikovana i evidentirana pravovremeno i na odgovarajući način i da predstavlja činjenice precizno i potpuno.

Delovanje sa dovoljno stručnosti (330). Zaposlene računovođe respektujući princip profesionalne stručnosti i dužne pažnje treba da prihvataju zadatke za koje imaju dovoljan stepen obučenosti ili iskustva. Zaposleni računovođa ne treba da se ustručava od traženja konsultantske pomoći i kontinuirane edukacije.

Finansijski interesi (340). Zaposlene računovođe ne treba da manipulišu informacijama (bilo koje vrste) iz organizacije u kojoj rade niti da koriste poverljive informacije za ostvarivanje lične dobiti ili da omogućavaju bliskim srođnicima da to učine.

Podsticaji (350). Pod podsticajima se smatraju različite forme poklona, povlašćeni tretman, neprimereno napredovanje i pozicioniranje ili preterana lojalnost. Ove situacije postaju pretnja poštovanju osnovnih principa Kodeksa kada se na osnovu njih od računovođa traži nepoštovanje zakonskih propisa ili prikrivanje nezakonitih radnji ili manipulacije sa obračunom i plaćanjem poreza i sl. Kad ovi pritisci dolaze od strane poslodavca zaposleni računovođa treba da poštuje osnovne principe Kodeksa.

Pitanja za proveru znanja:

1. Zašto je etičko pitanje za reviziju izuzetno značajno? Pojasnite to sa stanovišta služenja interesu javnosti.
2. Koji su najznačajniji etički kodeksi revizije danas u svetu?
3. Zašto kodekse etike donose revizijske profesionalne organizacije, a ne pojedinačne revizijske firme?
4. Koja su najznačajnija pitanja uređena etičkim kodeksima?

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Nečasno u profesiji revizije je:
 - a. neodgovorno komuniciranje i ponašanje prema prethodnom revizoru;
 - b. revizijsku uslugu naplatiti pravovremeno;
 - c. izdavanje mišljenja o finansijskim izveštajima koji ne odražavaju stvarno stanje;
 - d. sticanje klijenata na "lukav" način;
2. Nastojanje da se očuva pojavna nezavisnost od strane revizora, proističe iz potrebe da se:
 - a. ispune zahtevi menadžmenta;
 - b. smanji revizijski rizik;
 - c. očuva faktička nezavisnost;
 - d. održi poverenje javnosti u profesiju revizije;

Odgovori: 1. a,c,d 2. d

Materijalnost i rizik u reviziji

4.1. Materijalnost u reviziji

U prethodnim poglavljima spomenuli smo materijalnost u reviziji koja će se u daljem tekstu pominjati i kao materijalno značajno ili značajno ili važno. Materijalnost u reviziji finansijskih izveštaja je jedna od osnovnih postavki koja reviziji treba da obezbedi "razumno uverenje" da u finansijskim izveštajima nema značajnih grešaka. Razumno uverenje upućuje na to da može postojati određeni nivo rizika da revizijom nisu otkrivene moguće greške. U revizorskom mišljenju se tvrdi da su oni u svakom značajnom (materijalnom) pogledu realni i objektivni. To znači da je revizorski izveštaj usmeren na značajne informacije.

Suptilno definisana materijalnost u reviziji do sada nije izvršena i verovatno neće ni biti zbog toga što je u praksi kod određivanja (ocene) materijalnosti naglašen subjektivan stav. U opštem slučaju i na konceptualnom nivou materijalnost neke informacije se ograničava na upotrebu informacija o materiji na onoliko koliko prosečan donosilac odluke treba (može) da zna.

Međunarodni standardi revizije definišu materijalnost na sledeći način: "Informacija je materijalno značajna ako bi njeno izostavljanje ili pogrešno prikazivanje moglo uticati na ekonomske odluke koje bi korisnici doneli na bazi finansijskih izveštaja. Materijalnost zavisi od veličine stavke ili greške prosuđene u specifičnim okolnostima njenog izostavljanja ili pogrešnog prikazivanja. Otuda materijalnost pre obezbeđuje prag ili tačku razgraničenja nego kvalitativnu karakteristiku koju informacija mora imati da bi bila od koristi."¹ Materijalnost je dakle ona veličina ili greška uključujući i izostavljanje finansijskih podataka koja pojedinačno ili zbirno u određenoj situaciji utiče na mišljenje kompetentne osobe koja donosi odluku na osnovu tih podataka. Procena materijalnosti je stvar profesionalnog stava revizora bilo da se ona vrši na generalnom planu ili na pojedinačnim računima i izveštajima.

Revizor treba da razmotri materijalnost i njenu vezu sa revizijskim rizikom kad obavlja reviziju. Revizor uzima u obzir materijalnost kada određuje prirodu, vreme i obim procedura revizije, kad procenjuje efekat pogrešno prikazanih podataka ili utvrđuje da li je način prezentacije informacija zadovoljavajući. Materijalnost u reviziji je značajna i zbog toga što pogrešno knjiženje izaziva višestruke posledice na finansijski izveštaj. Tako i relativno male greške mogu imati materijalan (značajan) uticaj na finansijske izveštaje.

¹ Međunarodni standard revizije 320 "Materijalnost u reviziji"...op. cit., str. 490

Materijalnost u reviziji je u inverznom odnosu sa rizikom revizije. Smanjenje iznosa greške koja se smatra materijalnom, uticaće na revizora da izabere efikasnu proceduru revizije, izvede proceduru revizije na dan izdavanja računa ili proširi određene već pripremljene procedure. Materijalnost kao i rizik utiče na obim revizije.

Za vreme revizije finansijskog izveštaja, revizor materijalnost uzima u obzir dva puta: prvi put, prilikom planiranja angažmana, i drugi put nakon što se završe sve procedure revizije.

Dok planira angažman, revizor određuje preliminarnu ocenu materijalnosti za finansijski izveštaj uzet kao celinu. Ako se ocena materijalnosti promeni za vreme angažmana, nova ocena se zove revidirana ocena materijalnosti. Preliminarna ocena materijalnosti predstavlja maksimalan iznos koji bi se mogao pogrešno knjižiti, a revizorovo uverenje je da će to bitnije uticati na odluke korisnika. Npr. ako je preliminarna ocena bila 800.000 dinara pogrešno knjiženje za manje od 800.000 dinara nije materijalno. Namera preliminarne ocene je da pomogne planiranju obima revizorskih dokaza koje treba prikupiti za vreme angažmana. Ako je preliminarna ocena revidirana na do 675.000 dinara onda će se nivo procedura revizije povećati pošto će revizor morati prikupiti više dokaza da bi smanjio rizik postojanja više grešaka.

Pred kraj angažmana, nakon što su prikupljeni i vrednovani svi dokazi, revizor ponovo razmatra materijalnost upoređujući kombinovane pogrešno knjižene iznose na računima sa preliminarnim ili revidiranim ocenama kompletnog finansijskog izveštaja. Ako kombinovani pogrešno knjiženi iznosi nadmaše preliminarne ocene, onda su finansijski izveštaji materijalno pogrešno knjiženi. U tom slučaju revizor može ili sakupiti dodatne dokaze revizije ili tražiti da klijent prilagodi pogrešno knjižene račune.

4.2. Preliminarna ocena materijalnosti

Revizor procenjuje preliminarnu materijalnost kada planira angažman revizije. Preliminarnu ocenu nije neophodno kvantificirati. U praksi revizije smatraju se da je kvantifikacija korisna u smislu da svi koji su angažovani na zadatku dobiju slične poglede na materijalnost. Npr. ako se preliminarnom ocenom odredi materijalnost kao "visoka", svi članovi tima neće podjednako interpretirati "visoku" materijalnost. Shvatanje materijalnosti izražene kvantitativno npr. 500.000 dinara može se tumačiti samo na jedan način.

U praksi revizije, revizori su dizajnirali i primenjivali razne pomoćne odluke koje su uz profesionalnu procenu, služile kao vodič pri donošenju odluke. Npr. na osnovu podataka iz stvarnog uzorka revizori izvode zaključke koji služe kao smer (uzorak) revizorima pri razvijanju preliminarne ocene materijalnosti.

Ocena materijalnosti donosi se primenom određenih kriterija. Kriteriji mogu biti kvantitativni i kvalitativni.

Istraživanja provedena u svetu tokom nekoliko proteklih godina definisala su kvantitativne kriterije materijalnosti koje revizori najčešće koriste. Pre svih koriste se sledeći kriteriji:

- procentualni efekat na finansijski rezultat,
- procentualni efekat na ukupan prihod,
- procentualni efekat na ukupnu imovinu.

Do sada, najčešće korišćeni kriterijum bio je procentualni efekat na ukupan prihod. Iako je nezahvalno tvrditi koji iznos ili procenat je materijalan, u praksi je prihvaćeno da je kombinovana greška manja od 5% od ukupnog prihoda obično nematerijalna, a veća od 5% je materijalna.

Pri donošenju odluka o materijalnosti, revizor uzima u obzir ne samo kvantitativne nego i kvalitativne faktore, naročito one koji mogu uticati na to da kvantitativno nematerijalna transakcija postane materijalna i u kvalitativnom smislu. Za ilustraciju, pretpostavimo da klijent ima dugoročni kredit od banke za koji klijent plaća anuitete po ugovorenoj dinamici, a narušavanje od strane klijenata će izazvati dospeće i trenutno plaćanje kredita. U ovom slučaju materijalnost nije pitanje kršenja ugovora o kreditu, nego činjenica da banka da banka zatraži plaćanje odmah i tako dugoročnu obavezu pretvara u tekuću.

Obelodanjivanje ilegalnih plaćanja značajno je iz dva razloga. Prvo korisnici finansijskih izveštaja mogu sumnjati da je rukovodstvo uključeno u sumnjiva ili nelegalna plaćanja. Drugo, kazne koje izreknu sudski ili državni organ mogu uticati na kredibilitet klijenta.

Na procenu nivoa materijalnosti po kvalitativnim kriterijima od uticaja su posebno radnje i odluke menadžmenta koje izlaze iz okvira uobičajenih za poslovanje ili zakonske regulative. Npr. ako revizor utvrdi da postoje ilegalna i protivzakonita plaćanja. Ona u nominalnom iznosu ne moraju biti materijalna.

4.3. Alociranje materijalnosti

Revizorovo mišljenje odnosi se na finansijski izveštaj kao celinu. Revizija se sprovodi deo po deo po komponentama finansijskog izveštaja. Revizori alociraju preliminarnu ocenu materijalnosti na komponente finansijskog izveštaja a to su računi bilansa uspeha i bilansa stanja. U praksi, revizori alociraju materijalnost prema subjektivnoj proceni rukovodeći se prethodnim sličnim iskustvima gde se većina grešaka pojavljivala ili gde oni očekuju da će se greška pojaviti.

Postoji nekoliko pristupa za alociranje ocene materijalnosti na pojedine segmente finansijskog izveštaja. Najčešće se ističu sledeći primeri:²

- relativna važnost računa,
- relativna varijabilnost računa,
- profesionalni stav.

Jedan od metoda je da se alociranje materijalnosti izvrši na osnovu relativnog odnosa jednog računa sa sintetičkim iskazom istog. Alokacija zanemaruje račune koji se neće revizirati, i račune koji će se revizirati 100%. Ovim metodom raspoređuje se materijalnost na mali broj računa pa metod liči na izbor slučajnog broja.

Revizori alociraju materijalnost na osnovu mere varijabiliteta (standardna devijacija procesirane transakcije). Teoretski kako raste varijabilnost tako raste i revizorova sumnja, pa samim tim i rizik revizije. Npr. ako je na svakom od računa potraživanja i obaveza proknjižena vrednost 100.000 dinara, onda relativna važnost računa donosi podjednaku alokaciju materijalnosti. Međutim, ako je standardna devijacija za potraživanja 1.200, a za obaveze 2.800, revizor će sigurno zaključiti da su transakcije obaveza bile manje homogene od transakcija potraživanja, i izvršiće različitu alokaciju materijalnosti za te račune.

² Prema D. N. Ricshute: Auditing ... op. cit., str. 92

Većina revizora koristi subjektivan profesionalni stav kada procenjuje materijalnost svakog iznosa u finansijskom izveštaju. Oni upoređuju iznos svake procenjene materijalnosti sa ukupnom preliminarnom ocenom materijalnosti, uz revidiranje ako je to potrebno. Osnovna razlika između relativne važnosti i pristupa relativnog varijabiliteta s jedne strane, i pristupa profesionalnog suda s druge strane, je u tome što prva dva određuju kvantitativne procene materijalnosti, dok se treći pristup bazira na profesionalnoj proceni. Nezavisno od upotrebljenog metoda, revizor treba uvek razmotriti specifične iznose pre nego što stvarno alokira materijalnost.

Procenom materijalnosti revizor treba da utiče na racionalizaciju postupka i troškova revizije.

4.4. Izračunavanje materijalnosti

Za izračunavanje materijalnosti potrebno je napraviti tabelu za utvrđivanje procenta koji će se koristiti pri računanju materijalnosti. Ova tabela može da izgleda na sledeći način:

Prikaz 9.
Tabela za
izračunavanje
materijalnosti

- u 000 din. -

Ukupan prihod	Gornja granica	Donja granica
0 - 10.000	5,00	3,50
10.001 - 50.000	3,50	2,00
50.001 - 100.000	2,00	1,40
100.001 - 250.000	1,40	1,00
250.001 - 400.000	1,00	0,70
400.001 - 1.000.000	0,70	0,50
1.000.001 - 6.000.000	0,50	0,20

Određivanje preliminarne materijalnosti vrši se tako što se utvrđuje osnovni iznos materijalnosti. On je jednak iznosu imovine ili ukupnog prihoda (uzmimo za primer ukupan prihod) i procenta materijalnosti iz predložene tabele.

Preliminarna materijalnost za naš primer utvrđuje se tako što se iznos ukupnog prihoda (146.800.000 dinara) pomnoži sa procentom materijalnosti od 1,28% (procentat se računa na osnovu veličine intervala ukupnog prihoda u kojem se nalazi ukupan prihod klijenta i rastojanja između gornje i donje granice faktora materijalnosti).

Tako dobijemo iznos od: $146.800.000 \text{ din.} \times 1,28\% = 1.879.040$

Izračunati preliminarni nivo materijalnosti se može korigovati na osnovu kvalitativnih elemenata npr. na 2.000.000 dinara.

To znači da preliminarna materijalnost iznosi 2.000.000 dinara, odnosno da greška na nivou finansijskog izveštaja do 2.000.000 dinara neće biti uzimana kao značajna za formiranje mišljenja o istinitosti i objektivnosti.

Preliminarna ocena materijalnosti se nakon kvantifikovanja na nivou finansijskih izveštaja, raspoređuje na pojedine bilansne pozicije.

Prikaz 10.
Alokacija
preliminarne
materijalnosti na
bilansne pozicije

Bilansna pozicija	Tekuća godina	Raspoređena materijalnost
A. Stalna imovina	617.000.000	-
1. Neuplaćeni upisani kapital	-	-
2. Nematerijalna ulaganja	180.000	-
3. Nekretnine, postrojenja, oprema i biološka sredstva	242.814.000	-
a) Nekretnine, postrojenja i oprema	212.162.000	393.600
b) Biološka sredstva	30.652.000	56.800
...(Nastavak bilansa stanja)...
Ukupno	1.078.046.000	2.000.000

4

Alociranje materijalnosti na pojedine račune u toku revizije vrši se na sledeći način:

- prvo, na iznose koji su manji od preliminarne materijalnosti se ne raspoređuje materijalnost,
- drugo, na iznose koji se izračunavaju nema efekta raspoređivati materijalnost (npr. na dobit),
- treće, na neke pozicije bilansa kod kojih postoji svega nekoliko poslovnih događaja u toku godine (npr. neuplaćeni upisani kapital, nematerijalna ulaganja, dugoročna rezervisanja i dr.) materijalnost se ne raspoređuje. Ove pozicije po pravilu se revidiraju u potpunosti (100%).

Materijalnost se raspoređuje tako što se svaki iznos podeli sa zbirom svih računa na koje se raspoređuje materijalnost i dobijeni postotak pomnoži sa procenjenom preliminarnom materijalnošću.

Tako imamo za poziciju Nekretnine, postrojenja i opreme:

$$212.162.000 / 1.078.046.000 = 19,68\% \text{ i}$$

$$19,68\% \times 2.000.000 = 393.600 \text{ dinara}$$

Za Biološka sredstva materijalnost je:

$$(3.652.000 / 1.078.046.000) \times 2.000.000 = 56.800 \text{ dinara.}$$

Što je alocirana materijalnost u nominalnom iznosu manja broj testova koji će revizor provesti će biti veći. Iznos alocirane materijalnosti odnosno dopustive greške može se u toku revizije na osnovu stečenog utiska o nivou pouzdanosti sistema internih kontrola revidirati na veći ili na manji iznos. Materijalnost se može rasporediti i na drugi način pomoću metoda relativne veličine.

$$PG = PPM \sqrt{\frac{KNjV}{UVM}}$$

gde je:

PG - prihvatljiva greška

PPM - preliminarno procenjena materijalnost

KNjV - knjigovodstvena vrednost

UVM - zbir ukupnih vrednosti na koje se raspoređuje materijalnost

Materijalnost za Nekretnine, postrojenja i opremu bi bila 887.248 dinara.

4.5. Rizik revizije

Opšteprihvaćeni standardi revizije, Međunarodni standardi revizije, očekivanja korisnika i zdrava poslovna politika i praksa obavezuju revizora da reviziju planira i provede tako da mu ona omogući izražavanje mišljenja o finansijskom izveštaju sa najmanjim rizikom da to mišljenje bude pogrešno. Odnosno revizor nastoji da obezbedi da izraženo mišljenje ne bude pogrešno ili da ima visok nivo sigurnosti da finansijski izveštaji nisu materijalno pogrešno prikazani, a on o njima izražava mišljenje.

Nema praktičnog načina da se rizik revizije svede na nulu. Zbog toga revizori se trude da ispoštuju standarde i da obezbede dovoljno dokaznog materijala, kao podlogu za izražavanje mišljenja.

Zavisno od poimanja rizika i averzije prema riziku revizor vrši planiranje revizije, menja prirodu, vreme i stepen revizorskih dokaza. Ako revizor proceni da će rizik biti visok opredeliće se za prikupljanje pouzdanijeg dokaznog materijala posmatranjem većeg uzorka i povećanim brojem revizorskih procedura pri kraju perioda na koji se odnosi revizija. Analiza rizika takođe se koristi za uravnoteženje kontrolnih i suštinskih testova. Ukupan rizik revizije je kombinacija različitih rizika revizije vezanih za svaku izjavu, račun ili vrstu transakcija. Razmatranje ukupnog rizika u odnosu na finansijske izveštaje je uglavnom nepraktično. Uputnije je razmatrati rizik revizije za pojedine izjave ili račune ili vrstu transakcija koji čine transakciju (npr. nabavka materijala i plaćanja) zato što oni pojedinačno ili kao transakcija imaju različit oblik rizika u odnosu na izveštaj. Na ocenu rizika pojedinih računa primenjuju se različite procedure revizije a one iziskuju i različite troškove.

Cilj ocene i utvrđivanja rizika revizije je da na kraju procesa revizije ukupan rizik bude limitiran na dovoljno niskom nivou odnosno da nivo sigurnosti bude dovoljno visok da omogući revizoru da izrazi mišljenje o finansijskom izveštaju. Cilj se prema tome usmerava ka dostizanju sigurnosti u izražavanju mišljenja.

Bilo je dosta pokušaja da se razvije osnovni matematički model ocene rizika i da se njegove komponente sa određenom dozom verovatnoće kvantifikuju. Uspeh nije postignut zbog toga što se praktično komponente rizika ne mogu objektivno kvantifikovati, jer na njih utiče više faktora od kojih je većina subjektivne prirode. Ovo zbog toga jer revizori daju individualno poseban značaj faktorima rizika. Revizor uvek razmatra rizik revizije nekog računa ili transakcije na osnovu njegovog stava prema riziku.

Rizik revizije za revizore u praksi obrađen je u Međunarodnom standardu revizije 330 "Revizorski postupci kao odgovor na procenjene rizike" U opštem smislu rizik revizije predstavlja rizik da revizor izrazi neodgovarajuće mišljenje u slučajevima kada finansijski izveštaji sadrže materijalno značajne greške.

Rizik revizije na nivou finansijskog izveštaja, grupa računa ili transakcija ima sledeće komponente:

- inherentni rizik,
- kontrolni rizik, i
- detekcioni rizik.

"Inherentni rizik je podložnost računa u bilansu ili salda transakcija na materijalno pogrešne prikaze, bez razmatranja strukture interne kontrole.

Kontrolni rizik je rizik da klijentove politike i procedure kontrolne strukture neće pravovremeno sprečiti ili otkriti pogrešan materijalni prikaz.

Detekcioni rizik je rizik da pogrešni prikazi koji su materijalni, individualno ili u celini, neće biti otkriveni revizorskim testovima uključujući testove detalja i analitičke procedure"³

³ Vincent M. O' Reilly: Montgomery's ... op. cit., str. 169-172

Inherentni i kontrolni rizik razlikuju se od rizika detekcije po tome što prve revizor može samo procenjivati, ali ne i uticati na njih. Ocena revizora o inherentnom i kontrolnom riziku dovodi do njegovog boljeg razumevanja, ali ne do smanjenja ili menjanja na bilo koji način. Rizik detekcije revizor može kontrolisati menjajući namenu, usmerenost i detaljnost testova revizije.

4.5.1. Inherentni rizik

Inherentni rizik "...odnosi se na podložnost stanja na računu ili vrste poslovnih događaja pogrešnim iskazima, koji uzeti pojedinačno ili kumulativno sa pogrešnim iskazima stanja na drugim računima ili vrstama poslovnih događaja, mogu biti materijalno značajni uz pretpostavku da nisu postojale odgovarajuće interne kontrole".⁴

Revizor treba inherentni rizik da proceni prilikom izrade plana revizije. Inherentni rizik procenjuje se:

1. na nivou finansijskih izveštaja, i
2. na nivou salda na računima i vrste transakcija.

1. Inherentni rizik na nivou finansijskih izveštaja. Pogrešni prikazi u finansijskim izveštajima mogu biti izazvani stanjem na nivou makroekonomije, grane ili kompanije. Revizorovo shvatanje uslova i karakteristika inherentnog rizika polazi od poznavanja klijentovog poslovanja, poznavanja grane i delatnosti, izvršenih analitičkih procedura, prethodnih iskustava i razumevanja poslovnih transakcija koje su prikazane kroz računovodstveni sistem.

Na pojavu inherentnog rizika utiču uslovi iz okruženja klijenta. Oni se sastoje od promena u opštim uslovima privređivanja, novim državnim propisima i drugim ekonomskim faktorima. U druge ekonomske faktore obično spadaju: nestabilne finansijske prilike u okruženju (inflacija), bankrot klijentovih poslovnih partnera, izražena opšta nelikvidnost, recesija i sl. To sve može uticati da finansijski izveštaji nenamerno pogrešno prikazuju stvarno stanje klijenta. Inherentni rizik utiče na ciljeve revizije, a posebno na procenjivanje, prezentaciju i obelodanjivanje.

Inherentni rizik se od strane revizora ne može kontrolisati kao ni uzroci njegovog nastanka u okruženju. U takvim uslovima menadžeri su obavezni da postave sistem interne kontrole i utvrde posebne procedure koje osiguravaju realnost finansijskog izveštaja. To treba da bude odgovor rukovodstva na uslove koji dovode do pojave inherentnog rizika.

2. Inherentni rizik na nivou salda na računu i vrste transakcija. Drugi aspekt inherentnog rizika su specifičnosti računa i transakcije koje se reviziraju. Poznato je da je greška ili nepravilnost nije ista za sve račune. Npr. gotov novac, neki rezervni delovi, gotovi proizvodi, trgovačka roba i sl. više su osetljivi na krađu nego npr. osnovna sredstva. Karakteristike računa (konta) sa istim nazivom u suštini se razlikuju od klijenta do klijenta. Sve zalihe roba i materijala nisu isto interesantne. Pri proceni rizika, revizor pored toga što se uverava da li stavke postoje, treba da se bavi i sa njihovim vrednovanjem što zavisi od karakteristika te stavke.

Uslovi inherentnog rizika trebaju biti identifikovani od strane klijentove kontrolne strukture. Ako takva situacija postoji onda je ocena inherentnog rizika nerazdvojiva od ocene kontrolnog rizika. Zajednička ocena je za revizora korisna. U tom slučaju revizor testira politiku i planiranu kontrolnu proceduru i njeno funkcionisanje. Rizik kontrole i inherentni rizik u takvim slučajevima se zajednički procenjuju.

⁴ IFAC: International Standards on Auditing and Quality Control, www.ifac.org, 2009, str. 34

Inherentni rizik je imanentan svakoj poslovnoj aktivnosti s obzirom na okolnosti koje utiču na njegovu pojavu. U planiranju revizije potrebno je prikupiti i analizirati uslove pojavljivanja i karakteristike inherentnog rizika. Pravilno sagledavanje uslova pojavljivanja ovog rizika zahteva blagovremeno uočavanje promena u okruženju koje javljaju kao "šanse" preduzeća ili kao ograničenja.

U slučajevima kada se angažman obnavlja, za procenu inherentnog rizika se koriste podaci iz radnih papira prethodne revizije koje je potrebno ažurirati. Revizor je dužan da temeljno prouči promene nastale u okruženju. U slučajevima kada se nastale promene previde ili ako se značajne promene označe kao nebitne nastupaju problemi kod izražavanja mišljenja.

Za ocenu inherentnog rizika revizor treba da :

- a. ceni informacije o poslovanju klijenta i okruženja,
- b. izvrši uvid u prethodne računovodstvene i druge informacije,
- c. v) ažurira poznavanje računovodstvenih i revizorskih standarda i
- d. g) sagleda transakcije sa povezanim preduzećima.

Relevantne informacije o poslovanju klijenta sadrže podatke o proizvodima, izvorima i metodama snabdevanja, marketingu, kanalima distribucije, izvorima finansiranja, metodama proizvodnje, lokaciji, obimu decentralizacije, relativnoj veličini kapaciteta i sl.

Informacije o grani u kojoj preduzeće posluje čine podaci o karakteristikama grane i položaja preduzeća u njoj. Granski uslovi odnose se na relativnu veličinu tržišta, konkurentnost preduzeća i sl. Ako je poslovanje klijenta diverzifikovano potrebno je prikupiti informacije o svakoj privrednoj grani u kojoj klijent ima učešće. Informacije se sakupljaju iz različitih izvora a najčešće iz: statistike, časopisa, publikacija klijenta, izveštaja o preduzeću koji se rade za druge namene, mišljenja konkurenata, podataka iz osiguravajućih društava, poslovnih banaka i sl.

Opšti ekonomski uslovi privređivanja utiču na sposobnost preduzeća da ostvaruje prihod, profitabilno posluje i vraća uložena sredstva. Nepovoljni ekonomski uslovi nameću preduzećima probleme oko očuvanja vrednosti aktive i navode na špekulativne poslove. U periodu krize i nepovoljnih opštih ekonomskih uslova raste verovatnoća pogrešnog prikazivanja aktivnosti u finansijskim izveštajima.

Kao što revizorski standardi obavezuju u planiranju revizije potrebno je koristiti analitičke procedure. U tom cilju revizor pregleda prethodne finansijske izveštaje i druge raspoložive informacije i koristi indikatore koji ga upućuju na zaključak da je ili nije došlo do promena u poslovanju preduzeća. On je dužan da identifikuje salda računa i transakcije koja su materijalne i da utvrdi veze između računa. Takve veze ukazuju na potencijalne greške i na uslove pojavljivanja inherentnog rizika. Korišćenje prethodnih informacija i analitičkih procedura pomaže revizoru da uoči dobre i loše trendove, značajna odstupanja od očekivanih rezultata, investicione aktivnosti i druge promene u poslovanju. Neobične ili neočekivane veze između računa koje se uoče primenom analitičkih procedura na nivou agregiranih podataka daju "rano upozorenje" za inherentni rizik.

Za ocenu inherentnog rizika od značaja je i komparacija informacija o klijentu sa informacijama iz drugih preduzeća u grani. Ova komparacija se izvodi efikasno ako revizor ima pristup javnim bazama podataka. Obim uvida u prethodne informacije i obim analitičkih procedura zavisi od veličine klijenta, kompleksnosti njegovog poslovanja i dostupnosti informacija.

Revizor je obavezan, pre pristupa reviziji, da se upozna sa računovodstvenim politikama i računovodstvenom praksom klijenta. Revizor računovodstvo posmatra sa dva stanovišta:

1. organizacijom poslovanja i njeno računovodstveno praćenja i
2. nivo prihvaćenosti i primene računovodstvenih standarda.

Pored toga revizor treba da sagleda promene u metodama obračuna, promene u računovodstvenim standardima i načinu iskazivanja poslovnih rezultata.

Revizor na osnovu saznanja o računovodstvu klijenta dizajnira prirodu i obim procedura revizije.

Povezana preduzeća čine filijale preduzeća, preduzeća u kojima klijent ima investicije i druga preduzeća koja su pod kontrolom vlasnika akcija. Povezanost se odnosi i na poslovne odnose sa užim članovima porodice većinskih vlasnika akcija ili menadžera i drugih koji na upravljanje i poslovnu politiku mogu značajno uticati.

Na osnovu identifikovanja, praćenja i obelodanjivanja transakcija od strane menadžera može se steći utisak o tim vezama. Planiranjem revizije revizor procenjuje procedure za identifikovanje transakcija sa zainteresovanim licima i povezanim preduzećima odnosno revizor određuje prirodu i obim procedura za identifikovanje tih transakcija.

4.5.2. Kontrolni rizik

Za sistem interne kontrole karakterističan je kontrolni rizik što je "... rizik da može doći do pogrešnih iskaza stanja na računu ili vrste poslovnih događaja koji uzeti pojedinačno ili kumulativno ... mogu biti materijalno značajni, a koje računovodstveni sistem i sistem interne kontrole neće blagovremeno sprečiti, otkriti i ispraviti".⁵

Sa svakim sistemom interne kontrole povezan je određeni stepen rizika. Nemoguće je naći kontrolnu strukturu koja je stopostotno efektivna i kojoj se ne može desiti greška. Delotvorne ili efikasne kontrolne strukture nose relativno niži rizik greške, dok manje delotvorne kontrolne strukture nose relativno viši rizik.

Revizor je u prilici (mogućnosti) da proceni da li delotvorno funkcioniše sistem interne kontrole. Ako revizor oceni da su politike i procedure brižljivo planirane i da funkcionišu delotvorno, onda je u mogućnosti da izvede zaključak da je rizik od pogrešnog prikazivanja nizak i obrnuto.

Sistem interne kontrole se proučava na osnovu prethodnih iskustava sa klijentom, pregledom prethodnih izveštaja revizije, razgovorom sa zaposlenim osobljem, posmatranjem osoblja kad obavlja svoje dužnosti i slično.

Podatke o kontrolnom okruženju revizor prikuplja radi sagledavanja faktora koji utiču na efikasnost računovodstvenog sistema u cilju minimiziranja mogućnosti da se namerno napravi greška. Poznavanje računovodstvenog sistema daje revizoru informacije o različitim tipovima transakcija, obimu prometa, vrednosti, načinu izvršenja, početnom stanju, načinu procesiranja i metodama obrade podataka. Kad se radi o ponovnom angažmanu revizor ima na raspolaganju većinu relevantnih podataka iz prošlogodišnjih radnih papira i dosijea. Ove podatke treba samo ažurirati.

Pregled prošlogodišnjih rezultata revizije pomaže revizoru da odredi verovatnoću pojavljivanja greške u tekućem poslovanju. Prošlogodišnji podaci i iskustvo upućuju revizora na koja pitanja da obrati pažnju. Radni papiri prošlogodišnje revizije predstavljaju dragocen izvor informacija o efikasnosti kontrolne strukture.

Intervjuisanje je jedan od najboljih načina prikupljanja podataka o računovodstvenom sistemu i kontrolnim procedurama. Intervjuisanje se odnosi na zaposleno osoblje na računovodstvenim poslovima i kontrolnim procedurama pa su zbog toga dobijeni podaci za revizora vredniji. Broj intervjuja zavisi od detalja, specifikacije usmerenja i zaključaka do kojih se dođe u toku intervjuisanja.

Veliki klijenti koriste priručnike o računovodstvenom sistemu i procedurama posebno kada se radi o klijentima čiji su delovi teritorijalno dislocirani. Ovi priručnici su dragocen izvor informacija o kontrolnoj strukturi.

⁵ IFAC: International Standards on Auditing and Quality Control, www.ifac.org, 2009, str. 34

Ako je klijentov računovodstveni sistem kompjuterizovan revizor je dužan da upozna sistem koji procesira podatke. Ove podatke revizor treba da dobije od uprave klijenta. Revizor treba da poseduje znanje o elektronskoj obradi podataka ili da koristi usluge specijalista.

Postoje slučajevi kada je računovodstveni sistem klijenta nepregledno postavljen. U takvim situacijama revizor obično prati tok jedne ili više transakcija kroz sistem kako bi utvrdio relevantno računovodstveno procesiranje. Ovaj pristup se naziva "pregled transakcija" ili "šetnja kroz". Pregled transakcija daje revizoru smernice za dizajniranje osnovnih testova za otkrivanje grešaka.

Da bi mogao uspešno doneti ocenu o pouzdanosti sistema internih kontrola revizor mora poznavati dizajniranje procedura i proces obrade podataka, čuvanje podataka na različitim medijima i obezbeđenje arhive.

Revizor je prema standardima obavezan da dokumentuje elemente sistema interne kontrole. Forma i obim dokumentovanosti zavisi od veličine klijenta i kompleksnosti njegove kontrolne strukture. Dokumentovanje kontrolne strukture i računovodstvenog sistema je opis računovodstvenih procedura, kontrola, glavne knjige i izveštaja. Ono se uglavnom prikazuje u formi toka dokumenata simboličkog dijagrama koji prikazuje procedure a olakšava shvatanje sistema. Tok dokumenata obično teče od vrha do dna a može i s leva na desno. Detaljnost prikazivanja zavisi od računovodstvenog sistema klijenta i namera revizora da testira efikasnost kontrolnog sistema.

Tok dokumenata dopunjava se dokumentacijom iz računovodstvenih beležaka, proceduralnih priručnika i obrazaca. Za izradu toka dokumenata koriste se uobičajeni simboli za sve računovodstvene sisteme.

Skica toka dokumenata daje sumaran pregled računovodstvenog sistema i pruža informacije o prirodi transakcija. Iz skice se izvode osobine računovodstvenog sistema i to:

- priroda i poreklo transakcija koje pokazuje odakle potiču transakcije. Ovi podaci pomažu revizoru da utvrdi izvorne dokumente i efikasno dizajnira osnovne testove.
- ključne procese i tok transakcija koji pokazuju kako transakcije počinju, obrađuju se, ažuriraju u knjigovodstvu i izrađuju izveštaji.
- ocenu ažurnosti knjigovodstva što je jedna od pretpostavki rada bez greške.
- kad su izveštaji izrađeni i kome su dostavljeni.
- kad je knjigovodstvo klijenta upućeno na elektronsku obradu podataka, revizor dobija informacije o hardveru, softveru, konfiguraciji računarske mreže, veze sa okruženjem, softverskim paketima u upotrebi i sl.

Sve napred navedene informacije služe da se proceni kontrolni rizik koji predstavlja "...proces vrednovanja efikasnosti politika i procedura interne kontrolne strukture u prevenciji i otkrivanju materijalnih grešaka u finansijskim izveštajima."⁶ Kontrolni rizik je u dijapazonu od nula (0) do sto (100) i izražava se u relativnom izrazu (%).

Početak i kraj dijapazona su potpuni ekstremi. Prvi pokazuje da su kontrolne strukture toliko pouzdane da ne postoji mogućnost greške. Drugi je ocena da su interne kontrolne strukture potpuno nepouzdate da greške ne samo da su moguće nego i postoje.

Nakon uvida u efikasnost politika i procedura sistema interne kontrole revizor donosi zaključak o riziku kontrole koji sumira rizik iz kontrolnog okruženja, računovodstvenog sistema i kontrolnih procedura. Ako su računovodstvene i kontrolne procedure ocenjene kao efikasne i delotvorne onda je stepen rizika nizak. Nivo rizika za sve revizore nije jednako prihvatljiv jer on zavisi i od njegovog subjektivnog stava pa će u skladu sa tim odrediti obim procedura revizije.

Nakon razumevanja sistema internih kontrola revizor treba da izvrši preliminarnu procenu kontrolnog rizika za svako materijalno značajno stanje na računima ili vrsti poslovnih događaja. Preliminarna procena kontrolnog rizika treba da bude na visokom nivou osim u situacijama kad je

⁶ Vincent M. O' Reilly: Montgomery's ... op. cit. str. 220

revizor u mogućnosti da identifikuje interne kontrole koje mogu sprečiti, otkriti i korigovati značajne moguće greške.

Procena kontrolnog rizika od strane revizora treba biti dokumentovana u radnim papirima revizije.

Pre formiranja mišljenja o finansijskim izveštajima koje se zasniva na rezultatima suštinskog ispitivanja i prikupljenih dokaza, revizor treba da proceni da li je preliminarna procena kontrolnog rizika potvrđena.

4.5.3. Detekcioni rizik

Rizik detekcije predstavlja mogućnost da postoje pogrešni prikazi ili greške a da ih revizor neće otkriti kako analitičkim procedurama tako ni revizorskim testovima. U praksi rizik detekcije proizilazi iz neefikasnih ili nedovoljno pripremljenih procedura revizije a delimično i zato što revizori nikad ne testiraju 100% transakcije koje sačinjavaju finansijski izveštaj. Rizik detekcije se povećava ako je neadekvatna supervizija ili neadekvatno ocenjena interna kontrolna struktura. Rizik detekcije postoji nezavisno od inherentnog rizika i rizika kontrole. Rizik detekcije može imati inverzan odnos sa inherentnim rizikom i rizikom kontrole pošto u slučaju većeg inherentnog rizika i rizika kontrole revizor prihvata manji rizik detekcije. U slučajevima kada su inherentni rizici visokog nivoa a interne kontrolne strukture ocenjene nedovoljno pouzdanim revizori moraju dizajnirati revizorske procedure koje će obezbediti dovoljno dokaza na osnovu kojih se revizorski rizik minimizira pa je istovremeno i rizik detekcije nizak.

4.5.4. Sumiranje rizika revizije

Rizik revizije je u svakom slučaju pod jakim subjektivnim uticajem revizora i on se najčešće ocenjuje kao visok, srednji ili nizak. Rizik revizije se sumira, ako se inherentni, kontrolni rizik i rizik detekcije mogu kvantifikovati za konkretnog klijenta revizije, uz pomoć tzv. Modela revizijskog rizika.

Taj model ima sledeći oblik:

$$R = I_R \times K_R \times D_R$$

gde je:

- R - ukupan (sumirani) rizik (revizijski rizik)
- I_R - inherentni rizik
- K_R - kontrolni rizik
- D_R - rizik detekcije.

Pretpostavimo da revizor proceni da je inherentni rizik 0,50, rizik kontrole 0,40 i rizik detekcije 0,10, za jednu stavku npr. (zalihe materijala). U ovom slučaju rizik revizije je 0,02 odnosno to je sumirani rizik od 2% da će zalihe materijala biti pogrešno prikazane za taj procenat uprkos proceduri koju će revizor provesti. Sumirani kvantitativno određeni rizik direktno zavisi od komponenti rizika.

Celokupni ili ukupan rizik revizije se na kvantitativan način retko određuje. Sumiranje se češće izvodi kao što je prikazano na sledećoj slici:

		Procena kontrolnog rizika			
		Visok	Srednji	Nizak	
Procena inherentnog rizika	Visok	Procena rizika detekcije	Veoma nizak	Nizak	Srednji
	Srednji		Nizak	Srednji	Viši
	Nizak		Srednji	Viši	Najviši

Osenčena polja predstavljaju rizik detekcije. Između rizika otkrivanja i kombinovanog nivoa inherentnog i kontrolnog rizika postoji inverzan odnos. Ako su inherentni i kontrolni rizik visoki, rizik otkrivanja treba biti veoma nizak.

Prikaz 11.
Izračunavanje planiranog nivoa detekcionog rizika prema računovodstvenim ciklusima

Vrsta rizika revizije	Vrsta računovodstvenog ciklusa				
	Prodaja i naplata	Nabavka i plaćanje	Zarade radnika	Proizvodnja	Finansijski ciklus
Spremnost revizora da dozvoli postojanje materijalnih grešaka nakon završetka revizije (prihvatljiv revizijski rizik)	Mala spremnost (nizak rizik)	Mala spremnost (nizak rizik)	Mala spremnost (nizak rizik)	Mala spremnost (nizak rizik)	Mala spremnost (nizak rizik)
Revizorova procena verovatnoće materijalne greške pre razmatranja interne kontrole (inherentni rizik)	Očekuje se određeni nivo grešaka (srednji rizik)	Očekuje se određeni nivo grešaka (srednji rizik)	Očekuje se malo grešaka (nizak rizik)	Očekuje se mnogo grešaka (visok rizik)	Očekuje se malo grešaka (nizak rizik)
Revizorova procena efektivnosti internih kontrola u sprečavanju i otkrivanju materijalnih grešaka (kontrolni rizik)	Srednja efektivnost (srednji rizik)	Visoka efektivnost (nizak rizik)	Visoka efektivnost (nizak rizik)	Niska efektivnost (visok rizik)	Srednja efektivnost (srednji rizik)
Nivo dokaza koji revizor planira da prikupi (planirani detekcioni rizik)	Srednji nivo (srednji rizik)	Srednji nivo (srednji rizik)	Nizak nivo (visok rizik)	Visok nivo (nizak rizik)	Srednji nivo (srednji rizik)

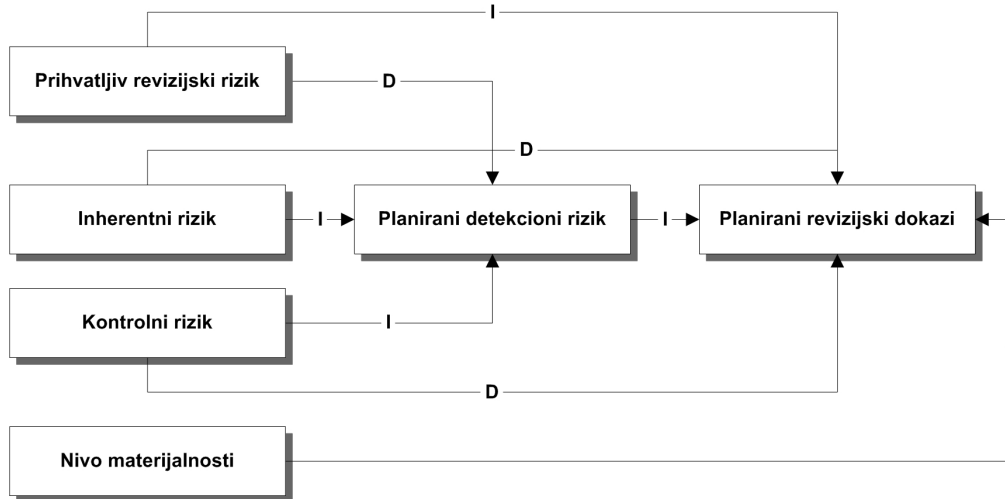
Na osnovu procene rizika revizor formira strategiju revizije koja će mu obezbediti dovoljno kompetentnog dokaznog materijala za potvrdu o očekivanom inherentnom riziku i riziku kontrole i dovoljno smanjiti rizik detekcije da ukupan rizik revizije bude zadovoljavajuće nizak.

U razmatranju celokupnog rizika revizije individualni rizici revizije za različite stavke finansijskog izveštaja trebaju biti kombinovani: "Sve do danas nije razvijen jednostavan i opšte prihvaćen matematički model za kombinaciju rizika."⁷ Procenjivanje rizika revizije zahteva zrelo razmišljanje zasnovano na kompetenciji, prethodnom iskustvu, poslovnoj i profesionalnoj odgovornosti.

Na kraju, možemo prikazati i odnose međuzavisnosti između rizika revizije, planiranog obima potrebnih dokaza za formiranje mišljenja i materijalnosti.

⁷ Vincent M. O' Reilly: Montgomery's ... op.cit., str. 173

Prikaz 12.
Odnos između
rizika revizije,
planiranih
revizijskih
dokaza i materi-
jalnosti⁸

Slovom I obeleženi su inverzni odnosi između kategorija (npr. niži inherentni i kontrolni rizik podrazumevaju da se detekcioni rizik mora proceniti na višem nivou kako bi rizik revizije bio prihvatljiv). Slovom D obeležen je direktan odnos između kategorija (npr. viši inherentan i kontrolni rizik podrazumevaju da se mora sprovesti veći obim revizijskih testova za prikupljanje dokaza).

⁸ Prema: Arens, Loebbecke... op. cit, str. 271

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta je materijalnost?
2. Zašto je materijalnost u reviziji bitna? Da li bi bilo moguće sprovesti reviziju kada materijalnost ne bi postojala? Objasnite odgovor.
3. Zašto se materijalnost alocira na pojedinačne bilansne pozicije?
4. Šta je revizijski rizik?
5. Koji su uzroci postojanja rizika revizije?
6. Objasnite odnos između materijalnosti i revizijskog rizika?
7. Koje vrste revizijskog rizika postoje?
8. Objasnite model revizijskog rizika i međuzavisnosti koje iz njega proističu.

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Prema opšteprihvaćenim revizorskim standardima, revizor ima jednaku odgovornost za otkrivanje materijalnih i nematerijalnih nepravilnosti u izveštavanju.
2. Iznos koji je materijalan u finansijskom izveštaju jednog klijenta ne mora biti materijalan u finansijskom izveštaju drugog klijenta.
3. Preliminarna ocena materijalnosti data nekoliko meseci pre datuma bilansa može biti bazirana na podacima periodičnih obračuna ili ranijih godišnjih finansijskih izveštaja.
4. Ocena materijalnosti uključuje kako kvantitativna, tako i kvalitativna razmatranja.
5. Viši nivo materijalnosti bilansne pozicije zahteva veću količinu revizijskih dokaza.
6. Revizijski rizik je rizik da revizor neće otkriti materijalno značajan pogrešan iskaz.
7. Kontrolni rizik je osetljivost na materijalno pogrešne prikaze, koja postoji bez obzira na funkcionalnost sistema internih kontrola.
8. Inherentni rizik je rizik da interne kontrole klijenta ne funkcionišu.
9. Efektivne interne kontrole smanjuju inherentan rizik, a neefektne ga povećavaju.
10. Detekcioni rizik je funkcija uspešnosti revizijskih postupaka suštinskog ispitivanja.
11. Revizor ne može svojim postupcima da utiče na nivo inherentnog rizika preduzeća klijenta.
12. Procena prihvatljivog revizijskog rizika se koristi u modelu revizijskog rizika kako bi se utvrdio planirani detekcioni rizik.
13. Određivanje nivoa inherentnog, kontrolnog i detekcionog rizika odnosi se isključivo na finansijske izveštaje kao celinu.
14. Kada su inherentni i kontrolni rizik procenjeni kao niski, nije potrebno izvoditi suštinske testove, već isključivo kontrolne.
15. Postoji inverzan odnos između revizijskog rizika i količine dokaza potrebnih da podrže mišljenje revizora.
16. Niži prihvatljiv detekcioni rizik znači da je potrebno sprovesti više suštinskih testova.

Odgovori: 1. N 2. T 3. T 4. T 5. N 6. T 7. N 8. N 9. N 10. T 11. T 12. T 13. N 14. N 15. T 16. T

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Koja od navedenih karakteristika materijalnosti je tačna:
 - a. procena materijalnosti vrši se po strogo određenoj metodologiji koju propisuju profesionalne organizacije;
 - b. ako pravilno procenjuju materijalnost, različiti revizori moraju doći do iste procene materijalnosti kod istog klijenta;
 - c. procena materijalnosti je stvar profesionalnog stava revizora;
 - d. pitanje materijalnosti je toliko subjektivno da nije moguće dokazati pristrasnost revizora;
2. Materijalnost se određuje primenom kvalitativnih i kvantitativnih kriterijuma. Kvantitativni kriterijumi su:
 - a. procentualni efekat na neto prihod;
 - b. procentualni efekat na plate;
 - c. procentualni efekat na ukupan prihod;
 - d. procentualni efekat na ukupnu imovinu;
3. Alociranje i ocena materijalnosti na pojedine segmente finansijskog izveštaja najčešće se izvode na osnovu:
 - a. veličine klijenta;
 - b. relativne važnosti računa;
 - c. relativne varijabilnosti računa;
 - d. profesionalnog stava revizora;
4. Revizijski rizik ima sledeće elemente:
 - a. inherentni rizik;
 - b. poslovni rizik;
 - c. kontrolni rizik;
 - d. detekcioni rizik;
5. Inherentni rizik je imanentan svakoj poslovnoj aktivnosti s obzirom na okolnosti koje utiču na njegovu pojavu. Za ocenu inherentnog rizika revizor treba da:
 - a. oceni nivo interne revizije;
 - b. oceni informacije o poslovanju klijenta;
 - c. razume klijentove transakcije i transakcije sa povezanim preduzećima;
 - d. zahteva popunjavanje upitnika internih kontrola;
6. Grupisanje grešaka otkrivenih u toku revizije i njihovo sumiranje povezano je sa:
 - a. inherentnim rizikom;
 - b. efikasnošću;
 - c. visinom uzorka;
 - d. materijalnošću;

Odgovori: 1. c 2. a,c,d 3. b,c,d 4. a,c,d 5. b,c 6. d

Opštiprihvaćeni standardi revizije i Međunarodni standardi revizije nalažu revizoru da pre formiranja mišljenja o finansijskom izveštaju sakupi dovoljno dokaza. Dokazi revizije su dokumenta i informacije koje u toku procesa revizije revizor treba da prikupi kako bi njegovo mišljenje bilo verodostojno i argumentovano. Samo na osnovu dokaza može se utvrditi istinitost, konzistentnost i komparatibilnost finansijskog izveštaja sa opšteprihvaćenim računovodstvenim standardima.

Računovodstvene informacije koje se mogu koristiti kao izvor dokazivanja u reviziji su računovodstvena dokumentacija sa izvornim knjiženjima (glavna knjiga ili analitičko knjigovodstvo) i druge evidencije povezane sa finansijskim izveštajima.

Dokazi u reviziji se moraju dokumentovati. U dokaze revizije spadaju sve informacije koje revizor prikupi pomoću upitnika, posmatranja, potvrđivanja, intervjua i sl.

Međunarodni standard revizije 500 "Revizijski dokaz"¹ definisao je dokaze kao ... "informacije koje je revizor pribavio u vezi sa izvođenjem zaključaka na kojima zasniva mišljenje revizora. Revizijski dokaz obuhvata izvornu dokumentaciju i računovodstvene evidencije koje čine podlogu za sastavljanje finansijskih izveštaja, kao i potkrepljujuće informacije iz drugih izvora".

Svrha dokaza u reviziji nije da "dokaže" da je revizorova hipoteza istinita, već da odredi sa razumnim stepenom sigurnosti da li je finansijski izveštaj istinit ili pogrešan, ili se to pak ne može potvrditi. Razlikovanje osnove između ova dva aspekta posebno je bitno, jer pristup revizije sa unapred stvorenim zadatkom i zaključkom do koga se mora doći može značajno umanjiti pažnju revizora, pa tako i sposobnosti revizora da tumači signale o potencijalnoj opasnosti, odnosno istinitosti i greškama.

5.1. Načini (metode) sakupljanja dokaza

5.1.1. Opšti pristup prikupljanju dokaza

Svako istraživanje podrazumeva da se sakupi dovoljno dokaza koji kompetentnom istraživaču ili analitičaru obezbeđuju razumnu osnovu da o predmetu istraživanja formira i iskaže kompetentno mišljenje. U opštem slučaju dokazi se prikupljaju na sledeće načine:

- a. autorijanzam,
- b. mistificizam,

¹ Međunarodni standardi revizije ..., op. cit., str. 524

- c. racionalizam,
- d. g) empirizam, i
- e. pragmatizam.

Autorijanizam. Pod autorijanizmom se podrazumeva sticanje saznanja na osnovu pismenih ili usmenih izjava drugih osoba koje se prihvataju kao autoriteti u nekoj oblasti. Autoritarijanizam je najčešće korišćeni izvor uverenosti. "Mi stičemo više uverenosti iz svedočanstva ljudi nego iz bilo kog drugog izvora. Malo naših saznanja o univerzumu proističe direktno iz naše intuicije, razmišljanja, iskustva ili prakse. Mi prihvatamo na osnovu poverenja devet desetina od onoga što smatramo da je istinito. Čovek je sugestivno biće i kao takvo teži da veruje u ono što mu se kaže, osim ako ima razloga da sumnja u poštenje i kompetentnost osobe koja mu prenosi informaciju."²

Problem sa korišćenjem svedočanstva drugih kao osnovnog izvora uverenosti proističe iz činjenice da izjave osoba koje se prihvataju kao autoriteti mogu biti međusobno nesaglasne, kao i zbog mogućnosti da osoba u svedočanstvima namerno ili nenamerno daje pogrešne informacije. Zbog toga se izjave osoba uvek trebaju prihvatati sa rezervom.

Revizor koristi konfirmacije i izjave zaposlenih u preduzeću ako ne postoji drugi način da se izvrše neophodne provere. Prema opšteprihvaćenim standardima revizije, revizoru je dozvoljeno da se pouzda u konfirmacije i izjave ako nema vidljivog razloga da u njih sumnja. Ipak, kada koristi svedočanstva drugih, revizor treba biti svestan da se radi o dokazima manje pouzdanosti, pa ih, kad god profesionalni skepticizam tako nalaže, treba kombinovati sa dokazima iz drugih izvora.

Misticizam. Misticizam se razlikuje od autorijanizma po tome što uverenost ne proističe iz verovanja drugim ljudima, već iz verovanje u nas same, tj. u intuiciju. Revizori se stalno koriste intuicijom u svome radu, posebno prilikom primene analitičkih postupaka. "Iskusni i pripravnici revizora često može samo pogledom na određenu stranicu gotovo odmah zaključiti ne samo da nešto nije u redu, već i tačno uočiti gde neki problem leži. U takvom načinu dijagnostikovanja problema nema ništa misteriozno. Revizor jednostavno poziva iz memorije svo svoje računovodstveno znanje i iskustvo koje se odnosi na neposrednu informaciju i vrednuje je kao normalnu i uobičajenu ili pak kao neuobičajenu i stoga sumnjivu."³

Racionalizam. Racionalizam je proces sticanja uverenosti kroz sintetičko rezonovanje od univerzalnog ka pojedinačnom. Ovaj način prikupljanja dokaza uključuje rezonovanje na osnovu opšteprihvaćenih pretpostavki. Cilj racionalizma je da se kroz proces zaključivanja primenom apstraktnih univerzalnih principa dođe do saznanja o konkretnim činjenicama.

Revizori koriste racionalizam kada se upoznaju sa poslovanjem klijenta, kada stiču razumevanje sistema internih kontrola i računovodstvenog sistema ili kada upoređuju pokazatelje poslovanja preduzeća sa pokazateljima industrijske grane. Tipičan primer rezonovanja iz opšteg principa ka konkretnim pojavama je uverenje revizora da ukoliko sistem internih kontrola funkcioniše pravilno, i računovodstveni podaci koje taj sistem kontroliše i obrađuje trebaju biti korektno proknjiženi i obelodanjeni u finansijskim izveštajima.

Empirizam. Empirizam se zasniva na sticanju saznanja putem čulnih opažanja. Empirizam ima obrnuti tok rezonovanja u odnosu na racionalizam. Njega karakteriše induktivno zaključivanje koje polazi od čulnog opažanja i, metodom generalizacije, nastoji da dođe do opštih istina. U empirizmu se vrše posmatranja velikog broja pojedinačnih slučajeva pri čemu se nastoji pronaći pravilnost u njihovim

² Montague, op.cit, 39. str.

³ R. K. Mautz, *Fundamentals of Auditing*, John Wiley & Sons, New York, 1954, str. 55-56

karakteristikama. Uočena pravilnost postaje univerzalno pravilo koje se prihvata kao istinito. Revizori se koriste empirizmom kada sprovedu revizijske testove, npr. prilikom kontrolisanja faktura revizor na osnovu provere uzorka donosi zaključak o celoj populaciji.

Pragmatizam. Pragmatizam ima uporište u praksi. Pretpostavka za primenu pragmatizma u sticanju uverenosti je da ono što funkcioniše mora biti dobro, a što ne funkcioniše ne može valjati. Funkcionalnost je tako isključivi kriterijum istinitosti. Revizor se koristi pragmatizmom kada, na primer, testira naplativost potraživanja, potencijalne obaveze ili izdvajanja za rizike u okviru dugoročnih rezervisanja.

Iskustvo pokazuje da istraživači i analitičari primenjuju različite načine i izvore za prikupljanje dokaza. Kombinacija različitih metoda daje najbolje rezultate, kako u reviziji, tako i u mnogim drugim naučnim disciplinama.

5.1.2. Načini prikupljanja dokaza u reviziji

Revizor je dužan da u postupku revizije sakupi dovoljno dokaza koji mu omogućavaju formiranje kompetentnog mišljenja.

U operativnom smislu revizor u procesu revizije prikupljanje dokaza vrši primenom sledećih metoda:

1. inspekcije
2. posmatranja
3. ispitivanja
4. konfirmacije
5. računске kontrole i
6. analitičkih postupaka.

Inspekcija (pregled dokumentacije). Inspekcija je tehnika ispitivanja evidencije i dokumenata pomoću koje revizor traga za informacijama koje su, ili su trebale biti, uvrštene u finansijske izveštaje. Inspekcijom se, na primer, vrši provera ulaznih i izlaznih faktura, ugovora, magacinske evidencije, polisa osiguranja, dokumenata o vlasništvu i dr.

Posmatranje. Posmatranje je proces praćenja aktivnosti drugih. Iako se najčešće poistovećuje sa vizuelnim praćenjem, posmatranje ponekad zahteva i korišćenje drugih čula - sluha, mirisa, dodira, pa i ukusa. Revizor koristi tehniku posmatranja kada prisustvuje brojanju zaliha od strane osoblja klijenta, kada utvrđuje stanje u blagajni, kada prati postupke interne kontrole ili kada obilazi objekte klijenta kako bi se uverio u postojanje i stanje imovine preduzeća.

Ispitivanje. Ispitivanje je najčešće korišćena tehnika za prikupljanje dokaza. Ova tehnika se zasniva na prikupljanju informacija kroz postavljanje pitanja obaveštenim osobama unutar ili izvan klijenta. Informacije koje se dobijaju iz preduzeća klijenta ne mogu biti prihvaćene kao jedini dokaz (zbog problema nezavisnosti izvora) već moraju biti podržane dodatnim dokazima kroz izvođenje alternativnih postupaka.

Konfirmacija. Konfirmacija je specifičan oblik ispitivanja kojim se nastoje potvrditi informacije u računovodstvenoj evidenciji klijenta. To je postupak dobijanja revizijskih dokaza od treće strane, kako bi se podržala neka činjenica ili stanje. Konfirmacija se najčešće koristi za proveru stanja potraživanja, obaveza, zaliha koje se nalaze kod treće strane (npr. zalihe na konsignaciji), stanja na računima kod banaka, hartija od vrednosti u depozitu banaka i dr.

Postoje dve vrste konfirmacija - pozitivne i negativne. Zahtevom za konfirmaciju u pozitivnoj formi traži se od primaoca da potvrdi svoje slaganje ili izrazi neslaganje u pogledu tačnosti navedenog iznosa. U slučaju negativne konfirmacije salda, odgovor se traži samo ako postoji neslaganje sa navedenim saldnom ili informacijom. Od ova dva metoda, metod pozitivne konfirmacije je pouzdaniji. Budući da treća strana obično dostavlja konfirmaciju u pisanoj formi direktno revizoru, ona predstavlja veoma ubedljiv dokaz.

Računska kontrola. Računska kontrola je tehnika provere aritmetičke tačnosti izvorne dokumentacije i računovodstvene evidencije kroz izvođenje nezavisnih računskih operacija od strane revizora. Revizor mora ponekad sam da izvede proračune kako bi se uverio da su knjiženja računski tačna. Računanje se koristi kao dokaz prilikom provere: usaglašenosti evidencije u poslovnim knjigama, amortizacije, revalorizacije, obračuna kamata, eskonta, premija osiguranja, provizije, poreza i dr.

Analitički postupci. Analitički postupci tj. analitičke procedure "obuhvataju analizu značajnih pokazatelja i trendova, uključujući i istraživanje fluktuacija."⁴ Važno je napomenuti da analitički postupci nisu direktan dokaz o postojanju pogrešnih iskaza u finansijskim izveštajima, već samo ukazuju na povećan rizik postojanja pogrešnih knjiženja. S obzirom na specifičnost analitičkih postupaka u nastavku ćemo im posvetiti posebnu pažnju.

Često se revizijski dokaz može obezbediti primenom različitih tehnika. Osim pouzdanosti dokaza, kriterijum koji treba uzeti u obzir prilikom izbora najadekvatnije tehnike su i troškovi primene različitih tehnika. Revizori moraju testirati raspoložive tehnike prikupljanja dokaza sa stanovišta vremena i troškova izvođenja, kako bi pronašli optimalnu kombinaciju tj. kombinaciju koja obezbeđuje zadovoljavajući revizijski dokaz uz minimalne troškove i vreme. Troškovi i vreme ne mogu biti razlog za izražavanje mišljenja na osnovu nekompetentnog dokaza, ali se trebaju koristiti kao kriterijum prilikom izbora između različitih tehnika koje pružaju dovoljno relevantnih i pouzdanih dokaza, a razlikuju se po troškovima i trajanju.

5.2. Analitičke procedure

Analitičke procedure predstavljaju skup procena finansijskih informacija zasnovanih na proučavanju uspostavljenih odnosa između finansijskih informacija i odnosa između finansijskih i nefinansijskih informacija. Analitički postupci su i jednostavno upoređivanje finansijskih informacija ili i upotreba kompleksnih metoda kao što je npr. regresiona analiza. Pod analitičkim postupcima Međunarodni standard revizije 520 - "Analitički postupci" označava "... analizu značajnih pokazatelja i trendova, uključujući i rezultate ispitivanja fluktuacija i odnosa koji nisu konzistentni s drugim relevantnim informacijama ili koji odstupaju od unapred predstavljenih veličina".⁵

Primena analitičkih postupaka zahteva od revizora poznavanje metoda i tehnika analize i potpuno poznavanje i razumevanje poslovanja klijenta. U praksi revizije najčešće se koriste sledeći vidovi analitičkih postupaka:

⁴ Međunarodni standardi revizije...op.cit. str. 557.

⁵ Međunarodni standardi revizije...op.cit, str. 557

1. Upoređivanje finansijskih informacija tekuće godine sa istim iz prethodne godine. Upoređivanje se može izvoditi u dijapazonu od pojedinačnih salda na računima do svih iznosa u bruto bilansu.
2. Upoređivanje finansijskih informacija ostvarenih i iskazanih u tekućem periodu za koji se vrši revizija sa istim planiranim informacijama i prognozama.
3. Utvrđivanje odnosa između iskazanih finansijskih informacija u tekućem periodu za pojedinačne pozicije bilansa. Između ovih informacija treba da postoji odgovarajuća veza. Na primer odnos između iznosa dugoročnih kredita i kamata po istim i sl.
4. Upoređivanje klijentovih finansijskih informacija u određenom periodu sa istim informacijama koje se odnose na ukupnu delatnost.
5. Ispitivanje odnosa između finansijskih i nefinansijskih informacija u određenom vremenskom periodu. Primer za takav analitički postupak je upoređivanje broja zaposlenih, efektivnih radnih sati i plata.

Analitički postupci u reviziji se koriste:

1. prilikom planiranja obima i vremena sprovođenja revizije,
2. kao deo suštinskih testova i
3. kao opšta analiza finansijskih izveštaja u završnoj fazi revizije.

Revizor u praksi primenjuje analitičke postupke u sva tri slučaja. Njihova primena je vrlo efikasna pod uslovom da je revizori mogu izvesti tačno i da su u mogućnosti valjano tumačiti dobijene rezultate.

Analitički postupci u planiranju revizije omogućuju revizoru: prvo, da shvati i razume poslovne aktivnosti klijenta ako reviziju izvodi prvi put; i drugo, da identifikuje područja koja predstavljaju rizike relevantne za reviziju (kritična područja za reviziju).

Prikaz 13.
Analitički
postupci

Red. br.	Odnos	Prethodna godina	Tekuća godina
1. Pokazatelji strukture prihoda i rashoda			
S-1	Poslovni prihod / Ukupni prihod	62,0%	50,6%
S-2	Prihodi od prodaje proizvoda i usluga / Ukupan prihod	25,4%	11,6%
S-3	Prihodi od prodaje na stranom tržištu / Ukupan prihod	0,0%	0,0%
S-4	Finansijski prihod / Ukupan prihod	0,3%	0,0%
S-5	Neposlovni i vanredni prihodi / Ukupan prihod	2,6%	0,2%
S-6	Finansijski rashodi / Ukupni rashodi	2,6%	0,7%

Analiza kratkoročne finansijske ravnoteže						u 000 dinara
Red. br.	Pozicija	Vrednosti po godinama				
		Tekuća		Prethodna		
		Iznos	Odnos prema poslovnj aktivj (%)	Iznos	Odnos prema poslovnoj aktivj (%)	
1	Gotovina	3.416	0,64%	2.012	0,50%	
2	Kupci i druga potraživanja	373.882	70,24%	226.334	56,31%	
3	Kratkoročni finansijski plasmani			7.058	1,76%	
4	PDV, AVR i odložena poreska sredstva	2.514	0,47%	8.249	2,05%	
5	Likvidna i kratkoročno vezana sredstva (1 do 4)	379.812	71,36%	243.653	60,62%	
6	Kratkoročne finansijske obaveze	1.533	0,29%	1.318	0,33%	
7	Obaveze iz poslovanja	335.518	63,04%	245.094	60,98%	
8	Ostale obaveze	17.405	3,27%	3.119	0,78%	
9	Kratkoročni izvori finansiranja (6 do 8)	354.456	66,59%	249.531	62,08%	
	"ACID" TEST (5:9)	1 : 0,9332		1 : 1,0241		

Analitički postupci su za revizora i suštinsko testiranje računovodstvenih podataka. Kad se analitički postupci koriste u tu svrhu revizor može testirati jedan ili više specifičnih ciljeva revizije. Primenom analitičkih postupaka se ne mogu testirati ciljevi: vlasništva i razgraničenja. Efikasnost primene analitičkih postupaka u svrhu suštinskog testiranja zavisi od: specifičnog cilja revizije, stalnosti odnosa između računovodstvenih informacija, raspoloživosti i pouzdanosti informacija, tačnosti očekivanih iznosa i pouzdanosti sistema interne kontrole.

Prikaz 14.
Analitički postupak kao suštinski test

Red. br.	Opis	Prosečno u delatnosti	Prethodna godina	Tekuća godina
1	Troškovi amortizacije	26,884	28,223	18,471
2	Uk. vred. nemat. ulaganja i osn. sredstava koja se amortizuju	204,907	199,696	213,297
3	Amortizacija/Uk. vred. nem. ul. i osn. sred (1/2)	13,12%	14,13%	8,66%

Rezultate dobijene aplikacijom analitičkih postupaka revizor treba kritički razmatrati i izvesti odgovarajuće zaključke. Rezultatima analitičkih postupaka ne može se pripisivati apsolutno poverenje i pouzdanost.

Nivo pouzdanosti dobijenih rezultata zavisi od: materijalnog značaja pozicija koje su predmet analize, planiranih i provedenih drugih postupaka revizije, očekivane tačnosti rezultata, procenjenog nivoa inherentnog i kontrolnog rizika.

Analitički postupci kao završna analiza finansijskog izveštaja služe za sveobuhvatan uvid u imovinski, prihodni i finansijski položaj preduzeća kao i njegov bonitet.

Cilj analitičkih postupaka je pomoć revizoru prilikom utvrđivanja zaključaka do kojih je došao i u proceni objedinjavanja nalaza u celini. Rezultati analitičkih postupaka zahtevaju uvid u bruto bilans, finansijski izveštaj i beleške kako bi se procenila primerenost prikupljenih dokaza za objašnjenje neuobičajenih i neočekivanih salda i procena da li su neuobičajena salda ispitana. U prvom slučaju u radnim papirima revizora treba pronaći dokaze a u drugom slučaju izvršiti dodatno revizorsko ispitivanje.

5.3. Osobine revizijskog dokaza

5

Osnovne osobine koje treba da zadovolje revizijski dokazi da bi se moglo izraziti adekvatno mišljenje o finansijskim izveštajima klijenta su:

- dovoljnost,
- relevantnost, i
- pouzdanost.

Međunarodni revizijski standard "Revizijski dokaz" dovoljnost definiše kao "merilo obima pribavljenih dokaza".⁶ Revizor je obavezan da u procesu revizije prikupi dovoljno kompetentnih dokaza koji mu omogućavaju da izvodi relevantne zaključke o pozicijama koje čine finansijske izveštaje. Dovoljnost dokaza je atributivno obeležje koje je prepušteno na tumačenje i razumevanje planerima i izvršiocima revizije. Rasuđivanje spada pod subjektivan sud individue. Tako je profesor Šmalenbah pisao da je dovoljno dokaza kad štrihiranjem promena revizor može da kaže "sad je dosta". Ilustracija za savremenu reviziju možda nije prikladna ali može biti poučna.

Na osnovu iskustava iz revizorske prakse može se konstatovati da je nivo dovoljnosti determinisan sledećim karakteristikama:

1. Koliko revizor poznaje klijenta, njegovu prirodu poslovanja, opšti finansijski položaj, ugled u grani, tržište na kojem primarno deluje, cene njegovih akcija, položaj u grani i sl.
2. Karakter i materijalnost otkrivenih nedostataka, odnosno ukupan rizik koji revizor proceni da može prihvatiti, a da pri tome kod izražavanja mišljenja neće napraviti grešku.
3. Poverenje koje revizor stiče u toku rada prema menadžmentu, zaposlenom osoblju, računovodstvenom sistemu, evidencijama, strukturi interne kontrole i finansijskom položaju klijenta.
4. Na rasuđivanje o dovoljnosti dokaza za reviziju utiče i revizorova procena pristrasnosti menadžmenta.
5. Presudan uticaj na ocenu dovoljnosti ima ubedljivost dokaza koje revizor ispituje.

Za razliku od dovoljnosti koje je kvantitativno obeležje revizijskih dokaza, relevantnost i pouzdanost su kvalitativna obeležja. Neka informacija se sa stanovišta revizije smatra relevantnom ako je u stanju da pomogne revizoru pri odlučivanju da li su finansijski izveštaji istiniti i objektivni ili ne. Ako određene informacije ne doprinose formiranju mišljenja, onda se one ne mogu smatrati revizijskim dokazom.

⁶ Međunarodni standardi revizije, ... op. cit., str. 525

Dokazi koje revizor u procesu revizije prikupi nemaju istu pouzdanost. Dokumenta koja se kreiraju kod klijenta mogu u nekim slučajevima da ne odgovaraju stvarnom stanju. Npr. faktura kupcu može da glasi na viši ili manji iznos od stvarno isporučenog ili ugovorenog. Iznos će se svesti na ispravan, reagovanjem kupca, reklamacijom što i ne mora biti učinjeno. S druge strane dokumenta kreirana od strane dobavljača klijenta se ne mogu menjati od strane klijenta i sl.

Svi dokazi nisu jednako pouzdani. Opšte je rašireno mišljenje da su:

- dokumentovani dokazi pouzdaniji od usmenih,
- dokazi iz nezavisnih izvora van klijenta su pouzdaniji od onih koji se dobijaju od klijenta,
- dokazi koje je kreirao revizor vlastitim istraživanjem su pouzdaniji od onih koji se dobijaju iz drugih izvora,
- potvrđeni dokazi su pouzdaniji od neproverenih dokaza.

Prilikom izvođenja zaključaka iz dokaza sa različitim stepenom pouzdanosti tj. različitih vrsta dokaza revizor treba da razmišlja o doslednosti jednih prema drugima. To znači da isti zaključak iz dokaza koji je on kreirao istraživanjem ne može imati istu relativnu težinu kao i dokaz iz usmenog izveštavanja klijentovog osoblja.

Prikupljanje dokaza revizori ne vrše istraživanjem ukupne populacije (broja) dokumenata ili transakcija. Dokazi se prikupljaju putem testova. Stručnost, umešnost, profesionalna praksa i iskustvo revizora upućuju na dizajniranje kvalitetnih testova. Samo kvalitetno dizajnirani testovi rezultiraju relevantnim i pouzdanim dokazima. Slab test može voditi nepouzdanim i pogrešnim zaključcima što je mnogo više od gubljenja vremena.

Revizorski testovi se mogu različito klasifikovati ali obično metode ispitivanja opredeljuju nazive prema proceduri koja se koristi u reviziji. Tako se pojavljuju:

- Rotacioni testovi pomoću kojih revizor bira područje revizije. Uzorci za testiranje se biraju nasumice. Selekcija dokumenata i transakcija treba da je određena slučajno tako da ni u kom slučaju ne liči na šablon.
- Dubinski testovi uključuju izbor transakcija za ispitivanje kroz sve faze relevantnog računovodstvenog sistema. Oni se obično koriste na uzorku. Kad se koristi ovo testiranje revizor mora osigurati da se test kreće u pravom smeru kroz računovodstveni sistem (dedukcijom ili indukcijom).
- Testovi "slabosti" primenjuju se tamo gde je konstatovana nepouzdanost interne kontrole. Revizor treba da identifikuje koje su netačnosti i nedovoljne pouzdanosti i dizajnirati specifičan test kojim će utvrditi da li su se greške stvarno desile. Ovi testovi znače i proširenja suštinskog ispitivanja tamo gde je identifikovan poremećaj i gde je otkriven neuobičajen broj grešaka u uzorku.
- Usmereni testovi se dizajniraju tako da se kreću prema uverenju ili hipotezi koju revizor postavi. Npr. revizor na osnovu uzorka postavlja hipotezu da fakture nisu dobro knjižene. Ako revizor želi da potvrdi hipotezu o nepouzdanosti knjiženja faktura test će usmeriti od osnovnog dokumenta (početne evidencije otpremnica i zahtev za isporuku) do zaključnih knjiženja.

Test se može usmeriti i obrnuto od zaključnog knjiženja ka osnovnom dokumentu.

Na kraju razmatranja revizorskih dokaza možemo reći da revizor u svakoj situaciji mora da koristi zdravorazumno rasuđivanje pri vrednovanju dokaza i izvođenju zaključaka. Revizori u postupku izvođenja zaključka imaju u vidu da je celina vrednija od sume individualnih delova. Suština je uvek u tome da se koriste i upoređuju dokazi iz raznih izvora bilo da su oni konzistentni ili ne. Utisak uverljivosti dokaza mora biti izražen.

Pouzdanost dokaza zavisi od izvora dokaza i načina sakupljanja dokaza. Nivo pouzdanosti dokaza se u praksi revizije ocenjuje kao:

- velika,
- srednja,
- mala.

Nivo pouzdanosti dokaza i način prikupljanja mogu se predstaviti na sledeći način:

Nivo pouzdanosti	Način sakupljanja dokaza
Velika	Računska kontrola Konfirmacija
Srednja	Inspekcija Analitičke procedure
Mala	Ispitivanje Posmatranje

Svaki od načina dobijanja dokaza koristi se za različite ciljeve revizije. Više načina sakupljanja dokaza vode ostvarenju istog cilja. Isto tako, cilj revizije se potvrđuje sa više različitih postupaka prikupljanja dokaza. Jedan način dokaza može odgovoriti na više specifičnih ciljeva revizije. Koji će od načina dokaza za potvrđivanje cilja revizor preferirati zavisi od nivoa pouzdanosti dokaza.

5

5.4. Tvrdnje u finansijskim izveštajima, specifični ciljevi revizije i revizijski testovi

Pošto se revizija mora provesti u razumnom vremenskom okviru, i uz razumne troškove po klijenta, revizor ne može ispitivati dokaze svake transakcije ili događaja vezanog za finansijske izveštaje klijenta. Revizor zaključke izvodi ispitivanjem uzorka transakcija i događaja. Zaključci na osnovu uzorka zatim se uopštavaju za celu populaciju. Npr. revizor može ispitati dokaze 100 nasumice izabranih računa dugovanja i iz tih rezultata zaključiti da je sva populacija od 5000 računa pošteno prezentirana. Zaključci se izvode iz nekih, a ne svih izvršenih promena, dokaz revizije je ubedljiv, i revizor se trudi da prikupi što je moguće više takvih dokaza.

Najveći deo revizorovog rada za vreme revizije sastoji se od prikupljanja i vrednovanja dokaza o eksplicitnim i implicitnim tvrdnjama iskazanim u finansijskim izveštajima. Finansijski izveštaji su odgovornost rukovodstva, pa shodno tome i tvrdnje koje su u njima sadržane predstavljaju prezentacije rukovodstva. Tvrdnje menadžmenta u finansijskim izveštajima mogu se kategorisati kao:

1. **Postojanje** - Zabeležena aktiva i pasiva postoje u datom trenutku i sve zabeležene transakcije su se pojavile u toku datog perioda.
2. **Kompletnost** - sve transakcije i salda koji trebaju biti prikazani u finansijskim izveštajima su tu i uključeni.
3. **Prava i obaveze (vlasništvo)** - Aktiva su prava klijenta, a pasiva obaveze klijenta na određeni dan.
4. **Vrednovanje** - Svi prihodi i troškovi su uključeni u finansijske izveštaje u odgovarajućim iznosima.

5. **Prezentacija i obelodanjivanje** - Komponente finansijskog izveštaja su ispravno klasificirane, opisane i obelodanjene.

Iz tvrdnji koje sadrže finansijski izveštaji klijenta, revizor razvija specifične ciljeve. Oni se razlikuju od zadataka do zadatka u zavisnosti od okolnosti koje se pojavljuju kod klijenta, od prirode ekonomske aktivnosti i računovodstvene prakse. Npr. Na osnovu ciljeva revizije koji se odnose na zalihe proizvodnog preduzeća revizor može zaključiti sledeće:

Prikaz 15.
Odnos tvrdnji menadžmenta i specifičnih revizijskih ciljeva za zalihe

Tvrdnje menadžmenta	Specifični revizijski ciljevi	Specifični revizijski ciljevi za zalihe
Postojanje	Postojanje	Evidentirane zalihe postoje na datum sastavljanja bilansa stanja.
Kompletnost	Kompletnost	Sve postojeće zalihe su prebrojane i uključene u saldo zaliha.
Vrednovanje	Tačnost	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Količine zalihe u klijentovoj evidenciji se slažu sa rezultatima inventarisanja ▪ Cene koje su korišćene za vrednovanje zaliha su korektne ▪ Količine i cene su pravilno pomnožene, a dobijene vrednosti su adekvatno evidentirane.
	Klasifikacija	Zalihe su pravilno klasifikovane kao materijal, nedovršena proizvodnja i gotovi proizvodi.
	Vremensko razgraničenje	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Razgraničenje nabavke na kraju godine je korektno. ▪ Razgraničenje prodaje na kraju godine je korektno.
	Usaglašenost	Zbir vrednosti zaliha po vrstama se slaže sa vrednošću zaliha u glavnoj knjizi.
	Vrednovanje	Zalihe su umanjene tako da je njihova vrednost svedena na nivo na kojem se mogu realizovati.
Prava i obaveze	Prava i obaveze	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Preduzeće ima vlasništvo nad svim zalihama. ▪ Zalihe se (ne) koriste kao sredstvo obezbeđenja plaćanja.
Prezentacija i obelodanjivanje	Prezentacija i obelodanjivanje	Zalihe su pravilno prikazane u bilansu stanja i u napomenama.

Da bi se postigli specifični ciljevi, revizor bira procedure revizije, imajući u vidu prirodu ciljeva, tipove i pouzdanost dokaza koji su na raspolaganju, materijalnost i procenjeni nivo rizika kontrole. Jedna procedura se može koristiti za zadovoljenje jednog ili više ciljeva, kao što se i više procedura može koristiti za zadovoljenje jednog cilja.

Testovi kojima se vrši prikupljanje dokaza u reviziji mogu biti:

- kontrolni testovi i
- suštinski testovi.

Kontrolni testovi su revizorske procedure za procenu efektivnosti strukture interne kontrole. Suštinski testovi predstavljaju revizorske procedure za uveravanje o suštinskoj ispravnosti računa

odnosno za otkrivanje materijalno pogrešnih prikazivanja, ili identifikovanja računa koji to mogu sadržati. Uz pomoć naredne tabele možemo sagledati namenu revizijskih testova.

Prikaz 16.
Odnos
revizijskog rizika
i testova revizije

Vrsta rizika	Vrsta revizijskih testova
Inherentni rizik	-
Kontrolni rizik	Kontrolni testovi
Detekcioni rizik	Suštinski testovi

Zadatak revizora u vezi sa inherentnim rizikom svodi se na njegovu što objektivniju procenu u fazi planiranja. Ukoliko planira da se osloni na sistem internih kontrola klijenta, revizor treba da sprovede kontrolne testove kojim će proveriti da li interne kontrole zaista funkcionišu. Kroz prirodu, vreme i obim suštinskih testova revizor utiče na poslednju komponentu revizijskog rizika - detekcioni rizik.

5.4.1. Kontrolni testovi i rizik kontrole

5

Sistem internih kontrola klijenta je po pravilu izuzetno kompleksan. Osim mnoštva različitih kontrola, njega karakteriše i razlika u uspešnosti njihovog funkcionisanja. Zbog toga revizor u fazi planiranja treba da razmotri na koje interne kontrole treba i može da se osloni. Za te interne kontrole revizor planira kontrolni rizik na nivou ispod maksimalnog. S obzirom na značaj internih kontrola, preliminarna procena revizora ne može biti uzeta zdravo za gotovo, već revizor mora da potvrdi kvalitet sistema internih kontrola kroz izvođenje specijalno dizajniranih testova koji se jednim imenom zovu kontrolni testovi. Dakle, kontrolni testovi se ne izvode za sve interne kontrole, već samo za one koje su značajne i na koje revizor planira da se osloni. Radi lakšeg razumevanja prirode i namene kontrolnih testova, možemo uzeti za primer kontrolne testove koje revizor sprovodi u ciklusu prodaje i naplate:

Prikaz 17.
Revizijski program za
kontrolne testove
za ciklus prodaje
i naplate

1. Ispitati da li postoje dokazi o internoj verifikaciji faktura (npr. inicijali).
2. Ispitati da li postoji adekvatna autorizacija cenovnika.
3. Ispitati da li za kopije dokumenata o otpremi postoje odgovarajuće prodajne fakture.
4. Ispitati da li za kopije faktura postoje odgovarajući dokumenti o otpremi.
5. Ispitati dokumente o nefakturisanoj otpremi i neevidentiranoj prodaji.
6. Ispitati kopije prodajnih faktura radi provere postojanja odobrenja prodaje na odloženo plaćanje.
7. Ispitati štampane izveštaje transakcija koje su odbijene od strane kompjutera prilikom unosa zato što sadrže nepostojeća konta kupaca.
8. Posmatrati da li se šalju izveštaji za usaglašavanje i ispitati dosijee korespondencije sa kupcima.
9. Proveriti numerički redosled prodajnih faktura i dokumenata o otpremi.

Naravno, kontrolni testovi nisu isti za sve klijente, kao što ni sistem internih kontrola nikada nije isti u dva različita preduzeća. Revizijski program kontrolnih testova prilagođava se svakom klijentu, uvažavajući njegove specifičnosti.

Kroz kontrolne testove revizor dolazi do zaključaka o procenjenom nivou rizika kontrole, koji je u stvari revizorova procena efikasnosti klijentove strukture interne kontrole u sprečavanju ili otkrivanju

materijalnih pogrešnih iskaza u finansijskim izveštajima. Procenjeni nivo rizika kontrole se koristi za određivanje prihvatljivog nivoa rizika detekcije. Kako procenjeni nivo rizika kontrole raste, prihvatljiv nivo rizika detekcije se smanjuje.

U postupku ocene pouzdanosti sistema internih kontrola revizori obično koriste formirane upitnike koje popunjavaju zaposleni kod klijenta revizije. Upitnici se kreiraju tako da su pitanja jasna i da se na njih može odgovoriti sa: da, ne ili nije primenjivo. Upitnici za ocenu sistema se kreiraju tako da se odnose na pitanja po bilansnim pozicijama i najčešće su naslovljeni kao upitnici ocene sistema internih kontrola: nekretnina, postrojenja i opreme, dugoročnih finansijskih plasmana, zaliha, potraživanja, kapitala i obaveza. Pored ovih upitnika važno je na isti način oceniti i pouzdanost kompjuterskog informacionog sistema i procenu pouzdanosti računovodstvenog softvera. Na osnovu analize odgovora revizor može zaključiti da li se na konkretan sistem internih kontrola može osloniti. Ove procene su osnova za procenu kontrolnog rizika.

Prikaz 18.
Primer upitnika
za ocenu
sistema interne
kontrole za
prodaju

R.br.	Pitanja	DA	NE	N/P	Primedba
1.	Da li je prodaja organizovana kao posebna služba?	x			
2.	Da li se pre odobrenja prodaje proverava bonitet kupaca?	x			
3.	Da li postoji pisana politika prodaje?	x			
4.	Da li je politika cena konzistentna?		x		
5.	Da li su politika cena i uslovi prodaje odobreni od strane glavnog menadžera ?	x			
6.	Da li se uz isporuku robe pored otpremnice istovremeno izdaje i faktura ?	x			
7.	Da li su popusti za plaćanje odnosno rabati kupcima generalno definisani?		x		
8.	Ako je odgovor u prethodnom pitanju NE, da li menadžment svaki popust posebno odobrava?	x			
9.	Da li se popusti i rabati odobravaju naknadno?		x		
10.	Da li se vrši provera stanja zaliha pre odobrenja isporuke ?	x			
11.	Da li je uspostavljen sistem odgovornosti za netačno izdate fakture, ili za fakture izdate sa zakašnjenjem ?	x			
12.	Da li je definisana politika ispravke potraživanja od kupaca ?	x			
13.	Da li se u toku godine usaglašava stanje potraživanja sa kupcima?	x			
14.	Da li se na izdatim fakturama naglašava da će se za kašnjenje u plaćanju obračunavati kamata ?	x			

U postupku revizije postavlja se pitanje u kom vremenskom periodu u odnosu na datum bilansa izvoditi kontrolne testove. Pre donošenja te odluke, revizor treba da razmotri najmanje četiri sledeće okolnosti:

Prvo koliki je vremenski period između dana sprovođenja kontrolnih testova i datuma bilansa. Taj "preostali vremenski period" može po poslovnoj aktivnosti biti vrlo intenzivan pa ne bi trebao biti zanemaren. Koliki će biti preostali vremenski period proceniće revizor, na osnovu vrste delatnosti klijenta. Na primer, aktivnosti pred kraj godine nisu iste kod klijenta koji ima delatnost izvođenja

građevinskih radova, i klijenta koji ima delatnost proizvodnje vina ili klijenta koji se bavi ugostiteljstvom ili turizmom.

Kad se kontrolni testovi izvode rano u odnosu na datum bilansa obavezno treba proceniti sa stanovišta revizora odnos koristi i troškova i drugo, procedure koje će se primeniti na prikupljanje dokaza u preostalom periodu.

Drugo, ako revizor nema nameru da se osloni na klijentovu strukturu interne kontrole za vreme preostalog perioda - npr. kada je rizik kontrole visok - treba da razmotri da li će efektivnost primenjenih procedura za vreme preostalog perioda biti umanjena. Npr. ako klijentu nedostaje kontrola nad kretanjem zaliha, testovi vezani za njihovo postojanje će biti neefikasni.

Treće, brze promene uslova poslovanja za vreme preostalog perioda, mogu navesti rukovodstvo na pogrešne finansijske izveštaje. Npr. kad konkurenti uvedu nove proizvode koji značajno mogu ugroziti tržišno učešće postojećih proizvoda, pa će rukovodstvo možda proceniti vrednost zaliha na kraju godine. Ako se uslovi poslovanja menjaju ili se promene pokušaju anticipirati, revizor može rizik kontrole proceniti kao netolerantan, i izabrati suštinske testove na kraju godine, te tako reducirati rizik detekcije.

Četvrto, kada primenjuje kontrolne testove ranije, revizor treba imati na umu da li su salda završnog bilansa predvidiva (izvesna), (npr. analitičkim procedurama) i da li se neizvesna potraživanja mogu identifikovati i istražiti. U ovakvim slučajevima obično se koriste statističke tehnike za procenu gornjih i donjih granica iznosa računa koji se nađu u okviru standardizovanog odstupanja.

S obzirom da kontrolne testove sprovodi u toku poslovne godine za koju izražava revizorsko mišljenje, revizor mora odrediti da li će za preostali deo godine (nakon sprovođenja kontrolnih testova do poslednjeg dana poslovne godine) potvrditi funkcionisanje internih kontrola kroz (1) dodatne kontrolne testove ili (2) obimnije suštinske testove koji se primenjuju na preostali period.

5.4.2. Suštinski testovi i detekcioni rizik

Nakon što razmotri inherentni i kontrolni rizik, revizor provodi suštinske testove da bi rizik detekcije sveo na prihvatljiv nivo. Suštinskim testovima se ispituju pojedinačno pogrešni iznosi na računima. Nivo suštinskih testova zavisi od prihvatljivog nivoa procenjenog rizika kontrole. Ako kontrolni testovi obezbeđuju povoljan zaključak o riziku, onda se suštinski testovi mogu reducirati, mada ne i sasvim eliminisati, iako je rizik kontrole nizak.

Kontrolni testovi i suštinski testovi se razlikuju po tome što kontrolni testovi obezbeđuju dokaz da li je pogrešan iznos verovatan (kao sredstvo za procenu rizika kontrole), a suštinski testovi obezbeđuju dokaz da li pogrešan iznos zaista postoji (kao sredstvo kontrole rizika detekcije). Ako kontrolni testovi ukazuju da kontrolna procedura nije pouzdana, kontrolni rizik je visok, pa revizor može zaključiti da je pogrešan iznos u bilansu verovatan, te će provesti obimnije suštinske testove u cilju smanjenja rizika detekcije. Ako suštinski testovi otkriju materijalnu grešku, onda će revizor zaključiti da pogrešan iznos zaista postoji i da treba s tim u vezi izraziti odgovarajuće mišljenje o finansijskom izveštaju.

Postoje tri grupe suštinskih testova:

- suštinski testovi transakcija,
- suštinski testovi salda, i
- analitičke procedure.

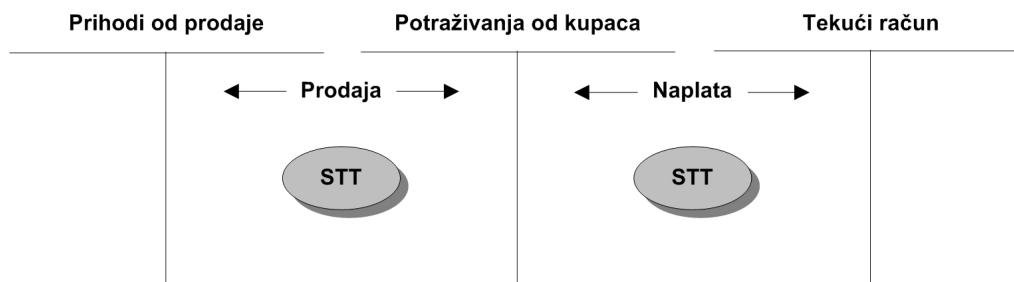
Suštinski testovi transakcija revizoru omogućavaju da otkrije nepravilnosti i greške u pojedinačnim poslovnim događajima ili više poslovnih događaja koji povezani čine transakciju.

Prikaz 19.
Revizijski program za suštinske testove transakcija za ciklus prodaje i naplate

1. Ispitati dokumenta koja se odnose na prodaju radi provere adekvatnosti klasifikacije.
2. Ponovo izračunati vrednosti na prodajnim fakturama.
3. Pratiti detaljne podatke na prodajnim fakturama do dokumenata o otpremi, cenovnika i naloga za narudžbu.
4. Pratiti dokumenta o otpremi do prodajnih faktura i unosa u dnevnik prodaje i matičnu datoteku kupaca.
5. Pratiti dokumente o otpremi unazad do evidencije zaliha.
6. Pratiti smanjenja potraživanja od kupaca do izvornih dokumenata.
7. Pratiti unose u dnevnik prodaje unazad do naloga za prodaju, prodajnih faktura i dokumenata o otpremi.
8. Pratiti promet dnevnika prodaje do evidentiranja u glavnoj knjizi i u matičnoj datoteci kupaca.
9. Pregledati dnevnik prodaje, glavnu knjigu, matičnu datoteku kupaca ili probni bilans radi otkrivanja velikih ili neuobičajenih iznosa.
10. Uporediti datume evidentiranja transakcija prodaje sa datumima evidencije otpreme.

S obzirom da se ovi suštinski testovi izvode u toku godine za koju se vrši revizija, kao predmet testiranja javljaju se transakcije tj. poslovni događaji koji se knjiže.

Prikaz 20.
Suštinski testovi transakcija ciklusa prodaje i naplate

Suštinski testovi salda usmereni su na pojedinačne iznose na nekom računu bilansa. Ovim testovima potvrđuje se tačnost ili ustanovljava greška na pojedinačnim kontima.

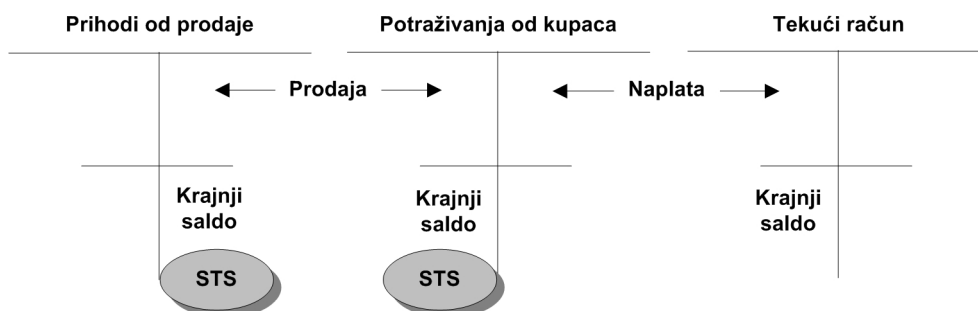
Prikaz 21.
Revizijski program za suštinske testove salda za ciklus prodaje i naplate

1. Pregledati spisak potraživanja u konačnom saldu radi pronalaženja velikih i neuobičajenih potraživanja.
2. Poslati 10 zahteva za pozitivnu potvrdu.
3. Za kupce koji ne odgovore na potvrdu izvesti dodatne procedure provere.
4. Odabrati poslednjih 20 transakcija prodaje na kraju godine i prvih 20 na početku sledeće godine i pratiti trag do dokumenata o otpremi kako bi se proverilo da li je transakcija proknjižena u adekvatan period.
5. Pregledati zapisnike sa sastanaka upravnog odbora radi utvrđivanja da li su neka potraživanja založena.
6. Za 15 potraživanja koja su sadržana u konačnom saldu proveriti rokove dospeća naplate radi provere da li je potrebna ispravka ili otpis.
7. Izvršiti vrednovanje ispravke vrednosti potraživanja na osnovu procene naplativosti.

Kako im i samo ime kaže, suštinski testovi salda primenjuju se na salda koja čine sastavni deo bilansnih pozicija finansijskih izveštaja.

5

Prikaz 22.
Detaljni testovi salda ciklusa prodaje i naplate

Analitičke procedure označavaju "analizu značajnih pokazatelja i trendova, uključujući i rezultate ispitivanja, fluktuaciju i odnose koji nisu konzistentni sa drugim relevantnim informacijama ili koji odstupaju od unapred pretpostavljenih veličina".⁷

Analitičke procedure izvode se upoređivanjem tekućih podataka sa podacima prethodnih perioda, upoređivanjem ostvarenog sa planiranim, upoređivanjem sa preduzećima iste ili slične delatnosti i sl.

Prikaz 23.
Analitički postupak kao suštinski test za ciklus prodaje i naplate

Opis	Prethodna	Tekuća
Prihodi od prodaje	1,273,673	1,202,303
Saldo kupaca	51,577	77,515
Ispravka potraživanja	10,500	8,930
Saldo/Prihodi (procenat nenaplaćenih prihoda)	4.05%	6.45%
Otpis/Prihodi	0.82%	0.74%
Otpis /Saldo (otpis salda na kraju godine)	20.36%	11.52%

⁷ Vidi: Međunarodni ... op. cit., str. 557

Korišćenje analitičkih procedura za suštinske testove zavisi od: cilja postupka, prirode poslovanja klijenta, raspoloživosti relevantnih informacija, uporedivosti informacija i prethodnih saznanja.

Pouzdanost rezultata analitičkih procedura zavisi od materijalnosti podataka i informacija koje se ispituju, ostalih revizorskih postupaka, očekivanja od analitičkih procedura i procene inherentnog i kontrolnog rizika.

Rezultati analitičkih procedura upućuju revizora da odredi kritična područja revizije i odredi nivo dovoljnosti dokaza.

Revizorske analitičke procedure poznate su u praksi kao "poređenja", i predstavljaju "vrednovanje finansijskih informacija na osnovu studije verovatnih veza među finansijskim i nefinansijskim podacima".⁸

Analitičke procedure su zasnovane na pretpostavci da se može očekivati da verovatne veze među podacima zaista i postoje, pošto se u knjigovodstvu svaka zabeležena transakcija odražava na dva ili više računa finansijskog izveštaja. Npr. iznosi na računima potraživanja od kupaca imaju isti iznos na drugom računu, računu prihoda od prodaje, time sugerišući da računi potraživanja i prihoda od prodaje imaju verovatnu vezu. Ako se prodaja poveća iz jednog perioda u drugi za 50%, revizor može očekivati i značajne promene na računima potraživanja. Međutim, ako se računi potraživanja ne promene, revizor će verovatno napraviti upite rukovodstvu i (ili) izvesti dodatne suštinske testove da bi odredio da li pogrešni iznosi postoje vezano za prodaju, potraživanja ili za obadvoje. Analitičke procedure ne izoluju po svaku cenu pogrešne iznose, kao što to rade ostali suštinski testovi, već mesta na kojima verovatno postoji pogrešno prikazan iznos. I pored toga u nekim slučajevima analitičke procedure mogu biti efikasnije u ostvarivanju ciljeva od drugih suštinskih testova, pošto analitičke procedure dozvoljavaju revizoru donošenje zaključaka na račun testiranjem sumiranih podataka.

Na kraju, kao rezime možemo pokazati i odnos revizijskih postupaka za prikupljanje dokaza i revizijskih testova. Kontrolni i suštinski testovi sprovode se kombinovanjem različitih postupaka prikupljanja dokaza.

Prikaz 24.
Odnos između
revizijskih
postupaka i
revizijskih
testova

Vrsta revizijskih postupaka prema nameni	Vrsta revizijskih postupaka prema načinu izvođenja					
	Inspekcija	Posmatranje	Ispitivanje	Konfirmacija	Računska kontrola	Analitički postupci
Kontrolni testovi	X	X	X		X	
Suštinski testovi transakcija	X		X		X	
Suštinski testovi salda	X		X	X	X	
Analitički postupci						X

U prethodnoj tabeli dat je pregled mogućih revizijskih postupaka koji se mogu koristiti u toku sprovođenja kontrolnih i suštinskih testova. Izbor najbolje kombinacije zavisi od specifičnosti konkretne revizije.

⁸ D. Ricshute: Auditing ... op. cit., str. 329

5.4.3. Testovi dvostruke namene

U praksi revizori često izvode testove dvostruke namene s namerom da obezbede dokaze i o riziku kontrole i o verovatnim greškama. Na primer, prilikom testiranja računa o prodaji (faktura), revizor može da izvodi kontrolne testove i suštinske testove transakcija. Kontrolni test u smislu da se revizor uveri da li uspostavljeni klijentov sistem obezbeđuje ispravno procesiranje faktura po knjizi izlaznih faktura, redosledu izdavanja, odgovornim licima i sl. Suštinski test se izvodi u cilju uveravanja u formalnu i suštinsku ispravnost uzorkom izabranih faktura da li faktura sadrži sve potrebne elemente (nazivi učesnika u transakciji, identifikacioni brojevi, količine, cene i dr) i da li je tačno iskazana vrednost. Suštinskim testom revizor se uverava da li materijalna ili formalna greška postoji ili ne.

Kontrolni testovi se obično izvode znatno pre datuma bilansa stanja, dok se većina suštinskih testova izvodi na kraju godine ili kratko nakon datuma bilansa. Međutim, neki se suštinski testovi mogu izvesti i ranije (npr. suštinski testovi transakcija) da bi se ranije razmislile značajne stvari, ili da bi se izbegla preterana prezaposlenost pred kraj godine i izbegla vremenska ograničenja. Izvođenje suštinskih testova samo pre kraja poslovne godine povećava rizik detekcije.

5

5.5. Korišćenje rada drugih

Revizija finansijskih izveštaja je složen proces u kome su pored računovodstvenih i revizorskih znanja potrebna i neka specijalistička. Za ova znanja revizor se može obratiti licima koja ih poseduju. Pored toga svaki klijent ima razvijen vlastiti sistem nadzora. Jedan od njih je sistem interne kontrole koji je revizor obavezan proceniti sa stanovišta pouzdanosti. U okviru njega deluje i interna revizija čije rezultate rada eksterni revizor može, ali i ne mora koristiti.

Postoje situacije kad u nekom od klijentovih organizacionih delova reviziju izvodi drugi revizor. I njegovi rezultati rada se mogu koristiti. Međunarodni revizijski standardi definisali su korišćenje rada drugih putem tri standarda, i to:

- MRS 600 - Posebna razmatranja – revizija finansijskih izveštaja grupe (uključujući i rad drugog revizora)
- MRS 610 - Korišćenje rezultata rada interne revizije
- MRS 620 - Korišćenje rezultata rada eksperta

5.5.1. Korišćenje rada drugog revizora

U situacijama kada glavni revizor koristi rad drugog revizora on treba da proceni kako će rad drugog revizora uticati na reviziju.

Pod pojmom "glavnog revizora" podrazumeva se "... revizor koji je odgovoran za podnošenje izveštaja o finansijskim izveštajima nekog pravnog lica kada ti finansijski izveštaji uključuju finansijske informacije o jednom ili više sastavnih delova koji su predmet revizije od strane drugog revizora".⁹

Pod "drugim revizorom" podrazumeva se revizor "... koji nije glavni revizor, ali koji je odgovoran za izveštavanje o finansijskim informacijama sastavnih delova koji su uključeni u finansijske

⁹ Međunarodni standardi revizije ... op. cit., str. 650

izveštaje koji su predmet revizije od strane glavnog revizora".¹⁰ Pojmom "sastavni deo" označava direkciju - filijalu, zavisni subjekt, zajedničko ulaganje i druga pravna lica čije se finansijske informacije uključuju u finansijske izveštaje koji su predmet revizije od strane glavnog revizora.

Revizor će oceniti da li može prihvatiti ulogu glavnog revizora na osnovu procene: materijalnog značaja dela finansijskog izveštaja koji je predmet revizije glavnog revizora, nivoa znanja koje glavni revizor poseduje o sastavnim delovima klijenta, materijalnosti pogrešnog iskaza u finansijskim izveštajima koji su predmet revizije drugog revizora i putem dodatnih postupaka koje treba izvršiti i vezi rada drugog revizora.

U uslovima kada glavni revizor koristi rad drugog revizora on treba:

1. da oceni njegovu profesionalnu kompetentnost,
2. da sa drugim revizorom utvrdi njegovu nezavisnost u odnosu na organizacioni deo klijenta,
3. da odredi stavku za koju će koristiti rad drugog revizora i
4. da drugom revizoru postavi jasne zahteve u pogledu računovodstvenog obuhvatanja i iskorišćavanja finansijskih informacija.

Svi poslovi drugog revizora trebaju biti dokumentovani u revizorskim radnim papirima. Glavni revizor treba, takođe, da dokumentuje izvršene postupke i zaključke do kojih je došao. Drugi revizor, pošto zna kontekst u kom će se koristiti njegov rad, sa glavnim revizorom saraduje.

U situaciji kad glavni revizor proceni da ne može koristiti nalaze i mišljenje drugog revizora, a sam nije u mogućnosti da izvede postupak revizije, on će na taj deo finansijskog izveštaja izraziti mišljenje sa rezervom. Glavni revizor u revizorskom izveštaju treba jasno istaći činjenicu i ukazati na veličinu udela u finansijskom izveštaju koji su bili predmet revizije od strane drugog revizora.

5.5.2. Korišćenje rada interne revizije

Interna revizija spada u interni nadzor. Nezavisni revizor može razmotriti aktivnosti interne revizije i njihove efekte na nezavisnu reviziju.

Revizor u postupku planiranja revizije treba da proceni aktivnosti interne revizije kako bi mogao efikasno pristupiti obavljanju revizije i koristiti efekte rada interne revizije.

Izvesne delove rada interne revizije revizor može koristiti u svom izveštaju. U tom slučaju revizor ima isključivu odgovornost za izražavanje mišljenja o finansijskim izveštajima. Da li će koristiti rad internog revizora, revizor procenjuje na osnovu saagledavanja njenog organizacionog statusa kod klijenta, delokruga rada, stručne kompetentnosti internih revizora, planiranja rada interne revizije, postojanja priručnika za rad interne revizije i sl.

Kad proceni da može koristiti rad interne revizije, eksterni revizor treba uspostaviti sa internom revizijom delotvornu saradnju. Eksterni revizor treba da bude obavešten o svim relevantnim izveštajima interne revizije. Revizor s druge strane ne treba da informiše internog revizora o svim bitnim pitanjima koja su od uticaja na eksternu reviziju.

Bez obzira u kom obimu revizor koristi rad internih revizora u konačnom izveštaju o finansijskom izveštaju, odgovornost za revizorsko mišljenje i izveštaj ostaju na strani eksternog revizora.

¹⁰ Međunarodni standardi revizije ... op. cit., str. 650

5.5.3. Korišćenje rada eksperata

Revizor može pozvati specijaliste - osobe sa specijalnim veštinama ili znanjima za određenu neračunovodstvenu oblast - da ispitaju dokaze koji su važni za angažman. Npr. revizor bi mogao angažovati procenjivače da odrede vrednost umetničkih predmeta i sl.

Standardi revizije zahtevaju da dokazi revizije budu kompetentni. Revizori, međutim, nisu uvek u mogućnosti da određuju kompetentnost. Oni nisu u svakoj prilici u stanju sami da odrede npr. da li deo zaliha kod proizvođača ulja predstavlja sirovo ili gotovo ulje; preostalu upotrebnu vrednost mašina; stepen završenosti proizvoda i slično. Razlika u vrednosti sirovog i gotovog ulja ima značajan uticaj na vrednost zaliha. U situacijama kada revizorski dokaz zahteva specijalna znanja, treba koristiti rad specijalista.

Prema Međunarodnom standardu revizije 620 "Korišćenje rezultata rada eksperta", ekspert je lice ili firma "... koja poseduje posebne veštine, znanja i iskustvo u određenoj oblasti osim računovodstva i revizije".¹¹ Ekspert mora biti kvalifikovan i imati reputaciju i iskustvo u specifičnim oblastima. Osim toga, ekspert ne sme biti povezan sa klijentom na način koji ugrožava njegovu nezavisnost. Prilikom izbora eksperta revizor mora imati na umu:

- profesionalnu potvrdu, dozvolu ili drugi prikladan dokaz
- kompetencije,
- reputaciju i položaj eksperta,
- veze eksperta, ako ih ima sa klijentom.

U svakom slučaju, revizor, klijent i ekspert moraju se sporazumeti o prirodi posla kojeg će obaviti ekspert. U idealnom slučaju sporazum je pismeni i odnosi se na:

- ciljeve i obim rada eksperta,
- veze eksperta sa klijentom,
- metode i pretpostavke koje će ekspert koristiti,
- uporedbu metoda i pretpostavki koje će se koristiti sa onima koje su se koristile u prethodnom periodu,
- specijalistino shvatanje načina na koji će revizor koristiti ekspertske nalaze, i
- formu i sadržaj izveštaja specijaliste.

Metode koje koristiti ekspert su njegova odgovornost. Međutim, čak i ako ne poznaje veštine eksperta, revizor treba da razumeti metode i pretpostavke koje on koristi da bi procenio da li su nalazi prikladni za tvrdnje u finansijskim izveštajima. Ukratko, revizor ne sme slepo prihvatiti nalaze eksperta, već treba da razmotri da li nalazi mogu podržati tvrdnje iz finansijskih izveštaja i napraviti odgovarajuće testove računovodstvenih podataka koje klijent stavi na raspolaganje ekspertu.

Ako revizor proceni i testovi pokažu da su nalazi eksperta nerazumni, na nalaze se neće osloniti. U suprotnom, ako se pokaže da su nalazi razumni, revizor će zaključiti da nalazi sadrže dovoljno kompetentnog dokaznog materijala.

Ekspert može biti angažovan od strane klijenta ili od strane revizora. Mesto zaposlenja eksperta ne može uticati na mišljenje eksperta.

Mišljenje eksperta ne oslobađa revizora odgovornosti za revizorski izveštaj. Revizor treba da oceni da li je rad eksperta adekvatan postavljen zadatku da li su korišteni relevantni podaci, koje su metode korišćene i da li su rezultati u saglasnosti sa zadatkom.

¹¹ Međunarodni standardi revizije ... op. cit., str. 660

Ekspert je odgovoran za kvalitet svog rada. Revizor ne može osporavati nalaz eksperta. Ako rezultati rada eksperta ne obezbeđuju dovoljan dokaz za revizora situacija se treba razrešiti razgovorom sa ekspertom i klijentom, primenom dodatnih ispitivanja ili angažovanjem drugog eksperta.

5.6. Transakcije sa povezanim licima

Transakcija je razmena u opštem slučaju ekonomskih sredstava između dva ili više učesnika (strana). U većini slučajeva, strane su nezavisne pa takva razmena u stvari nastaje pogodbom. Ponekad, međutim strane nisu nezavisne. Strane su povezane i mogu biti na strani klijenta za koji se radi izveštaj, menadžera i članova njihovih porodica i u poziciji su da utiču ili da se na njih utiče.

Veze između povezanih lica revizor mora saznati i pažljivo vrednovati dokaze o njima pre nego što donese zaključke. Revizor ipak mora biti svestan verovatnoće transakcija sa povezanim licima koje se aktiviraju u situacijama kao što su:

- nedostatak obrtnog kapitala ili kredita za nastavak posla,
- želja da se ostvari dobra zarada,
- pad u proizvodnji koji se ogleda u gubitku tržišne pozicije i finansijskim gubitakom,
- neiskorištenost kapaciteta,
- sudski spor između deoničara i menadžera,
- opasnost od tehnološkog zastarevanja.

Određene veze kao što su roditelj - naslednik ili investitor - klijent u kojeg se ulaže i sl., revizor može lako uočiti i sve materijalne transakcije koje se dogode između njih treba istražiti. Međutim, da bi se odredilo postojanje manje očito vezanih lica, revizor treba slediti specifičnu revizijsku proceduru koja se sastoji u sledećem:

- Tražiti od rukovodioca imena svih povezanih lica i videti da li je sa njima bilo nekih transakcija u tom periodu.
- Pregledati liste sa imenima deoničara (akcionara) kompanija i identifikovati glavne deoničare.
- Pogledati radne papire iz ranijih godina i potražiti imena povezanih lica.
- Komunicirati sa prethodnim revizorima po pitanju njihovog znanja o postojećim vezama i nivou angažovanja rukovodstva u materijalnim transakcijama.
- Pregledati investicione transakcije za vreme perioda koji se ispituje i odrediti prirodu i nivo investicija za vreme perioda kreiranja veza.

Kada se odredi postojanje vezanih strana, revizor treba da identifikuje materijalne transakcije sa tim licima i identifikuje transakcije koje sugerišu postojanje veza. Procedure za identifikovanje takvih transakcija su:

- Obezbediti da osoblje revizora na posebnim računima prikaže komponente transakcija i imena povezanih lica.
- Pregledati zapisnike sa sastanaka kolegija direktora i izvršioca u cilju dobijanja informacija o materijalnim transakcijama koje su odobrili ili o kojima su diskutovali za vreme sastanaka.
- Pregledati izveštaje o konfliktnim interesima u kompaniji a koji se mogu dobiti od rukovodstva.

- Pogledati obim i prirodu poslovnih transakcija sa glavnim kupcima, dobavljačima i zajmodavcima u cilju ulaženja u trag ranijim neobelodanjenim vezama.
- Pregledati velike ili neobične transakcije a posebnu pažnju obratiti na transakcije izvršene pred kraj perioda o kojem se izveštava.
- Pregledati potvrđena potraživanja i dugovanja vezana za zajmove koja ukazuju na određene garancije.

Nakon identifikovanja transakcija, revizor treba provesti procedure neophodne za procenu namere, prirode ili obima transakcije i njihovih efekata na finansijske izveštaje. Procedure bi trebale biti šire od onih koje se svode na upite rukovodstvu. One moraju obezbediti shvatanje poslovnih namere takvih transakcija, ispitivanje dokumenata (fakture ili ugovori) i uveriti se da li je transakciju odobrilo ovlašćeno lice.¹²

¹² O transakcijama sa povezanim licima vidi Međunarodni standardi revizije 550 "Povezani subjekti".

Pitanja za proveru znanja:

1. Definišite revizijski dokaz.
2. Koji načini prikupljanja revizijskih dokaza postoje?
3. Za svaki način prikupljanja revizijskih dokaza, navedite primere u kojima je konkretan način prikupljanja dokaza najbolji sa stanovišta cilja revizije.
4. Koje su osobine revizijskog dokaza?
5. Navedite primer neke informacije koja predstavlja revizijski dokaz, i neke koja se ne može uzeti kao revizijski dokaz.
6. Šta su tvrdnje u finansijskim izveštajima? Zašto se kaže da su to tvrdnje menadžmenta?
7. Koje tvrdnje u finansijskim izveštajima postoje?
8. Koje vrste revizijskih testova postoje?
9. Kakva je veza između vrsta revizijskih rizika i vrsta revizijskih testova?
10. Objasnite vezu između eksterne i interne revizije?
11. Šta su povezani subjekti? Zašto su oni bitni za računovodstvo i reviziju?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Veći deo revizijskog posla u formiranju mišljenja sastoji se od prikupljanja i vrednovanja dokaza koje se odnose na tvrdnje menadžmenta u finansijskim izveštajima.
2. Revizijske procedure za prikupljanje dokaza mogu se klasifikovati kao: kontrolni testovi i analitičke procedure.
3. Planiranje suštinskih testova uključuje određivanje prirode, vremena i obima testova.
4. Analitički postupci su, po pravilu, skuplji od testova detalja.
5. Suštinski testovi se ne sprovode kada su kontrolni testovi pružili ubedljive dokaze da interne kontrole deluju efektivno.
6. Tvrdnja o sveobuhvatnosti znači da su proknjižene transakcije zaista nastale u datom periodu.
7. Test vremenskog razgraničenja (cutoff test) obezbeđuje dokaze o tvrdnjama postojanja i vrednovanja.
8. Eksterni revizori u toku revizije ne treba da saraduju sa internom revizijom, budući da je funkcija interne revizije pod kontrolom menadžmenta.

Odgovori: 1. 2. N 3. T 4. N 5. N 6. N 7. N 8. N

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Revizori do dokaza dolaze na sledeće načine:
 - a. uvidom u pismene iskaze drugih osoba;
 - b. razvijanjem procedura za procenu nezavisnosti;
 - c. pregledom dokumentacije klijenta;
 - d. pregledom sredstava javnog informisanja;
2. Na nivo dovoljnosti dokaza u reviziji utiču:

- a. visina ugovorene naknade za reviziju;
 - b. karakter i materijalnost već otkrivenih grešaka;
 - c. brojnost dokaza;
 - d. procena o integritetu menadžmenta;
3. Tvrdnja menadžmenta da su sve obaveze koje su nastale, ali nisu plaćene prikazane u bilansu stanja predstavlja tvrdnju:
 - a. postojanja;
 - b. kompletnosti;
 - c. vrednovanja;
 - d. prezentacije;
 4. Tvrdnja menadžmenta da na zalihama nema robe drugih preduzeća koje su primljene na konsignacionu prodaju predstavlja tvrdnju:
 - a. prava i obaveza (vlasništva);
 - b. vrednovanja;
 - c. prezentacije i obelodanjivanja;
 - d. postojanja;
 5. U toku revizije, revizor može zatražiti pomoć eksperata iz oblasti:
 - a. računovodstva;
 - b. revizije;
 - c. informatike;
 - d. osiguranja;
 6. Prilikom izbora eksperta, treba imati u vidu:
 - a. veze eksperta sa klijentom;
 - b. poslovne veze eksperta i revizora;
 - c. profesionalnu sposobnost i reputaciju eksperta;
 - d. metode koje koristi ekspert;
 7. U izvođenju revizije revizor treba da primeni i određene procedure za utvrđivanje odnosa sa povezanim licima. Te procedure su:
 - a. preko sredstava javnog informisanja tražiti od povezanih lica da se jave revizoru;
 - b. utvrditi imena glavnih akcionara;
 - c. tražiti od rukovodilaca imena povezanih lica i transakcije sa njima;
 - d. obelodaniti spisak povezanih lica;
 8. Ako utvrdi postojanje povezanih pravnih lica, revizor treba da preduzme sledeće procedure za identifikovanje transakcija sa povezanim licima:
 - a. pregledati zapisnike sa sastanaka upravnog odbora i menadžera u cilju dobijanja informacija o materijalnim transakcijama;
 - b. izračunati procentualno učešće transakcija sa nepovezanim licima u ukupnim transakcijama;
 - c. pregledati da li povezane transakcije kontroliše interna revizija;
 - d. obezbediti da se obelodane transakcije sa povezanim pravnim licima;
 9. Pod revizijskim procedurama podrazumevaju se:

- a. korišćenje rada eksperata;
 - b. dokazi;
 - c. testovi;
 - d. analitičke procedure;
10. Vrednovanje zaliha kao specifični revizijski cilj znači da revizor treba da se uveri
- a. kako se zalihe čuvaju;
 - b. da su zalihe vrednovane u skladu sa računovodstvenim standardima;
 - c. da su metode vrednovanja zaliha konzistentno primenjene;
 - d. da se nabavna i tržišna vrednost zaliha ne razlikuju;
11. Eksterni revizor razmatra procedure koje sprovodi interna revizija kod klijenta zato što:
- a. rad svih zaposlenih mora biti razmotren u toku sprovođenja suštinskih testova;
 - b. rad internih revizora se razmatra u kontekstu smanjenja kontrolnog rizika;
 - c. to je najefikasniji način da se proceni materijalnost;
 - d. za potrebe profesionalnih revizijskih organizacija vrši kontrolu kvaliteta rada internih revizora;
12. Analitičke procedure revizije obuhvataju postupke:
- a. upoređivanja numeričkih vrednosti;
 - b. analizu racio odnosa;
 - c. analizu poslovnih transakcija;
 - d. analizu uzoraka;
13. Analitičke preglede revizori koriste:
- a. prilikom planiranja revizije;
 - b. prilikom izbora uzoraka;
 - c. u završnoj reviziji;
 - d. u revizorskom izveštaju;

Odgovori: 1. a,c 2. b,d 3. b 4. a 5. c,d 6. a,c 7. b,c 8. a,d 9. c,d 10. b,c 11. b 12. a,b 13. a,c

Postupak revizije

Postupak revizije u osnovi je determinisan Opšteprihvaćenim revizorskim standardima i Međunarodnim standardima revizije. Standardi definišu da reviziju treba "adekvatno planirati". Plan je osnov za izvršenje revizije. Revizija treba da bude efikasna, sa stanovišta rezultata odnosno predmeta revizije; sa stanovišta vremena koje je potrebno za njeno provođenje (budžet vremena); i sa stanovišta troškova.

Sve revizije finansijskih izveštaja slične su po logici i obuhvatu. Po logici zato što su zasnovane na naučnom metodu upita a po obuhvatu zato što respektuju standarde revizije i dizajnirane su da sakupe dovoljno relevantnih dokaza na osnovu kojih revizor može da formira svoje mišljenje i izda izveštaj o finansijskim izveštajima. Postupak revizije varira u zavisnosti od individualnog aranžmana revizije pošto ne postoje dva identična klijenta. Uopštavanje postupka revizije je korisno za shvatanje kako suštine i uloge revizije tako i provođenja. Revizor treba da planira svoj rad kako bi bio u stanju da reviziju sprovodi efikasno, efektivno i ekonomično. Planovi revizije treba da se zasnivaju na poznavanju procesa i metoda revizije i poznavanju klijenta.

Planiranje revizije predstavlja revizorovo razumevanje procesa revizije, klijentovog finansijskog izveštaja i predviđanje aktivnosti koje treba realizovati osoblje angažovano u reviziji u toku godine. Koraci revizije u toku godine uključuje nekoliko bitnih datuma.

Prikaz 25.
Hronologija
izvođenja
revizije¹

Približan datum	Aktivnost
Mart	Komunikacija sa komitentom, odluka o prihvatanju angažmana, opšte upoznavanje sa klijentovim poslom i okruženjem
April - Maj	Preliminarno planiranje (razvijanje strategije revizije)
Juli - Avgust	Planiranje angažovanja osoblja i budžeta vremena
Septembar – Novembar	Analitičke procedure i izvođenje revizorskih testova
Decembar - Januar	Završna revizija
Januar	Pregled naknadnih događaja i kompletiranje revizije
Februar - Mart	Izveštaj revizije

Postupak revizije finansijskih izveštaja² po fazama prikazan je na sledećem pregledu zajedno sa ciljevima koji se žele postići po fazama i postupkom koji obezbeđuje postizanje tih ciljeva.

¹ Prema: D. Ricchiute: Auditing ... op. cit., str. 234

² Brenda Porter, Jon Simon, David Htherly: Principles of External Auditing, John Wiley, New York, 1996., str. 89

Prikaz 26.
Proces revizije

Faza revizije	Cilj	Postupak
1. Doneti odluku o (ne)prihvatanju revizijskog angažmana		
2. Pismo klijentu o angažmanu	Dokumentovati angažman revizije i razjasniti stvari koje se mogu pogrešno shvatiti	
3. Razumeti klijentovo poslovanje i postojeće okolnosti privređivanja	Shvatiti poslovne događaje, transakcije i postupke koji mogu značajno uticati na finansijski izveštaj	Upoznavanje sa poslovanjem, kapacitetima, proizvodima i uslugama
4. Opšti analitički pregled	Oceniti rizik revizije i utvrditi granice materijalnosti	Analitički postupak pregleda finansijskih pozicija i rezultata poslovanja
5. Shvatiti računovodstveni sistem i oceniti strukturu interne kontrole	Razumeti kako računovodstveni sistem "radi" i utvrditi prednosti i slabosti sistema interne kontrole	Posmatranje, upiti: <ul style="list-style-type: none"> ▪ grafički tok ▪ upitnik za SIK ▪ test "slobodnog prolaza" (šetnja kroz transakciju)
6. Testirati sistem interne kontrole (kontrolni testovi)	Proceniti pouzdanost SIK i oceniti da li se na nju može osloniti	Testiranje pouzdanosti pregleda ili dokaza o razgraničenju odgovornosti
7. Suštinski testovi	Analiza transakcija i salda računa	Suštinski testovi: <ul style="list-style-type: none"> ▪ -specifični analitički postupci ▪ potvrđivanja ▪ - preračunavanja
8. Kompletiranje (pregled)	Obezbediti dovoljno dokaza kao osnov za izražavanje mišljenja	Pregled obaveza i slučajeva koji su nezavisni <ul style="list-style-type: none"> ▪ Pregled i ocena dokaza ▪ Formiranje mišljenja o istinitosti i objektivnosti finansijskog izveštaja
9. Izveštaj <ul style="list-style-type: none"> ▪ Akcionarima i drugim korisnicima ▪ Menadžeru 	Informacija akcionarima (mišljenje) o istinitosti i objektivnosti finansijskog izveštaja Informisanje menadžmenta o utvrđenim slabostima sistema internih kontrola. Predlozi za poboljšanje efikasnosti i efektivnosti	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pismo rukovodstvu - izveštaj revizora
10. Novi angažman		

Adekvatno sprovođenje revizije uključuje sledeće faze:³

1. Prihvatanje klijenta
2. Upoznavanje sa klijentom
3. Razvijanje globalne strategije revizije
4. Plan i program revizije
5. Proces revizije
6. Formiranje mišljenja i izradu revizorskog izveštaja

6.1. Prihvatanje klijenta

Poslovni kontakti između revizorskih firmi i klijenata mogu početi na inicijativu revizorske firme ili na inicijativu klijenta. Revizorske firme imaju razvijene politike i procedure uspostavljanja kontakta sa potencijalnim klijentom i zadržavanja postojećih klijenata. Cilj ovih postupaka je da revizorska firma minimizira rizik saradnje sa klijentima čiji menadžment nema integritet ili sa onima za koje se može pretpostaviti da mogu imati materijalne greške ili čak kriminalne radnje. Pre prvih kontakata sa klijentom revizorska firma treba imati osnovne informacije na osnovu kojih će doneti odluku: stupiti u kontakt ili ne.

Revizorske firme su kompetentne organizacije koje za revizorski angažman ostvaruju adekvatnu zaradu i prirodno su zainteresovane za proširenje liste svojih klijenata.

Kontakt sa klijentima ostvaruje se preko revizijskog komiteta ukoliko je on uspostavljen kao poseban komitet kod klijenta. Revizijski komitet je bitan konstitutivni elemenat dobre prakse korporativnog upravljanja. On predstavlja savetodavno telo upravnog odbora za pitanja finansijskog izveštavanja i revizije. Komiteti za reviziju po pravilu imaju tri do pet članova. Članovi revizijskog komiteta biraju se „iz reda neizvršnih članova upravnog odbora (članova upravnog odbora koji nisu pod kontrolom menadžmenta) ili su to pak druga lica koje upravni odbor angažuje da svojim kvalifikacijama i iskustvom pomognu upravnom odboru u oceni kvaliteta rada menadžmenta u datom domenu.“⁴

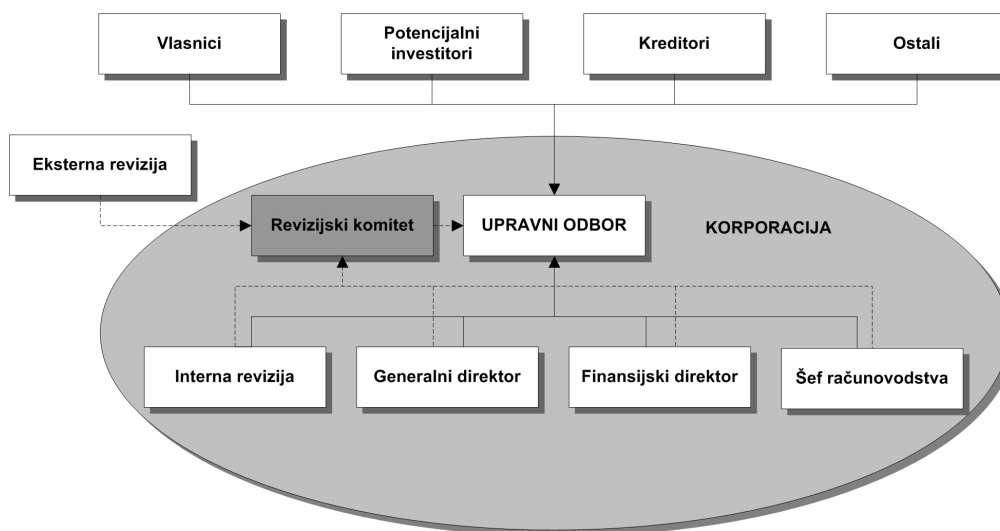
Savetodavna uloga revizijskog komiteta znači da on nema ovlašćenja da odlučuje već da odluke donosi upravni odbor na osnovu preporuka komiteta. Shodno tome, upravni odbor ne može odgovornost za odluke u domenu finansijskog izveštavanja i revizije da prenese na revizijski komitet. Upravni odbor snosi konačnu odgovornost za sva pitanja u svojoj nadležnosti. Bez obzira na to, revizijski komitet može biti od velike koristi upravnom odboru. Upravni odbor se preko komiteta za reviziju uverava da li finansijski izveštaji i druga objavljivanja pripremljena od strane rukovodstva, akcionarima tačno predstavljaju finansijsko stanje preduzeća i rezultate poslovanja, i da oni to čine na razumljiv način. Zarad postizanja istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja, revizijski komitet treba da razume zašto su odabrane određene računovodstvene politike, kako su vršene računovodstvene procene, politiku transfernih cena i druga računovodstvena pitanja, kao i to kako ova pitanja utiču na prezentovanje finansijske pozicije i rezultate poslovanja preduzeća.

Uključivanje revizijskog komiteta u model korporativnog upravljanja moguće je sprovesti na način prikazan na narednoj slici:

³ Prema: Meigs: Principles ...op. cit., str. 115

⁴ Louis Braiotta: The Audit Committee Handbook, third edition, John Wiley&Sons, New York, 1999, str. 4

Prikaz 27.
Položaj
revizijskog
komiteta u
modelu
korporativnog
upravljanja

Legenda: ---- Nadgledanje funkcija finansijskog izveštavanja i revizije

Revizijski komitet funkcioniše kroz periodične sastanke na kojima se razmatraju pitanja iz njegove nadležnosti. Komitet služi kao komunikacioni kanal između internih i eksternih revizora, menadžmenta, zaposlenih i upravnog odbora. Kroz interakciju sa svim zainteresovanim stranama, revizorski komitet stiče uvid u kvalitet procesa finansijskog izveštavanja i ostvarenje zadataka interne i eksterne revizije u preduzeću.

U pogledu obaveznosti formiranja revizijskih komiteta mogu se izdvojiti stavovi organizovanih berzi u SAD (NYSE, NASDAQ, AMEX) koje su propisale obavezu preduzećima koja kotiraju svoje akcije da moraju imati formirane revizijske komitete⁵, kao i Evropske unije koja je u Osmoj direktivi odredila da sva preduzeća čijim akcijama se trguje na berzi treba da imaju formiran revizijski komitet⁶.

Revizori sa članovima komiteta mogu da rasprave sisteme interne kontrole, primenu računovodstvenih principa i moguće indikacije o nedostacima i propustima. Ove rasprave obezbeđuju tekuće informacije koje su korisne za planiranje revizije i sticanje saznanja o integritetu uprave klijenta.

Komitet za reviziju obavlja sledeće poslove:

- preporučuje izbor nezavisnih revizora,
- pregleda okvir revizije,
- pregleda i razmatra finansijske izveštaje,
- preporučuje kolegijumu direktora promenu u računovodstvenim politikama, koje imaju značajan uticaj na finansijske izveštaje,
- obezbeđuje realizaciju primedbi interne revizije, direktno ili preko nezavisne revizije.

Nažalost, nemaju svi klijenti revizijski komitet. Tako se kod preduzeća srednje veličine, malih preduzeća i preduzeća u privatnom vlasništvu (komanditna društva) poslovi revizije ugovaraju sa vlasnicima, partnerima ili nekim iz uprave preduzeća ko je ovlašćen za kontakte sa revizorom.

Pre nego što se klijent prihvati, revizor treba da na osnovu opštih informacija o klijentu utvrdi njegov integritet. Revizori koriste razne politike i procedure za donošenje odluke da li da prihvate

⁵ Zabihollah Rezaee: Financial Statement Fraud...op.cit, str. 161

⁶ Directive 2006/43/EC of the European Parliament Parliament...op. cit, стр. 103

novog klijenta ili nastave rad. Obično su tri faktora determinirajuća na odluku revizora i to: 1. mogućnost revizora da bude nezavisan u odnosu na klijenta; 2. procena integriteta menadžmenta na osnovu prikupljenih informacija o klijentu; i 3. ocena vlastitih mogućnosti da li se klijentu može pružiti kvalitetna usluga.

Prikaz 28.
Formular za ocenu nezavisnosti revizora radi odlučivanja o (ne)prihvatanju angažmana

TEST ZA PROVERU NEZAVISNOSTI		DA	NE
(popunjava revizor)			
Klijent: _____			
Godina: _____			
A. NEDOZVOLJENI ODNOSI (Odgovor DA na bilo koje pitanje znači da revizor ne sme prihvatiti angažman)			
1. Da li je neki član revizijskog tima bio zaposlen u preduzeću kod koga se vrši revizija?			
2. Da li neki član revizijskog tima ima deonice u preduzeću kod koga se vrši revizija?			
3. Da li neki član revizijskog tima ima porodične veze za značajnih osobljem preduzeća kod koga se vrši revizija?			
4. Da li je preduzeće kod koga se vrši revizija uložilo sredstva u vašu revizijsku firmu?			
5. Da li ukupan honorar od klijenta iznosi više od 15% od ukupnih prihoda revizijske firme?			
B. NEPOŽELJNI ODNOSI (ovi odnosi nisu zabranjeni, ali je pre prihvatanja angažmana obavezno konsultovati se sa drugim revizorima u okviru revizijske firme)			
6. Da li preduzeće kod koga se vrši revizija duguje novac revizijskoj firmi za prethodno izvršene poslove?			
7. Da li je neki član revizijskog tima povezan sa drugom organizacijom koja je značajan partner preduzeća kod koga se vrši revizija?			
8. Da li revizijska firma obavlja neke druge poslove za preduzeće osim revizije?			
9. Da li postoje neki neuobičajeni zahtevi preduzeća kod koga se vrši revizija, koji mogu negativno uticati na sposobnost revizijske firme da pravilno izvrši reviziju?			
V. PREPORUKA ZA PREVAZILAŽENJE PROBLEMA (Ako je na neko od pitanja pod B odgovor DA, potrebno je ponuditi rešenje kako prevazići konkretan problem nezavisnosti)			
Datum _____		Glavni revizor _____	
G. PRIHVATANJE ANGAŽMANA (Ako je na neko od pitanja pod B odgovor DA, potrebno je mišljenje nezavisnog revizora u okviru revizijske firme da su preporuke pod V odgovarajuće za prevazilaženje problema nezavisnosti)			
Po mom mišljenju predložene preporuke za prevazilaženje problema nezavisnosti omogućuju očuvanje sposobnosti revizorskog tima da izda adekvatno mišljenje.			
Datum _____		Revizor-savetnik _____	

Kontakti između potencijalnog klijenta i revizora počinje pismom o angažmanu koje upućuje revizor.⁷ Cilj pisma je da:

⁷ Vidi: Međunarodni standard revizije 210 "Uslovi revizijskih angažmana"

- minimizira moguće nesporazume određivanjem stepena revizorske odgovornosti,
- obezbedi pisane potvrde o prihvatanju postavki, područja revizije i forme izveštavanja,
- razjasni stepen posebnih obaveza klijenta, direktora i revizora.

Prikaz 29.
Primer Pisma o
angažovanju⁸

PISMO O ANGAŽOVANJU

Upravnom odboru

Zahtevali ste od nas da izvršimo reviziju bilansa stanja na dan _____ i odgovarajućeg bilansa uspeha i izveštaja o novčanim tokovima za godinu koja se završava na taj dan, značajne računovodstvene politike i napomene uz finansijske izveštaje. Imamo zadovoljstvo što možemo da potvrdimo naše prihvatanje i naše shvatanje tog angažovanja pismenim putem. Reviziju ćemo izvršiti s ciljem da izrazimo naše mišljenje o finansijskim izveštajima.

Reviziju ćemo izvršiti u skladu sa Međunarodnim standardima revizije (ili relevantnim nacionalnim standardima, odnosno praksom). Ti standardi zahtevaju da reviziju planiramo i izvršimo na način koji omogućava da se u razumnoj meri uverimo da li finansijski izveštaji sadrže materijalno značajne greške. Revizija uključuje ispitivanje i proveru dokaza koji potkrepljuju iznose i obelodanjivanja u finansijskim izveštajima. Revizija takođe obuhvata ocenu primenjenih računovodstvenih principa i značajnih procena koje je vršilo rukovodstvo, kao i ocenu opšte prezentacije finansijskih izveštaja. Izbor postupka zavisi od revizorskog prosuđivanja, uključujući i procenu rizika materijalno značajnog pogrešnog iskaza u finansijskim izveštajima, nastalog usled kriminalne radnje ili greške. Revizija takođe obuhvata ocenu prikladnosti primenjenih računovodstvenih politika i racionalnosti računovodstvenih procena rukovodstva, kao i ocenu opšte prezentacije finansijskih izveštaja.

Zbog prirode provere i drugih inherentnih (prirodnih) ograničenja revizije, uključujući i inherentna (prirodna) ograničenja računovodstvenog sistema i sistema interne kontrole, postoji neizbežan rizik da bar neka materijalno značajna greška može ostati neotkrivena.

Reviziju zasnivamo na uverenju da menadžment razume svoju odgovornost:

- a. za pripremu i fer prezentaciju finansijskih izveštaja u skladu sa Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja;
- b. za interne kontrole koje menadžment smatra da su neophodne za pripremu finansijskih izveštaja tako da ne sadrže materijalne greške;
- c. za obezbeđivanje:
 1. pristupa svim informacijama koje su bitne za pripremu finansijskih izveštaja, kao što su zapisi, dokumentacija i drugo;
 2. dodatnih informacija koje možemo zahtevati od rukovodstva za potrebe revizije; i
 3. neometanog pristupa svim licima u okviru entiteta kada procenimo da je to neophodno u cilju prikupljanja dokaza revizije.

Pored našeg izveštaja o reviziji finansijskih izveštaja, očekujemo da ćemo vam dostaviti posebno pismo o bitnim slabostima u računovodstvenom sistemu i sistemu interne kontrole na koje budemo naišli.

Naš honorar, koji će biti obračunavan u toku izvođenja revizije, zasniva se na vremenu koje je neophodno pojedincima koji su angažovani da izvrše reviziju, plus dodatni troškovi. Pojedinačne naknade za utrošeno vreme variraju u zavisnosti od nivoa odgovornosti, troškova i zahtevane obučenosti.

Ovo pismo smatra se važećim i u budućim godinama osim ako dođe do prekida saradnje ili nekih izmena.

Molimo vas da potpišete i vratite jedan primerak ovog pisma kako bismo se uverili da ste razumeli prirodu angažmana revizije vaših finansijskih izveštaja.

Potpis revizora _____

⁸ Prema: Međunarodni standardi revizije 210 "Uslovi revizijskih angažmana"

Pismo o angažmanu se šalje svim ranijim klijentima, kao i potencijalnim novim klijentima. Ako dve ili više revizorskih firmi nameravaju da izvrše zajedničku reviziju, pismo o angažmanu se šalje zajedno.

U pismu o angažmanu se ističe:⁹

1. Odgovornost i obim revizije, kojom se planira, zakonska odgovornost klijenta i revizora i druge obaveze, a posebno one koje nastaju iz nekonzistentnosti između mišljenja revizora i finansijskog izveštaja.
2. Revizija mora biti izvršena u skladu sa standardima revizije, uključujući oslanjanje na internu kontrolu. U "pismu" se naglašava i mogućnost korišćenja usluga specijaliste (eksperta).
3. Način predstavljanja informacija od strane menadžmenta i mogućnost pisanih predavki pre kompletiranja revizije.
4. Obaveze menadžmenta u slučaju neregularnosti, koje se utvrde u toku ocene pouzdanosti sistema internih kontrola.
5. 5 Definiše se obim revizije i razlika između odgovornosti revizora i klijenta za podatke.
6. Osnove na kojima se zasniva obračun naknade za reviziju i način plaćanja.
7. Potvrda uslova od strane klijenta za ugovor u pisanoj formi i potvrdno pismo potpisano od strane klijenta.

Revizor i klijent treba da se slože o uslovima revizorskog angažmana. Dogovoreni uslovi treba da budu sadržani u pismu o angažmanu. Međunarodni standard revizije 210 "Uslovi revizorskih angažmana" pruža smernice za ugovoravanje revizijskog angažmana i opisuje reakcije revizora kad klijent traži da se izmene uslovi angažmana.

Pismo o angažmanu "... pomaže da se izbegnu nesporazumi u pogledu uslova angažmana. U pismu o angažmanu se dokumentuje i potvrđuje revizorsko prihvatanje imenovanja, ciljevi i obim revizije, stepen odgovornosti revizora prema klijentu i oblik izveštavanja".¹⁰

Prema standardima revizije angažman je postignut kad se pismo o angažmanu prihvati od strane klijenta i od strane revizora. U praksi revizije, pogotovo u zemljama u kojima se primenjuje evropski pravni sistem, pismo o angažmanu se shvata kao ponuda, a nakon prihvatanja ponude od strane klijenta između revizorske firme i klijenta se potpisuje Ugovor o reviziji.

Pismo o angažovanju se obavezno upućuje kad revizor izvodi reviziju kod klijenta prvi put. Za navedene revizije Standardi revizije ne obavezuju na ponavljanje procedura i upućivanje novog pisma o angažovanju. Novo pismo se može uputiti ako revizor proceni da:

- klijent pogrešno shvata reviziju,
- klijent revidira uslove angažovanja,
- klijentovo poslovanje je pod uticajem značajnih promena i sl.

Revizor neće zaključiti pismo o angažovanju za prihvatanje ili nastavak posla ako oceni da postoji velika verovatnoća materijalnih grešaka, nepravilnosti i protivzakonitosti. U takvim situacijama postavlja se pitanje o mogućnostima revizije i efikasnosti i pitanje da li je takav angažman vredan poslovnog rizika.

Kada potencijalni novi angažman uključuje zamenu prethodnog revizora, naslednik bi trebao komunicirati sa prethodnikom pre nego što prihvati angažman. Ova komunikacija između dva revizora

⁹ Prema Međunarodnom standardu revizije 210 "Uslovi revizijskih angažmana"

¹⁰ Međunarodni standardi revizije, op. cit.

je veoma koristan izvor informacija. Prethodna komunikacija obično obezbeđuje osnovne podatke u vezi sa klijentom, integritetom njegove uprave, strukturom interne kontrole klijenta, računovodstvenim principima i slično.

Komunikacija između prethodnog i novog revizora izvodi se sa znanjem klijenta. Ako klijent na bilo koji način ograničava komunikaciju u smislu obelodanjivanja informacija prethodnika nasledniku, ovaj poslednji ima dovoljno razloga da sumnja u integritet klijenta.

Novi revizor postavlja specifična i razumna pitanja o novom klijentu. Upiti mogu biti usmeni ili pismeni i obično uključuju pitanja vezana za integritet menadžmenta, strukturu interne kontrole, eventualne nesporazume sa menadžmentom, razloge za promenu revizora i sl. Prethodnik je obavezan po etičkim normama da odgovori na sva razumna pitanja naslednika. Ako na neka pitanja ne može odgovoriti prethodnik treba nasledniku da predoči razloge zbog kojih je ograničen u odgovoru.

Nakon sprovedenih procedura, Komitet klijenta predlaže imenovanje revizora, odnosno zaključivanje ugovora. Konačnu odluku donose vlasnici (akcionari) preko skupštine akcionara ili upravnog odbora. Angažman se, po pravilu, potpisuje za jednu godinu.

U razvijenom tržišnom poslovanju uobičajeno je da revizora imenuju akcionari (deoničari) zato što su oni kao vlasnici kapitala najzainteresovaniji za racionalnu upotrebu kapitala. Oni revizoru veruju. S druge strane, svojim imenovanjem oni isključuju mogući uticaj menadžera na revizora. Pitanja imenovanja i razrešavanja revizora su različito regulisana. Od države do države su razlike neznatne.

Postoje situacije u kojima je menadžerima preduzeća dozvoljeno da izvrše izbor revizora. Najčešće se pominju dve takve situacije i to:

1. kada se revizor imenuje prvi put, i
2. u situacijama kada dođe do praznine u reviziji.

Na primer, kad jednom revizoru prestane angažman iz bilo kog razloga, menadžer tada imenuje novog. Ova imenovanja treba kasnije da budu verifikovana od strane deoničara.

Revizora u slučajevima koji su definisani zakonom, mogu imenovati i nadležni sudski organi. Državni organi imenuju revizore u javnim preduzećima, odnosno u preduzećima gde je država većinski svojinski vlasnik.

Revizora imenuju sudski organi u situacijama sudskih istražnih postupaka, vođenja sudskih parnica i sl. Takva imenovanja revizora su jednokratna i završavaju se okončanjem posla koji mu je bio stavljen u zadatak, dakle ne odnose se na finansijski izveštaj.

Revizorske usluge se uvek izvode uz naknadu. Visinu naknade i dinamiku plaćanja usvaja onaj ko imenuje revizora, znači deoničari, direktor, državni sektor ili sudski organi. Ima slučajeva kad se pravo utvrđivanja naknade prenosi na menadžera. Obaveza je preduzeća da u godišnjem izveštaju iskaže iznos novčanih sredstava, koji se isplaćuje revizoru.

Kad prestaje revizorov angažman kod klijenta?

Angažman može da prestane završetkom ugovorenog posla, tj. da se dalje ne produžava. Angažman može da prestane otkazom od strane klijenta ili otkazom revizora.

U slučaju kad angažman prestaje posle završetka ugovorene revizije izveštava se skupština deoničara na kojoj revizor prisustvuje. Novi angažman za sledeću godinu obavlja se po uobičajenoj proceduri.

Klijent ima pravo da u svako vreme revizoru otkáže angažman, bez obzira na ugovor koji je prethodno potpisan. Otkaz revizoru mogu da daju deoničari. Direktori ne mogu dati otkaz revizoru bez akcionara. Otkazivanje angažmana revizoru u toku godine je redak slučaj.

Otkaz revizoru u toku godine uručuje se u pisanoj formi. Na odluku o otkazu, revizor se može pismeno žaliti skupštini deoničara. Pored toga, revizor može da prisustvuje skupštini koja raspravlja o njegovom otkazu i da izloži svoj stav. Odluka skupštine deoničara je konačna.

Revizor ima pravo da klijentu podnese otkaz angažmana. Ostavka se dostavlja u pisanoj formi. U izjavi se navode sve okolnosti i činjenice koje su dovele do prekida, za koje revizor oceni da su relevantne i sa kojima vredi upoznati organ koji ga je imenovao. Preduzeće može da se na otkaz žali sudu. Kad se angažman prekida ostavkom revizora, obično se saziva vanredna skupština deoničara. Na skupštini revizor može da usmeno izloži sve što smatra da je bitno za rešenje konfliktne situacije. Skupština o otkazu ili ostavci revizora donosi odluku. U slučaju prekida, imenuje se novi revizor po uobičajenoj proceduri.

6.2. Upoznavanje sa klijentom

Revizori moraju imati dovoljno znanja o klijentu i njegovom okruženju ukoliko žele da njihovo izraženo mišljenje odražava stvarnu situaciju. Revizorovo znanje o klijentovom poslovanju uključuje spoznaju za: tip delatnosti u koju spada klijent, vrstu proizvoda i usluga, strukturu kapitala, karakteristike i strukturu proizvodnje, kanale distribucije, kanale nabavke i slično. Pored toga revizor ima interes da sazna i cene, uticaj opštih ekonomskih uslova na poslovanje, uticaj državnih propisa, brzinu i uticaj promene tehnologija, računovodstvenu praksu, konkurenciju, trendove razvoja, položaj klijenta u grani i sl.

Za upoznavanje klijenta revizor treba da razmotri i faktore iz okruženja kao što su: zavisnost od izvora sirovina i materijala, broj i veličinu dobavljača, stabilnost cena, poštovanje kvaliteta proizvoda, raspoloživost usluga.

Faktori iz okruženja daju opšti ambijent u kom klijent privređuje. U spoznatom okruženju revizoru je interesantno da zna kakva je struktura vlasništva kapitala kod klijenta, tj. pod čijom je kontrolom kapital (direktora, akcionara, zaposlenog osoblja).

Revizori za prikupljanje prethodnih informacija koriste više izvora informacija kao što su publikacije profesionalnih udruženja, razni vodiči, publikacije državnih organa, statističke publikacije, komunikacija sa prethodnim revizorom, prethodni revizorski izveštaji. Pored ovih formalnih izvora informacija revizorima su od koristi neformalne diskusije između revizora i klijentovog osoblja. Iz tih razgovora dobijaju se informacije o razvoju klijenta, veličini klijenta, finansijskim izveštajima i sistemu interne kontrole kod klijenta.

Revizor prikuplja informacije koje mu pomažu da razume klijentov posao i identifikuje karakteristične iznose u finansijskim izveštajima. To su poređenja finansijskih izveštaja sa istim iz prethodnih godina koje obezbeđuju osnovu za procenu rizičnih područja, tj. identifikaciju oblasti poslovanja i promena koje treba naglasiti tokom angažmana. U tom smislu su interesantna i poboljšanja koja su uvedena u tekućoj godini. Analitičkim procedurama se utvrđuju neobične fluktuacije i nekonzistentnosti u prethodnim godinama. Cilj provođenja analitičkih procedura je minimiziranje rizika revizije i optimizacija rada revizije. Analitičke procedure pomažu revizorima da sačine efikasne planove revizije.

Analitičke procedure omogućuju da se na osnovu zadovoljavajućih rezultata revizije u prethodnim godinama planira minimum rada za analizu transakcija tekuće godine ili da se planira povećani obim rada što će angažovati više vremena i izazvati povećane troškove inicijalne revizije.

Za potrebe planiranja revizije, revizor treba da se upozna sa pravnim i zakonskim ambijentom klijenta i njegove delatnosti. U tom smislu može obaviti razgovor sa rukovodstvom klijenta i pregledati relevantne zakone i druge propise koji nemaju direktan uticaj na finansijski izveštaj.

Još jedan značajan preliminarni korak za planiranje revizije je obilazak klijentovih poslovnih prostorija, proizvodnih prostora, skladišta sirovina i materijala, skladišta gotovih proizvoda. Znanje koje steknu ovim pregledom pomoći će revizorima da razumeju poslovanje klijenta i da planiraju koliko osoblja i vremena će biti potrebno za reviziju.

Obilazak klijenta omogućava revizorima informacije iz prve ruke o: tipovima i metodama interne kontrole koji se koriste kod prijema sirovina i materijala, proizvodnim postupcima i tehnologijama, prevozu gotovih proizvoda i drugom. Pregledom se uočavaju lokacije računovodstvenih evidencija. Obilaskom se stiče vizuelno organizaciona struktura klijenta i upoznavanje zaposlenog osoblja. Saznanja stečena u obilasku klijenta revizor obavezno evidentira u svoje radne papire.

U obilasku se obično vode razgovori sa klijentom i njegovim osobljem. Razgovori uključuju pitanja o prirodi, svrsi i obimu revizije što je koristan korak u izbegavanju nesporazuma između revizora i klijenta.

Razumevanje između klijenta i revizora uzimajući u obzir obim istraživanja i stanje računovodstvenih dokumenata od prvog dana je značajan korak u planiranju revizije. Revizija se ne radi iz razloga da se pronađe neka nedokumentovana i nepotpuna transakcija. Klijenta treba upoznati o potrebi revizorskog ispitivanja za obostranu dobit.

U preliminarnim pregovorima i planiranju treba voditi računa o tome šta klijentovo osoblje može učiniti za pripremu revizije. Klijentovo osoblje treba da ima sređenu i ažuriranu dokumentaciju sa danom dolaska revizora. Revizori mogu pripremiti radne papire i verifikovati ih, a osoblje klijenta ih popunjava što će smanjiti troškove revizije i osloboditi revizora rutinskih poslova. Ima slučajeva da klijentovo osoblje priprema radne papire za reviziju. Takvi radni papiri mogu se prihvatiti uz prethodno preispitivanje i testiranje od strane revizora.

6.3. Razvijanje globalne strategije revizije

Posle sticanja saznanja o klijentovom poslovanju i provedenih analitičkih procedura revizor treba da formuliše globalnu strategiju za predstojeći angažman. "Najbolja revizorska strategija je pristup koji rezultira najefikasnijom revizijom tj. efikasna revizija koje će se obaviti uz najniže troškove po klijenta".¹¹ U formiranju strategije revizije revizor mora planirati da li će koristiti statistički uzorak ili tehnike koje se koriste u kompjuterskom procesiranju podataka i predvideti koja će od njih dati bolje dokaze. Na osnovu saznanja o klijentu strategija treba da predvidi odgovarajući nivo iskustva revizorskog osoblja kojem će zadaci biti povereni. Strategijom se takođe određuje i mogućnost angažovanja eksperata ili drugih revizora.

U razvijanju globalne strategije revizori moraju uzeti u obzir odgovarajući nivo materijalnosti i rizika revizije. Materijalnost u strategiji je revizorov preliminarno utvrđen najniži nivo mogućeg pogrešno donetog zaključka koji verovatno može uticati na zaključke svih korisnika finansijskih izveštaja. Rizik revizije u globalnoj strategiji je mogućnost da se pogrešan materijalni zaključak može pojaviti u finansijskom izveštaju a da revizor ne otkrije grešku provodeći revizorsku proceduru. U razvijanju strategije revizori moraju uzeti u obzir faktore koji utiču na rizik revizije.

¹¹ Prema: W. B. Meigs: Principles .. op. cit. , str. 126

U razvijanju strategije revizori moraju proceniti širinu inherentnog rizika i rizika kontrole za svaki finansijski izveštaj i tek tada planirati odgovarajuću revizorsku proceduru da se smanji rizik detekcije na odgovarajući nivo. Tako će biti manja mogućnost da revizorsko mišljenje bude materijalno pogrešno. Revizori moraju posebno da budu oprezni u razmatranju finansijskih izveštaja u kojima je primenjena šira lepeza računovodstvenih metoda.

Revizori u globalnoj strategiji moraju znati da li su neophodne računovodstvene procedure urađene na odgovarajući način. Ovo se posebno odnosi na konzistentnost računovodstvenog procenjivanja.

Primena više računovodstvenih metoda komplikuje transakcije koje uzimaju u obzir računovodstveno procenjivanje o čemu revizor u razvijanju strategije vodi računa. Globalna strategija revizije zavisi od veličine klijenta i poznavanja klijentovog poslovanja. Razvijanje globalne strategije zahteva visok nivo revizorskog znanja i iskustva.

6.4. Plan i program revizije

Razvijanje globalne strategije revizije izvodi se planiranjem revizije. Revizor treba da sačini plan revizije za svakog klijenta. U slučajevima kad se revizija izvodi više godina uzastopno kod istog klijenta plan revizije može biti sačinjen u osnovnim napomenama, ali ga nikako ne treba izostaviti. Svaku reviziju treba planirati. Međunarodni standard revizije 300 - Planiranje revizije finansijskih izveštaja upućuje revizora "... da planira reviziju da bi se angažovanje izvršilo na efikasan način."¹²

Plan revizije obezbeđuje usmeravanje pažnje na odgovarajuće oblasti revizije, identifikaciju područja gde se očekuju potencijalni problemi i u celini obavljanje poslova revizije na ekspeditivan način.

Plan revizije je važan i efikasan instrument kontrole izvođenja revizije, usmeravanja rada i kontrole saradnika. Planom revizije treba predvideti potrebu i način korišćenja rada drugih revizora i eksperata. Za dobar plan revizije potrebno se upoznati sa klijentom¹³ (njegovim poslovanjem, poslovnim promenama, organizacijom, zaposlenim osobljem i dr).

Revizor prilikom planiranja revizije¹⁴ treba da razmotri pitanja koja se odnose na:

- sistem klijentovih internih kontrola,
- prirodu, vreme i obim postupaka za procenu rizika
- prirodu, vreme i obim postupaka za procenu materijalnosti,
- prirodu, vreme i obim suštinskih testova revizije,
- koordinaciju, usmeravanje, nadzor i pregled,
- opšta pitanja.

Plan revizije treba da bude sačinjen pre početka rada kod klijenta. Plan revizije može u toku angažmana biti menjan kad se javljaju neki neplanirani problemi ili kad se u toku ocene pouzdanosti internih kontrola konstatuju područja koja zahtevaju manji ili veći revizorski rad.

Plan revizije je dokumentovana podloga koja je od koristi u toku revizije od momenta prihvatanja angažmana do izrade revizorskog izveštaja. Zbog važnosti plana, revizor u planu treba da predvidi sledeće:

¹² Međunarodni standardi revizije ..., op. cit. str. 427

¹³ Vidi: Međunarodni standardi revizije ..., op. cit. str. 427-435

¹⁴ Vidi: Međunarodni standardi revizije ..., op. cit., str. 430-431

- odredi potreban broj revizorskog osoblja,
- proceni materijalnost i rizik revizije,
- proceni verovatno područje grešaka i kriminalnih radnji (kritične oblasti revizije),
- utvrdi povezana lica,
- izvede priliminarne analitičke postupke,
- proceni troškove izvođenja revizije.

Revizorske firme trebaju osigurati kompetentno osoblje sa adekvatnom obukom i praktičnim iskustvom. Broj izvršilaca koji će se angažovati uz rukovodioca tima determinisan je veličinom klijenta, složenošću poslovnih promena i vremenom koje im je na raspolaganju. Za posebne delatnosti kao što su bankarstvo ili osiguranje ili kad je računovodstveni obuhvat podataka u potpunosti podržan kompjuterskim sistemom angažovano revizorsko osoblje mora posedovati visok nivo profesionalnih zvanja.

Planom revizije predviđa se i angažovanje specijalista eksperata za posebne probleme iz oblasti pravne prirode, geologije, aktuarstva, tehničko-tehnoloških problema i dr. To su oblasti koje nisu u okviru računovodstva i revizije. Angažovanje eksperata treba planirati kao i rad kojih se od njih očekuje u skladu sa Međunarodnim standardima revizije.¹⁵

Materijalnost i rizik revizije su najvažnija načela koja utiču na obim i vreme revizije, pa zbog toga moraju biti procenjeni pri planiranju revizije. Procena materijalnosti na nivou planiranja je preliminarne procena i ona utiče na postupke revizije i obim suštinskih testova. Pored ocene materijalnosti revizor u planiranju procenjuje da li postojeći klijentov sistem interne kontrole može sprečiti potencijalne greške. Nivo pouzdanosti klijentovog sistema interne kontrole determiniše nivo kontrolnog rizika.

Procenjeni kontrolni rizik u planu revizije za članove revizorskog tima ima karakter uputstva za prikupljanje dokaza i utiče na nivo rizika detekcije.

Područje verovatnih grešaka, nepravilnosti i kriminalnih radnji u planu revizije treba biti naznačeno kao skretanje pažnje članovima revizorskog tima. Mogućnost planiranja greške ili kriminalne radnje nije jednostavna. Ako revizor na osnovu već sakupljenih informacija može proceniti sa visokim stepenom verovatnoće da postoje greške, a posebno kriminalne radnje on treba da razmotri mogućnost povlačenja iz angažmana ili da analitičkim procedurama i drugim suštinskim testovima prikupi dovoljno relevantnih i pouzdanih dokaza na osnovu kojih može izraziti merodavno mišljenje.

Međunarodni standard revizije 240 "Odgovornost revizora u vezi sa prevarama u reviziji finansijskih izveštaja",¹⁶ određuje da "... prilikom planiranja i obavljanja revizijskih postupaka u cilju smanjenja revizorskog rizika na prihvatljivo nizak nivo, revizor treba da uzme u obzir rizik od materijalno pogrešnih iskaza u finansijskim izveštajima usled kriminalne radnje".

Greška se odnosi na nenamerne pogrešne iskaze ili propuste koji su vidljivi i mogu se ispraviti. Greška po pravilu nije učinjena sa namerom. Primeri takvih grešaka su:

- greške u obradi računovodstvenih informacija,
- greške u računovodstvenim procenama,
- pogrešne interpretacije,
- pogrešna primena računovodstvenih načela.

¹⁵ Međunarodni standardi revizije...op. cit., str. 649-663

¹⁶ Međunarodni standardi revizije..., op. cit., str. 366

Pored grešaka koje se nenamerno ili slučajno učine kod klijenta se mogu pojaviti i nepravilnosti koje su izvedene sa namerom i učinjene su zbog grubih previda, nepoštovanja zakonske i profesionalne regulative ili pod pritiskom rukovodstva.

Za greške i kriminalne radnje odgovorno je rukovodstvo klijenta. Revizor ne može snositi odgovornost za greške i kriminalne radnje.

Dobra osmišljena revizija ne mora otkriti nepravilnosti pogotovo ako su one namerno izvedene, pogotovo što revizija ne zahteva proveru autentičnosti dokumenata. U slučajevima kad postoje indicije za nepravilnosti (namerne greške) planom revizije se treba skrenuti pažnja na dužnu pažnju i profesionalnu opreznost, kako bi se steklo razumno uverenje da će se značajne greške otkriti. Profesionalna opreznost i dužna pažnja znače da revizor treba biti objektivan i nepristrasan bez pretpostavki da li je rukovodstvo klijenta iskreno ili ne.

Kriminalne radnje su "... namerni akti izvršeni od strane jednog ili više lica, koja su na rukovodećim položajima, odgovorni za upravljanje, zaposlena ili treća lica, uključujući i obmanjivanje, u cilju sticanja nepravde ili protivzakonite koristi".¹⁷

Kriminalne radnje su najčešće:

- falsifikovanje dokumentacije,
- protivpravno prisvajanje sredstava,
- sprečavanje ili propuštanje registrovanja poslovnih događaja,
- knjiženje fiktivnih poslovnih događaja,
- pogrešna primena računovodstvenih politika.

Kad revizor proceni da postoje indicije za kriminalnu radnju treba upozoriti članove tima na nivo suštinskih testova. U slučaju da se kriminalne radnje utvrde, revizor je dužan da sa nalazom upozna rukovodstvo klijenta. Ako rukovodstvo ne preduzme odgovarajuće mere povodom kriminalnih radnji, revizor će izdati odgovarajuće mišljenje ili odustati od angažmana. U nekim zemljama revizor je u skladu sa zakonskom regulativom dužan da o kriminalnoj radnji izvesti nadležne pravosudne organe, jer je zakonska obaveza za revizora stariji akt od pravila profesionalne etike o čuvanju poslovnih informacija.

Povezana pravna lica je važno identifikovati u postupku planiranja revizije zato što postoji mogućnost da ona ne posluju prema svom najboljem interesu. Povezana pravna lica u Međunarodnim računovodstvenim standardima su definisana kao povezani subjekti. Subjekti se smatraju povezanim ako jedan subjekt ima mogućnost da vrši kontrolu nad drugim subjektom ili da ima značajan uticaj na donošenje finansijskih i drugih odluka. Kad se povezana pravna lica identifikuju, revizori treba da dobiju njihova imena i u planu predvide da se poslovnim događajima posveti adekvatna pažnja. Međunarodni revizorski standard 550 "Povezani subjekti" revizorima pruža smernice u vezi sa identifikovanjem povezanih pravnih lica, postupcima revizije u tom slučaju i mišljenjem revizora o finansijskim izveštajima.

Analitički postupci su vrlo korisni u fazi planiranja revizije. U ovoj fazi revizorskog rada oni obezbeđuju revizoru da bolje razume komitentove poslovne događaje i da identifikuje područje gde se greška najverovatnije očekuje.

Međunarodni standard revizije 520 "Analitički postupci" daje revizorima potrebne smernice. Revizor treba da primeni analitičke postupke u fazi planiranja. Analitički postupci u fazi planiranja revizije kao pomoćno sredstvo za razumevanje poslovanja i identifikovanje oblasti sa potencijalnim

¹⁷ Međunarodni standardi revizije..., op. cit., str.366

rizikom mogu ukazati na aspekte poslovanja za koje revizor nije znao. To treba da mu omogući da utvrdi prirodu, vreme i obim postupaka revizije.

Procena troškova revizije koja će se izvoditi kod komitenta, određena je prethodnim elementima plana tj. obimom revizije, nivoom dokaza, obimom sprovođenja suštinskih testova, potrebnim vremenom za angažovanje revizorskog tima. Procena troškova u planu je potrebna, jer svaka revizija treba biti efikasna i ekonomična.

Plan revizije u prvi plan ističe prirodu angažmana. On je dokumentarna podloga za razvijanje programa revizije.

Program revizije je "... detaljna lista objašnjenja specifičnih revizorskih procedura koje treba da se provedu u toku revizorskog angažmana. Program obezbeđuje osnovu za raspoređivanje osoblja i određivanje posla koji treba obaviti. Programi se rade za svaki angažman posebno"¹⁸. Program revizije služi kao koristan instrument raspoređivanja i kontrolisanja rada revizora. Njime se određuje broj izvršilaca i proporcije vremena koje su potrebne za pojedinačne poslove i za pojedinačno osoblje. Instrukcije u programu revizije osiguravaju da glavni koraci u toku revizije neće biti izostavljeni.

Program za manje iskusno revizorsko osoblje predstavlja veoma korisnu instrukciju, a revizorima koji su planirali reviziju omogućava da se posvete pitanjima koje zahtevaju veće analitičke sposobnosti, profesionalno znanje i kontrolu ostalog osoblja. Program revizije ustanovljava procedure koje moraju da se sprovedu kako bi se revizija ostvarila.

Program se u toku realizacije može modifikovati. Promene su najčešće u slučajevima kada se u toku angažmana utvrde slabosti internih kontrola. Slaba interna kontrola ili slabiji deo interne kontrole nekog procesa zahteva širi obim revizije nego što program zahteva. Ako su interne kontrole dobre onda će se broj testiranja moći zadržati na planiranom nivou.

Svaka aktivnost u planu i programu revizije zahteva određeno vreme za realizaciju. Procenjeno potrebno vreme koje je neophodno za svaki nivo revizije i za svaki korak revizije naziva se budžet vremena. Određivanjem potrebnog vremena za ispitivanje približava se problem ispitivanja osoblju, odnosno predodređuje težina i važnost područja ispitivanja. Vremenskim rasporedom se meri i efikasnost rada revizora. Određivanje potrebnog vremena, za pojedine korake eliminiše mogućnost da revizori sa profesionalnom reputacijom ili stabilni odnosi sa klijentom utiču na skraćivanje procedura (prečica) u sprovođenju revizije.

6.5. Proces revizije

Provođenje planom i programom predviđenih aktivnosti od strane revizora predstavlja proces revizije. Revizorske aktivnosti variraju od klijenta do klijenta i od revizora do revizora. Osnovni koraci u svakom angažmanu revizije nakon planiranja revizije su:

- izvođenje kontrolnih testova,
- vrednovanje rezultata kontrolnih testova radi donošenja odluke o eventualnoj izmeni prirode, vremena i obima suštinskih testova, i
- izvođenje suštinskih testova.

Od pouzdanosti internih kontrola zavisi širina revizorskog posla koji treba da se sprovede u toku jednog revizorskog angažmana. Pre nego što revizori utvrde pouzdanost internih kontrola neophodno je

¹⁸ W. B Meigs: Principles ... op. cit. , str. 141

da upoznaju i razumeju kako taj sistem funkcioniše, koje procedure se obavljaju, ko ih obavlja, koji su efekti kontrole i kako se oni sprovode, koji dokumenti postoje. Ocena pouzdanosti interne kontrole klijenta je prvi korak u izvođenju revizije. Revizori informacije o internoj kontroli dobijaju iz intervju sa klijentovim osobljem, pregledom radnih papira i izveštaja iz prethodnih godina.

U oceni pouzdanosti internih kontrola revizori posmatraju specifične transakcije kod klijenta kao što su: prodaja, kupovina, proizvodnja, naplata, finansiranje i sl. Transakcija prodaje npr. obuhvata procedure koje se koriste kod prijema narudžbe ili zaključivanja i dinamike ugovora, dispozicije za isporuku, način otpreme, ispostavljanje računa, beleške u knjizi izlaznih računa, reklamacije, naplata, način razduženja u skladištu, skladišnu evidenciju i sl. Navedeni primer je jedna transakciona grupa. Revizori u razmatranju transakcija opisuju sistem i evidentiraju da u radnim papirima revizije. Opis funkcionisanja internih kontrola obično se beleži u formi blok-dijagrama mada se mogu opisati rečima ili u obliku upitnika.

Posle analize pouzdanosti i strukture interne kontrole revizori procenjuju da li je interna kontrola pouzdana da otkrije i ispravi materijalne greške. Revizori na taj način ustvari prave ocenu rizika kontrole. Ako je procena revizora da je interna kontrola nepouzdana (slaba) i postoji velika mogućnost da greške neće biti otkrivene ili otklonjene, tada je rizik kontrole visok i revizori se ne mogu osloniti na interne kontrole. U takvim situacijama revizori koriste suštinske testove kako bi revizijski rizik sveli na prihvatljiv nivo. Ukoliko revizori konstatuju da je sistem interne kontrole efikasan u uočavanju i otklanjanju grešaka revizor može odlučiti koje će računovodstvene kontrole testirati. Time se završava faza planiranja i priprema se faza izvođenja revizijskih testova na terenu tj. kod klijenta.

Revizori sprovode kontrolne testove da bi utvrdili da li su ključne procedure interne kontrole dizajnirane i izvedene na pravi način. Svrha ovih testova je da obezbedi da će svaka promena biti evidentirana u računovodstvenim dokumentima.

Pri testiranju kontrolne procedure revizori obično koriste uzorak posmatranih dokumenata. Test interne kontrole meri efikasnost kontrolnih procedura. Ako test na uzorku pokaže određene manjkavosti u računovodstvenom postupku revizori će biti oprezni u vezi mogućih materijalnih grešaka u posmatranoj transakciji.

Posle kompletiranja testova kontrole, revizori mogu ispitati rizik kontrole bazirane na rezultatima testova. Na osnovu tih rezultata revizori određuju prirodu, širinu i vreme za suštinske testove. Suštinski testovi su testovi bilansiranja računa i transakcija dizajnirani da otkriju sve materijalno pogrešne zaključke. Obim suštinskih testova determinisan je nivoom pouzdanosti internih kontrola i kontrolnim rizikom. Suštinski testovi se intenzivno provode u oblastima gde je utvrđeno da su interne kontrole slabe odnosno nivo kontrolnog rizika visok.

Ako revizori otkriju značajne nedostatke u klijentovoj internoj kontroli sa nalazom trebaju upoznati klijenta. O značajnim slabostima u internoj kontroli treba obavestiti direktno komitet za reviziju ili glavnog menadžera. Obaveštenje o slabostima i sugestije za poboljšanje sistema internih kontrola izrađuje se u vidu Pisma rukovodstvu. Sugestije i predloge revizora menadžment treba respektovati i iste implementirati u toku poslovne godine.

U fazi završavanja revizije od naročite je važnosti koordinacija revizora i klijenta. Revizor sa osobljem klijenta utvrđuje datume završetka revizije, finalizira radne papire i njihov raspored. Koordinacija u ovoj fazi važnija je nego u prethodnim, pošto se rad mora završiti na vreme u cilju kompletiranja izveštaja.

6.6. Formiranje mišljenja i izrada revizorskog izveštaja

Poslednji dan kompletiranja i izvođenja revizorskih procedura smatra se za dan završetka revizije. Za formiranje mišljenja revizor mora prvo pregledati sve radne papire u vezi angažmana kako bi bio siguran da su sve procedure revizije prema globalnoj strategiji, planu i programu provedene. Na osnovu impresija iz radnih papira, revizor se odlučuje za tip mišljenja koje će izdati. Revizorski izveštaj se priprema precizno i zahteva od revizora suptilna rasuđivanja. Revizori izveštaj, na osnovu nalaza zabeleženih u radnim papirima, revizori definišu u razumnom periodu (sedam do deset dana od poslednjeg dana provođenja revizorskih procedura). O revizorskom izveštaju detaljno ćemo raspravljati u posebnom delu knjige.

6.7. Radni papiri revizije (dokumentacija)

Radni papiri¹⁹ su sredstva od vitalnog značaja za rad revizora. Zbog toga je bitno da radne papire kreiraju kompetentni i iskusni revizori. Dobro dizajnirani radni papiri mogu se koristiti kao efikasan instrument u organizovanju revizije. Radni papiri revizije su veza između klijentovih računovodstvenih procesiranja, internih kontrola i revizorskog izveštaja. U njima je sadržan sav posao urađen od strane revizora. Radni papiri obezbeđuju dokumentacionu osnovu za formiranje mišljenja i izradu revizorskog izveštaja o finansijskim izveštajima klijenta.

Specifična količina, oblik i sadržaj radnih papira razlikuje se od jednog do drugog angažmana. Radni papiri za velike klijente su sigurno mnogo ekstenzivniji nego za male. Revizorov stav o kvantitetu, obliku i sadržaju radnih papira za određeni angažman donosi se na osnovu:

- prirode angažmana,
- prirode revizorovog izveštaja,
- prirode finansijskog izveštaja, rasporeda ili drugih informacija o kojima revizor izveštava,
- prirode i uslova klijentovih računovodstvenih informacija,
- nivoa pouzdanosti sistema internih kontrola,
- potrebe za superviziju i pregled izvršenog rada.

Radni papiri ostaju u arhivi revizora i vlasništvo su revizora. U nekim državama revizor je zakonom određen kao vlasnik radnih papira. Međutim, prava revizora u pogledu vlasništva su ograničena etičkim pravilima koja zabranjuju obelodanjivanje poverljivih klijentovih informacija bez konkretnog dopuštenja klijenta. Budući da su radni papiri revizije visoko poverljive prirode, oni moraju biti valjano čuvani u toku obavljanja revizije i posle završetka revizije i izražavanja mišljenja revizije.

Radni papiri revizije moraju biti tako dizajnirani da sadrže apsolutno sve informacije koje su relevantne za izražavanje mišljenja o finansijskom izveštaju klijenta.

Radni papiri revizije obezbeđuju:

1. Koordinaciju posla revizije jer reviziju nikad ne izvodi jedno lice. Rad više osoba koordinira se preko radnih papira. Putem radnih papira utvrđuje se odgovornost osoblja za kompletiranje različitih radnih papira. Radni papiri omogućavaju da jedna osoba započne deo revizorskog posla, a druga nastavi. Koordinacija i razumevanje značaja radnih papira obezbeđuje se kroz

¹⁹ Radni papiri revizije u Međunarodnim standardima revizije definisani su kao "dokumentacija". Vidi: Međunarodni standard revizije 230 "Revizijska dokumentacija" ...op. cit., str. 350-354

- dijagram toka radnih papira.
2. Radni papiri su instrument kontrole i nadzora nad radom osoblja angažovanog u reviziji. Radni papiri su potvrda da su procedure predviđene programom revizije provedene. Ako pak nisu sve procedure provedene osoblje se može uputiti na provođenje ponovnog postupka i kompletiranja radnih papira. Svaki popunjen radni papir je odogovornost osobe koja ga popunjava i potpisuje.
 3. Radni papiri revizije su podrška izveštaju revizije jer oni sadrže adekvatne dokaze i poziv na dokumentaciju koji su za revizora dovoljno ubedljivi da formira tip mišljenja o finansijskom izveštaju. Radni papiri revizije obezbeđuju sigurnost da je revizorski izveštaj dokumentovan i opravdan i da revizor neće doći u situaciju da formira neargumentovano mišljenje koje će šteti revizoru i klijentu.
 4. Radni papiri revizije su glavno sredstvo putem kojeg revizori mogu dokumentovati da je njihovo ispitivanje u skladu sa standardima revizije. Radni papiri dokumentuju pravilno planiranje, pravilnu kontrolu rada, dobro razumevanje interne kontrole i da je sakupljeno dovoljno kompetentnog dokaznog materijala koji je dovoljna osnova za zaključivanje.
 5. Radni papiri revizije obezbeđuju zdravu vezu između prethodne revizije i planiranja novog revizijskog angažmana. Radni papiri pružaju veoma korisne informacije posebno o internim kontrolama, integritetu menadžmenta, nekim posebnim pitanjima i sl. Neki radni papiri iz prethodne revizije u tekućoj se samo aktueliziraju (npr. dokazi o vlasništvu, promene u sistemu internih kontrola i sl.). Radni papiri prethodnih godina obično služe kao osnovni model koji se prema planu i programu prilagođava. Revizija u tekućoj godini se obično obavlja efikasnije nego u prethodnoj, jer se prethodni radni papiri modifikuju ili osavremenjuju. Da bi sve relevantne informacije bile sadržane u radnim papirima revizorima je omogućen slobodan pristup svim informacijama. Revizor ne može obelodanjivati sadržaj radnih papira bez saglasnosti klijenta osim u posebnim slučajevima kao što su npr. zahtevi sudskih organa.
 6. Radni papiri kao glavni instrument o obimu korišćenih procedura i prikupljenih dokaza su odgovornost revizora. Dobro dizajnirani radni papiri su zaštita revizora. Zbog toga se brižljivo čuvaju i kritički pregledaju na početku i na kraju revizije sa ciljem da se dorade kako bi bili što adekvatniji procesu revizije.

Radni papiri ukazuju na to da li su poštovani standardi tj. da li je:

- rad adekvatno planiran, izvršena supervizija i nadgledan rad saradnika,
- struktura interne kontrole uzeta u obzir kao osnov za određenje nivoa do kojeg su potrebni suštinski testovi,
- dokumentacija revizije prikupljena, odgovarajuće procedure primenjene, i prikupljeno dovoljno kompetentnog dokaznog materijala, koji čini razumnu osnovu za mišljenje.

Da bi se obezbedilo razumevanje i minimiziranje vremena pripreme radni papiri trebaju biti jasni, koncizni i pre svega, nedvosmisleni. Sam obim radnih papira ne znači mnogo - kvantitet ne može biti zamena za kvalitet. Međutim, informacije sadržane u radnim papirima su značajani jer su, pre svega, podrška revizorovom mišljenju što pretpostavlja osnovno sredstvo za ispoljavanje dužne pažnje.

Revizorov opšti kriterij za određivanje da li nešto dokumentovati u radnim papirima proizilazi iz namene radnih papira. Neku stavku, koja na prvi pogled nije materijalne prirode, treba dokumentovati i uključiti u radne papire ako pomaže revizoru u vođenju rada ili obezbeđuje važnu podršku njegovom mišljenju.

Nema standardnih obrazaca za prezentaciju svih radnih papira i oni se razlikuju po revizorskim firmama. Čak se i fizički oblik radnih papira razlikuje. Formalni oblik nije od naročite važnosti. Međutim, treba ih složiti po logičnom sledu i indeksirati kako bi se omogućio lagan pristup traženim informacijama.

Godinama su se radni papiri pripremali ručno, pohranjivali i koristili kao jedina kopija zapisa revizije. Međutim, sa primenom kompjutera većina revizora danas priprema i čuva radne papire na kompakt ili hard disku.

Kreiranje, obrada i čuvanje radnih papira uz podršku savremenih kompjutera obezbeđuje:

1. znatno lakšu manipulaciju podacima,
2. značajno smanjen prostor za čuvanje, umanjeње troškova čuvanja,
3. brzo i jednostavno procesiranje podataka.

Mnoge revizorske firme i softverske kuće razvile su automatizovane programe radnih papira. Oni obezbeđuju tabelarne formate za odabrane oblike radnih papira. Poslovi kreiranja i unosa podataka kad se radi manuelno oduzimaju najviše vremena, kao i česte greške i njihovo ispravljanje. U situaciji kada revizor koristi računar sve to se izvršava za kratko vreme, precizno i to "pritiskom na taster kompjutera".

Bez obzira da li revizor radne papire priprema i popunjava ručno ili uz pomoć kompjutera njihova namena i funkcija su nepromenjeni. Za konačno donošenje zaključka o finansijskom izveštaju način obrade radnih papira (ručno ili kompjuterski) nije relevantan. Način obrade radnih papira doprinosi efikasnosti rada revizije i optimiziranju vremena potrebnog za prikupljanje dokaza. Treba napomenuti da se primenom računara budžet vremena prestrukturira u korist priprema i projektovanja radnih papira.

Sadržaj radnih papira. Revizor treba da sačini radne papire koji su potrebni u meri koja obezbeđuje ukupno razumevanje, izvršavanje revizije i formiranja mišljenja revizije. Sadržaj radnih papira nije unificiran i razlikuje se od angažmana do angažmana. Radni papiri obično sadrže:

- informacije o organizacionoj strukturi klijenta
- strategiju i plan revizorskog angažovanja
- procenu inherentnog rizika
- procenu pouzdanosti sistema internih kontrola (kontrolni rizik)
- analize i procena „kritičnih područja revizije“
- područje i obim suštinskih testova
- plan upustava i dokaze o nadgledanju rada saradnika
- izveštaj drugih u reviziji finansijskih izveštaja
- prepisku sa klijentom
- izjavu rukovodstva (pismo o prezentaciji)
- značajni zaključci revizora o bilansnim pozicijama
- finansijski izveštaj koji je bio predmet revizije i
- izveštaj revizora

Radni papiri o reviziji finansijskog izveštaja po sadržaju trebaju biti tako organizovani da na osnovu informacija koje sadrži revizor sa iskustvom koji nije učestvovao u postupku revizije može da razume prirodu, obim revizije, primenjene postupke i procedure, rezultate revizorskog istraživanja i izraženi nivo uveravanja.

Organizacija i čuvanje radnih papira. Kompletirani radni papiri revizije koji se odnose na određeni angažman vlasništvo su revizora i čuvaju se shodno zakonu koji regulišu način i uslove

čuvanja dokumentacije. Revizori radne papire kompletiraju i čuvaju u dosijeu. Uobičajeno je kompletiranje i čuvanje tri dosijea i to:

1. Trajni dosije,
2. Tekući dosije,
3. Dosije korespondencije.

Trajni dosije sadrži informacije od trajnog interesa koje su relevantnostne za angažman revizije. Trajni dosije sadrži informacije koje su dobijene prilikom prve revizije i dopunjene relevantnim informacijama iz sledećih angažmana. U tom dosijeu su informacije o osnivanju klijenta, njegovom razvoju, prirodi proizvoda i usluga, organizacionoj strukturi, sistemu internih kontrola, kompjuterskom sistemu klijenta, patentima, licencama, dugoročnim ugovorima, zemljištu, objektima, dugoročnim investicijama, vlasnicima akcija, dugoročnim obavezama i sl. Dokumenti iz trajnog dosijea omogućavaju uštedu vremena, sigurnost u pristupu reviziji i pouzdanost u integritet klijenta. Trajni dosije se nakon završene tekuće revizije ažurira sa informacijama za koje revizor oceni da su za njega relevantne i koje imaju dugoročan karakter.

Svrha formiranja trajnog dosijea je da revizoru omogući:

1. kvalitetno informisanje o klijentu,
2. da novim nosiocima revizije omogući brzo i adekvatno informisanje o klijentu,
3. čuvanje radnih papira i informacija koje su podložne malim ili nikakvim promenama tokom više godina.

Tekući dosije revizori formiraju za godinu u kojoj izvode reviziju. U tekućem dosijeu su radni papiri koji kompletiraju reviziju tekuće godine. Tekući dosije kompletira se postupno u toku godine od administrativnih radnih papira, probnog radnog bilansa, vodećih tabela, usklađenih dnevnika ulaza i ponovnih klasifikacija, analiza računa glavne knjige, usaglašavanja, radnih papira za obračun, dokumenata kao što su zapisnici sa sastanaka, kopije ugovora o obavezama i slično.

U tekućem dosijeu svakom radnom papiru dodeljuje se određena identifikaciona šifra koja omogućava lakši uvid u dosije i veze koje radni papiri međusobno imaju. Šifre za identifikaciju obično se naznačavaju na početku dosijea u legendi. Osim indeksacije, tekući dosije je radi lakšeg pronalaženja potrebnih radnih papira strukturiran na sledeći način:

Prikaz 30.
Organizacija
tekućeg dosijea

U organizaciji radnih papira u tekućem dosijeu polazi se od probnog bilansa koji sumira bilanse računa po glavnoj knjizi, prilagođavanja i reklasifikacije ulaza i daje konačan bilans koji se revizira. Glavna tabela takođe uključuje revizorove zaključke o tome da li su računi pravilno navedeni. Ti zaključci postaju osnov za revizorovo mišljenje o finansijskim izveštajima uzetim u celini.

Korekcije i reklasifikacije su deo radne dokumentacije. Greške u računovodstvenoj dokumentaciji se ispravljaju i nazivaju se usklađivanjima (korekcijama). Ako revizor otkrije da su neke stavke pogrešno procenjene on će predložiti korektivno knjiženje. Korektivna knjiženja se sprovode u klijentovoj računovodstvenoj dokumentaciji, i u probnom bilansu revizora na osnovu vodećih tabela. Reklasifikacije su prikazivanje finansijskih informacija na drugi način. Reklasifikacijom bi trebalo dobiti isti iznos kao pre, ali može doći i do promena. Reklasifikacije mogu uticati na izmene u bilansu uspeha ili bilansu stanja, ali ne mogu na izmene u jednom i drugom istovremeno.

Vodeće tabele predstavljaju vezu između probnog bilansa i konkretnih revizijskih testova. One služe za dekomponovanje salda u probnom bilansu na analitičke račune. Svaki analitički konto koji je prikazan u vodećoj tabeli treba biti podržan odgovarajućim radnim papirima koji pokazuju da su za dati analitički konto izvršene neophodne provere kroz revizijske testove.

Detaljni rezultati revizijskih postupaka su radni papiri kojim revizor dokumentuje većinu obavljenog posla. Radni papiri sa rezultatima rada revizora mogu da sadrže stavove revizora o ispitanim stavkama revizije kao što su sistem internih kontrola, prisustvovanje popisu zaliha, utvrđene greške i sl.

Nakon završetka revizije iz tekućeg dosijea pre nego što se odloži, odrede se relevantne informacije koje su od značaja za trajni dosije. Tim informacijama se ažurira trajni dosije kako bi za sledeću reviziju bio aktuelan, a informacije adekvatne.

Dosije korespondencije sadrži svu korespondenciju sa klijentom, njegovim poslovnim partnerima i pravnim zastupnicima u toku jedne godine (npr. konfirmacije).

Prikaz 31.
Probni bilans

u 000 din.

Imovina	Indeks	Prethodna godina	Oznaka	Tekuća godina	Oznaka	Prilagođavanje				Prilagođeno	Reklasifikacija				Prilagođeno i reklasifikovano
						Duguje	Ozn.	Potražuje	Ozn.		Duguje	Ozn.	Potražuje	Ozn.	
A. Stalna imovina		576,000	x	617,000	w					617,000					617,000
Nematerijalna ulaganja	A	220	x	180	w					180					180
Nekretnine, postrojenja, oprema i biološka sredstva		211,12	x	242,814	w					242,814					242,814
a) Građevinski objekti	B	129,710		140,494				600	2	139,894					139,894
b) Postrojenja i objekti	V	57,230		71,668						71,668					71,668
v) Biološka sredstva	G	24,072	x	30,652	w					30,652					
(...Nastavak probnog bilansa...)															

x Provereno u revizijskim radnim papirima iz prethodne godine
w Provereno u glavnoj knjizi

Prikaz 32.
Vodeća tabela za građevinske objekte

- u 000 din. -

Građevinski objekti	Indeks	Prethodna godina	Oznaka	Tekuća godina	Oznaka	Prilagođavanja				Prilagođeno	Reklasifikovano				Prilagođeno i reklasifikovano
						Duguje	Ozn.	Potraž.	Ozn.		Duguje	Ozn.	Potraž.	Ozn.	
Grad. objekti - Beograd	B-1	48,425	x	66,029	w			600	2	65,429					65,429
Grad. objekti - N. Sad	B-2	29,760	x	26,253	w					26,253					26,253
Grad. objekti - Niš	B-3	32,379	x	24,279	w					24,279					24,279
Grad. objekti - Kraljevo	B-4	19,146	x	23,933	w					23,933					23,933
Grad. objekti, ukupno		129,710		140,494				600		139,894					139,894

x Provereno u revizijskim radnim papirima iz prethodne godine
w Provereno u glavnoj knjizi

Prikaz 33.
Detaljni rezultati
revizijskih
postupaka

Klijent: "Dom" Beograd

Indeks: B - 1

Revizijski test: Provera knjiženja amortizacije grad. objekata u Beogradu

Revizor: Petar Petrović

Šifra	Osnovno sredstvo	Nabavna vrednost	Ispravka vrednosti	Sadašnja vrednost po knjigama	Datum nabavke	Broj mes. za amort.	Stopa amortizacije	Amortizacija	Knjiženo	Razlika za knjiženje	Sadašnja vrednost nakon revizije
921	Prodavnica	1.193.470,00	258.790,00	934.680,00	decembar	0	2,50%	0	0	0	934.680,00
1032	Skladište	1.785.361,50	694.772,08	1.070.589,42	oktobar	2	2,50%	7.355,67	7.355,67	0	1.070.589,42
1837	Fabrička hala	20.392.000,00	4.066,87	20.387.933,13	prethodna godina	12	2,50%	509.800,00	509.800,00	0	20.387.933,13
2083	Silos	4.650.334,31	609.887,89	4.040.446,42	prethodna godina	12	2,50%	116.258,36	116.258,36	0	4.040.446,42
3004	Upravna zgrada	55.445.463,00	17.892.073,34	37.553.389,66	prethodna godina	12	2,50%	1.386.136,58	786.136,58	600.000	36.953.389,66
3986	Montažna zgrada	2.062.731,45	20.770,08	2.041.961,37	prethodna godina	12	2,50%	51.568,29	51.568,29	0	2.041.961,37
		85.509.360,26	19.480.360,26	66.029.000,00							65.429.000,00

Zaključak: Amortizacija vrednosti Upravne zgrade nije adekvatno obračunata. Zbog toga je procenjena vrednost građevinskih objekata za 600.000 dinara, dok je vrednost amortizacije podcenjena u istoj vrednosti.

Prikaz 34.
Knjiženje
prilagodavanja

R. br.	Unos	Indeks	Duguje	Potražuje
1	Zalihe Obaveze prema dobavljačima Knjiženje nabavke koja je izvršena pre datuma bilansa stanja, ali nije bila evidentirana		421,832	421,842
2	Amortizacija Građevinski objekti Dodatno knjiženje amortizacije upravne zgrade	B-1	600,000	600,000

Prikaz 35.
Knjiženje
reklasifikacija

R. br.	Unos	Indeks	Duguje	Potražuje
101	Dugoročne obaveze Kratkoročne obaveze Reklasifikacija dugoročnih obaveza koje dospevaju do jedne godine na kratkoročne		700,000	700,000
102	Dati avansi Obaveza Reklasifikacija obaveza sa dugovnim saldonom na date avanse		18,797	18,797

Pitanja za proveru znanja:

1. Kako izgleda proces jednog tipičnog revizijskog angažmana?
2. Koja pitanja revizor mora da sprovede pre nego što prihvati revizijski angažman?
3. Šta je smisao i namena Pisma o angažmanu?
4. Zašto je planiranje bitno u reviziji?
5. Šta je plan, a šta program revizije?
6. Šta se postiže korišćenjem radnih papira u reviziji?
7. Koje vrste dosijea postoje? Objasnite razliku između njih.
8. Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).
9. Iskustva sa klijentom iz prethodnih godina nisu relevantna za ponovnu reviziju budući da se trenutno stanje poslovnih aktivnosti preduzeća stalno menja.
10. Dokazi o efektivnosti internih kontrola prikupljeni u reviziji prethodne godine mogu se koristiti i u narednoj godini, ako se pre toga ažuriraju.
11. Korišćenje Pisma o angažovanju revizora predstavlja preporuku i način da se izbegne eventualni sudski spor između revizora i klijenta.
12. Radni papiri revizije predstavljaju glavnu informacionu podršku za formiranje mišljenja.
13. Revizor ima obavezu čuvanja radnih papira i odgovoran je za njihovu sigurnost.
14. Revizor procenjuje nezavisnost odmah nakon prihvatanja revizijskog angažmana.
15. Važan korak u prihvatanju revizorskog angažmana je procena integriteta menadžmenta.
16. Revizor ne treba da se konsultuje sa prethodnim revizorom pre prihvatanja angažmana, kako prethodni revizor ne bi uticao na novog revizora.
17. Revizorski angažman se može prihvatiti čak i kada se imenovanje revizora izvrši posle kraja klijentove poslovne godine.
18. Pismo o angažovanju je pismo koje klijent šalje revizoru kako bi ga upoznao sa svojim očekivanjima od revizije.
19. Prvi korak u revizijskom angažmanu je sprovođenje kontrolnih testova.
20. Planiranje revizije je po pravilu neophodno obaviti tri do šest meseci pre kraja poslovne godine za koju se vrši revizija.
21. Pri planiranju revizije potrebno je pripremiti postupke nadzora, usmeravanja i pregleda rada mlađih revizora.
22. Novi revizor, uz odobrenje klijenta, treba da koristi radne papire prethodnog revizora, kako bi uštedeo u vremenu.

Odgovori: 1. N 2. T 3. T 4. T 5. T 6. N 7. T 8. N 9. T 10. N 11. N 12. T 13. T 14. N

Zakružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Revizor prvi kontakt sa klijentom obavlja preko klijentovog Revizijskog komiteta ako je on ustanovljen. Revizijski komitet obično je sastavljen od stručnjaka koji nemaju menadžersku odgovornost, već su zaduženi za sledeće poslove:
 - a. pregled okvira revizije (u Pismu o angažmanu);
 - b. utvrđivanje cene revizorskih usluga;

- c. smenjivanje menadžmenta ako se ne ponaša po zahtevima revizora;
 - d. razmatranje preporuka nezavisnog revizora;
2. Pitanje poverljivosti informacija klijenta je uređeno na sledeći način:
 - a. revizor sve informacije treba čuvati kao poslovnu tajnu;
 - b. s obzirom da revizor ima slobodu u izražavanju mišljenja, pod tom slobodom se podrazumeva i pravo da se iznesu poverljivi podaci klijenta;
 - c. revizor u toku revizije ni ne dolazi do poverljivih informacija;
 - d. revizor ne obelodanjuje ove informacije jer su one beznačajne za širu javnost;
 3. Prihvatanje klijenta je početna faza revizije. Revizori odluku o prihvatanju najčešće donose na osnovu:
 - a. imena klijentovih glavnih akcionara;
 - b. procene sopstvene nezavisnosti u odnosu na klijenta;
 - c. procene integriteta menadžmenta;
 - d. ocene vlastitih mogućnosti da li se klijentu može pružiti valjana usluga;
 4. Revizijska procedura upoznavanja sa poslovanjem klijenta podrazumeva:
 - a. lično upoznavanje sa glavnim akcionarima;
 - b. upoznavanje delatnosti kojom se klijent bavi;
 - c. upoznavanje sa kalkulacijama troškova i dobiti;
 - d. upoznavanje sa strukturom i efikasnošću sistema interne kontrole;
 5. Tipičan program revizije sadrži:
 - a. opis internih kontrola klijenta;
 - b. budžet vremena;
 - c. plan primene računovodstvenih standarda;
 - d. broj i raspored revizorskog osoblja koji učestvuje u konkretnoj reviziji;
 6. Koja od navedenih izjava je tačna:
 - a. Program revizije se ne modifikuje u toku revizije;
 - b. Program revizije se modifikuje na kraju poslovne godine za koju se revizija vrši;
 - c. Program revizije se modifikuje u zavisnosti od rezultata do kojih revizor u toku revizije dolazi;
 - d. Program revizije se modifikuje samo na osnovu preporuka profesionalnih organizacija;
 7. Radni papiri revizora treba da obezbede:
 - a. koordinaciju rada revizora;
 - b. podršku izveštaju i mišljenju revizora;
 - c. dokumentovanost revizorskih istraživanja;
 - d. pouzdanost internih kontrolnih struktura;
 8. Radni papiri se kompletiraju u dosijeu. U reviziji se najčešće spominju tri vrste dosijea:
 - a. trajni dosije;
 - b. revizijski dosije;
 - c. tekući dosije;
 - d. dosije korespondencije;
 9. U trajnom dosijeu se čuvaju informacije o:

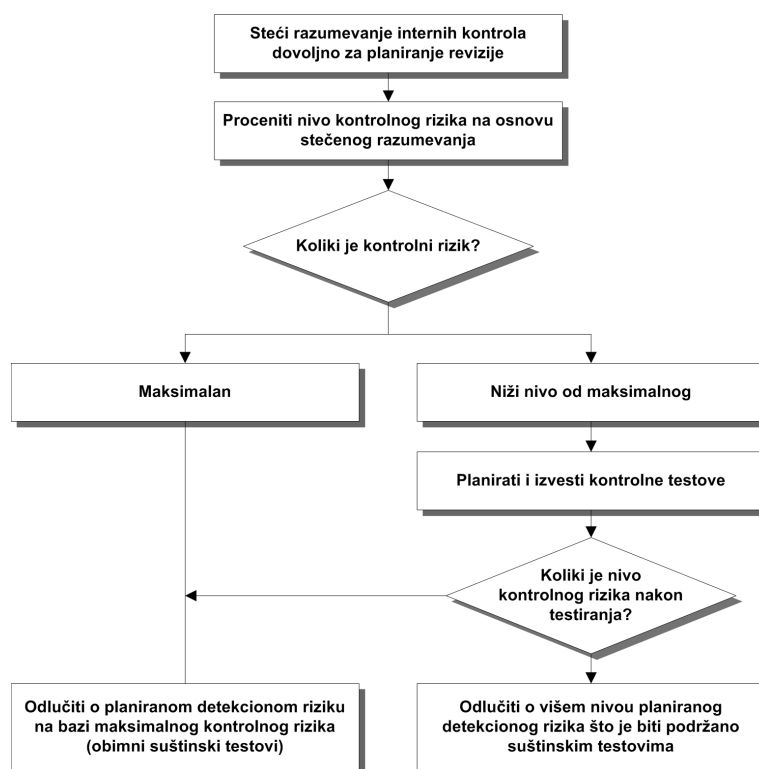
- a. osnivanju i osnivačima klijenta;
 - b. radnicima klijenta;
 - c. dugoročnim ulaganjima;
 - d. stanju zaliha;
10. Tekući dosije formira se u toku izvođenja revizije. On sadrži:
- a. radne papire za obračun;
 - b. podatke o investicijama;
 - c. zapisnike sa sastanaka;
 - d. vodeće tabele;
11. Dosije korespodencije sadrži:
- a. korespodenciju sa klijentom;
 - b. korespodenciju sa klijentovim pravnim zastupnicima;
 - c. kopije ugovora o obavezama klijenta;
 - d. licence;
- Odgovori: 1. a,d 2. a 3. b,c,d 4. b 5. b,d 6. c 7. a,b,c 8. a,c,d 9. a,c 10. a,c,d 11. a,b

Ocena pouzdanosti sistema internih kontrola

Ispitivanje i ocena pouzdanosti sistema internih kontrola klijenta ima dominantno mesto u poslovima revizije kako u planiranju tako i u izvođenju. Sistem internih kontrola revizora pruža više ili manje garancija da je finansijski izveštaj istinit i objektivan. Revizori u oceni sistema internih kontrola procenjuju njihovu pouzdanost na nivou klijenta i na nivou pojedinih transakcija.

Razmatranje sistema internih kontrola i ocena njegove pouzdanosti vrši se kroz proces koji je prikazan na sledećoj slici:

Prikaz 36.
Pregled razumevanja internih kontrola i procene kontrolnog rizika¹

¹ Prema: Arens, Loebbecke, ...op.cit. str. 392

7.1. Upoznavanje sa klijentovim sistemom interne kontrole (SIK)

Sistem interne kontrole sastoji se od politika i procedura koju rukovodstvo uspostavlja u cilju osiguranja izvršenja specifičnih ciljeva klijenta. Revizor uzima u obzir internu kontrolu u svakoj reviziji finansijskog izveštaja. Odgovornost za uspostavljanje i funkcionisanje sistema interne kontrole je na strani rukovodstva, a ne revizora. Treba imati u vidu da i najpažljivije dizajnirana interna kontrola ne može obezbediti sama od sebe postizanje ciljeva koje klijent postavlja. Revizor može očekivati od interne kontrole da obezbedi razumno, ali ne apsolutnu sigurnost da će ciljevi biti ostvareni.

Interna kontrola je "proces koji je dizajniran, implementiran i održavan od strane upravljača, menadžmenta i drugog osoblja sa ciljem da pruži razumno uveravanje u ostvarenje ciljeva entiteta u vezi sa pouzdanošću finansijskog izveštavanja, efektivnošću i efikasnošću aktivnosti i usaglašenošću sa odgovarajućim zakonima i propisima".²

Efikasnost interne kontrole može biti umanjena inherentnim ograničenjima. Najlogičnije i pažljivo implementiran sistem može biti podložan greškama zaposlenih ili namernim radnjama koje mogu izigrati sistem. Ograničenje koje nije nepovezano sa ponašanjem zaposlenih odnosi se na činjenicu da promene u klijentovoj obradi podataka imaju za posledicu promene u kontroli. Kontrole nad manuelnim procesiranjem podataka nisu odgovarajuće u odnosu na nivo dizajniranih i implementiranih kompjuterskih sistema. Rezultati revizorovog tekućeg vrednovanja, sistema internih kontrola i trenutne efektivnosti interne kontrole ne mogu biti projektovani na buduće periode.

Iz perspektive revizora sistem interne kontrole uključuje četiri elementa:

- kontrolno okruženje,
- računovodstveni sistem,
- kontrolne procedure i
- monitoring.

Za klijenta interna kontrola se sastoji od politika i procedura koje uspostavlja rukovodstvo da bi se obezbedila razumna sigurnost za ostvarenje specifičnih ciljeva. Revizorov interes nalazi se samo u onim politikama i procedurama koje utiču na izveštaje uključene u klijentove finansijske izveštaje tj. politike koje se odnose na izjave vezane za postojanje, kompletnost, prava i obaveze, vrednovanje i prezentaciju i objavljivanje.

7.1.1. Kontrolno okruženje

Klijentovo kontrolno okruženje predstavlja stavove i akcije rukovodstva i upravnog odbora u pogledu interne kontrole, što odražava važnost kontrole u operativnom stilu rukovodstva. Kontrolno okruženje standardom revizije "Ocena rizika i interna kontrola" definiše kao "... opšte stavove, savest i aktivnosti direktora i rukovodstva koji se tiču sistema interne kontrole, kontrole i značaja tog sistema ...". Kompetentna interna kontrola i direktna kontrola rukovodstva nad zaposlenim osobljem sugerise da je rukovodstvo upućeno na efikasnu strukturu interne kontrole.

Cilj revizora u razmatranju klijentovog kontrolnog okruženja je da stekne razumevanje stavova i akcija rukovodstva, a koji se odnose na:

² IFAC: International Standards on Auditing and Quality Control, www.ifac.org, 2009, str. 30

- filozofiju rukovodstva i stil rukovođenja
- organizacionu strukturu klijenta
- metode koje se koriste pri komuniciranju sa osobljem
- kontrolne metode rukovodstva
- funkciju interne revizije
- personalne politike i procedure
- eksterne uticaje na klijenta.

7.1.2. Računovodstveni sistem

Računovodstveni sistem predstavlja niz postupaka i evidencija pravnog lica kojima se poslovni događaji obrađuju, kao osnova za vođenje računovodstvene evidencije. Ovaj sistem identifikuje, prikuplja, analizira, obračunava, klasifikuje, evidentira, sumira i izveštava o poslovnim promenama i drugim događajima.

Računovodstveni sistem se sastoji od metoda i tehnika uspostavljenih od strane rukovodstva za registrovanje i izveštavanje o transakcijama i događajima jednog poslovnog perioda i odgovornosti u pogledu tih transakcija. Da bi bio efikasan, računovodstveni sistem treba da raspolaze metodama za identifikaciju svih validnih transakcija u odgovarajućem računovodstvenom periodu, popis transakcija hronološki i u dovoljno detalja koji omogućavaju ispravnu klasifikaciju, prikazivanje transakcija i obelodanjivanje u finansijskom izveštaju.

Cilj revizije u pogledu entitetovog računovodstvenog sistema je da se stekne razumevanje o:

- glavnim grupama transakcija koje procesira sistem,
- kako se transakcije kreću,
- zapisima, dokumentima i računima koji se koriste pri procesiranju i izveštavanju o transakcijama,
- procesiranju transakcija,
- finansijskim procedurama izveštavanja.

Aktivnost u većini poslova obično uključuje seriju povezanih poslovnih funkcija, koje se očituju u okviru računovodstvenog sistema. Ovi ciklusi su uvek kompleksni. Tako se kod funkcije finansiranja sredstva dobijaju od imaoca akcija ili kreditora i stavljaju na raspolaganje za korišćenje u investiranju. Obrtni kapital koristi se za nabavku roba ili usluga od poslovnih partnera. Nabavljeno se plaća u određenom roku. Nabavljena sredstva se koriste u proizvodnji ili zadržavaju ili transformišu pa distribuiraju kupcima. Za isporuke ili uslugu očekuje se plaćanje. Poslovni partneri plaćaju robu koja im je distribuirana a tim sredstvima se opet plaćaju obaveze prema dobavljačima i zaposlenima.

Pošto se ciklus sastoji od povezanih, homogenih transakcija koje se ponavljaju i mogu se grupisati, broj i priroda ciklusa varira od oblasti do oblasti i od klijenta do klijenta. Tako ciklusi identifikovani kod jednog klijenta se ne mogu automatski prenositi kod drugog, odnosno uzimati "zdravo za gotovo".

Ustvari, ako je dovoljno značajna za klijentovu poslovnu aktivnost, svaka od funkcija može predstavljati odvojen ciklus transakcija. Šta više, ciklusi koje ima jedno proizvodno preduzeće nisu karakteristični za specijalizovane firme kao što su banke i osiguravajuća društva. Činjenica da se ciklusi razlikuju sugeriše da u razmatranju internih kontrola, revizor mora odrediti koji od ciklusa ispituje.

Fokusiranje na ciklus transakcije ne znači da se ignorišu individualni računi i grupe sredstava. Revizor se fokusira na procese da bi razumeo račune. Računima se lociraju sredstava na kojima se procesirane transakcije beleže, klasificiraju i sumiraju. Ukratko, transakcije procesirane kroz cikluse određuju stanje u okviru finansijskog izveštaja.

Stanje na nekim računima ustvari rezultira iz transakcija procesiranih kroz više od jednog ciklusa. Zaduženje na gotovini (žiro-račun) rezultira iz gotovine dobijene od kupaca, ciklus prihod/primitak rezultira od prodaje i kupaca tj. funkcije ciklusa proizvodnja/prodaja. Odobrenje na gotovini rezultira iz gotovinske isplate, ciklusa trošak / isplata.

Tako se iznos na žiro računu reflektuje kao neto rezultat transakcija procesiranih kroz tri ciklusa. Pojedinačni računi će biti značajniji za revizora ako on razume procese (cikluse) koji se odnose na račune i njihove finansijske iznose.

Veza ciklusa transakcija i poslovnih aktivnosti mogu se prikazati ovako:³

Ciklusi	Grupe računa
Prodaja / Naplata	Prihodi od prodaje
	Potraživanja
	Novčana sredstva
Kupovina / Isplata	Imovina
	Obaveze
Zaposleni / Plate	Obaveze i troškovi zarada
	Novčana sredstva
	Zalihe
Proizvodnja (usluge)	Osnovna sredstva
	Troškovi reprodukcije
	Investicije
	Dugoročni krediti
Finansiranje	

7.1.3. Kontrolne procedure

Kontrolne procedure odnose se na informacije o politici, procedurama, kontrolnom okruženju i računovodstvenom sistemu koje rukovodstvo uspostavlja da bi obezbedilo razumnu sigurnost u pogledu ostvarenja specifičnih ciljeva.

Revizorov cilj je da stekne znanje o kontrolnim procedurama koje je neophodno za planiranje revizije nakon što je razmotreno saznanje o kontrolnom okruženju i računovodstvenom sistemu.

U praksi, kontrolne procedure imaju različite ciljeve i pojavljuju se u različitim oblicima u zavisnosti od klijentove delatnosti i vrste posla. Uopšte, kontrolne politike i procedure bi trebale biti uspostavljene u domenu ovlašćenja i izvršenja transakcija, segregacije dužnosti, dizajniranja i upotrebe dokumenata i zapisa, pristupa imovini i dokumentima i nezavisnim proverama.

³ Prema: David d. Ricchiute: Auditing, Concept and Standards, South -Western Publising, 1989., str. 319

1. Ovlašćenje i izvršenje transakcija

Sve transakcije trebaju biti odobrene od strane ovlašćenih osoba koje deluju u okviru vlastitih ovlašćenja i odgovornosti. Bez formalnog sistema odobrenja transakcija, ne mogu se odobriti sredstva bez obzira na klijentove operativne ciljeve.

Ovlašćenja za transakcije (ili serije povezanih transakcija) zavise od prirode, obima, i učestalosti pojavljivanja. Specifično ovlašćenje znači ovlašćenje koje se traži svaki put kada se transakcija predlaže i obično je povezano sa neobičnim materijalnim ili retkim projektima. Specifično odobrenje može se tražiti za proširenje proizvodnje, kupovinu ili prodaju nevažnih delova, ili kupovinu osnovnih sredstava koje premašuje dozvoljenu sumu novca. Nasuprot njima, opšta ovlašćenja (generalna), znači da je klijent uspostavio politike i procedure koje osoblje sledi čime se izbegava situacija ispitivanja da li je predložena transakcija ili projekt odobren. Npr. klijent može odobriti politiku formiranja cena i prodaje na kredit, pa zaposleni mogu završiti transakciju poštujući zahteve koje propisuje politika bez traženja dodatnih odobrenja. Opšte ovlašćenje izbegava neefikasnost specifičnog traženja ovlašćenja za rutinske transakcije. Bez opštih ili specifičnih ovlašćenja, transakcije se ne bi trebala izvršiti.

2. Segregacija dužnosti

Sistem politika i procedura ne može sprečiti tajne poslove i sporazume, nepravilnosti ili ilegalne radnje koju počine dvoje ili više zaposlenih od kojih svaki svesno ulazi u šemu prevare. Čak i ako različiti zaposleni ovlašćuju, izvršavaju i beleže gotovinska plaćanja, nema računovodstvenog sistema koji bi mogao sprečiti prevare i koristi od tako stečene zarade. Najbolja alternativa za sprečavanje devijacija je segregacija funkcionalnih odgovornosti da bi se zaposleni sprečili da pojedinačno delujući počine nepravilnosti ili ilegalne radnje.

Da bi se postigla optimalna segregacija funkcionalnih odgovornosti, rukovodstvo klijenta, računovodstvenu funkciju interni nadzor trebaju izvoditi različiti zaposleni tj. treba odvojiti sledeće odgovornosti:

- Ovlašćenje za iniciranje transakcija - (rukovodna funkcija)
- Izvršenje transakcija - (nadzorna funkcija)
- Evidentiranje transakcija - (računovodstvena funkcija)
- Nezavisne provere izvođenja - (interna računovodstvena kontrola)

U slučaju da je jedan zaposleni odgovoran za sve četiri funkcije, mogućnosti pronevere bi bile praktično neograničene. Ako je neko od zaposlenih odgovoran za tri ili dve funkcije, njegove mogućnosti zloupotrebe se progresivno smanjuju, ali nisu sasvim eliminisane. Optimalna segregacija dužnosti sugeriše potrebu da ni jedan zaposleni nije odgovoran za više od jedne funkcije.

Ograničavanje odgovornosti zaposlenog na jednu funkciju znači da je potrebno najmanje četiri nezavisna zaposlena da ovlašćuju, izvršavaju, beleže i periodično obračunava transakcije. Sistem provera i bilansa postoji da bi se ponovo vrednovala validnosti transakcija. Ako jedna osoba izvodi dve, tri ili četiri funkcije sistem zaštite progresivno slabi.

Što je više zaposlenih potrebno da se izvrši jedna transakcija, za pretpostaviti je da su zaposleni manje spremni da pokušaju prevaru, jer je potreban veći broj zaposlenih uključiti u počinjavanje greške.

3. Dizajn i upotreba dokumenata i zapisa

Da bi se dobili tačni i pouzdani računovodstveni podaci, transakcija se mora ispravno evidentirati u računovodstvu, i te iznose stvarno izvršiti i ispravno klasifikovati na računima. Udovoljenje ovim zahtevima, međutim, zavisi od dokumenata i računovodstvenih evidencija koji ustvari reflektuju sve

izvršene transakcije. Dokumenti su fizički dokazi izvršene transakcije i predstavljaju trag revizije koji je važan za revizora kada ulazi u reviziju transakcijama kroz računovodstveni sistem.

Dizajn dokumenata i računovodstvenih evidencija ima značajan uticaj na efikasan računovodstveni sistem i na efikasno provođenje revizija.

Dokumenti moraju biti:

- dizajnirani za multiple upotrebe, čime se minimizira broj različitih formi,
- tokom štampanja numerisani hronološki, čime se obezbeđuje kontrola nad nekorišćenim i onima koji nedostaju,
- relativno laki za kompletiranje, čime se zaposleni obavezuju da ih kompletiraju na vreme.

Proces evidentiranja transakcija i računovodstvena evidencija moraju biti jasno i nedvosmisleno opisani u proceduralnom priručniku. Namena proceduralnog priručnika je da obezbedi konzistentnu upotrebu i kompletiranje propisanih računovodstvenih evidencija i dokumenata. Proceduralni priručnici predstavljaju važan izvor dokaza revizije.

4. Pristup imovini i dokumentima

Imovini i računovodstvenim dokumentima pristup mogu imati samo ovlašćene osobe. Jedno od sredstava ograničenja neovlašćenog raspolaganja imovinom u računovodstvu su sistemi zaštite a posebno su efikasni oni sistemi koji su dizajnirani u elektronskoj obradi podataka. Kompjuterska oprema za obradu podataka efikasno ograničava broj osoblja koji je uključen u transakcije čime se pored ostalog smanjuje potencijalna verovatnoća grešaka i prevara.

7.1.4. Monitoring

Pouzdanost sistema internih kontrola se treba periodično procenjivati od strane zaposlenog osoblja. Monitoring predstavlja nadgledanje tj. nezavisnu proveru funkcionisanja sistema internih kontrola u cilju iznalaženja mogućnosti njihovog unapređenja. Nezavisne provere imaju nameru da otkriju slabosti internih kontrola kako bi se one u narednom periodu otklonile.

Da bi se maksimizirala potencijalna efektivnost nezavisnih provera treba iskoristiti prednosti načela iznenadnosti, da ih sprovodi osoblje nezavisno od kontrolisanih funkcija, i da rezultiraju odgovarajućom akcijom. Element iznenađenja na zaposlene utiče da sprovode kontrole ispravno, s obzirom da se njihov rad može "kontrolisati" u svako vreme. Monitoring je manje efektivan ako ga provode zaposleni odgovorni za knjiženja, jer njima može nedostajati neophodna objektivnost. Zbog toga, periodične kontrole trebaju sprovoditi lica nezavisna od testiranih funkcija.

7.2. Revizorsko razumevanje sistema interne kontrole

Pre dizajniranja testova revizor razmatra može li se osloniti na klijentovu internu kontrolu da bi smanjio obim suštinskih testova? Ako se na sistem interne kontrole može osloniti onda revizor smanjuje obim suštinskih testova, ali ne ispod granice dovoljne da smanji rizik revizije do iznosa koji je procenjen kao prihvatljiv prilikom izdavanja mišljenja o finansijskim izveštajima. Revizorovo razmatranje interne kontrole nije zamena za suštinske testove, nego su testovi kontrola i suštinski testovi jedni drugima komplement.

Standardi revizije pružaju osnov za revizorovo razmatranje klijentove interne kontrole u reviziji finansijskih izveštaja. Neophodno je steći dovoljno razumevanje interne kontrole kako bi se revizija planirala i odredila priroda, vremenski okvir i obim testova koji će se izvoditi.

Revizorovo razmatranje klijentovog sistema interne kontrole uključuje tri faze:

1. shvatiti kako je rukovodstvo dizajniralo politike i procedure za kontrolno okruženje, računovodstveni sistem i kontrolne procedure,
2. proceniti kontrolni rizik za politike i procedure koje su uključene u računovodstveno izveštavanje, i
3. odrediti prirodu, vremenski okvir i obim kontrolnih i suštinskih testova.

Pri svakoj reviziji finansijskih izveštaja, revizor treba razumeti strukturu interne kontrole onoliko koliko je dovoljno za planiranje revizije. Razumevanje strukture interne kontrole je neophodno za revizora da bi odredio postojanje kontrolnih procedura na koje se može osloniti prilikom planiranja prirode, vremenskog okvira i obima suštinskih testova. Ako se na sistem interne kontrole ne može osloniti, revizor treba prikupiti informacije koje mu mogu pomoći pri dizajniranju suštinskih testova. Razumevanje sistema interne kontrole se obezbeđuju putem:

- izvođenja preliminarog pregleda,
- dokumentovanja sistema interne kontrole,
- identifikacije ciklusa transakcija,
- izvođenja procedure "šetnja - kroz", i
- identifikovanje kontrolnih procedura na koje se može osloniti.

7.2.1. Izvođenje preliminarog pregleda

Angažovanju na reviziji i dokumentovanju klijentove strukture interne kontrole prethodi revizorov pregled radnih papira revizije iz prethodnog perioda i klijentovih proceduralnih priručnika. Na osnovu toga revizor pravi odgovarajuće upite rukovodstvu i posmatra klijentov personal da bi uopšte shvatio kontrolno okruženje, tok transakcija kroz računovodstveni sistem i kontrolne procedure. Razumevanje kontrolnog okruženja, računovodstvenog sistema i kontrolnih procedura obezbeđuje revizoru opšta znanja o klijentovoj organizacionoj strukturi, metodama koji se koriste pri komuniciranju, odgovornostima i ovlašćenjima i o metodama koje koristi rukovodstvo pri superviziji sistema.

Shvatanje toka transakcija daje revizoru opšte znanje o različitim vrstama transakcija i metodama pomoću kojih se izvršavaju značajnije transakcije, beleže i procesiraju.

Na osnovu shvatanja o klijentovom kontrolnom okruženju, kontrolnim procedurama i protoku transakcija, revizor odlučuje za svaku tvrdnju u finansijskim izveštajima da li je razumno planirati oslonac na strukturu interne kontrole, pa prema tome da li nastaviti razmatrati strukturu interne kontrole.

Odluka se zasniva na revizorovom odgovoru na pitanje:

- Da li razmatranje strukture interne kontrole opravda za smanjenje suštinskih testova?

Odgovor NE na ovo pitanje navodi revizora da prekine sa daljim razmatranjima sistema interne kontrole i da dizajnira suštinske testove pretpostavljajući maksimalni nivo kontrolnog rizika. I kad se revizor ne oslanja na kontrolnu strukturu i tako pretpostavlja maksimalni nivo kontrolnog rizika, da zaključke mora dokumentovati u radnim papirima revizije.

Odgovor DA na pitanje navodi revizora da nastavi razmatranje sistema interne kontrole i mogućnost oslanjanja na njih.

7.2.2. Dokumentovanje sistema interne kontrole

Da bi dokumentovao klijentovu internu kontrolu, revizor se oslanja na diskusije sa odgovarajućim klijentovim personalom, pregleda računovodstvena dokumenta i proceduralne priručnike.

Revizor može razgovarati sa internim revizorima, i zaposlenim koji su odgovorni za određene računovodstvene funkcije, pregledati organizacione šeme i dokumentaciju transakcija i konsultovati proceduralne priručnike da bi potvrdio procedure o kojima je diskutovao ili koje je posmatrao.

Revizori koriste jedno ili više sredstava za dokumentovanje interne kontrole:

- opis (memorandum),
- grafike i
- upitnike.

Memorandum je pismeni opis određene faze računovodstvenog sistema.

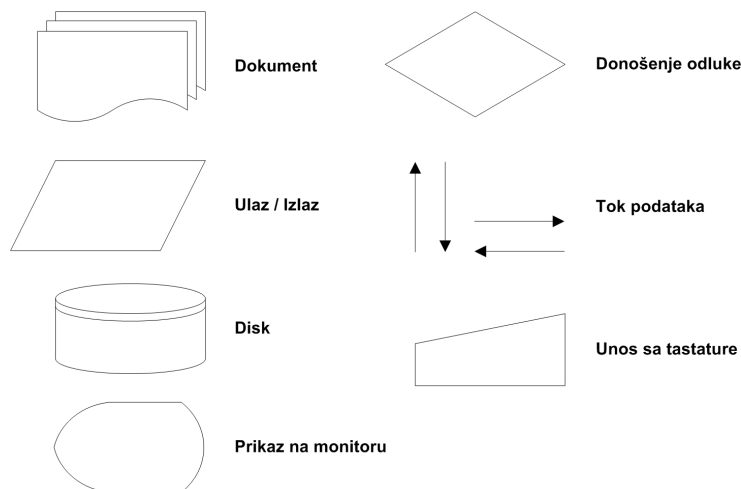
Prikaz 37.

Narativni opis rada na šalteru (odlomak)

1. Na početku svakog dana, svi šalterski službenici unose svoju identifikacionu šifru putem šalterskog terminala. Centralni kompjuter proverava identifikaciju u kompjuterskoj tabeli. Ukoliko se identifikaciona šifra pronađe u tabeli, centralni kompjuter prihvata uključenje terminala u sistem.
2. Svaka transakcija se unosi putem terminala radi dalje obrade. Sistem ažurira datoteku. Šte više, evidentira transakciju u transakcionu datoteku radi kasnijeg knjiženja u glavnoj knjizi i beleži transakciju kao povećanje ili smanjenje stanja u "elektronskoj" kasi.
3. Ukoliko napušta radno mesto u toku dana, šalterski službenik treba da odjavi terminal sa sistema kako bi sprečio neovlašćenu upotrebu...

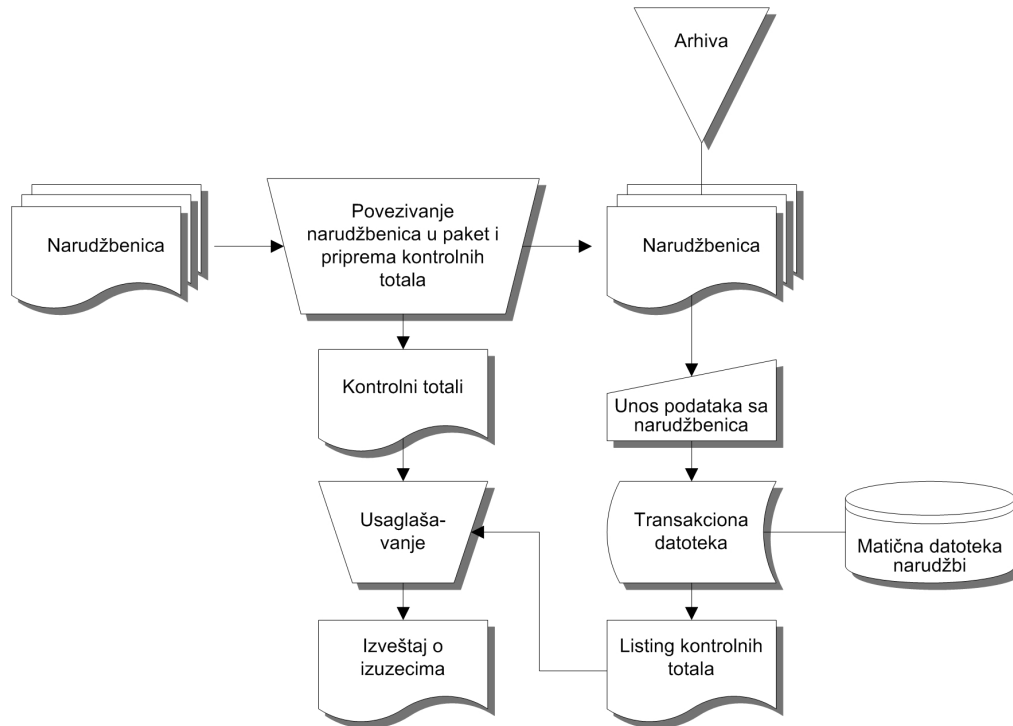
Grafici se sastoje od međusobno povezanih simbola koji u obliku dijagrama prikazuju protok transakcija i događaja kroz sistem, ili delove sistema. Iako se različiti grafički simboli mogu upotrebiti za označavanje iste operacije, revizor treba usvojiti standardizovane simbole da bi se poboljšalo razumevanje i komunikacija među revizorima u okviru firme. Prikazaćemo samo neke od simbola:

Prikaz 38.
Simboli za kreiranje dijagrama toka

Za razliku od simbola, logika dijagrama se ne može standardizovati. Prilikom pripreme dijagrama, revizor bi trebao težiti efikasnosti, opisati operacije što je moguće konciznije sa jasnim ukazivanjem na odgovornosti zaposlenih. Crtanje dijagrama je kreativan proces koji zahteva moć imaginacije i detaljne pripreme.

Prikaz 39.
Dijagram toka podataka

Upitnici interne kontrole se sastoje od niza pitanja dizajniranih da otkriju nedostatke u kontroli. U upitnicima su obično ponuđeni odgovori: da, ne i nije primenjivo.

DA - ukazuje na zadovoljavajuće uslove kontrole.

NE - signalizira potencijalne materijalne nedostatke koji mogu voditi ka greškama, nepravilnostima ili ilegalnim radnjama.

N/P - situacija ne postoji kod klijenta.

Prikaz 40.
Upitnik internih
kontrola⁴

Klijent: _____
 Revizor: _____
 Pregledao: _____
 Datum: _____

R. br.	Pitanje:	Odgovor			Primedbe:
		DA	NE	N/P	
	Prodaja:				
1.	Da li je evidencija o prodaji podržana autorizovanim dokumentima o prodaji i odobrenim porudžbenicama?				
2.	Da li se vodi evidencija o otpremi?				
3.	Da li se dokument o otpremi kontroliše od strane odgovorne osobe na način koji osigurava da će svaka otprema biti fakturisana?				
4.	Da li su dokumenti o otpremi prethodno numerisani?				
5.	Da li su fakture prethodno numerisane?				
6.	Da li se pri sastavljanju fakture koristi odobreni cenovnik i da li je datoteka o cenama zaštićena od neovlašćenog pristupa?				
7.	Da li se kupcima mesečno šalju podaci o prodaji radi usaglašavanja?				
8.	Da li se vrši nezavisno upoređivanje evidentirane prodaje sa računovodstvom?				
9.	...				

Upitnici se mogu prilagoditi za skoro svaki sistem, pošto obično sadrže pitanja o potencijalnim nedostacima vezanim za greške, i tako povećavaju verovatnoću otkrivanja. Sa druge strane, upitnici mogu rezultirati nepouzdanom zaključkom, pošto zaposleni mogu netačno odgovoriti na pitanja koja postavlja revizor. Da bi se izbegao netačan odgovor, revizor treba verifikovati odgovore uz pomoć supervizije i uz pomoć klijentovih proceduralnih priručnika.

7.2.3. Identifikavanje ciklusa transakcija

Pošto se broj i priroda ciklusa razlikuju od delatnosti do delatnosti, i od klijenta do klijenta, revizor mora identifikovati glavne klijentove cikluse transakcija. Identifikacija ciklusa uključuje pet koraka:⁵

⁴ Prema: Arens, Loebbecke, ...op.cit. str. 274

⁵ Prema: D. N. Ricchiute: Auditing ... op. cit., str. 312

- Pregled homogenosti računa.
- Identifikaciju reprezentativnih ciklusa.
- Prikazivanje u obliku dijagrama svakog ciklusa.
- Ući u trag jednoj ili nekoliko reprezentativnih transakcija kroz svaki ciklus (šetnja - kroz-transakcije).
- Revidirati dijagrame ako je potrebno.

Pregled homogenosti uključuje ispitivanje uobičajenih poslovnih funkcija koje su povezane sa ključnim komponentama delatnosti. Zatim se identifikuju ciklusi transakcija po komponentama sa sličnim poslovnim funkcijama.

Nakon što su ključni ciklusi identifikovani, svaki treba prikazati dijagramom i ako je potrebno dopuniti opisom i upitnikom.

Dijagrami su slike ciklusa, i mogu biti od neprocenjive koristi revizoru pri pokušaju da shvati logiku i kompleksnost klijentovog računovodstvenog sistema i kontrolnih procedura.

Sa aspekta koncepta razumnog osiguranja inherentnih rizika u bilo kojoj kontrolnoj strukturi, revizor mora transakciju uopšteno razumeti kako bi otkrio da li zaposleni mogu praviti greške ili namerno izvesti nepravilnosti. Na potencijalne nedostatke interne kontrole mogu ukazati situacije koje se povremeno pojavljuju i rezultiraju greškom ili nepravilnošću.

Neke od tih situacija su:

- Transakcije nisu na odgovarajući način odobrene.
- Transakcije su odobrene, ali nisu u skladu sa ovlašćenjem u pogledu osnovnih uslova i termina, ili dokumentacija transakcija nije proverena ili adekvatno testirana.
- Transakcije nisu ubeležene na iznosima i računovodstvenim periodima u kojima su izvršene.
- Imovina ubeležena na računima ne slaže se sa stvarnom imovinom zbog grešaka u beleženju transakcija.
- Imovina, prazni formulari ili računovodstveni dokumenti su izloženi neovlašćenom pristupu.
- Računovodstvene politike nisu formalno usvojene i dokumentovane.

Svaka od prethodnih situacija može biti prostor za greške ili nepravilnosti i zato ih revizor mora razmotriti prilikom vrednovanja efikasnosti kontrole.

7.2.4. Izvođenje "šetnje - kroz" transakcije

Izvođenje "šetnje - kroz" transakcije je praćenje sleda dokumentacije, jedne transakcije na nekom segmentu strukture interne kontrole i sleđenje kroz računovodstveni sistem. Cilj "šetnje" je verifikacija dokumentacije, opisa, dijagrama i upoznavanje revizora sa tragom revizije.

"Šetnja" se izvodi od početka do kraja transakcije ulazeći u trag transakciji preko dokumentacije kroz ispitivanje ovlašćenja, izvršenja i knjiženja. Ako "šetnja - kroz" utvrdi različitosti od pravila treba analizirati uzrok i ako je potrebno revidirati dokumentaciju.

7.2.5. Identifikovanje kontrola na koje se potencijalno može osloniti

Na osnovu informacija prikupljenih dokumentovanjem sistema, revizor vrednuje da li su klijentove predviđene kontrolne procedure takve da se na njih može osloniti prilikom dizajniranja testova za

pojedinačne račune. Ako kontrolne procedure nisu odgovarajuće dizajnirane da upućuju na pouzdanost, revizor će prestati sa razmatranjem strukture interne kontrole i opredeliti se za izvođenje suštinskih testova. Kontrolni rizik treba biti procenjen na maksimalnom nivou, i revizor će dizajnirati suštinske testove koji se ne oslanjaju na strukturu interne kontrole.

Ako su kontrolne procedure odgovarajuće dizajnirane na koje se potencijalno može osloniti, revizor će nastaviti razmatrati strukturu interne kontrole procenom kontrolnog rizika na prihvatljivom nivou.

7.3. Procena kontrolnog rizika

Kontrolni rizik (zajedno sa inherentnim rizikom) je osnov za određivanje prirode, vremenskog okvira i obima revizorskih testova. Da bi procenio kontrolni rizik, revizor:

- Razmatra greške ili nepravilnosti koje bi se mogle pojaviti i rezultirati greškama u finansijskom izveštaju.
- Identifikuje relevantne kontrolne procedure dizajnirane da spreče greške i nepravilnosti.
- Izvodi kontrolne testove nad kontrolnim procedurama na koje će se osloniti prilikom dizajniranja suštinskih testova.

Za svaki ključni ciklus transakcije, revizor razmatra greške ili nepravilnosti koje se mogu pojaviti u klijentovoj kontrolnoj strukturi i zatim identifikuje procedure koje bi mogle služiti bilo za sprečavanje, bilo za otkrivanje grešaka ili nepravilnosti.

Prikaz 41.
Matrica kontrolnog rizika za ciklus prodaje i naplate⁶

Interne kontrole		Specifični revizijski ciljevi transakcija za ciklus prodaje i naplate ⁷					
		Prodaja je evidentirana za otpremu postojećim kupcima (postojanje)	Evidentirana je sva prodaja (kompletnost)	Prodaja je evidentirana za pravu količinu otpremjene robe i korektno je fakturirana i evidentirana (tačnost)	Evidentirana prodaja je pravilno klasifikovana (klasifikacija)	Prodaja je evidentirana na ispravan datum (vremensko razgraničenje)	Transakcije prodaje su pravilno uključene u matičnu datoteku potraživanja od kupaca i pravilno sumirane (usaglašenost)
Ključne kontrole	Kredit se odobrava automatski putem kompjutera pre nego što dođe do otpreme.	K					
	Za svaku prodaju postoje autorizovani dokumenti o otpremi i odobrene porudžbenice.	K					
	Postoji adekvatna segregacija dužnosti između fakturisanja, evidentiranja transakcije i pristupa instrumentima plaćanja.	K	K				K

	Cene za prodatu robu se dobijaju iz matične datoteke odobrenog cenovnika.			K			
	Dokumenti o otpremi se šalju odeljenju za fakturisanje svaki dan, a njihovo fakturisanje se vrši narednog dana.		K			K	
	Dokumenti o otpremi i fakture su numerisani od strane kompjutera i jednom nedeljno se evidentiraju u poslovnim knjigama.		K			K	
	Unos podataka sa dokumenata o otpremi u kompjuterski sistem vrši se paketno za taj dan.	K	K	K		K	K
	Nakon što se transakcije prodaje paketno unesu u kompjuterski sistem, kompjuter automatski vrši evidentiranje u odgovarajuće matične datoteke.						K
	Izveštaji o saldu potraživanja šalju se svim kupcima, svakog meseca.	K		K			K
	Ekran za unos transakcija prodaje ograničava unošenje računa samo na ona koja postoje u evidenciji.				K		
	Dnevnik prodaje se jednom mesečno pregleda radi provere njegove usaglašenosti sa glavnom knjigom.						K
Slabosti	Nepostojanje interne verifikacije unosa šifre kupca, količine, cene i rokova.			S	S		S
Procenjeni kontrolni rizik:		nizak	nizak	srednji	srednji	nizak	srednji

K - kvalitetna interna kontrola

S - slabost (neadekvatnost) internih kontrola

Revizor će primeniti kontrolne testove za svaku od kontrolnih procedura na koju ima nameru da se osloni prilikom dizajniranja suštinskih testova. Testovi kontrola sastoje se od procedura revizije usmerenih ka efektivnosti i operacijama klijentove strukture interne kontrole. Revizor primenjuje samo one kontrole na koje ima nameru da se osloni prilikom dizajniranja suštinskih testova.

Testovi kontrola odgovaraju na pitanja:

- Da li su izvedene potrebne kontrolne procedure?
- Kako su izvedene?
- Ko ih je izveo?

Revizor na ova pitanja odgovara ispitivanjem odgovornih osoba, posmatranjem personala prilikom izvođenja poslova i kontrolom dokumentacije.

Testovi kontrola se primenjuju na transakcije i detaljne zapise koji su izvršeni i pripremljeni kroz čitavu poslovnu godinu koja je pod revizijom. Međutim, revizori često izvode preliminarne angažmane u septembru ili oktobru pa se pojavljuje pitanje da li su kontrolni testovi potrebni za preostali period. Pri odlučivanju da li izvesti testove kontrola za preostali period, revizor bi trebao razmotriti:

- Rezultate već proverenih testova.
- Odgovore rukovodstva na upite koji se tiču preostalog perioda.
- Dužinu preostalog perioda.
- Prirodu i iznos transakcija ili bilansa koji su uključeni.
- Dokaze kontrole u okviru preostalog perioda koji se mogu dobiti iz pomoćnih testova koje provede revizor.

Prilikom ispitivanja dokumentacije, revizor ne ispituje sve transakcije i detaljne zapise koji se odnose na testove kontrole, već bira uzorak iz populacije svih raspoloživih transakcija ili zapisa iz određenog perioda.

Prilikom izvođenja testova kontrola, "revizor može pronaći razliku između onoga što se očekivalo na osnovu dobijene dokumentacije i onoga što se ustvari desilo. Takve različitosti se ispravno nazivaju izuzeci, devijacije ili frekvencije, a ne greške, pošto "izuzetak" ne znači obavezno "greška" učinjena u računovodstvu".⁸

Revizor procenjuje kontrolni rizik iz svog opšteg shvatanja sistema interne kontrole i iz dokaznog materijala stečenog pojedinim testovima kontrola. Što je viši nivo kontrolnog rizika od onog kojeg revizor prihvata, više će sigurnosti tražiti od dokaznog materijala i testova.

Nakon razmatranja procenjenog nivoa kontrolnog rizika (i inherentnog rizika) finansijskog izveštaja, revizor dalje određuje prirodu, vremenski okvir i obim suštinskih testova neophodnih za smanjenje rizika detekcije do prihvatljivog nivoa. Kontrolni rizik i rizik detekcije su inverzni. Kako se nivo kontrolnog rizika povećava, prihvatljiv nivo rizika detekcije se smanjuje. Prema tome, prilikom planiranja suštinskih testova, revizor će izvesti detaljnije testove i izvesti testove na dan bilansa stanja.

Bez obzira na to kako je nisko procenjen nivo kontrolnog rizika, prihvatljivi nivo rizika detekcije ne može biti tako visok da bi obezbedio izostavljanje suštinskih testova. Revizor će uvek izvesti suštinske testove za sve važne ili uzorkom izabrane račune i transakcije.

Kontrolni rizik u procesu revizije se procenjuje kao preliminarni i konačni.

Preliminarni kontrolni rizik se procenjuje nakon razumevanja računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola. "Revizor treba da izvrši preliminarnu procenu kontrolnog rizika, na nivou potvrđenih stavki, za svako materijalno značajno stanje na računima i vrstu poslovnih događaja".⁹

Kontrolni rizik se procenjuje na nivou visokog u slučaju: kad računovodstveni sistem i sistem interne kontrole nisu efikasni ili kad proceni da oslanjanje na sistem internih kontrola nije efikasan.

Procena pouzdanosti sistema internih kontrola se vrši proverom organizacije računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola u odnosu na uočavanje, sprečavanje i otklanjanje greške u toku čitavog perioda poslovanja.

Provere kontrola mogu se obavljati putem:

- inspekcije dokumentacije koja prati poslovne promene,
- ispitivanja internih kontrola u smislu utvrđivanja ko stvarno vrši
- neku dužnost i da li ima potrebna odobrenja,
- ponovnim izvođenjem obračuna ili potvrdom salda sa poslovnim partnerima klijenta.

Sakupljanjem dokaza putem provere računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola revizor treba argumentovati kontrolni rizik procenjen na nižem nivou u odnosu na visok nivo kontrolnog rizika. Što je kontrolni rizik na nižem nivou odnosno što se revizor na sistem internih kontrola može više pouzdati (osloniti) to treba više dokaza da su računovodstveni sistem i sistem internih kontrola delotvorni.

Konačna procena kontrolnog rizika vrše se pre formiranja mišljenja o finansijskim izveštajima zasnovanog na rezultatima suštinskog ispitivanja poslovnih događaja i transakcija.

Procenjivanje pouzdanosti sistema internih kontrola posmatrano sa aspekta ciljeva revizije i ciljeva interne kontrole ima logičnu povezanost.

Većina ciljeva je podudarna samo se razlike ispoljavaju u zaključcima koje se na osnovu njih izvode. Interna kontrola obaveštava rukovodstvo koje može i ne mora doneti odluke za korekciju. Ukoliko rukovodstvo ne izvrši korekcije a revizor smatra da su nedostaci materijalni on će izraziti mišljenje sa rezervom.

Ciljevi revizije i osnovni kontrolni postupci su uobičajeno povezani. Za svaki od ciljeva revizije postoje kontrolni postupci koji treba da štite od značajnih grešaka.

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta su interne kontrole?
2. Koje vrste internih kontrola postoje?
3. Zašto revizor procenjuje efektivnost internih kontrola klijenta? Šta želi time da postigne?
4. Koje su procedure revizije u vezi sa razmatranjem sistema internih kontrola klijenta?
5. Šta su računovodstveni ciklusi? Koji računovodstveni ciklusi postoje?
6. Zašto su računovodstveni ciklusi bitni za reviziju?
7. Šta su to kontrolne procedure?
8. Koje vrste kontrolnih procedura prostoje? Navedite primer nekih kontrolnih procedura koje mogu postojati u preduzeću?
9. Na koji način se dokumentuje revizorovo razumevanje sistema internih kontrola? Koje su prednosti, a koji nedostaci svakog od ovih načina?
10. Koji je odnos između sistema internih kontrola i interne revizije?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Ciklus nabavke klijenta sastoji se od aktivnosti prodaje proizvoda i usluga kupcima, kao i naplate.
2. Revizor u procesu kontrole prodaje proverava da li su prodajne fakture tačno popunjene i proknjižene u odgovarajućem periodu.
3. Ciklus prodaje obuhvata aktivnosti u vezi sa nabavkom i plaćanjem.
4. Kontrolni postupci segregacije dužnosti i nezavisna periodična provera primenjuju se na robu koja se čuva u skladištu.
5. Dobra interna kontrola segregacije dužnosti postoji ako je izvršeno razdvajanje dužnosti pripreme platnih spiskova od isplate na osnovu platnih spiskova.
6. Naplata prodaje predstavlja deo ciklusa finansiranja.
7. Efektivno funkcionisanje internih kontrola značajno je i za upravu preduzeća i za revizore.
8. Interne kontrole klijenta sastoje se od politika i postupaka koji se uvode kako bi se obezbedila razumna sigurnost da će specifični ciljevi klijenta biti ostvareni.
9. Razmatranje strukture internih kontrola ograničeno je na njihovo grafičko prikazivanje.
10. Upitnik internih kontrola popunjava revizor na osnovu posmatranja aktivnosti klijenta.
11. Upitnici internih kontrola koriste se u fazi razumevanja sistema internih kontrola kako bi se proceni kontrolni rizik i isplanirani kontrolni testovi. Oni nisu vrsta kontrolnih testova.
12. Upitnici internih kontrola smanjuju mogućnost da se previde važni aspekti strukture internih kontrola klijenta.
13. Dijagrami toka mogu se pripremiti za računovodstveni sistem u celini, kao i za pojedine vrste transakcija.
14. Normalno bi bilo očekivati da dokazi dobijeni iz kontrolnih testova potvrđuju procenu kontrolnih rizika.
15. Kada kontrolni testovi ne potvrde efektivno funkcionisanje internih kontrola, neophodno je revidirati procenu detekcionog rizika.
16. Kontrolni testovi se sprovode i kada je kontrolni rizik procenjen kao maksimalan.

17. Procena kontrolnog rizika ispod maksimuma, dovodi do toga da se i detekcioni rizik smanjuje.
18. Kontrolnim testovima proverava se da li politike i postupci revizije stvarno funkcionišu ili ne.
19. Kontrolni testovi treba da se vrše za sve interne kontrole klijenta, a ne samo za najznačajnije.
20. Planirani kontrolni rizik je osnova za planiranje nivoa kontrolnih testova.
21. Kontrolni testovi vrše se u fazi preliminarnog planiranja revizije kako bi se procenio kontrolni rizik.
22. Ispitivanje i posmatranje su korisni postupci revizije u postupku provere funkcionisanja segregacije dužnosti.
23. Kontrolu dokumenata i evidencije moguće je primeniti kada postoji transakcioni trag kontrole u obliku potpisa i pečata za overu koji ukazuju da li je kontrola obavljena ili ne.

Odgovori: 1. N 2. T 3. N 4. T 5. T 6. N 7. T 8. T 9. N 10. N 11. T 12. T 13. T 14. T 15. T 16. N 17. N 18. N 19. N 20. N 21. N 22. T 23. T

Zakružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Interne kontrole klijenta sastoje se od:
 - a. zakonskih propisa;
 - b. politika;
 - c. procedura;
 - d. dijagrama tokova;
2. Sistem internih kontrola uključuje sledeća tri elementa:
 - a. poslovna politika klijenta;
 - b. kontrolno okruženje;
 - c. kontrolne postupke;
 - d. računovodstveni sistem;
3. Cilj revizora u razmatranju klijentovog kontrolnog okruženja je da stekne razumevanje:
 - a. filozofije rukovodstva i stila rukovođenja;
 - b. funkcionisanja kompjuterskog sistema;
 - c. kretanja transakcija;
 - d. organizacione strukture klijenta;
4. Cilj revizije u pogledu računovodstvenog sistema klijenta je da se stekne razumevanje o:
 - a. poslovnoj politici klijenta;
 - b. poslovnim rezultatima klijenta;
 - c. glavnim transakcijama koje se obrađuju kod klijenta;
 - d. dokumentima i računima koji se koriste pri procesiranju transakcija;
5. Za optimalno razgraničenje odgovornosti treba odvojiti sledeće odgovornosti:
 - a. rukovodne odgovornosti;
 - b. finansijske odgovornosti;
 - c. nadzorne odgovornosti;
 - d. računovodstvene odgovornosti;

6. Dizajn dokumenata u računovodstvenom sistemu značajan je za efikasno sprovođenje revizije. Zbog toga je poželjno da su dokumenti:
 - a. dizajnirani uopšteno tako da se minimizira broj različitih formi;
 - b. dizajnirani za svaku transakciju posebno;
 - c. hronološki numerisani;
 - d. da izražavaju novčani tok;
7. Revizor treba da dokumentuje razumevanje sistema internih kontrola. Za dokumentovanje revizor može koristiti:
 - a. narativne opise sistema;
 - b. osnivačka akta preduzeća;
 - c. dijagrame toka;
 - d. uzorkovanje;
8. Sledeće situacije ukazuju na potencijalne nedostatke sistema internih kontrola:
 - a. transakcija nije na odgovarajući način odobrena;
 - b. transakcija nije na vreme plaćena;
 - c. dokumenta na osnovu kojih je izvršeno knjiženje su nekompletna;
 - d. računovodstvena dokumenta su izložena dohvatu neovlašćenih osoba;
9. U oceni interne kontrole klijenta revizor treba da uzme u obzir i rad interne revizije. Na to ga obavezuju:
 - a. Zakon o računovodstvu i reviziji;
 - b. Međunarodni računovodstveni standardi;
 - c. Međunarodni standardi revizije;
 - d. Kodeks etike profesionalnih računovodstvenih eksperata;
10. Revizijsko ispitivanje može se bazirati na računovodstvenim ciklusima klijenta. Najznačajniji računovodstveni ciklusi su:
 - a. nabavka - prodaja;
 - b. prodaja - naplata;
 - c. nabavka - plaćanje;
 - d. finansiranje - kapital - obaveze;

Odgovori: 1. b,c 2. b,c,d 3. a,d 4. c,d 5. a,c,d 6. a,c 7. a,c 8. a,c,d 9. c 10. b,c,d

Uticaj informacionih i telekomunikacionih tehnologija na proces revizije

Kompjuteri su ne tako davno bili potpuno nepoznati u računovodstvenom okruženju, ali se situacija poslednjih decenija radikalno promenila. Danas je teško zamisliti da je uopšte moguće uspešno organizovati proces računovodstvenog evidentiranja bez primene nekog tehnološkog nivoa informacionih i telekomunikacionih tehnologija. Ove tehnologije ušle su u sve pore privrednog života i nametnule se kao "conditio sine qua non" opstanka na tržištu svakog privrednog subjekta.

Primena savremenih dostignuća informacionih i telekomunikacionih tehnologija od strane klijenata revizije nametnula je potrebu revizorima da razmotre njihov uticaj na proces računovodstvenog evidentiranja i formiranja mišljenja o finansijskim izveštajima. Za revizora koji vrši reviziju u ITT okruženju važno je da razume karakteristike tog okruženja budući da različite informacione i telekomunikacione tehnologije stavljaju revizora pred različite izazove, ponekad mu olakšavajući posao, a ponekad ga usložnjavajući.

Upotreba kompjutera u procesiranju računovodstvenih podataka uticala je i na potrebne veštine i nivo kompetentnosti koji se zahtevaju od revizora. U promenljivim uslovima rada, revizor mora da odgovori rastućim potrebama. Složeno informatičko okruženje u kome se izvodi revizija ne sme da dovede do formiranja revizorskog mišljenja na nivou uveravanja koji je manji od razumnog, kako se to zahteva opšteprihvaćenim standardima revizije. Ako revizija želi da zadrži svoje mesto centralnog mehanizma za obezbeđenje stabilnosti finansijskih tržišta, revizori i u ITT okruženju moraju obezbediti kvalitetne revizorske izveštaje koje će sadržati mišljenje koje povećava kredibilitet finansijskih izveštaja do prihvatljivog nivoa.

8.1. Karakteristike kompjuterskih informacionih sistema

Poslovni subjekti današnjice ne mogu zamisliti svoj dugoročni opstanak i obavljanje svakodnevnih aktivnosti bez postojanja neke forme kompjuterizovanog informacionog sistema. Značaj informacionog sistema proističe iz značaja koje pouzdane, tačne, potpune i blagovremene informacije imaju na efikasnost i kompetitivnost preduzeća.

Bez obzira na veličinu, tip i delokrug preduzeća, njegov informacioni sistem se zasniva na tri osnovne aktivnosti: ulazu, obradi i izlazu podataka. Ulaz obuhvata prikupljanje sirovih podataka koji potiču iz organizacije ili njenog okruženja. Obradu čini kovertovanje sirovih podataka u primereniju i

korisniju formu. Izlaz uključuje transferisanje obrađenih informacija ka njihovim korisnicima. Kompjuterski informacijski sistemi prikupljaju podatke njihovim prenošenjem sa papirnih dokumenata ili direktnim unosom u kompjuterski sistem putem tastature ili nekog drugog sredstva (bar-kod čitača, očitavanjem sa transakcijske kartice i sl). Aktivnosti unosa, kao što su beleženje, kodiranje, klasifikovanje i izmena treba da osiguraju korektnost i potpunost zahtevanih podataka. U toku obrade, podaci se organizuju putem kalkulacija, upoređivanja, sumiranja i sortiranja u neki koristan oblik. Izlaznim aktivnostima, rezultati obrade se prenose na lokacije gde će biti korišćeni za informisanje, odlučivanje i kontrolu. Izlaz može biti prikazan u različitoj formi: na grafičkim displejima, u obliku štampanog izveštaja, kao zvuk i dr.

Gotovo sve organizacije u nekoj formi koriste kompjutere za obradu računovodstvenih informacija. Stepenn primene varira od jedne ili dve samostalne aplikacije (kao na primer, fakturisanje i obračun plata) do mnoštva aplikacija koje su potpuno integrisane u sistem kompjuterskog vođenja dvojnog knjigovodstva, uključujući i kompjutersko generisanje finansijskih izveštaja po potrebi. I pored razlika, određena pitanja kojih revizor treba biti svestan su zajednička za većinu ITT okruženja. To su:

A. Decentralizacija obrade i skladištenja podataka

U kompjuterske sisteme većine klijenata uvedene su računarske mreže što dozvoljava distribuiranu obradu na lokalnim terminalima. U ovim okruženjima, problemi koji se tiču obrade i skladištenja računovodstvenih podataka mogu biti značajno drugačiji od onih gde je prisutna centralna obrada. Naime, u distribuiranim sistemima postoji potencijalna opasnost da će lokalna obrada biti izvršavana mimo standardnih kontrola koji se uvode iz centra.

B. Problemi u praćenju revizijskog traga

Kompjuterska obrada podataka polako, ali nepovratno, dovodi do evolucije medijuma koji se javljaju kao nosioci podataka i informacija; to znači da promenu doživljava i jedan od glavnih 'predmeta rada' revizora - dokumentacija klijenta. Postepeno se sužava obim papirnih dokumenata kao nosilaca podataka koji su neposredno omogućavali da revizor kontroliše odnosno rekonstruiše revizijski trag.

U velikom broju kompjuterizovanih računovodstvenih sistema većina podataka se kreira i čuva na kompjuterskim diskovima. Ponekad oni mogu biti čuvani samo za kratko vreme čime se uvode značajna ograničenja u testiranju podataka. U drugim kompjuterskim sistemima, posebno onim naprednijim, moguće je da neki obrađeni podaci uopšte ne budu memorisani. Dalje, postoje brojne situacije u računovodstvenom evidentiranju kada je kompjuter programiran da sam inicira određene transakcije. Ovo uključuje, na primer, obračun i evidentiranje kamate koja se pridodaje glavnici ili, recimo, otpis zaliha ili potraživanja nakon isteka određenog perioda i sl. U takvim okolnostima dolazi do odsustva ulazne i izlazne dokumentacije koji su značajni za aktivnosti revizora. To dovodi do eliminisanja revizijskog traga, koji je jedno od najvažnijih sredstava za detekciju grešaka u zapisima računovodstvenih transakcija. Revizijski trag, naime, omogućuje rekonstrukciju (ili otkriva da ona nije moguća) celog procesnog lanca od konačnog rezultata, iskazanog u finansijskim izveštajima, do izvorne dokumentacije koja sadrži dokaze o nastanku i sadržini poslovnih događaja.

U širem kontekstu treba tretirati i činjenicu da se podaci i informacije o transakcijama u uslovima kompjuterske obrade podataka mogu menjati bez fizičkog traga. Veliku sigurnost u manuelnim (tj. nekompjuterskim) sistemima pruža činjenica da su ispisi u svakom trenutku vizuelno dostupni. U slučaju da neko pokuša da promeni upisane podatke ili ih odstrani, to će ostaviti posledice koje se lako vizuelno opažaju. Takvu zaštitu ne možemo zamisliti u slučaju kompjuterskih zapisa, jer se oni mogu izbrisati bez vidljivog traga. Sa aspekta revizije, ovo predstavlja ozbiljan nedostatak i smetnju.

V. Lakoća pristupa podacima i kompjuterskim programima i problemi vezani za medije za skladištenje podataka

Kompjuterskim programima i podacima je često moguće pristupiti kroz kompjutere koji se nalaze na udaljenim lokacijama. Shodno tome, u odsustvu adekvatnih kontrola javlja se povećan potencijalni rizik od neovlašćenog pristupa i izmene podataka i programa od strane osoba unutar i izvan preduzeća. Osim toga povećana je i opasnost da kompjuterski programi i računovodstveni podaci budu izloženi aktivnostima hakera i zaraženi kompjuterskim virusom.

Dodatni problem predstavlja i činjenica da veće količine podataka i programa mogu biti memorisane na kompjuterskim diskovima i eksternim memorijama koje su lako prenosive. Ukoliko ne postoji odgovarajuća zaštita, ovi mediji su visoko podložni rizicima gubitka, krađe ili uništenja.

G. Specifičnosti kompjuterske obrade računovodstvenih podataka

Obrada računovodstvenim podataka uz upotrebu kompjutera ima neke specifičnosti koje su značajne za revizora. Te specifičnosti su sledeće:

Konzistentnost izvođenja operacija. Kompjuteri imaju repetitivne i matematičke sposobnosti koje nisu svojstvene čoveku - oni izvode operacije uvek na način na koji su programirane. Ako su korektno programirani, kompjuterizovani računovodstveni sistemi su mnogo pouzdaniji od manualnih. To omogućuje revizoru da stekne poverenje u ispravnost računovodstvenih podataka na osnovu manjeg obima revizijskih testova nego kod manualnih sistema. Revizor takođe treba da bude svestan potencijalne opasnosti da kompjuter može biti programiran da u specifičnim uslovima obradi transakcije na nerutinski način, dok sve druge transakcije procesira korektno. Zbog toga je neophodno nadgledanje rada programera i testiranje kompjuterskih programa.

Detaljni zapisi. Kompjuteri imaju sposobnost održavanja detaljnijih i aktuelnijih zapisa (npr. detaljnija lista zaliha po proizvodima i sl.). Do ovih detaljnijih podataka kao i sumarnih prikaza je po potrebi moguće lako doći. Ova mogućnost je od velikog značaja za revizore pri izvođenju kontrolnih i suštinskih testova.

Programske kontrole. Priroda kompjuterske obrade omogućuje internih kontrolama da budu ugrađene u kompjuterski sistem klijenta. Na primer:

- pristup kompjuteru, podacima, programima ili datotekama može biti ograničen upotrebom lozinki.
- moguće je ostvariti korektnu i čestu proveru usaglašenosti knjiženja, recimo, obaveza prema dobavljačima na kontu dobavljača i dnevniku nabavke. U manualnim sistemima su smanjene mogućnosti usaglašavanja zbog vremenskih i troškovnih ograničenja.
- izveštaji o odbijenom evidentiranju i izuzecima mogu biti generisani automatski. Izveštaji o odbijenom evidentiranju ukazuju na to zbog čega je kompjuterski program odbio da evidentira neki pokušaj unosa podatka. Izveštaji o izuzecima ukazuju na evidentirane događaje koji prelaze neka prethodno determinisana ograničenja. Ovi izveštaji imaju veliku važnost za revizora, jer ukazuju na greške i uslove koje su kompjuteri programirani da prepoznaju, čime se smanjuje verovatnoća greški u računovodstvenim podacima.

Istovremeno evidentiranje na više računa i u više datoteka. Mogućnosti kompjutera mogu biti iskorišćene za istovremeno evidentiranje poslovnih događaja na više računa tj. u više datoteka. Na primer, ukoliko se jedna nabavka unese u kompjuter, poslovni događaj će se automatski evidentirati i na račun (datoteci) obaveza prema dobavljačima i na račun (datoteci) zaliha. Revizor mora da obrati posebnu pažnju na simultano evidentiranje, jer transakcija koja je pogrešno uneta u kompjuterizovani računovodstveni sistem rezultira pogrešnim iznosima na više različitih računa (datoteka).

8.2. Specifičnosti izvođenja revizije u ITT okruženju

Upotreba kompjutera za obradu računovodstvenih podataka u preduzećima-klijentima imala je značajan uticaj na reviziju finansijskih izveštaja. Ipak, kada razmatramo efekte tih uticaja, možemo primetiti da se ključne karakteristike revizije nisu u potpunosti promenile. Kao prvo, primena savremenih informacionih i telekomunikacionih tehnologija od strane klijenata **nije uticala na osnovni cilj i delokrug revizije**. Revizor i dalje treba da izrazi mišljenje o tome da li finansijski izveštaji klijenta daju istinitu i objektivnu sliku o finansijskoj poziciji i finansijskom rezultatu preduzeća i da li su sastavljeni u skladu sa odgovarajućom pravnom regulativom.

Osim toga, upotreba kompjutera u obradi računovodstvenih podataka **ne rezultira ni promenama osnovnih revizijskih procedura** odnosno operativnog kostura procesa revizije. Revizija se i dalje sastoji iz uobičajenih koraka. Tako se, recimo, u delu revizijske procene kontrolnog rizika, revizija i dalje vrši kroz uobičajene procedure: (1) sticanja razumevanja internih kontrola klijenta; (2) preliminarne procene kontrolnog rizika; (3) izvođenja kontrolnih testova i (4) konačne procene kontrolnog rizika.

Ipak, korišćenje računovodstvenih sistema zasnovanih na kompjuterima odražava se na **promenu postupaka** koje revizor koristi u vrednovanju i testiranju sistema internih kontrola entiteta i testiranju validnosti, kompletnosti i tačnosti finansijskih izveštaja. Neosporno je da kvalitet revizijskog suda zavisi od postupaka i tehnika koje se koriste za prikupljanje dokaza na kojima počiva mišljenje revizora.

Primena informatičkih tehnologija od strane klijenata revizije dovela je do proširenja aktivnosti revizora. Budući da se računovodstveni podaci unose u računarski sistem i čuvaju u elektronskom obliku, kao i to da su mnoge interne kontrole ugrađene u funkcionisanje kompjuterskog sistema, revizor prilikom razmatranja računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola klijenta mora da razmotri i informatičku komponentu ovih sistema. Na taj način menja se sadržina procesa sticanja razumevanja klijenta, procene rizika i izvođenja revizijskih testova (kako kontrolnih, tako i suštinskih). Usložnjavanje revizije koje iz toga proističe delom može biti kompenzovano primenom dostignuća savremenih informatičkih tehnologija od strane revizora. Razlozi i koristi od primene ovih tehnologija od strane revizora su brojni. Oni se mogu sažeti u sledeće:

1. povećana produktivnost (revizori mogu brže da obave posao);
2. revizori mogu da obave zadatke koji se inače ne bi mogli obaviti manuelno;
3. niži troškovi koji proističu iz skraćivanja vremena koje je neophodno za obavljanje revizije;
4. sticanje komparativne prednosti i poboljšana percepcija klijenta o revizoru i revizorskoj firmi i kvalitetu pruženih usluga;
5. povećana mogućnost suočavanja sa težim problemima bez oslanjanja na osoblje klijenta.

8.3. Interne kontrole u ITT okruženju

U konkretnoj revizijskoj praksi revizor će se nužno susretati sa širokom paletom problematinih situacija prilikom kojih će težište njegove pažnje biti usmereno na proveravanje da li su u operativnost kompjuterskog sistema ugrađeni odgovarajući i, pre svega, efektivni kontrolni mehanizmi, te da li oni stvarno deluju.

Greške i nepravilnosti koje nastaju pri kompjuterskoj obradi podataka mogu značajno uticati na pouzdanost podataka, njihovu (ne)pravilnu obradu, sigurnost imovine i kompjuterskih zapisa i efektivnost klijenta u ostvarivanju proklamovanih ciljeva.

Smanjenje verovatnoće nastanka greški i nepravilnosti pri obradi podataka je jedna od bitnih odgovornosti menadžmenta. Kao odgovor, menadžment mora da pokaže spremnost za razvijanje svih ključnih elemenata kontrolne strukture:

- opštih i
- aplikativnih kontrola.

Aplikativne kontrole su specifične za pojedine računovodstvene aplikacije. Opštim kontrolama se stvara okruženje u okviru kojeg funkcionišu aplikativne kontrole.

8.3.1. Opšte kontrole

Revizori obično počinju razmatranje internih kontrola kompjuterskog sistema pregledom opštih kontrola. Ovakav pristup je efikasniji s obzirom da efektivnost specifičnih aplikativnih kontrola u velikoj meri zavisi od postojanja i efektivnosti opštih kontrola nad svim aktivnostima kompjuterskog informacionog sistema. Na primer, revizor će imati malo koristi od revizijskog dokaza o delotvornosti kontrola ugrađenih u kompjuterske programe ako okruženje omogućuje programerima da lako izvrše neovlašćene izmene programa bez vidljivog traga. Ukoliko nedostaju kontrole nad modifikacijom programa, revizor ne može imati uvid u to da li je program koji on testira isti onaj program koji klijent dokumentuje i koristi za obradu podataka u toku godine.

Najznačajnije opšte kontrole su:

- organizacione kontrole,
- operacione kontrole,
- kontrole razvoja i dokumentovanja sistema, i
- kontrole sigurnosti.

Organizacione kontrole. Kako i u drugim aktivnostima, tako i na području kompjuterskih informacionih sistema efikasnost, svrsishodnost i pouzdanost njihovog delovanja zavisi od kvalifikovanosti osoblja i jasne segregacije dužnosti.

Jasno razdvajanje odgovornosti poslova između zaposlenih radnika preduzeća ima za cilj da spreči da jedna osoba obavlja inkompatibilne funkcije. Segregacija dužnosti može imati različite forme, u zavisnosti od raspoloživosti osoblja i poslovnih aktivnosti preduzeća.

Segregacija dužnosti u kompjuterskom okruženju nije, niti treba biti, identična sa segregacijom u manuelnom sistemu. Kao primer specifičnosti razdvajanja dužnosti u kompjuterskom sistemu možemo uzeti razdvajanje razvoja kompjuterskog sistema od njegovog korišćenja. Stručnjaci za razvoj i održavanje sistema kreiraju kompjuterski sistem za potrebe korisnika. Sa druge strane, korisnici u svakodnevnom radu upotrebljavaju kompjuterski sistem, ali ne učestvuju u njegovom dizajnu. Ove funkcije su inherentno inkompatibilne. Ukoliko privilegovani pojedinac ima i pristup kompjuterskom sistemu i detaljno saznanje o logici aplikativnih programa i ugrađenim kontrolama, on može vršiti neovlašćene izmene u aplikativnom programu i izbegavati kontrole. Ove izmene mogu biti samo privremene. Vraćanjem aplikativnih programa u prvobitno stanje nestaje bilo kakav trag o izvršenim izmenama.

Operacione kontrole. Operacione kontrole predstavljaju politike i postupke kojima se reguliše način izvođenja operativnih aktivnosti u kompjuterskom sistemu. Za razvoj operacionih politika i procedura zadužen je menadžment klijenta revizije. Menadžment donosi operacione politike i procedure sa nadom da će one doprineti efikasnijem postizanju ciljeva organizacije, u vidu maksimizacije kontrole i profita.

Čak i danas postoje brojne organizacije koje nemaju ustanovljene politike i procedure. Druge, pak, imaju politike i procedure, ali one nisu date u pismenoj formi čime je revizoru otežano da uporedi stvarne aktivnosti sa očekivanim. Za revizora i njegov sud važno je ne samo da utvrdi postojanje politika i procedura kompjuterske obrade podataka, već i da li postoji primeren sistem praćenja njihove primene i, u vezi s tim, otkrivanja odstupa prakse od politike i procedura.

Kontrole razvoja i dokumentovanja sistema. Kvalitet jednog kompjuterskog sistema u velikoj meri zavisi od adekvatnosti procedura za njegov razvoj i dokumentovanje, kao i kontrola koje imaju za cilj da se utvrđene procedure sprovedu u praksi. Ponekad se kompjuterski sistemi razvijaju bez odgovarajućih procedura, što može prouzrokovati velike probleme kako samom preduzeću tako i revizoru. Kao primer, možemo uzeti nepostojanje odgovarajuće koordinacije i kontrole procesa razvoja sistema što može rezultirati implementacijom programskih procedura koje nisu u skladu sa računovodstvenom politikom preduzeća (recimo, automatski otpis potraživanja koja su starija od 60 umesto 90 dana). Ovakvi nedostaci u ekstremnim okolnostima mogu dovesti do trajnog gubitka poslovne sposobnosti preduzeća. Zbog toga je preduzeće zainteresovano da se razvoj sistema i njegovo dokumentovanje obavi po strogim pravilima dobre poslovne prakse.

Rizik neadekvatnog razvoja i dokumentovanja kompjuterskog sistema može biti značajno smanjen ukoliko se u preduzeću uvedu kontrole razvoja i dokumentovanja sistema. Realizacijom ovih kontrola povećavaju se šanse da će kompjuterski sistem nakon implementacije pouzdano funkcionisati.

Osim u naknadnoj proveru postojanja i funkcionisanja kontrola razvoja i dokumentovanja sistema, revizor može imati značajnu ulogu i u samom procesu razvoja i dokumentovanja. Učešće eksternih revizora je dobrodošlo u smislu davanja predloga za poboljšanja sistema ili, na primer, njegovog testiranja. Kasnije insistiranje na aplikativnim kontrolama je lošije sa stanovišta kompleksnosti izmena i troškova. Dakle, s obzirom na znanja koja poseduju, poželjno je u ugradnju aplikativnih kontrola uključiti i eksterne revizore.

Kontrole sigurnosti sistema. Pod sigurnošću računovodstvenog sistema podrazumeva se "zaštita kompjuterske opreme, programa i podataka od uništenja kao posledice hardverskih, softverskih i ljudskih grešaka, kao i zloupotrebe kompjutera."¹ Kompjuterski sistemi su izuzetno osetljivi na mogućnost neovlašćene upotrebe. Problem se eksponencijalno uvećava pri višekorisničkom radu sa bazama podataka u onlajn sistemu. Za onlajn sisteme je karakteristično mnoštvo terminala i telekomunikacioni prenos podataka. Povezani terminali su mnogo ranjiviji od samostalnih mikrokompjutera, jer je sistemu moguće pristupiti sa većeg broja lokacija. Prirodno, time se povećava opasnost od neovlašćenog pristupa sistemu i zloupotrebe podataka. Neovlašćena osoba koja ima pristup udaljenom terminalu i koja poznaje lozinke lako može pristupiti sistemu i izvršiti zloupotrebu. Stoga je revizor zainteresovan za razmatranje strukture i funkcionisanja sistema i ugrađenih kontrolnih mehanizama.

Da bi mogao da izda revizorski izveštaj u koji se korisnici mogu pouzdati, revizor mora planirati da sagleda sigurnost kompjuterskog informacionog sistema i da je testira.

Kontrole sigurnosti sistema prema njihovoj funkciji mogu se podeliti na:

1. kontrole fizičkog pristupa sistemu i
2. logičke kontrole sigurnosti.

Ograničenje fizičkog pristupa sistemu. Ograničenje fizičkog pristupa sistemu odnosi se, pre svega, na onlajn sisteme, budući da je u uslovima postojanja samostalnih mikrokompjutera (kod kojih se celokupna računovodstvena evidencija vrši samo na jednom kompjuteru) fizičko ograničavanje teško

¹ Donald A. Watne, Peter B.B. Turney: Auditing EDP Systems, SAD, 1990, str.267

izvodljivo. Objekti ograničenja fizičkog pristupa su serveri, terminali i biblioteke programa i datoteka. U klijent/server arhitekturi posebne mere sigurnosti moraju biti usmerene ka zaštiti servera od neovlašćenog fizičkog pristupa budući da se na njima nalazi veći deo računovodstvenih podataka, kao i ka terminalima, budući da su najizloženiji neovlašćenom pristupu.

Za ograničavanje fizičkog pristupa najčešće se koriste:

- zaključavanje prostorija,
- zaključavanje opreme,
- upotreba magnetski kodirane kartice,
- sprečavanje dovoda struje i sl.

Logičke kontrole sigurnosti. Kompjuterski sistemi moraju biti adekvatno zaštićeni od neovlašćenog pristupa i namernog ili slučajnog uništenja ili izmene sistemskog softvera, aplikacija i podataka. Obezbeđivanje resursa isključivo ograničavanjem fizičkog pristupa nije delotvorno, jer bi osoba koja jednom uspe da neovlašćeno pristupi sistemu u bilo kojoj tački, imala mogućnost neograničenog pristupa svim podacima i programima. Zbog mnoštva terminala i korisnika, postoji realna pretpostavka da će sigurnost sistema biti narušena. U takvim okolnostima neophodno je razmotriti uvođenje i drugih vidova kontrola kojima će se očuvati bezbednost sistema.

Te kontrole zovu se logičke kontrole sigurnosti. U logičke kontrole sigurnosti spadaju:

1. prijavljivanje za rad u sistemu,
2. autorizacija,
3. identifikacija,
4. enkripcija,
5. kreiranje logova operativnog sistema i
6. antivirusna zaštita.²

S obzirom da su kontrole sigurnosti izuzetno kompleksne, revizor treba pažljivo da planira svoje aktivnosti kako ne bi zanemario neke od ključnih aspekata potencijalnih pretnji narušavanja sigurnosti sistema. Uobičajeno je da postoji standardni program za sticanje razumevanja funkcionisanja logičkih kontrola sigurnosti koji treba da obuhvati sve ono što je bitno da revizor zna o logičkoj sigurnosti sistema prilikom njenog vrednovanja.

8.3.2. Aplikativne kontrole

Kao što je već rečeno, integralni deo kontrolnog sistema koji je specifičan za okruženje kompjuterskih informacionih sistema, pored opštih čine i aplikativne kontrole. Dok se opšte kontrole odnose na celokupni ambijent u kome se kompjuterski sistem razvija i koristi, aplikativne kontrole čine kontrole na nivou kompjuterskih programa.

"Aplikativne kontrole su dizajnirane tako da osiguraju da su sve transakcije odobrene od strane ovlašćenih osoba, da su u potpunosti i tačno obrađene i memorisane, da je integritet podataka u datotekama sačuvan i da su imovina i sa njom povezani dokumenti i zapisi zaštićeni od fizičkog gubitka, krađe ili neovlašćene manipulacije."³

² Opširnije videti: Dejan Jakšić: Revizijske procedure za procenu kontrolnog rizika u okruženju kompjuterskih informacionih sistema, magistarska teza, Subotica, 2001.

³ Vincent M. O'Reilly et al: Montgomery's auditing, John Wiley&Sons, SAD, 1990., str.344

Aplikativne kontrole imaju za cilj da osiguraju efektivnost i efikasnost funkcionisanja kompjuterskog sistema, kao i potpunost, tačnost i sigurnost obrade podataka. Prema tradicionalnoj podeli, u osnovne aplikativne kontrole spadaju:

- kontrole unosa,
- kontrole obrade i
- kontrole izlaza.

Cilj revizora pri razmatranju aplikativnih kontrola je da proveri da li aplikativne kontrole ostvaruju postavljene kontrolne ciljeve i, ukoliko je potrebno, da da preporuke za njihovo poboljšanje.

Da bi se postigli postavljeni kontrolni ciljevi, potrebno je da postoje zadovoljavajuće kontrole nad svim elementima sistema - unosom, obradom i izlazom. Ovi ciljevi odnose se na pouzdanost, integritet i raspoloživost zapisa koje kompjuterski sistem obrađuje.

Kontrole unosa. Današnji informacioni sistemi ne mogu tolerisati netačne ulazne podatke. U tom smislu, nužno je da preduzeća formulišu i uvedu kontrole koje trebaju da spreče da pogrešni podaci uđu u kompjuterski sistem ili bar da otkriju i otklone uočene greške čime će sistemu povratiti narušeni integritet. Ove kontrole nazivaju se kontrole unosa.

Kontrole unosa trebaju biti dizajnirane tako da pruže razumno uveravanje da su podaci koji se unose radi obrade pravilno odobreni i konvertovani u mašinski-čitljivu formu. Njih ne treba posmatrati izolovano, kako od opštih tako ni od ostalih aplikativnih kontrola. Sve one u osnovi imaju istu svrhu i ponekad su komplementarne ili se pak efekti njihovih primena preklapaju.

Postoji mnoštvo raspoloživih sredstava i tehnika za unos podataka u kompjuterski sistem od strane operatera ili krajnjeg korisnika. Neki od najčešćih su: tastatura, monitor osetljiv na dodir, učitavanje magnetnih zapisa, prepoznavanje karaktera pisanih magnetnim mastilom, optičko prepoznavanje karaktera, unos podataka glasom i preuzimanje podataka izvan sistema (npr. EDI). Bez obzira na to koji metod unosa klijent odabere, revizor treba da stekne sigurnost da je odabrani sistem unosa pouzdan i da pruža neophodnu podršku kontrolnoj funkciji menadžmenta.

Osiguranje kompletnosti ulaznih podataka nužno iziskuje kombinaciju većeg broja različitih kontrola unosa. U protivnom, ne može se računati na efikasnost kontrola i integritet podataka.

Najznačajnije kontrole unosa podataka su:

- kontrole validnosti
- paketne kontrole
- provere pomoću kontrole cifre i
- kontrole verifikacije.⁴

Kontrole obrade. Kompjuterska obrada podataka predstavlja unutrašnju aktivnost kompjutera kojom se izvode operacije nad podacima putem programskih instrukcija. Greške koje mogu nastati pri obradi podataka vezuju se za pogrešna izračunavanja, pogrešnu programsku logiku, korišćenje pogrešne datoteke ili pogrešnog zapisa u datoteci, automatsko izvršavanje transakcija koje nije u skladu sa politikom menadžmenta i dr.

Kontrole izlaza. Obradom podataka u kompjuterskom sistemu, ne iscrpljuje se mogućnost nastanka greški koje se u krajnjoj instanci mogu odraziti na finansijske izveštaje. Zbog toga preduzeće mora da uvede i kontrole izlaza. Kontrole izlaza treba da osiguraju ostvarenje dva ključna cilja:

- tačnosti i kompletnosti izlaza i
- distribucije izlaza samo ovlašćenom osoblju.

⁴ Opširnije videti: Dejan Jakšić: Revizijske procedure...op. cit.

U cilju automatizacije poslovanja, preduzeće može iskoristiti podatke u kompjuterskom sistemu tako što će ih direktno štampati na računovodstvene dokumente kao što su ček, faktura, narudžbenica, prijemnica i sl. Kao izlaz kompjuterskog sistema mogu se pojaviti i izveštaji sa poverljivim podacima kao, na primer, spiskovi sa zaradama zaposlenih ili spiskovi kupaca. Pristup svim ovim autputima od strane neovlašćenih lica može rezultirati gubitkom imovine ili odavanjem poslovnih tajni. Zato preduzeće mora ustanoviti procedure za distribuciju autputa samo ovlašćenim osobama.

8.4. Primena kompjutera kao revizijskog alata

Predviđanja da će se računar sve češće javljati kao revizijsko sredstvo proizilaze iz spoznaje njegovih karakteristika kao sredstva za procesiranje podataka i informacija. Njegove karakteristike kao što su brzina, preciznost, sposobnost masovnog računanja i mogućnost memorisanja obimnih skupova podataka to bez svake sumnje potvrđuju. Osim toga, koristeći kompjuter, revizor može pristupiti kompjuterskim zapisima i generisati informacije koje mu u protivnom nisu dostupne. Tome još treba dodati i nepobitnu činjenicu da je testiranje i revizija integralnih skupova podataka tako obimna aktivnost da je upotreba računara sa ekonomsko-troškovnog stanovišta najpovoljnija. Na osnovu svega izloženog jasno je da revizor može korišćenjem računara kao alata u znatnoj meri proširiti i produbiti kako intenzivnost, tako i efikasnost revizije. U tu svrhu su razvijene tehnike revizije uz pomoć kompjutera.

Najznačajnije tehnike revizije uz pomoć kompjutera su:

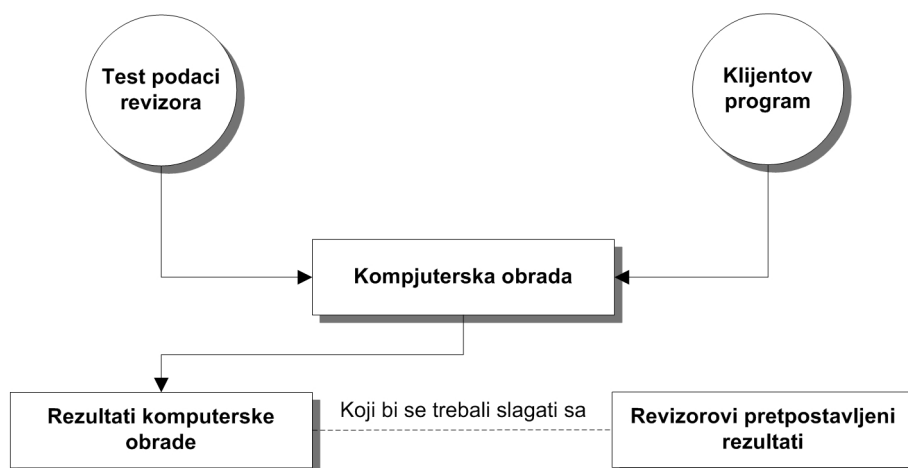
1. test podaci,
2. integrisani test podaci,
3. paralelna simulacija, i
4. onlajn revizijski monitor.

Neke od ovih tehnika, kao npr. test podaci statički proveravaju funkcionisanje kompjuterskog sistema (tj. programi se ne koriste od strane klijenta dok ih revizor testira). Druge tehnike, kao npr. paralelna simulacija testiraju funkcionisanje sistema dok se on koristi od strane klijenta.

1. Test podaci

Za realizaciju testiranja uz pomoć test podataka, revizor mora kreirati izmišljene podatke koji će biti obrađeni od strane klijentovog kompjuterskog sistema, pod nadzorom revizora. Test podaci trebaju da sadrže podatke za koje se očekuje da budu obrađeni od strane sistema, kao i podatke koje sistem treba da odbaci jer nisu u skladu sa kontrolnim procedurama. Recimo, kod obračuna zarada, validan test podatak može biti realan broj časova efektivnog rada jednog radnika. Revizor želi da utvrdi da li se pravilno izračunava bruto zarada, obustave na zaradu (porezi i doprinosi) i preostali neto iznos zarade. Unos test podataka sa greškom bio bi pokušaj dodavanja nepostojećeg radnika na platni spisak ili, recimo, radnika sa nerealno velikim brojem radnih časova. Za podatke sa greškom revizor očekuje od kompjuterskog sistema da javi nepravilnost i onemogućiti unos.

Prikaz 42.
Test podaci

Postupci vezani za test podatke su sledeći:

1. pregleda se dokumentacija klijenta i utvrđuju njegove interne kontrole,
2. kreiraju se simulirane transakcije, uključujući i primere pogrešnih kako bi se testirale identifikovane interne kontrole,
3. simulirane transakcije se unose na revizorove radne papire zajedno sa pretpostavljenim kompjuterskim rezultatima,
4. simulirane transakcije se obrađuju od strane kompjuterskog programa, a dobijeni rezultati se upoređuju sa prethodno pripremljenim (očekivanim).

U praksi se može desiti da revizoru od strane klijenta bude podmetnut program koji dobro funkcioniše, ali da to nije onaj program koji klijent koristi u toku godine. Revizor i ovakvu mogućnost mora imati u vidu. Stoga je neophodno preventivno preduzeti određene mere opreza kao što je, na primer, iznenadno testiranje. Međutim, problem iznenadnog izvođenja tehnike test podataka je u tome što ova tehnika zahteva dosta vremena, a klijent se nenajavljeno prekida u izvršavanju svakodnevnih poslova obrade transakcija. Jedno od mogućih rešenja je da se pri iznenadnoj poseti iskopiraju programi klijenta (što iziskuje minimalno vreme), a pri nekoj od narednih poseta, kada klijentu to više odgovara, izvrši testiranje upotrebom test podataka. Ovako dobijeni rezultati se upoređuju sa rezultatima prethodno iskopiranog programa. Time se istovremeno potvrđuju i ispravnost obrade transakcija i korišćenje istovetne verzije programa.

I pored niza pogodnosti, testiranje primenom test podataka ima i ograničenja. Neka od njih su:

- uspešni rezultati test podataka ne znače neminovno da su interne kontrole efektivne, jer se test podacima ne mogu obuhvatiti sve greške koje se mogu javiti u kompjuterskom sistemu,
- i pored svih mera predostrožnosti, revizor ne može biti siguran da li je program koji testira baš onaj koji klijent svakodnevno koristi (npr. kod ad-hok izmene programa tj. izvođenja ilegalne transakcije i vraćanja programa u prethodno stanje),
- za kreiranje test podataka je potrebno mnogo vremena, jer se test podacima moraju specijalno pripremati za svaku aplikaciju, što nužno izaziva i povećane troškove.

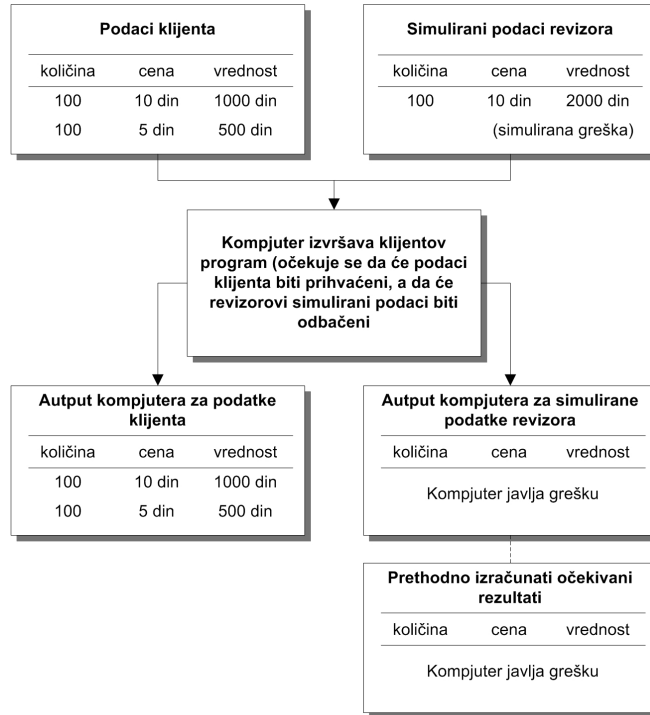
2. Integrisani test podaci

Integrisani test podaci predstavljaju varijaciju tehnike test podataka. Razlika je u tome što se, umesto provere funkcionisanja kompjuterskog informacionog sistema klijenta dok ga klijent ne koristi,

kod primene integrisanih test podataka simulirani podaci pridodaju pravim podacima radi zajedničke obrade. Kao i kod test podataka, dobijeni kompjuterski rezultati se upoređuju sa prethodno izračunatim, očekivanim rezultatima. Da bi se izbegla kontaminacija stvarnih podataka klijenta, potrebno je osmisliti sistem razdvajanja i razlikovanja simuliranih podataka, kako bi se oni mogli ukloniti iz kompjuterskog sistema klijenta po završetku testiranja.

Prednost primene integrisanih test podataka je u tome što omogućuju revizoru da testira obradu podataka u stvarnim uslovima rada. Isto tako, pogodnost je i što kompjuter klijenta nije u potpunosti imobilisan u obavljanju svakodnevnih poslova za vreme dok se testiranje vrši (kao što je to slučaj kod tehnike test podataka).

Prikaz 43.
Integrisani test podaci

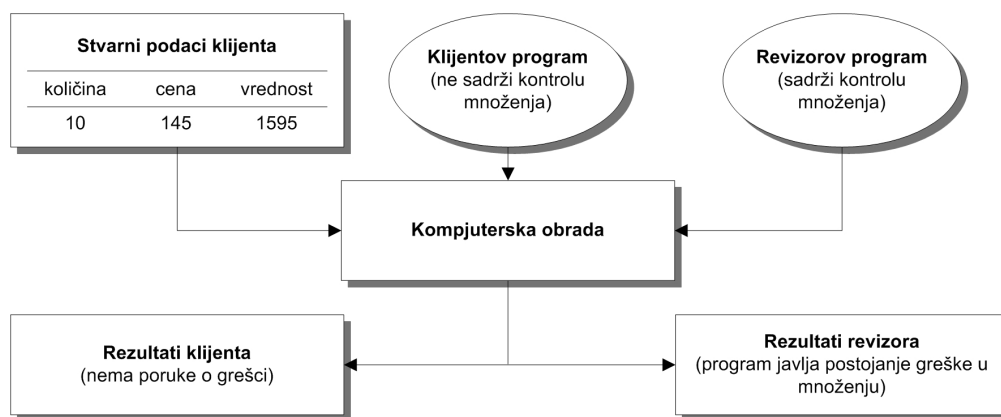

3. Paralelna simulacija

Za razliku od test podataka i integrisanih test podataka gde revizor vrši testiranje pomoću simuliranih podataka, u paralelnoj simulaciji revizor koristi stvarne podatke. U paralelnoj simulaciji stvarni podaci se obrađuju i klijentovim i revizorovim programom, a zatim se dobijeni rezultati međusobno upoređuju radi otkrivanja razlika.

Prednost primene paralelne simulacije je u tome što revizijski programi mogu koristiti dodatne kontrole (kod test podataka revizor se mora ograničiti samo na kontrole u klijentovom programu). Značajan nedostatak paralelne simulacije leži u visokom trošku pisanja jedinstvenih programa za svaku reviziju. Revizor, međutim, može koristiti univerzalne programe (delimično prilagođene) za paralelnu simulaciju koje će koristiti za one procedure koje se ponavljaju u svakoj reviziji. Paralelna simulacija može biti izuzetno korisna za proveru izračunavanja amortizacije, kamate, poreza, visine odbitaka od zarada zaposlenih i dr.

Prikaz 44.
Paralelna
simulacija

4. Onlajn revizijski monitor

Test podaci, integrisani test podaci i paralelna simulacija mogu biti najbolja alternativa kada se vrši testiranje kontrola u sistemima u kojima se unos i obrada podataka vrše u paketnom obliku.⁵ Međutim, sistemi onlajn unosa i obrade u realnom vremenu (OLRT sistemi)⁶ zasnivaju se na drugačijim principima, principima koji zahtevaju specifične oblike testiranja. Test tehnika koja je razvijena za testiranje upravo ovih sistema naziva se onlajn revizijski monitor. Ona obezbeđuje konstantno prisustvo revizora u obradi transakcija kroz ugradnju revizorskog programskog koda u klijentove programe za obradu transakcija. Revizorov kod je prisutan tokom cele godine ili bar u nekom dužem vremenskom periodu. Njegovo zadatka je da prati transakcije koje ulaze u kompjuterski sistem i da vrši uzorkovanje u nepravilnim intervalima. Kriterijum za selekciju transakcija varira u zavisnosti od revizijskog plana.

U cilju integracije revizijskog koda u OLRT sistem, kompjuterski programi klijenta - operativni i aplikativni - moraju predvideti tačke u programu u kojima se revizijski kod može nesmetano priključiti. O tome se mora voditi računa na vreme (najbolje je, ukoliko je moguće, u toku razvoja programa klijenta). Tačke u programu klijenta u kojima je moguće realizovati integraciju revizijskih programskih modula u normalne procesne aktivnosti klijenta zovu se revizijske udice.

Primena revizijskih modula treba omogućiti revizoru da selektuje one transakcije koje su interesantne za reviziju, kao što su transakcije određene vrste ili transakcije sa neuobičajenim vrednostima (vrednostima iznad ili ispod neke zadate vrednosti). Recimo, klijent je informisao revizora da njegova računovodstvena politika zabranjuje davanje proizvoda na odloženo plaćanje preduzećima koja imaju neizmirene obaveze koje su starije od 90 dana, i da se preduzeće u svome radu toga striktno pridržava.

Za snimanje realnog stanja, revizor može koristiti onlajn revizijski monitor što podrazumeva sledeće korake:

1. Pri unosu transakcije u sistem klijenta, vrše se uobičajene kontrolne procedure.
2. Nakon unosa, program klijenta dolazi do tačke (revizijske udice) u kojoj se kontrola rada programa prenosi na revizijski modul. U našem primeru, instrukcijama revizijskog modula, a na osnovu šifre kupca, vrši se pretraga baze podataka kako bi se utvrdilo da li kupac ima obaveze prema preduzeću koje su starije od 90 dana.
3. Ukoliko se otkriju transakcije koje zadovoljavaju zadati kriterijum, izvršava se neka od pret-

⁵ Paketni (batch) unos i obrada - Unos i obrada transakcija vrši se periodično (Zbirno se unose i obrađuju sve transakcije koje su nastale u određenom periodu, npr. unos podataka sa izvoda žiro-računa, obračun zarada jednom mesečno i sl.)

⁶ Onlajn unos i obrada u realnom vremenu - Transakcije se unose i obrađuju u momentu njihovog nastanka (npr. evidentiranje prodaje u prodavnicu uz pomoć POS terminala)

hodno programiranih revizijskih metoda. Dve najznačajnije revizijske metode koje se mogu koristiti u onlajn revizijskom monitoru su:

- a. kreiranje revizijskog loga i
- b. obeležavanje transakcija.

Kreiranje revizijskog loga. Kod ove metode, identifikovane transakcije ili događaji se zapisuju u poseban fajl koji je pod kontrolom revizora (revizijski log). Revizor može kasnije odštampati log. Na podacima iz loga mogu se vršiti različite tehnike analize i testiranja.

Obeležavanje transakcija. Obeležavanje transakcija podrazumeva viši nivo automatizacije testiranja nego što se to postiže kreiranjem revizijskog loga. Ovom metodom se selektovana transakcija markira dodavanjem indikatora (oznake). Prisustvo oznake omogućuje praćenje transakcije kroz dalju obradu od strane sistema. Sistem je programiran tako da kriira zapis ili štampani izveštaj o nastavku procesiranja transakcija. U našem primeru, to bi značilo da se podaci o narudžbi kupca koji ima obaveze starije od 90 dana obeležavaju i za njih se prati dalji proces obrade. Revizor želi da vidi šta se sa porudžbinom kupca desilo - da li je klijent uočio da kupac ima neizmirene obaveze pa narudžba nije nikad izvršena ili je preduzeće odstupilo od svoje računovodstvene politike i datom kupcu izašlo u susret.

4. Po izvršenju instrukcija revizijskog modula, kontrola rada se vraća programu klijenta koji nastavlja normalno procesiranje od mesta gde je stao.

Onlajn revizijski monitor ima brojne prednosti. Kao prvo, može se koristiti u radu na sistemima koji procesiraju transakcije neposredno po njihovom nastanku. Kao drugo, monitor se može koristiti, a da pri tome nisu narušene normalne procesne rutine klijenta. Nedostatak ovog pristupa može doći do izražaja ako klijent sazna koje transakcije su predmet interesovanja revizora. On tada može prilagoditi svoje ponašanje i izbeći otkrivanje nepravilnosti. Zato informacija o kriterijumima selekcije transakcija predstavlja poslovnu tajnu i od revizora se očekuje da se prema njoj odnosi sa dužnom pažnjom.

8.5. Revizorski softverski paketi

U savremenim uslovima uz podršku informacionih tehnologija najveći deo revizorskog ispitivanja izvodi se korišćenjem softvera za reviziju bilo da se on realizuje na klijentovom ili vlastitom računaru. Efikasnost revizije uz takvu podršku je visoko povećana, a omogućava revizoru da testira glavne datoteke, uputstva za korišćenje datoteka, istorijske podatke i pojedinačna knjiženja, tj. omogućava mu da testira sve podatke pohranjene u računaru.

Generalizovani revizorski softver efikasno služi u:

- planiranju revizije, upravljanju procesom revizije,
- kontroli osoblja koje izvodi reviziju,
- kreiranju testova,
- izvođenju analitičkih procedura,
- dokumentovanju obavljene aktivnosti u reviziji, tako u principu može softverska sredstva koristiti za izvođenje testova.

Savremeni revizorski softveri projektovani su za obračunavanje, sumiranje, razvrstavanje, poređenje podataka i izradu specifikacija za potrebu formiranja revizorskog mišljenja.

U svetu gde je revizija razvijena u pravilu je najintenzivnija implementacija informacionih tehnologija. Revizija ne zaostaje u primeni novih dostignuća. Već je razvijeno i praktično funkcioniše više softvera za reviziju (ACL, IDEA i dr.).

Mnoge revizorske firme u svetu su razvile programe za testiranje valjanosti klijentovih programa, kao i za izvođenje brojnih revizorskih procedura. Ovakvi softveri za reviziju su pogodni za upotrebu u različitim kompjuterskim sistemima. Generalizovani revizorski softver može biti usmeren da izvodi operacije procesiranja jednake onima koje izvodi klijentov sistem obrade podataka. Ukoliko su rezultati procesiranja i revizorskog softvera i klijentovih programa identični može se zaključiti da klijent nema nepravilnosti u procesiranju.

Revizorski softver najviše se koristi za pretraživanje podataka klijenta koji su revizoru neophodni za testiranje. U izvođenju ovih funkcija programi revizije pretražuju podatke u klijentovim datotekama udovoljavajući različitim zadacima revizije. Ovi softveri se koriste za:

a. Ispitivanje klijentovih knjiženja po pitanju kvaliteta, potpunosti i sigurnosti

U reviziji manualnih sistema, revizori ispituju kvalitet, pouzdanost i sigurnost klijentovih zapisa, putem vizuelnih opservacija. U elektronskim sistemima revizori ne mogu imati fizički kontakt sa kompjuterskim knjiženjima, pa se softver za reviziju koristi da pregleda klijentove datoteke od interesa za reviziju. Na primer računi potraživanja se mogu pregledati ispitivanjem salda.

b. Preformatiranje podataka i izvođenje analiza

Revizorski softverski paketi mogu se koristiti za preformulisanje podataka klijentovih datoteka u format koji je podesniji revizorima. Podaci klijentovih datoteka mogu se štampati u formatu koji odgovara radnim papirima revizije. Uz to je moguće izvoditi analitičke procedure raznih računovodstvenih stavki.

v. Biranje uzorka za reviziju

Uzorci mogu biti izabrani iz klijentovih datoteka nasumice, ili nekim drugim kriterijumom specificiranom od strane revizora. Uzorak podrazumeva deo populacije i kao takav treba da je reprezentativan, odnosno da takav treba da je reprezentativan, odnosno da odražava karakteristike populacije koju predstavlja. Izbor takvog uzorka je jednostavan ali istovremeno i testiran sa stanovišta njegovih obeležja.

g. Poređenje podataka odvojenih datoteka

Kada su isti podaci sadržani u dve ili više datoteka programi revizije upoređuju takve podatke u odvojenim datotekama, i identifikuju sva eventualna odstupanja. Npr. promene na računima potraživanja u jednom vremenskom periodu mogu se porediti sa promenama na žiro-računu i datotekama u kojima se ažurira prodaja.

Primena novih revizorskih softvera eliminiše najveći deo poslova ispitivanja kontrolnih procedura i razvijanje pojedinačnih računarskih programa. Za korišćenje revizorskog softvera potrebno je odgovarajuće znanje revizora iz oblasti informacionih i telekomunikacionih tehnologija, ali i saradnja sa klijentovim osobljem. Primena revizorskog softvera ne sme potisnuti u drugi plan suštinu, ciljeve revizije niti kompetentnost revizora vezanu za računovodstvo i reviziju. Znanje iz informacionih oblasti treba shvatiti u smislu održavanja kompetentnosti.

Implementacija informacionih i telekomunikacionih tehnologija navela je Međunarodnu federaciju računovođa odnosno Odbor za Međunarodne standarde revizije i uveravanja (IAASB) da objavi revizorski standard Revizija u okruženju kompjuterskih informacionih sistema (Revizija u KIS-okruženju), kao i brojna Saopštenja o međunarodnoj praksi revizije.

⁷ Detaljnije vidi mr Branko Krsmanović: Revizorsko ispitivanje ... op. cit.

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta je kompjuterski informacioni sistema?
2. Na koji način informacione i telekomunikacione tehnologije utiču na reviziju finansijskih izveštaja?
3. Koje su prednosti, a koji nedostaci primene informacionih i telekomunikacionih tehnologija?
4. Kada se informacione tehnologije javljaju kao objekt, a kada kada instrument revizije?
5. Koje su specifičnosti sistema internih kontrola u kompjuterskom okruženju?
6. Koja je razlika između opštih i aplikativnih kontrola?
7. Koje opšte kontrole postoje i koje su njihove osnovne karakteristike?
8. Koje aplikativne kontrole postoje i koje su njihove osnovne karakteristike?
9. Koje vrste revizijskih tehnika uz pomoć kompjutera postoje? Po čemu se ove tehnike karakterišu i međusobno razlikuju?
10. Šta je generalizovani revizijski softver? Koja je njegova namena?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Ciljevi internih kontrola u kompjuterskom sistemu razlikuju se u odnosu na ciljeve manuelnih sistema.
2. Opšte i aplikativne kontrole su kontrole koje sprovodi revizor da bi testirao kompjuterski sistem klijenta.
3. Aplikativne kontrole su dizajnirane tako da obezbede razumnu garanciju da su unos, obrada i izveštavanje o podacima od strane kompjuterskog sistema pravilno izvedeni.
4. Metodologija za pravljenje dijagrama toka u kompjuterskom sistemu je konceptijski različita od one kod manualnog sistema.
5. Generalizovani revizijski softver je primenljiv samo za suštinsko testiranje.
6. Korišćenje test podataka zasniva se na kriteranju fiktivnih podataka i njihovom testiranju uz pomoć kompjuterskog programa revizora u cilju upoređenja sa stvarnim podacima klijenta.
7. Ključna razlika između korišćenja integrisanih test podataka i paralelne simulacije je u tome što se kod paralelne simulacije koristi klijentov kompjuterski program, dok se kod integrisanih test podataka koristi revizorski kompjuterski program.
8. Jedna od glavnih prednosti korišćenja generalizovanog revizijskog softvera je u tome što revizor može koristiti isti program u više različitih angažmana.
9. Revizor koristi generalizovani revizijski softver za čitanje i testiranje klijentovih procesa uz upotrebu ulaznih podataka koje razvija revizor.

Odgovori: 1. N 2. N 3. T 4. N 5. N 6. N 7. N 8. T 9. N

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Kada vrši "reviziju oko kompjutera", revizor se fokusira na izvorne dokumente i
 - a. test podatke
 - b. kompjutersko procesiranje

- c. tehnike usaglašavanja
 - d. izlazne podatke iz kompjuterskog sistema
2. U "reviziji kroz kompjuter" test podaci se koriste od strane revizora u cilju testiranja:
- a. tačnosti ulaznih podataka
 - b. distribucije kompjuterskog autputa
 - c. procedura koje izvodi kompjuterski program
 - d. normalnosti distribucije test podataka
3. Koja od sledećih rečenica odslikava prednost korišćenja generalizovanog revizijskog softvera?
- a. svi generalizovani revizijski softveri pisani su u istom programskom jeziku
 - b. mogu biti korišćeni na različitim kompjuterima i na različitim formatima datoteka
 - c. nije potrebno vršiti proveru funkcionisanja opštih i aplikativnih kontrola
 - d. nije potrebno izvoditi kontrolne i suštinske testove
4. Koji od sledećih problema nije karakterističan za primenu tehnike integrisanih test podataka:
- a. uspešnost tehnike zavisi od nesvesnosti osoblja klijenta da se vrši testiranje
 - b. teško je dizajnirati test podatke koji će uzeti u obzir sve moguće različitosti u transakcijama
 - c. test podaci se mogu pomešati sa stvarnim podacima klijenta što može prouzrokovati operativne probleme klijentu
 - d. revizoru je teško da dizajnira kompjuterski program koji se koristi sa integrisanim test podacima, a koji simulira aktivnosti kompjuterskog programa klijenta.
5. Za koju od sledećih procedura revizije se ne može uspešno koristiti generalizovani revizijski softver:
- a. traganje za potraživanjima od kupaca koja imaju potražni saldo
 - b. utvrđivanje potrebe za umanjnjem vrednosti zaliha zbog njihovog oštećenja
 - c. izvor kupaca za slanje konfirmacija
 - d. izlistavanje neuobičajeno velikih vrednosti zaliha.
6. Kada koristi kompjuter za testiranje klijentovih opštih kontrola, revizijska procedura koja će dati najbolje rezultatesa stanovišta vremena i troškova u testiranju identifikacije i kontrole korišćenja lozinki je:
- a. revizor će pokušati da se prijavi u sistem korišćenjem pogrešne identifikacije i lozinke
 - b. revizor će napisati kompjuterski program koji simulira logiku kontrola pristupa od strane klijentovog programa
 - c. revizor će odabrati uzorak obrađenih transakcija i proveriti da li su transakcije pravilno autorizovane
 - d. revizor će zahtevati izjave zaposlenih u kojima oni potvrđuju da sistem identifikacije i lozinki funkcioniše

Odgovori: 1. d 2. c 3. b 4. d 5. b 6. a

Popunite praznine.

1. Kada kompjuter izvodi računovodstvene poslove iza kojih ne ostaje vidljiv trag dokaza, revizor mora da koristi _____.
2. Test podaci su _____ (stvarni/fiktivni) podaci, kreirani od strane _____ (revizora/klijenta) koji se koriste za testiranje _____ (revizorovih/klijentovih) kompjuterskih programa.
3. _____ je tehnika revizije uz pomoć kompjutera u kojoj revizor koristi fiktivne podatke i obrađuje ih zajedno sa stvarnim podacima u cilju testiranja kompjuterskog programa klijenta.
4. Gotovi kompjuterski programi koji čitaju klijentove podatke, obrađuju ih, izvode revizijske procedure i od revizora zahtevaju malo kompjuterskog znanja za korišćenje nazivaju se _____.
5. Ključna razlika između test podataka i paralelne simulacije je u tome što se kod test podataka koriste _____ ulazni podaci, dok se paralelna simulacija zahteva korišćenje _____ ulaznih podataka.

Odgovori: 1. tehnike revizije uz pomoć kompjutera 2. fiktivni / revizora / klijentovih 3. integrisali test podaci 4. generalizovani revizijski softver 5. fiktivni / klijentovih stvarnih

Primena uzorka u reviziji

Revizija finansijskih izveštaja, kako smo prethodno ukazali, bazira se na istraživanju dokaza na osnovu kojih revizor izražava mišljenje. Revizorsko mišljenje je uverenje revizora o usklađenosti finansijskih izveštaja sa računovodstvenim standardima. Za sakupljanje dokaza na osnovu kojih se formira mišljenje revizora koristi se više metoda među kojima je najvažnije uzorkovanje.

Uzorkovanje je ispitivanje manje od 100% jedinica koje sačinjavaju revizijsku populaciju, a zasnovano je na premisi da je uzorak dovoljno reprezentativan da pruži validne i pouzdane zaključke bez testiranja celokupne populacije. Revizorska populacija se sastoji od svih stavki u okviru jedne grupe transakcija kao što je npr. nabavka u jednom periodu ili stanje zaliha materijala u istom periodu.

Plan revizijskog uzorkovanja (tj. procedure kojima se koristi revizor da bi postigao aplikaciju uzorkovanja) pomaže revizoru u formiranju zaključaka o jednoj ili više karakteristika određene kontrole, transakcije ili pojedinačnih računa. Plan revizijskog uzorkovanja, zavisi od toga da li revizor izvodi kontrolne testove ili suštinske testove. Kao što je rečeno, kontrolni testovi su dizajnirani za prikupljanje dokaza o tome da li interne kontrole klijenta funkcionišu u skladu sa očekivanjima. Ovo uzorkovanje se naziva atributivno. Atributivno uzorkovanje se koristi za testiranje devijacija, u smislu odstupanja od propisanih kontrolnih procedura.

Uzorci u suštinskim testovima salda nazivaju se uzorkovanjem varijabli i koristi se za donošenje zaključaka o populaciji u obliku nominalnog finansijskog iskaza.

Primena uzoraka¹ u reviziji determiniše pojavu rizika revizije koja se manifestuje (izražava) u činjenici da revizor neće otkriti grešku iako ona postoji. Greška neće biti otkrivena zato što izabrani uzorak ne upućuje revizora na takav zaključak, jer se u uzorku takva nije pojavila. Revizor uzorkovanjem treba da sakupi dovoljno kompetentnih dokaza na osnovu kojih dobija razumnu osnovu za formiranje mišljenja. To znači da izabrani uzorak mora biti reprezentativan, a uočena odstupanja signifikantna (karakteristična za populaciju).

Ako su neophodne "apsolutne" osnove za formiranje mišljenja, mora se ispitati celokupna populacija umesto uzorka, što za reviziju izaziva previsoke troškove. I pored toga, rizik revizije se ne može totalno eliminisati stopostotnim istraživanjem, jer rizici koji nisu povezani sa uzorkovanjem i dalje postoje.

Rizik da se materijalne greške ili nepravilnosti mogu pojaviti i ostati neotkrivene proizilazi iz:

- Rizika uzorkovanja, tj. rizik zahvaljujući primeni uzorkovanja.
- Rizika neuzorkovanja, tj. rizik koji dolazi od faktora koji nisu vezani za uzorkovanje.

¹ Međunarodni standardi revizije problematiku primene uzoraka u reviziji obradili su u standardu "Revizorsko uzorkovanje i drugi postupci provere". Detaljnije vidi: Međunarodni standardi revizije...op. cit., str. 192-199

"Rizik uzorkovanja proizilazi iz mogućnosti da zaključak revizora, zasnovan na uzorku, može biti različit od zaključka do koga bi se došlo da je ukupna populacija bila predmet istih postupaka revizije."² Rizik uzorkovanja polazi od činjenice da izabrani uzorak revizije neće biti reprezentativan za testiranu populaciju. To znači da uzorak može sadržavati disproporcionalno više ili manje kontrolnih devijacija ili finansijskih odstupanja. Rizik uzorkovanja može se umanjiti jednostavno povećanjem veličine uzorka. Rizik uzorkovanja varira inverzno veličini uzorka. Što je veći uzorak, manji je rizik uzorkovanja. Odnos je prilično logičan, jer ako se veličina uzorka povećava do te mere da uključuje sve stavke populacije, onda nema uzorkovanja, pa tako ni rizika uzorkovanja.

"Rizik neuzorkovanja proizilazi iz faktora zbog kojih revizor izvlači pogrešan zaključak iz bilo kog razloga koji nije vezan za veličinu uzorka."³ Rizik neuzorkovanja uključuje sve aspekte rizika revizije koji nisu proizašli iz uzorkovanja. Takav rizik može rezultirati iz grešaka osoblja, kao što su neuspeh u otkrivanju grešaka koje su sadržane u okviru uzorka stavki ili kada se previde ili pogrešno interpretiraju otkrivene greške. Nekoliko faktora može uticati na smanjenje rizika neuzorkovanja, a to su prvenstveno ispravno planiranje i superviziju i efikasne kontrole kvaliteta na nivou cele firme.

Kod kontrolnih testova posebno su važna dva aspekta rizika uzorkovanja testova kontrole:

- rizik premalog oslanjanja na strukturu interne kontrole,
- rizik prevelikog oslanjanja na strukturu interne kontrole.

Nedovoljno oslanjanje na strukturu interne kontrole pojavljuje u slučaju izbora nereprezentativnog uzorka, npr. revizor proceni stopu devijacije 4%, ali je spreman da prihvati samo 3%. Stvarna (ali zbog nereprezentativnog uzorkovanja nepoznata, aproksimativna) stopa devijacije koja se odnosi na populaciju je 2%. U ovom slučaju, revizor će verovatno zaključiti da kontrola nije efikasna pa će tako proceniti viši nivo kontrolnog rizika pri određivanju prirode, vremenskog okvira i obima pomoćnih testova zato što uzorak ukazuje na veću stopu devijacije (4%) nego što je revizor spreman da toleriše (3%). Revizor će se premalo osloniti na internu kontrolu gde je stvarna stopa devijacije (2%) manja od one koju je on odredio da može tolerisati (3%).

Rizik prevelikog oslanjanja na interne kontrole je suprotno nedovoljnom oslanjanju to je rizik da uzorak ne podržava revizorov planirani stepen oslanjanja na kontrolu, kada bez znanja revizora, stvarna stopa devijacije ne opravdava to oslanjanje.

Rizik nedovoljnog oslanjanja se odnosi na efikasnost revizije, a rizik prevelikog oslanjanja se odnosi na efektivnost revizije. Nedovoljno oslanjanje rezultira neefikasnošću, jer kada revizor zaključi da kontrola nije efikasna pa je prema tome kontrolni rizik visok, obično postavlja niži prihvatljiv rizik detekcije i proširuje obim suštinskih testova da bi kompenzirao opaženi nedostatak u kontroli.

Preveliko oslanjanje rezultira neefektivnošću, jer se obim suštinskih testova ograničava zbog pretpostavke da je kontrola efektivna i kontrolni rizik nizak. Tako, suštinski testovi mogu biti neefektivni pri otkrivanju materijalnih pogrešnih iznosa.

Rizik uzorkovanja, a naročito rizik preteranog oslanjanja, ne može se eliminisati, ali se može kontrolisati.

9.1. Statističko i nestatističko uzorkovanje

Planovi statističkog uzorkovanja se zasnivaju na zakonima verovatnoće. Oni su pomoć revizoru u dizajniranju efikasnog uzorka i pri vrednovanju rezultata. Planovi nestatističkog uzorkovanja se

² Prema: Međunarodni standardi revizije...op. cit. str. 566.

³ Prema: Međunarodni standardi revizije... op. cit. str. 567.

oslanjaju isključivo na subjektivan sud pri određivanju veličine uzorka i vrednovanju rezultata. Ispravno dizajnirana aplikacija nestatističkog uzorkovanja može da obezbedi rezultate efektivne kao one dobijene aplikacijom ispravno dizajniranog statističkog uzorkovanja. Razlika je u tome što statističko uzorkovanje dopušta revizoru merenja rizika uzorkovanja tj. planovi statističkog uzorkovanja mere rizik u smislu da li je uzorak reprezentativan za populaciju. Planovi nestatističkog uzorkovanja to ne obezbeđuju.

Izbor između statističkog i nestatističkog plana uzorkovanja je pre svega zasnovan na revizorovoj proceni relativnih troškova i koristi.

Iako nestatističko uzorkovanje ne meri rizik uzorkovanja, može pružiti rezultate jednako efektivne kao što ih pruža statistički plan, i revizor ih često koriste kada troškovi generisanja statističkog uzorka premašuju koristi.

Uopšte, koraci plana nestatističkog uzorkovanja su isti kao i kod statističkog plana - ali revizorov pristup se ne vodi statističkom teorijom, nego iskustvom, ranijim znanjem i tekućim informacijama o klijentu.

Revizor precizno razmatra parametre kada određuje veličinu nestatističkog uzorka isto kao kad kalkuliše veličinu statističkog uzorka: rizik preteranog oslanjanja i stopu devijacije populacije. Međutim, kod nestatističkog uzorkovanja, parametri se mogu izraziti relativnim pojmovima, kao što su nizak, srednji, visok i sl. Prilikom određivanja veličine uzorka revizor razmatra uticaj na veličinu uzorka povećanjem ili smanjivanjem prihvatljivog rizika preteranog oslanjanja i očekivanu stopu koja se može tolerisati.

Alternativno, kod nestatističkog uzorkovanja, revizor može subjektivno kvantificirati svaki parametar populacije i onda koristiti standardne tablice da bi odredio veličinu uzorka. Kalkulisana veličina uzorka bi se onda mogla koristiti ili odbaciti na osnovu revizorovog ponovnog razmatranja svakog parametra i rizika uzorkovanja.

Kao i kod statističkog uzorkovanja, jedinice se mogu selektirati korišćenjem uzorkovanja nasumice ili sistematskim uzorkovanjem, od kojih svaki postiže popravljano verovatnoće selektiranja reprezentativnih stavki uzorka. Na raspolaganju su još dva metoda selekcije: blok uzorkovanja i slučajno uzorkovanje, od kojih svaki zahteva posebnu revizorovu pažnju, kao što je rečeno ranije.

Pošto nestatistički planovi uzorkovanja ne pružaju ocene rizika uzorkovanja, revizor svojim sudom mora odrediti da li razlika između njegove stope devijacije koja se može tolerisati i procenjene stope devijacije populacije izazivati rizik uzorkovanja.

Pretpostavimo da će revizor tolerisati 8% devijacija, a uočio je 3 devijacije u uzorku od 50 stavki. U ovom slučaju, procenjena stopa devijacije populacije je stopa devijacije uzorka od 6%. Pošto je stopa devijacije koja se može tolerisati 8%, revizor je suočen sa odlukom da li je 2% (8-6) prihvatljiv (adekvatan) rizik uzorkovanja.

Statističke procedure u uzorkovanju nazivaju se "planovi uzorkovanja". Uzorkovanje u reviziji se koristi u proceni različitih karakteristika populacije. Sve te procene se mogu posmatrati kao procena stope pojavljivanja određene karakteristike (atributi) ili kao procena novčane (numeričke) vrednosti (promenljive). Uzorkovanje atributa se koristi u testiranju procedura interne kontrole gde je primarni cilj revizora da ceni devijaciju (odstupanje) od propisane procedure.

Uzorkovanje numeričke vrednosti se koristi u proceni novčanih vrednosti npr. salda računa.

9.2. Definisane populacije

Svaka analiza zasnovana na uzorcima ili reprezentativna analiza predstavlja područje statistike kao nauke i prakse na kome se javlja i primenjuje celokupan sistem metoda i pokazatelja. Analizom

potpunog posmatranja pojava dolazi se do visokog stepena tačnosti informacija. Takav pristup analizi, zbog velikog broja pojava, postoje trom i skup.

Metodom nepotpune selekcije podataka želi se dobiti što realnija procena karakteristika populacije. To je uostalom osnovni princip statistike koje proučava zakonomernost varijacija obeležja u velikom broju jedinica.

Zadatak reprezentativnog metoda posmatranja je da postigne dovoljan stepen tačnosti i naučnosti dobijenih rezultata uz optimalne uslove brzine i ekonomičnosti.

Zbog toga je ... "zaključivanje u okviru analize na osnovi uzoraka ustvari procenjivanje pojedinih karakteristika posmatranih pojava, a ne izračunavanje tih karakteristika, kako je bio slučaj potpunog posmatranja i pribiranja".⁴

Statistička kategorija koja je predmet analize definisana je kao masovna pojava ili populacija. To je skup višeg reda iz koga se izvodi skup nižeg reda. Niži skup je uzorak koji je dobijen po određenim strogo utvrđenim principima. Svaki uzorak bez obzira na koji način se dobija mora da bude reprezentativan tj. da u dovoljnoj meri bude sličan svom osnovnom skupu odnosno populaciji. On nikada ne može da bude po svim karakteristikama identičan osnovnom skupu sve dok se javljaju manja i veća odstupanja. Zbog toga se i kaže na osnovu uzorka sa manjom ili većom pouzdanošću procenjuju se karakteristike populacije.

Kod uzorkovanja, populacija se sastoji od svih stavki koje sačinjavaju grupu transakcija, i rezultati uzorka se mogu odnositi jedino na populaciju iz koje je uzorak izabran. Ako je revizorov cilj testiranje kontrole koja obezbeđuje da su ispostavljeni računi za svu isporučenu robu, onda populaciju treba definisati kao sva dokumenta vezana za isporuku robe u određenom periodu, ali ne samo računi. U slučaju definisanja populacije za sve račune izdate za vreme određenog perioda, zanemari bi se isporučena roba za koju još nije izdat račun, a namera je testa da to otkrije.

Testovi kontrola izvode se i u toku angažmana, što bi kod klijenta trebalo završiti pre početka završne revizije. Izvođenje kontrolnih testova pre završetka godine, daje dodatni problem za reviziju, jer revizor mora doći do zaključka o čitavoj populaciji koju obuhvata završni izveštaj. Kada se testovi izvode ranije, revizor može definisati populaciju koja uključuje transakcije do 31. decembra.

Alternativno, revizor može odlučiti da definiše populaciju koja uključuje transakcije do ranijeg datuma, a onda uzeti u razmatranje da li su potrebni dodatni testovi za preostali period, što zavisi od:

1. rezultata ranijih testova,
2. odgovora rukovodstva na upite o preostalom periodu,
3. dužine preostalog perioda,
4. prirode i iznosa transakcija koje su nastale tokom preostalog perioda, i
5. dokaza o efektivnosti kontrole dobijenih kroz završne suštinske testove.

Važno je napomenuti da se rezultat uzorka može uopštiti samo za populaciju iz koje su stavke uzorka izabrane.

9.3. Metode selekcije uzorka

Cilj uzorkovanja u reviziji je donošenje zaključaka o karakteristikama jedne ili više populacija bez testiranja čitave populacije. Čak i kod najpažljivijeg dizajniranog plana uzorkovanja, uvek je prisutan

⁴ Dr M. Blažić, dr V. Dragović: Opšta statistika, osnovi i analiza, Savremena administracija, Beograd 1991., str. 402

stepen rizika da li rezultati uzorka reprezentuju populaciju. Ispitivanje svake stavke populacije je jedini način da se eliminiše neizvesnost i rizika uzorkovanja. Međutim, ako svaka jedinica uzorka ima šansu da bude izabrana, može se primeniti zakon verovatnoće za tvrdnju da je uzorak reprezentativan u odnosu na populaciju iz koje je izabran. Uzorak se može vrednovati u uslovima verovatnoće jedino ako je nasumice izabran bez predrasuda uzorkovanja. Ako neke stavke populacije nemaju šansu da budu izabrane u uzorak, tada uzorak neće biti dobar reprezent populacije.

Najčešće metode selekcije uzorka su:

1. Hazardno (nasumično) uzorkovanje,
2. blok uzorkovanje,
3. slučajno uzorkovanje,
4. sistematsko uzorkovanje.

Pri tome se za statističko uzorkovanje mogu koristiti samo slučajno i sistematsko uzorkovanje, dok se za nestatističko uzorkovanje može primeniti bilo koja od navedenih metoda.

Hazardno uzorkovanje predstavlja izbor jedinica u uzorak bez nekog specijalnog razloga, ali i bez svesne predrasude. Na primer, uzorak se može sastojati od 80 faktura koje se biraju jednostavnim izvlačenjem faktura iz registratora. Ovaj metod je izuzetno lak za korišćenje, ali nosi veliki rizik od izbora nereprezentativnog uzorka.

Blok uzorkovanje je izbor nekoliko stavki koje slede jedna drugu po nekom redosledu. Kada se odabere prva stavka, ostale stavke u bloku biraju se automatski. Primer za blok uzorkovanje bio bi izbor 50 faktura (računa) prodaje iz dnevnika prodaje (knjiga izlaznih računa) u periodu od 10. septembra do 25. oktobra. Selekcija jedinica uzorka može se vršiti tako što će se odabrati 5 blokova po 10 uzastopnih evidentiranih prodaja, ili 10 blokova po 5 prodaja, ili 25 blokova po 2 prodaje itd.

Kod blok uzorkovanja postoji povećan rizik da uzorak neće biti reprezentativan, posebno ako je selektovan mali broj blokova. Zbog toga se ovaj metod može koristiti samo kao dopuna ostalim metodama selekcije tako što će se primeniti u područjima gde postoji povećan rizik postojanja greške. Npr. blok uzorkom se mogu testirati knjiženja izvoda žiro-računa kod banaka u periodu od 25. jula do 13. avgusta, jer je tada radnik koji inače knjiži izvode bio na godišnjem odmoru, a u tom periodu ga je menjao neiskusni radnik.

Slučajno uzorkovanje često se pogrešno poistovećuje sa statističkim uzorkovanjem. Kod metoda slučajnog izbora važi princip da svaka jedinica ima jednaku šansu da bude izabrana u uzorak. Metod slučajnog izbora može biti uspešan ako se u potpunosti poštuje princip nepristrasnosti osobe koja vrši izbor i kada se u procesu izbora postigne stvarno slučajni uzorak.

Generisanje slučajnih brojeva koji predstavljaju jedinice uzorka u današnjim uslovima vrši se uglavnom uz pomoć kompjuterskih aplikacija (revizijskih ili programa opšte namene kao npr. Eksela).

Suština metode slučajnog uzorkovanja sastoji se u izboru određenog broja jedinica uzorka iz intervala koji predstavlja populaciju. Naprimera, revizor želi da testira 55 faktura koje su nastale u periodu od 1. januara do 31. oktobra poslovne godine. Prvi korak za revizora je da odredi broj prve i poslednje fakture koji su nastali u datom periodu (npr. 1. januara je izdata faktura br. 1385, a 31. oktobra faktura broj 4960). Uz pomoć generatora slučajnih brojeva koji je ugrađen u računarske aplikacije, revizor izdaje naredbu kompjuteru da u datom intervalu (1385-4960) odabere bilo kojih 55 brojeva (tj. faktura). Kao odgovor, kompjuter će automatski generisati listu brojeva koje će revizor koristiti u daljem testiranju.

Prikaz 45.
Generisanje
slučajnih brojeva

1396 3662 1717 3312 2312 3003 4298 4532 2888 2805 3610
 3058 1599 4542 4327 4780 2232 2364 4648 1485 1640 4520
 1408 2414 4502 3121 2697 3607 1754 2521 3740 2748 2077
 1482 4577 3540 1932 4452 1710 3101 1511 4113 2168 3440
 2282 2705 3153 1701 1494 4263 4232 2317 4570 3558 2177

Sistematsko uzorkovanje predstavlja izbor svake n-te stavke iz populacije. Ova metoda je jednostavna za korišćenje. Revizor treba samo da izračuna rastojanje između stavki populacije koje ulaze u uzorak (n) i da nasumice odabere početnu jedinicu uzorka, i uzorak se formira automatski. U prethodnom primeru, u kome je trebalo odabrati 55 faktura iz skupa faktura koje su numerisane od 1385 do 4960, vrednost n se određuje tako što se veličina populacije podeli sa veličinom uzorka $((4960-1385)/55=65)$. Dobijena vrednost 65 znači da u uzorak treba uzeti svaki 65. fakturu. Početna jedinica uzorka bira se nasumice kao bilo koji broj od 1 do 64 (recimo 19). To znači da je prva faktura u uzorku - faktura br. 1404 ($1385+19$), druga 1469 ($1404+65$), treća 1534 ($1469+65$), četvrta 1599 ($1534+65$) itd.

Postoji mnogo situacija u reviziji kada se bolji rezultati uzorkovanja postižu ako veću šansu da budu odabrani u uzorak imaju one stavke koje su značajnije. U takvim okolnostima moguće je prethodne metode dopuniti korišćenje tehnika:

- PPS, i
- stratifikacije.

PPS (Probability-proportional-to-size) pruža veću mogućnost izbora jedinica koje sadrže veće novčane iznose. Ako se koristi ova tehnika, tada npr. prilikom izbora kome poslati potvrdu kupcu koji ima saldo u visini od 500.000 dinara ima 10 puta veću šansu da bude izabran od kupaca od koga preduzeće potražuje 50.000 dinara.

Kao ilustraciju možemo uzeti situaciju kada revizor želi da testira postojanje i tačnost evidentiranja vrednosti opreme. Naprimer klijent ima 200 komada opreme čija ukupna vrednost je 1.800.000 dina-

ra. Specifičnost primene tehnike PPS je u tome što jedinica uzorka nije pojedinačna oprema (tada bi bilo 200 jedinica i svaka pojedinačna oprema bi imala jednaku mogućnost izbora), već jedna novčana jedinica (jedan dinar). To znači da populacija ima 1.800.000 jedinica i da veću šansu za izbor ima oprema koja ima veću vrednost. Iz toga sledi da je interval za uzorkovanje od 1 do 1.800.000. Pretpostavimo da veličina uzorka iznosi 30 i da se za izbor uzorka koristi generator slučajnih brojeva koji je dao sledeće brojeve: 85091, 124692, 298911 itd. Za izbor uzorka koristi se treća kolona naredne tabele koja se dobija sabiranjem vrednosti u istom redu druge kolone sa prethodno kumuliranih iznosom u prethodnom redu treće kolone (npr. $89.430 = 13.750 + 75.930$):

Tabela 1.
Tabela za
primenu
PPS-primer⁵

Analički konto opreme	Knjigovodstvena vrednost	Kumulativna knjigovodstvena vrednost
000001	13.500	13.500
000002	75.930	89.430
000003	105.384	194.814
000004	8.300	203.114
000005	73.041	276.155
000006	16.943	293.098
000007	82.304	375.402
000008	5.959	381.361
...	...	1.800.000
Ukupno	1.800.000	-

Na osnovu tabele revizor će u uzorak izabrati opremu na analitičkim kontima: 000002, 000003, 000007 itd.

Stratifikacija je tehnika u kojoj se celokupna populacija, u zavisnosti od značajnosti pojedinačnih stavki populacije, deli na subpopulacije (stratume). Za svaki stratum se potom mogu koristiti različiti pristupi.

Prikaz 46.
Stratifikacija
potraživanja od
kupaca⁶

Oznaka stratuma	Karakteristika stratuma	Broj kupaca u stratumu	Izbor uzorka
1	Sva salda preko 200.000 din.	22	Ispitati sva salda.
2	Sva salda između 50.000 i 200.000 din.	121	Slučajno uzorkovanje.
3	Sva salda manja od 50.000 din.	85	Sistematsko uzorkovanje.
4	Sva negativna salda	14	Ispitati sva salda.

Stratifikacija je značajna jer omogućuje revizoru da se usredsredi na ključne stavke, a da pri tome očuva pouzdanost i reprezentativnost uzoraka, kao i efikasnost i efektivnost revizije. Prilikom stratifika-

⁵ Prema: Dan M. Guy, D.R.Carmichael, O. Ray Whittington: Audit Sampling - an Introduction, John Wiley&Sons, New York, 1998, str. 31.

⁶ Prema: Dan M. Guy, D.R.Carmichael, O. Ray Whittington: Audit Sampling - an Introduction, John Wiley&Sons, New York, 1998, str. 32.

cije ne treba zaboraviti da se zaključci na bazi uzoraka projektuju isključivo na populaciju iz koje se vrši selekcija, što u gornjem primeru znači da se rezultati uzorkovanja primenjuju na drugi i treći stratum, a ne na celokupnu populaciju.

9.4. Uzorkovanje za testove kontrole

Uzorkovanje za testove kontrole koristi se u cilju ocene devijacija od predviđene procedure interne kontrole. Ono se koristi u slučaju kod procedure interne kontrole imaju dokaz kao što su potpun dokument ili odobrenje (potpis) ovlašćene osobe. Dokazi omogućavaju revizoru da ispita da li su kontrolne procedure primenjene na svaku stavku u uzorku. Stopa devijacije u uzorku se može koristiti za procenjivanje stope devijacije u čitavoj populaciji kroz određen period vremena. Revizorsko uzorkovanje za testove kontrole obično uključuje sledeće procedure:

1. Određivanje cilja testiranja
2. Definisane atributa i devijacije
3. Definisane populacije i jedinice uzorka
4. Određivanje veličine uzorka
5. Određivanje metoda izbora uzorka
6. Vrednovanje rezultata uzorkovanja
7. Dokumentovanje procedure uzorkovanja⁷

Cilj testiranja

Cilj testiranja određuje revizor u svrhu ocenjivanja klijentove interne kontrole. Revizor želi da oceni tačnost procesa provođenja kontrolnih procedura. Pretpostavimo da revizor postavlja kao cilj ocenu efektivnosti procedura internih kontrola koje postoje u ciklusu prodaje. Revizor prvo treba da odredi koji kontrolni testovi se mogu sprovesti na bazi uzorkovanja. Kao primer možemo uzeti sledeći revizijski program kontrolnih testova (testovi koji će biti sprovedeni na uzorku prikazi su podebljanim slovima - testovi 1, 3, 4 i 8)

Prikaz 47.
Izbor kontrolnih testova ciklusa prodaje za koje je potrebno izvršiti uzorkovanje

1. **Ispitati da li postoje dokazi o internoj verifikaciji faktura (npr. inicijali).**
2. Ispitati da li postoji adekvatna autorizacija cenovnika.
3. **Ispitati da li za kopije dokumenata o otpremi postoje odgovarajuće prodajne fakture.**
4. **Ispitati da li za kopije faktura postoje odgovarajući dokumenti o otpremi.**
5. Ispitati dokumente o nefakturisanoj otpremi i neevidentiranoj prodaji.
6. Ispitati da li se fakture numerišu uzastopnim brojevima.
7. Ispitati da li se dokumenti o otpremi numerišu uzastopnim brojevima.
8. **Ispitati kopije prodajnih faktura radi provere postojanja odobrenja prodaje na odloženo plaćanje.**
9. Ispitati štampane izveštaje transakcija koje su odbijene od strane kompjutera prilikom unosa zato što sadrže nepostojeća konta kupaca.
10. Posmatrati da li se šalju izveštaji za usaglašavanje i ispitati dosijee korespodencije sa kupcima.
11. Proveriti numerički redosled prodajnih faktura i dokumenata o otpremi.

⁷ Meigs and Co: Principles ... op. cit., str. 269

Definicija atributa i devijacije

Kada se opredeli za sprovođenje uzorkovanja, revizor treba sa izuzetnom pažnjom da definiše karakteristike kontrola koje se testiraju i da odredi koja situacija se smatra odstupanjem od očekivanog ponašanja.

Karakteristika kontrole koja se testira putem uzorka se u revizijskoj terminologiji uzorkovanja naziva **atributom**. Izbor atributa zavisi direktno je zavisano od ciljeva koji se žele postići određenim kontrolnim testom.

Devijacija je "propust u kontroli koji revizor smatra relevantnim za efektivnost kontrolnih procedura".⁸ Procenjena stopa devijacije zavisi od toga kako revizor određuje devijaciju. Ako devijacija uključuje svako trivijalno odstupanje od propisanih procedura populacija će imati visoku stopu devijacije i značajan uticaj na povećanje kontrolnog rizika. Međutim ako pod devijacijom revizor podrazumeva samo fiktivne transakcije u računovodstvu onda i niska stopa devijacije ima na kontrolni rizik ozbiljne implikacije. Ova dva ekstremna pristupa devijaciji treba kombinovati da bi značaj stope devijacije bio od koristi za ocenu kontrolnog rizika. Pretpostavimo da revizor definiše attribute i devijaciju kod ciklusa prodaje kao:

Prikaz 48.
Definisanje
atributa i devijacije

Atribut	Devijacija
1. Na fakturi postoji potpis osobe koja je izvršila internu verifikaciju.	Na fakturi nema potpisa koji potvrđuje da je izvršena interna verifikacija
3. Za otpremnicu postoji kopija fakture.	Za otpremnicu ne postoji kopija fakture.
4. Faktura je povezana sa otpremnicom.	Postoji faktura za koju ne postoji otpremnica.
8. Na fakturi postoji potpis osobe koja je odobrila odloženo plaćanje.	Na fakturi nema potpisa osobe koja je odobrila prodaju na odloženo plaćanje.

Definisanje populacije i jedinice uzorka

Revizori za određivanje uzorka treba da definišu ukupnu populaciju. Populacija je, prema Međunarodnim standardima revizije "niz podataka iz kojeg se bira uzorak i o kojima revizor želi da donese zaključke."⁹ U pretpostavljenom slučaju to su izlazne fakture (u tri slučaja) i otpremnice koje su se pojavile u periodu od 1. januara do 31. oktobra. Testiranje kontrola se vrši u toku godine da bi se izbegao vremenski tesnac i da bi se eventualni propusti mogli korigovati.

Na osnovu populacije određuje se i jedinica uzorka. Jedinica uzorka je bilo koji od elemenata koji sačinjavaju populaciju, i mora se definisati u kontekstu kontrolne procedure koja se testira i u svetlu efikasnosti revizije. Ako je cilj revizije da se testira da li isplate sadrže ovlašćene potpise jedinica uzorka se može definisati kao nalog za plaćanje. Alternativno, ako jedna potvrda o uplati (izvod) plaća nekoliko faktura od istog dobavljača, uzorak se može definisati kao stavka o uplati, gde svaka stavka predstavlja pojedinu fakturu dobavljača. Dakle jedinica uzorkovanja može biti dokument, stavka na dokumentu, čak i ulaz glavne knjige, što zavisi od revizorovog cilja.

⁸ Meigs and Co: Principles ... op. cit., str. 269

⁹ Prema: Međunarodni standardi revizije...op.cit. str. 566

Prikaz 49.
Definisanje
populacije i
jedinica uzorka

Populacija	Jedinica uzorka
1. Sve fakture koje su nastale u periodu od 1. januara do 31. oktobra.	Faktura.
3. Sve otpremnice koje su odnose na fakture nastale u periodu od 1. januara do 31. oktobra.	Otpremnica.
4. Sve fakture koje su nastale u periodu od 1. januara do 31. oktobra.	Faktura.
8. Sve fakture koje su nastale u periodu od 1. januara do 31. oktobra.	Faktura.

U daljem postupku potrebno je razdvojiti testiranje koje će se vršiti na fakturama od ispitivanja otpremnica, jer se ispitivanje faktura bez obzira na različitost testova može objediniti (npr. na odabranoj fakturi se proverava da li ima sve neophodne potpise i da li su joj pridruženi neophodni dokazi o otpremi robe). Uzorkovanje otpremnica mora se vršiti odvojeno.

Određivanje veličine uzorka

Glavni faktori koji utiču na veličinu uzorka su:

1. rizik precenjivanja interne kontrole,
2. očekivana stopa devijacije populacije i
3. tolerisana stopa devijacije,
4. veličina populacije.

Prikaz 50.
Uticaj faktora na
veličinu uzorka¹⁰

Faktor	Uticaj na veličinu uzorka
Povećanje rizika precenjivanja interne kontrole.	Smanjenje.
Povećanje očekivane stope devijacije.	Povećanje.
Povećanje tolerisane stope devijacije.	Smanjenje.
Povećanje veličine populacije.	Povećanje (mali efekat)

Treba imati u vidu da veličina populacije, ako je populacija dovoljno velika, ima gotovo beznačajan uticaj na veličinu uzorka, pa se u uzorkovanju uglavnom zanemaruje.

1. Primenu testova kontrolnih procedura karakterišu dva rizika uzorkovanja: rizik potcenjivanja internih kontrola i rizik precenjivanja internih kontrola. Rizik potcenjivanja internih kontrola je ... mogućnost da rezultati uzorka navode revizore da se nedovoljno oslone na interne kontrole. Znači kontrolni rizik je ocenjen suviše visoko ... a **rizik precenjivanja interne kontrole** označava ... verovatnoću da rezultati uzorkovanja navedu revizore da se neopravdano oslone na procedure interne kontrole više nego što to opravdava prava efektivnost interne kontrole, dakle kontrolni rizik je ocenjen

¹⁰ Prema: Arens, Loebbecke...op.cit. str. 450.

na suviše niskom nivou.¹¹ Kako odrediti prihvatljiv rizik preteranog oslanjanja na internu kontrolu i tolerisanu stopu devijacije? U većini slučajeva ako ne i isključivo ocena ovog rizika je pod intuitivnim uticajem ili bolje rečeno to je uvek profesionalna procena. Prilikom donošenja ove odluke revizor ima u vidu tipove greške koje se mogu pojaviti ako kontrola nije efikasna, karakteristike transakcija koje se ispituju, planu oslanjanja revizora na interne kontrole i drugim revizorskim procedurama koje su planirane za provođenje.

Rizik preteranog oslanjanja na kontrolne procedure tj. da stvarna stopa devijacije prelazi tolerisanu stopu devijacija je "kritičan rizik u testovima kontrole". Pošto rezultati testova kontrole igraju glavnu ulogu u određivanju vremena i obima ostalih revizorskih procedura, revizori obično specificiraju nizak nivo rizika preteranog oslanjanja na te testove.¹² U praksi rizik procenjivanja obično se definiše između 5-10% a tolerisana stopa devijacije obično je između 2 i 20%.

Revizorski Vodič za uzorkovanje (koji je izdao AICPA) za oslanjanje revizora na procedure interne kontrole navodi sledeće stepene oslanjanja i tolerisanu stopu oslanjanja:

Stepen oslanjanja	Tolerisana stopa
a) veliki	2 - 7%
b) umeren	6 - 12%
v) mali	11 - 20%
g) nulti	-

2. Na veličinu uzorka utiče i **očekivana stopa devijacije populacije**. Ona predstavlja devijacije koju revizori očekuju da će se pojaviti. Procenu ove stope revizori donose na osnovu rezultata uzorkovanja iz prethodnih godina i informacija iz njihovih radnih papira i ispitivanja malog (pilot) uzorka.

3. **Tolerisana stopa devijacije** kod internih kontrola je maksimalan nivo grešaka u strukturi i funkcionisanju internih kontrola koji je revizor voljan da prihvati, a da i dalje bude spreman da se osloni na procenjeni kontrolni rizik. Utvrđivanje tolerisane stope devijacije je pitanje profesionalnog prosuđivanja revizora koje se vrši po određenim pravilima. Na primer, ako postoji samo jedna kontrola na osnovu koje je kontrolni rizik za specifičan revizijski cilj određen na niskom nivou, tada treba odrediti nižu stopu tolerancije greške uvažavajući njen povećani značaj u sistemu internih kontrola. Ako za isti specifičan revizijski cilj postoji više kontrola, tada tolerisana stopa devijacije za konkretnu kontrolu koja se testira može biti definisana na višem nivou.

Atributivno uzorkovanje revizori izvode uz pomoć tabela koje su izrađene na bazi rizika procenjivanja interne kontrole na 5% i 10%. Ove tabele su eliminisale kompleksne matematičke formule odnosno one su omogućile relativno jednostavno uzorkovanje i zaključivanje o karakteristikama uzorka.

¹¹ Meigs: Principles ..., op. cit., str. 270

¹² Meigs and Co: Principles ... op. cit., str. 271

U protivnom (bez ovih tabela) pitanje je koliko bi se revizori opredelili za uzorkovanje ili za provođenje nekih drugih procedura i tehnika za ispitivanje internih kontrola.¹³

Tabela 2.
Tabela za određivanje veličine uzorka

(*)	Tolerisana stopa devijacije										
	2%	3%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	15%	20%
0,00%	149 (0)	99 (0)	74 (0)	59 (0)	48 (0)	42 (0)	36 (0)	32 (0)	29 (0)	19 (0)	14 (0)
0,25%	236 (1)	157 (1)	117 (1)	93 (0)	78 (1)	66 (1)	58 (1)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
0,50%	•	157 (1)	117 (1)	93 (0)	78 (1)	66 (1)	58 (1)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
0,75%	•	208 (2)	117 (1)	93 (0)	78 (1)	66 (1)	58 (1)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
1,00%	•	•	156 (2)	93 (0)	78 (1)	66 (1)	58 (1)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
1,25%	•	•	156 (2)	124 (2)	78 (1)	66 (1)	58 (1)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
1,50%	•	•	192 (2)	124 (2)	103 (2)	66 (1)	58 (1)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
1,75%	•	•	227 (4)	153 (3)	103 (2)	88 (2)	77 (2)	51 (1)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
2,00%	•	•	•	181 (4)	127 (3)	88 (2)	77 (2)	68 (2)	46 (1)	30 (1)	22 (1)
2,25%	•	•	•	208 (5)	127 (3)	88 (2)	77 (2)	68 (2)	61 (2)	30 (1)	22 (1)
2,50%	•	•	•	•	150 (4)	109 (3)	77 (2)	68 (2)	61 (2)	30 (1)	22 (1)
2,75%	•	•	•	•	173 (5)	88 (2)	95 (3)	68 (2)	61 (2)	30 (1)	22 (1)
3,00%	•	•	•	•	195 (6)	129 (4)	95 (3)	84 (3)	61 (2)	30 (1)	22 (1)
3,25%	•	•	•	•	•	148 (5)	112 (4)	84 (3)	61 (2)	30 (1)	22 (1)
3,50%	•	•	•	•	•	167 (6)	112 (4)	84 (3)	76 (2)	40 (2)	22 (1)
3,75%	•	•	•	•	•	185 (7)	129 (5)	100 (4)	76 (2)	40 (2)	22 (1)
4,00%	•	•	•	•	•	•	146 (6)	100 (4)	89 (4)	40 (2)	22 (1)
5,00%	•	•	•	•	•	•	•	158 (8)	116 (6)	40 (2)	30 (2)
6,00%	•	•	•	•	•	•	•	•	179 (1)	50 (3)	30 (2)
7,00%	•	•	•	•	•	•	•	•	•	68 (5)	37 (3)

Napomena: - ova tabela podrazumeva veliku populaciju

(*) - stopa očekivane devijacije populacije

• - obim uzorka je suviše veliki da bi opravdao troškove

U datoj tabeli rizik precenjivanja interne kontrole je na nivou od 5%. Prva kolona označava očekivanu stopu devijacije populacije, prvi red označava tolerisanu stopu devijacije. Na preseku očekivane stope devijacije populacije i tolerisane stope devijacije nalazi se broj koji označava potrebnu veličinu uzorka, a u zagradi je maksimalan broj devijacija koje se mogu desiti u uzorku u skladu sa planom oslanjanja na internu kontrolu. Npr. revizor prihvata rizik precenjivanja od 5%, oceni očekivanu stopu devijacije populacije 2% i odredi tolerisanu stopu devijacije od 8%. Iz tabele očitava da je potrebno da testira uzorak od 77 stavki koji ne sme sadržavati više od 2 odstupanja, odnosno devijacija od kontrolne procedure. Rezultati uzorka opravdavaju revizorovo oslanjanje na interne kontrolne procedure samo pod uslovom da je nađeno 2 ili manje devijacija.

U konkretnom primeru testiranja izlaznih faktura, moguće je koristiti radni list koji bi objedinio rezultate atributivnog uzorkovanja faktura.

¹³ Tabelu za izbor uzorka i Tabelu stvarni broj nađenih devijacija izradio je i objavio AICPA kao Revizorski i knjigovodstveni vodič, Njujork 1983. godine.

Prikaz 51.
Radni list za
atributivno
uzorkovanje¹⁴

Klijent:	Mladost Kraljevo
Revizijski test:	Kontrolni test za ciklus prodaje
Cilj testiranja:	Ispitati fakture kako bi se proverilo da li sistem kontrola izdavanja faktura funkcioniše kao što bi trebalo i kao što se očekuje prema preliminarnom revizijskom programu.
Populacija:	Sve fakture koje su nastale u periodu od 1. januara do 31. oktobra. Broj prve fakture: 1385.
Broj poslednje fakture:	4960.
Jedinica uzorkovanja:	Pojedinačna faktura
Metod selekcije:	Generator slučajnih brojeva

Atribut	Plan uzorkovanja				Stvarni rezultati		
	Očekivana stopa devijacije populacije	Tolerisana stopa devijacije	Rizik preteranog oslanjanja na interne kontrole	Inicijalna veličina uzorka	Veličina uzorka	Broj otkrivenih devijacija	Gornja granica tolerancije devijacije
1. Na fakturi postoji potpis osobe koja je izvršila internu verifikaciju.	2	8	5	77	80		
4. Faktura je povezana sa otpremnicom.	1	5	5	93	100		
8. Na fakturi postoji potpis osobe koja je odobrila odloženo plaćanje.	1	9	5	51	55		

Veličina uzorka se ne mora nalaziti u tabeli. Npr. ako smo dobili uzorke od 77, 93 i 51 stavke, potrebno je da revizor nakon sprovedenog testiranja gornju stopu tolerancije devijacije odredi interpolacijom. U većini slučajeva ona se zbog složenosti postupka ne obavlja nego se bira uzorak koji je po broju stavki najpribližniji a koji se nalazi u tabeli kao što su 80, 100 i 55 stavki.

Na osnovu određene veličine uzorka revizor bira uzorak i vrši njegovu kontrolu u formalnom i suštinskom pogledu.

Metod izbora uzoraka

Fakture kupaca imaju numeraciju. Klijentova procedura interne kontrole vrši numeraciju faktura po hronološkom redu (broj ulaza) koji je pogodan za korišćenje. Revizor se može opredeliti da uzorak bude izabran jednim od poznatih metoda izbora. Najčešće se ipak koristi generator slučajnih brojeva. Ovaj pristup je najjednostavniji pošto softver može generisati listu slučajnih brojeva za izbor uzorka koji će se testirati.

¹⁴ Prema: Arens, Loebbecke, ...op.cit. str. 411

Pri testiranju faktura kupaca u datom primeru, javlja se problem različitih veličina uzoraka (80, 100 i 55). Problem se rešava tako što se uz pomoć generatora slučajnih brojeva prvo bira uzorak od 55 faktura (strana 200), potom 25 (80-55), i na kraju novih 20 (100-80). Na taj način se obezbeđuje da se na prvih 55 faktura mogu vršiti sva tri testa (1, 4 i 8), na drugih 25 testovi 1 i 4, a na preostalim 20 kontroli test 4.

Vrednovanje rezultata uzorka

Nakon određivanja veličine uzorka revizoru predstoji terenski rad u kojem on traži fakture sa konkretnim šiframa i na njima proverava dokaze o funkcionisanju kontrolnih procedura. Rezultate testiranja unosi u radni list i na kraju sumira rezultate.

Prikaz 52.
Radni list za atributivno uzorkovanje - rezultati uzorkovanja

Klijent: **Mladost Kraljevo**

Pripremio: _____

Revizijski test: **Kontrolni test za ciklus prodaje**

Datum: _____

Broj fakture	Atributi		
	1	4	8
1599			X
3610	X		
4327			X
Broj devijacija	1	0	2
Veličina uzorka	80	100	55

Revizori tumači rezultate uzorkovanja pomoću Tabele za stvarni broj nađenih devijacija.

Tabela 3.
Tabela za stvarni broj nađenih devijacija

Veličina uzorka	Stvaran broj nađenih devijacija										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25	11,3	17,6	•	•	•	•	•	•	•	•	•
30	9,5	14,9	19,6	•	•	•	•	•	•	•	•
35	8,3	12,9	17,0	•	•	•	•	•	•	•	•
40	7,3	11,4	15,0	18,3	•	•	•	•	•	•	•
45	6,5	10,2	13,4	16,4	19,2	•	•	•	•	•	•
50	5,9	9,2	12,1	14,8	17,4	19,9	•	•	•	•	•
55	5,4	8,4	11,1	13,5	15,9	18,2	•	•	•	•	•
60	4,9	7,7	10,2	12,5	14,7	16,8	18,8	•	•	•	•
65	4,6	7,1	9,4	11,5	13,6	15,5	17,4	19,3	•	•	•
70	4,2	6,6	8,8	10,8	12,6	14,5	16,3	18,0	19,7	•	•
75	4,0	6,2	8,2	10,1	11,0	13,0	15,0	16,0	18,0	20,0	•
80	3,7	5,8	7,7	9,5	11,0	12,0	14,0	19,0	17,0	18,0	•
90	3,3	5,2	6,9	8,4	9,9	11,0	12,0	14,0	15,0	16,0	18,2
100	3,0	4,7	6,2	7,6	9,0	10,0	11,0	12,0	14,0	15,0	16,4
125	2,4	3,8	5,0	6,1	7,2	8,0	9,0	10,0	11,0	12,0	13,2
150	2,0	3,2	4,2	5,1	6,0	6,9	7,8	8,6	9,0	10,0	11,1
200	1,5	2,4	3,2	3,9	4,6	5,2	5,9	6,5	7,2	7,0	8,0

Napomena: - tabela predstavlja veliki uzorak

- - preko 20 procenata

Tabela je pravljenjena za rizik precenjivanja internih kontrola od 5%. Prva kolona ove tabele označava veličinu uzorka, prvi red stvarni broj nađenih devijacija. Na preseku veličine uzorka i stvarnog broja nalazi se gornja stopa tolerancije devijacije. Ova tabela omogućava revizoru da izračuna gornju stopu tolerancije devijacije iz rezultata uzorkovanja koju rezultati iz uzorka statistički podržavaju. Ako je postignuta gornja stopa devijacije izvan tolerisane procedure nije opravdano.

Završni rezultati sprovedenih testiranja na uzorku mogu se prikazati na sledećem primeru:

Prikaz 53.
Popunjen radni list za atributivno uzorkovanje

Atribut	Plan uzorkovanja				Stvarni rezultati		
	Očekivana stopa devijacije populacije	Tolerisana stopa devijacije	Rizik preteranog oslanjanja na interne kontrole	Inicijalna veličina uzorka	Veličina uzorika	Broj otkrivenih devijacija	Gornja granica tolerancije devijacije
1. Na fakturi postoji potpis osobe koja je izvršila internu verifikaciju.	2	8	5	77	80	1	5,8
4. Faktura je povezana sa otpremnicom.	1	5	5	93	100	0	3
8. Na fakturi postoji potpis osobe koja je odobrila odloženo plaćanje.	1	9	5	51	55	2	11

Uticaj na revizijski program: Kontrole 1 i 4 funkcionišu. Kontrola 8 ne funkcioniše, pa je zbog toga u daljem toku revizije potrebno pribaviti dodatne dokaze kroz slanje većeg broja konfirmacija i pažljivu proveru adekvatnosti procene ispravke vrednosti potraživanja od kupaca.

U sprovođenju prvog kontrolnog testa na 80 faktura nađena je jedna devijacija tj. na jednoj fakturi ne postoji potpis o izvršenoj internoj verifikaciji od strane nezavisne osobe. Korišćenjem gornje tabele dolazi se do podatka da gornja granica tolerancije devijacije iznosi 5,8%. Gornja granice tolerancije devijacije se potom upoređuje sa tolerisanom stopom devijacije (nivoom devijacije koji je revizor spreman da prihvati). Ako je gornja granica tolerancije devijacije manja od tolerisane, to znači da se revizor može osloniti na internu kontrolu koja je testirana konkretnim kontrolnim testom. Ukoliko je gornja granica tolerancije devijacije veća ili blizu tolerisanoj (test 8) to znači da se revizor ne može osloniti na konkretnu kontrolu, da kontrolni rizik mora proceniti kao maksimalan, i da u nastavku procesa revizor mora planirati i sprovesti veći obim suštinskih testova.

Revizor mora razmotriti i prirodu utvrđenih devijacija. Priroda devijacije determiniše proceduru revizije. Karakter devijacije je ponekad važniji od stope njenog pojavljivanja.

Dokumentovanje procedura uzorkovanja

Revizor sve korake i rezultate uzorkovanja i vlastite zaključke treba registrovati u radnim papirima revizije.

9.5. Uzorkovanje numeričkih vrednosti (promenljivih)

Atributivno uzorkovanje koje se koristi za testiranje interne kontrole ne daje informacije u novčanim vrednostima, već samo o tome da li interne kontrole klijenta odstupaju ili ne odstupaju od očekivanog ponašanja.

Uzorkovanje koje revizorima omogućava da oceni pouzdanost novčanih iznosa naziva se uzorkovanje promenljivih. Ovaj tip uzorkovanja koristi se za suštinske testove. To su testovi koje revizor tako dizajnira da otkrije grešku ili neregularnost novčanog iznosa u finansijskom izveštaju. Primenom ovih uzoraka revizori zaključuju da li u pojedinim transakcijama ili u bilansu postoji neprihvatljiv rizik materijalne greške.

Kod uzorkovanja za sprovođenje suštinskih testova treba imati u vidu rizik koji proizilazi iz sprovođenja ovih testova. Priroda ovih rizika je analogna riziku uzorkovanja za testove kontrole. Postoje dva tipa rizika uzorkovanja kod sprovođenja suštinskih testova, i to:¹⁵

- rizik netačnog (pogrešnog) odbacivanja populacije (alfa rizik) a on predstavlja verovatnoću da će rezultati uzorka pokazati da je populacija pogrešno prikazana a ona to ustvari nije i
- rizik netačnog (pogrešnog) prihvatanja populacije (beta rizik) koji predstavlja verovatnoću da rezultati uzorkovanja pokažu da populacija nije materijalno pogrešno prikazana a ona to u stvari jeste.

Rizik pogrešnog odbacivanja utiče na efikasnost revizije, jer su neophodne dodatne revizorske procedure kojima treba utvrditi da li su ispitivani iznosi materijalno pogrešni. Rizik pogrešnog prihvatanja odnosi se na efektivnost revizije u otkrivanju materijalnih grešaka.

Prikaz 54.
Rizik pogrešnog prihvatanja i pogrešnog odbacivanja

Zaključak revizora	Stvarno stanje	
	Materijalna greška postoji	Materijalna greška ne postoji
Revizor zaključuje da postoji materijalna greška u populaciji	Ispravan zaključak	Pogrešno odbacivanje
Revizor zaključuje da ne postoji materijalna greška u populaciji	Pogrešno prihvatanje	Ispravan zaključak

Varijabilno uzorkovanje, kao uzorkovanje numeričkih vrednosti za suštinske testove provodi se sledećim konkretnim koracima:¹⁶

1. Određivanje cilja uzorka,
2. Definisavanje populacije,
3. Određivanje veličine uzorka,
4. Izbor metoda selekcije uzorka,
5. Izvođenje uzorka,
6. Vrednovanje rezultata uzorkovanja,
7. Dokumentovanje procedure uzorkovanja.

¹⁵ Prema Meigs and Co: Principles, ... op. cit., str. 280

¹⁶ Prema: Meigs and Co: Principles ..., op. cit., str. 279

Određivanje cilja uzorkovanja

Revizor pre početka uzorkovanja treba da odredi cilj šta želi testirati npr. u okviru postupaka provere salda potraživanja od kupaca revizor želi da pošalje potvrđivanje. S obzirom da klijent ima puno kupaca, revizor se odlučuje da odabere uzorak kupaca kojima će poslati potvrđivanje.

Definisanje populacije

Populaciju za slanje potvrđivanja čine svi kupci klijenta. Ukupna vrednost potraživanja od kupaca iznosi 12.000.000 dinara. Ova vrednost sačinjena je od 1.280 salda pojedinačnih kupaca što predstavlja populaciju za biranje uzorka.

Određivanje veličine uzorka

Faktori koji utiču na veličinu uzorka su:

1. Rizik pogrešnog odbacivanja
2. Rizik pogrešnog prihvatanja
3. Tolerisana greška
4. Varijacije u populaciji
5. Veličina populacije

1. Pogrešno odbacivanje rezultata uzorkovanja može imati dva negativna ishoda. Prvi je da revizor zahteva korekciju finansijskih izveštaja klijenta; i drugi, da revizor poveća veličinu uzorka i na taj način pribavi dodatne dokaze. Prvi scenario je izuzetno nepovoljan i na njega se revizor retko odlučuje, a da prethodno ne poveća uzorak i proveri da li će ponovo doći do istog zaključka. Kada je ponovno izvođenje revizijskih testova koji se sprovode na bazi uzorka skupo ili nepraktično (npr. slanje potvrđivanja i iščekivanje na odgovore pri čemu se revizor može naći u cajtnotu), revizor se najčešće odlučuje da odmah odredi veći uzorak i tako izbegne potrebu da naknadno ponovo vrši uzorkovanje. To se postiže kroz kvantifikaciju rizika pogrešnog odbacivanja na nižem nivou.

2. Pogrešno prihvatanje rezultata uzorkovanja postoji ako revizor nije uočio materijalno značajan pogrešan ishod i zbog toga izražava pogrešno mišljenje. Rizik pogrešnog prihvatanja koji se određuje prilikom definisanja veličine uzorka zavisi od toga u kojoj meri revizor planira da se osloni na rezultate uzorkovanja. Ako je težište konkretne revizije na suštinskim testovima (npr. revizor ne može da se osloni na interne kontrole klijenta) i ako je u okviru suštinskih testova konkretan test izuzetno bitan za konačan zaključak o finansijskim izveštajima, tada revizor procenjuje rizik pogrešnog prihvatanja na nižem nivou što će rezultirati većim uzorkom.

3. Tolerisana greška, u smislu nivoa greške čije postojanje je revizor spreman da prihvati, a da i dalje izrazi mišljenje bez rezervi, je u suštini pitanje materijalnosti. Zbog toga se tolerisana greška određuje na nekom nivou koji mora biti niži od granice materijalnosti. Viši nivo tolerisane greške omogućuje revizoru manji uzorak.

4. S obzirom da visina odstupanja pojedinačnih vrednosti od prosečne, očekivane vrednosti značajno utiče na kvalitet konačnih zaključaka koji se projektuju na bazi očekivane vrednosti, potrebno je pri utvrđivanju veličine uzorka napraviti procenu pretpostavljene **standardne devijacije populacije** (S). Uključivanjem standardne devijacije u model određivanja veličine uzorka obezbeđuje da povećano odstupanje od očekivane vrednosti bude kompenzovano većim uzorkom što bi trebalo da rezultira zaključkom zadovoljavajućeg kvaliteta.

Koncept normalnog rasporeda je relevantan za teoriju uzorkovanja i u uslovima kod stavke u populaciji nemaju normalnu raspodelu. Ukoliko revizori izvode iz populacije više uzoraka zadate

veliĉine aritmetiĉke sredine uzorka formiraĉe normalni raspored oko srednje vrednosti. Za postizanje pribliĉne procene standardne devijacije revizori obiĉno uzimaju pilot uzorak. Ove stavke se kasnije ukljuĉuju u veći odnosno reprezentativni uzorak.

Standardna devijacija uzorka izraĉunava se:¹⁷

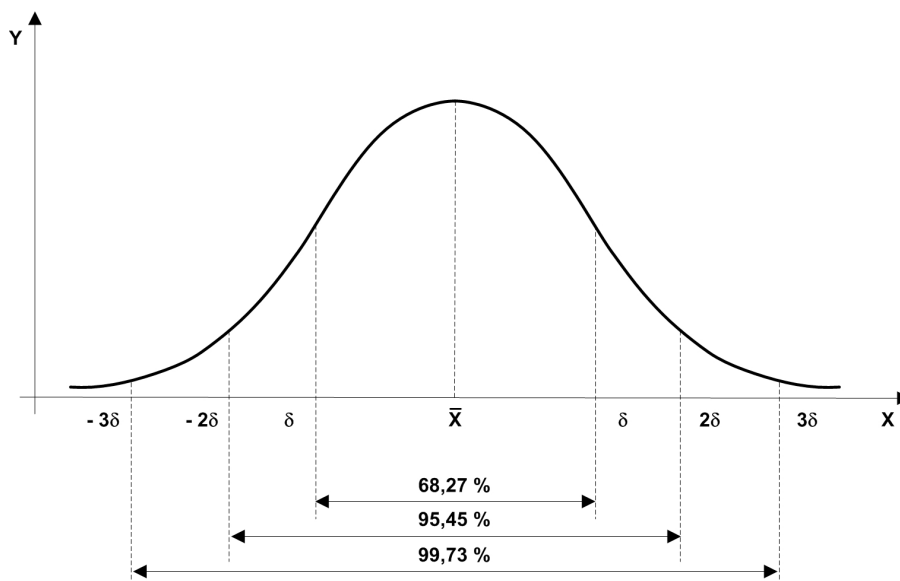
$$\delta_n = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x}_n)^2}{N}}$$

Ovako dobijene informacije omogućavaju revizorima procenu proseĉne novĉane vrednosti populacija sa određenim rizikom uzorkovanja i dozvoljenim odstupanjem od proseĉne vrednosti u uzorku. Procena ukupne novĉane vrednosti populacije dobija se množenjem aritmetiĉke sredine uzorka i broja stavki u populaciji. U skoro svakom sluĉaju neće se dobiti knjigovodstvena vrednost nego izvesna razlika koja dolazi kao rezultat aritmetiĉke sredine uzorka.

To znaĉi da se oko aritmetiĉke sredine pojavljuju odstupanja manja ili veća koje revizor moĉe ili ne tolerisati. Zbog odstupanja oko aritmetiĉke sredine revizori trebaju imati u vidu osnovne koncepte normalnog rasporeda i standardne devijacije.

Većina populacija moĉe se opisati normalnim rasporedom a predstavlja se krivom koja je idealno simetriĉna u odnosu na pravu paralelnu sa ordinatom koja je povuĉena iz taĉke \bar{x} a apsisa joj je asimtota. Mesto krive na apcisi opredeljuje aritmetiĉka sredina a standardna devijacija njenu razvuĉenost ili suženost. Individualne vrednosti stavki koncentrišu se oko srednje vrednosti populacije.

Raspored vrednosti individualnih stavki simetriĉan je sa obe strane srednje vrednosti. Statistiĉka teorija je utvrdila da postoji tendencija devijacija kao mera varijacije oko srednje vrednosti a ona je manja što je manja varijacija meĉu vrednostima stavki i obrnuto.

¹⁷ Prema: Dr M. Blaĉić, dr V. Dragović: Opšta ... op. cit., str. 416

Navedeni procenti, na slici koja prikazuje normalni raspored, označavaju verovatnoću da 68,27% vrednosti stavki nalazi se u intervalu , 95,45% i intervalu i 99,73% u intervalu .¹⁸

Primer uzorkovanja konfirmacija kupaca:

Na osnovu materijalnosti pozicije potraživanja od kupaca revizor se odlučuje da toleriše grešku od 530.000 dinara, rizik pogrešnog odbacivanja procenjuje na nivou od 10%, a rizik pogrešnog prihvatanja 20%. Pretpostavljena standardna devijacija populacije, na osnovu pilot uzorka, iznosi 1.050 dinara. Formula za određivanje veličine uzorka je:¹⁹

$$n = \left(\frac{S * U * N}{A} \right)^2$$

n - veličina uzorka

S - pretpostavljena standardna devijacija populacije

U - standardno normalno odstupanje za rizik pogrešnog odbacivanja

N - veličina populacije

A - dozvoljena granica rizika uzorkovanja (preliminarna)

Za određivanje veličine uzorka nedostaju nam vrednosti U i A. Određivanje Standardnog normalnog odstupanja za rizik pogrešnog odbacivanja (U) vrši se uz pomoć sledeće tabele:

Tabela 4.
Standardno normalno odstupanje za odabrani nivo rizika pogrešnog odbacivanja²⁰

Rizik pogrešnog odbacivanja	Standardno normalno odstupanje (U)
1%	2,58
5%	1,96
10%	1,65
15%	1,44
20%	1,28
25%	1,15
30%	1,04

S obzirom da je rizik pogrešnog odbacivanja planiran na nivou od 10% to znači da je standardno normalno odstupanje 1,65.

Dozvoljena granica rizika uzorkovanja (A) određuje se po sledećoj formuli:

$$A = R * Te$$

R - stopa dozvoljene granice rizika uzorkovanja

Te - tolerisana greška

¹⁸ Vidi: Dr M. Blažić, dr V. Dragović: Opšta ... op. cit., str. 247-253

¹⁹ U praksi je uobičajeno, ukoliko je uzorak manji od 5% od veličine populacije, da se dobijena veličina uzorka podeli sa

korektivnim faktorom: $1 - \frac{H}{H}$ zbog toga što se vrši uzorkovanje "bez vraćanja" odabranih jedinica u populaciju.

²⁰ Prema: Ricchuite...op.cit. str. 329.

Stopa dozvoljene granice rizika uzorkovanja (R) izračunava se uz pomoć sledeće tabele:

Tabela 5.
Stopa dozvoljene granice rizika uzorkovanja²¹

Rizik pogrešnog prihvatanja	Rizik pogrešnog odbacivanja			
	20%	10%	5%	1%
1%	0,355	0,413	0,457	0,525
2,5%	0,395	0,456	0,500	0,568
5%	0,437	0,500	0,543	0,609
7,5%	0,471	0,532	0,576	0,641
10%	0,500	0,561	0,605	0,668
15%	0,511	0,612	0,653	0,712
20%	0,603	0,661	0,700	0,753
25%	0,653	0,708	0,742	0,791
30%	0,707	0,756	0,787	0,829
35%	0,766	0,808	0,834	0,868
40%	0,831	0,863	0,883	0,908
45%	0,907	0,926	0,937	0,952
50%	1,000	1,000	1,000	1,000

U konkretnom primeru stopa dozvoljene granice rizika uzorkovanja (R) je 0,661. Sada možemo izračunati dozvoljenu granicu rizika uzorkovanja (A):

$$A = R \cdot T_e = 0,661 \cdot 530.000 = 350.330$$

Pošto imamo sve parametre, izračunavamo veličinu uzorka:

$$n = \left(\frac{1.050 \cdot 1,65 \cdot 1.280}{350.330} \right)^2 = 40,07 \approx 40$$

Potrebno je dakle, odabrati 40 kupaca i poslati im konfirmaciju.

Izbor metoda selekcije uzorka

Izbor kupaca kojima će konfirmacija biti poslata zavisi od selekcije uzorka. S obzirom da je prezentirano uzorkovanje statističko (veličina uzorka i vrednovanje rezultata uzorkovanja se vrše matematički), moguće je koristiti slučajno ili sistematsko uzorkovanje.

Izvođenje uzorka

Nakon što je revizor izvršio izbor 40 kupaca u uzorak potrebno je da poslati konfirmacije i sačekati odgovor. Za kupce koji ne odgovore na konfirmaciju potrebno je sprovesti alternativne postupke kojim će se revizro uveriti u stvarno stanje potraživanja.

Vrednovanje rezultata uzorka

Analiza na osnovu uzorka ima za cilj da na jednostavan način obezbedi informacije o populaciji. Te informacije su ustvari procenjivanje pojedinih karakteristika skupa i svaka od njih sadrži određen

²¹ Prema: Ricchuite...op.cit. str. 329.

stepen greške. To znači da se prilikom ocenjivanja ... "ma koje karakteristike osnovnog skupa ... uvek procenjuje i greška koja pripada proceni te karakteristike".²² Te greške se izračunavaju prema modelu za izračunavanje standardne devijacije.

Rezultati uzorkovanja prezentovani su u sledećoj tabeli:

Tabela 6.
Rezultati provere
saldakupaca
putem konfirma-
cija - utvrđena
odstupanja

Red.br.	Knjigovodstvena vrednost	Vrednost utvrđena revizijom	Razlika
	1	2	2-1
1.	86.300	89.000	2.700
2.	49.350	53.600	4.250
3.	93.165	87.565	(5.600)
4.	36.468	38.068	1.600
5.	235.411	239.011	3.600
6.	1.649	2.569	920
	Ukupno:		7.470

Kod analize uzoraka potrebno je izračunati aritmetičku sredinu utvrđenih grešaka gde su:

= aritmetička sredina skupa

= aritmetička sredina uzoraka

a = broj svih uzoraka određene veličine koji se mogu dobiti iz osnovnog skupa elemenata.

Prosečna razlika između knjigovodstvene vrednosti i vrednosti utvrđene revizijom je 186,75 dinara (7.470/40). S obzirom da ukupno ima 1.280 kupaca, a da prosečna greška po jednom kupcu iznosi 186,75 dinara, to znači da je projektovana monetarna greška populacije 239.040 dinara (1.280*186,75).

Projektovana monetarna greška populacije ne sme preći dozvoljenu granicu revizijskog rizika (A'). Dozvoljena granica revizijskog rizika izračunava se po formuli:

$$A' = \frac{S * U * N}{\sqrt{n}} = \frac{1.355,75 * 1,65 * 1.280}{\sqrt{40}} = 452.734,44 \text{ dinara}$$

A' - dozvoljena granica revizijskog rizika

S - standardna devijacija uzorka (izračunava se klasičnom statističkom formulom koja se primenjuje na razliku između knjigovodstvene vrednosti i vrednosti utvrđene revizijom - kolona 3 prethodne tabele)

U - standardno normalno odstupanje za rizik pogrešnog odbacivanja

N - veličina populacije

n - veličina uzorka

S obzirom da je dozvoljena granica revizijskog rizika (452.734,44 dinara) veća od projektovane monetarne greške populacije (239.040 dinara), revizor donosi zaključak da potraživanja od kupaca ne sadrže materijalno značajne pogrešne iznose.

²² Dr M. Blažić, dr V. Dragović: Opšta statistika ..., op. cit. str. 413

U obrnutom slučaju, kada je projektovana monтерна greška veća od dozvoljene, revizor mora da ispita dve stvari, i to: prvo, da li je knjigovodstvena vrednost stvarno materijalno pogrešna; i drugo, da proveriti koliko adekvatno uzorak prezentuje populaciju. Za revizora je uputnije da preispita reprezentativnost uzorka, bilo ponovnim izborom, bilo povećanjem uzorka. Ako taj pristup da dobre rezultate, poželjno je uraditi dodatne testove i zajedno sa internom kontrolom pokušati da locira grešku na računima.

Greške u uzorku mogu imati različita obeležja. Neka od njih su uslovljena poreklom - zašto je došlo do greške (greška kao posledica prethodne aktivnosti). Neke greške nemaju materijalni uticaj na finansijski izveštaj ili greške mogu biti namerne, odnosno imaju tendenciju prevare.

Kakva je greška revizor može odgovoriti samo kvalitativnom analizom. Tipu greške revizor treba prilagoditi dalju revizorsku proceduru.

Dokumentovanje procedura uzorkovanja

Revizori svaki korak uzorkovanja za osnovne testove kontrole trebaju adekvatno dokumentovati u radnim papirima revizije.

Pitanja za proveru znanja:

1. Zašto se u reviziji koristi uzorkovanje?
2. Koje vrste uzorkovanja postoje? Koja je razlika između tih vrsta uzorkovanja?
3. Koje vrste rizika uzorkovanja postoje? Po čemu se ti rizici razlikuju?
4. Šta je populacija uzorak i jedinica uzorka?
5. Koje metode selekcije uzorka postoje?
6. Koje su sličnost stratifikacije i PPS tehnike uzorkovanja, a koje razlike?
7. Kada se koristi atributivno, a kada varijabilno uzorkovanje?
8. Koje su faze sprovođenja atributivnog uzorkovanja?
9. Šta utiče na veličinu uzorka u atributivnom uzorkovanju i na koji način?
10. Koje su faze sprovođenja varijabilnost uzorkovanja?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Kada koristi statističko uzorkovanje, revizor je u stanju da kvantifikuje i vrednuje rizik uzorkovanja.
2. Kada koristi nestatističko uzorkovanje, revizor je u stanju da matematički i objektivno izračuna rizik uzorkovanja korišćenjem teorije verovatnoće.
3. Korišćenje tehnike statističkog uzorkovanja eliminiše rizik uzorkovanja.
4. Ako se u izboru uzorka koristi PPS tehnika, tada sve vrste zaliha nemaju jednaku šansu da budu izabrane u konačan uzorak.
5. Slučajno uzorkovanje se ne može koristiti kod nestatističkog uzorkovanja.
6. Ukoliko se tolerisana greška u saldu dobavljača poveća, revizijski uzorak za suštinsko testiranje će se smanjiti.
7. Projektovana greška za potraživanja od kupaca iznosi 75.000 dinara, a tolerisana greška je 60.000 dinara. U ovakvim okolnostima, revizor će verovatno zaključiti da treba sprovesti dodatne revizijske procedure.
8. Postoji veća šansa da će revizor biti tužen u slučaju pogrešnog prihvatanja rezultata uzorkovanja, nego u slučaju pogrešnog odbacivanja.

Odgovori: 1. T 2. N 3. N 4. T 5. N 6. T 7. T 8. T

Zakružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Uzorkovanje koje će revizor koristiti kada želi da proveri da li manje od 6% isplata ima dokumentacioni trag o odobrenju isplate pre njenog izvršenja je:
 - a. atributivno uzorkovanje
 - b. varijabilno uzorkovanje
 - c. uzorkovanje nasumice
 - d. blok uzorkovanje
2. Prednost korišćenja statističkog uzorkovanja je u tome što ova tehnika:
 - a. omogućuje matematičko merenje rizika

- b. eliminiše potrebu za subjektivnim rasuđivanjem revizora
 - c. omogućuje merenje dovoljnosti i adekvatnosti prikupljenih dokaza
 - d. omogućuje jednako kvalitetne rezultate uz korišćenje manjeg uzorka
3. Šta je od dole ponuđenog elemenat rizika uzorkovanja:
- a. izbor revizijske procedure koja nije u skladu sa ciljem revizije
 - b. izbor suviše malog revizijskog uzorka kojim se ne može ostvariti cilj uzorkovanja
 - c. propuštanje uočavanja greške u dokumentu koji je uzet u uzorak
 - d. propuštanje izvođenja revizijske procedure koja je bila predviđena planom uzorkovanja.
4. Prilikom ispitivanja isplata sa računa, revizor planira da koristi uzorak koji će odabrati sistematskom selekcijom. Osnovna prednost izbora uzorka na ovakav način je:
- a. postoji manja verovatnoća da će prevara ostati neotkrivena nego kod drugih metoda uzorkovanja
 - b. greške se mogu javljati na sistemski način, pa je ovom metodom dobijen reprezentativniji uzorak
 - c. jedinice populacije se mogu pojavljivati više puta u uzorku
 - d. jedinice populacije ne moraju biti prethodno numerisane da bi se koristila ova tehnika.
5. Ponekad rezultati uzorkovanja za testove kontrole mogu ukazivati da je preliminarna procena kontrolnog rizika odgovarajuća, a da stvarna stopa devijacije populacije ne opravdava ovakav zaključak. Ova situacija predstavlja ilustraciju:
- a. procenu kontrolnog rizika na suviše niskom nivou
 - b. procenu kontrolnog rizika na suviše visokom nivou
 - c. pogrešno prihvatanje
 - d. pogrešno odbacivanje
6. Koji od sledećih načina izbora uzorka je najmanje poželjan:
- a. sistematsko uzorkovanje
 - b. stratifikacija
 - c. blok uzorkovanje
 - d. slučajno uzorkovanje.
7. Revizor planira da ispita uzorak od 20 narudžbenica radi provere postojanja adekvatnog odobrenja pre izvršenja narudžbe što predstavlja jednu od internih kontrola klijenta. U toku testiranja revizor ne može da pronađe jednu od narudžbenica, a ne postoje alternativne procedure kojim bi se utvrdilo da li je konkretna narudžba pravilno odobrena. U takvim okolnostima, revizor treba da:
- a. odabere drugu narudžbenicu umesto one koja nedostaje
 - b. zaključi da interne kontrole ne funkcionišu i proceni kontrolni rizik na maksimalnom nivou
 - c. tretira konkretnu narudžbu kao devijaciju prilikom vrednovanja rezultata uzorkovanja
 - d. odabere uzorak od novih 20 narudžbenica

Odgovori: 1. a 2. a 3. b 4. d 5. a 6. c 7. c

Popunite praznine.

1. Tehnika uzorkovanja u kojoj revizor ne koristi statističku teoriju za merenje revizijskog rizika naziva se _____.
2. Revizor planira da smanji kontrolni rizik ispod maksimalnog ako nađe manje od 5% odstupanja od klijentove kontrolne procedure. Devijacija od 5% se naziva _____.
3. Kod slučajnog uzorkovanja, da bi uzorak bio reprezentativan svaka jedinica populacije mora imati _____ šansu da bude izabrana.
4. U toku prikupljanja dokaza o postojanju evidentiranih prodaja, revizor nije primetio da prema uslovima ugovora konkretna transakcija nije predstavljala prodaju, već otpremu robe na konsignaciju. Ovo je primer rizika _____.
5. Revizorov uzorak za testiranje plata čine: 60% radnici sa punim radnim vremenom, 15% radnici sa pola radnog vremena; i 25% nadnice sezonskim radnicima. Međutim, kod klijenta 80% radnika radi sa punim radnim vremenom, 15% sa pola radnog vremena, a 5% čine nadnice sezonskim radnicima. Rizik korišćenja ovakvog uzorka naziva se rizikom _____.
6. Prilikom korišćenja PPS tehnike uzorkovanja, jedinice koje glase na veće novčane iznose (npr. osnovna sredstva sa većom vrednošću) imaju _____ šansu da budu izabrani u uzorak.
7. Rizik pogrešnog prihvatanja utiče na _____ revizije, dok rizik potrešnog odbacivanja utiče na _____.
8. Izbor uzorka tako da sadrži sve isplate u maju je primer _____ uzorkovanja.

Odgovori: 1. nestatističko uzorkovanje 2. tolerisana stopa devijacije 3. jednaku 4. neuzorkovanja 5. uzorkovanja 6. veću 7. efektivnost / efikasnost 8. blok

Revizija pozicija finansijskog izveštaja

Reviziju pozicija finansijskog izveštaja revizor izvodi nakon što je izvršeno: planiranje revizije, procenjen nivo materijalnosti, procenjen inherentni, kontrolni rizik i rizik detekcije (otkrivanje), procenjena pouzdanost sistema internih kontrola. Na osnovu napred navedenih procedura i njihovog dokumentovanja revizor je u mogućnosti da proceni nivo testova kontrole i suštinskih testova za pojedine elemente finansijskog izveštaja.

Pristup reviziji elemenata finansijskog izveštaja sprovodi se po ciklusima transakcija. Koji ciklusi transakcija će biti definisani kod klijenta zavisi od prirode njegove delatnosti. Za razumevanje revizije elemenata finansijskog izveštaja navest ćemo dva primera određivanja ciklusa transakcija.

Poslovanje klijenta D. Ricchuite¹ svrstao je u pet ciklusa i to:

1. prodaja - naplata
2. kupovina - isplata
3. sredstva - proizvodnja - zalihe
4. finansiranje - kapital - obaveze
5. zaposleni - plate

Profesor William F. Messier² elemente finansijskog izveštaja analizira po sledećim ciklusima:

1. ciklus prodaje
2. ciklus naplate
3. ciklus nabavke
4. ciklus plaćanja
5. ciklus zaliha
6. ciklus nekretnina i opreme
7. ciklus dugoročnih obaveza, kapitala dobitka ili gubitka
8. ciklus novca i ulaganja

¹ Vidi: D. N. Richuite : Auditing ...op. cit. str. 558-734

² Vidi: William F. Messier: Auditing, Mc. Graw - Hill, New York, 1997., str. 361-632

Na osnovu prednjih navoda vidimo da se elementi finansijskog izveštaja mogu razmatrati manje ili više specificirano.

Važne elemente finansijskog izveštaja za reviziju razmotrićemo na sledeći način:

1. Revizija nekretnina, postrojenja i opreme
2. Revizija dugoročnih finansijskih plasmana
3. Revizija zaliha
4. Revizija potraživanja
5. Revizija novčanih sredstava
6. Revizija obaveza prema dobavljačima
7. Revizija kapitala
8. Revizija dugoročnih obaveza
9. Revizija zaposlenih i plata

Svaki od navedenih ciklusa ima specifične karakteristike i postupke izvođenja kontrolnih i suštinskih testova, pa im revizor treba pristupiti sa dužnom pažnjom.

Za postupak revizije svaki ciklus, bez obzira kako ih revizor odredi kod nekog klijenta, po pravilu je isti. To znači da revizor za ispitivanje svakog ciklusa treba da:

1. **Odredi merodavne računovodstvene standarde** - cilj ovog određivanja je da revizor sigurno spozna načela na kojima se element temelji.
2. **Proceni nivo inherentnog rizika** na osnovu vrste delatnosti, organizacije klijenta, složenosti poslovnih događaja, eventualnih teškoća prilikom revizije i iskustva u prethodnoj reviziji.
3. **Predstavi ciklus** kratkim opisom glavnih poslovnih događaja, dokumenata i evidencija, osnovnim postupcima knjiženja i podele odgovornosti zaposlenog osoblja. Ciklus je najbolje predstaviti grafički.
4. **Proceni kontrolni rizik** putem razumevanja i dokumentovanja sistema internih kontrola.
5. **Izvede testove kontrole** kojima revizor razmatra ciljeve interne kontrole i to: postojanje, potpunost, pravovremenost, odobrenje, procena, obelodanjivanje i tačnost prenosa.
6. **Proceni rizik otkrivanja** (detekcije na osnovu) procene kontrolnog rizika.
7. **Analitičke postupke** (procedure) u ovom slučaju se koriste kao revizorski testovi koji mogu jasno ukazati na račune gde se očekuje greška.
8. Svaki element finansijskog izveštaja treba **testirati suštinskim testovima**. Ovo ispitivanje revizor će izvršiti primenom jednog ili više postupaka. Ovi postupci su: mehaničko preračunavanje (tačnost), potvrđivanje salda, cutoff, pregled dokumentacije, upoređivanje iznosa sa dokumentima sa iznosima u glavnoj knjizi, uvidom u dokumenta o vlasništvu, pregledom ovlašćenja i sl.

10.1. Revizija nekretnina, postrojenja i opreme

Nekretnine, postrojenja i oprema predstavljaju deo stalne imovine preduzeća koja se iskazuje u aktivi bilansa stanja. One obuhvataju sredstva za koja je u prethodnoj računovodstvenoj regulativi korišćen izraz „osnovna sredstva“. Za ova sredstva nije bitan toliko njihov fizički oblik, već činjenica da ona u proces poslovanja ulaze celokupnom vrednošću, i da se troše postepeno u više proizvodnih ciklusa.

Računovodstveno obuhvatanje nekretnina, postrojenja i opreme uređeno je Međunarodnim računovodstvenim standardom MRS 16 – Nekretnine, postrojenja i oprema. Računovodstveno evidentiranje nekretnina, postrojenja i opreme obuhvata postupake priznavanja sredstava, utvrđivanja njihove nabavne i fer vrednosti, utvrđivanje troškova amortizacije, obezvređenje, kao i otuđenje.

Osnovne karakteristike koje u velikoj meri definišu pristup i postupke revizije nekretnina postrojenja i opreme su sledeće:

- nekretnine, postrojenja i oprema često predstavljaju najveću bilansnu poziciju i shodno tome potrebno im je posvetiti povećanu pažnju;
- mali broj promena na računima stalnih sredstava u odnosu na promene na obrtnim sredstvima;
- početni saldo na računima stalnih sredstava već je proveren tokom revizije u prethodnim godinama, pa su predmet revizije samo promjene u tekućoj godini;
- stalna sredstva u materijalnom obliku manje su podložna nezakonitim radnjama i prisvajanju nego što je to slučaj sa obrtnim sredstvima;
- tokom revizije ne javljaju se u značajnoj meri problemi razgraničenja transakcija.
- prilikom revizije revizor se ne suočava sa problemima utvrđivanja njihove tekuće, dnevne ili tržišne vrednosti, kao što je to slučaj prilikom revizije obrtnih sredstava.³

Početni korak kod revizije nekretnina, postrojenja i opreme čini procena inherentnog rizika. Prilikom procene ovog rizika, revizor treba da obrati pažnju na složene računovodstvene transakcije i računovodstvene transakcije koje imaju efekat na finansijski rezultat. Većina transakcija vezanih za nekretnine, postrojenja i opremu nisu po svojoj prirodi složene, ali naravno postoje i izuzeci. Na primer, problemi u knjiženjima mogu nastati prilikom knjiženja procene fer vrednosti nekretnina, postrojenja i opreme, kod izgradnje osnovnog sredstva u sopstvenoj režiji kada se mogu javiti problemi oko uključivanja troškova u cenu koštanja, kod državnih davanja, razmene osnovnih sredstava i sl.

Transakcije sa nekretninama, postrojenjima i opremom koje imaju efekat na finansijski rezultat povećavaju inherentni rizik su: nabavka (pravilno uključivanje troškova u nabavnu vrednost), izrada u sopstvenoj režiji, obezvređenje i sl.

Nakon procene inherentnog rizika potrebno je proceniti i kontrolni rizik. Upoznavanje sa sistemom internih kontrola vezanih za nekretnine, postrojenja i opremu vrši se pomoću upitnika internih kontrola (primer dat na narednom prikazu).

³ Videti: Milojević Dr D., *Revizija finansijskih izvještaja*, Fakultet za trgovinu i bankarstvo, Beogradska bankarska akademija, Beograd, 2006., str. 335.

Prikaz 55.
Upitnik internih kontrola za nekretnine, postrojenja i opremu

UPITNIK INTERNIH KONTROLA

Klijent: **xxx**

Datum: **31.12.2008.**

Predmet: _____

Revizor: **Xxx Xxx**

Kontrola nekretnina, postrojenja i opreme

R.br.	Pitanja	DA	NE	N/P	Napomena
1.	Da li se vodi analitičko knjigovodstvo za svaku grupu sredstava (npr. zemlja, zgrade, mašine, oprema)?	x			
2.	Da li se vodi knjiga osnovnih sredstava?	x			
3.	Da li je odgovornost knjigovodstva sredstava odvojena od odgovornosti za fizičku kontrolu sredstava?	x			
4.	Da li se analitičko knjigovodstvo periodično usklađuje sa sintetičkim računima?	x			
5.	Da li se primenjuju procedure za određivanje stvarnog postojanja proknjiženih sredstava?	x			samo popisom
6.	Da li je pristup sredstvima i korišćenje sredstava ograničeno na ovlašćena lica?	x			
7.	Da li procedura nabavke opreme zahteva ovlašćenje Upravnog odbora ili menadžera?	x			samo ponekad
8.	Da li su ustanovljene procedure za kontrolu da li su kupljena sredstva isporučena u skladu sa narudžbom?	x			
9.	Da li se nabavke sredstava promptno knjiže u knjigovodstvu sredstava?	x			
10.	Da li su ustanovljene procedure za određivanje metoda amortizacije i procene korisnog veka?	x			
11.	Da li su ustanovljene procedure za utvrđivanje fer vrednosti sredstava?		x		

Nakon što se upozna sa politikama i procedurama interne kontrole koje su mu potrebne za izradu plana revizije nekretnina, postrojenja i opreme, revizor procenjuje kontrolni rizik. Za svaku kontrolu na koju planira da se osloni, revizor mora izvesti odgovarajuće kontrolne testove.

Prikaz 56.
Revizijski
program za
kontrolne testove
nekretnina,
postrojenja i
opreme

Ključne kontrole	Uobičajeni kontrolni testovi
Nabavka se odobrava na osnovu plana kapitalnih ulaganja.	Ispitati da li postoje planovi i uporediti nabavljena sredstva sa planovima (ponovno izvođenje i inspekcija)
Nabavka se odobrava od strane upravnog odbora.	Ispitati na uzorku da li je izvršeno odobravanje nabavki (inspekcija)
Postoji adekvatna segregacija dužnosti između evidentiranja sredstava i fizičke kontrole sredstava.	Posmatrati osoblje u radu i ispitati ga o njihovim dužnostima (posmatranje i ispitivanje)
Za svako sredstvo postoji analitička evidencija.	Ispitati na uzorku da li registar uključuje godinu nabavke, amortizaciju, lokaciju sredstva (inspekcija).
Stope amortizacije odobrene su od strane upravnog odbora.	Ispitati na uzorku da li se amortizacija obračunava na osnovu važećih stopa (inspekcija)
Analitika osnovnih sredstava se usaglašava sa glavnom knjigom.	Ispitati na uzorku i uporediti sredstva u analitici sa glavnom knjigom. Uporediti salda u glavnoj knjizi sa zbirovima analitike.
Sredstva se popisuju korektno na kraju godine.	Na uzorku izvršiti neposredan uvid i proveru postojanja sredstava. Ispitati da li su neka sredstva oštećena.
Podaci o sredstvima se unose u kompjuterski sistem i kompjuter automatski obračunava amortizaciju.	Koristiti revizijski softver radi provjere da li izvršen pravilan unos u dateke. Koristiti revizijski softver za izračunavanje amortizacije (ponovno izvođenje).

Procenjeni nivoi inherentnog i kontrolnog rizika direktno utiču na formulisanje suštinskih testova. Revizija nekretnina, postrojenja i opreme predstavlja kombinaciju suštinskih testova transakcija, suštinskih testova salda i analitičkih postupaka.

Suštinski testovi transakcija namenjeni su otkrivanju grešaka ili nepravilnosti koji nastaju prilikom knjiženja pojedinačnih poslovnih događaja. Transakcija sa najvećim brojem knjiženja je svakako amortizacija. Provera obračuna amortizacije zasniva se na uzimanju uzorka analitičkih kartica nekretnina, postrojenja i opreme i proveri tačnosti obračuna (adekvatnost stope amortizacije, pravilna primena stope, pravilno knjiženje i dr). Osim amortizacije, česta su knjiženja i nabavke. Kod ovih transakcija potrebno je proveriti: postojanje nabavke, datum nabavke i aktiviranja, formiranje nabavne vrednosti, knjiženje na ispravnim kontima i dr. Transakcije koje se obično proveravaju bez uzorkovanja su: otuđenje, manjkovi i viškovi, obezvređenje i sl.

Suštinski testovi salda nekretnina, postrojenja i opreme usmereni su na krajnja salda u glavnoj knjizi na osnovu kojih nastaju bilans stanja i bilans uspeha. Najvažniji test iz ove grupe je prisustvovanje popisu.

Analitički procedure za nekretnine, postrojenja i opremu mogu biti izuzetno efikasno sredstvo u otkrivanju grešaka u knjiženjima. Primer analitičkog postupka za nekretnine, postrojenja i opremu mogao bi biti sledeći:

Prikaz 57.
Primer analitičkih
procedura za
nekretnine,
postrojenja i
opremu

	Zemljište	Građ. objekti	Postrojenja i oprema
1. Amortizacija	15.800	401.429	194.990
2. Saldo na kraju godine	6.439.995	18.448.560	13.718.417
3. Stopa amortizacije (1/2)	0,25%	2,18%	1,42%

	Tekuća godina	Prethodna godina
1. Troškovi amortizacije	612.219	840.391
2. Osnovna sredstva koja se amortizuju	38.606.972	34.902.773
3. Prosečna stopa amortizacije (1/2)	1,59%	2,41%

U gore navedenom primeru na osnovu analitičkih procedura možemo uočiti sledeće probleme: obračunata je amortizacija zemljišta mada ona po računovodstvenim standardima ne podleže obračunu, stopa amortizacije građevinskih objekata je veća od stope amortizacije postrojenja i opreme što je neuobičajeno budući da bi postrojenja i oprema trebali da imaju kraći vek trajanja. Troškovi amortizacije tekuće godine su smanjeni u odnosu na prethodnu godinu iako je povećana vrednost osnovnih sredstava koja podležu amortizaciji.

Na osnovu raspoloživih revizijskih postupaka revizor formira revizijski program za nekretnine, postrojenja i opremu koji treba da obezbedi optimalnu kombinaciju revizijskih postupaka sa stanovišta ostvarivanja cilja revizije i revizijskih troškova.

10.2. Revizija dugoročnih finansijskih plasmana

Računovodstveni standardi razradili su problem dugoročnih finansijskih plasmana u okviru više standarda i to:

Finansijsko izveštavanje o udelima u zajedničkim poduhvatima MRS 31. Pod zajedničkim poduhvatom podrazumeva se ugovorno definisanje kojim dve ili više stranaka preduzimaju ekonomsku aktivnost koja podleže zajedničkoj kontroli u smislu upravljanja finansijskim i poslovnim politikama te aktivnosti da bi ostvarile korist.

Međunarodni računovodstveni standard MRS 27 "Konsolidovani finansijski izveštaji" i Računovodstvo ulaganja u podružnice odnosi se na upravljanje finansijskim i poslovnim politikama preduzeća kako bi stekli korist od aktivnosti. Aktivnosti su vezane za podružnice, preduzeća matice, grupu preduzeća. Za ova ulaganja su posebno karakteristični konsolidovani finansijski izveštaji i manjinski interes.

Međunarodni računovodstveni standard MRS 32 "Finansijski instrumenti": obelodanjivanje i predstavljanje obuhvata finansijske instrumente, finansijsko sredstvo, finansijske obaveze, vlasničke instrumente i monetarna finansijska sredstva.

Revizor kod dugoročnih finansijskih plasmana sredstava treba da utvrdi:

- da li za vlasništvo nad plasmanima postoje dokumentovani dokazi,
- da li su promene u toku vremena evidentirane kroz ispravke transakcije,
- da li su dobiti, gubici i prihod pravilno proknjiženi,
- da li je metod vrednovanja konzistentno primenjivan,
- da li su iznosi u bilansu stanja pravilno klasifikovani i uneseni.

Revizorske procedure koje se primenjuju za postizanje ciljeva najčešće su:

1. Dobiti ili pripremiti analizu dugoročnih finansijskih plasmana i:
 - a. pregledati plan koji je sačinio menadžment,
 - b. pregledati nominalne iznose u glavnoj knjizi koji se odnose na posmatrani period i ispitati neuobičajene iznose,
 - v. dobiti potvrđivanje treće strane i/ili izvršiti proveru postojanja hartija od vrednosti vezanih za plasman.
2. Testirati transakcije za posmatrani period:
 - a. Ispitati ugovore i druge podatke koji se odnose na transakcije
 - b. Ispitati odobrenje transakcija
 - v. Proveriti osnove za utvrđivanje dobiti/gubitaka.
3. Proveriti cene za navedene transakcije na dan sastavljanja bilansa stanja.
4. Utvrditi da li su transakcije koje nisu navedene, razumno vrednovane.
5. Proveriti da li su transakcije pravilno utvrđene i da li su klasifikovane kao tekuće obaveze ili dugoročne investicije.
6. Proveriti da li su primenjeni važeći računovodstveni stanardi.

Do dokaza za ostvarenje ciljeva revizije u ovom slučaju uputno je izvršiti stopostotno testiranje putem suštinskih testova.

10.3. Specifični problemi i ciljevi revizije zaliha

Međunarodni računovodstveni standard MRS 2 "Zalihe" koristi sledeće definicije zaliha koje treba u postupku revizije respektovati: Zalihe su sredstva koja se drže radi prodaje u redovnom poslovanju ili su u procesu proizvodnje namenjene prodaji ili u obliku osnovnog i pomoćnog materijala koji se troši u proizvodnom procesu ili pri pružanju usluga. Zalihe treba da se vrednuju po nabavnoj vrednosti - ceni koštanja ili neto prodajnoj vrednosti, zavisno od toga koja je od njih niže.

Nabavna vrednost - cena koštanja zaliha obuhvata sve troškove kupovine, troškove konverzije i druge troškove koji su nastali u procesu dovođenja zaliha na sadašnju lokaciju ili sadašnje stanje.

Kad se zalihe prodaju, njihov knjigovodstveni iznos se priznaje kao rashod u periodu u kom se priznaje s njima povezani rashod.

Finansijski izveštaj treba da sadrži:

- usvojenju računovodstvenu politiku vrednovanja zaliha,
- ukupan knjigovodstveni iznos,
- knjigovodstveni iznos zaliha po neto prodajnoj vrednosti,
- iznose povrata zaliha priznatih kao prihod,
- okolnosti koje su dovele do otpisa zaliha,
- vrednost zaliha koje se čuvaju kao garancija za izmirenje obaveza.

Od svih imovinskih delova koji se pojavljuju u bilansu stanja trgovinskih i proizvodnih preduzeća, posebna pažnja mora se obratiti na zalihe. Sa aspekta revizora, sa zalihama su uvek povezani najveći problemi u verifikaciji. Za ovu tvrdnju postoje najmanje sledeći razlozi:

1. Kod većine klijenata zalihe su posmatrano sa stanovišta prometa najveća stavka u bilansu stanja. Njihova materijalnost, stoga otežava problem verifikacije.
2. Ukupna vrednost zaliha ima direktan efekat na finansijski rezultat klijenta. Greške u proceni zaliha dovode do pogrešnog izračunavanja finansijskog rezultata.
3. U većini računovodstvenih sistema utvrđivanja proizvodnih troškova i finansijsko knjigovodstvo integrisani su tako da daju knjigovodstvenu vrednost nedovršene proizvodnje.
4. Kod proizvodnih preduzeća zalihe nisu homogene - čine ih četiri elementa: sirovine, materijal, nedovršena proizvodnja i gotovi proizvodi. Svaka od njih ima svoje probleme vrednovanja.
5. Verifikacija vođenja zaliha često zahteva visoku tehničku stručnost koja je iznad sposobnosti revizora. Utvrđivanje vrednosti zaliha ne svodi se samo na problem prebrojavanja.

Značajni aspekt identifikacije zaliha je u tome što proces prebrojavanja mora biti istovremeno da bi se izbeglo neključivanje ili njihovo dvostruko brojanje zbog pomeranja sa različitih lokacija. Određene zalihe mogu se nalaziti van neposredne kontrole preduzeća npr. na putu, na konsignaciji i sl. U tim slučajevima revizor mora da se zadovolji potvrdama. Dalje, kao lokacija se može pojaviti i linija montaže pa je malo verovatno da će proizvodni proces biti obustavljen da bi se utvrdile zalihe.

Osim čiste identifikacije zaliha veoma je važno pitanje i njihovog kvaliteta koji direktno utiče na vrednost.

Revizijski cilj kod zaliha je:

- da su sve zalihe i nedovršena proizvodnja koje su u vlasništvu klijenta evidentirane (vlasništvo),
- da su sve zalihe, koje su vlasništvo drugih preduzeća, a u posedu su klijenta, identifikovane i isključene iz vrednovanja (vrednovanje),
- da su sve zastarele i oštećene zalihe uočene i procenjene po realnoj vrednosti (procenjivanje),
- da su vrednosti po kojima se zalihe i nedovršena proizvodnja vode pravilno obračunate i da li je način konzistentan sa ranijim godinama (tačnost).

Procedure kojima revizor potvrđuje navedene ciljeve obično su:

1. Pre prebrojavanja zaliha, proveriti da li su instrukcije menadžmenta odgovornom osoblju u vezi zaliha adekvatne.
2. Po mogućnosti prisustvovati fizičkom brojanju i osigurati primenu odgovarajućih procedura a posebno da su:
 - a. obuhvaćene sve lokacije na kojima se nalaze zalihe,
 - b. sve oštećene i zastarele zalihe uočene i jasno odvojene na popisnim listama,
 - c. sve zalihe koje pripadaju trećim licima izdvojene na popisnim listama,
 - d. sve popisne liste pravilno popunjene, datirane i potpisane od strane lica koje je vršilo brojanje.
3. Obezbediti detaljne informacije o poslednjih nekoliko ulaza i izlaza sa zaliha radi cutoff testova (razgraničenja).
4. Ispitati popisne liste radi pronalaženja očiglednih grešaka i uporediti ih sa popisnim listama prethodnih godina radi potvrđivanja da ni jedan deo zaliha nije izostavljen.
5. Odabrati uzorak izlaza sa zaliha pre i posle kraje godine i proveriti da li je svaki izlaz evidentiran u odgovarajućem periodu.
Isti test izvesti i za ulaz za zalihe.

Na osnovu uzorka iz prethodna dva postupka utvrditi da su fakture od kupaca i dobavljača pravilno evidentirane.

6. Obezbediti potvrdu direktno od trećih lica u vezi sa zalihama koje se nalaze kod njih.
7. Testirati cene u konačnim popisnim listama upoređivanjem sa cenama na fakturama dobavljača.
8. Kod nedovršene proizvodnje testirati opravdanost nivoa cena nedovršene proizvodnje kroz ispitivanje primenjenog sistema utvrđivanja troškova, što se obezbeđuje ispitivanjem:
 - a. adekvatnosti računovodstvenih metoda i kontrola nad zalihama,
 - b. ispitati metod alokacije opštih troškova,
 - c. ispitati da li je metod vrednovanja nedovršene proizvodnje konzistentan sa metodama u prethodnim godinama.
9. Kod gotovih proizvoda:
 - a. uporediti vrednost gotovih proizvoda sa kalkulacijama za te proizvode,
 - b. uporediti prodajne cene gotovih proizvoda klijenta sa važećim tržišnim cenama da bi se uverili da se gotovi proizvodi na zalihama mogu prodati uz odgovarajuću dobit.
10. Pripremiti spisak svih zaliha i nedovršene proizvodnje i izračunati njihov ukupan iznos. Usaglasiti taj total sa ukupnim iznosom u bilansu stanja i iznosom datim u konačnim popisnim listama.
11. Na spisku zaliha nedovršene proizvodnje utvrditi deo koji je bio predmet:
 - a. posmatranja pri brojanju zaliha
 - b. drugih revizorskih testova
12. Uporediti pokazatelje tekuće godine sa pokazateljima iz prethodne godine:
 - a. zaliha i nedovršene proizvodnje prema prodaji
 - b. zalihe sirovina prema troškovima prodaje, nedovršena proizvodnja prema troškovima prodaje, zalihe gotovih proizvoda prema troškovima prodaje.
13. Pripremiti objašnjenja za značajne promene u ovim pokazateljima i dokaze kojima će se potvrditi data objašnjenja.

Dokumentovanje sprovedenih testova vrši se uz pomoć radnih listova, na način prikazan na narednoj slici:

Prikaz 58.
Primer radnog lista za dokumentovanje sprovedenog testa svodenja zaliha gotovih proizvoda na neto prodajnu cenu

Šifra proizvoda	Naziv proizvoda	Stvarna cena koštanja	Neto prodajna cena	Količina	Razlika za knjiženje
1	2	3	4	5	6
	UKUPNO:				1.739.500
35476	Pileća salama	446,92	530,00		
32871	Pileće virške	259,14	246,00	15.000	197.100
58310	Pileća pašteta	36,43	38,00		
30872	Pileće meso	178,56	140,00	40.000	1.542.400
17037	Jaja	7,64	9,20		

Revizija zaliha se obično izvodi na bazi uzorka. Ukoliko postoje uslovi na osnovu kojih je procenjen visok nivo kontrolnog rizika revizor će u obzir uzeti veći uzorak, odnosno sprovesti veći broj suštinskih testova.

10.4. Revizija potraživanja

Potraživanja su bilansna pozicija koja se sreće kod gotovo svih preduzeća. U uslovima nelikvidnosti privrede, najčešće se radi o bilansnoj poziciji sa visokim učešćem u strukturi imovine preduzeća.

U reviziji se značajan obim revizorskog angažovanja mora posvetiti reviziji potraživanja budući da se radi o bilansnoj poziciji sa visokim inherentnih rizikom, zbog sledećeg:

- evidentiranje potraživanja od prodaje povezano je u dvojnomo knjigovodstvu sa evidentiranjem prihoda. Knjiženje potraživanja tako ima direktan uticaj na iskazani finansijski rezultat što može predstavljati motiv za manipulativno finansijsko izveštavanje (npr. fiktivni prihodi, prerano priznavanje prihoda i dr).
- evidentiranje potraživanja ima direktan uticaj na novčane prilive jer potraživanja moraju biti naplaćena u narednom periodu. To povećava rizik kriminalnih radnji kroz različite forme umanjivanja potraživanja (propuštanje evidentiranja, umanjenje po osnovu rabata koji nisu definisani politikom prodaje, otpisivanje potraživanja i dr).
- transakcije potraživanja su u toku godine izuzetno brojne što povećava rizik od nenamernih grešaka.
- potraživanje je bilansna pozicija koja je pogodna za manipulisanje rezultatom, pre svega u oblasti ispravki i otpisa potraživanja na osnovu procene nenaplativosti.

Ciljevi revizije potraživanja su:

- potvrditi tačnost potraživanja,
- potvrditi naplativost potraživanja,
- potvrditi opravdanost otpisa,
- potvrditi rezervisanja za sporna potraživanja i njihovu adekvatnost,
- potvrditi tačnost ostalih potraživanja.

Primeri revizijskih testova za ciklus prodaje i potraživanja dati su u prethodnom delu knjige. Ovde ćemo izdvojiti samo neke od najvažnijih:

1. Proveriti usaglašenost sintetičke i analitičke evidencije.
2. Ispitati uzorak računa iz registratora (proveriti usaglašenost računa sa pratećom dokumentacijom, cenovnikom, politikom prodaje, da li je račun evidentiran u kompjuterskom sistemu, datum knjiženja i dr).
3. Ispitati uzorak knjiženih transakcija iz glavne knjige (proveriti postojanje dokumentacije na osnovu koje je knjiženje vršeno, datum knjiženja i dr)
4. Pregledati registrator sa izvodima otvorenih stavki (posebno obratiti pažnju na velika salda, negativna salda i salda bez promene u toku perioda).

5. Izvršiti izbor salda za direktnu konfirmaciju (posebno obratiti pažnju na velika salda, negativna salda i salda bez promene u toku perioda za koje ne postoji izvod otvorenih stavki).
6. Verifikovati ispravku spornih potraživanja (utvrditi starosnu strukturu potraživanja, promene u stopi ispravke vrednosti potraživanja u odnosu na prethodnu godinu, postojanje odgovarajuće odluke nadležnog organa o ispravci, naplatu potraživanja u narednoj godini do dana revizije i dr).
7. Verifikovati da li je otpis spornih potraživanja pravilno odobren, da li su pre otpisa preduzeti svi razumni pokušaji da dođe do naplate i da li je otpis potraživanja na pravi način tretiran u poreskom bilansu.
8. Proveriti ispravnost izvršenih kompenzacija.
9. Proveriti da li su potraživanja sa negativnim saldod reklasifikovana na primljene avanse.
10. Proveriti da li je izvršeno kursiranje potraživanja u stranoj valuti.

Dokumentovanje sprovedenih testova vrši se uz pomoć radnih listova, na način prikazan na narednoj slici:

Prikaz 59.
Primer radnog lista za dokumentovanje sprovedenog testa provere knjiženja u glavnoj knjizi

Redni broj	Broj naloga za knjiženje	a. Iznos knjiženja se slaže sa fakturom	b. Datum knjiženja se slaže sa fakturom	c. Stav za knjiženje je ispravan	Napomena
1	1453	☐	☒	☒	Proknjiženo je 357 hiljada dinara, faktura glasi na 209 hiljada dinara.
2	1498	☒	☒	☒	
3	1697	☒	☒	☒	
4	1865	☒	☐	☒	Datum fakture je 29.12.20xx. god. Faktura je trebala biti proknjižena u prethodnoj godini.

Važan element u proceduri verifikacije potraživanja je konfirmacija od strane drugih subjekata koji su u stanju da potvrde određenu informaciju relevantnu za računovodstvenu evidenciju. Drugi subjekti zovu se "treća strana". Osim klasične konfirmacije, kao izvor uveravanja o potraživanjima kroz izjavu treće strane mogu se koristiti i izvodi otvorenih stavki tj. usaglašavanje koje klijent revizije vrši sa trećom stranom na osnovu zakonske obaveze, nezavisno od procesa revizije.

Analitički postupci kao deo suštinskih testova mogu se koristiti, na primer, za procenu realnosti ispravke vrednosti potraživanja, na način prikazan na sledećoj slici:

Prikaz 60.
Primer analitičkih
procedura za
potraživanja

	Kupci – matično pravno lice	Kupci u zemlji	Kupci u inostranstvu	Druga potraživanja	Ukupno
Prethodna godina					
Ispravka vrednosti		20.716	1.160		21.876
Potraživanje	38.611	288.613	13.501	1.222	341.947
Stopa ispravke		7,18%	8,59%		6,40%
Tekuća godina					
Ispravka vrednosti		2.851			2.851
Potraživanje	50.384	406.006	16.692	2.755	475.837
Stopa ispravke		0,70%			0,60%

U navedenom primeru može se uočiti da se računovodstvena procena naplativosti potraživanja značajno promenila u odnosu na prethodnu godinu. Tako je prosečna ispravka vrednosti potraživanja od kupaca u zemlji za prethodnu godinu bila 7,18%, a za tekuću godinu samo 0,70%. Sa druge strane, ukupna potraživanja od kupaca u zemlji povećana su sa 288.613 hiljada dinara u prethodnoj godini na 406.006 hiljada dinara u tekućoj godini što nagoveštava postojanje problema u naplati potraživanja u tekućoj godini što bi trebalo biti praćeno povećanom stopom ispravke vrednosti.

10.5. Revizija novčanih sredstava

Revizija novčanih sredstava predstavlja jedan od lakših zadataka budući da raspoloživa računovodstvena evidencija klijenta po pravilu pruža visok nivo pouzdanosti u iskazano stanje novčanih sredstava.

Iako se u toku godine izvrši veliki broj transakcija koje su vezane za novčane prilive i odlive, poziciju novčanih sredstava karakteriše visok nivo tačnosti i retko se u praksi dešavaju situacije u kojima novčana sredstava klijenta nisu pravilno iskazana. Razlog za to je što se kod novčanih sredstava u blagajni vrši svakodnevno spravljanje salda na kraju dana, a kod novčanih sredstava kod banaka je na svakom izvodu vidljivo početno i krajnje stanje pa se eventualne greške mogu lako uočiti i otkloniti.

Kao područja povećanog rizika pogrešnog iskazivanja možemo istaći eventualno postojanje prelaznih računa sa iskazanim saldima na dan bilansa, knjiženja na novčanim sredstvima kod kojih se kao protivstav u dvojnomo knjigovodstvu nejavljaju potraživanja i obaveze već prihodi i rashodi, stanja po platnim karticama, ostala novčana sredstva i kursiranje sredstava u stranoj valuti.

Novčana sredstva u blagajni potvrđuju se blagajničkim izveštajem na dan bilansa i izveštajima popisnih komisija o rezultatima inventarisanja.

Novčana sredstva na računu kod banaka potvrđuju se postojanjem izvoda banaka na dan bilansa. Ukoliko na dan bilansa nije bilo transakcija pa poslednji izvod nosi datum koji prethodi danu bilansa, najbolje je pregledati prvi izvod iz naredne poslovne godine iz kojeg je vidljivo početno stanje.

Dokumentovanje sprovedenih testova vrši se uz pomoć radnih listova, na način prikazan na narednoj slici:

Prikaz 61.
Primer radnog lista za dokumentovanje sprovedenog testa provere usaglašenosti salda sa dokumentacijom i kursiranja na dan bilansa

Analitički konto	Naziv konta	Iznos u domaćoj valuti	Strana valuta				Dokument za knjiženje
			Iznos	Valuta	Kurs	Preračunato u domaćoj valuti	
	UKUPNO:	795.400				2.143.671	
241001	Erste banka	25.000					Izvod 36
241002	Intesa banka	720.400					Izvod 194
243005	Blagajna benzin bonova	50.000					Blagajnički izveštaj 92
244001	OTP banka		21.000	eur	88,60	1.860.621	Devizni izvod 26
244005	Procredit banka		4.500	usd	62,90	283.050	Devizni izvod 8

10.6. Revizija obaveza prema dobavljačima

Obaveze prema dobavljačima odnosno poveriocima su sa stanovišta revizora značajna bilansna pozicija. Kao i potraživanja iz poslovanja, i obaveze prema dobavljačima su pozicija sa visokim inherentnih rizikom zbog uticaja na finansijski rezultat (rashode), novčane odlive i velikog broja transakcija.

Ciljevi revizije obaveza prema dobavljačima su:

- Potvrditi da su sve obaveze koje postoje na dan sastavljanja bilansa stanja ispravno evidentirane.
- Potvrditi da su svi iznosi, koji su uključeni u bilans stanja, nastali na konzistentnim osnovama i da su pravilno klasifikovani.
- Potvrditi da su kreditori testirani u postupku revizije.
- Proveriti da su obaveze sa rokom dospevanja dužim od godinu dana pravilno klasifikovane.

Revizorske procedure u ovom slučaju su obično sledeće:

1. Ispitati usaglašenost analitičke i sintetičke evidencije.
2. Ispitati uzorak ulaznih faktura iz registratora.
3. Testirati jedan deo salda koji proizilazi iz nabavke.
4. Ispitana salda usaglasiti sa izveštajima dobavljača.
5. Ako nije moguće pribaviti izveštaje dobavljača, verifikaciju izvršiti na alternativne načine.
6. Ispitati listu dugovnih salda.
7. Raspraviti bilo kakve sporne obaveze sa klijentom.

Dokumentovanje sprovedenih testova za obaveze iz poslovanja vrši se uz pomoć radnih listova, na način prikazan na narednoj slici:

Prikaz 62.
Primer revizijskog radnog lista za dokumentovanje izvodenja suštinskih testova za transakciju nabavke

Redni broj	Broj fakture	a. Cene se slažu sa važećim cenovnikom i politikom prodaje	b. Dokument je proknjižen u ispravnom računovodstvenom periodu	c. Podaci na fakturi se slažu sa podacima na pratećoj dokumentaciji (količina, cena, datum i dr)	d. Stav za knjiženje je ispravan	e. Stav je proknjižen u kompjuterskom sistemu
1	1453	☐	☒	☒	☒	☐
2	1498	☒	☒	☒	☒	☒
3	1697	☒	☒	☒	☒	☒
4	1865	☒	☐	☒	☒	☒

Sve procedure revizor treba zabeležiti u svojim radnim papirima kako bi ovlašćeni revizor kao odgovorno lice za postupak revizije i revizorski izveštaj mogao u toku kompletiranja revizije imati dovoljno relevantnih dokaza koji opredeljuje revizorsko mišljenje o finansijskom izveštaju.

10.7. Revizija kapitala

Kapital se računovodstveno obično definiše kao razlika između imovine i obaveza preduzeća. Shodno ovakvom shvatanju, u računovodstvenim standardima se ne posvećuje posebna pažnja knjiženju kapitala budući da se on tretira kao rezidual odnosno ono što preostane kada se od ukupne imovine odbiju ukupne obaveze. Zbog toga se prilikom knjiženja transakcija sa kapitalom mora obratiti pažnja na drugu regulativu, pre svega na zakon o privrednim društvima.

Pozicija kapitala se javlja u pasivi bilansa stanja. Kapital preduzeća čine:

- osnovni kapital (akcijski kapital, udeli društva sa ograničenom odgovornošću i dr),
- rezerve iz dobiti,
- revalorizacione rezerve,
- nerasporedjeni dobitak ili gubitak i
- otkupljene sopstvene akcije.

U toku poslovne godine nema puno promena na kapitalu što u velikoj meri određuje pristup revizije. Budući da se zbog malog obima transakcija „ne isplati“ vrednovanje sistema internih kontrola vezanih za knjiženje kapitala, revizor će definisani kontrolni rizik kao maksimalan i usredsrediti se na suštinske testove, pre svega na suštinske testove transakcija tako što će proveriti svaku transakciju (bez uzorkovanja).

Prilikom revizijskog razmatranja promena na kapitalu posebnu pažnju je potrebno posvetiti odobravanju transakcija budući da je kapital specifična pozicija od velikog značaja za vlasnike i da svaka promena na kapitalu mora biti autorizovana od strane vlasnika kroz odluke upravnog odbora ili skupštine.

Najčešće transakcije sa kapitalom su:

- a. pripisivanje dobiti/gubitka poslovanja tekuće godine,
 - b. ispravka početnih stanja,
 - c. raspodela dobiti,
 - d. pokriće gubitka,
 - e. promene revalorizacionih rezervi.
- a. Pripisivanje finansijskog rezultata vrši se na kraju poslovne godine. Prilikom revizije prenosa finansijskog rezultata u kapital potrebno je uporediti iznos finansijskog rezultata u zaključnom listu sa iskazanim rezultatom u bilansu uspeha i proveriti ispravnost knjiženja.
 - b. Ispravka početnih stanja vrši se ako je u toku godine otkrivena materijalna greška prethodnog perioda. Početna stanja se koriguju u skladu sa zahtevima Medjunarodnog računovodstvenog standarda MRS 8 – Računovodstvene politike, promene računovodstvenih procena i greške. Ispravka se može vršiti na bazi revizorskog izveštaja za prethodnu godinu ili ako preduzeće samo u toku godine utvrdi nepravilnosti. U postupku revizije potrebno je utvrditi postojanje greške prethodnog perioda, proveriti da li su knjiženja ispravke početnih stanja pravilno izvršena i da li je korekcija početnih stanja pravilno iskazana u finansijskim izveštajima.
 - c. Ukoliko se u toku godine vrši raspodela dobiti, u postupku revizije je potrebno utvrditi da li za to postoji odgovarajuća odluka, da li se u odluci svi vlasnici kapitala tretiraju na isti način, da li je raspodela dobiti izvršena u skladu sa odlukom, Zakonom o privrednim društvima i poreskim zakonodavstvom i da li je odluka ispravno proknjižena.
 - d. Revizija pokrića gubitka prethodnih godina sprovodi se kroz proveru da li za to postoji odgovarajuća odluka, da li je odluka poneta u skladu sa zakonom o privrednim društvima i da li je na odgovarajući način proknjižena.
 - e. Revalorizacione rezerve nastaju procenom fer vrednosti stalne imovine po vrednostima većim od knjigovodstvenih, vode se pojedinačno za svako sredstvo i ukidaju se prilikom otuđenja stalne imovine ili u toku perioda njihovog korišćenja. Budući da su promene u revalorizacionim rezervama povezane sa promenama u stalnoj imovini, prilikom revizije stalne imovine paralelno se vrši i provera u promenama revalorizacionih rezervi.

Prikaz 63.
Suštinski testovi
transakcija kod
revizije kapitala

Poslovni događaj	Suštinski testovi transakcija
Nastanak revalorizacionih rezervi	Da li postoji procena fer vrednosti. Da li je procena izvršena od strane kompetentnih osoba. Da li je procena evidentirana u knjigovodstvu na dan procene. Da li je procena pravilno proknjižena. Da li se revalorizaciona rezerva vodi pojedinačno za svaki sredstvo.
Otuđenje stalne imovine	Da li je za otuđeno sredstvo postojala revalorizaciona rezerva. Da li je revalorizaciona rezerva ukinuta prilikom otuđenja. Da li je knjiženje ukidanja revalorizacione rezerve izvršeno na ispravan način.
Periodično ukidanje revalorizacionih rezervi	Da li se vrši periodično ukidanje revalorizacionih rezervi na teret nerasporedjenog dobitka/gubitka. Da li je periodično ukidanje izvršeno u skladu sa računovodstvenim standardima. Da li je periodično ukidanje ispravno evidentirano.

U ređe poslovne događaje u našim uslovima mogu su ubrojati: izdavanje nove emisije akcija, otkup sopstvenih akcija, poništavanje akcija i sl. Ukoliko se dese neki od ovih događaja, oni moraju biti predmet revizijskog ispitivanja.

Skrećemo pažnju i na pitanja koja je potrebno ispitati prilikom revizije iako nisu predmet neposrednog knjiženja na pozicijama kapitala:

- I. Identifikacija vlasnika preduzeća – Identifikacija vlasništva nad preduzećem je značajna za organizaciju celokupnog procesa revizije. Spoznaja o vlasništvu utiče na odluku o prihvatanju angažmana i na identifikaciju povezanih pravnih lica i transakcija sa njima. Realizovana ili očekivana promena vlasnika utiče na potrebu za obelodanjivanjem u finansijskom i revizijskom izveštaju, kao i na procenu revizijskog rizika i inherentnog rizika u postupku revizije.
- II. Usaglašenost knjigovodstvene evidencije kapitala sa državnom evidencijom – Preduzeće je obavezno da dostavlja državnim organima i organima koji rukovode finansijskim tržištima aktuelne podatke o kapitalu. U postupku revizije potrebno je utvrditi da li to preduzeće vrši na odgovarajući način, a ukoliko se utvrdi neusaglašenost preporučuje se da revizor u svom izveštaju „skrene pažnju“ na uočene probleme.
- III. Promene u kapitalu nakon datuma bilansa stanja – Budući da su promene na kapitalu izuzetno značajne za korisnike finansijskih izveštaja, u postupku revizijskog razmatranja naknadnih događaja potrebno je posebno obratiti pažnju na promene na kapitalu. Shodno revizijskim standardima, revizor u revizorskom izveštaju treba da obelodani sve promene u kapitalu od datuma bilansa stanja do datuma završetka revizije kod klijenta.
- IV. Zarada po akciji – Prema Međunarodnom računovodstvenom standardu MRS 33 – Zarada po akciji, preduzeće treba da obelodani u finansijskom izveštaju iznos zarade po jednoj akciji. Ovaj podatak je značajan za sve vlasnike jer na taj način mogu lako izračunati sopstvenu zaradu na osnovu broja akcija koje poseduju. Izračunavanje zarade po akciji vrši se stavljanjem u odnos ostvarene dobiti tekuće godine i prosečnog broja akcija u toku godine. Revizija zarada po akciji vrši se matematičkom proverom izračunavanja zarade, svakako uz prethodnu proveru ostvarene dobiti tekuće godine i broja emitovanih akcija preduzeća.

10.8. Revizija dugoročnih obaveza

Dugoročne obaveze klijenta nastaju kao posledica dugoročnih kredita (zajmova) koji se angažuju za generisanje kapitalnih fondova koji će obezbediti višu stopu prinosa od stope koja određuje troškove angažovanja kredita.

Zaduživanje i transakcije po osnovu dugoročnih zajmova su po obimu male, po iznosu značajne i sa obimnom pratećom dokumentacijom. Kontrolne tehnike revizora u ovom ciklusu su uglavnom usmerene na: visinu zaduživanja, dinamiku povlačenja zajma, obračun kamate, plaćanje kamate i knjiženja.

Dugoročni zajmovi trebaju biti odobreni od strane menadžera i Upravnog odbora. Ovlašćenja za zaduženje i ovlašćenje za raspolaganje finansijskim sredstvima treba dokumentovati.

Zajam se najčešće uzima od finansijskih institucija. Klijenti sa dobrom kreditnom reputacijom odnosno poslovima koji obezbeđuju uredno vraćanje zajma za obezbeđenje zajma i njegovo odobravanje najčešće trebaju dati samo obične garancije. Svi klijenti koji ne spadaju u tu grupu moraju se pobrinuti za čvršće garancije.

Dugoročno zaduživanje prati obimna dokumentacija kao što je zahtev za kredit, projektna dokumentacija, ugovor o zaduženju, obračun kamata, garancije i sl. Sva dokumentacija treba biti u dosijeu zaduženja ažurna i zabeležena a u knjigovodstvu sve promene registrovane u odgovarajućem iznosu, klasifikovane i razraničene.

Dugoročni zajmovi se odobravaju u većim iznosima i na duži vremenski period (pet do deset godina).

Za tako dug period otplate uprava klijenta treba sa davaocem zajma utvrditi i matematički korektno izvesti otplate i visinu kamata kao i vreme otplate zajma.

Cilj revizije dugoročnih zajmova je da utvrdi:

- da li postoji interna kontrola adekvatnog angažovanja zajma,
- da su odobreni zajmovi evidentirani,
- da su zajmovi planirani tačno,
- da li se knjiženja kredita i otplata slažu sa ugovorom o zajmu,
- da li je prezentacija zajma adekvatna.

U vezi sa realizacijom cilja revizori će dokaze u vezi sa zajmovima dobiti iz lista obračuna otplata i kamata, i nalozima za otplatu. Tačnost klijentovih informacija revizori mogu jednostavno proveriti nezavisnom potvrdom stanja sa davaocem zajma.

Pre bilo koje transakcije na tržištu kapitala, transakcije trebaju biti ovlašćene u skladu sa kriterijima menadžmenta. Ako nedostaje ovlašćenje može se desiti da je investicija suprotna politici klijenta. Npr. preduzeće može prihvatiti preterano visoke kamatne ili restriktivne klauzule što rezultira neekonomičnim finansiranjem ili smanjenjem likvidnosti. Da se slične greške ne bi dogodile, menadžment treba uspostaviti politiku za selekciju i odobrenje investicionih transakcija i pripremiti listu investicija.

Ulazi u poslovne knjige trebaju biti ovlašćeni u skladu sa kriterijima menadžmenta u suprotnom, mogu se učiniti neovlašćena i nekorektna prilagođavanja, što bi moglo rezultirati pogrešno navedenim računima i kršenjem klauzula zajma. Da bi se kontrolisala prilagođavanja menadžment mora ustanoviti procedure procesiranja, prethodno numerisati i kontrolisati obrasce i zahtevati specifična ovlašćenja za prilagođavanja iznad određenog, unapred utvrđenog iznosa.

Kontrolne procedure koje mogu sprečiti ili otkriti greške ili nepravilnosti su:

1. Ustanoviti politike za selekciju i odobravanje transakcija. Pripremiti spisak ovlašćenih transakcija.
2. Ustanoviti politike za sticanje finansijskih sredstava.
3. Ustanoviti politike za odobravanje investicija, duga i ekvitija.
4. Ustanoviti procedure za procesiranje i knjiženje. Redovno pregledati zapisnike sa sastanaka Upravnog odbora vezano za dividende, dugoročne dugove i transakcije. Pripremiti raspored kamata i dospelih otplata zajma.
5. Ustanoviti da li se hartije od vrednosti čuvaju kod nezavisnih lica. Odobravanje odvojiti od računovodstva i od funkcije čuvanja hartija.

Suštinski testovi revizije dugoročnih obaveza su:

1. Pregledati preliminarnu analizu dugova i stanja na računima glavne knjige.
2. Pregledati odgovarajuće dokumente obezbeđenja.
3. Potvrditi salda sa kreditorima.
4. Proveriti otplatu preko naloga za plaćanje.
5. Izvršiti analitičke procedure.

6. Oceniti prezentirano stanje dugova.
7. Oceniti način obelodanjivanja.

Ciklus kapitala i dugoročnih obaveza je podložan riziku odnosno inherentni i kontrolni rizik su na višem nivou. U postupku ispitivanja revizor treba izvesti suštinske testove na ukupnoj populaciji. Razlozi za to su svakako u relativno malom broju poslovnih događaja i velikom materijalnom značaju istih. Greške kod ovih transakcija mogu fundamentalno uticati na finansijski izveštaj.

10.9. Revizija zaposlenih i plata

Revizija plata je dosta složen posao pre svega zbog zakonske regulative koju propisuje vlada. Drugi faktor složenosti je kompleksnost te regulative i njeno odstupanje od Međunarodnog računovodstvenog standarda "Naknade zaposlenima". Naime, ovaj standard propisuje računovodstveno obuhvatanje i objavljivanje naknada zaposlenima od strane poslodavca. Standard identifikuje pet kategorija naknada zaposlenima i to:

1. kratkoročne naknade zaposlenim kao što su nadnice, plate i doprinosi za socijalne sigurnosti, plaćeni godišnji odmori, plaćeno bolničko odsustvovanje, učešće u dobiti kao i neke nematerijalne naknade,
2. naknade po prestanku zaposlenja kao što su penzije,
3. druge dugoročne naknade na osnovu višegodišnjeg zaposlenja, odsustvo za inovaciju znanja i sl.
4. naknade za raskid radnog odnosa,
5. naknade na ime kapitalne nadoknade.

Treba imati u vidu da primena ovog standarda nije univerzalna i da prilikom revizije plata treba imati u vidu: propise o radu, kolektivne ugovore, propise o dnevnicama, troškove prevoza, troškove smeštaja za vreme službenog puta, naknade za odvojeni život, naknade za inovacije i sl.

Broj zaposlenog osoblja i troškovi plata prouzrokuju visoke operativne troškove kod klijenata. S druge strane broj zaposlenih i plate su interesantni i za okruženje (između ostalih i za državu) zbog poreza i drugih dažbina koji se plaćaju na osnovu plata i istovremeno sa platama. Broj zaposlenog osoblja u ukupnom broju i po kvalifikacionoj strukturi evidentira se kod personalnog odeljenja klijenta i analizira zbog značaja koji imaju na kvalitet izvršavanja delatnosti.

Za reviziju finansijskih izveštaja broj zaposlenog osoblja je bitan radi upoređivanja sa platnim spiskovima. Platni spiskovi zaposlenih iskazani u finansijskom iznosu mogu sadržati zloupotrebe. Treba imati u vidu da se kod većine klijenata osnov zarada određuje u odelenjima u ili delovima preduzeća gde zaposleni obavljaju posao a obračuni i spiskovi se procesiraju sa savremenim aplikativnim softverima koji obezbeđuju tačnost, brzinu, preglednost i dostupnost podacima. Treba imati u vidu da savremeni softver omogućava zloupotrebe. Greške ili zloupotrebe se manje odnose na pojedinačno zaposleno osoblje (jer su zaposleni kao primaoci dobra kontrola a klijenti se moraju pridržavati kolektivnih ugovora o zaradama i propisima vlade) a više na plaćanja prema državi koja se vrše po osnovu zarada na teret zaposlenih ili poslodavca.

Ispitivanje plata, odnosno platnih spiskova je važno iz nekoliko razloga:

1. Unošenje u platni spisak onih koji nisu zaposleni ni evidentirani kod personalnog odeljenja ili prestanka obračunavanja plata za osoblje koje nije više zaposleno.
2. Platne liste imaju veći broj informacija koje treba proveriti (npr. broj sati provedenih na poslu, visinu satnice i sl.).
3. Državi i raznim fondovima na osnovu zarada obračunavaju se i plaćaju porezi i sl.).

Broj zaposlenih i platne spiskove prate određena dokumenta koje kreira uprava prema vlastitim potrebama uz respektovanje zahteva okruženja.

Najznačajnija i najčešća dokumenta su:

- matična knjiga zaposlenih,
- kvalifikaciona struktura,
- rešenje o obustavama i sl.,
- liste dolaska na posao (šiht liste),
- učinak ili broj sati,
- pripremljeni obrasci platnih lista,
- stope obustava i poreza,
- odnosi bruto i neto zarada,
- način isplate (čekovi ili gotovina).

Pored ovih dokumenata relevantni su načini knjiženja plata i raspored po odeljenjima kao i pravilna razgraničenja po periodima na koje se plate odnose.

Ciljevi ispitivanja

1. Utvrditi da li se zapošljavanje obavlja u skladu sa kriterijima koje je usvojio menadžment.
2. Utvrditi da li se zarade obračunavaju u skladu sa opštom politikom plata i opredeljenju politike plata kod klijenta.
3. Utvrditi da li su odbici i porezi u skladu sa Zakonom.

Tipovi greške i nepravilnosti koje se mogu pojaviti

1. Zapošljavanje osoblja bez odgovarajućih kvalifikacija što uslovljava nepotrebne troškove dodatne obuke ili nižim kvalitetom proizvoda i usluga. To su nepotrebni troškovi koji mogu uticati na pad kvaliteta, na tržišnu poziciju i smanjenje prihoda.
2. Zaposlenima se mogu isplatiti viši iznosi od planiranih što rezultira višim troškovima nego što je potrebno.
3. Zaposlenima se mogu isplatiti niži iznosi od ugovorenih što rezultira smanjenjem obaveza prema fondovima, državi (utaja poreza).
4. Odbici i porezi se mogu računati na netačne podatke što rezultira netačnim iznosima obustava i poreza.
5. Obrasci i dokumenta se mogu pogrešno upotrebljavati od strane neovlašćenih osoba.

Kontrolne procedure za sprečavanje ili otklanjanje greške:

1. Ustanoviti jasnu politiku zapošljavanja.
2. Utvrditi jasnu proceduru zapošljavanja.
3. Utvrditi proceduru ažuriranja personalnih dosijea.
4. Utvrditi proceduru za ažuriranje stopa odbitaka i poreza.
5. Ustanoviti proceduru za pregled i odobrenje platnih spiskova.
6. Sve isplate trebaju biti zasnovane na uobičajenim obavezama.
7. Ustanoviti proceduru da se plate i obaveze knjiže u odgovarajućim iznosima, u odgovarajućem periodu i da se ispravno klasifikuju.
8. Pristup personalnom dosijeu i obrascima, dokumentima i platnim spiskovima treba biti raspoloživ samo za ovlašćeni personal.

Pitanja na osnovu kojih će revizor oceniti pouzdanost strukture interne kontrole vezane za plate mogu biti sledeće:

1. Da li su sve promene kod zapošljavanja odobrene od strane menadžera ili drugog ovlašćenog rukovodioca?
2. Da li su sve promene dokumentovane?
3. Da li je sa svim promenama ažuriran dosije za zaposlene?
4. Da li su sve promene za zaposlene odmah prosleđene odeljenju obračuna plata?
5. Da li su ustanovljene smernice za određivanje plata?
6. Da li se platne liste odobravaju od strane ovlašćenog osoblja?
7. Da li se vrši formalna kontrola nad izveštajima o vremenu rada?
8. Da li se od osoblja traži identifikacija pre nego što dobije platu?

Suštinski test za plate

1. Pregledati platne liste, izabrati određeni period i na toj listi verifikovati matematičku tačnost.
2. Verifikovati matematičku tačnost platnih lista i utvrditi kako su totali preneseni i proknjiženi u računovodstvu.
3. Izabrati uzorak zaposlenih radnika i ispitati kompletnost dosijea.
4. Informacije iz dosijea uporediti sa podacima na platnoj listi.
5. Za izabrani uzorak ponovo izračunati bruto zarade i uporediti sa platnom listom.
6. Za izabrani uzorak verifikovati obračunate obustave i poreze.
7. Za izabrani uzorak proveriti knjiženja u računovodstvu.
8. Dokumentovati sve devijacije koje su primećene.

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta je predmet revizije elemenata finansijskog izveštaja?
2. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije dugoročnih finansijskih plasmana?
3. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije zaliha?
4. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije potraživanja?
5. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije obaveza prema dobavljačima?
6. Da li je kod potraživanja i obaveza veći rizik od podcenjivanja ili precenjivanja salda? Na koji način ovi rizici utiču na revizijske testove?
7. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije kapitala?
8. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije dugoročnih obaveza?
9. Objasnite karakteristike, ciljeve i procedure revizije zaposlenih i plata?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Konfirmacija salda potraživanja je izvor dokaza za tvrdnju postojanja.
2. Najbolji dokaz naplativosti potraživanja je pozitivna konfirmacija kupca.
3. Postavljanje pitanja menadžeru prodaje obezbeđuje značajan dokaz u vezi sa naplativošću potraživanja.
4. U ciklusu zarada rizik kompletnosti je veći od rizika postojanja.
5. Cilj revizije ciklusa proizvodnje vezan je za proizvodnju zaliha i troškove proizvoda i usluga.
6. Svi transakcioni ciklusi utiču na gotovinu.
7. Kada je prihvatljiv nivo detekcionog rizika za kreditne obaveze nizak, revizor treba da izvrši sravnjenje sa bankom.

Odgovori: 1. T 2. N 3. N 4. N 5. T 6. N 7. T

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Revizor treba da obrati pažnju na vremensko razgraničenje (cutoff) zaliha između dva perioda. Razgraničenje revizor proverava tako što:
 - a. obeleže poslednju prebrojanu jedinicu u toku inventarisanja;
 - b. identifikuju poslednju prijemnicu ili otpremnicu;
 - c. identifikuju poslednje trebovanje;
 - d. za vreme popisa ne dozvoljavaju promenu stanja na zalihama;

Odgovor: 1. b,c

Završna revizija

Pod završnom revizijom podrazumevaju se poslovi koje revizor radi pred kraj poslovne godine za koju vrši reviziju ili posle njenog završetka, a pre izdavanja revizorskog izveštaja. To je vreme kad se kod klijenta u računovodstvu i drugim funkcijama vrše predzaključna knjiženja, sprovode pripremne radnje za izradu finansijskih izveštaja i sastavljaju i obelodanjuju konačni finansijski izveštaji.

Do ove faze rada revizor je stekao osnovnu sliku o klijentu, pouzdanosti internih kontrola, procenio i prihvatio rizik revizije, izvršio uzorkovanja. U ovoj fazi revizoru su na raspolaganju i sve računovodstvene i druge informacije na osnovu kojih će izraziti nezavisno mišljenje o finansijskom izveštaju.

Poslovi završne revizije su sledeći:

1. prisustvovanje popisu,
2. potvrđivanje salda,
3. pregled naknadnih događaja,
4. pregled potencijalnih obaveza i potencijalne imovine,
5. revizija prihoda i rashoda,
6. razmatranje vremenske neograničenosti poslovanja
7. revizija ostalih elemenata finansijskih izveštaja,
8. finalne provere,
9. pribavljanje pisma prezentacije i
10. formiranje mišljenja.

Pitanja koja se razmatraju u završnoj reviziji ne mogu biti predmet revizorskog ispitivanja ranije budući da ona nastaju tek pred kraj ili po završetku poslovne godine.

11.1. Prisustvovanje popisu

Popis ili inventar je obavezna aktivnost na kraju poslovne godine. Obaveznost popisa određena je zakonom. Revizor prisustvuje ili prati popis koji obuhvata sva sredstva bez obzira na oblik i vlasništvo zbog toga što popis pruža niz direktnih ili indirektnih informacija i dokaza.

Osnovni ciljevi koje revizor u završnoj proceduri želi da utvrdi su: postojanje, stanje, vlasništvo, vrednovanje i prikazivanje.

Postojanje raznih vidova sredstava klijenta se utvrđuje na različite načine. Postojanje osnovnih sredstava utvrđuje se tako što se ona vide u fizičkom stanju. Ovo stanje je lako proveriti samim posmatranjem dok je njihovo funkcionalno i ekonomsko stanje daleko složenije proveriti. Postojanje ulaganja u osnovna sredstva tokom godine se proverava pregledom dokumentacije i proverom njihovog

fizičkog postojanja. Efikasnost i racionalnost ulaganja je složenije proveriti i sa stanovišta revizije računovodstvenih izveštaja se ne proverava.

Postojanje i fizičko stanje zaliha se ustanovljava popisom koje vrši osoblje klijenta, a kome revizor prisustvuje. Provera svih zaliha se uglavnom ne vrši stopostotno od strane revizora nego putem uzorkovanja.

Popisivanje iznosa koje duguju kupci ili koje klijent duguje dobavljačima utvrđuje se iz dokumenta ili neposrednom proverom kod kupca ili dobavljača. Dugovanja prema banci proveravaju se iz dokumenta ili potvrdom od strane banke.

Vlasništvo nad sredstvima i zalihama znači da postoji pravni osnov po kome je klijent vlasnik. To nije uvek lako dokazati pogotovo gde se u toku godine vrše značajne promene u smislu prometa (npr. gotovi proizvodi, osnovni materijal, roba i sl.).

Vrednovanje podrazumevaju iznose pod kojim su sredstva prikazana u finansijskom izveštaju. O načinu i metodu vrednovanja postoje brojna pravila koja obično mogu biti određena zakonom o računovodstvu ili podzakonskim propisima. Kod procenjivanja revizor je obavezan da respektuje pre svega normativne odredbe. U opštem slučaju kod vrednovanja se treba pridržavati fundamentalnih principa procenjivanja u računovodstvu:

1. princip neograničenog poslovanja klijenta,
2. princip uzročnosti prihoda i rashoda,
3. princip stalnosti odnosno konzistenosti primene metoda obračuna iz perioda u period i
4. princip opreznosti koji dozvoljava da se u bilansu iskazuju samo sigurni prihodi, a zahteva da se za pokriće obaveza izdvaja rezerva.

Prikazivanje podrazumeva konzistentnu primenu računovodstvenih principa i politika iz perioda u period koji će korisniku finansijskog izveštaja omogućiti da donese razumnu odluku. Ako dolazi do promene politika klijent je dužan u skladu sa ciljem prikazivanja, detaljno korisnicima obrazložiti razloge i efekte nekonzistentnog ponašanja.

Navedeni ciljevi u završnoj reviziji revizor treba da ima u vidu kod obrade bilo koje stavke materijalnih, nematerijalnih sredstava, zaliha, potraživanja ili obaveza.

11.1.1. Postupci završne revizije kod popisa osnovnih sredstava

Prisustvovanjem popisu osnovnih sredstava revizor će imati uvid u stanje odnosno prikupiti dokaze da sredstva stvarno postoje na kraju obračunskog perioda, da su sredstva fizički i ekonomski upotrebljiva ili da ih treba obezvređiti, da je ekonomski vek upotrebe pravilno određen, te da li ima viškova i manjkova utvrđenih popisom. Prisustvovanje popisu pruža značajan izvor informacija koje revizor mora imati u vidu kada u knjigovodstvu proverava dokumentaciju.

Na osnovu dokaza i provere koje se sakupe u toku popisa i završne revizije revizor će sačiniti izveštaj o reviziji osnovnih sredstava i naznačiti materijalna, formalna i suštinska zapažanja u radnim papirima.

11.1.2. Postupci završne revizije kod popisa zaliha

Stavka zaliha u bilansu stanja obuhvata sirovine, materijal, inventar, proizvodnju u toku, gotove proizvode i robu koja postoji na dan sastavljanja bilansa. Zalihe često predstavljaju najznačajniju stavku u bilansima klijenata čija je delatnost proizvodnja ili trgovina. Postojanje i stanje zaliha se utvrđuje popisom koji se obavlja na kraju poslovne godine ili određenim intervalima tokom godine. Obaveza prisustvovanja popisu za revizore proizilazi iz Međunarodnog standarda revizije 501 "Revizijski dokaz -

odatna razmatranja za specifične pozicije"¹. Menadžment klijenta ustanovljava procedure po kojima se vrši godišnji popis što čini osnovu za izradu finansijskih izveštaja. "Kad su zalihe materijalno značajna pozicija u finansijskim izveštajima, revizor treba da pribavi zadovoljavajući dokaz o postojanju zaliha i stanju u kome se one nalaze, prisustvovanjem njihovom fizičkom popisu, osim u slučajevima kad je to neizvodljivo".² U slučajevima kad nije moguće prisustvovati popisu revizor treba da proceni koji alternativni postupci mogu obezbediti zadovoljavajući dokaz o postojanju i stanju zaliha u kome se one nalaze. Ukoliko revizor nije u mogućnosti da prisustvuje popisu ili alternativnim metodama ne može osigurati dovoljno dokaza može osigurati dovoljno dokaza može zaključiti da je došlo do ograničenja u obimu reviziju. Pravilno evidentiranje, rukovanje i procenjivanje zaliha bitno utiče na dobit klijenta i adekvatnost finansijskog izveštaja. Zalihe su po svojim karakteristikama kratkoročne, jer se očekuje da se one upotrebe u procesu proizvodnje ili da prodaju u periodu kraćem od jedne kalendarske godine.

Ciljevi revizije zaliha su: utvrditi da li zalihe postoje, da li su tačno utvrđene, da li su fizički upotrebljive, koji je nivo dovršenosti, da li su vlasništvo klijenta, da li su nabavke i prodaje knjižene u odgovarajućem periodu.

Do zadovoljavanja velikog dela postavljenih ciljeva dolazi se popisom. Popis zaliha uvek izvodi osoblje klijenta na osnovu uputstva (ili pravilnika) koje donosi rukovodstvo klijenta, a kojim se kod klijenta obezbeđuje pravilnost utvrđivanja količina postojećih zaliha na kraju poslovnog perioda.

Funkcionisanje popisa treba proveriti. Njegovim testiranjem revizor sakuplja dokaz o adekvatnosti i stepenu oslanjanja na rezultate popisa. Ako se u postupku testiranja sistem oceni kao neadekvatan (nepouzdan) revizor će proširiti testove kako bi tehnikom uzorkovanja i ispitivanjem uzoraka utvrdio da su prikazane količine prihvatljive uprkos neadekvatnosti sistema popisa.

Revizor nije odgovoran za popis ali je zbog relevantnosti i dovoljnosti dokaza upućen da pregleda i analizira uputstvo o popisu, proceni njegov sadržaj i ukaže klijentu na slabosti tih uputstava, da prisustvuje provođenju popisa i utvrdi da li se uputstvo o popisu adekvatno primenjuje. Revizor ne mora stalno i na svakom mestu biti prisutan. Njegov izbor mesta prisustva i vremena prisustva determinisan je prethodnom ocenom pouzdanosti uputstva i averzije prema riziku. Revizor slobodno vrši izbor prisustva, a kontrolu popisa ako je potrebno izvodi u izabranom reprezentativnom uzorku.

U toku popisa revizor treba da obrati pažnju na razgraničenje zaliha između dva perioda. To znači da se sve transakcije koje izazivaju promene na zalihama knjiže u odgovarajućem periodu i da zalihe odražavaju korektne odnose prema tim transakcijama. Naime, problem u razgraničenju prouzrokovan je činjenicama da popis ne može biti obavljen 31.12. i da se procesom kome zalihe služe u pravilu ne prekida (sirovine se primaju i izdaju, proizvodnja neprekidno traje, roba se kupuje i prodaje). Za razgraničenje revizori evidentiraju poslednju prijemnicu, poslednju otpremnicu, poslednje trebovanje i druge dokumente koji prate kretanje zaliha.

Popisom zaliha revizor sakuplja dokaze o stanju, postojanju, vlasništvu. Pored ovih ciljeva revizor treba da utvrdi adekvatnost i konzistentnost vrednovanja i iskazivanja zaliha. Ova dva cilja se ne realizuju u toku popisa ali su usko vezane za njega. Popisom se utvrđuje stanje zaliha ali se tek vrednovanjem dobija informacija (numerička) koja se iskazuje.

To je razlog zbog koga revizor treba da ispita: da li su zalihe vrednovane na način koji odgovara poslovanju klijenta i u skladu sa računovodstvenim standardima, da li su primenjene metode vrednovanja pravilno prikazane u izveštaju o računovodstvu; da li se metode vrednovanja konzistentno primenjuje ako ne primenjuju da li za to ima adekvatno obrazloženje; da li su tačni obračuni zaliha i da li su adekvatno prezentirani u finansijskom izveštaju. Informacije za vrednovanje zaliha revizori nalaze u računovodstvu klijenta.

¹ Детаљније види Међународни стандарди ... оп. цит., стр. 534-540

² Међународни стандарди ... оп. цит., стр. 353

11.2. Potvrđivanje salda (konfirmacija)

Za razliku od zaliha koje predstavljaju "opipljivu" imovinu klijenta postoji imovina koja ne spada u tu kategoriju, a čije postojanje, vrednovanje, vlasništvo i iskazivanje proističe iz odnosa klijenta sa drugim pravnim licima. U ovu grupu spadaju: dugoročni i kratkoročni finansijski plasmani, potraživanja, novčana sredstva na računima kod banaka, dati avansi, dugoročne i kratkoročne kreditne obaveze, obaveze iz poslovanja i dr.

Za ove bilansne pozicije postoji knjigovodstvena dokumentacija (ugovori, fakture, izvodi, obračuni i dr) koja je predmet revizijskog interesovanja, ali revizijske procedure testiranja ove dokumentacije traju dugo, a pouzdanost dokaza je ograničena. Revizori se zato opredeljuju za primenu još jednog postupka - nezavisnu potvrdu salda konfirmacijom.

Budući da date bilansne pozicije proističu iz poslovnih odnosa sa drugim pravnim licima, knjigovodstvena evidencija klijenta revizije treba da se slaže sa knjigovodstvenom evidencijom drugog pravnog lica. Na primer, ako klijent revizije ima potraživanje od kupca, tada kupac u svojoj evidenciji treba da ima iskazanu obavezu prema klijentu revizije u istom iznosu, ili ako klijent revizije ima tekući račun kod banke, onda banka u evidenciji izvora finansiranja vodi sredstva klijenta u istom iznosu itd.

Tehnika nezavisnog potvrđivanja salda u prvom koraku podrazumeva slanje zahteva za konfirmacijom iznosa. Najbolja praksa je da zahtevu on bude upućen drugom pravnom licu od strane klijenta i to na klijentovom memorandumu. Na taj način se sprečavaju eventualne zloupotrebe u smislu da se bilo ko predstavi kao revizor i traži podatke od drugog pravnog lica. U zahtevu za konfirmacijom, klijent obaveštava drugo pravno lice da se kod njega vrši revizija finansijskih izveštaja i da revizori traže potvrdu salda iz međusobnih odnosa na određeni dan. Od izuzetne je važnosti da se odgovori šalju direktno revizoru, a ne na adresu klijenta, jer postoji opasnost od sklanjanja formulara od strane osoblja klijenta ili njihovog menjanja.

Nezavisna potvrda salda može postojati u formi³:

1. Negativne konfirmacije, kojom se od drugog pravnog lica zahteva odgovor samo u slučaju neslaganja sa iznosom na formularu.
2. Pozitivne konfirmacije, kojom se zahteva potvrđivanje naznačenog iznosa u svakom slučaju.

Negativni metod je jednostavniji, ali pruža dokaz nižeg stepena pouzdanosti budući da se pretpostavlja da ako drugo pravno lice nije odgovorilo to znači da je ono saglasno sa navedenim iznosom što ne mora biti slučaj jer drugo pravno lice može da ne odgovori iz različitih razloga (nije ni dobilo zahtev za konfirmaciju, ne vidi svoj interes u tome da troši vreme na odgovaranje revizoru i dr). Zbog toga se negativna konfirmacija može koristiti samo ako su ispunjeni sledeći uslovi:

1. revizor već ima veliko poverenje u internu kontrolu klijenta,
2. verifikacija knjigovodstvene evidencije je prethodno izvršena uz zadovoljavajuće rezultate,
3. uzet je u obzir veliki uzorak.

Pozitivna konfirmacija je pouzdaniji izvor revizijskog dokaza budući da se odsustvo konfirmacije ne tretira automatski kao potvrđivanje salda. Od revizora se očekuje da insistira na dobijanju odgovora od drugog pravnog lica što podrazumeva da revizor treba ponovo da šalje zahtev za konfirmacijom, a ukoliko ne dobije odgovor, da dati saldo smatra nepotvrđenim i da sprovede alternativne metode utvrđivanja salda (detaljan uvid u knjigovodstvenu dokumentaciju, proveru da li je saldo potvrđen nakon datuma bilansa kroz plaćanja ili naplate i dr). Jasno je da korišćenje metoda pozitivne konfirmacije zahteva više vremena i veće angažovanje revizora. U krajnjoj liniji, izbor između negativne i pozitivne konfirmacije je rezultat definisanja nivoa prihvatljivog detekcionog rizika. Viši detekcioni rizik dozvoljava korišćenje negativne konfirmacije, a niži prihvatljiv detekcioni rizik zahteva dokaze veće pouzdanosti koji se mogu obezbediti samo pozitivnom konfirmacijom.

³ Međunarodni standardi... op. cit, str. 219

U cilju povećanja efikasnosti revizorskog upravljanja konfirmacijama, revizorske firme koriste konfirmaciju često pa su razvile standardizovane formulare za tu svrhu. Iskustvo pokazuje nedovoljan broj odgovora na njih, ali njihovo korišćenje i dalje predstavlja uobičajenu praksu. U narednom primeru dat je primer pozitivne konfirmacije:

Prikaz 64.
Pozitivna
konfirmacija

<p>"Dunav" ul. Balkansa 27 18000 Niš</p>		
ZAHTEV ZA KONFIRMACIJU		
Novi Sad, 05.01.2009. god.		
<p>Poštovani,</p> <p>Obaveštavamo vas da je revizijska firma "ABC" Novi Sad angažovana na poslovima revizije naših finansijskih izveštaja za 2008. godinu.</p> <p>Molimo Vas da u što kraćem vremenskom periodu potvrdite tačnost salda vaših dugovanja prema našoj firmi na dan 31.12.2008. godine koji se kod nas vodi u iznosu od 185.000 dinara.</p> <p>Konfirmaciju pošaljite direktno revizijskoj firmi na sledeću adresu:</p>		
<table border="1" style="margin: auto;"> <tr> <td style="text-align: center;"> <p>"ABC" Prvomajska 37 11000 NOVI SAD</p> </td> </tr> </table>		<p>"ABC" Prvomajska 37 11000 NOVI SAD</p>
<p>"ABC" Prvomajska 37 11000 NOVI SAD</p>		
<p>_____</p> <p>(Potpis odgovornog lica klijenta)</p>		
<p>☐ Gore navedeni saldo je tačan.</p> <p>☐ Gore navedeni iznos je netačan zbog sledećeg: _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>		
<p>Datum popunjavanja konfirmacije: _____</p> <p>Odgovorno lice poverioca: _____</p>		

Prilikom slanja konfirmacije postavlja se pitanje da li treba obavestiti drugo pravno lice o saldu međusobnih odnosa prema evidenciji klijenta. Ako se revizor odluči za metod negativne konfirmacije onda svakako mora poslati i informaciju o saldu. Kod pozitivne konfirmacije slanje informacije o saldu ima svoje dobre i loše strane. Dobra strana slanja konfirmacije kada se ne saopštava saldo kod klijenta revizije je da se dobija odgovor većeg stepena pouzdanosti, a loša strana je što se broj konfirmacija koje

dobija revizor smanjuje budući da se od drugog pravnog lica zahteva veće angažovanje prilikom odgovaranja.

Još jedno značajno pitanje prilikom potvrđivanja salda je pitanje uzorkovanja. Kod potvrđivanja salda kratkoročnih i dugoročnih obaveza, stanja na tekućem računu i slično, moguće je poslati zahteve za konfirmacijom svim drugim pravnim licima, ali kod potraživanja i obaveza iz poslovanja često postoji potreba uzorkovanja budući da su odnosi sa kupcima i dobavljačima intenzivni i ponekad rezultiraju postojanjem više stotina kupaca i dobavljača. U takvim okolnostima, uobičajena je praksa da revizor izvrši stratifikovanje populacije kupaca i dobavljača i iz stratum izabere uzorak. Stratumi su obično: nula salda, potražna salda, velika salda, mala i srednja salda. Kriterijum određivanja veličine je subjektivan. U revizijskom tretmanu stratum mogu se kombinovati različiti pristupi. Tako recimo revizor kod konfirmacije obaveza prema dobavljačima, polazeći od prethodno definisanog rizika, može koristiti sledeći pristup:

Prikaz 65.
Slanje konfirmacije prema stratumima

Stratum	Slanje konfirmacije
Velika salda	Pozitivna konfirmacija svim dobavljačima
Srednja salda	Pozitivna konfirmacija –uzorak
Mala salda	Negativna konfirmacija - uzorak
Negativna salda	Pozitivna konfirmacija svim dobavljačima

O potvrđenim saldima revizori vode evidenciju u radnim papirima posebno naglašavajući koliko je potvrdnih odgovora, koliko je razlika i da li su materijalne ili fundamentalne i koliko je upita bez odgovora.

11.3. Pregled naknadnih događaja

Između dana na koji se glasi bilans stanja i bilans uspeha i dana kada je potpisan revizorski izveštaj postoji vremenska distanca. U tom periodu odvijaju se poslovne aktivnosti od kojih se neke odnose na prošlogodišnje poslovanje tj. na bilans koji je predmet revizije. Te aktivnosti u revizorskoj praksi nazivaju se „naknadni događaji“ ili „događaji nakon datuma bilansa stanja“. Naknadni događaji „... su povoljni ili nepovoljni događaji koji nastaju između datuma bilansa stanja i datuma kada su finansijski izveštaji odobreni za objavljivanje“⁴.

Prema Međunarodnim standardima revizije "...revizor treba da izvrši postupke osmišljene da pribavi zadovoljavajući revizijski dokaz da su svi događaji do datuma izveštaja revizora, koji mogu zahtevati korekcije ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima bili identifikovani".⁵

Postoje dve vrste naknadnih događaja:

- a. oni koji pružaju dodatne dokaze o uslovima koji su postojali na kraju obračunskog perioda (korektivni naknadni događaji) i
- b. oni koji ukazuju na stanja koja su nastala nakon kraja obračunskog perioda (nekorektivni naknadni događaji).

⁴ Međunarodni računovodstveni standard 10 – Događaji posle datuma bilansa stanja, Službeni glasnik Republike Srbije br. 16, 2008, str. 68

⁵ Međunarodni standardi revizije ... op. cit, str. 620

Korektivni naknadni događaji su događaji koji su se desili nakon datuma na koji glase finansijski izveštaji (npr. u februaru naredne godine), ali njihove efekte treba obuhvatiti kao da su se desili do datuma bilansa. Na prvi pogled ovo se ne čini logičnim, međutim radi se o specifičnim događajima koji govore nešto o stanju koje je postojalo na dan bilansa. Primeri za korektivne naknadne događaje su: naplata potraživanja koje je prethodno bilo ispravljeno, povraćaj robe, prodaja nekretnina znatno ispod knjigovodstvene vrednosti i dr.

Primer:

Ugostiteljsko-turističko preduzeće „Panonija“ Zrenjanin je 2008. godine promenilo vlasnika. Novi vlasnik je odlučio da u potpunosti rekonstruiše hotel i za to su izdvojena znatna sredstva. Sa rekonstrukcijom je započeto u 2008. godini, sa rokom završetka do aprila 2009. godine. Dana 12. januara 2009. godine primljena je faktura od građevinskog preduzeća koje je angažovano na rekonstrukciji hotela koja je knjižena u 2009. godini. Budući da faktura glasi na dan 28.12.2008. godine ona ukazuje na vrednost hotela i visinu obaveza koje je postojale na dan bilansa stanja što je trebalo biti iskazano kao uvećanje vrednosti građevinskih objekata u pripremi i obaveza prema dobavljaču u 2008. godini, a što preduzeće nije učinilo. Zbog toga je u revizorskom izveštaju izražena rezerva u pogledu vrednosti ovih bilansnih pozicija.

Druga kategorija naknadnih događaja su događaji koji su nastali nakon sastavljanja bilansa, a ne odnose se na uslove i vreme za koji se bilans sastavlja. Ovi događaji će biti proknjiženi, ali u godini kad su se nastali. Primeri nekorektivni naknadni događaja su: elementarne nepogode u kojim je izgubljen značajan deo imovine preduzeća, značajan pad tržišne vrednosti hartija od vrednosti kojima je trgovano nakon datuma bilansa stanja, izdavanje novih emisija akcija ili obveznica, kapitalna ulaganja, promena vlasnika nakon datuma bilansa stanja i dr. Razlog zbog koga je ove događaje potrebno obuhvatiti u finansijskim izveštajima prethodne godine leži u činjenici da se stanje koje prikazuju finansijski izveštaji značajno promenilo do trenutka kada korisnici čitaju finansijske izveštaje tako da korisnici mogu biti dovedeni u zabludu u pogledu performansi preduzeća u narednom periodu. Obuhvatanje nekorektivnih naknadnih događaja vrši se kroz njihovo obelodanjivanje u napomenama uz finansijske izveštaje.

Primer:

Preduzeće „Spektar“ Subotica sastavilo je finansijske izveštaje koji su predmet revizije. Na dan bilansa dato pravno lice prestaje da postoji i pripaja se preduzeću „Aktiva“ Subotica. Revizor je izrazio mišljenje bez rezervi za finansijske izveštaje preduzeća „Spektar“ uz „skretanje pažnje“ da dato pravno lice više ne postoji jer je pripojeno drugom preduzeću.

Revizijske procedure za otkrivanje naknadnih događaja mogu se podeliti u dve grupe:

1. Procedure koje se uobičajeno sprovode kao integralni deo aktivnosti verifikacije salda na kraju godine (npr. ispravka vrednosti potraživanja, povraćaj robe).
2. Procedure koje se sprovode specijalno sa ciljem otkrivanja događaja koji trebaju biti identifikovani kao naknadni događaji. Te procedure su sledeće:
 - a. ispitivanje menadžmenta,
 - b. korespodencija sa advokatom,
 - c. pregled evidencije koja se odnosi na aktivnosti nakon datuma bilansa stanja,
 - d. pregled zapisnika sa sastanaka Upravnog odbora i Skupštine akcionara.

Ako revizor utvrdi da postoje naknadni događaji čiji je uticaj materijalan na finansijske izveštaje on treba da oceni da li su takvi događaji pravilno računovodstveno obuhvaćeni i obelodanjeni.

Ako revizor nakon završetka revizije, a pre izdavanja finansijskog izveštaja utvrdi da postoje činjenice koje su materijalne za finansijski izveštaj on treba da proceni da li je potrebno izmeniti finansijske izveštaje o čemu razgovara sa rukovodstvom klijenta.

Ako rukovodstvo klijenta izmeni finansijski izveštaj revizorski izveštaj treba da bude datiran korespondentno sa izmenama finansijskog izveštaja.

Ako rukovodstvo klijenta odbije da izmeni finansijski izveštaj pod dejstvom naknadnih događaja za koje revizor smatra da su materijalni on će izraziti mišljenje sa rezervom.

Kada revizor utvrdi postojanje naknadnih događaja koji su od materijalnog značaja nakon izdavanja finansijskih izveštaja, a pre izveštaja revizora, revizor treba da obavesti rukovodstvo klijenta da treba korigovati finansijske izveštaje što može raspraviti sa klijentom.

Nakon korekcije finansijskog izveštaja revizor izdaje nov revizorski izveštaj koji pored prethodnog uključuje tekst kojim skreće pažnju na razloge koji su usloveli korigovanje prethodno izdatih finansijskih izveštaja.

U uslovima kad rukovodstvo klijenta zaključi nakon upozorenja revizora da neće vršiti korekciju već obelodanjenih finansijskih izveštaja već će preduzeti mere da svi korisnici tih izveštaja budu informisani o nastaloj situaciji. Ako revizor proceni da rukovodstvo klijenta nije preduzelo adekvatne aktivnosti on treba, zavisno od zakonskih ovlašćenja, da informiše korisnike finansijskih izveštaja da se na njih ne oslanjaju u procesu donošenja odluka.

11.4. Pregled potencijalnih obaveza i potencijalne imovine

Prema Međunarodnom računovodstvenom standardu MRS 37 – „Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna imovina“, potencijalna obaveza je⁶:

- a. moguća obaveza koja nastaje po osnovu prošlih događaja i čije postojanje će biti potvrđeno samo nastankom ili nenastankom jednog ili više neizvesnih budućih događaja koji nisu u potpunosti pod kontrolom entiteta ili
- b. sadašnja obaveza koja nastaje po osnovu prošlih događaja ali nije priznata jer:
 1. nije verovatno da će odliv resursa koji predstavljaju ekonomske koristi biti zahtevan za izmirenje obaveze, ili
 2. iznos obaveze ne može da bude dovoljno pouzdano procenjen.“

Prema istom standardu, potencijalna imovina je „moguća imovina koja nastaje po osnovu prošlih događaja i čije postojanje će biti potvrđeno jedino nastankom ili nenastankom jednog ili više neizvesnih budućih događaja koji nisu u potpunosti pod kontrolom entiteta.“⁷

Verovatnoća budućeg plaćanja može varirati od potpuno izvesne do malo verovatne. Ova verovatnoća direktno utiče na tretman potencijalnih obaveza i potencijalne imovine.

⁶ Međunarodni računovodstveni standard 37, paragraf 10.

⁷ Ibidem, paragraf 10

Tabela 7.
Uticaj verovatnoće budućeg događaja na njegov tretman u finansijskim izveštajima

Verovatnoća nastanka budućeg događaja	Tretman u finansijskim izveštajima	Primer
Mala	Nikakvo obelodanjivanje nije potrebno.	Sudski spor koji će klijent gotovo sigurno dobiti
Razumna	Obelodanjivanje u napomenama uz finansijske izveštaje.	Sudski spor sa neizvesnim ishodom. Date garancije za izvršenje posla. Data hipoteka na imovinu.
Vrlo velika	Ako se iznos može razumno proceniti, potrebno je prikazati ga u Bilansu.	Troškovi za opravku proizvoda preduzeća u garantnom roku.
	Ako se iznos ne može razumno proceniti, potrebno je obelodanjivanje u napomenama uz finansijske izveštaje.	Sudski spor koji će gotovo sigurno biti izgubljen, ali se ne zna kolika će biti kazna.

U potencijalne obaveze i potencijalnu imovinu ubrajaju se: očekivani ishod sudskih sporova, date ili primljene garancije, hipoteke, zaloge, menice i drugi oblici terećenja imovine društva.

Mnoge aktivnosti na otkrivanju potencijalnih obaveza i potencijalne imovine integrisane su u prethodne faze revizije (npr. garancije za opravku u garantnom roku već su razmatrane, jer su sastavni deo nekih ugovora i dr).

Primer:

Preduzeće „Profil“ Beograd sastavilo je finansijske izveštaje u kojim je u napomena uz finansijske izveštaje iskazalo potencijalne obaveze po osnovu datih garancija za treća lica. U februaru 2008. godine zbog neizvršavanja obaveza trećeg lica aktivirana je garancija, a vlasnik te firme je uhapšen zbog umešanosti u šverc duvana i finansijske malverzacije. Imajući sve ove činjenice u vidu, revizor je konstatovao da obaveze po garancijama ne predstavljaju potencijalnu, već stvarnu obaveznu preduzeća na dan bilansa i da je obaveza trebala biti evidentirana na teret troškova što direktno utiče na iskazani finansijski rezultat. Zbog toga je revizor u svom izveštaju iskazao rezervu.

Dodatne aktivnosti koje se sprovode u završnoj fazi revizije su:

1. Ispitivanje menadžmenta – U toku ispitivanja, revizor mora konkretno navoditi različite situacije koje dovode do postojanja potencijalnih obaveza ili potencijalne imovine (npr. Da li preduzeće prodaje proizvode pod garancijom? Da li je preduzeće izdalo druge garancije za izvršavanje obaveza? Da li postoje značajni sudski sporovi? Da li je data hipoteka ili zaloga na imovinu?);
3. Pregled zapisnika sa sastanaka Upravnog odbora i Skupštine akcionara;
4. Analiziranje troškova advokatskih usluga – Visoki troškovi advokatskih usluga ukazuju na moguće pravne probleme sa kojima se klijent suočava;
5. Ispitivanje advokata klijenta u pismenoj formi o mogućim ishodima sudskih sporova (ovo je najvažnija procedura) – Uobičajeni postupak ispitivanja advokata klijenta sprovodi se tako što menadžment šalje pismo advokatu (na papiru sa svojim memorandumom). Ovo pismo treba da sadrži sledeće elemente:

Spisak sudskih sporova u koje je uključen dati advokat. Ovaj spisak obično priprema menadžment, mada je moguće i da menadžment zahteva od advokata da ga sam sastavi. Ako menadžment sastavlja spisak, od advokata se očekuje da ga u slučaju potrebe dopuni.

Zahtev da advokat dostavi informacije o trenutnom statusu i mogućem ishodu svakog sudskog spora.

Podsećanje advokata da je odgovoran za informisanje menadžmenta o svim pravnim pitanjima koja su od značaja za obelodanjivanja u finansijskim izveštajima.

Informisanje advokata da odgovor treba da pošalje revizorima.

Prikaz 66.
Pismo pravnom
zastupniku pre-
duzeća

<p>"Mladost" Temerinska 34 21000 Novi Sad</p>	<p>Milan Savić Kisačka 21 21000 Novi Sad</p>
<p>Dragi gosp. Savić,</p> <p>U vezi sa revizijom naših finansijskih izveštaja na dan 31. decembar 2008. godine, menadžment je revizorskoj kući „Audit“ pripremio i dostavio opis i procenu određenih potencijalnih obaveza iz sudskih sporova, uključujući i pitanja u koja ste i Vi uključeni u svojstvu pravnog zastupnika.</p> <p>Sudski sporovi:</p> <p>[U ovom delu menadžment dostavlja spisak aktuelnih sudskih sporova, za koje daje sledeće informacije: (1) prirodu sudskog spora; (2) trenutno stanje spora; (3) mere koje menadžment preuzima u vezi sa sporom; i (4) procenu verovatnoće ishoda spora.]</p> <p>Molimo Vas da dostavite revizorima sva objašnjenja za koja smatrate da su neophodna kako bi se dopunila pitanja i objašnjenja koja su gore data, uključujući i Vaša neslaganja sa menadžmentom po pojedinim pitanjima, ili Vašu izjavu da je gornja lista kompletna i da nemate primedbi.</p> <p>20. februar 2009. godine</p>	
<p>„Mladost“ Novi Sad</p> <hr/> <p>Petar Petrović, Direktor</p>	

Ako vođenje sudskih sporova nije povereno nezavisnoj advokatskoj kancelariji, već pravnoj službi klijenta, onda revizor primenjuje slične procedure zahtevajući od pravne službe da dostavi pregled sudskih sporova u kojem se klijent javlja kao tužilac ili tužena strana, uz navodjenje trenutnog statusa spora i očekivanja u pogledu ishoda sudskih sporova.

Iako se čini da je komunikacija sa advokatom ili pravnom službom klijenta najbolji vid prikupljanja dokaza o sudskim sporovima klijenta budući da drugi dokazi ponekad ni ne postoje i da revizor nema pravnička znanja da proceni ishod sudskih sporova koji mogu značajno da utiču na računovodstvenu evidenciju, postoje brojni problemi koji mogu nastati u komunikaciji. Najznačajniji problemi su sledeći:

1. Neizvesnost u pogledu ishoda sudskih sporova. Ni advokat ili pravna služba klijenta ne mogu proceniti kakav će ishod biti.
2. Pretpostavka da je stranka nevinna dok se ne dokaže drugačije (tj. strah da se ne prejudicira ishod spora).
3. Pitanje poverljivosti informacija (npr. advokat zna da klijent ne poštuje ugovor o patentu, ali ako bi se ova informacija uključila u napomene uz finansijske izveštaje, to bi stvarno moglo dovesti do sudskog spora i gubitaka po klijenta. Zbog toga pravnici pokenad odbijaju da o ovim pitanjima izveste revizora.)

11.5. Revizija prihoda i rashoda

Iako za značajan deo korisnika finansijskih izveštaja bilans uspeha predstavlja najznačajniji finansijskih izveštaj, revizijske procedure se usmeravaju na pozicije bilansa stanja, a ne na prihode i rashode (tako imamo reviziju zaliha, reviziju potraživanja, reviziju kapitala i dr).

Osnovni razlog za to leži u „dvojnomo knjigovodstvu“, odnosno u činjenici da se prihodi i rashodi proveravaju automatski prilikom revizije pozicija bilansa stanja, budući da su one uvek posledica promene neke pozicije bilansa stanja (npr. revizor kada sprovodi postupke provere potraživanja od kupaca paralelno proverava i ispravnost iskazanih prihoda od prodaje; kada proverava obaveze paralelno proverava i troškove; kada proverava zalihe i obračun proizvodnje paralelno proverava i promene zaliha učinaka koje se iskazuju u okviru poslovnih prihoda; kada proverava osnovna sredstva paralelno proverava i troškove amortizacije i dr).

Pri tome ne treba zaboraviti da se manipulisanje finansijskim izveštajima obično vrši zbog želje za lažnim prikazivanjem finansijskog rezultata, i da revizor kada razmatra materijalnost otkrivenih grešaka pre svega ima u vidu njihov uticaj na finansijski rezultat. To znači da kada proverava pozicije bilansa stanja, revizor treba da definiše viši inherentni rizik za transakcije i salda koji su povezani sa pozicijama bilansa uspeha što znači da se kod suštinskih testova indirektno prihodima i rashodima poklanja velika pažnja.

Povećani rizik nepotvrđivanja prihoda i rashoda postoji ako se revizor opredeli za strategiju da se kod verifikacije pozicija bilansa stanja usmeri na potvrdu salda, a ne transakcija. Na primer, revizor može verifikovati saldo obaveza prema dobavljačima putem konfirmacija, na taj način se potvrđuje da je ulazna faktura proknjižena, da je proknjižena na ispravnom dobavljača i u ispravnom iznosu, ali se ne potvrđuje da li je trošak koji je nastao po datoj fakturi evidentiran na ispravnom kontu. Dakle, bez obzira što je konfirmacija salda jednostavniji i pouzdaniji revizijski dokaz od pregleda izvorne knjigovodstvene dokumentacije, neophodno je da se prilikom verifikacije bilansa stanja sprovedu suštinski testovi transakcija kojima će se proveriti da li su transakcije ispravno knjižene.

Ako su svi revizijski testovi sprovedeni pre završne revizije na zadovoljavajući način, tada razmatranje prihoda i rashoda u završnoj reviziji ima više kontrolni karakter i treba da posluži u eventualnom uočavanju grešaka u knjiženjima koje su ostale neprimećene prilikom izvođenja revizijskih testova. Postupak revizije trebao bi se zasnivati na pregledu zaključnog lista tekuće i

prethodne godine radi uočavanja neuobičajenih odstupanja evidentiranih prihoda i rashoda od očekivanih. Tako na primer, visoki ostali prihodi mogu da ukazuju da je preduzeće iskazalo veći finansijski rezultat od realnog, male vrednosti kursnih razlika u uslovima značajnih oscilacija kurseva u toku godine da možda nisu izvršena sva kursiranja i dr.

Primer:

Pregledom pozicija prihoda i rashoda zemljoradničke zadruge „Sloboda“ Vršac uočeno je da su troškovi poreza neuobičajeno visoki. Uvidom u knjigovodstvenu dokumentaciju konstatovano je da su u okviru troškova poreza evidentirani troškovi carina u iznosu od 800 hiljada dinara koji su nastali prilikom nabavke kombajna. Prema računovodstvenim standardima, troškovi carina predstavljaju zavisne troškove nabavke koji su trebali biti uključeni u vrednost kombajna i iskazani u okviru pozicije nekretnina, postrojenja i opreme. Imajući u vidu materijalnost navedenog iznosa, revizor je izrazio mišljenje sa rezervom uz konstataciju da su nekretnine, postrojenja i opreme, kao i troškovi amortizacije podcenjeni, a troškovi poreza precenjeni.

Osim pregleda zaključnog lista, revizor može sprovesti dodatne analitičke postupke izračunavanja pokazatelja radi uočavanja neuobičajenih iznosa kao što su npr. struktura ukupnog prihoda, struktura ukupnih rashoda, analiza strukture finansijskog rezultata, odnos nabavne vrednosti prodate robe i prihoda od prodaje robe i dr.

Struktura ukupnog prihoda uključuje redovne prihode koji se ostvaruju po osnovu prodaje proizvoda ili usluga koji su osnovni predmet poslovanja. Udeo redovnih prihoda u ukupnom prihodu trebao bi biti dominantan. Redovni prihodi obuhvataju prihode ostvarene u zemlji i inostranstvu. U ukupan prihod uključuju se prihod od finansiranja i ostali prihodi. Za ukupan prihod nije samo bitna njegova visina već i struktura. Važno je pitanje koje su stavke u strukturi prihoda dominantne.

Raspored rashoda uključuje troškove koji se uključuju u cenu koštanja u iznosima koji su sadržani u prodatim proizvodima i uslugama. Struktura tih rashoda u skladu je sa strukturom troškova u ceni koštanja.

Rashodi obuhvataju troškove materijala, energije, amortizacije, troškove finansiranja, bruto plate i vanredne rashode.

Iz prihoda i rashoda struktura se izvodi za poslovnu godinu a bolji utisak se stiče ako se izvrši komparacija sa rezultatima prethodne godine ili sa planom za odnosnu godinu. Analitička procedura dozvoljava izvođenje racia (odnosa) bilansnih stavki koje su dobar indikator ako se mogu komparirati sa istim iz prethodnog perioda grane ili grupacije.

Analiza strukture finansijskog rezultata pokazuje koliko je rezultata ostvareno iz redovnog poslovanja, koliko po osnovu plasmana i pozajmljivanja novca dakle razlike primljenih i plaćenih kamata, koliko je finansijskog rezultata ostvareno po osnovu vanrednih prihoda i vanrednih rashoda. Treba imati u vidu da će jedan klijent, koji se tipično bavi proizvodnjom ili uslugama, po pravilu ostvariti negativan rezultat po osnovu finansiranja jer se ne bavi plasmanom novca ali je prirodno da ostvaruje pozitavan rezultat iz redovnog poslovanja. Finansijski rezultat iz vanrednih prihoda je atipična pojava.

Pomoću racia revizor može uočiti niz korisnih pokazatelja kao što su faktori poslovnog leveridža, faktori finansijskog leveridža, faktori poslovnog rizika, potreban redovan prihod za ostvarenje neutralnog bruto dobitka, procenat iskorištenja redovnih prihoda za ostvarenje neutralnog bruto dobitka i sl.

Za sve iznose koji se revizoru učine neuobičajeno velikim ili malim potrebno je ispitati izvornu dokumentaciju radi utvrđivanja činjeničnog stanja.

11.6. Razmatranje vremenske neograničenosti poslovanja (Going Concern)

Prema načelu stalnosti, sredstva i obaveze se evidentiraju na osnovu pretpostavke da će pravno lice biti u mogućnosti da realizuje svoja sredstva i ispunji svoje obaveze u redovnom toku poslovanja. Ako ova pretpostavka nije opravdana, pravno lice možda neće biti u stanju da realizuje svoja sredstva u iznosima u kojima su evidentirana pa može doći do promena u iznosima i datumima dospeća obaveza. Kao posledica toga, može biti potrebno korigovati iznose i klasifikaciju sredstava i obaveza u finansijskim izveštajima (npr. ako će preduzeće biti ugašeno u toku naredne godine, to znači da će sva imovina biti rasprodana i sve obaveze izmirene u roku kraćem od godinu dana. Shodno tome, preduzeće na dan bilansa nema dugoročne obaveze već su sve obaveze kratkoročne, preduzeće nema stalnu imovinu, već samo obrtnu jer je sva imovina namenjena prodaji i sl).

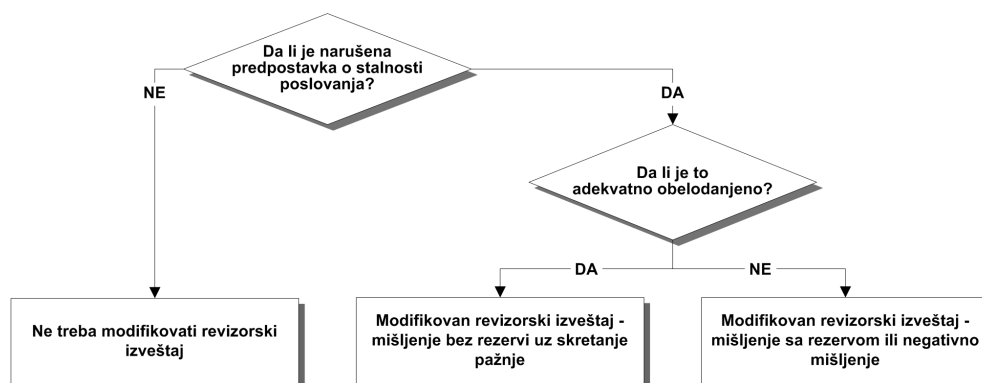
Razmatranje vremenske neograničenosti poslovanja je aktivnost revizora koja je definisana Međunarodnim standardom revizije „Načelo stalnosti pravnog lica“ prema kome revizor prilikom dobijenih rezultata treba da razmotri ispravnost pretpostavke o načelu stalnosti pravnog lica. Revizor treba da oceni rizik da pretpostavka o stalnosti pravnog lica nije za dalje odgovarajuća.

Ovaj standard upućuje na odgovornost revizora da proceni postoji li značajna sumnja u sposobnost klijenta da nastavi poslovati u razumno neograničenom vremenskom razdoblju. Ovo razdoblje u praksi se definiše kao naredna poslovna godina. Revizorski postupci od analitičkih postupaka do ispitivanja naknadnih događaja daju revizoru dovoljno osnova da kompetentno oceni mogućnost neograničenog poslovanja.

Primer:

U toku postupka dobrovoljne likvidacije preduzeća „Inženjering“ Novi Sad u 2009. godini državni organi nisu dozvolili završetak procesa likvidacije dok preduzeće ne obezbedi revizorski izveštaj za prethodnu godinu. U toku revizije, revizor je uočio da je preduzeće donelo odluku o likvidaciji 23. novembra 2008. godine što znači da je finansijske izveštaje nije trebalo sastaviti po principu načela stalnosti poslovanja pravnog lica zbog čega je revizor izrazio negativno mišljenje.

Postupak revizije u vezi sa pretpostavkom stalnosti poslovanja klijenta je sledeći:

Ako je narušena pretpostavka o stalnosti poslovanja klijenta, a klijent je to obelodanio na odgovarajući način u finansijskim izveštajima, tada revizor treba izraziti mišljenje bez rezervi uz skretanje pažnje na problem going concern-a.

Prikaz 67.

Modifikovan revizorski izveštaj – skretanje pažnje

“Ne izražavajući rezervu u odnosu na dato mišljenje, skrećemo pažnju na činjenicu da je na dan 31.12.2008. godine Društvo ostvarilo gubitak iznad visine kapitala u iznosu od 21.100 hiljada dinara. Prema članu 236. Zakona o privrednim društvima (»Službeni glasnik RS«, 125/04), ako se osnovni kapital smanji ispod minimuma propisanog Zakonom, Društvo je dužno da poveća osnovni kapital na nivo minimalnog u roku od šest meseci, a ako to ne učini otvara se postupak likvidacije. Društvo je iskazalo gubitak iznad visine kapitala i u finansijskom izveštaju za prethodnu godinu

Ako je narušena pretpostavka o stalnosti poslovanja klijenta, a klijent to nije obelodanio na odgovarajući način u finansijskim izveštajima, tada revizor treba izraziti mišljenje sa rezervom ili negativno mišljenje uz skretanje pažnje na problem going concern-a.

Prikaz 68.

Modifikovan revizorski izveštaj – mišljenje sa rezervom

“Društvo nije bilo u stanju da ponovo zaključi ugovor sa bankom o kreditiranju. Postoji značajna sumnja da bez takve finansijske podrške Društvo neće biti u stanju da nastavi poslovanje na neograničeni rok. Shodno tome, korekcije iznosa u kojima su sredstva evidentirana i korekcije i klasifikacija obaveza mogu biti potrebne. U finansijskim izveštajima (i napomenama uz finansijske izveštaje) nije obelodanjena ta činjenica.

Po našem mišljenju, osim za efekte koje na finansijske izveštaje imaju pitanja navedena u prethodnom pasusu, prezentirani finansijski izveštaji istinito i objektivno, po svim materijalno značajnim pitanjima, prikazuju finansijski položaj Društva...”

11.7. Revizija ostalih elemenata finansijskog izveštaja

Finansijski izveštaji, osim bilansa stanja i bilansa uspeha, obuhvataju i:

- Izveštaj o tokovima gotovine,
- Izveštaj o promenama na kapitalu i
- Napomene uz finansijske izveštaje.

Osim toga, finansijski izveštaji najčešće predstavljaju sastavni deo godišnjeg izveštaja o poslovanju menadžmenta u kojem se analiziraju rezultati poslovanja u prethodnom periodu i prezentuju očekivanja u narednom.

Bilans stanja i bilans uspeha su najvažniji delovi finansijskog izveštaja i revizija se prvenstveno usmerava na njih. Međutim, revizor izražava mišljenje o kompletnom setu finansijskih izveštaja što znači da on preuzima odgovornost potvrde da su i drugi delovi finansijskih izveštaja ispravno obelodanjeni. Svako preuzimanje odgovornosti mora biti praćeno odgovarajućim postupcima kojim će se revizor uveriti u ispravnost obelodanjivanja.

1. Revizija novčanih tokova

Novčani tok korisnicima finansijskih izveštaja pruža informacije na osnovu kojih će proceniti mogućnost preduzeća da generiše gotovinu i gotovinske ekvivalente i mogućnost klijenta da iskoristi te novčane tokove. Zbog toga klijent i sastavlja izveštaj o tokovima gotovine u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardom MRS 7 – „Izveštaj o tokovima gotovine“. Izveštaj o novčanim tokovima pruža korisnicima informacije za procenu neto sredstava klijenta, njegovu finansijsku strukturu koja uključuje solventnost i likvidnost. Rukovodstvo može da utiče na iznose i vremenski raspored novčanih tokova radi prilagođavanja okolnostima u okruženju.

"Izveštaj o novčanim tokovima treba da prikaže novčane tokove tokom perioda, razvrstane na poslovne, investicione i finansijske aktivnosti".⁸ Isti standard kategorije u novčanom toku definisao je: "Novac obuhvata novac u blagajni i depozite po viđenju. Novčani ekvivalenti su kratkoročna i visokolikvidna ulaganja koja se mogu brzo konvertovati u poznate iznose novca a koji nisu pod značajnim uticajem rizika promene vrednosti; poslovne aktivnosti su glavne aktivnosti koje stvaraju prihod; investicione aktivnosti su dugotrajno sticanje i otuđivanje sredstava i drugih ulaganja, finansijske aktivnosti su one aktivnosti koje imaju za posledicu promenu veličine strukture vlastitog kapitala i obaveza po preuzetim kreditima."

Prema Međunarodnim računovodstvenim standardima, izveštaj o tokovima gotovine sastavlja se po indirektnoj i direktnoj metodi. Prema direktnoj metodi, iskazani neto dobitak se koriguje za rashode i prihode koji ne dovode do novčanih tokova (npr. amortizacija, obezvređenja, rezervisanja i dr). Novčani tokovi se izračunavaju matematički na osnovu salda i prometa na kontima pa je u postupku revizije novčanih tokova, nakon verifikacije bilansnih pozicija, potrebno sprovesti procedure provere matematičke tačnosti izračunavanja što se u velikoj meri može automatizovati. Kod direktne metode, gotovina na početku perioda se koriguje za stvarne prilive i odlive koji se ne mogu utvrditi samo na osnovu salda i prometa bilansnih pozicija (npr. do smanjenja potraživanja od kupaca može doći zbog naplate (novčani tok), kompenzacije ili ispravke (nema novčanog toka)). Ako preduzeće ima tako

⁸ Međunarodni računovodstveni standard 7 „Izveštaj o tokovima gotovine“

uređena knjiženja da za svaki priliv i odliv unosi i po kom osnovu nastaje, onda se izveštaj o tokovima gotovine može lako sastaviti kroz korišćenje naprednih mogućnosti kompjuterskog sistema, a zadatak revizije bio bi da na uzorku proveri knjiženja i da testira kompjutersku aplikaciju. Ako preduzeće u toku godine ne vodi razvijenu evidenciju o vrstama priliva i odliva, tada sastavljanje izveštaja o tokovima gotovine predstavlja mukotrpan posao za računovođe i još mukotrpniiji posao za revizore koji ponekad ne opravdava troškove revizije.

2. Revizija izveštaja o promenama na kapitalu

Izveštaj o promenama na kapitalu je deo finansijskih izveštaja od posebnog interesovanja za sadašnje i potencijalne vlasnike preduzeća. U njemu se iskazuju promene u pozicijama kapitala u toku poslovne godine (osnovnog kapitala, rezervi, neraspoređenog dobitka i gubitka i dr).

Ako se revizijom kapitala potvrdi ispravnost knjiženja u okviru pozicije kapitala, tada se revizija Izveštaja o promenama na kapitalu sastoji iz upoređivanja iskazanih pozicija u Izveštaju o promenama na kapitalu sa zaključnim listom i kapitalom iskazanim u Bilansu stanja.

3. Ocena adekvatnosti obelodanjivanja u napomenama uz finansijske izveštaje

Napomene uz finansijske izveštaje sadrže „dopunske informacije u odnosu na informacije prezentovane u bilansu stanja, bilansu uspeha, izveštaju o promenama na kapitalu i izveštaju o tokovima gotovine. Napomene sadrže narativne opise ili raščlanjavanja stavki obelodanjenih u ovim izveštajima kao i informacije o stavkama koje se nisu kvalifikovale za priznavanje u ovim izveštajima.”⁹ U okviru napomena uz finansijske izveštaje obelodanjuju se računovodstvene politike preduzeća i druge informacije u tabelarnoj ili tekstualnoj formi u skladu sa zahtevima računovodstvenih standarda.

Revizija obelodanjivanja u napomenama uz finansijske izveštaje može se izvršiti tek kada se napravi nacrt finansijskih izveštaja. Ocena adekvatnosti obelodanjivanja u finansijskim izveštajima sastoji se od:

- provere da li su salda pravilno agregirana i preneti iz zaključnog lista u finansijske izveštaje (npr. povezana, pridružena i ostala pravna lica; akcije kojima se trguje; ročnost imovine i obaveza itd),
- provere da li finansijski izveštaji sadrže sve neophodne Napomene uz finansijske izveštaje.

Prikaz 69.

Radni list za proveru obelodanjivanja u Napomenama uz finansijske izveštaje – isečak koji se odnosi na nekretnine, postrojenja, opremu i biološka sredstva

	DA	NE
1. Da li su obelodanjena salda pojedinih oblika nekretnina, postrojenja, opreme i bioloških sredstava?	_____	_____
2. Da li su obelodanjene ispravke vrednosti po oblicima nekretnina, postrojenja, opreme i bioloških sredstava, pojedinačno i ukupno?	_____	_____
3. Da li je obelodanjeno koji računovodstveni postupak se primenjuje za vrednovanje – nabavna ili fer vrednost?	_____	_____
4. Da li je obelodanjen metod amortizacije – proporcionalan ili degresivan?	_____	_____

⁹ Međunarodni računovodstveni standard 1 – Prezentacija finansijskih izveštaja,

4. Pregled ostalih informacija koje se nalaze u godišnjem izveštaju

Pod "ostalim informacijama" podrazumevaju se informacije koje nisu sastavni deo finansijskih izveštaja, ali se obelodanjuju zajedno sa njim u okviru godišnjem izveštaja o poslovanju preduzeća.

Pravno lice, obično godišnje, izdaje dokument koji uključuje finansijske izveštaje preduzeća, revizorski izveštaj i ostale informacije kao što su: izveštaj rukovodstva ili upravnog odbora o poslovanju, finansijski pokazatelji poslovanja, planirana investiciona ulaganja u narednom periodu i dr.

Revizor, prema MSR 720 „Ostale informacije u dokumentima koji uključuju finansijske izveštaje koji su predmet revizije“, treba da pregleda ostale informacije kako bi identifikovao materijalno značajne nedoslednosti sa finansijskim izveštajima koji su bili predmet revizije. Ako utvrdi da u okviru ostalih informacija postoje značajne greške koje korisnike finansijskih izveštaja mogu dovesti u zabludu prilikom čitanja finansijskih izveštaja, a menadžment odbije da izmeni te informacije, revizor u svom izveštaju treba korisnicima da skrene pažnju na tu činjenicu.

11.8. Finalne provere

Pre nego što formira mišljenje o finansijskim izveštajima klijenta, ovlašćeni revizor koji će potpisati revizorski izveštaj mora još jednom sagledati da li postoje značajne greške koje su možda ostale neotkrivene i da li je celokupan proces revizije u potpunosti sproveden i dokumentovan u skladu sa standardima revizije. Shodno tome, u okviru finalnih provera potrebno je:

1. izvršiti konačan analitički pregled i
2. sprovesti kontrolu kvaliteta revizijskog angažmana

1. Konačan analitički pregled

Analitički pregled na kraju godine sprovodi se u cilju provere adekvatnosti prikupljenih dokaza. Revizor treba da primeni analitičke postupke na kraju ili pred kraj revizije kad formira opšti zaključak da li su finansijski izveštaji u celini konzistentni sa revizorovim poznavanjem poslovanja. Zaključak koji proizilazi iz ovog postupka imaju za cilj da podkrepi donete zaključke u toku revizije pojedinačnih komponenti ili elemenata finansijskog izveštaja i da bude od pomoći za donošenje opšteg zaključka o realnosti finansijskih izveštaja. Međutim, ovi postupci takođe mogu da identifikuju oblasti koje zahtevaju dalje postupke.

Primena analitičkih pregleda zasniva se na činjenici da postoje veze između podataka. Postojanje ovih veza obezbeđuje dokaz o potpunosti, tačnosti i postojanju. Pouzdanost u rezultate analitičkih postupaka zavisi od revizorove procene rizika da li postoje materijalno pogrešni iskazi.

Nivo pouzdanosti u analitičke preglede zavisi od:

- materijalnog značaja pozicija u bilansu,
- ostalih revizijskih procedura koje su sprovedene,
- mogućeg predviđanja tačnosti rezultata dobijenih analitičkim pregledima i
- nivoa procenjenog inherentnog i kontrolnog rizika.

Analitički pregled na kraju revizijskog angažmana sprovodi revizor koji je odgovoran za celokupan angažman (najčešće je to ovlašćeni revizor). Na osnovu ličnog poznavanja poslovanja klijenta i uz efektivne analitičke procedure, revizor treba da uoči eventualne previde koji su nastali u

toku revizije. Svako uočavanje neuobičajenih iznosa zahteva dodatna saznanja kojim bi se ovlašćeni revizor uverio da nema neotkrivenih materijalnih grešaka i da se može pristupiti formiranju mišljenja. Ispitivanje neobičnih fluktuacija može se izvesti razgovorom sa rukovodstvom i poređenjem njihovih odgovora sa dokazima revizije ili prikupljanjem dodatnih dokaza.

Još jedan značajan aspekt primene analitičkog pregleda na kraju godine je da se analitičkim pokazateljima mogu uočiti problemi stalnosti poslovanja pravnog lica.

Prikaz 70.

Koeficijent finansijske stabilnosti u funkciji utvrđivanja problema going concern-a

U hiljadama dinara

	Tekuća godina	Prethodna godina
1. Stalna imovina	97.329	100.262
2. Zalihe	62.378	53.213
I. Dugoročno vezana imovina (1+2)	159.707	153.475
3. Kapital umanjen za gubitke do visine kapitala	44.309	49.583
4. Dugoročne obaveze	3.649	3.649
II. Trajni i dugoročni kapital (3+4)	47.958	53.232
Koeficijent finansijske stabilnosti (I/II)	3,33	2,88
Referentna vrednost ...treba da bude manje od...	1,00	1,00

Koeficijent finansijske stabilnosti je značajno viši od jedan (na dan 31.12.2008. godine iznosi 3,33), što znači da je u oblasti dugoročnog finansiranja ugroženo održavanje likvidnosti.

Prikaz 71.

Koeficijent solventnosti u funkciji utvrđivanja problema going concern-a

U hiljadama dinara

	Tekuća godina	Prethodna godina
1. Ukupan gubitak	21.391	1.398
2. Ukupan kapital umanjen za otkupljene sopstvene akcije	191	191
Gubitak iznad kapitala (1 - 2)	21.100	1.207
3. Poslovna imovina umanjena za aktivna vremenska razgraničenja	217.446	266.034
4. Obaveze (poslovna pasiva umanjena za dugoročna rezervisanja i pasivna vremenska razgraničenja)	238.531	267.268
Koeficijent solventnosti (3/4)	0,912	0,995

Na dan 31.12.2008. godine Društvo je prezaduženo jer je koeficijent solventnosti niži od jedan (za 2008. godinu u visini od 0,912).

Svako prepoznavanje situacije u kojoj stalnost poslovanja pravnog lica u narednom periodu može biti narušena, zahteva odgovarajući pristup revizora u formiranju i izražavanju mišljenja u skladu sa pravilima iznetim u jednom od prethodnih poglavlja.

2. Kontrola kvaliteta revizije

Pregled rada saradnika za revizora je obavezan po standardima revizije gde je definisano da rad pomoćnika u reviziji treba pregledati da bi se ustanovilo da li je rad izvršen na odgovarajući način i da li su rezultati pomoćnih radnika u saglasnosti sa predlozima zaključaka u radnim papirima. Pre pregleda rada saradnika radni papiri revizije trebaju biti kompletirani.

Revizor u ovoj aktivnosti treba da pregleda i mišljenje specijaliste ili da ga konsultuje u ovoj fazi. Specijalista je osoba sa posebnim veštinama i znanjima za oblasti koje nisu računovodstvene. Metode koje specijalista koristi su njegova odgovornost. Međutim revizor treba biti upoznat sa načinom rada specijaliste da bi ocenio da li je taj način pogodan za korišćenje. Ukoliko revizor prihvati nalaze specijaliste koji nisu razumni oni će postati dokazni materijal nedovoljno kompetentan a odgovornost za dokaze je revizorova.

Radni papiri revizije su glavni zapisi o izvedenom radu i predloženim zaključcima. Radni papiri imaju različite oblike pa se može reći da svaki dokumentovan dokaz koji se odnosi na finansijske izveštaje može biti potencijalni radni papir. Radni papiri su vlasništvo revizora i ostaju u njegovoj arhivi. Sadržaj radnih papira se razlikuje od angažmana do angažmana. Bez obzira na ovu razliku njihova namena je da pokažu da je proces revizije obavljen u skladu sa revizorskim standardima.

Postoje dve vrste pregleda radnih papira revizije i procedura koje su izvršene u toku revizijskog angažmana.¹⁰

Prvi pregled obavlja revizor koji je odgovoran za izvođenje revizije u cilju procene rezultata revizije i zaključivanja da li su sve odgovarajuće procedure revizije bile primenjene.

Ovim pregledom revizor treba da proveri sledeće:

- da li su sve odgovarajuće procedure revizije izvedene i da li je način i veličina izvršenog posla adekvatno dokumentovana u radnim papirima,
- da li su poštovani zahtevi programa revizije,
- da li su značajni nalazi jasno precizirani, uredni i ubedljivi,
- da li su svi izuzeci i greške pravilno razjašnjeni i dokumentovani.

Drugi pregled se vrši od strane revizora koji potpisuje izveštaj (partner) koji nije bio direktno uključen u poslove izvođenja revizije. Partner sa svojim pregledom usredsređuje na ključne zahteva angažmana, na oblasti u kojima postoji visok inherentni rizik, na iznose koji mogu biti materijalni i fundamentalni i na ocenu pouzdanosti internih kontrola. Partner mora proceniti kompetentnost programa revizije. Svrha ovog pregleda je da osigura kompletnu, logičnu i pravilno dokumentovanu reviziju.

Pregledom se utvrđuju relevantne činjenice i registruju u radnom papiru koji se naziva glavni radni papir.

Rezultati finalnih pregleda mogu rezultirati potrebom za prikupljanjem dodatnih dokaza.

11.9. Pribavljanje pisma prezentacije

Nakon sastavljanja finansijskog izveštaja tj. njegovog datiranja i potpisivanja rukovodstvo klijenta izdaje pismenu izjavu koja se zove Pismo prezentacije i kojom rukovodstvo potvrđuje odgovornost za finansijski izveštaje i druge izveštaje i čini sve važne informacije dostupne revizoru. Izjavom se iskazuje uverenje menadžmenta u tačnost i kompletnost obelodanjenih informacija. Izjava je jedan vid "pravnog papira" koji je potreban, ali ne i dovoljan da revizor ne bi izvodio revizorske procedure za formiranje mišljenja. Izjava je dokument kojim rukovodstvo preuzima odgovornost za tačnost izveštaja. Takva tvrdnja ne smanjuje odgovornost revizora za planiranje revizije i otkrivanje važnih nedostataka.

¹⁰ Vincent M. O' Reilly and Co: Montgomery's Auditing ... op.cit., str. 394

Prikaz 72.
Pismo
prezentacije
rukovodstva

Predmet: Pismo o prezentaciji godišnjeg obračuna za 2008. godinu

U vezi sa revizijom finansijskih izveštaja "ABC" Novi Sad za 2008. godinu, na osnovu koje treba da izrazite mišljenje da li računovodstveni izveštaji istinito i objektivno prikazuju finansijski položaj Društva i njegov poslovni rezultat, odnosno da li su sastavljeni u skladu sa računovodstvenim propisima, ovim Pismom dajemo sledeća uveravanja.

Potvrđujemo, prema našem najboljem saznanju i uverenju, sledeće činjenice:

1. Poznato nam je da je rukovodstvo Društva odgovorno za istinito i objektivno prikazivanje finansijskog položaja Društva i njegovog poslovnog rezultata u skladu sa računovodstvenim standardima i propisima, kao i za pripremu informacija, koje se obelodanjuju u skladu sa propisima.
2. Nije nam poznato da je iko od rukovodioca ili zaposlenih u Društva, sa ovlašćenjima da kontroliše i odobrava poslovne promene, umešan u bilo kakve nezakonite ili neregularne aktivnosti, koje bi mogle uticati na istinitost računovodstvenih izveštaja.
3. Stavili smo Vam na raspolaganje sve poslovne knjige i dokumentaciju, sve zapisnike sa sednica Organa upravljanja i drugih organa Društva, kao i sa sednica kolegijuma direktora, zapisnika inspekcijskih i dr. kontrolnih organa.
4. Nisu nam poznati materijalno značajni propusti i greške, koje bi mogle da utiču na istinitost računovodstvenih izveštaja.
5. Društva je uredno izvršavalo sve ugovorne obaveze koje bi, u slučaju neizvršavanja, mogle da se odraze na istinitost računovodstvenih izveštaja. Ne postoje nikakvi sporovi zbog neizvršavanja obaveza prema državnim organima, koji proističu iz finansijskog poslovanja.
6. Nemamo nikakve planove niti namere čija bi realizacija mogla značajno da utiče na vrednost sredstava Društva ili na klasifikaciju sredstava i izvora sredstava, prikazanih u računovodstvenim izveštajima.
7. Identifikovali smo sva sredstva, čija vrijednost može biti niža od nominalne ili nabavne i vodili smo računa da ta sredstva ne budu iskazana po većoj vrednosti, nego što je vrednost po kojoj se mogu realizovati.
8. Društvo ima valjanu dokumentaciju o svojini nad sredstvima kojima raspolaže i, osim onoga što Vam je stavljeno na uvid, nema drugih terećenja niti hipoteke.
9. Proknjižili smo i prikazali sve obaveze, kako stvarne, tako i potencijalne i stavili smo Vam na uvid sve garancije, koje smo izdali trećim licima.
10. Osim događaja sa kojima smo Vas već upoznali, nema drugih događaja nastalih nakon datuma bilansa stanja, koji bi mogli zahtevati korekciju računovodstvenih iskaza.
11. Društvo nema materijalno značajnih sudskih sporova u toku.

U Novom Sadu, 18. marta 2009. godine

Potpis ovlašćenog lica

Miladin Ilić - Generalni direktor

Pismena izjava rukovodstva treba da naglasi pitanja o: poštenom prezentiranju, sveobuhvatnosti svih finansijskih i računovodstvenih informacija, nepostojanju grešaka i prekršaja, pravo svojine (postojanje), prihod je naplaćen, popis je korektan, sudski sporovi nisu uključeni u izveštaj, povezane transakcije i sl.

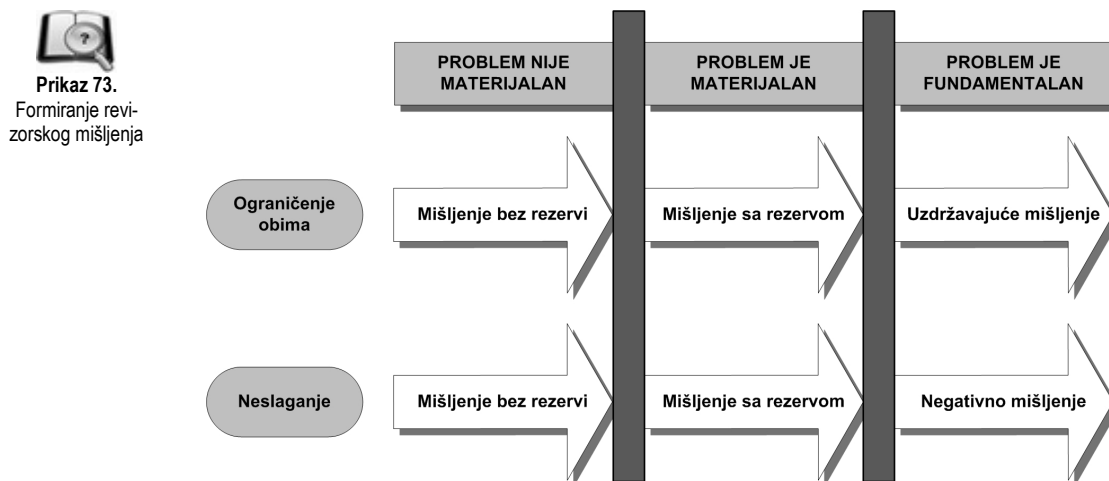
Izjava se pismeno dostavlja revizoru i datirana je na dan pre datuma izveštaja revizije.

11.10. Formiranje mišljenja

Sve aktivnosti revizijskog angažmana usmerene su ka jednom cilju – izražavanju mišljenja o finansijskim izveštajima klijenta. S obzirom na činjenicu da se korisnici finansijskih izveštaja pouzdaju u mišljenje revizora prilikom donošenja značajnih odluka, jasno je da revizor ima veliku odgovornost u pogledu izražavanja adekvatnog mišljenja.

Mišljenje revizora mora biti utemeljeno na dokazima prikupljenim u toku procesa revizije. Prikupljanje dokaza je rezultat timskog rada revizora angažovanih na konkretnom angažmanu. Odgovornost za izraženo mišljenje ipak nije kolektivna već je snosi revizor koji se nalazi na čelu tima, a to je ovlašćeni revizor odnosno partner revizije. Dakle, izraženo mišljenje je mišljenje ovlašćenog revizora koje on iznosi u svoje lično ime i u ime revizorske firme.

Pre formiranja mišljenja, ovlašćeni revizor treba sagledati rezultate sprovedenih postupaka. Formiranje mišljenja vrši se u skadu sa sledećim prikazom:

Nemogućnost revizora da prikupi dokaze na osnovu kojih se može uveriti u istinitost i objektivnost obelodanjivanja u finansijskim izveštajima se u revizijskoj terminologiji naziva „ograničenjem obima revizije“. Ukoliko postoji problem ograničenja obima revizije, revizor može formirati mišljenje na sledeći način:

- ako ograničenja obima nisu značajna za odluke koje se donose na bazi finansijskih izveštaja, revizor treba da izrazi mišljenje bez rezervi uz eventualno „skretanje pažnje“ na uočene probleme.

- b. ukoliko je ograničenje obima revizije značajno, ali ne u tolikoj meri da se ne može formirati mišljenje o finansijskim izveštajima, revizor treba da izrazi mišljenje sa rezervom. Na primer, revizija je kasno ugovorena i revizor nije mogao da prisustvuje popisu zaliha – revizor izražava mišljenje da su finansijski izveštaji istiniti i objektivni, osim zaliha. Ovakva kvalifikacija ne znači da su zalihe pogrešno iskazane već da revizor nije mogao da verifikuje stanje i vrednost zaliha i da o njima ne može da izrazi mišljenje.
- c. ako je ograničenje obima revizije toliko značajno da se dovodi u pitanje pouzdanost kompletnih finansijskih izveštaja, revizor treba da izrazi uzdržavajuće mišljenje. Ovakva situacija obično se javlja kada postoji više bilansnih pozicija za koje revizor ne može da prikupi zadovoljavajući revizijski dokaz. Na primer, revizor nije obavešten o mestu i vremenu vršenja popisa pa nije mogao da prisustvuje, klijent ne vodi analitičku evidenciju osnovnih sredstava, potraživanja i obaveze nisu usaglašene sa poslovnim partnerima, a na konfirmacije revizora nije odgovoreno, visina obaveze prema radnicima je nepoznata jer radnici vode sudske sporove protiv klijenta, a ishod sporova i visina odštete su neizvesne itd.

Situacija kada revizor utvrdi greške u knjiženjima klijenta u revizijskoj terminologiji se naziva „neslaganjem sa rukovodstvom“. Ukoliko postoji neslaganje sa rukovodstvom u pogledu sprovedenih knjiženja, revizor može formirati mišljenje na sledeći način:

- a. ako otkrivene greške ne utiču značajno na finansijske izveštaje, revizor treba da izrazi mišljenje bez rezervi uz eventualno „skretanje pažnje“ na uočene probleme.
- b. ukoliko su greške u knjiženjima značajne, ali ne u tolikoj meri da se finansijski izveštaji mogu smatrati potpuno pogrešnim, revizor treba da izrazi mišljenje sa rezervom. Na primer, klijent nije izvršio kursiranje obaveza na dan bilansa – revizor izražava mišljenje da su finansijski izveštaji istiniti i objektivni, osim obaveza i finansijskih rashoda koji su pogrešno iskazani.
- c. ako su greške u knjiženjima toliko velike da revizor dolazi do zaključka da mogu dovesti korisnike finansijskih izveštaja u zabludu u pogledu performansi klijenta, revizor treba da izrazi negativno mišljenje. Ovakva situacija obično se javlja kada postoji više bilansnih pozicija koje su pogrešno iskazane u značajnom iznosu. Na primer, postoje značajna osnovna sredstva koja su van upotrebe a nisu obezvređena, klijent je pogrešio u obračunu nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda na kraju godine, postoji puno neproknjiženih faktura dobavljača, klijent nije obračunao zarade radnicima poslednjih nekoliko meseci itd.

Osim karaktera problema (ograničenje obima ili neslaganje) ključni parametar prilikom formiranja mišljenja revizora je, kao što smo videli, uticaj datog problema na finansijske izveštaje klijenta. Ovde se u proces revizije u centar pažnje ponovo postavlja problem materijalnosti koja je prethodno bila definisana u fazi planiranja revizije. Nivo utvrđenog ograničenja obima ili neslaganja se stavlja u odnos sa materijalnošću koja je definisana za finansijske izveštaje i alocirana na bilansne pozicije. Ako je ograničenje obima ili neslaganje niže od praga materijalnosti, revizor treba da izrazi mišljenje bez rezervi, a ako je više od praga materijalnosti, tada revizor treba da izrazi mišljenje sa rezervom. Ako je priroda problema toliko velika tj. fundamentalna da u potpunosti osporava upotrebljivost finansijskih izveštaja u procesu odlučivanja korisnika, revizor treba da izrazi uzdržavajuće ili negativno mišljenje.

U cilju objektivizacije i usmeravanja procesa formiranja mišljenja poželjno je, dakle, sprovesti neophodne kvantifikacije tamo gde je to moguće. Predmet eventualne kvantifikacije su:

- a. pragovi značajnosti problema za konkretnog klijenta i
- b. uočeni problem (ograničenje obima ili neslaganje)

a. Pragovi značajnosti problema za konkretnog klijenta su: materijalnost i fundamentalnost problema. Nivo materijalnosti se kvantifikuje u početnoj fazi revizije, za razliku od fundamentalnosti koja se gotovo nikad ne kvantifikuje jer je u praksi retka i ona je u potpunosti prepuštena profesionalnom sudu revizora.

b. Ako su u toku revizije uočene greške u knjiženjima, tada je neophodno kvantifikovati efekte tih grešaka radi njihovog uporedjenja sa definisanim pragovima. Efekat grešaka je razlika između onoga što je proknjiženo i onoga što je trebalo biti proknjiženo s obzirom na računovodstvene propise. Kod ograničenja obima revizije javlja se problem kvantifikacije budući da revizor nije ni uočio greške. Na primer, to što revizor nije prisustvovao popisu zaliha ne znači da su zalihe pogrešno prikazane, a i ako jesu revizor ne može da utvrdi u kojoj meri. Zbog toga je kod ograničenja obima revizije vodilja pri formiranju mišljenja pre svega visina bilansne pozicije za koju postoji neizvesnost.

Za izražavanje mišljenja o finansijskim izveštajima izuzetno je bitno da li je mišljenje revizora formirano pre nego što je klijent zvanično obelodanio finansijske izveštaje ili ne. Ako finansijski izveštaji nisu obelodanjeni, tada postoji mogućnost korekcije finansijskih izveštaja i analogno tome i mišljenja revizora. Recimo, ako je revizor utvrdio da klijent nije proknjižio kamate po dugoročnim kreditima što bi zahtevalo izražavanje mišljenja sa rezervom i o tome obavesti rukovodstvo koje sprovede neophodna knjiženja i sastavi nove finansijske izveštaje, tada revizor može izraziti mišljenje bez rezervi o korigovanim finansijskim izveštajima. Ovakva situacija je svakako poželjna i za klijenta revizije i za revizorsku firmu, ali zbog ograničenja u vremenu i ljudskim resursima revizorske firme nije uvek moguća.

Mišljenje revizora o finansijskim izveštajima mora biti preneto korisnicima finansijskih izveštaja u odgovarajućoj formi. Budući da korisnici mogu biti brojni i da su često i nepoznati u momentu formiranja i izražavanja mišljenja revizora, najbolji način je da revizor sastavi izveštaj u pismenoj formi koji se povezuje sa finansijskim izveštajima klijenta i od momenta predaje revizorski izveštaj i finansijski izveštaj klijenta čine jednu jedinstvenu celinu.

Pitanja za proveru znanja:

1. Koje procedure revizije se sprovode u završnoj fazi?
2. Zašto se ove procedure sprovode baš pri kraju revizije, a ne ranije?
3. Koje aktivnosti revizor sprovodi u toku prisustvovanja popisu?
4. Šta je potvrđivanje? Koje su karakteristike pozitivne i negativne potvrđivanja? Navedite primer kada biste koristili pozitivnu, a kada negativnu potvrđivanje?
5. Šta su naknadni događaji? Zašto su oni bitni za računovodstvo i reviziju?
6. Zašto se analitički postupci sprovode još jednom na kraju godine?
7. Zašto revizija prihoda i rashoda u završnoj fazi revizije nije jednakog intenziteta kao i revizija pozicija bilansa stanja?
8. Šta su potencijalne obaveze? Zašto su one bitne za računovodstvo i reviziju?
9. Šta je Pismo prezentacije i zašto se izdaje?
10. Objasnite sadržaj Pisma prezentacije.

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Suštinski testovi salda više su usmereni na pozicije bilansa stanja nego bilansa uspeha.
2. Analitički postupci su važan instrument revizije za dobijanje revizorskih dokaza o bilansu uspeha.
3. Slanje pozitivne potvrđivanja znači da je na nju potrebno poslati odgovor samo ako se primalac potvrđivanja slaže sa iznosom koji je naveden u potvrđivanju.
4. Slanje pozitivne potvrđivanja znači da je na nju potrebno poslati odgovor i ako se primalac potvrđivanja slaže sa iznosom koji je naveden u potvrđivanju i ako se ne slaže.
5. Slanje negativne potvrđivanja znači da je na nju potrebno poslati odgovor samo ako se primalac potvrđivanja ne slaže sa iznosom koji je naveden u potvrđivanju.
6. Postupci koji se obavljaju u kompletiranju revizije vrše se posle datuma bilansa stanja.
7. Naknadni događaji su događaji i transakcije koji se dešavaju posle datuma bilansa stanja, a pre datuma izveštaja revizora.
8. Provera događaja nakon datuma bilansa stanja u stvari predstavlja početak revizije naredne godine.
9. Revizor ne treba da proverava događaje nakon datuma bilansa stanja, jer izražava mišljenje samo o poslovnoj godini za koju vrši reviziju.
10. Sudska odluka o obavezi isplate odštetnog zahteva nakon datuma bilansa stanja, a pre izdavanja revizorskog izveštaja, u iznosu koji je materijalan, zahteva obelodanjivanje u finansijskim izveštajima.
11. Davanje garancije od strane klijenta u cilju dobijanja kredita predstavlja primer potencijalne obaveze.
12. Klijentovo Pismo prezentacije nije zamena za bilo koji revizorski postupak.
13. Cilj Pisma prezentacije je da se raspravi pitanje odgovornosti za uočene kriminalne radnje.
14. Opšteprihvaćeni standardi revizije zahtevaju od revizora da napravi postrevizijski pregled revizorskih postupaka koji su bili neophodni, ali su izostavljeni tokom revizije.

Odgovori: 1. T 2. T 3. N 4. T 5. T 6. T 7. T 8. N 9. N 10. T 11. T 12. T 13. N 14. N

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. U završnim fazama revizije, revizor:
 - a. prisustvuje inventarisanju;
 - b. potvrđuje salda;
 - c. zahteva popunjavanje upitnika internih kontrola;
 - d. sprovodi analitički pregled;
2. Pored gore navedenih aktivnosti, u završnu reviziju spadaju:
 - a. utvrđivanje nivoa materijalnosti;
 - b. utvrđivanje naknadnih događaja;
 - c. utvrđivanje rizika kontrole;
 - d. revizija prihoda i rashoda;
3. U toku prisustvovanja popisu zaliha, revizor treba da utvrdi:
 - a. da li zalihe kvalitativno odgovaraju potrebama klijenta;
 - b. da li zalihe postoje;
 - c. da li su nabavljene zalihe plaćene;
 - d. da li klijent raspolaže zalihama iznad nivoa koji je dovoljan za redovno poslovanje;
4. Cilj slanja potvrđenja od strane revizora je sticanje saznanja:
 - a. postojanju povezanih subjekata;
 - b. postojanju naknadnih događaja;
 - c. da li su bilansne pozicije pravilno prikazane;
 - d. da li su izdaci bili neophodni za klijenta;
5. Popunjene potvrde preuzima:
 - a. interni revizor;
 - b. eksterni revizor;
 - c. osoblje klijenta;
 - d. revizijski komitet klijenta;
6. Događaji nakon datuma bilansa stanja (naknadni događaji) prema računovodstvenim standardima mogu biti:
 - a. nezavisni događaji, tj. događaji koji nisu povezani sa prethodnom godinom;
 - b. zavisni događaji, tj. događaji koji proističu iz transakcija prethodne godine;
 - c. korektivni događaji, tj. događaji koji zahtevaju korekciju bilansa;
 - d. nekorektivni događaji, tj. događaji koji se samo obrazlažu u napomenama uz finansijske izveštaje;
7. Koji od narednih naknadnih događaja neće rezultirati promenama u finansijskim izveštajima:
 - a. događaji naplate potraživanja koja su bila ispravljena na dan bilansa;
 - b. požar koji je uništio skladište klijenta;
 - c. aktivirana hipoteka;
 - d. promene vrednosti akcija klijenta na berzi nakon datuma bilansa;
8. U slučaju da advokat klijenta odbije da pruži informacije o trenutnim sudskim sporovima klijenta, revizor treba da:

- a. poštuje odnose poverljivosti između klijenta i njegovog advokata;
 - b. odbijanje tretira kao ograničavanje obima revizije;
 - c. zadovolji se uveravanjima koje je u pogledu sudskih sporova dobio od menadžmenta;
 - d. zahteva obelodanjivanje odbijanja od strane klijenta u napomenama uz finansijske izveštaje;
9. Pismo prezentacije je dokument kojim menadžment preuzima odgovornost za istinitost i objektivnost finansijskih izveštaja. Ovo pismo se datira:
- a. na datum na koji glase i finansijski izveštaji;
 - b. na datum određen zakonom;
 - c. uvek na datum pre datuma izveštaja revizije;
 - d. na dan revizorskog izveštaja;

Odgovori. 1. a,b,d 2. b,d 3. b 4. c 5. b 6. c,d 7. d 8. b 9. c

12.1. Pismo rukovodstvu

Revizija finansijskih izveštaja izvršava se u toku poslovne godine i u narednoj godini samo za period koji je potreban za reviziju naknadnih događaja, kompletiranja revizije i sastavljanje izveštaja.

U toku revizorskog rada revizor može ako oceni da ima potrebe upravi klijenta uputiti pismo sa određenim smernicama. Ova aktivnost revizora koja se dostavlja upravi pismeno, pojavljuje se u literaturi i revizorskoj praksi pod nazivom Pismo upravi, Postrevizijsko pismo ili Pismo o slabostima. Pismo je značajno po tome što u njemu revizor upravi prezentira nedostatke u strukturi interne kontrole koje su uočene u toku revizije. Nedostatke u strukturi interne kontrole na koje je ukazala revizija uprava treba otkloniti. Posle pisma o slabostima ne prestaju obaveze revizije da dalje ispituje potencijalne nedostatke i njihov uticaj na valjanost finansijskog izveštaja.

Cilj Pisma upravi je da ukaže na slabosti u sistemu interne kontrole klijenta koje mogu dovesti do materijalnih grešaka i da upravi saopšti koje stvari mogu uticati na dalji tok revizije. Revizori često u pismu daju i konstruktivne predloge za poboljšanje sistema internih kontrola odnosno konstruktivne predloge za otklanjanje uočenih nedostataka.

Pismo upravi je logičan proizvod revizije zbog njenog osnovnog cilja i uloge koju ona ima u izveštavanju. Da bi predlog bio efikasan Pismo upravi treba poslati što ranije, odmah nakon prvog revizijskog rada kako bi se uočeni nedostaci mogli otkloniti do kraja godine. Otklanjanje nedostataka revizor uočava u završnoj reviziji. Pismo upravi obično obuhvata:¹

- slabosti u sistemu interne kontrole,
- greške u radu interne kontrole,
- neodgovarajuće računovodstvene politike i procedure,
- neusaglašenost sa zakonom, računovodstvenim standardima i drugim propisima.

Pismo rukovodstvu može imati sledeću formu:

¹ Vidi: D. Ricchiute: Auditing, ... op. cit., str. 409

"Mladost" a.d. Kraljevo

PISMO RUKOVODSTVU

Poštovana gospodo,

Nakon izvršene revizije finansijskih izveštaja "Mladost" a.d Kraljevo, a u skladu sa Međunarodnim revizorskim standardom 400 – Ocene rizika i interna kontrola, dostavljamo vam naše mišljenje o značajnijim slabostima koje su uočene u reviziji finansijskih izveštaja za period 01.01.2009-30.09.2009. godine.

1. Preduzeće nema Pravilnik o računovodstvu zbog čega nije moguće izvršiti proveru računovodstvenih postupaka i primenjenih računovodstvenim politika. Procenjivanje vrednosti bilansnih pozicija vrši se na osnovu tumačenja koja publikuju (objavljaju) stručni časopisi. Ovde treba imati u vidu činjenicu da različiti stručni časopisi često daju tumačenja koja se međusobno razlikuju. To je razlog više što Pravilnik o računovodstvu treba doneti za obračunski period 01.01.2009-31.12.2009. godine.
2. Menadžment nije definisao politiku ispravke vrednosti potraživanja od kupaca na domaćem i ino-tržištu. Prema potraživanjima iz inostranstva, bez obzira na stvarnost, treba definisati računovodstvenu politiku. Ispravke vrednosti često nepotrebno opterećuju bilanse i daju iskrivljenu sliku stanja Akcionarskog društava. Posebnu pažnju treba posvetiti vrednovanju zaliha koje datiraju iz 2005. godine, a nisu na teritoriji ove države.
3. Kompjuterska podrška računovodstvu Akcionarskog društva po našem mišljenju nije adekvatna u pogledu preglednosti izveštaja, posebno Zaključnog lista koji nema podatke o početnom stanju, prometu u toku godine i saldu na dan izveštaja. Računovođe često ne raspolažu podacima koji su im neophodni za svakodnevno praćenje transakcija i stanja na računima pa su prinuđeni da se "snalaze" odnosno da vode sopstvenu evidenciju što nepotrebno oduzima puno vremena, a može se urediti boljim funkcionisanjem informacionog sistema.
4. Obračun proizvodnje preko klase 9 (Pogonsko računovodstvo) je zadovoljavanje forme koja ne daje adekvatne upravljačke informacije. Za Vaše uslove treba implementirati MSFI 8 – Segmenti poslovanja što će omogućiti praćenje troškova i finansijskog rezultata po delovima preduzeća. Podsećamo da je vođenje računovodstvene evidencije prema zahtevima Međunarodnih računovodstvenih standarda / Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja obavezno od 2004. godinu, što podrazumeva doslednu primenu svih međunarodnih standarda, uključujući i MSFI 8.

Nadamo se da će uočene slabosti biti otklonjene u što kraćem vremenskom periodu na vaše i naše zadovoljstvo.

S poštovanjem,

Novi Sad, 17.10.2009. godine.

Ovlašćeni revizor

Xxxx Xxxxxx

Revizori u Pismu objašnjavaju implikacije uočenih nedostataka i preporučuju poboljšanja putem konstruktivnih saveta u obimu koji može biti od koristi za klijenta. Ako reviziju izvodi isti revizor više godina, a nedostatak u sistemu interne kontrole se ponavlja, revizor treba da se pozove i na ranija upozorenja i posledice koje je slabost u sistemu interne kontrole imala na finansijski izveštaj i revizorski izveštaj.

Pismo upravi treba biti jasno, konstruktivno, koncizno i pažljivo sročeno da obezbedi upravi razumevanje važnosti pokrenutih pitanja. Preporučljivo je sadržaj pisma razmatrati zajedno sa ovlašćenim članovima uprave klijenta čime se daje veći značaj pismu (odnosno predlozima).

Revizori u Pismu upravi treba da naznače da se njihovo upozorenje odnosi samo na bitne nedostatke koji su uočeni na početku revizije, a ne na sve slabosti koje se mogu pojaviti. Pored toga revizor treba da upravu upozori na različiti nivo važnosti uočenih slabosti.

U Pismu upravi revizori posebno napominju potrebu za odgovorom/reagovanjem na uočene slabosti koje će biti analizirane kasnije, u revizorskom razmatranju pouzdanosti sistema interne kontrole.

12.2. Revizorski izveštaj o finansijskim izveštajima

Proces revizije završava se izveštajem revizije koji se dostavlja skupštini deoničara klijenta ili organu upravljanja koji je revizora imenovao.

Forma i sadržaj revizorskog izveštaja u zemljama tržišne ekonomije sa razvijenom revizijom se razlikuje u nijansama. Izveštaj o reviziji menjao se po formi i po sadržaju. Pošto izveštaj o reviziji na jezgrovit i sumaran način treba da izrazi ukupan revizorski nalaz i mišljenje onda je on prirodno na formulacije osetljiv. Senzitivnost izveštaja o reviziji podstakla je teoretičare revizije i revizore da traže optimalnu formu i sadržaj koji će na jezgrovit i decidan način omogućiti revizorima da iskažu formirano mišljenje, a korisnicima istovremeno dati jasnu, pouzdanu i preciznu informaciju. Suština izveštaja o reviziji je da izrazi mišljenje revizora o finansijskim izveštajima što se u svetu čini na različite načine. Tako npr. u Nemačkoj je naglasak na statutu i zakonu. U Engleskoj se koristi termin "true and fair view" (istinito i objektivno), u SAD se upotrebljava termin "fairly" (korektno, fer). Druge zemlje koriste jednu od ove tri formulacije mada se ne isključuju ni sopstvene formulacije.

Nije mali broj slučajeva sporenja između nezavisnih revizorskih firmi i njihovih klijenata povodom revizijskog izveštaja. To je bio dovoljan razlog da profesionalna udruženja rade na usavršavanju revizorskih standarda izveštavanja. Tako su 1992. godine usvojeni Međunarodni standardi revizije. Ovi standardi sadrže zahteve kojih se revizori moraju pridržavati prilikom izveštavanja o finansijskim izveštajima. Ovi standardi su dogrdivani i dobili su formu koja je prezentirana u Međunarodnim standardima revizije pod nazivom MSR 700 – „Formiranje mišljenja i izveštavanje o finansijskim izveštajima“.²

Izveštaj revizora o finansijskim izveštajima prema ovom standardu sadrži sledeće elemente:

1. Adresat (kome je izveštaj upućen),
2. Uvodni pasus,
3. Odgovornost menadžmenta za finansijske izveštaje,
4. Odgovornost revizora,
5. Mišljenje revizora,
6. Datum revizorskog izveštaja i
7. Potpis revizora

Adresat

Revizorski izveštaj treba na početku da definiše kome je izveštaj upućen (adresat).

Uvodni pasus

Cilj ovog pasusa je da se identifikuju finansijski izveštaji koji su bili predmet revizije. Identifikacija finansijski izveštaja treba da obuhvati:

² IAASB Handbook, IFAC, 2008, www.ifac.org, str. 561

- a. naziv pravnog lica koje je sastavilo finansijske izveštaje,
- b. datum tj. period za koji su sastavljeni finansijski izveštaji i
- c. naznaku šta čini kompletan set finansijskih izveštaja, uz naglašavanje da on obuhvata i zbirni pregled računovodstvenih politika i drugih napomena uz finansijske izveštaje.

Odgovornost menadžmenta za finansijske izveštaje

U revizorskom izveštaju treba jasno navesti da je menadžment odgovoran za istinitost i objektivnost finansijskih izveštaja budući da nerazumevanje ili neprihvatanje odgovornosti za finansijske izveštaje može postati predmet sporenja. Odgovornost za finansijske izveštaje shvata se u širem smislu tako da ona obuhvata i odgovornost za:

- a. kreiranje, implementaciju i održavanje internih kontrola koje utiču na fer prezentaciju finansijskih izveštaja,
- b. izbor i primenu odgovarajućih računovodstvenih politika i
- c. razumne računovodstvene procene.³

Odgovornost revizora

Činjenica da je menadžment odgovoran za finansijske izveštaje i nakon izvršene revizije ne znači da revizor ne snosi nikakvu odgovornost. Osnovno pravilo je da svako odgovara za svoj deo posla što na konkretnom primeru znači da revizor nije odgovoran za finansijske izveštaje budući da ih sastavlja menadžment, ali je odgovoran za ispravnost izraženog mišljenja. Dakle, ukoliko se nakon revizije otkrije da su u finansijskim izveštajima postojale značajne greške koje revizor nije otkrio, tada je za postojanje grešaka odgovoran menadžment budući da je proces nastanka finansijskih izveštaja bio pod njegovom neposrednom kontrolom, a revizor je odgovoran ako reviziju nije izvršio u skladu sa Međunarodnim standardima revizije. Zbog toga se u pasusu revizorskog izveštaja posvećenog definisanju odgovornosti revizora prema korisnicima finansijskog i revizorskog izveštaja, u pisanoj formi eksplicitno navodi da je revizor izvršio reviziju u skladu sa Međunarodnim standardima revizije, da se pridržavao etičkih zahteva profesije i da je planirao i izveo reviziju u cilju sticanja razumnog uveravanja da finansijski izveštaji ne sadrže materijalne greške.

Pasus sa mišljenjem

Pasus sa mišljenjem je najvažniji deo revizorskog izveštaja budući da se u njemu u svega nekoliko rečenica sublimira celokupan višemesečni rad revizora i daje konačna ocena odnosno mišljenje o finansijskim izveštajima klijenta.

Revizor u ovom pasusu jasno izražava mišljenje o istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja po svim materijalno značajnim pitanjima u skladu sa standardima računovodstva koju determinišu finansijsko izveštavanje i da li su finansijski izveštaji korespondentni sa zakonskim propisima.

Datum revizorskog izveštaja

Izveštaj nakon pasusa o mišljenju sadrži datum izdavanja revizorskog izveštaja. Datum na izveštaju označava dan završetka revizije kod klijenta. Kako je izveštaj revizora njegova odgovornost datum na izveštaju treba biti posle datuma kojim je datiran finansijski izveštaj od strane menadžmenta klijenta.

Za korisnika revizorskog izveštaja to znači da je revizor upoznat sa svim događajima i poslovnim promenama do datuma (potpisa) finansijskog izveštaja.

Potpis revizora

Uz datum na revizorskom izveštaju navodi se adresa (sedište) revizora. Revizorski izveštaj se potpisuje imenom revizorske firme i ličnim imenom revizora.

³ IAASB Handbook, IFAC, 2008, www.ifac.org, str. 568-569

Sledeći primer ilustruje standardni izveštaj revizije:⁴

Adresat	Skupštini akcionara (ili Upravnom odboru) A.D. "ABC" Subotica IZVEŠTAJ NEZAVISNOG REVIZORA
Uvod	Obavili smo reviziju priloženih finansijskih izveštaja (strana X do XX) preduzeća A.D. „ABC“ Subotica (u daljem tekstu "Društvo") koji obuhvataju bilans stanja na dan 31. decembra 20XX. godine, odgovarajući bilans uspeha, izveštaj o promenama na kapitalu i izveštaj o tokovima gotovine za godinu koja se završava na taj dan, kao i pregled značajnih računovodstvenih politika i napomene uz finansijske izveštaje.
Odgovornost menadžmenta	Rukovodstvo je odgovorno za sastavljanje i objektivnu prezentaciju ovih finansijskih izveštaja u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije. Ova odgovornost obuhvata: osmišljavanje, primenu i održavanje internih kontrola koje su relevantne za sastavljanje i objektivnu prezentaciju finansijskih izveštaja koji ne sadrže pogrešne informacije od materijalnog značaja, nastale usled kriminalne radnje ili greške; odabir i primenu odgovarajućih računovodstvenih politika, kao i korišćenje najboljih mogućih računovodstvenih procena.
Odgovornost revizora	<p>Naša odgovornost je da izrazimo mišljenje o priloženim finansijskim izveštajima na osnovu obavljene revizije. Reviziju smo obavili u skladu sa Međunarodnim standardima revizije i Zakonom o računovodstvu i reviziji Republike Srbije. Ovi standardi nalažu usaglašenost sa etičkim principima i da reviziju planiramo i obavimo na način koji omogućava da se, u razumnoj meri, uverimo da finansijski izveštaji ne sadrže pogrešne informacije od materijalnog značaja.</p> <p>Revizija uključuje sprovođenje postupaka u cilju pribavljanja revizijskih dokaza o iznosima i informacijama obelodanjenim u finansijskim izveštajima. Odabrani postupci su zasnovani na prosuđivanju revizora, uključujući procenu rizika materijalno značajnih grešaka sadržanih u finansijskim izveštajima, nastalih usled kriminalne radnje ili greške. Prilikom procene ovih rizika, revizor razmatra interne kontrole koje su relevantne za sastavljanje i objektivnu prezentaciju finansijskih izveštaja, u cilju osmišljavanja najboljih mogućih revizorskih procedura, ali ne u cilju izražavanja mišljenja o efikasnosti sistema internih kontrola pravnog lica. Revizija, takođe, uključuje ocenu primenjenih računovodstvenih politika i vrednovanje značajnih procena koje je izvršilo rukovodstvo, kao i ocenu opšte prezentacije finansijskih izveštaja.</p> <p>Smatramo da su revizijski dokazi koje smo pribavili dovoljni i odgovarajući i da obezbeđuju razumnu osnovu za izražavanje našeg mišljenja.</p>
Mišljenje	Po našem mišljenju, finansijski izveštaji istinito i objektivno , po svim materijalno značajnim pitanjima, prikazuju finansijski položaj Društva na dan 31. decembra 20XX. godine, kao i rezultate njegovog poslovanja, i promene na kapitalu i tokove gotovine za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije.
Datum	Datum,
Potpis	a) Revizorska firma (pečat) b) Ovlašteni revizor (potpis)

⁴ Videti: IAASB Handbook, IFAC, 2008, www.ifac.org, str. 573-575

Prezentirane forme revizorskog izveštaja su još jedna potvrda da je revizija dinamična disciplina koja mora da prati sva kretanja u okruženju klijenta i promene koje se dešavaju kod klijenta. U skladu sa tim promenama menjaju se i usavršavaju standardi revizije kao odgovor na promene u cilju održavanja kompetentnosti i zaštite profesije.

Primeri izveštaja pokazuju da su razlike između njih više naglašene u formi, a manje u suštini. Prezentirni izveštaj detaljno je razradio i jasno naglasio ko je za šta odgovoran, kako je revizija izvršena i mišljenje revizora o finansijskim izveštajima.

12.3. Izražavanje revizorskog mišljenja

Revizorski izveštaj obavezno sadrži mišljenje revizora kojim se završava ukupan nalaz revizije. U izraženom mišljenju se praktično sintetizira celokupan rad revizije i rezultat izvršene revizije. Ovaj deo je za sve korisnike revizorskog izveštaja najinteresantniji bilo da se radi o menadžerima, upravnom odboru, akcionarima, poveriocima, poslovnim partnerima, vlastima i dr.

Međunarodni standardi revizije (ISA) i Opšte prihvaćeni standardi revizije (GAAS) definisali su da revizor može pretpostaviti različite stepene odgovornosti. U tom smislu revizorski standardi odredili su više tipova revizorskih mišljenja.

Mišljenje revizora o finansijskim izveštajima može biti:

- mišljenje bez rezerve ili potvrdno mišljenje ili pozitivno mišljenje,
- mišljenje sa rezervom,
- uzdržavajuće mišljenje (uzdržavanje od mišljenja),
- negativno mišljenje.

12.3.1. Mišljenje bez rezerve (pozitivno mišljenje)

Mišljenje bez rezervi ili potvrdno mišljenje o finansijskim izveštajima izdaje se kada su revizori uvereni da oni na istinit i pošten način prikazuju realno stanje poslova, profit, finansijsku poziciju, prihode i rashode, a u skladu sa računovodstvenim standardima. Uverenje revizora o finansijskim izveštajima formirano je na osnovu spoznaje:

1. da su finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa adekvatnom računovodstvenom politikom koja je ispravno i konzistentno primenjivana,
2. da nije bilo nikakvih ograničenja u prikupljanju dokaza revizije,
3. da su finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa relevantnim zakonskim odredbama i da su u slučaju odstupanja iskazi adekvatno objašnjeni i obrazloženi i
4. da su na odgovarajući način objavljene sve informacije relevantne za valjan uvid u finansijske izveštaje.

Postoje situacije kad su prethodni uslovi ispunjeni, ali i okolnosti u kojima revizor želi da skrene pažnju na neka pitanja u vezi finansijskog izveštaja. Ovi slučajevi su poznati kao "naglašavanje pitanja" odnosno "skretanje pažnje". Pitanje se naglašava kad priroda nepravilnosti nije važna tj. kad termin "bitan" može biti definisan kao „dovoljno važan, ali ne utiče na kvalitet odluke“ koju donose korisnici finansijskog izveštaja. Uočeni nedostatak ne utiče na finansijski izveštaj. Revizori zbog tako sitnih propusta neće izraziti mišljenje "sa rezervom" niti insistiraju na otklanjanju propusta nego skreću

pažnju. Ovo naglašavanje neki revizori nazivaju "gledanje kroz prste" kod manjih računovodstvenih propusta kao što je zaokruživanje iznosa na finansijskim dokumentima i sl.

Pitanja koja revizor želi da naglasi treba pažljivo specificirati da se kojim slučajem ne bi stekao utisak da se radi o izveštaju "sa rezervom". Naglašena pitanja treba da budu naglašena u posebnoj tački izveštaja nakon pasusa sa mišljenjem. Tačka u kojoj se iznosi naglašavanje obično počinje sledećim rečima:

"Ne izražavajući rezervu u odnosu na dato mišljenje, skrećemo pažnju ...".

...

Pasus sa mišljenjem

Po našem mišljenju, finansijski izveštaji **istinito i objektivno**, po svim materijalno značajnim pitanjima, prikazuju finansijski položaj Društva na dan 31. decembra 20XX. godine, kao i rezultate njegovog poslovanja, i promene na kapitalu i tokove gotovine za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije.

Skretanje pažnje

Ne izražavajući rezervu u odnosu na dato mišljenje, skrećemo pažnju na napomenu x uz finansijske izveštaje. Društvo je tužena strana u sudskom sporu u vezi s optužbom da je prekršila prava po osnovu patenta i gde je tužilac podneo zahtev za plaćanje naknade za korišćenje patenta i za pretrpljenu štetu. Konačan ishod po ovom pitanju se, za sada, ne može utvrditi niti je u ovim finansijskim izveštajima izvršeno rezervisanje za bilo kakve obaveze koje mogu nastati po tom osnovu.⁵

...

Iz naglašavanja pitanja pouku mogu da izvedu kako korisnici revizorskog izveštaja tako i uprava klijenta u smislu otklanjanja nedostataka koji su doveli do potrebe za skretanjem pažnje. Naglašavanje pojedinih pitanja ne mora da proizilazi iz klijentove sredine nego od njegovog okruženja tj. iz oblasti inherentnih rizika. To mogu biti neke diskriminatorne mere na tržištu gde se proizvodi klijenta plasiraju, nesigurnost i promene u opštoj ekonomskoj politici, nepoznate a najavljene sistemske promene i sl. Na tako naglašena pitanja treba da reaguju menadžeri u smislu opreznosti kod donošenja budućih poslovnih odluka.

Revizori treba da u naglašavanju istaknu efekte koje ne mogu izračunati sa razumnom preciznošću, a nemaju bitan uticaj na finansijski izveštaj, kao što su efekti sudskih sporova a za koje se procenjuje da će vremenski duže trajati. Ako revizor stekne uverenje da će npr. ishod sudskog spora bitno uticati na finansijski izveštaj izraziće mišljenje "sa rezervom".

Po računovodstvenim standardima sredstva i transakcije se registruju i klasifikuju pod pretpostavkom da će klijent dugovečno raditi (princip going concern). Revizori u postupku revizije mogu da procene da postoje izvesne sumnje u mogućnosti nastavka dugoročnog poslovanja.

Činjenice koje mogu revizora navesti na takva razmišljanja su negativan protok gotovine (gotovinski tok), neotplaćivanje kredita, ostvareni gubitak u poslovanju, sudski sporovi i sl.

Kada se takvi uslovi konstatuju (dokumentovano) revizor treba da prikupi odgovarajuće informacije i da odredi da li postoji suštinska sumnja u mogućnosti daljeg uspešnog rada. Uporedo sa tim informacijama revizor treba da razmotri i planove uprave za buduće poslovanje. Ako posle komparacija činjeničnog stanja i planova uprave još uvek postoji sumnja u nastavak poslovanja revizori treba da izraze rezervu ili da naglase sumnju u nastavak poslovanja.

U retkim prilikama revizori mogu da naglase pitanje koje se odnosi na odstupanje od terminologije standardnog izveštavanja. Odstupanja u izveštaju klijenta obično nastaju sa namerom da bi se neki elementi finansijskog izveštaja naglasili radi specifičnih ciljeva klijenta. Odstupanje od

⁵ IAASB Handbook, IFAC, 2008., www.ifac.org, str. 582

standarda nema bitnih uticaja na finansijski izveštaj. U takvim slučajevima revizori izražavaju mišljenje "bez rezerve" ali moraju naglasiti odstupanje.

12.3.2. Mišljenje sa rezervom

Mišljenje sa rezervom predstavlja potvrdu da je finansijski izveštaj osim za neke nepravilnosti ili neko ograničenje pravilno prikazan odnosno da korespondira sa računovodstvenim standardima i zakonom. Mišljenje sa rezervom revizor će izraziti u slučaju kada dođe do zaključka da ne može da izrazi mišljenje bez rezervi, ali kad efekat neslaganja sa rukovodstvom, ili ograničenje obima nije od takvog materijalnog i prožimajućeg značaja da bi to zahtevalo izražavanje negativnog mišljenja ili uzdržavanja od mišljenja. Važnost stavke utiče na izražavanje mišljenja sa rezervom. Stavka mora biti veoma važna da bi se pomenula u revizorskom izveštaju ali nije toliko važna da bi prouzrokovala negativno ili uzdržavajuće mišljenje. Prikladnost mišljenja sa rezervom i bitnost (važnost) stavki je stvar profesionalne procene revizora.

Revizorski izveštaj za sva mišljenja sa rezervom, pre stava o izražavanju mišljenja, treba da ima stav u kome se precizno navode razlozi za rezervu. Revizorska praksa kod ovih mišljenja uobičajeno koristi odgovarajuću terminologiju. Mišljenje sa rezervom se izražava korišćenjem izraza "osim za" efekte po pitanjima na koje se rezerva odnosi.

Prema Međunarodnim standardima revizije, mišljenje sa rezervom izražava se u sledećim slučajevima:

1. Ako revizor ustanovi da se rizik detekcije ne može svesti na razumnu meru odnosno prihvatljiv nivo
2. Ako revizor nije u mogućnosti da pribavi zadovoljavajuće dokaze revizije
3. Ako rukovodstvo onemogućiti revizoru komunikaciju sa pravnim zastupnikom ili pravnom službom službu
4. Ako revizor nije u mogućnosti da pribavi zadovoljavajući dokaz u vezi sa povezanim subjektima i poslovnim događajima sa njima
5. U slučaju nastanka naknadnih događaja, posle datuma bilansa, koji utiču na izmene finansijskog izveštaja a revizor smatra da izveštaj treba izmeniti. Izmena se traži ako revizorski izveštaj nije predat klijentu.
6. Ako obelodanjivanje nije izvršeno adekvatno
7. Ako je izveštaj rezultat korišćenja neispravnih pretpodstavki u sastavljanju finansijskog izveštaja
8. Ako rukovodstvo odbije da pruži izjavu koju revizor smatra neophodnom
9. Mišljenje sa rezervom se izražava kad postoje pitanja koja su materijalno značajna za stalnost poslovanja pravnog lica. To su uglavnom značajne neizvesnosti čiji ishod zavisi od budućih događaja koji mogu imati uticaja na finansijski izveštaj a nisu pod direktnom kontrolom pravnog lica npr. (sudski sporovi i sl.).

Sublimirajući razloge za izražavanje rezerve, možemo konstatovati da postoje dva osnovna razloga:

1. postoje inherentne nesigurnosti materijalnog karaktera sadržane u finansijskim izveštajima i/ili
2. revizori se ne slažu sa računovodstvenim tretmanom određene stavke koja ima materijalan uticaj na finansijske izveštaje.

1. Postojanje neizvesnosti

Na „inherentne neizvesnosti“, „ograničenje obima revizije“ odnosno „neizvesnosti“ revizor ukazuje kako bi korisnicima izveštaja omogućio da imaju celovit uvid u kontekst u kojem je formirano

revizorsko mišljenje. „Neizvesnost“ znači da revizor o nekoj stavci ne može formirati pouzdano mišljenje. Neizvesnost uključuje situacije ograničenja obima revizije kad revizor nije u mogućnosti da dobije sve potrebne informacije pa ne može da sprovede potreban postupak revizije ili mu za to nedostaju valjani (ispravni) računovodstveni dokumenti. Prema Međunarodnim standardima revizije, u slučaju izražavanja rezerve zbog postojanja neizvesnosti, revizorski izveštaj ima sledeću formu:⁶

<p>Adresat</p> <p style="text-align: center;">IZVEŠTAJ NEZAVISNOG REVIZORA</p> <p>Uvodni pasus Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju</p> <p>Odgovornost menadžmenta za finansijske izveštaje Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju</p> <p>Odgovornost revizora Naša odgovornost je da izrazimo mišljenje o priloženim finansijskim izveštajima na osnovu obavljene revizije. Osim kao što je obelodanjeno u osnovama za mišljenje sa rezervom, reviziju smo obavili u skladu sa... (isto kao u standardnom revizorskom izveštaju).</p> <p>Mišljenje sa rezervom Nismo prisustvovali popisu zaliha sa stanjem na dan 31. decembra 20.. godine, pošto je taj dan prethodio danu kada smo, po prvi put, imenovani za revizora Društva. Zbog prirode računovodstvenih evidencija koje vodi Društvo, nismo bili u mogućnosti da se drugim postupcima revizije uverimo u količine zaliha.</p> <p>Po našem mišljenju, osim za efekte eventualnih korekcija koje bi mogle da budu utvrđene kao neophodne da smo bili u mogućnosti da se uverimo u količine zaliha, prezentirani finansijski izveštaji istinito i objektivno, po svim materijalno značajnim pitanjima, prikazuju finansijski položaj Društva na dan 31. decembra 20XX. godine, kao i rezultate njegovog poslovanja, i promene na kapitalu i tokove gotovine za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije.</p> <p>...</p>
--

2. Neslaganje sa menadžmentom

Drugu grupu okolnosti koje dovode do izražavanja mišljenja sa rezervom čini neslaganje kada revizor može formirati mišljenje, ali ono koje govori da finansijski izveštaji nisu u saglasnosti sa računovodstvenim standardima. Neslaganje se odnosi na nekonzistentnu primenu računovodstvene politike, neslaganje sa prikazanim iznosima u finansijskom izveštaju, neslaganje sa načinom objavljivanja ili neslaganje sa zakonom ili drugim propisima.

Kad se revizori ne slažu sa računovodstvenim tretmanom ili obelodanjivanjem neke stavke u finansijskom izveštaju, a posledica tog neslaganja je od materijalnog značaja, oni će jasno navesti:

- a. sve faktore za koje smatraju da su od materijalnog značaja i usled kojih je došlo do neslaganja;
- b. njihov uticaj na finansijski izveštaj, što podrazumeva i kvantifikaciju efekata pogrešnih knjizenja.

Prema Međunarodnim standardima revizije, u slučaju izražavanja rezerve zbog neslaganja sa menadžmentom, revizorski izveštaj ima sledeću formu:

⁶ IAASB Handbook, IFAC, 2008., www.ifac.org, str. 584

Adresat

IZVEŠTAJ NEZAVISNOG REVIZORA

Uvodni pasus

Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju

Odgovornost menadžmenta za finansijske izveštaje

Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju

Odgovornost revizora

Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju

Mišljenje sa rezervom

Kao što je objašnjeno u Napomeni X uz finansijske izveštaje, nije obračunata, niti je u finansijskim izveštajima prikazana amortizacija, što, po našem mišljenju, nije u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima. Amortizacija za godinu koja se završava 31. decembra 20.. godine, primenom proporcionalne metode po stopi od 5% za građevinske objekte i 20% za opremu, treba da iznosi xxx dinara. Shodno tome, vrednost osnovnih sredstava treba da bude smanjena za ispravku vrednosti od xxx dinara, gubitak za poslovnu godinu povećan za xxx dinara, a preneti gubitak povećan za xxx dinara.

Po našem mišljenju, **osim za efekte koje na finansijske izveštaje imaju pitanja navedena u prethodnom pasusu**, prezentirani finansijski izveštaji istinito i objektivno, po svim materijalno značajnim pitanjima, prikazuju finansijski položaj Društva na dan 31. decembra 20XX. godine, kao i rezultate njegovog poslovanja, i promene na kapitalu i tokove gotovine za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije.

...

U praksi revizije je uobičajeno da revizor na vreme upozori klijenta na neizvesnosti ili na neslaganja. Takva upozorenja klijent prihvata i propuste otklanjanja. Ako uprava klijenta neizvesnosti ili neslaganja ne otkloni blagovremeno revizor će izdati mišljenje sa rezervom.

Da li se u praksi pojavljuju samo neizvesnosti ili samo neslaganja? Po terminologiji koju smo kod iskazivanja mišljenja "sa rezervom" prezentirali mogli bi tako zaključiti. Praksa je ipak različita, neizvesnosti i neslaganja se pojavljuju zajedno. Znači revizorsko mišljenje može biti "sa rezervom" iz dva i više razloga.

Kad postoji više razloga za "rezervu" revizor treba da zaključi o propratnim efektima tih rezervi. Ako efekti određenih problema mogu uticati na istinitost finansijskog izveštaja imati uticaj na odluku korisnika izveštaja korisno je oceniti da li su oni postali fundamentalni pa zbog toga sledi negativno mišljenje.

Precizna forma (rezerve, kvalifikacije) zavisi od toga da li je neka stavka fundamentalna da zahteva negativno ili uzdržavajuće mišljenje.

Neizvesnost postaje u osnovi fundamentalna kada je njen uticaj na finansijski izveštaj tako veliki da on kao celina postaje nepouzdan.

Neslaganje postaje fundamentalno kada je uticaj stavke takav da finansijski izveštaj po revizorovom mišljenju postaje netačan i za korisnike zbunjujući.

Osnovne forme "rezervi" u revizorskoj praksi i teoriji predstavljene su na sledeći način:

Karakter okolnosti	Materijalno ali ne i fundamentalno	Fundamentalno
Neizvesnost	Mišljenje sa rezervom	Uzdržavanje od mišljenja
Neslaganje	Mišljenje sa rezervom	Negativno

Procena prelaska neizvesnosti i neslaganja u kategoriju "fundamentalno" je osetljiva i zbog toga za takvu procenu revizor treba da raspolaze sa dovoljno kompetentnog dokaznog materijala.

12.3.3. Uzdržavanje od mišljenja (odrečno mišljenje)

Za uzdržavanje od mišljenja se može reći da nije mišljenje o finansijskom izveštaju nego o uslovima izvođenja revizije. U reviziji ono je neophodno kako bi da se shvatili bitni uslovi ili restrikcije koje mogu da spreče revizora da provede postupke prema revizorskim standardima.

Ovo mišljenje se obično izdaje zbog ograničenja koja klijent nametne revizoru u toku revizije. Neizvesnostima se smatraju situacije kada revizor ne može objektivno proceniti ishod situacija koje će rezultirati iz sudskih sporova, ugroženost načela neograničenog poslovanja, nedostatak računovodstvene dokumentacije, kasno ugovaranje revizije koje onemogućava prikupljanje dokaza, gubitak podataka u elektronskom obliku zbog pada sistema ili virusa, odbijanje rukovodstva da pruži neophodna objašnjenja i informacije i sl.

Uzdržavanje od mišljenja nije mišljenje o finansijskom izveštaju pa revizor mora konstatovati da mu informacije nisu dostupne. Revizor na kraju izveštaja ne iznosi mišljenje nego konstataciju da nije u mogućnosti da formira mišljenje zbog razloga koje mora eksplicitno navesti u revizorskom izveštaju. Forma revizorskog izveštaja prema Međunarodnim standardima revizije definisana je na sledeći način:

<p>Adresat</p> <p>IZVEŠTAJ NEZAVISNOG REVIZORA</p> <p>Uvodni pasus</p> <p>Bili smo angažovani na reviziji priloženih finansijskih izveštaja (strana X do XX) preduzeća A.D. „ABC“ Subotica (u daljem tekstu “Društvo”) koji obuhvataju bilans stanja na dan 31. decembra 20XX. godine, odgovarajući bilans uspeha, izveštaj o promenama na kapitalu i izveštaj o tokovima gotovine za godinu koja se završava na taj dan, kao i pregled značajnih računovodstvenih politika i napomene uz finansijske izveštaje.</p> <p>Uvodni paragraf menadžmenta za finansijske izveštaje Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju</p> <p>Odgovornost revizora</p> <p>(Ispustiti rečenicu koja je odnosi na odgovornost revizora.) Reviziju smo obavili u skladu sa Međunarodnim standardima revizije i Zakonom o računovodstvu i reviziji Republike Srbije. Ovi standardi nalažu usaglašenost sa etičkim principima i da reviziju planiramo i obavimo na način koji omogućava da se, u razumnoj meri, uverimo da finansijski izveštaji ne sadrže pogrešne informacije od materijalnog značaja.</p> <p>(Drugi pasus koji se odnosi na delokrug revizije ispustiti ili prilagoditi okolnostima) (Treći pasus ispustiti).</p> <p>Uzdržavajuće mišljenje</p> <p>Nismo bili u mogućnosti da prisustvujemo popisu svih zaliha i izvršimo konfirmaciju potraživanja zbog ograničenja koja je u vezi sa obimom našeg rada postavilo Društvo.</p> <p>Zbog značaja pitanja iznetih u prethodnom pasusu, ne izražavamo mišljenje o finansijskim izveštajima.⁷</p>

⁷ IAASB Handbook, IFAC, 2008., www.ifac.org, str. 585

Uzdržavanje od mišljenja se koristi kada je mogući efekat ograničenja revizije od takvog materijalnog i prožimajućeg značaja da revizor nije u mogućnosti da pribavi zadovoljavajući revizijski dokaz pa prema tome ne može izraziti svoje mišljenje.

Kad klijent nametne bilo kakva ograničenja revizor je dužan da se uzdrži od izražavanja mišljenja. Postoje dva razloga za takav postupak revizora. Prvo, određeno mišljenje je nekorisno za klijenta i korisnicima finansijskog izveštaja daje nepovoljan signal o rukovodstvu. To je i jedan od načina opomene upravi da ne postavlja ograničenja. Drugo, klijent koji postavlja ograničenje verovatno nešto krivotvori. U takvim uslovima revizija se ne može sprovesti. Ona se može odvijati samo u atmosferi poverenja i kooperativnosti. Ako klijent skriva informacije ni jedna revizija ne može biti delotvorna.

Izražavanje uzdržavajućeg mišljenja ne sme se koristiti kao izlaz (opravdanje) umesto izražavanja negativnog mišljenja što se ponekad dešava u praksi.

12.3.4. Negativno mišljenje

Negativno mišljenje je suprotno mišljenju "bez rezervi". To je mišljenje da finansijski izveštaj ne prikazuje pravo finansijsko stanje, rezultate poslovanja i tok gotovine jer nije sastavljen u saglasnosti sa računovodstvenim standardima. U slučaju kad revizor izrazi negativno mišljenje on mora sakupiti dovoljno dokaza za opravdanje takvog mišljenja.

Revizor će izraziti negativno mišljenje u slučaju kada je efekat neslaganja od tako fundamentalnog značaja za finansijski izveštaj da revizor zaključuje da izražavanje rezerve u izveštaju ne predstavlja dovoljno upozorenje za korisnike revizorskog izveštaja budući da finansijski izveštaj navodi na krive zaključke što u potpunosti onemogućuje ispravno odlučivanje na osnovu prezentovanih finansijskih izveštaja. Kad revizor izrazi negativno mišljenje uvek treba da u izveštaju objasni razloge za to mišljenje, moguće efekte nepovoljnog mišljenja na finansijsko stanje klijenta, kao i efekat na njegovo buduće poslovanje.

Revizorski izveštaj sa negativnim mišljenjem revizor mora sa naročitom pažnjom da uradi sa više objašnjavajućih stavova.

Revizorski izveštaj sa negativnim mišljenjem obično ima sledeću formu:

Adresat
IZVEŠTAJ NEZAVISNOG REVIZORA
Uvodni pasus Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju
Odgovornost menadžmenta za finansijske izveštaje Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju
Odgovornost revizora Isto kao u standardnom revizorskom izveštaju
Negativno mišljenje Pasus(i) u kojima se razmatra neslaganje revizora sa podacima u finansijskim izveštajima. Po našem mišljenju, zbog značaja pitanja razmotrenih u prethodnom pasusima, prezentovani finansijski izveštaji ne daju istinit i objektivni prikaz finansijskog položaja Društva na dan 31. decembra 20XX. godine, kao i rezultate njegovog poslovanja, i promene na kapitalu i tokove gotovine za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije.

Negativna mišljenja u revizorskoj praksi su retka, jer klijenti prihvataju savete revizora vezane za istinito i objektivno prikazivanje poslovanja u skladu sa računovodstvenim standardima i zakonom.

12.4. Ostali revizorski izveštaji

Revizorski izveštaj o finansijskim izveštajima pomenuti u prethodnom delu odnose se na finansijski izveštaj za tekuću godinu u skladu sa standardima revizije. Pored ovih izveštaja revizori mogu shodno njihovoj kompetentnosti i činjenici da je revizija visoko profesionalna usluga, obavljati i druge poslove, i u vezi stim izražavati nezavisno i kompetentno mišljenje kroz različite forme izveštaja. U revizorskoj praksi kao povod revizorskih izveštaja pojavljuju se:

- a. revizija za specijalne svrhe,
- b. pregled,
- c. uveravanje,
- d. ugovoreni postupci, i
- e. kompilacija (sastavljanje) finansijskih izveštaja.

Struktura revizorskih izveštaja je po formi ista kao standardni revizorski izveštaj o finansijskim izveštajima s tim što se u svakom od pasusa navodi odgovarajuće objašnjenje predmeta revizije način na koji je izvršena revizija i izražava mišljenje.

Zbog specifičnosti ovih izveštaja na ovom mestu ukazaćemo čitaocima samo u osnovne pojmove i na revizorske standarde koji se na njih odnose.

- a. Revizorski angažman za specijalne svrhe definisan je Međunarodnim standardom revizije 800 "Izveštaj revizora o revizorskim angažmanima za specijalne svrhe"⁸ i može imati sledeću formu:

⁸ Međunarodni standardi ... , str. 722-745

Prikaz 74.
Izveštaj revizije
za specijalne
svrhe o
usaglašenost sa
odredbama
ugovora⁹

IZVEŠTAJ REVIZORA

(navesti kome se upućuje)

Obavili smo reviziju priloženih finansijskih izveštaja preduzeća A.D. „ABC“ Subotica (u daljem tekstu „Društvo“) koji obuhvataju bilans stanja na dan 31. decembra 20XX. godine, odgovarajući bilans uspeha, izveštaj o promenama na kapitalu i izveštaj o tokovima gotovine za godinu koja se završava na taj dan, kao i pregled značajnih računovodstvenih politika i napomene uz finansijske izveštaje. Ovi finansijski izveštaji pripremljeni su u skladu sa odredbama Odeljka Z ugovora sklopljenog na dan Januar 1, 20x1 između Društva i DEF kompanije.

Odgovornost rukovodstva za finansijske izveštaje

Rukovodstvo je odgovorno za sastavljanje i objektivnu prezentaciju ovih finansijskih izveštaja u skladu sa odredbama finansijskog izveštavanja u Odeljku Z Ugovora, kao i za interne kontrole koje su neophodne za pripremu finansijskih izveštaja.

Odgovornost revizora

Naša odgovornost je da izrazimo mišljenje o priloženim finansijskim izveštajima na osnovu obavljene revizije. Reviziju smo obavili u skladu sa Međunarodnim standardima revizije. Ovi standardi nalažu usaglašenost sa etičkim principima i da reviziju planiramo i obavimo na način koji omogućava da se, u razumnoj meri, uverimo da finansijski izveštaji ne sadrže pogrešne informacije od materijalnog značaja.

Revizija uključuje sprovođenje postupaka u cilju pribavljanja revizijskih dokaza o iznosima i informacijama obelodanjenim u finansijskim izveštajima. Odabrani postupci su zasnovani na prosuđivanju revizora, uključujući procenu rizika materijalno značajnih grešaka sadržanih u finansijskim izveštajima, nastalih usled kriminalne radnje ili greške. Prilikom procene ovih rizika, revizor razmatra interne kontrole koje su relevantne za sastavljanje i objektivnu prezentaciju finansijskih izveštaja, u cilju osmišljavanja najboljih mogućih revizorskih procedura, ali ne u cilju izražavanja mišljenja o efikasnosti sistema internih kontrola pravnog lica. Revizija, takođe, uključuje ocenu primenjenih računovodstvenih politika i vrednovanje značajnih procena koje je izvršilo rukovodstvo, kao i ocenu opšte prezentacije finansijskih izveštaja.

Smatramo da su revizijski dokazi koje smo pribavili dovoljni i odgovarajući i da obezbeđuju razumnu osnovu za izražavanje našeg mišljenja.

Mišljenje

Po našem mišljenju, finansijski izveštaji Društva za godinu koja se završava na dan 31. decembar 20x1. godine pripremljeni su, u svim materijalnim aspektima, u skladu sa odredbama o finansijskom izveštavanju Odeljka Z Ugovora.

Datum
Adresa

Revizor

- b. Usluge pregleda finansijskih izveštaja koje izvodi revizijska firma definisane su Međunarodnim standardom pregleda kojim se predlaže sledeća forma revizorskog izveštavanja:

⁹ IFAC: International Standards on Auditing and Quality Control, www.ifac.org, 2009, str. 776

Prikaz 75.
Izveštaj o
pregledu
finansijskih
izveštaja¹⁰

IZVEŠTAJ O PREGLEDU

Izvršili smo pregled bilansa stanja "ABC kompanije" sa stanjem na dan 31. decembra 20__ godine i odgovarajućeg bilansa uspeha i izveštaja o novčanim tokovima. Za ove finansijske izveštaje odgovorno je rukovodstvo kompanije. Naša odgovornost je da izdamo izveštaj o ovim finansijskim izveštajima zasnovan na našem pregledu.

Pregled smo obavili u skladu sa Međunarodnim standardom pregleda. Ovaj standard zahteva da pregled planiramo i izvršimo na način koji obezbeđuje umereno uveravanje da finansijski izveštaji ne sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze. Pregled je ograničen prvenstveno na ispitivanje osoblja kompanije i na analitičke postupke primenjene na finansijske podatke i stoga obezbeđuje manje uveravanje nego revizija. Nismo izvršili reviziju i, saglasno tome, ne izražavamo revizorsko mišljenje.

Kao što je izneto u napomeni H, ovi finansijski izveštaji ne odražavaju konsolidaciju finansijskih izveštaja subsidijarnih kompanija u koje su plasmani iskazani po njihovoj nabavnoj vrednostim. Međunarodni računovodstveni standardi zahtevaju da finansijski izveštaji subsidijarnih kompanija budu konsolidovani.

Na osnovu izvršenog pregleda, zbog prožimajućeg uticaja pitanja iznetog u prethodnom pasusu na finansijske izveštaje, priloženi finansijski izveštaji nisu istinito i objektivno, po svim materijalno značajnim aspektima, prikazani u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima.

Datum
Adresa

Revizor

- c. Izveštaj o izvršenim uslugama uveravanja treba da prikaže zaključke revizora koji se pružaju sa visokim stepenom uveravanja. Zaključci trebaju biti dati jasno i nedvosmisleno. S obzirom na različitost javnih formi usluga uveravanja, Međunarodnim standardima nije propisana standardna forma revizorskog izveštaja o uveravanju već samo minimalni zahtevi koji moraju biti uključeni u izveštaj, a koji se prilagođavaju specifičnostima konkretnog angažmana. Ti minimalni zahtevi su:
1. Naslov izveštaja koji treba da identifikuje prirodu usluge
 2. Adresa stranki kojima se izveštaj upućuje
 3. Opis angažmana i identifikacija predmeta ispitivanja
 4. Identifikacija odgovorne strane i odgovornosti revizora
 5. Identifikacija stranki kojima je izveštaj upućen
 6. Identifikacija standarda koji se primenjuju na usluge uvaranja
 7. Identifikacija kriterijuma sa kojom se predmet ispitivanja upoređuje
 8. Zaključci revizora
 9. Datum, naziv revizijske firme i mesto izdavanja izveštaja
- d. Forma revizorskog izveštaja o izvršenim ugovorenim postupcima definisana je Međunarodnim standardom o uslugama srodnim reviziji. Predložena forma je sledeća:

¹⁰ Međunarodni standard pregleda 2400, IAASB Handbook, 2004, www.ifac.org, str. 877

Prikaz 76.
Izveštaj o
ugovorenim
postupcima u
vezi sa
računima
obaveza iz
poslovnih
odnosa¹¹

IZVEŠTAJ O NALAZIMA ČINJENIČNOG STANJA

Za (navesti one koji su angažovali revizora)

Obavili smo niže navedene postupke ugovorene sa Vama u vezi sa računima obaveza iz poslovnih odnosa "ABC kompanije" sa stanjem na dan 31.10.20__ godine koje su navedene u priloženim tabelama uz ovaj izveštaj. Naše angažovanje je bilo preduzeto u skladu sa Međunarodnim standardom o uslugama srodnim reviziji koji je primenljiv na ugovorene postupke. Ovi postupci su izvedeni samo da bi Vam pomogli u oceni valjanosti stanja na računima obaveza iz poslovnih odnosa i ti postupci su sledeći:

1. Dobili smo i proverili zbirove u bruto bilansu koji sadrže račune obaveza iz poslovnih odnosa na dan 31.10.20__ godine, sastavljene od strane "ABC" kompanije i uporedili smo te zbirove sa saldnom na odgovarajućem sintetičkom računu glavne knjige.
2. Uporedili smo priloženu specifikaciju glavnih dobavljača i iznosa obaveza prema njima na dan 31.10.20__ godine, sa nazivom i iznosima na analitičkim računima sa držanim u bruto bilansu.
3. Dobili smo izvode otvorenih stavki ili smo zahtevali od dobavljača da potvrde svoja potraživanja na dan 31.10.20__ godine.
4. Uporedili smo izvode otvorenih stavki, odnosno konfirmacije sa iznosima navedenim pod 2. Za neusaglašene iznose "ABC kompanija" nam je pripremila dokumentaciju o usaglašavanju. U vezi sa dobijenim usaglašavanjem, identifikovali smo i specifikovali sve neisplaćene fakture, izveštaje o odobrenju i nerealizovane čekove u iznosima većim od HHH. Identifikovali smo i ispitali naknadno primljene fakture i izveštaje o odobrenju i naknadno realizovane čekove i utvrdili da je trebalo da oni faktički u izveštajima o usaglašavanju budu prikazani kao otvorene stavke.

Izveštaj o našim nalazima dajemo u daljem tekstu:

- a. U vezi sa stavkom 1, konstatovali smo da su zbrovi tačni i da je ukupan iznos usaglašen.
- b. U vezi sa stavkom 2, konstatovali smo da se upoređeni iznosi slažu.
- c. v) U vezi sa stavkom 3, konstatovali smo da postoje izvodi otvorenih stavki od svih dobavljača.
- d. g) U vezi sa stavkom 4, identifikovali smo usaglašene iznose, odnosno za iznose koji se nisu slagali, "ABC kompanija" je pripremila dokumentaciju o usaglašavanju i konstatovali smo da su neobrađeni izveštaji o odobrenju, fakture i nerealizovani čekovi ispravno specifikovani kao otvorene stavke, osim za sledeće:

(Detalji o izuzecima)

Zbog toga što gornji postupci ne predstavljaju ni reviziju ni pregled izvršen u skladu sa Međunarodnim standardima revizije ili Međunarodnim standardom pregleda, mi ne izražavamo nikakvo uveravanje o stanju na računima obaveza iz poslovnih odnosa na dan 31.10.20__ godine.

Da smo izvršili dodatne postupke ili da smo izvršili reviziju ili pregled finansijskih izveštaja u skladu sa Međunarodnim standardima revizije ili Međunarodnim standardom pregleda, možda bismo zapazili i druga pitanja o kojima bismo Vas izvestili.

Naš izveštaj je namenjen jedino za svrhe navedene u prvoj tački ovog izveštaja i za Vašu informaciju i ne može se koristiti u bilo koje druge svrhe ili biti dostavljen bilo kojim drugim stranama. Ovaj se izveštaj odnosi samo na gore specifikovane račune i stavke i ne može se proširiti na finansijske izveštaje "ABC kompanije", uzete u celini.

Datum
Adresa

Revizor

- e. Usluga sastavljanja finansijskih izveštaja klijenta koje izvodi revizijska firma definisana je Međunarodnim standardom o uslugama srodnim reviziji, kojim se predlaže sledeća forma revizorskog izveštaja:

Prikaz 77.
Izveštaj o
kompilaciji
finansijskih
izveštaja¹²

IZVEŠTAJ O KOMPILACIJI

Na bazi informacija koje je obezbedilo rukovodstvo, izvršili smo kompilaciju bilansa stanja "ABC kompanije " na dan 31.12.20__ godine, bilansa uspeha i izveštaja o novčanim tokovima za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa Međunarodnim standardom o uslugama srodnim reviziji koji je primenljiv na angažmane na kompilaciji finansijskih informacija. Rukovodstvo je odgovorno za ove finansijske izveštaje. Nismo vršili reviziju niti pregled ovih finansijskih izveštaja i shodno tome ne izražavamo uveravanje o njima.

Skrećemo pažnju na napomenu x uz finansijske izveštaje, zbog toga što je rukovodstvo izabralo politiku da ne kapitalizuje lizing postrojenja i opreme, što predstavlja odstupanje od identifikovanog okvira za finansijsko izveštavanje.

Datum
Adresa

Računovodstveni ekspert

Pitanja za proveru znanja:

1. Koje vrste izveštaja revizor izdaje na kraju sprovedene revizije?
2. Šta sadrži Pismo rukovodstvu?
3. Zašto revizor izdaje Pismo rukovodstvu o slabostima u sistemu internih kontrola kada je cilj revizije samo izražavanje mišljenja o finansijskim izveštajima?
4. Koje vrste mišljenja revizor može da formira?
5. Šta je standardni, a šta modifikovani revizorski izveštaj?
6. Zašto je revizorski izveštaj adresiran na skupštinu akcionara ili upravni odbor, a ne na menadžment preduzeća?
7. Koji su delovi standardnog revizorskog izveštaja?
8. Zašto revizorski izveštaj sadrži upravo ove delove?
9. Šta je načelo stalnosti poslovanja tj. going concern? Zašto je ovo načelo bitno za računovodstvo i reviziju?
10. Na koji način materijalnost greške (nematerijalna, materijalna i fundamentalna greška) utiče na mišljenje revizora?

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Pri formiranju zaključaka revizije određuje se da li su sva knjiženja izvršena u skladu sa zahtevima opšteprihvaćenih računovodstvenih standarda.
2. Izveštaj o slabostima internih kontrola dostavlja se akcionarima radi kontrole rada menadžmenta.
3. Izveštaj o slabostima internih kontrola dostavlja se menadžmentu radi kontrole rada na nižim nivoima.
4. Od revizora se ne očekuje da o otkrivenim slabostima internih kontrola obaveštava menadžment i revizijski komitet budući da se procena internih kontrola vrši samo u svrhu planiranja i sprovođenja revizije.
5. Izveštaj revizora se normalno adresira na menadžment preduzeća.
6. Kada je ograničenje obima revizijskih postupaka materijalno, revizor treba da se povuče iz angažmana bez izražavanja mišljenja.
7. Kada se revizor koristi radom drugih revizora i eksperata, ta činjenica treba biti navedena u revizorskom izveštaju.
8. Standardni revizorski izveštaj sadrži tri dela pisana preporučenim stilom.
9. Uvodni deo standardnog revizorskog izveštaja opisuje karakter revizije i pokazuje da revizija obezbeđuje razumnu osnovu za formiranje mišljenja.
10. Drugi deo standardnog revizorskog izveštaja identifikuje odgovornosti uprave i revizora.
11. Treći deo standardnog revizorskog izveštaja sadrži eksplicitno mišljenje o istinitosti i objektivnosti finansijskih izveštaja.
12. Revizor može dati revizorski izveštaj u četiri dela i opet izraziti mišljenje bez rezervi.
13. Kad je izraženo mišljenje sa rezervom, revizorski izveštaj mora sadržati dodatni pasus, a činjenice koja se navode u tom pasusu su u funkciji podržavanja izraženog mišljenja.
14. Ograničavanje revizora u prikupljanju dokaza za izražavanje mišljenja rezultira mišljenjem sa rezervom ili negativnim mišljenjem o finansijskom izveštaju.

15. Neusaglašenost finansijskog izveštaja sa zahtevima računovodstvenih standarda rezultira mišljenjem sa rezervom ili negativnim mišljenjem o finansijskom izveštaju.
16. Revizor nema odgovornost da utvrđuje da li kod konkretnog klijenta postoji pretpostavka o načelu stalnosti poslovanja (going concern), jer se to načelo podrazumeva.
17. Kada revizor zaključi da postoji sumnja u sposobnost klijenta da nastavi kontinuirano da posluje (going concern), revizor ne sme da izrazi mišljenje bez rezervi.

Odgovori: 1. T 2. N 3. T 4. N 5. N 6. N 7. N 8. T 9. N 10. N 11. T 12. T 13. N 14. N 15. T 16. N 17. N

Zaokružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Pismo o slabostima koje revizor šalje menadžmentu sadrži:
 - a. objašnjenje nemogućnosti revizora da pruži mišljenje u koje je moguće u potpunosti se pouzdati;
 - b. opis slabosti u poslovanju klijenta;
 - c. opis uočenih slabosti u sistemu internih kontrola;
 - d. predlog revizorskog mišljenja;
2. Revizorski izveštaj u standardnom obliku sastavljen je iz tri pasusa:
 - a. uvodnog dela;
 - b. objašnjenja o planiranju i prirodi revizije;
 - c. ocenu kvaliteta sistema internih kontrola;
 - d. mišljenja revizora;
3. Revizorsko mišljenje može se iskazati kao:
 - a. apsolutno;
 - b. privremeno;
 - c. pozitivno;
 - d. negativno;
4. Mišljenje bez rezervi znači:
 - a. da se korisnici finansijskih izveštaja trebaju bez rezervi pouzdati u mišljenje revizora;
 - b. da revizor ima bezrezervno poverenje u sposobnost menadžmenta da vodi preduzeće i u narednom periodu;
 - c. da su finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa računovodstvenim standardima;
 - d. da su finansijski izveštaji tačni;
5. U situacijama kada revizor želi da naglasi neko pitanje koje nema materijalan uticaj na istinitost i objektivnost finansijskih izveštaja, revizor će dodati jedan pasus u revizorski izveštaj koji ima sledeći smisao:
 - a. upozoravanje na fundamentalne nepravilnosti koje treba ispraviti u narednom periodu;
 - b. izražavanje rezervi u odnosu na finansijski izveštaj;
 - c. uzdržavanje od mišljenja;
 - d. naglašavanje pitanja koje ne dovodi u pitanje izraženo mišljenje;
6. Revizor će izraziti negativno mišljenje ako su ispunjeni sledeći uslovi:
 - a. revizor se ne slaže sa računovodstvenim tretmanom neke stavke u finansijskom izveštaju;
 - b. revizoru je ograničena mogućnost da prikupi dokaze za formiranje mišljenja;

- c. uočeni problem je fundamentalan;
 - d. uočeni problem je materijalan, ali ne i fundamentalan;
7. Revizor će se suzdržati od mišljenja ako su ispunjeni sledeći uslovi:
- a. revizor se ne slaže sa računovodstvenim tretmanom neke stavke u finansijskom izveštaju;
 - b. revizoru je ograničena mogućnost da prikupi dokaze za formiranje mišljenja;
 - c. uočeni problem je fundamentalan;
 - d. uočeni problem je materijalan, ali ne i fundamentalan;
8. Revizor će se izraziti mišljenje sa rezervom :
- a. revizor se ne slaže sa računovodstvenim tretmanom neke stavke u finansijskom izveštaju;
 - b. revizoru je ograničena mogućnost da prikupi dokaze za formiranje mišljenja;
 - c. uočeni problem je fundamentalan;
 - d. uočeni problem je materijalan, ali ne i fundamentalan;

Odgovori: 1. c 2. a,b,d 3. c,d 4. c 5. d 6. a,c 7. b,c 8. a,b,d

Rast i razvoj preduzeća u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, njihova teritorijalna disperzija i izgradnja savremene organizacione strukture, implementacija savremenih informacionih tehnologija, broj i struktura vlasnika kapitala, razvojem rukovođenja preduzećima po principu „agencijskog upravljanja“ te odgovornosti menadžera za poslovanje i rezultate razvoja usloveli su razvoj interne revizije kao posebnog vida kontrole koja se izvodi unutar preduzeća.

Pod internom revizijom podrazumeva se organizacioni deo preduzeća u kojem su zaposlene adekvatno edukovane osobe koje nezavisnim, kompetentnim radom i sa dužnom pažnjom pružaju objektivno uveravanje i konsultantsku aktivnost o efikasnosti, ekonomičnosti, efektivnosti i regularnosti izvršenja postupaka i procedura koje je uspostavilo rukovodstvo. Ona pomaže preduzeću da ostvari misiju i ciljeve osiguravajući sistematičan, disciplinovan pristup oceni i poboljšanju efikasnosti upravljanja rizikom i procesima upravljanja i rukovođenja.

Preduzeća organizovana kao akcionarska društva, komanditna društva i korporacije imaju potrebu za osnivanjem internih revizija. Najvažnija područja ispitivanja su: poslovna politika, poslovno odlučivanje, finansijsko poslovanje, prikupljanje, obrada i distribucija informacija. Internoj reviziji dodeljuju se zadaci iz oblasti analize poslovanja preduzeća kao celine ili njegovih sastavnih delova (podružnica) i ocene procene vrednosti preduzeća ili njegovih delova. Pored toga interna revizija ispituju politiku cena, efekte izmene proizvodnih programa, efekte uvođenja novih proizvoda, efekte razvoja i usvajanja novih tehnologija kao i neke elemente vezane za istraživanje tržišta i druge marketinške aktivnosti. Stručno osposobljena i dobro organizovano pozicionirana interna revizija ima i savetodavnu funkciju.

Interna revizija razvila se dosta davno. Teoretičari revizije vide njene korene još u staroj Grčkoj u poslu "logista" koji su kontrolisali rad verovnika. Zatim se kao kolevka moderne interne revizije pominje Italija. Osnov za takvo stanovište gradi se na otkrivenim knjigovodstvenim dokumentima iz 831. godine i dokumenta iz 1225. i ispitivanja knjiga blagajne Pape Nikolasa III od strane njegovih revizora. Moderna interna revizija razvija se od 1864. godine kada je u SAD organizovano prvo odeljenje za internu reviziju. Nešto kasnije 1875. godine firma "KRUP" je formirala vlastito odeljenje interne revizije. Razvoj interne revizije posebno je izražen u tridesetim godinama ovog veka tj. u periodu prosperiteta nakon velike ekonomske krize. U SAD 1941. godine osnovan je Institut za internu reviziju. Ovaj institut je svojim radom pobudio izuzetno interesovanje za internu reviziju. Veliki broj stručnjaka a kasnije i preduzeća postao je njegov član. Tako je nakon 25 godina rada Institut imao 4200 članova iz SAD, preko 360 iz Kanade, 750 iz Evrope i dr. Institut izdaje stručni časopis "Interni revizor" i drugu stručnu literaturu.¹

¹ Prema: Walter B. Meigs, o. Ray Whiaington, Kurt Pony, Robert F. Meigs - Principles of Auditing, Boston MA, 1989., Ninth Edition)

Pod uticajem ovog Instituta u mnogim drugim zemljama razvila se interna revizija a on je imao i najveći uticaj na jedinstven razvoj pa čak i organizaciju interne revizije. Kakav značaj kompanije daju internoj reviziji najbolje ilustruje podatak da General Electric Company u SAD ima oko 120 internih revizora a Crysler Corporation oko 100. Interni revizori se bave razvojem metodologije nadzora, opštom koordinacijom rada, planiranjem revizije u kompanijama, ispitivanjem proizvodnje, kanala distribucije, finansija, računovodstva i dr.

Za razliku od preduzeća u tržišnoj ekonomiji u zemljama koje su izgrađivale socijalistički sistem društvenih odnosa interna revizija nije uopšte razvijena jer su dominantnu ulogu u kontroli poslovanja imali državni ili paradržavni organi.²

U procesu organizacione, vlasničke i svake druge transformacije naših preduzeća i uspostavljanja savremene organizacione strukture preduzeća uloga interne revizije će doći do izražaja. Ona postaje izraz potreba savremenog upravljanja i rukovođenja preduzećem.

13.1. Osnovna obeležja interne revizije

Teorija i praksa interne revizije u razvijenom svetu internu reviziju radije svrstava u management controlling nego u oblast revizije finansijskih izveštaja. Ona zbog organizacione pozicije, ciljeva, namene izveštaja i odgovornosti stvarno pripada u interni nadzor. U tom kontekstu je interna revizija definisana od strane Instituta internih revizora u SAD "... i predstavlja nezavisnu kontrolnu aktivnost unutar preduzeća usmerenu na pregled odnosno ispitivanje poslovnih operacija i transakcija u odnosu na filozofiju, poslovnu strategiju, plan i zadatke koje je odredio menadžment. O nalazu pregleda interna revizija izveštava menadžment". Ona je dakle deo sistema kontrola koja funkcioniše na taj način što meri i ocenjuje efikasnost, efektivnost i ekonomičnost ostvarenja zadataka. Interna revizija je na određen način merenje uspešnosti sistema internih kontrola i sistema kvaliteta proizvoda i usluga.

Na osnovu prednjih konstatacija sledi da je interna revizija orijentisana ka budućnosti, nezavisnom i sistematskom vrednovanju aktivnosti na svim nivoima menadžmenta, a obavlja se od strane internih revizora..." u svrhu poboljšanja organizacione profitabilnosti i postizanja ostalih organizacionih ciljeva kroz poboljšanje obavljanja menadžerske funkcije, postizanje namena programa, socijalnih ciljeva i razvoja zaposlenih. Finansijski podaci su samo jedan od izvora dokaza interne revizije. Primarni izvori dokaza su operativna politika i odluke menadžera u odnosu sa organizacionim ciljevima. Uključeni su i vrednovanje menadžmentskih kontrolnih sistema, u smislu postojanja, ispunjavanja i adekvatnosti, zajedno sa procesom donošenja odluka u smislu postojanja, ispunjavanja i relevantnosti u odnosu na postizanje organizacionih ciljeva, plus odluke menadžmenta u odnosu na organizacione ciljeve i kvalitet menadžmenta. Rezultirajući revizorski izveštaj iznosi i probleme i predlaže rešenja"³.

Šire posmatrano, interna revizija zauzima najširu perspektivu u odnosu na odbor direktora, menadžment i operativnu oblast revizije. Ona razmatra aktivnosti kao što su prodaja, inženjering,

² U našim preduzećima u periodu od 1971. do 1989. godine bile su ustanovljene stručne interne kontrole, a neko vreme i samoupravne radničke kontrole. Ni jedne ni druge nisu imale definisane ciljeve ni razvijenu metodologiju rada pa logično nisu zaživele pre svega zato što nisu bile stručne i što su imale ideološki, a ne stručni karakter. Pre bi se moglo reći da su bile paravan za politiku, a najčešće "instrument za teranje veštica".

³ Andrew Chambers: Internal Auditing, op. cit. str. 80

kontrola kvaliteta i prodaje. U kompleksnoj hijerarhiji preduzeća, velike kompanije sa podružnicama, ono što se smatra perspektivom interne revizije sa stanovišta menadžmenta može biti shvaćena kao operativna revizija.

U razmatranju interne revizije bitno je odgovoriti na dva pitanja:

Da li je interna revizija deo menadžmenta?

Da li je interna revizija deo kontrolnog sistema?

Već smo konstatovali da rad svakog zaposlenog sadrži elemente menadžerskog. U slučaju interne revizije, to je na vrlo visokom nivou. Odeljenje interne revizije mora imati rukovođenje, jer svaka revizija je kompleksni projekt kojim mora da se rukovodi. Interni revizori moraju da planiraju, organizuju, usmeravaju rad zaposlenog osoblja, koodiniraju njihov rad i kontrolišu svoj sopstveni rad. Tako, revizori su deo menadžmenta. U linijskoj organizaciji menadžmenta, ako se on shvati kao sredstvo onih menadžera koji imaju odgovornost za primarne funkcije preduzeća (tehničku, komercijalnu i finansijsku), interna revizija nije deo linijskog menadžmenta i njegova uloga u ovim funkcijama je samo savetodavna. Ona takođe ima svoj delokrug u ostalim funkcijama preduzeća, kao što su knjigovodstvena i rukovodna funkcija.

"Interna revizija uključuje razmatranje predmeta revizije (operacije, proizvode, programe, aktivnosti) da bi odredila da li su:

- a. izvori ekonomično primenjeni i efikasno iskorišćeni,
- b. utvrđeni ciljevi postignuti, i
- c. korisnici (mušterije, klijenti) zadovoljni tipom ili nivoom roba ili usluga koje dobijaju."⁴

Ostvarivanje ciljeva i zadataka interne revizije podrazumeva rukovođenje i specifičan položaj i odgovornost njenog rukovodioca u kompleksnoj organizaciji menadžmenta preduzeća. Po tome je interna revizija deo menadžmenta preduzeća.

Na pitanje da li je interna revizija deo kontrolnog sistema ili ne, nije teško odgovoriti. Od tradicionalnih kontrola koje menadžment koristi da bi ispunio svoje obaveze u kontroli sprovođenja planova za koje su odgovorni, interna revizija se svrstava zajedno sa planom, statistikom i analizama u sredstva menadžerske kontrole.

Iz perspektive menadžmenta, interna revizija je deo sistema kontrole, kao što je to slučaj i iz perspektive eksternih revizora.

Aspekti kontrole menadžmenta su procesi upoređivanja rezultata sa standardnim planom, objašnjenje odstupanja, preduzimanje akcija i ispravljanja. Po definiciji interna revizija pokazuje da interni revizor asistira menadžmentu u prva dva aspekta ali mu prepušta zadatak ustanovljavanja korektivnih akcija.

U teoriji i praksi za internu reviziju se kaže da ima obeležja "3E", tj. "revizija ekonomičnosti, efektivnosti i efikasnosti". Moguće je da dodati i četvrto „E“ equity (pravičnost). Time je delokrug interne revizije proširen tako da:

- a. uključuje procenu da li je poslovna praksa (procedura) prigodna, a ne samo da razmatranje obima u kom se procedure sprovode i
- b. uključuje posmatranje i ocenu procedura koje nisu računovodstvene, finansijske i administrativne – nego i procedure kojima se sprovode operacije proizvodnje ili usluga.

Interna revizija smatra da se tehničke, knjigovodstvene, finansijske i administrativne procedure odnose na sve operacije. Kao što interni revizor može da naglasi nedostatke u okviru knjigovodstvenog

⁴ Andrew Chambers: Internal Auditing, op. cit. str. 78

sistema i da načini odgovarajuće preporuke, može se zainteresovati i za tehničke nedostatke ostalih operacija van knjigovodstva. Tako su moderni interni revizori zainteresovani za 4E u operativnim, funkcionalnim oblastima kao što su kadrovska služba, istraživanje i razvoj, proizvodnja, distribucija, marketing. Opšte je prihvaćeno da u delokrug interne revizije spada i izveštavanje o ovim oblastima i davanje preporuka da bi se poboljšao standard učinka u budućnosti.

Ovako širok delokrug interne revizije liči na konsalting, organizaciju i metode menadžmenta, sistem analiza i ostale analitičke funkcije. U izvesnoj meri, većina menadžerskih funkcija se preklapa ali u tom obimu ako je taj posao obavljen od strane interne revizije, postojati izvestan stepen različitosti. Prvo, većina projekata konsaltinga se odnosi na specifične, izolovane probleme i namera je da istupe sa specifičnim preporukama za rešavanje. Interna revizija u funkciji menadžmenta, s druge strane, sprovodi se i kad nema specifičnog problema, kao deo sistematskog razmatranja.

Interni revizor će ponekad u nekoj oblasti uočiti nepravilnosti, ali neće preporučiti konkretno rešenje u slučaju da ono nije moguće bez znatno povećanog obima posla ili zahteva određena znanja koja nisu uključena u funkciju interne revizije. U ovakvim uslovima, revizor može preporučiti da se angažuje neki drugi stručnjak da ispita problem i da on da konkretnu preporuku za njegovo rešavanje.

Interna revizija ima posebnu prednost u preduzeću što je u stanju da prati sistem, proces ili operacije zanemarujući granice između delova preduzeća, a to često ograničava delokrug rada ostalih organa koji se bave analizama. Mnoge operacije nisu omeđene samo na jedno odeljenje. Operacije koje se javljaju samo u jednom odeljenju, mogu biti bolje kontrolisane od onih koje se prostiru na više organizacionih jedinica preduzeća. Upravo takve operacije zahtevaju savršeni stepen komunikacije, koordinacije i kontrole, i njima najviše može da doprinese interna revizija.

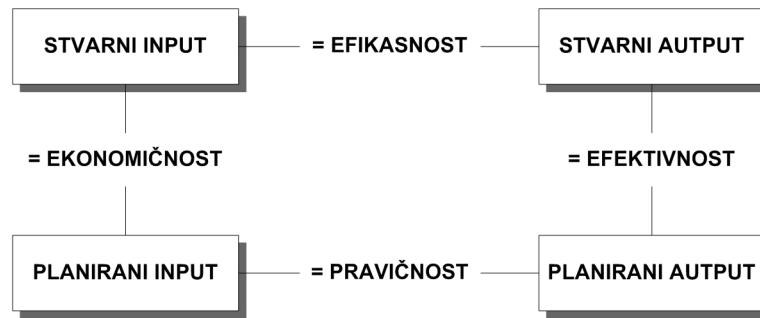
Menadžment se može suprostaviti takvom pristupu pod izgovorom da to spada u njegovu odgovornost i da to nije odgovornost funkcije interne revizije. Ali to može biti vrlo površan stav. U preduzećima gde je interna revizija još uvek ograničena na proveru sprovođenja ustanovljenih knjigovodstvenih procedura, može se reći da ona obavlja ono za šta je odgovoran menadžment, sa aspekta rukovođenja u preduzeću. Uvek je odgovornost menadžmenta da vrši kontrolu, ali je razumno da uspostavi funkciju interne revizije i da je ovlasti autoritetom da sprovodi proveru, u ime menadžmenta i da ga o tome izveštava, nad ustanovljenim procedurama i njihovom ispunjavanju. To naravno ne znači da menadžment više nema odgovornost za kontrolu. Menadžment ne sme steći pogrešan utisak da ga postojanje interne revizije oslobađa odgovornosti. Uz sve svoje ostale odgovornosti teško da menadžment ima odgovarajuće znanje i iskustvo da sprovede sam reviziju svih vrednosti. Uvek bi postojao problem nezavisnosti i objektivnosti ako menadžment sam obavlja sve poslove.

Kako smo pomenuli, delokrug interne revizije uključuje procenu adekvatnosti procedura iz perspektive ekonomičnosti, efikasnosti, efektivnosti i pravičnosti.

Postoji značajna validnost značenja ova četiri termina i nesumnjivo se značenja preklapaju, tako da je pitanje može li se bilo koji od njih isključiti iz razmatranja revizije, jer nešto što se odnosi na ekonomičnost, sigurno ima uticaja i na efikasnost i efektivnosti a i na pravičnost. Ilustracija "4E" je na sledećem dijagramu:⁵

⁵ Andrew Chambers: Internal Auditing, op. cit. str. 83

Prikaz 78.
Ilustracija 4E u
internoj reviziji

Značenje 4E (Economy, efficiency, effectiveness, equity)(Ekonomičnost, efikasnost, efektivnost, pravičnost)

Na ovaj način, revizor pravi krug u pokušaju da naglasi (za individualne operacije ili za preduzeće u celini) društveni uticaj na ulazne resurse preduzeća (i time njihovo odvajanje iz sredine i društva) i praćenje izlaza (rezultata) sredini i društvu.

Efektivnost je mera stvarnog učinka prema planiranom, efikasnost kao odnos potrošnje resursa u korist proizvedenog, ekonomičnost kao trošenje resursa u odnosu na planiranu potrošnju, a pravičnost kao neto efekat preduzeća na društvo i sredinu.

Efektivnost znači raditi prave stvari (postizati ciljeve), efikasnost znači raditi stvari na pravi način (adekvatnim alatom).

Ekonomičnost je obavljanje poslova uz optimalan odnos koristi i troškova.

Pravičnost znači raditi ih kako treba uz poštovanje opšteg i specifičnog Kodeksa etike.

13.2. Područja delovanja interne revizije

Interna revizija ne može se ograničiti samo na oblasti knjigovodstva i finansija. U svim funkcijama preduzeća se mora rukovoditi i svi mogu imati koristi od nezavisne, objektivne analize. U preduzeću su definisane funkcije kao tehnička, uslužna, komercijalna, finansijska, knjigovodstvena i menadžerska. U vreme kada je interna revizija bila prevashodno angažovana na reviziji knjigovodstvene funkcije, samo je delimično bila od koristi za menadžment. Kad se obim delatnosti razvio do nivoa da uključi i analizu rada menadžmenta, postalo je neizbežno da analizira i sve ostale funkcije (tehničku, komercijalnu, finansijsku) koje su razvijene i kojima se upravlja u okviru preduzeća.

Iako je često ograničena na reviziju knjigovodstva, u svojim najkorisnijim aspektima interna revizija uključuje procenu poslovnih operacija uopšte. Tako interni revizori, sem toga što se uveravaju da informacije iz poslovnih knjiga tačno odražavaju činjenice, takođe procenjuju politiku, procedure, upotrebu autoriteta, kvalitet menadžmenta, efikasnost metoda, specijalne probleme i ostale faze.

Radi ostvarivanja prethodno određenog područja delovanja interna revizija ispituje i ocenjuje:

- sveobuhvatnost i primenjivost organizacionih, upravljačkih, uslužnih, računovodstvenih, finansijskih, komercijalnih, marketniških i drugih internih operativnih kontrola,
- efikasnost i efektivnost sistema internih kontrola,
- nivo saglasnosti svih internih kontrola sa poslovnom strategijom preduzeća koje je uspostavio menadžment, adekvatnost i efikasnost sistema internih kontrola i sistema politike kvaliteta koji spadaju u računovodstvenu internu kontrolu,

- ispitivanje i prevenciju grešaka i kriminalnih radnji,
- uspešnost poslovanja pojedinih segmenata u preduzeću i predlog aktivnosti za poboljšanje.

Interna revizija u preduzeću je kontinuiran proces koji se odvija tokom poslovanja preduzeća sa manjim ili većim intenzitetom koji određuje konkretna poslovna situacija u poslovanju ili nalog menadžera.

Delokrug rada interne revizije je važan i sa stanovišta revizije se finansijskih izveštaja. Tu činjenicu potvrđuje postojanje Međunarodnog standarda revizije "Korišćenje rezultata rada interne revizije". Delokrug⁶ rada znatno varira i zavisi od veličine i strukture pravnog lica i zahteva njegovog rukovodstva. Delokrug interne revizije uključuje obično jednu ili više od sledećih aktivnosti:

- pregled računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola. Za uspostavljanje sistema internih kontrola odgovorno je rukovodstvo. Internoj reviziji se dodeljuje zadatak pregleda tih sistema, praćenje njihovog funkcionisanja i davanje preporuka za njihovo unapređenje,
- ispitivanje finansijskih i poslovnih informacija. Ovaj zadatak odnosi se na pregled metoda koje se koriste za identifikovanje, procenjivanje, klasifikovanje i izveštavanje o tim informacijama. Pored toga ovaj zadatak može da obuhvati i detaljniju proveru poslovnih promena, salda i postupaka,
- ispitivanje efektivnosti, efikasnosti i ekonomičnosti poslovnih odluka,
- ispitivanje usaglašenosti sa zakonom, ostalom eksternom regulativom i politikama rukovodstva.

Delokrug rada interne revizije je prvenstveno namenjen rukovodstvu preduzeća. Eksterni revizori finansijskih izveštaja mogu se koristiti radom interne revizije ako procene da im je ona od koristi.

13.3. Organizaciono poziciranje interne revizije u preduzeću

Status interne revizije u preduzeću treba da bude praktična stvar mnogo više nego metodološko teorijsko pitanje. Standardi o profesionalnom obavljanju interne revizije IIA ističu: "organizacioni položaj odeljenja interne revizije treba da bude takav da obezbedi izvršenje zadataka revizije". Pozicija interne revizije u organizacionoj strukturi preduzeća varira u meri koliko varira nivo njene odgovornosti prema rukovodstvu.

Organizaciono poziciranje interne revizije može se odrediti prema području poslovanja koje se pokriva revizijom. Sa tog stanovišta interna revizija može biti organizovana:

- a. u okviru računovodstva
- b. u okviru finansija i
- c. samostalna organizaciona jedinica vezana za upravni odbor.

a. U slučajevima kad je interna revizija organizovana u okviru računovodstva radi se o ispitivanju računovodstvenog procesiranja informacija i računovodstvenog izveštavanja. Interni revizor u skladu sa organizacionim položajem podnosi izveštaj menadžeru zaduženom za računovodstvo ili za finansije i računovodstvo. Izveštaj internog revizora se razmatra po organizacionom principu a ne po zadatku. Interna revizija u ovakvom organizacionom modelu ograničena je na računovodstveni deo praćenja i beleženja transakcija. To znači da su mu nedostupni za kontrolu ostali delovi preduzeća. Ovakvo

⁶ Detaljnije vidi: Standardi revizije, prevod, SRR RS, Banja Luka, 1999 godine, str. 248-252

pozicioniranje ne može obezbediti poštovanje osnovne definicije interne revizije. Takva interna revizija ne može imati obeležja 4E pa prema tome ne može preuzimati ni odgovornost. Organizaciono pozicioniranje u računovodstvu dovodi u pitanje nezavisnost internog revizora i otvara pitanje svrsishodnosti izveštaja ako ga drugi prosleđuju menadžmentu.

U postojanju ovakvog pozicioniranja interne revizije uputno je obezbediti da funkcionalno i administrativno podnošenje izveštaja bude bar tako da obezbeđuje da interni revizor izveštaj dostavlja neposredno glavnom menadžeru. U protivnom postoji rizik nedostatka objektivnosti interne revizije prilikom posrednog izveštavanja preko menadžera o čijim se poslovima radi.

Navedena pozicija interne revizije nema autoritet da vrši reviziju iznad nivoa na kome je. U slučaju da se to omogući otvara se pitanje nadležnosti menadžera za izveštaj revizije. Izveštaj interne revizije treba biti podnet na organizacioni nivo, koji će, po mestu gde se nalazi obezbediti odgovarajuće razmatranje nalaza. To znači da se revizorski izveštaj podnosi bar jedan nivo više od nivoa na kom se revizija vrši. Da bi se prevazišao nedostatak organizacije interne revizije u okviru računovodstva potrebno je obezbediti uslove da se izveštaj interne revizije podnosi bar finansijskom direktoru.

Interna revizija u okviru računovodstva ne može vršiti reviziju izvan ove funkcije npr. u proizvodnji, marketingu, nabavki i sl. Interna revizija može imati zadatak vezan i za druge funkcije ali je dosta nepraktično da iz okvira računovodstva ispituje marketing.

Ovaj model organizacionog pozicioniranja interne revizije spada među prve modele (po vremenu nastanka) i u dobroj meri je prevaziđen.

b. Drugi model organizacionog pozicioniranja interne revizije je u okviru finansija. Pošto su finansije u širem smislu u preduzeću zastupljene u svakom organizacionom segmentu to se može uzeti kao bolja pozicija interne revizije nego što je to u slučaju organizacije u okviru računovodstva. Ovaj model organizovanja je na neki način unapređen u odnosu na prethodni model. On se pojavio u isto vreme kad se finansijska funkcija osamostalila od računovodstvene. Posmatrano čisto formalno interna revizija i u ovom modelu ostaje u jednoj funkciji što je mnogo ne razlikuje od prethodnog. U ovakvom modelu okvir interne revizije je proširen i proteže se kroz celu organizaciju pokrivajući sva funkcionalna područja. Takav pristup je moguć jedino pod uslovom da se revizorski izveštaj podnosi glavnom menadžeru. Osnovna "baza" delovanja ostaje u finansijskoj službi.

c. Treći model organizacionog pozicioniranja interne revizije je odeljenje izvan bilo koje funkcionalne oblasti. Interna revizija je organizovana kao posebno odeljenje koje je organizaciono postavljeno uz upravni odbor preduzeća van direktnog uticaja glavnog menadžmenta. U ovom slučaju ona ne izvršava poslove po administrativnim funkcijama nego po planiranim zadacima. Interna revizija izveštaj podnosi upravnom odboru. Kod primene ovog modela interna revizija nije ograničena ni po kom osnovu. Organizacija interne revizije i njena misija u preduzeću definišu se Pravilnikom ili odlukom upravnog odbora. Pored postojanja tog dokumenta o internoj reviziji se može izdati i povelja interne revizije. Broj izvršilaca koji će raditi u odeljelju interne revizije određuju se prema potrebama preduzeća. Rukovodilac revizije i upravni odbor treba da se pobrinu da zaposleni u internoj reviziji zadovoljavaju formalne uslove kvalifikacija i posebne uslove koji su povezani sa specifičnim znanjem, veštinama i potrebnoj edukaciji. Praksa pokazuje da iskusne računovođe uz odgovarajuću edukaciju predstavljaju najkvalitetnije kadrove za internu reviziju. Ova tvrdnja ne isključuje da se angažuju i kadrovi čije su formalne kvalifikacije i iskustvo vezani za tehničko-tehnološka, finansijska i pravna obeležja preduzeća. Ovaj tip organizacije podrazumeva da rukovodilac interne revizije redovno prisustvuje sednicama upravnog odbora, a sednicama glavnog rukovodstva po potrebi. Ovako pozicionirana interna revizija zahteva od internih revizora da posao dobavljaju sa profesionalnom kompetentnošću, obazrivo i da kao kriterij za poređenje imaju poslovnu politiku, odluke, planove, zadatke i položaj u okruženju.

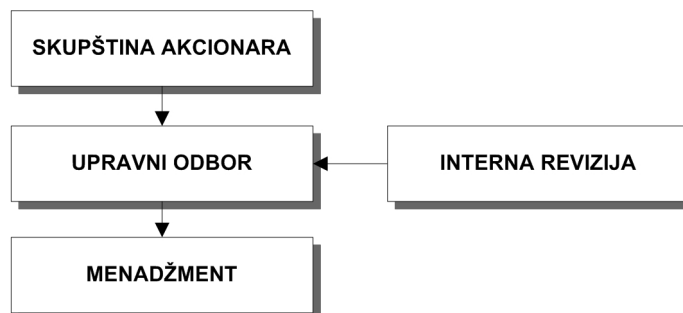
Model organizacionog pozicioniranja van poslovnih funkcija zahteva od interne revizije da sačini strategiju interne revizije koju odobrava upravni odbor i plan revizorskih aktivnosti za svaku poslovnu godinu. S tim u vezi izveštaj o izvršenim aktivnostima revizije upravnom odboru redovno se podnosi šestomesečno i godišnje. Ovo ne isključuje podnošenje izveštaja i nakon svakog posebnog zadatka.

U cilju očuvanja nezavisnosti interni revizori trebaju sami autoritativno da odrede koji će poslovi biti uključeni u godišnji plan revizije i do kog nivoa detalja.

Plan interne revizije je podloga za podnošenje izveštaja o reviziji. Godišnji plan je na određeni način izjava o namerama.

Na kraju treba napomenuti da postoji dosta otvorenih pitanja vezanih za korisnost interne revizije. Interna revizija iziskuje troškove. Prinosi su teško merljivi jer nisu direktni. Korisnost interne revizije, ako se organizaciono pozicionira po trećem modelu je više skrivena nego direktna. Postojanje interne revizije podstiče zaposleno osoblje da deluju po višim standardima poslovanja. Korist od interne revizije treba posmatrati dugoročno kao instrument menadžment controllinga.

Prikaz 79.
Šematski prikaz
organizacionog
pozicioniranja
interne revizije

13.4. Standardi interne revizije

Standarde interne revizije u svakom slučaju treba posmatrati kao kontinuiran proces razvoja što podzumeva globalne aktivnosti na njihovom razvijanju i implementaciji.

Najznačajniji standardi interne revizije koji danas postoje su standardi koje je izdao američki Institut internih revizora (IIA). Ovi Standardi nose naziv: Međunarodni standardi profesionalne prakse interne revizije.⁷ Osnovna namena ovih standarda je:

- da definišu osnovne principe koji ukazuju na to kako bi interna revizija trebala izgledati,
- da pruže okvir za izvođenje i promovisanje širokog spektra korisnih usluga interne revizije,
- da ustanove osnovu za vrednovanje rezultata rada interne revizije, i
- da podstiču unapređenje organizacionih procesa i aktivnosti preduzeća.

Standardi su podeljeni u dve grupe: atributivne (opšte) standarde i standarde izvođenja. Atributivni ili opšti standardi odnose se na nezavisnost i objektivnost interne revizije, profesionalnu osposobljenost i obezbeđenja kvaliteta interne revizije. Standardi izvođenja opisuju prirodu aktivnosti interne revizije i pružaju kvalitativni kriterijum sa kojim se ostvareni kvalitet tih aktivnosti može upoređivati i na osnovu toga vrednovati. Opšti standardi i standardi izvođenja dati su u jedinstvenoj formi i primenjuju

⁷ Institute of Internal Auditors: International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing, www.theiia.org

se na sve usluge interne revizije fokusirane na vrste angažmana interne revizije koje rezultiraju izražavanjem uveravanja. Usluge uveravanja zahtevaju od revizora objektivnu procenu dokaza na osnovu kojih se izražava mišljenje u vezi sa organizacijom preduzeća, poslovanjem, poslovnim funkcijama, definisanim procesima i procedurama ili drugim predmetom ispitivanja. Uveravanje u proces revizije uključuje: lica ili delove organizacije koja je povezana sa organizacijom, poslovnom funkcijom, procesom ili drugim predmetom ispitivanja, 2. internog revizora koji provodi istraživanje i 3. lice ili organ kome se podnosi izveštaj ili koje koristi izveštaj.

Interni revizori često se u preduzeću pojavljuju u ulozi lica koje pruža konsultantske usluge ili od koga se očekuje savet. U toj ulozi pojavljuju se dve strane: 1. lice koje pruža uslugu i 2. lice koje traži uslugu ili savet. U slučaju konsultantskih ili savetodavnih usluga ne primenjuju se standardi izvođenja.

Jedinstveni opšti standardi i standardi izvođenja koji se primenjuju od juna 2007. godine su:

1. Atributivni standardi:

1000 Svrha, nadženost i odgovornost

1100 Nezavisnost i objektivnost

- 1110 Organizaciona nezavisnost
- 1120 Individualna nezavisnost (objektivnost)
- 1130 Ugrožavanje nezavisnosti ili objektivnosti

1200 Stručnost i dužna profesionalna pažnja

- 1210 Stručnost
- 1220 Dužna profesionalna pažnja
- 1230 Kontinuirano profesionalno usavršavanje

1300 Program obezbeđenja i unapređenja kvaliteta rada interne revizije

- 1311 Programi vrednovanja kvaliteta rada
- 1312 Interno vrednovanje
- 1313 Eksterno vrednovanje
- 1320 Izveštavanje o programu obezbeđenja i unapređenja kvaliteta
- 1321 Korišćenje "usklađenosti sa Međunarodnom standardima..."
- 1322 Obelodanjivanje neusklađenosti

2. Standardi izvođenja:

2000 Upravljanje aktivnostima interne revizije

- 2010 Planiranje
- 2020 Komunikacija i odobravanje
- 2030 Upravljanje resursima
- 2040 Politike i procedure
- 2050 Koordinacija
- 2060 Izveštavanje višem menadžmentu i Upravnom odboru

2100 Priroda posla

- 2110 Upravljanje
- 2120 Upravljanje rizikom
- 2130 Kontrola

2200 Planiranje angažmana

- 2201 Razmatranje planiranja

	2210	Ciljevi angažmana
	2220	Obim angažmana
	2230	Alokacija resursa u angažmanu
	2240	Radni program angažmana
2300		Izvođenje angažmana
	2310	Identifikovanje informacija
	2320	Analiza i vrednovanje
	2330	Evidentiranje informacija
	2340	Nadgledanje angažmana
2400		Saopštavanje rezultata
	2410	Kriteriji saopštavanja
	2420	Kvalitet saopštavanja
	2421	Greške i propusti
	2430	Korišćenje „ izvedeno u skladu sa Međunarodnim standardima...“
	2440	Obaveštenje o rezultatima
2500		Praćenje dispozicije rezultata koji su saopšteni
2600		Prihvatanja visokog rizika od strane menadžmenta

13.5. Profesionalna etika interne revizije

Prvi kodeks etike internih revizora razvio je i usvojio 1968. godine Institut interne revizije u SAD. Odredbe kodeksa uglavnom su se odnosile na odnos internih revizora prema poslodavcima. Pored toga on je sadržao i odredbe o poštenju, objektivnosti, kompetentnosti i moralnosti pri izvođenju revizije. Kodeks etike pokriva osnovne principe delatnosti interne revizije. Isto kao i kod nezavisnih revizora u primeni ovih principa od značaja je lično prosuđivanje.

Kodeks etike se menjao u skladu sa promenama u okruženju i zahtevima koji su se postavljali pred internu reviziju.

Institut internih revizora u okviru Međunarodnog okvira profesionalne prakse (IPPF) 2009. godine obelodanio je Kodeks etike. Kodeks etike uključuje dve komponente i to:

1. principe koji su bitni za profesiju i praksu revizije
2. pravila ponašanja koja opisuju norme ponašanja koji se očekuju od internih revizora.

Principi kodeksa su:

1. poverenje
2. profesionalna objektivnost
3. poverljivost i
4. profesionalna kompetentnost

Pravila ponašanja su:

1. **Poštenje** koje podrazumeva da će interni revizori posao obaviti pošteno, marljivo i odgovorno, da će postupati u skladu sa zakonom, da neće svesno učestvovati u prevari ili radnjama koje nisu časne za profesiju i da će težiti ostvarenju etičkih ciljeva organizacije.
2. **Odgovornost** internih revizora podrazumeva da oni neće učestvovati u bilo kojoj radnji koja može uticati na njihovo nepristrasno procenjivanje, neće prihvatati poslove koji mogu narušiti

profesionalno prosuđivanje i neće obelodanjivati informacije koje mogu iskriviti izveštaj o njihovoj aktivnosti.

3. **Poverljivost** podrazumeva da će intereni revizori biti oprezni pri korišćenju informacija koje saznaju u toku izvođenja revizije protivno zakonu ili koje mogu štetiti legitimnim ciljevima organizacije.
4. **Kompetentnost** podrazumeva da će interni revizori pružati profesionalne usluge za koje imaju znanje, veštinu i iskustvo, da će usluge interne revizije pružati u skladu sa Međunarodnim standardima profesionalne prakse interne revizije i da će permanentno unapređivati kvalitet svojih usluga.

Pored ovog Kodeksa, u IFAC-ovom Etičkom kodeksu za profesionalne računovođe, Deo C - Kodeks primenljiv na zaposlene profesionalne računovođe odnosi se i na zaposlene u internoj reviziji. O pravilima ovog Kodeksa detaljnije vidi u poglavlju Profesionalna etika revizije.

13.6. Izveštaj interne revizije

Angažovanje interne revizije koje ima za cilj izražavanje mišljenja bilo koje vrste završava se izveštajem internog revizora. Kako smo prethodno naglasili, interna revizija može po zahtevu menadžmenta ili upravnog odbora biti angažovana na poslovima konsultacija ili provera i overe specifičnih pozicija i aktivnosti u preduzeću. Konsultantske usluge i mišljenja su sve češća pojava posebno kod preduzeća koja posluju u zemljama tranzicione ekonomije koju obeležavaju česte promene zakonodavnog okvira. Kad je interni revizor u takvoj ulozi logično je postaviti pitanje koliko je uputno izražavati mišljenje u pisanoj formi ili je priličnije sa ostalim prodiskutovati problem i odluku prepustiti nadležnom menadžmentu.

Interni revizor nakon planiranja angažmana i sakupljanja adekvatnih dokaza o predmetnom istraživanju treba da sačini izveštaj u kome izražava mišljenje.

Izveštaj internog revizora se sastavlja na osnovu:

1. sakupljenih, vrednovanih, sumiranih i precizno evidentiranih podataka,
2. zaključaka i preporuka koji su izvedeni nepristrasno, kompetentno, bez ličnih interesa i uticaja drugih,
3. 3.svih elementa koji su napisni jasno, smisleno, sažeto sa tonom koji je fokusiran na problem i
4. saopštenja koja su konzistentna sa stilom i kulturom organizacije i ličnim integritetom internog revizora.

Izveštaj internog revizora nije formalno definisan. Na osnovu napred navedenih karakteristika izveštaj internog revizora treba da sadrži:

1. Adresat (kome je izveštaj upućen)
2. Naziv izveštaja koji sadrži i problem istraživanja
3. Opis predmeta istraživanja
4. Činjenično stanje
5. Efekat eventualnih odstupanja
6. Zaključci i preporuke
7. Stavove rukovodstva odgovorne za predmet istraživanja
8. Datum sačinjavanja izveštaja i
9. Potpis internog revizora

Adresat kome se izveštaj upućuje po pravilu je Upravni odbor. U situaciji kad je angažovanje interne revizije bilo vezano za neku od transakcija, procesa ili procedura izveštaj se može podnosti i rukovodstvu. U takvim slučajevima izveštaj se podnosi uvek višem nivo rukovodstva od onog koje je za predmet istraživanja odgovorno.

Naziv izveštaja naglašava da se radi o izveštaju internog revizora i navodi šta je predmet istraživanja. Na primer: Izveštaj internog revizora o izvršenim rezervisanjima.

Opis predmeta istraživanja određuje granice predmeta koji je istraživan kao i kriterije, mere ili standarde na osnovu kojih se vrši verifikacija i zaključivanje.

Činjenično stanje je stvarno stanje predmetnog istraživanja i dokaze koje je interni revizor sakupio.

Efekat eventualnih odstupanja je procena rizika kojoj preduzeće može biti izloženo zbog toga što predmet ili procedura koja se istražuje nije u skladu sa ustanovljenim kriterijima preduzeća, zakonodavne ili profesionalne regulative.

Zaključci internog revizora najčešće se izražavaju u razmatranju i proceni efekata odstupanja na finansijske izveštaje preduzeća. Preporuke mogu obuhvatiti čitav spektar predloga koji se odnose na postupke i procedure ili ciljeve preduzeća. Interni revizori nisu pozvani da daju konačna rešenja nego se ograničavaju na njihov aspekt posmatranja.

Stavovi rukovodstva koje je odgovorno za predmet koji se istražuje ne moraju se slagati sa zaključkom i preporukom revizora. Izvršenje nekih aktivnosti i transakcija u preduzeću ne mora se realizovati po uspostavljenoj proceduri, a realizacija je po proceni rukovodstava potrebna radi realizacije drugih poslova i sl. Interni revizor ovde naglašava neslaganje a stav i obrazloženje odgovornog rukovodstva se prilaže.

Datum sačinjavanja izveštaja je dan kad je interna revizija završila prikupljanje i procenjivanje svih relevantnih dokaza za predmetno istraživanje. Na taj način definiše se i odgovornost internog revizora u vremenskom smislu.

Potpis internog revizora je potpis rukovodioca interne revizije kojim on preuzima odgovornost za kvalitet izveštaja.

U postupku sačinjavanja izveštaja internog revizora treba imati u vidu i sledeće:

- a. postoje informacije koje ne treba obelodanjivati ili zbog tajnosti ili zbog zaštite integriteta preduzeća, njene organizacione jedinice ili izvršilaca. To su privilegovane informacije i treba ih dostaviti upravnom odboru u odgovarajućoj formi.
- b. postoje situacije kad interni revizori u postupku istraživanja uvere u indiciju postojanja kriminalne radnje. Takve situacije zahtevaju hitno reagovanje i interni revizor obaveštava viši nivo rukovodstva i upravni odbor.
- c. postoje situacije koje ne trpe odlaganje ili čekanje na zvanični izveštaj. Ako upravni odbor nalaže hitno reagovanje interni revizor izdaje preliminarni izveštaj u formi koja odgovara zahtevima. Nakon razmatranja preliminarnog izveštaja od strane upravnog odbora i glavnog rukovodstva interni revizor sačinjava konačni izveštaj.
- d. u slučajevima kad se odgovorni nivo menadžmenta ne slaže sa internim revizorom ili se slaže ali su konkretni uslovi nametnuli drugačije odlučivanje i efektuiranje poslovnih događaja ili

transakcija uputno je da revizor i taj nivo menadžmenta sačine prilog izveštaju i preporuke za otklanjanje odstupanja ili predlog novih poboljšanih pravila i procedura.

Konačno odlučivanje po izveštaju internog revizora u nadležnosti je upravnog odbora i najvišeg nivoa menadžmenta.

Pitanja za proveru znanja:

1. Šta je interna revizija?
2. Koja su osnovna obeležja interne revizije?
3. Koje su sličnosti i razlike između eksterne i interne revizije?
4. Objasnite značenje 4E u internoj reviziji?
5. Koja su područja delovanja interne revizije?
6. Koja je najbolja pozicija interne kontrole u organizacionoj strukturi preduzeća i zašto?
7. Koje su karakteristike profesionalne etike internih revizora?
8. Navedi osnovne karakteristike izveštaja interne revizije.

Ako smatrate da je navedena tvrdnja tačna odgovorite slovom T (tačno), u protivnom odgovorite slovom N (nije tačno).

1. Zahtev za nezavisnošću interne revizije znači da bi interni revizori trebali biti nezavisni od klijenta kod koga vrše reviziju.
2. Interna revizija je nezavisna funkcija koja se ustanovljava u okviru preduzeća.
3. Osnovni cilj interne revizije je pomoć eksternim revizorima u izvršavanju njihovih funkcija.
4. Profesionalna organizacija koja okuplja interne revizore u SAD zove se AICPA.
5. Nezavisnost interne revizije postiže se kroz adekvatan organizacioni status odeljenja za internu reviziju
6. Objektivnost internih revizora bila bi ugrožena ukoliko bi vršili reviziju aktivnosti odeljenja koje je direktno podređeno odeljenju interne revizije.
7. Preduzeća čijim akcijama se trguje na berzi obavezni su da imaju internu reviziju.
8. Interni revizori izdaju pismene izveštaje u kojima prikazuju rezultate svoga rada i daju preporuke rukovodstvu.

Odgovori: 1. N 2. T 3. N 4. N 5. T 6. T 7. N 8. T

Zakružite odgovor(e) za koje smatrate da su tačni.

1. Šta od dole pomenutog ne predstavlja cilj interne revizije:
 - a. provera funkcionisanja sistema internih kontrola;
 - b. pružanje uveravanja korisnicima finansijskih izveštaja o njihovoj istinitosti i objektivnosti;
 - c. procena da li se resursi preduzeća koriste na adekvatan način;
 - d. provera da li se osoblje preduzeća ponaša u skladu sa internim politikama i procedurama;
2. Aktivnosti interne revizije obuhvataju sve osim jednog dole pomenutog:
 - a. prikupljanje dovoljno kompetentnog dokaznog materijala da podrži zaključke revizije;
 - b. saopštavanje rezultata rada internih revizora pismenim putem;
 - c. donošenje odluka o promenama u internim kontrolama;
 - d. praćenje realizacije preporuka interne revizije;
3. Rukovodilac interne revizije je odgovoran za sve dole pomenuto, osim za:
 - a. realizaciju ciljeva interne revizije;
 - b. obezbeđivanje finansijskih sredstava za potrebe funkcionisanja odeljenja interne revizije;

- c. održavanje kvalitetnog sistema internih kontrola u preduzeću;
 - d. kreiranje pismenih procedura i politika za rad interne revizije;
4. Interna revizija izgradila je vlastiti kodeks ponašanja. Interni revizori se pridržavaju ovog kodeksa kako bi sačuvali čestitost i kompetentnost. Šta od dole navedenog ne spada u kodeks interne revizije:
- a. interni revizori imaju obavezu da pri obavljanju revizije budu poštenu i objektivni;
 - b. interni revizori moraju biti nezavisni od rukovodstva preduzeća i svoje usluge mogu nuditi i drugim preduzećima;
 - c. interni revizori se moraju suzdržati od ulaženja u poslove koji mogu biti u konfliktu sa interesom poslodavca;
 - d. interni revizori moraju biti oprezni prilikom upotrebe informacija koje su dobili u toku vršenja dužnosti;
5. Osnovna uloga interne revizije je:
- a. da obezbedi zaštitu imovine klijenta od nepravilnog korišćenja i pogrešnog registrovanja;
 - b. da pojednostavi izvođenje eksterne revizije;
 - c. da pomogne državnim organima u otkrivanju pronevera;
 - d. da pruži podršku menadžmentu u vođenju poslova;
6. Interna revizija obuhvata:
- a. procenu i analizu funkcionisanja računovodstvenog sistema klijenta;
 - b. analizu ekonomičnosti, efikasnosti i efektivnosti poslovnih procedura;
 - c. izradu planova i projekcija preduzeća;
 - d. analizu ostvarenja planova poslovanja klijenta;

Odgovori: 1. b 2. c 3. b 4. b 5. a,d 6. a,b

Revizija konsolidovanih finansijskih izveštaja

14.1. Računovodstveni aspekti konsolidacije finansijskih izveštaja

Međunarodnim računovodstvenim standardima/Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja (MRS/MSFI), pre svega Međunarodnim računovodstvenim standardom 27 – Konsolidovani i pojedinačni finansijski izveštaji, uspostavljeni su principi i procedure za pripremu i prezentaciju konsolidovanih finansijskih izveštaja. Suština konsolidovanja je u nameri da se grupa entiteta povezanih vlasništvom prikaže kao jedno pravno lice. Konsolidovani finansijski izveštaji namenjeni su pre svega većinskom vlasniku matičnog pravnog lica kako bi stekao uvid u imovinu, kapital, obaveze, prihode i rashode svih pravnih lica kojima on direktno ili indirektno upravlja.

Konsolidovani finansijski izveštaji se značajnije pojavljuju u našoj praksi u relativno skorije vreme. Osnovni događaji koji dovode do stvaranje uslova i potrebe za izradom konsolidovanih finansijskih izveštaja u našem okruženju su sledeće:

- Kupovina akcija jednog pravnog lica od strane drugog pravnog lica što se u najvećoj meri dešavalo u procesu tranzicije,
- Razvijanje poslovanja pravnih lica kroz ulazak u nove delatnosti i poslovne aranžmane kroz registrovanje novih firmi,
- Podela velikih privrednih sistema u manja preduzeća u cilju lakšeg upravljanja i dr.

Gore prikazane situacije stvaraju potrebu za objedinjenim prikazivanjem poslovanja pravnih lica kroz konsolidovane finansijske izveštaje. Ovi finansijski izveštaji sastavljaju se na principima bilansiranja za jedinstveno preduzeće. To znači da se u konsolidovanim finansijskim izveštajima prikazuju poslovne transakcije koje su se u izveštajnom periodu odvijale između grupe pravnih lica koje su povezane vlasničkim odnosom „matično-zavisno pravno lice“ i poslovnih partnera iz okruženja, uz isključivanje svih transakcija i salda koje su nastale kao posledica poslovnih aktivnosti između pravnih lica koje su povezane vlasničkim odnosom.

Za konsolidovane finansijske izveštaje možemo reći da su izvedeni finansijski izveštaji budući da osnovu za njihovo sastavljanje čine pojedinačni finansijski izveštaji članica grupe za konsolidaciju.

Kompletan set konsolidovanih finansijskih izveštaja, analogno pojedinačnim finansijskim izveštajima, obično čine:

- Konsolidovani bilans stanja,
- Konsolidovani bilans uspeha,
- Konsolidovani bilans tokova gotovine,
- Konsolidovani izveštaj o promenama na kapitalu, i
- Napomene uz konsolidovane finansijske izveštaje.

Konsolidovani finansijski izveštaji se, prema MRS 27, definišu kao „finansijski izveštaji grupe koji su prezentovani kao izveštaji jedinstvenog pravnog lica“¹. U grupu za konsolidaciju, u smislu ove definicije, spadaju matično pravno lice sa svim svojim zavisnim pravnim licima. Matično pravno lice je, prema datom MRS, „pravno lice koje ima jedno ili više zavisnih pravnih lica“, a zavisno pravno lice je „pravno lice, uključujući i nekorporativna lica kao što su ortačka društva, koje se nalazi pod kontrolom nekog drugog pravnog lica (koje se naziva matičnim pravnim licem)“².

Iz ovih definicija proističe da je ključni zahtev prilikom određivanja da li neko pravno lice treba uključiti u grupu za konsolidaciju to da li matično pravno lice poseduje kontrolu nad njim. Prema MRS 27, „smatra se da kontrola postoji kada matično pravno lice poseduje, direktno ili indirektno, preko zavisnih pravnih lica, više od polovine glasačkih prava u pravnom licu, osim ako se, u izuzetnim okolnostima, može jasno dokazati da takvo vlasništvo ne podrazumeva kontrolu. Kontrola takođe postoji kada matično pravno lice poseduje pola ili manje glasačkih prava pravnog lica, ali ima:

- a. Moć nad više od pola glasačkih prava na osnovu sporazuma sa ostalim investitorima;
- b. Moć upravljanja finansijskim i poslovnim politikama pravnog lica na osnovu statuta ili sporazuma;
- c. Moć imenovanja ili smene (opoziva) većine članova upravnog odbora ili sličnog upravljačkog tela, a kontrola nad pravnim licem je u rukama tog odbora ili tela; ili
- d. Moć većinskog glasanja na sastancima upravnog odbora ili sličnog upravljačkog tela, a kontrola nad pravnim licem je u rukama tog odbora ili tela.

Konsolidovani finansijski izveštaji sastavljaju se po metodi potpunog konsolidovanja. To znači da se istovetne stavke imovine, obaveza, kapitala, prihoda i rashoda koje su iskazane u pojedinačnim finansijskim izveštajima spajaju po principu „red po red“ uz poštovanje pretpostavke o jedinstvenom pravnom licu. Salda u okviru grupe, transakcije, prihodi i rashodi u potpunosti se eliminišu. Da bi konsolidovani finansijski izveštaji prezentovali finansijske informacije o grupi kao da se radi o jedinstvenom pravnom licu, preduzimaju se sledeći koraci:³

- a. knjigovodstveni iznos ulaganja matičnog pravnog lica u svako od zavisnih pravnih lica i udeo matičnog pravnog lica u kapitalu svakog zavisnog pravnog lica se eliminišu;
- b. utvrđuju se manjinski udeli u dobiti ili gubitku konsolidovanih zavisnih pravnih lica za izveštajni period; i
- c. utvrđuju se manjinski udeli u neto imovini konsolidovanih zavisnih pravnih lica, odvojeno od sopstvenog kapitala matičnog pravnog lica u tim zavisnim pravnim licima. Manjinski udeli u neto imovini sastoje se od:
 1. iznosi tih manjinskih udela na datum prvobitnog spajanja; i
 2. manjinskog udela u promenama u kapitalu od datuma spajanja.

Bitno je naglasiti i činjenicu da se ove eliminacije ne knjiže, već da se ona sastavljaju najčešće u formi radnih tabela. Pri tome treba imati u vidu da su neka isknjižavanja trajnog karaktera (npr. obezvređenje gudvila).

Prema MRS 27, matično pravno lice u konsolidovanim finansijskim izveštajima treba da izvrši sledeća obelodanjivanja:⁴

¹ „Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (IFRS)“, knjiga druga, prevod, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2004, str. 7

² Ibidem, str. 7

³ Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja..., str. 10

⁴ Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja..., str. 13

- a. prirodu odnosa između matičnog i zavisnog pravnog lica, kada matično pravno lice ne poseduje, direktno ili indirektno, preko zavisnih pravnih lica, više od pola glasačkih prava;
- b. razloge zbog kojih posedovanje, direktno ili indirektno preko zavisnih pravnih lica, više od polovine glasačkih ili potencijalnih glasačkih prava pravnog lica u koje je izvršeno ulaganje ne omogućava kontrolu nad njim;
- c. izveštajni datum finansijskih izveštaja zavisnog pravnog lica koji se koriste za sastavljanje konsolidovanih finansijskih izveštaja, a ako su oni sastavljeni na izveštajni datum ili za period različit od onog na koji su sastavljeni finansijski izveštaji matičnog pravnog lica, kao i razlog za korišćenje različitog izveštajnog datuma ili perioda; i
- d. prirodu i stepen eventualnih značajnih ograničenja (npr. koja proizilaze iz kreditnih aranžmana ili zakonskih propisa) sposobnosti zavisnih pravnih lica da izvrše prenos novčanih sredstava matičnom pravnom licu u obliku gotovinskih dividendi ili da otplate zajmove ili avanse.

14.2. Specifičnosti revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja

Konsolidovani finansijski izveštaji, kao i pojedinačni, mogu biti predmet eksterne revizije. Razlog za reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja mogu biti zakonski zahtevi ili potreba korisnika konsolidovanih finansijskih izveštaja da se uvere u istinitost i objektivnost informacija prezentovanih u konsolidovanim finansijskim izveštajima pre nego što ih upotrebe za odlučivanje. Revizija konsolidovanih finansijskih izveštaja je po mnogo čemu specifična. Iako ima isti cilj kao i revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica, a to je verifikacija istinitosti i objektivnosti finansijskih informacija prezentovanih u formi finansijskih izveštaja, sama činjenica da konsolidovani finansijski izveštaji nastaju na drugačiji način (na osnovu pojedinačnih finansijskih izveštaja uz isključivanje unutar-grupnih transakcija i salda) dovodi do specifičnosti u pristupu i procedurama njihove revizije.

Cilj revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja je izražavanje mišljenja o tome da li su konsolidovani finansijski izveštaji klijenta revizije, po svim bitnim pitanjima, sastavljeni u skladu sa utvrđenim okvirom za finansijsko izveštavanje. Klijent revizije u okviru grupe za konsolidaciju je matično pravno lice koje sa revizijskom firmom sklapa ugovor o angažmanu.

Budući da Međunarodni standardi revizije ne propisuju obavezu vršenja revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja, ovo pitanje je regulisano na nacionalnom nivou. Razlozi zbog koji se vrši revizija konsolidovanih finansijskih izveštaja su:

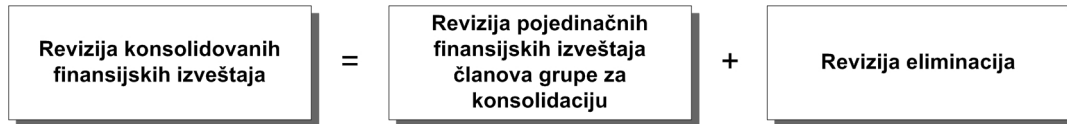
- a. Kada postoji obaveza za matično pravno lice koja je utvrđena drugom regulativom (npr. zakonom, ugovorom i dr);
- b. Kada postoji obaveza za matično pravno lice u cilju izlaska na finansijsko tržište;
- c. Kada korisnici konsolidovanih finansijskih izveštaja (vlasnici, investitori, kreditori i dr) žele da se izvrši revizija kako bi sa većim poverenjem koristili informacije koje su prezentovane u konsolidovanih finansijskim izveštajima i sl.

Za reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja ne postoji poseban set revizijskih standarda. To znači da svi Međunarodni standardi revizije koji se primenjuju u reviziji pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica važe i za reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja.

Revizija konsolidovanih finansijskih izveštaja ima puno specifičnosti koje dovode do toga da se ona ne vrši na isti način kao i revizija pojedinačnih izveštaja. Naime, proces pripreme konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši se na sledeći način:

Analogno tome, revizija konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši se kroz sledeće procese:

Revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja

Revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja je poseban revizijski angažman koji bi trebao da se ugovori za svako pravno lice koje čini grupu za konsolidaciju. Prvo pitanje koje se pri reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja postavlja je da li je izvršena revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica koja ulaze u grupu za konsolidaciju i ko je izvršio reviziju. U skladu sa tim razlikuju se tri situacije:

- a. revizijska firma koja vrši reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja je izvršila i reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica koja ulaze u grupu za konsolidaciju;
- b. reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica koja ulaze u grupu za konsolidaciju je vršila i neka druga revizorska firma;
- c. revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja za neka pravna lica nije vršena.

a. Ako ista revizorska firma vrši reviziju konsolidovanih i svih pojedinačnih finansijskih izveštaja, tada se u okviru revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja sprovode samo specifične procedure revizije usmerene pre svega na proveru sprovedenih postupaka eliminacije unutar-grupnih transakcija i salda.

b. Ako je reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja vršila druga revizorska firma, revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja ne treba ponovo da vrši reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja već treba da razmotri mogućnost korišćenja nalaza drugog revizora u skladu sa Međunarodnim standardom revizije 600 – „Posebna razmatranja – revizija finansijskih izveštaja grupe (uključujući i rad drugog revizora)”⁵. Cilj ovog Međunarodnog standarda revizije je da pruži smernice u slučajevima kada jedan revizor, izveštavajući o finansijskim izveštajima pravnog lica, koristi rad drugog revizora o finansijskim informacijama o jednom ili više sastavnih delova pravnog lica uključenih u finansijske izveštaje pravnog lica. U tom smislu, revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba da razmotri:

1. materijalni značaj dela finansijskih izveštaja koji su predmet revizije od strane revizora konsolidovanih finansijskih izveštaja;
2. stepen znanja koje revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja poseduje u odnosu na poslovanje pravnih lica koja su članovi grupe za konsolidaciju;

⁵ IFAC: International Statements on Audit and Quality Control, www.ifac.org, 2009, str. 591-641

3. rizik materijalno značajnog pogrešnog iskaza u finansijskim izveštajima pravnih lica koja su članovi grupe za konsolidaciju, a koji su predmet revizije od strane drugog revizora koji vrši reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja;
4. izvršavanje dodatnih postupaka u odnosu na pravna lica koji su članovi grupe za konsolidaciju, a koji su predmet revizije od strane drugog revizora koji vrši reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja i koji dovode do značajnog učešća revizora konsolidovanih finansijskih izveštaja u toj reviziji.

Kada planira da koristi rad drugog revizora, revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba da proceni profesionalnu kompetentnost drugog revizora u kontekstu konkretnog angažovanja. Jedan od izvora informacija za takvu procenu može biti članstvo revizora koji vrši reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja u istoj profesionalnoj organizaciji kojoj pripada i revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja.

Revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba da izvrši određene postupke kako bi pribavio zadovoljavajući revizorski dokaz da je rad drugog revizora adekvatan za svrhe revizora konsolidovanih finansijskih izveštaja. Revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba da obavesti drugog revizora o:

1. zahtevima koji se postavljaju u pogledu nezavisnosti, kako od pravnog lica tako i od njegovih sastavnih delova, kao i da pribavi izjavu, u pisanoj formi, o pridržavanju takvih zahteva;
2. svrsi za koju će se koristiti rad i izveštaj drugog revizora i da izvrši odgovarajuće aranžmane radi koordinacije njihovih napora u početnoj fazi planiranja revizije. Revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba da obavesti drugog revizora o pitanjima kao što su oblasti koje zahtevaju posebnu pažnju, postupcima za identifikovanje unutar-grupnih transakcija koje mogu zahtevati obelodanjivanje i o rokovima za završavanje revizije i
3. zahtevima koji se postavljaju u pogledu računovodstvenog obuhvatanja i iskazivanja, revizije i izveštavanja, kao i da pribavi izjavu, u pisanoj formi, o pridržavanju takvih zahteva.

Revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja takođe može, na primer, da prodiskutuje sa drugim revizorom o primenjenim postupcima revizije, da izvrši pregled (primenom upitnika ili kontrolne liste) rezimea, u pisanoj formi, obavljenih postupaka revizora pojedinačnih finansijskih izveštaja ili pregled njegovih radnih papira. Glavni revizor može da izvrši ove postupke tokom posete drugog revizora. Vrs-ta, vreme i nivo postupaka će zavisi od okolnosti konkretnog angažovanja i saznanja do kojih je glavni revizor došao o profesionalnoj kompetentnosti drugog revizora. Ta saznanja mogu biti pojačana pregledom rada koji je drugi revizor ranije obavio.

c. Ako revizija nekog pojedinačnog finansijskog izveštaja nije vršena (što se dešava ukoliko član grupe za konsolidaciju prema zakonskim propisima nije obavezan da vrši reviziju) onda revizor treba da razmotri uticaj datog pitanja na izražavanje mišljenja o konsolidovanim finansijskim izveštajima.

Revizija eliminacija

U okviru ugovorenog angažovanja na reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja, nakon što se uveri u istinitost i objektivnost pojedinačnih finansijskih izveštaja, zadatak revizora je da se uveri u to da li su eliminacije unutar-grupnih transakcija i salda izvršene na adekvatan način. Revizija eliminacija je sastavni deo svake revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja. Specifičnost revizije eliminacija je upravo u tome što se u fokusu procedura nalaze iznosi koji se ne nalaze u finansijskim izveštajima koji su predmet revizije tj. oni iznosi koji su isključeni u postupku konsolidovanja kao unutar-grupne transakcije i salda.

14.3. Procedure revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja

Proces sprovođenja revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši se po istom redosledu procedura kao i revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica. To znači, da nakon ugovaranja revizorskog angažmana slede tri ključne faze revizije:

- Planiranje revizijskog angažmana,
- Sprovođenje revizijskih postupaka provera, i
- Obelodanjivanje rezultata rada kroz izveštaj revizora.

Sprovođenje ovih faza treba da je prilagođeno zakonskim rokovima sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja i njegovog zvaničnog dostavljanja. U narednom delu rada biće detaljno opisane specifičnosti ovih faza prilikom revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja.

14.3.1. Planiranje revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja

Planiranje revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši se u skladu sa zahtevima Međunarodnog standarda revizije 300 – Planiranje⁶. Ovaj standard zahteva da se prilikom planiranja revizije sprovedu aktivnosti:

- Sticanja razumevanja,
- Procene materijalnosti,
- Procene rizika, i
- Izrade revizijskog programa.

14.3.1.1. Sticanje razumevanja o uslovima konsolidovanih finansijskih izveštaja

Faza planiranja revizije otpočinje upoznavanjem sa poslovanjem. Međunarodnim standardom revizije 310 – Poznavanje poslovanja zahteva se da „u obavljanju revizije finansijskih izveštaja revizor treba da ima ili da pribavi saznanja o poslovanju klijenta dovoljna da mu omoguće da identifikuje i razume događaje, poslovne promene i praksu koji bi, prema revizorskom prosuđivanju, mogli da imaju uticaj na finansijske izveštaje, na ispitivanje ili na izveštaj revizora“.⁷

Sticanje razumevanja o uslovima u kojim nastaju konsolidovani finansijski izveštaji odnosi se na:

- a. Utvrđivanje regulatornog okvira za konsolidaciju finansijskih izveštaja,
- b. Definisanje odgovornosti za pripremu i izradu konsolidovanih finansijskih izveštaja,
- c. Prikupljanje informacija o računovodstvenim politikama za konsolidaciju finansijskih izveštaja,
- d. Identifikovanje pravnih lica koja ulaze u grupu za konsolidaciju,
- e. Informisanje o tome ko vrši reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja u slučaju da za taj posao nije angažovan revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja (i da li se revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja uopšte vrši) i
- f. Identifikovanje transakcija i salda koji proističu iz unutar-grupnih aktivnosti (prirode, raznovrsnosti i intenziteta).

⁶ Međunarodni standardi i saopštenja revizije..., str. 266-269

⁷ Ibidem, str. 271

a. Regulatorni okvir

Osnovnu računovodstvenu regulativu koja usmerava proces konsolidovanja finansijskih izveštaja čine Međunarodni računovodstveni standardi / Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (MRS/MSFI). Najznačajniji standard u okviru MRS koji određuje obavezu i način konsolidovanja finansijskih izveštaja je MRS 27 – Konsolidovani i pojedinačni finansijski izveštaji. Osim MRS 27, značajni standardi koje treba uzeti u obzir prilikom konsolidovanja finansijskih izveštaja su:

- MRS 21 – Učinci promena kurseva razmene stranih valuta, koji reguliše prevođenje finansijskih izveštaja pravnih lica koja čine grupu za konsolidaciju, a svoje finansijske izveštaje prikazuju u valuti koja se razlikuje od valute u kojoj su iskazani konsolidovani finansijski izveštaji.
- MRS 28 – Ulaganje u pridružena društva, kojim je određeno da učešće u kapitalu pridruženog pravnog lica u konsolidovanim finansijskim izveštajima treba biti prikazano po metodi učešća.
- MRS 31 – Učešća u zajedničkim poduhvatima, kojim je određeno da učešće u zajedničkim ulaganjima u konsolidovanim finansijskim izveštajima treba biti prikazano po metodi učešća.
- MSFI 3 – Poslovne kombijacije, koji određuje postupke uključivanja transakcija koje nastaju kao rezultat poslovnih kombinacija u konsolidovane finansijske izveštaje.
- MSFI 5 – Stalna sredstva koja se drže za prodaju – koje se primenjuje za vrednovanje stečenog ulaganja koje se nakon sticanja kvalifikuje kao sredstvo koje se drži za prodaju.

b. Odgovornost za konsolidaciju finansijskih izveštaja

Za pripremu i konsolidaciju finansijskih izveštaja odgovorno je rukovodstvo matičnog pravnog lica. Ova odgovornost odnosi se na: definisanje računovodstvenih politika za konsolidovane finansijske izveštaje, identifikovanje pravnih lica koja čine grupu za konsolidaciju, identifikovanje transakcija i salda koji su rezultat unutar-grupnih aktivnosti, eliminaciju unutar-grupnih transakcija, kao i salda i pripremu i obelodanjivanje konsolidovanih finansijskih izveštaja.

c. Računovodstvene politike

Konsolidovane finansijske izveštaje, prema MRS 27, „treba sastavljati korišćenjem jednoobraznih računovodstvenih politika za slične transakcije i druge događaje u sličnim okolnostima“.⁸

Problem različitih računovodstvenih politika i njihov uticaj na konsolidaciju može se objasniti kroz sledeći primer: ukoliko jedno pravno lice koje je deo grupe za konsolidaciju odluči da nekretnine, postrojenja i opremu vrednuje po fer vrednosti, a drugo po nabavnoj vrednosti, onda se zbrajanjem bilansnih pozicija pojedinačnih finansijskih izveštaja ovih pravnih lica dobija iznos koji nema nikakvu korisnu informaciju budući da matematičko sabiranje bilansnih pozicija nema zahtevani smisao.

Najjednostavniji način da se obezbedi jednoobraznost računovodstvenih politika je kroz usvajanje istih računovodstvenih politika od strane svih pravnih lica koje čine grupu za konsolidaciju. Ponekad, međutim, postoje opravdani razlozi zbog kojih pravna lica koje čine grupu za konsolidaciju imaju različite računovodstvene politike (npr. pravna lica se nalaze u različitim državama koje imaju različitu računovodstvenu regulativu). Ovakva situacija ne znači automatski da konsolidacija finansijskih izveštaja nije moguća već da je za potrebe konsolidacije potrebno primeniti iste računovodstvene politike (računovodstvene politike matičnog pravnog lica), odnosno da treba identifikovati eventualne razlike u pojedinačnim finansijskim izveštajima koje su rezultat primene različitih računovodstvenih politika i

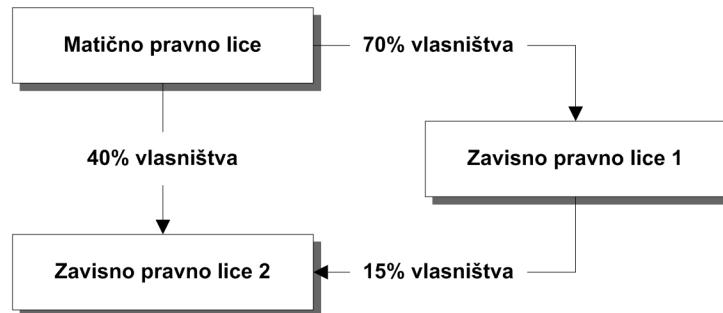
⁸ Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja..., str. 11

izvršiti neophodne reklasifikacije i eliminacije što ponekad može biti izuzetno zahtevno (npr. jedno pravno lice za vrednovanje izlaza zaliha koristi FIFO metod, a drugo metod ponderisane prosečne cene).

d. Identifikovanje pravnih lica koja čine grupu za konsolidaciju

Identifikovanje pravnih lica koja čine grupu za konsolidaciju u većini slučajeva ne bi trebalo da bude težak zahtev. Međutim, treba obratiti pažnju na nekoliko mogućih specifičnih situacija koje su definisane Međunarodnim računovodstvenim standardom 27. Problem kod identifikacije može biti činjenica da uslov za ulazak u grupu za konsolidaciju ponekad nije posedovanje većinskog paketa akcija već sticanje kontrole što je već kompleksniji koncept. Između ostalog, dati Standard definiše da kontrola može biti i indirektna što može biti ilustrovano sledećim primerom:

Prikaz 80.
Indirektna kontrola zavisnog pravnog lica preko drugog zavisnog pravnog lica

Specifična situacija postoji i ako je pravno lice koje je deo grupe za konsolidaciju kupilo većinski paket drugog pravnog lica kojim stiče kontrolu, ali ne sa namerom da upravlja datim pravnim licem već da ga proda u kratkom roku i da ostvari zaradu. Ovo učešće se ne smatra odnosom koji zahteva uključivanje stečenog pravnog lica u grupu za konsolidaciju.

Identifikacija članova grupe za konsolidaciju vrši se na osnovu:

- Prethodnog iskustva sa matičnim pravnim licem (npr. revizija konsolidovanih izveštaja datog klijenta je vršena i prethodnih godina),
- Informacija dobijenih od menadžmenta matičnog pravnog lica,
- Izvoda iz državnih registara,
- Iz javno raspoloživih informacija (štampe, sajtova i sl) i dr.

Ukoliko se zavisno pravno lice nalazi u inostranstvu, potrebno je steći saznanje o pitanjima koja su povezana sa ovom specifičnom situacijom, a to su: računovodstvena regulativa date zemlje, datum na koji se vrši izveštavanje, računovodstvene politike, bilansne šeme i drugo.

e. Identifikacija revizorskih firmi koje vrše reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja

U fazi sticanja razumevanja o konsolidovanju finansijskih izveštaja, revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba da stekne uvid u to koje revizorske firme su eventualno angažovane u reviziji pojedinačnih finansijskih izveštaja članova grupe za konsolidaciju. Do ove informacije se uglavnom dolazi razgovorom sa menadžmentom klijenta (matičnog pravnog lica). O datim revizorskim firmama je potrebno prikupiti što više informacija kako bi revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja u fazi planiranja i izvođenja revizije mogao da oceni da li može da se pouzda u rad drugog revizora.

f. Identifikovanje unutar-grupnih transakcija i salda

Identifikacija unutar-grupnih transakcija i salda koji trebaju biti isključeni (eliminirani) u postupku izrade konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši se na osnovu informacija iz različitih izvora. Deo informacija koji se odnosi na transakcije i salda matičnog pravnog lica i zavisnih pravnih lica nalazi se u računovodstvenoj evidenciji matičnog pravnog lica. Međutim, pre nego što se ovi podaci iskoriste u postupku konsolidovanja, revizor će se morati uveriti u to da li su zavisna pravna lica evidentirala ista salda i transakcije u svojim finansijskim izveštajima. Osim toga, matično pravno lice u svojoj računovodstvenoj evidenciji nema podatke o transakcijama i saldima koji su nastali u izveštajnom periodu između zavisnih pravnih lica, a koje isto tako trebaju biti eliminisane. Imajući sve to u vidu, revizor treba da izvrši identifikaciju unutar-grupnih transakcija i salda na osnovu:

- a. Informacija iz prethodnog perioda ako je data revizorska firma vršila reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja datog klijenta i prethodnih godina,
- b. Informacija dobijenih od menadžmenta matičnog pravnog lica o transakcijama i saldima,
- c. Zaključnih listova pravnih lica koji čine deo grupe za konsolidaciju,
- d. Kroz izvode otvorenih stavki na dan izrade konsolidovanih finansijskih izveštaja ili što bliže tom datumu.

14.3.1.2. Procena materijalnosti

Prema Međunarodnim standardima revizije, „informacija je materijalno značajna ako njeno izostavljanje ili pogrešno izveštavanje o njoj može da utiče na ekonomske odluke korisnika informacije, koje on donosi na osnovu finansijskih izveštaja.“⁹

Budući da konsolidovani finansijski izveštaji predstavljaju poseban set finansijskih izveštaja, za njih je takođe neophodno proceniti koja greška ili nedostatak informacija se smatraju materijalno značajnim. Ocena materijalnosti je značajna:

- a. u fazi planiranja, budući da predstavlja osnov za procenu rizika revizije i planiranje revizijskih procedura,
- b. u završnoj fazi revizije kada se otkrivene greške ili nedostaci informacija upoređuju sa pragom materijalnosti u cilju formiranja revizorskog mišljenja.

14.3.1.3. Identifikacija rizika u reviziji

Nakon stečenog razumevanja uslova u kojem nastaju konsolidovani finansijski izveštaji (broja pravnih lica koji čine grupu za konsolidaciju, raznovrsnosti, složenosti i intenziteta unutar-grupnih transakcija i sl) revizor pristupa identifikaciji revizijskog rizika i njegovih komponenti.

Revizijski rizik je rizik da će revizor izraziti pogrešno mišljenje u okolnostima kada finansijski izveštaji sadrže materijalno značajne pogrešne iznose. Revizijski rizik predstavlja kombinaciju inherentnog, kontrolnog i detekcionog rizika.

Inherentni rizik se odnosi na podložnost bilansne pozicije ili grupe poslovnih događaja pogreš-

⁹ Međunarodni standardi i saopštenja revizije..., str. 136

nim iskazima koji mogu biti materijalni. S obzirom na specifičnosti revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja, ocena ove komponente revizijskog rizika je ključna za formiranje mišljenja o konsolidovanim finansijskim izveštajima. Prilikom ocene inherentnog rizika, revizor nastoji da oceni koliki je rizik od pogrešnog iskazivanja za datog klijenta i gde se mogu očekivati greške u finansijskim izveštajima. Pitanja koja se pri tome trebaju razmotriti su:

- Razlozi zbog kojih klijent traži reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja,
- Da li će se konsolidovani finansijski izveštaji koristiti za donošenje značajnih odluka,
- Prethodno iskustvo u izradi konsolidovanih finansijskih izveštaja od strane osoblja koje je određeno da pripremi ove izveštaje,
- Da li postoje složene unutar-grupne transakcije (npr. obezvređenje gudvila, isključivanje prihoda i rashoda iz međusobnog poslovanja, postojanje inostranih zavisnih pravnih lica i sl) i dr.

Kontrolni rizik je rizik da sistem internih kontrola neće pravovremeno sprečiti ili ispraviti pogrešan iskaz koji može imati materijalno značajan uticaj na finansijske izveštaje. Kontrolni rizik prilikom revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja u našim uslovima najčešće se uzima kao maksimalan (ne vrši se procena kontrolnog rizika) s obzirom da je broj transakcija koje treba eliminisati u najvećem broju slučajeva mali, a klijent revizije često nema razvijene interne kontrole koje regulišu proces pripreme konsolidovanih finansijskih izveštaja. U slučaju da se radi o složenom i intenzivnom odnosu matičnog i zavisnih pravnih lica koje je dovelo do postojanja specifičnih internih kontrola za konsolidaciju, zadatak revizora bio bi da stekne razumevanje datih internih kontrola i da proceni koliko su efikasne što predstavlja osnov za procenu kontrolnog rizika na nižem nivou i dizajniranje kontrolnih testova.

Detekcioni rizik je rizik da revizor suštinskim testovima neće otkriti materijalno značajne pogrešne iznose u finansijskim izveštajima. Uopšteno govoreći, detekcioni rizik treba da bude nizak budući da je obim unutar-grupnih transakcija i salda najčešće toliki da omogućuje detaljne provere.

14.3.1.4. Priprema revizijskog programa

Nakon sticanja razumevanja, ocene materijalnosti i rizika, revizor sačinjava revizijski program, Programom revizije se definišu priroda, vreme i obim planiranih postupaka revizije koje treba izvršiti da bi se ispunio opšti plan revizije. Program revizije služi kao spisak uputstava mlađim revizorima angažovanim na reviziji i kao sredstvo za kontrolu da li je posao obavljen na pravi način.

Specifični program revizije za konsolidovane finansijske izveštaje mogao bi da sadrži sledeće procedure:

- a. Na osnovu izvoda iz državnih registara svih zavisnih pravnih lica, pridruženih pravnih lica i zajedničkih ulaganja, uveriti se u vlasničke udele matičnog pravnog lica na dan izrade konsolidovanih finansijskih izveštaja.
- b. Proveriti da li su korišćene jednoobrazne računovodstvene politike od strane svih pravnih lica koja čine deo grupe za konsolidaciju prilikom izrade pojedinačnih finansijskih izveštaja.

- c. Ako nisu korišćene jednoobrazne računovodstvene politike, proveriti da li su i na koji način identifikovane razlike koje proističu iz primene različitih računovodstvenih politika, i da li su one obuhvaćene neophodnim eliminacijama.
- d. Pregledati radne tabele matičnog pravnog lica za eliminaciju u cilju sticanja uvida u unutar-grupne transakcije i salda koji su eliminisani.
- e. Na osnovu zaključnih listova i druge dokumentacije uveriti se u usaglašenost evidencija o unutar-grupnim transakcijama i saldima koje se vode u knjigovodstvima pravnih lica koje čine deo grupe za konsolidaciju.
- f. Za svaku eliminaciju proveriti pravni i računovodstveni osnov i izvršiti neophodna izračunavanja.
- g. Proveriti izračunavanje manjinskih interesa u rezultatu i kapitalu.
- h. Proveriti da li su ulaganja u pridržena pravna lica i zajednička ulaganja evidentirana u skladu sa MRS (po metodu učešća).
- i. Proveriti da li postoje neke transakcije i salda koji su trebali biti uzeti u obzir prilikom izrade konsolidovanih finansijskih izveštaja, a koje klijent nije izvršio (npr. razmatranje obezvređenja goodwill-a).
- j. Proveriti da li su pojedinačni finansijski izveštaji i neophodne eliminacije ispravno sabrani prilikom pripreme konsolidovanih finansijskih izveštaja.
- k. Proveriti međusobnu usaglašenost iznosa u konsolidovanim bilansima i napomenama uz konsolidovane finansijske izveštaje.
- l. Proveriti da li su u napomenama uz konsolidovane finansijske izveštaje izvršena sva obelodanjivanja koja se zahtevaju prema MRS 27.

Ako je reviziju nekog od pojedinačnih finansijskih izveštaja pravnih lica koji čine deo grupe za konsolidaciju vršio drugi revizor, revizijski program treba da predvidi sledeće procedure:

- a. Proceniti profesionalnu kompetentnost drugog revizora (na osnovu članstva u profesionalnoj organizaciji, prethodnih iskustava, prikupljenih informacija i sl).
- b. Obavestiti drugog revizora o zahtevima u pogledu njegove nezavisnosti i svrsi za koju će biti korišćen njegov rad i revizorski izveštaj.
- c. Zahtevati od drugog revizora da u pisanoj formi pruži neophodne informacije o primenjenim postupcima revizije, revizorskom mišljenju, detaljne podatke o uočenim nepravilnostima i eventualnim dodatnim informacijama do kojih je došao, a koje mogu biti značajne za reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja.
- d. Ukoliko se proceni da su efekti pismene komunikacije sa drugim revizorom nezadovoljavajući ili da su pitanja složena, planirati posetu drugom revizoru prilikom koje je potrebno detaljno pregledati radne papire i razmotriti značajna pitanja.

Uobičajeno se do informacija od drugog revizora dolazi tako što menadžment matičnog pravnog lica preko zavisnih pravnih lica upućuje pismo drugom revizoru u kome ga obaveštava o potrebnoj saradnji pri reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja. Nakon toga, revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja šalje propratno pismo i upitnik i zahteva od drugog revizora da ga popuni u definisanom roku i dostavi direktno na adresu revizora konsolidovanih finansijskih izveštaja.

Kompletna set dokumenta koji se šalju drugom revizoru može imati sledeće delove:

1. Pismo u kome se od drugog revizora traži da dostavi zahtevane dokumente i radne listove (finansijske izveštaje, revizorski izveštaj, pismo uveravanja, tabele usaglašavanja unutar-grupnih transakcija i salda, popunjeni upitnik i dr)
2. Pismo u kojem drugi revizor preuzima odgovornost za informacije koje će dostaviti revizoru konsolidovanih finansijskih izveštaja (drugi revizor treba da potvrdi da zna da će njegov rad biti korišćen pri reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja, da je poštovao etičke norme, da je izvršio reviziju u skladu sa važećim standardima, da je u upitniku dao sve informacije od značaja za reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja).
3. Upitnik (koji sadrži osnovne napomene o upitniku i listu pitanja koja mogu biti grupisana u sledeće delove: Opšti deo, Računovodstvene politike, Interne kontrole, Imovina, Zalihe, Ugovori o izgradnji u toku, Kapital, Obaveze, Porezi, Pontecijalna sredstva i obaveze, Prihodi i rashodi, Povezana pravna lica, Unutar-grupne transakcije, Ulaganja u pridružena pravna lica i zajedna ulaganja, Konsolidovani finansijski izveštaji, Događaji nakon datuma bilansa stanja, Finansijski izveštaji, Revizorski izveštaj).
4. Upitnik o nezavisnosti drugog revizora (koji pruža potvrdu nezavisnosti drugog revizora od klijenta u pogledu finansijskih, ličnih i drugih odnosa).

Ako se neki od zavisnih pravnih lica nalazi u inostranstvu, onda je neophodno predvideti i specifične procedure za reviziju koje bi mogle imati sledeću formu:

- a. Proveriti registraciju kapitala zavisnog pravnog lica kod državnog organa (npr. Ministarstva za ekonomske odnose sa inostranstvom).
- b. Utvrditi kurs izveštajne valute zavisnog pravnog lica na dan bilansa.
- c. Utvrditi metodologiju izračunavanja prosečnog kursa za bilans uspeha (na osnovu dnevnih kurseva, prosečnih mesečnih kurseva i sl).
- d. Ako se datum izveštavanja inostranog zavisnog pravnog lica razlikuje od datuma konsolidovanih finansijskih izveštaja, proveriti da li su sastavljeni dodatni finansijski izveštaji na datum konsolidovanih finansijskih izveštaja.
- e. Prekontrolisati preračun finansijskih izveštaja u izveštajnu valutu konsolidovanih finansijskih izveštaja.
- f. Pregledati reklasifikaciju na konsolidovane bilansne šeme.

14.3.2. Sprovođenje procedura u reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja

Faza planiranja revizije ima upravo za cilj definisanje revizijskog programa koje sadrže detaljne procedure testova koje treba sprovesti u cilju sticanja uveravanja o finansijskim izveštajima koji su predmet revizije. Specifično pitanje koje treba biti razmotreno prilikom revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja je vreme kada će date procedure biti sprovedene. U tom kontekstu, revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja treba biti svestan uticaja eventualnih grešaka i neizvesnosti koje utiču na konsolidovane finansijske izveštaje:

- I Svaka greška i neizvesnost koja je uočena u reviziji pojedinačnih finansijskih izveštaja prav-

nih lica koja čine deo grupe za konsolidaciju utiče i na pojedinačne i na konsolidovane finansijske izveštaje.

II Greške u eliminacijama prilikom konsolidacije utiču samo na konsolidovane finansijske izveštaje.

I Očigledno je da eventualne nepravilnosti u pojedinačnim finansijskim izveštajima imaju dvostruki negativan efekat. Budući da cilj revizije nije pronalaženje grešaka (što i revizori sami često pogrešno shvataju) već izražavanje adekvatnog mišljenja o finansijskim izveštajima, najdelotvojniji pristup bio bi da se nepravilnosti u pojedinačnim finansijskim izveštajima spreče tako što će revizijske procedure testiranja biti sprovedene nakon sastavljanja pojedinačnih finansijskih izveštaja, a pre njihovog obelodanjivanja. Na ovome je naravno može insistirati samo ukoliko revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši i reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja. Ako reviziju pojedinačnih finansijskih izveštaja vrši drugi revizor, tada se revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja nalazi u nelagodnoj situaciji da ne može sprovesti reviziju konsolidovanih finansijskih izveštaja sve dok se ne završe sve revizije pojedinačnih finansijskih izveštaja što otežava planiranje i sprovođenje procedura revizije konsolidacije.

II Što se tiče revizije eliminacija, za ove procedure se preporučuje da se sprovedu pre obelodanjivanja i predaje konsolidovanih finansijskih izveštaja, naravno ukoliko revizorska firma raspolaže dovoljnim ljudskim resursima da može u uslovima velikih vremenskih ograničenja da sprovede sve neophodne procedure u datom trenutku.

14.3.3. Izveštavanje o reviziji konsolidovanih finansijskih izveštaja

Izveštavanje o rezultatima revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja vrši se u skladu sa zahtevima Međunarodnog standarda revizije 600 – „Formiranje mišljenja i izveštavanje o finansijskim izveštajima“¹⁰.

Prilikom razmatranja mišljenja o konsolidovanim finansijskim izveštajima, potrebno je uzeti u obzir sledeća pitanja:

- I Ako je revizija zavisnih pravnih lica vršena od strane drugog revizora, da li je revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja došao do zaključka da može da se pouzda u rad drugog revizora?
- II Da li je vršena revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja zavisnih pravnih lica?
- III Koji je efekat grešaka i neizvesnosti koje su utvrđene prilikom revizije pojedinačnih finansijskih izveštaja?
- IV Koji je efekat grešaka i neizvesnosti koje su utvrđene prilikom provere sprovedenih eliminacija?
- V Kako treba da izgleda izveštaj revizora o konsolidovanim finansijskim izveštajima kojim bi bile obuhvaćene specifičnosti konsolidacije?

¹⁰ IFAC: International Statements on Audit and Quality Control, www.ifac.org, 2009, str. 670-698

I Ako je, na osnovu komunikacije sa drugim revizorom i drugih informacija, došao do zaključka da drugi revizor ima profesionalni ugled i da je izvršio reviziju zavisnog pravnog lica prema zahtevima revizijskih standarda, tada revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja može u potpunosti koristiti sve rezultate rada drugog revizora kao da je sam vršio reviziju. U protivnom, ako revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja zaključi da ne može da se pouzda u rad drugog revizora, a sam nije u mogućnosti da izvrši reviziju, treba da izrazi mišljenje sa rezervom ili da se uzdrži od davanja mišljenja, pošto postoji ograničenje obima revizije.

II Ukoliko revizija pojedinačnih finansijskih izveštaja zavisnog pravnog lica nije vršena (najčešće razlog je da zakonom nije predviđena obaveza vršenja revizije) tada je ova situacija analogna situaciji kada revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja dođe do zaključka da ne može da se pouzda u rad drugog revizora. U datim okolnostima se, dakle, od revizora konsolidovanih finansijskih izveštaja očekuje da izrazi odgovarajuće mišljenje uvažavajući činjenicu da postoji neizvesnost zbog pojedinačnih izveštaja koji nisu verifikovani revizijom.

III Svako pitanje koje je naglašeno u revizorskim izveštajima o pojedinačnim finansijskim izveštajima pravnih lica koja su deo grupe za konsolidaciju (skretanje pažnje, rezerva, uzdržavanje, negativno mišljenje) mora biti razmotreno prilikom formiranja mišljenja o konsolidovanim finansijskim izveštajima. Pitanje koje se često postavlja prilikom formiranja mišljenja o konsolidovanim finansijskim izveštajima je da li svaka modifikacija koja je izneta u mišljenju o pojedinačnim finansijskim izveštajima automatski zahteva i modifikaciju u revizorskom izveštaju o konsolidovanim finansijskim izveštajima. Ovde treba imati u vidu da značaj pitanja koja zahtevaju modifikaciju zavisi od materijalnosti koja se određuje u fazi planiranja revizije na nivou finansijskih izveštaja. Materijalnost kod konsolidovanih finansijskih izveštaja se, kao što smo videli, određuje na osnovu bilansnih suma iskazanih u konsolidovanim finansijskim izveštajima, nezavisno od pojedinačnih finansijskih izveštaja. To znači da postoji mogućnost, na primer ako je zavisno pravno lice malo, da njegovo poslovanje nema značajan efekat na nivou grupe za konsolidaciju, odnosno da greška u pojedinačnim finansijskim izveštajima za dato zavisno pravno lice, na nivou konsolidovanih finansijskih izveštaja ne zahteva rezervu.

IV Uticaj nepravilnosti u postupcima eliminacije prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja takođe se određuje na osnovu materijalnosti na nivou konsolidovanih finansijskih izveštaja. Tako se u praksi može desiti da osoblje matičnog pravnog lica prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja pogrešno primeni MRS 27 – Konsolidovani i pojedinačni finansijski izveštaji, te da pogrešno utvrdi iznose za eliminaciju, ali da je obim unutar-grupnih odnosa toliko mali (npr. između matičnog i zavisnog pravnog lica nema poslovanja već isključivo postoje vlasnički odnosi), da se prilikom revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja može izraziti pozitivno mišljenje uz skretanje pažnje.

V Forma revizorskog izveštaja definisana je prema zahtevima MSR 600 i MSR 700. Prilikom revizije konsolidovanih finansijskih izveštaja potrebno je naglasiti da su predmet revizije konsolidovani finansijski izveštaji što može biti učinjeno na sledeći način:

Prikaz 81.
Revizorski
izveštaj o
konsolidovanih
finansijskim
izveštajima

Skupštini akcionara "ABC" d.o.o. Novi Sad

IZVEŠTAJ NEZAVISNOG REVIZORA

Obavili smo reviziju konsolidovanog bilansa stanja matičnog društva „ABC“ d.o.o. Novi Sad i njegovih zavisnih društava (u daljem tekstu "Grupa") sa stanjem na dan 31. decembra 2009. godine i odgovarajućeg konsolidovanog bilansa uspeha, konsolidovanog izveštaja o promenama na kapitalu i konsolidovanog izveštaja o tokovima gotovine za godinu koja se završava na taj dan, te pregled značajnih računovodstvenih politika i napomena uz finansijske izveštaje.

Odgovornost rukovodstva za konsolidovane finansijske izveštaje

Rukovodstvo je odgovorno za sastavljanje i objektivnu prezentaciju ovih konsolidovanih finansijskih izveštaja u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije. Ova odgovornost obuhvata: osmišljavanje, primenu i održavanje internih kontrola koje su relevantne za sastavljanje i objektivnu prezentaciju konsolidovanih finansijskih izveštaja koji ne sadrže pogrešne informacije od materijalnog značaja, nastale usled neregularnosti ili greške; odabir i primenu odgovarajućih računovodstvenih politika, kao i korišćenje najboljih mogućih računovodstvenih procena.

Odgovornost revizora

Naša odgovornost je da izrazimo mišljenje o priloženim konsolidovanim finansijskim izveštajima na osnovu obavljene revizije. Reviziju smo obavili u skladu sa Međunarodnim standardima revizije i Zakonom o računovodstvu i reviziji Republike Srbije. Ovi standardi nalažu usaglašenost sa etičkim principima i da reviziju planiramo i obavimo na način koji omogućava da se, u razumnoj meri, uverimo da konsolidovani finansijski izveštaji ne sadrže pogrešne informacije od materijalnog značaja.

Revizija uključuje sprovođenje postupaka u cilju pribavljanja revizijskih dokaza o iznosima i informacijama obelodanjenim u konsolidovanim finansijskim izveštajima. Odabrani postupci su zasnovani na prosuđivanju revizora, uključujući procenu rizika materijalno značajnih grešaka sadržanih u konsolidovanim finansijskim izveštajima, nastalih usled neregularnosti ili greške. Prilikom procene ovih rizika, revizor razmatra interne kontrole koje su relevantne za sastavljanje i objektivnu prezentaciju konsolidovanih finansijskih izveštaja, u cilju osmišljavanja najboljih mogućih revizorskih procedura, ali ne u cilju izražavanja mišljenja o efikasnosti sistema internih kontrola pravnog lica. Revizija, takođe, uključuje ocenu primenjenih računovodstvenih politika i vrednovanje značajnih procena koje je izvršilo rukovodstvo, kao i ocenu opšte prezentacije konsolidovanih finansijskih izveštaja.

Smatramo da su revizijski dokazi koje smo pribavili dovoljni i odgovarajući i da obezbeđuju razumnu osnovu za izražavanje našeg mišljenja.

Mišljenje bez rezerve

Po našem mišljenju konsolidovani finansijski izveštaji **istinito i objektivno** prikazuju finansijski položaj Grupe na dan 31. decembra 2009. godine kao i rezultat poslovanja, promene na kapitalu i novčane tokove za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa računovodstvenim propisima Republike Srbije.

Beograd, 07.07.2010. godine

Ovlašćeni revizor,

Xxxxxxx Xxxxxxxx

Navedeni Međunarodni standardi revizije ne bave se pitanjima dodatnih obelodanjivanja koja mogu biti priložena uz mišljenje revizora. Uvažavajući specifičnosti konsolidacije finansijskih izveštaja, prateće informacije mogle bi sadržavati:

- a. Priložene konsolidovane finansijske izveštaje i računovodstvene politike.
- b. Informaciju o tome ko čini grupu za konsolidaciju (koja pravna lica i koliki su vlasnički udeli).
- c. Opis metode konsolidovanja.
- d. Informaciju da je korišćen rad drugog revizora i kakvo je mišljenje izraženo o pojedinačnim finansijskim izveštajima.
- e. Sprovedene eliminacije u postupku konsolidovanja.

a. U praksi revizorskih firmi je uobičajeno da se uz mišljenje revizora prilože finansijski izveštaji koji su bili predmet revizije. U tom smislu, nakon dela revizorskog izveštaja koje sadrži mišljenje o konsolidovanim finansijskim izveštajima, revizor može prikazati konsolidovani bilans stanja, konsolidovani bilans uspeha, konsolidovani bilans novčanih tokova, konsolidovani izveštaj o promenama na kapitalu i napomene uz konsolidovane finansijske izveštaje, kao i računovodstvene politike (po pravilu računovodstvene politike matičnog pravnog lica) koje su korišćene prilikom konsolidacije.

b. Sveobuhvato razumevanje revizorskog mišljenja nije moguće ukoliko korisnik revizorskog izveštaja nema informaciju o tome koja pravna lica čine grupu za konsolidaciju. Zbog toga je poželjno da revizorski izveštaj pruži datu informaciju. To može biti učinjeno na sledeći način:

Prikaz 82.

Osnovi podaci o grupi za konsolidaciju u revizorskom izveštaju

Grupu za konsolidaciju čine:

1. matično pravno lice – »ABC« d.o.o. Novi Sad
2. zavisno pravno lice – »Grafika« d.o.o, Budimpešta

Matično pravno lice poseduje 71,05% akcija zavisnog društva.

1. Matično pravno lice

Osnovni podaci o matičnom pravnom licu (godina osnivanja, registracija, delatnost, matični broj...)

2. Zavisno pravno lice

Osnovni podaci o zavisnom pravnom licu (godina osnivanja, registracija, delatnost, matični broj, od kada ulazi u grupu za konsolidaciju...)

c. Opis metode konsolidovanja može biti dat u okviru računovodstvenih politika ili naglašen u posebnom odeljku. Metod konsolidovanja može biti naveden na sledeći način:

Prikaz 83.

Metod konsolidovanja u revizorskom izveštaju

Prilikom izrade konsolidovanog finansijskog izveštaja za matično pravno lice i zavisno pravno lice primenjen je metod potpunog konsolidovanja.

Pošto je zavisno pravno lice iz inostranstva, prilikom konsolidovanja izvršeno je prevođenje izveštaja zavisnog pravnog lica iz forinti u dinare tako što su pozicije bilansa stanja pretvorene zaključnim kursom na dan bilansa, a pozicije bilansa uspeha prema prosečnom kursu za period 25.09. – 31.12.2009. godine budući da je zavisno pravno lice stečeno 25.09.2009. godine.

Finansijski izveštaji zavisnog pravnog lica su sastavljeni prema važećim nacionalnim standardima, a za potrebe konsolidovanja izvršena je njihova reklasifikacija u propisane bilansne šeme u Republici Srbiji.

U konsolidovanim finansijskim izveštajima za 2009. godinu nisu prezentovani podaci za prethodnu godinu s obzirom da je do formiranja grupe za konsolidaciju došlo u toku 2009. godine.

d. Informacija da je korišćen rad drugog revizora može biti deo revizorskog izveštaja. Navođenje imena drugih revizora ne treba shvatiti kao prebacivanje odgovornosti za deo posla na drugog revizora budući da revizor konsolidovanih finansijskih izveštaja ima potpunu odgovornost za izraženo mišljenje o konsolidovanim izveštajima, već kao davanje celovite informacije o tome kako je revizija izvršena. Obelodanjivanje može biti izvršeno na sledeći način:

Prikaz 84.

Informacija o revizoru pojedinačnog finansijskog izveštaja u revizorskom izveštaju

Nezavisna revizorska kuća »Auditor« Budimpešta izvršila je reviziju finansijskih izveštaja zavisnog pravnog lica i izrazila mišljenje bez rezervi.

e. Prikaz eliminacija omogućuje uvid u poslovanje između pravnih lica koja su članovi grupe za konsolidaciju što se ne vidi iz konsolidovanih finansijskih izveštaja, a može biti izuzetno značajno u razumevanju poslovanja između povezanih pravnih lica (i u skladu je sa ciljevima zbog kojih se i vrši konsolidacija). Sprovedene eliminacije mogu biti date:

1. u formi finansijskih izveštaja koje sadrže kolone za pojedinačne finansijske izveštaje, eliminacije i zbirnu kolonu koja odgovara iznosima iskazanim u konsolidovanim finansijskim izveštajima za tekuću godinu (što može biti prikazano na sledeći način):

Prikaz 85.
Informacije o postupku konsolidacije u revizorskom izveštaju

POZICIJA	"ABC" d.o.o. Novi Sad	"Grafika" d.o.o. Budimpešta	Eliminacije	Konsolidovani bilans stanja za tekuću godinu
Aktiva				
A. Stalna imovina	75.394	5.777	(6.945)	74.226
I. Nematerijalna ulaganja	58			58
II. Nekretnine, postrojenja, oprema i biološka sredstva	63.076	5.777		68.853
1. Nekretnine, postrojenja i oprema	63.076	5.777		68.853
...				

2. u formi dodatnih tabela i informacija koje daju prikaz eliminacija i objašnjenja razloga za eliminaciju (što može biti prikazano na sledeći način):

Prikaz 86.
Informacije o
postupku
konsolidacije u
revizorskom
izveštaju

KONSOLIDOVANJE KAPITALA				
R.br.	Pravno lice	Iznos učešća u kapitalu	Iznos udela u osnovnom kapitalu	Razlika (4-3)
1	2	3	4	5
1	ABC, d.o.o. N. Sad	67.922		
2	Grafika, d.o.o. Budimpešta		67.922	
Ukupno (1+2)		67.922	67.922	

Prilikom konsolidovanja finansijskih izveštaja, Društvo je isključilo učešća u kapitalu u aktivi i osnovni kapital u pasivi u vrednosti od 67.922 hiljade dinara.

Bibliografija

1. Dr Mirko Andrić: **Revizorska etika u SAD**, Računovodstvo br. 1, Beograd, 1995.
2. Dr Mirko Andrić: **Informacione tehnologija i revizija**, Knjigovodstvo br. 11, Beograd, 1995.
3. Dr Mirko Andrić: **Revizija kao profesija, veština i teorija**, Knjigovodstvo br. 1-2, Beograd, 1996.
4. Dr Mirko Andrić, dr Jelena Končar: **Etika kao determinanta razvoja menadžmenta**, Zbornik radova SYMORG, Vrnjačka banja, 1996.
5. Dr Mirko Andrić: **Uloga revizije u funkciji upravljanja preduzećem**, Zbornik radova, Zlatibor, 1996.
6. Dr Mirko Andrić: **Savremeni menadžment i revizija**, Direktor br. 10, Beograd, 1994.
7. Dr Mirko Andrić: **Kontrola i revizija**, skripta, Ekonomski fakultet Subotica, 1994.
8. Dr Mirko Andrić, Dr Đoko Malešević: **Uloga revizije u transformisanoj privredi**, Ekonomske teme 1-2, Ekonomski fakultet Niš, 1995.
9. Dr Mirko Andrić, Dr Đoko Malešević: **Profesionalna etike revizije u funkciji vrednovanja računovodstvenih informacija**, Ekonomski fakultet Niš, 1995.
10. Dr Mirko Andrić, dr Zvonimir Marović, dr Radmilo Todosijević: **Investicije**, Ekonomski fakultet Subotica, 1993.
11. Dr Mirko Andrić: **Revizija - novo zanimanje**, Zbornik radova sa 10. međunarodnog naučnog skupa "Savremeni problemi upravljanja finansijama i računovodstveni informacioni sistemi, Ekonomski fakultet Subotica, 1992.
12. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Potreba za organizovanjem interne revizije u preduzeću**, Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici br. 4, Subotica, 1999.
13. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Revizija računovodstvenih izveštaja u procesu globalizacije**, SymOrg – zbornik radova, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2000.
14. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Izveštaj revizora o računovodstvenom izveštaju**, zbornik radova sa IV Simpozijuma računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Vrućica, 2000.
15. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Uticaj informacionih i telekomunikacionih tehnologija na reviziju računovodstvenih izveštaja**, Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici br. 6, Subotica, 2001.
16. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Misija Američkog instituta ovlašćenih javnih računovođa (AICPA) u reviziji**, Revizor 14/2001, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 2001.
17. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Aplikativne kontrole**, Revizor 15/2001., Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 2001.
18. Dr Mirko Andrić, Dejan Jakšić: **Revizija javnih rashoda**, zbornik radova sa V Simpozijuma računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Vrućica, 2001.
19. Dr Mirko Andrić, mr Dejan Jakšić: **Revizijske procedure za procenu kontrolnog rizika**, Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici br. 7, Subotica, 2002.

20. Dr Mirko Andrić, mr Dejan Jakšić: **Kodeks profesionalnog ponašanja**, Revizor 18/2002, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 2002.
21. Dr Mirko Andrić, mr Dejan Jakšić: **Revizija računovodstvenih izveštaja banaka**, Strategijski menadžment 2-3/2002, Ekonomski fakultet, Subotica, 2002.
22. AICPA: **Codification of Statements on Auditing Standard**, AICPA, New York, 2001.
23. Albert J. Marcell Jr., Saly Chan: **EDI security control and audit**, Artech House, Boston, 1993
24. Alvin A. Arens, James K. Loebbecke: **Auditing – an Integrated Approach**, Prentice Hall, New Jersey, 2000.
25. American Accounting Association – The Committee on Basic Auditing Concepts: **A Statement of Basic Auditing Concepts**, Accounting Review – Supplement, Sarasota, 1972.
26. Andrew Chambers and John M. Court: **Computer Auditing**, Pitman Publishing, London, 1991.
27. Andrew Chambers, Georges M. Selim, Gerald Vinten: **Internal Auditing**, Pitman Publishing, London, 1987.
28. Andrew Chambers, Graham Rand: **The Operational Auditing Handbook**, John Wiley&Sons, Chichester, 1997.
29. Brenda Porter, Jon Simon, David Hatherly: **Principles of External Auditing**, John Wiley&Sons, Chichester, 1996.
30. Charles W. Schandl: **Theory of Auditing – Evaluation, Investigation and Judgement**, Scholars Book Co., Houston, 1978.
31. Clyde P. Stickney, Roman L. Weil: **Financial Accounting**, The Dryden Press, SAD, 2000.
32. D. Flint: **Philosophy and Principles of Auditing: An Introduction**, Macmillan, England, 1988.
33. Dan M. Guy, Douglas R. Carmichael, O. Ray Whittington: **Audit Sampling: an Introduction**, John Wiley&Sons, New York, 1998.
34. David Cairns: **Vodič za primjenu Medjunarodnih računovodstvenih standarda**, prevod, Faber&Zgombić, Hrvatska, 1995.
35. David D: **Auditing, Concept and Standards**, South - Western Publising, 1989.
36. David N. Ricchiute: **Auditing and Assurance Services**, South-Western College Publishing, SAD, 1998.
37. Doland A. Leslie, Albert D. Teitlebaum, Rodney J. Anderson: **Dollar-unit Sampling: A Practical Guide for Auditors**, Pitman, London, 1980.
38. Donald A. Watne, Peter B. B. Turney: **Auditing EDP Systems**, Prentice Hall, SAD, 1998.
39. Donald H. Taylor, G. William Glezen: **Auditing: an Assertions Approach**, John Wiley&Sons, New York, 1997.
40. Douglas R. Carmichael: **Auditing Concepts and Methods**, McGraw-Hill, 2000.
41. Dejan Jakšić: **Revizijske procedure za procenu kontrolnog rizika u okruženju kompjuterskih informacionih sistema**, magistarska teza, Subotica, 2001.
42. Dejan Jakšić: **Koncepti savremene revizije finansijskih izveštaja**, doktorska disertacija, Subotica, 2004.
43. Mr Dejan Jakšić: **Fer prezentacija računovodstvenih izveštaja - uniformnost vs. fleksibilnost**, Računovodstvo 5-6/2003, Računovodstvena praksa, Beograd, 2003.
44. Mr Dejan Jakšić: **Koncept dužne profesionalne pažnje u reviziji**, Revizor 25/2004, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 2004.
45. Dr Dejan Jakšić: **Standardizacija finansijskog izveštavanja**, Zbornik radova sa XXXV Simpozijuma računovođa i revizora Srbije, Zlatibor, 2004.
46. Dr Anđeko Lojpur, Mirjana Kuljak: **Menadžment**, Ekonomski fakultet Podgorica, 1995.

47. Dr Bogoljub Vitorović: **Zakonska regulativa nezavisne računovodstvene revizije u Nemačkoj**, Knjigovodstvo br. 6, Beograd, 1995.
48. Dr Bogoljub Vitorović: **Kontrola i revizija** (u knjizi) dr D. Jovanović: Analiza poslovanja preduzeća sa kontrolom i revizijom, Beograd, 1989.
49. Dr Bogoljub Vitorović: **Metodologija vrednovanja efikasnosti usluga i međusobne saradnje interne i eksterne revizije u SAD i Kanadi**, Knjigovodstvo br. 12, Beograd, 1995.
50. Dr Dragan Krasulja: **Finansijska efikasnost investicija, analiza kapitalističkog sistema**, Naučna knjiga, 1975.
51. Dr Dragiša Gvozdenović: **Ekonomska efikasnost strategija preduzeća**, Monografija, Ekonomski fakultet Niš, 1995.
52. Dr Dušan S. Milojević: **Revizori u znaku justicije, SRRS, Beograd, 2000.**
53. Dr Jelena Končar: **Menadžment maloprodaje**, Ekonomski fakultet Subotica, 1995.
54. Dr Jovan Rodić: **Poslovne finansije i procenjivanje vrednosti preduzeća**, Ekonomika, Beograd, 1994.
55. Dr Jovan Rodić: **Poslovne finansije**, Ekonomika, Beograd, 1991.
56. Dr Jovan Rodić: **Teorija i analiza bilansa**, Privrednik, Beograd, 1997.
57. Dr Marko Petrović: **Osma Direktiva Evropske ekonomske zajednice**, prevod, Knjigovodstvo br. 2, 1992.
58. Dr Miloš Blažić, Dr Vaso Dragović: **Opšta statistika - osnovi i analiza**, Savremena administracija, Beograd, 1991.
59. Dr Milutin Stojković: **Statistika u ekonomiji**, Ekonomski fakultet Subotica, 1990.
60. Dr Nedo Balaban i dr: **Principi informatike**, Savremena administracija, Beograd, 1994.
61. Dr Nedo Balaban, dr Živan Ristić: **Sistemi podrške odlučivanja**, Ekonomski fakultet Subotica, 1998.
62. Dr Nenad Vunjak: **Finansijski menadžment**, Ekonomski fakultet Subotica, 1995.
63. Dr Slavoljub Martić: **Kontrola i revizija**, Ekonomski fakultet Beograd, 1987.
64. Dr Stevan Kukoleča: **Organizacioni poslovni leksikon izraza, pojmova i metoda**, Zavod za ekonomske ekspertize, Beograd, 1990.
65. Dr Čedovimir Ljubojević: **Marketing usluga**, drugo izdanje, Institut za tržišna istraživanja, Beograd, 1996.
66. Emile Woolf: **Auditing Today**, Prentice Hall, Great Britain, 1997.
67. Erhard Zimmermann: **Revision und Kontrollen Betriebswirtschaftliche Forshung und Praxis**, 1963.
68. F.dr Leitner: **Die kontrolle in konfmannischen Unternehmungen**, Frankfurt/M 1934
69. Frederick Gallegos, Daniel P. Manson, Sandra Allen-Senft: **Information Technology Control and Audit**, Auerbach, SAD, 1999.
70. G.dr Danert: **Betriebskontrollen**, Essen, 1952.
71. George Bodnar: William S. Hopwood, **Accounting Information Systems**, Prentice Hall, 1998.
72. Gordon B. Davis: **Auditing and EDP**, New York, 1983.
73. Graham W. Cosserat: **Modern Auditing**, John Wiley&Sons, Chichester, 2000.
74. Harold Koontz, Richard Gable: **Public control of economic enterprice**, Mc Graw Hill book Company Inc, New York, 1956.
75. IFAC Ethics Committee: **Code of Ethics for Professional Accountants**, IFAC, 2003.
76. James A. Hall: **Information Systems Auditing and Assurance**, South-Western College Publishing, SAD, 2000.
77. James K. Loebbecke: **The Auditor**, Prentice Hall, New Jersey, 1999.

78. K. Žager, L. Žager: **Računovodstveni standardi, financijski izvještaji i revizija**, Inženjerski biro, Hrvatska, 1998.
79. Kennet C. Laudon, Jane Laudon: **Information Systems and the Internet**, The Dryden Press, SAD, 1998.
80. Ljubomir Stanković: **Osvrt na Međunarodni standard revizije 10 - Uvažavanje rada interne revizije od strane eksternog revizora**, Knjigovodstvo br. 10, SRRS, Beograd, 1995.
81. Marshall B. Romney, Paul John Steinbart: **Accounting Information Systems**, Prentice Hall, 2000.
82. **Međunarodni revizorski standardi - prevod**, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 1998.
83. **Međunarodni standardi revizije**, prevod, SRRRS, Banja Luka, 2000.
84. Milan Vujaklija: **Leksikon stranih reči i izraza**, Prosveta, Beograd, 1954.
85. Miloš Sofrenović: **O reviziji privrednih preduzeća**, Beograd, 1935.
86. Mr Branko Krsmanović: **Revizorsko ispitivanje pouzdanosti računovodstvenih internih kontrola u uslovima računarski podržanih informacionih sistema**. doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Subotica, 1998.
87. **Odluka o minimumu obima, obliku i sadržaju ekonomsko-finansijske revizije i izveštaja o ekonomsko-finansijskoj reviziji za banke i druge finansijske organizacije**, Službeni list SRJ br. 62, 1993.
88. Philip G. Cottell, Terry M. Perlin: **Accounting Ethics: A Practical Guide for Professionals**, Quorum Books, New York, 1990.
89. **Program za samoučenje - radne sveske 1-5**, ACCA, prevod, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 1992.
90. R. K. Mautz, Hussein A. Sharaf: **The Philosophy of Auditing**: American Accounting Association, 1961. godine.
91. R. K. Mautz: **Effect of Circumstances on the Application of Accounting Principles**, Financial Executives Research Foundation, New York, 1972.
92. Radmila Kovačević: **Revizija u tržišnom gospodarstvu**, Informator, Hrvatska, 1993.
93. **Revizorski priručnik**, Ministarstvo finansija FNRJ, Uprava revizije, Beograd, 1950.
94. Rick Hayes, Arnold Schilder, Roger Dassen, Philip Wallage: **Principi revizije: Međunarodna perspektiva**, prevod sa engleskog jezika, Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka, 2002.
95. Robert S. Kay, CPA, Gerald Searfoss, DBA, CPA: **Handbook of accounting and auditing**, second edition, Warren, Gorham and Lamont, Boston, 1989.
96. Rodney J. Anderson: **The External Audit: Concepts and Techniques**, Copp Clark Pitman, Toronto, 1977.
97. Roy Dodge: **The Concise Guide to Auditing Standards and guidelines**, Chapman and Hall, London, 1990.
98. T.A. Lee: **Company Auditing: Concepts and Practices**, Institute of Chartered Accountants of Scotland, 1972.
99. Task Force on Rebuilding Public Confidence in Financial Reporting: **Rebuilding Public Confidence in Financial Reporting – an International Perspective**, IFAC, New York, 2003.
100. The Commission on Auditors' Responsibilities: **Report, Conclusions and Recommendations**, The Commission on Auditors' Responsibilities, New York, 1977.
101. Thomas D. Hubbard, Johnny R. Johnson, Ann B. Pushkin: **Auditing: Concepts, Standards, Procedures**, Dame Publications, Houston, 1986.

102. Timothy B. Bell, Frank O. Marrs, Ira Solomon, Howard Thomas: **Auditing Organizations Through a Strategic-Systems Lens**, KPMG Peat Marwick LLP, 1997.
103. Tom Lee: **Corporate Audit Theory**, Chapman and Hall, London, 1993.
104. **Trgovački zakonik za kraljevinu Jugoslaviju iz 1937. godine**, reprint, Mladost, Beograd, 1990
105. United States General Accounting Office: **Government Auditing Standards**, 1988.
106. Frano Kranjčević i dr: **Revizija i kontrola kod konvencionalne i automatske obrade podataka**, Informator, Zagreb, 1972.
107. Vincent M. O' Reilly and Co: **Montgomery's Auditing**, Eleventh Edition, New York, 1990.
108. Walter B. Meigs, O. Ray WhiHington, Kurt Pony, Robert F. Meigs: **Principles of Auditing**, Ninth Edition, Boston, 1989.
109. Walter G. Kell, William C. Boynton: **Modern Auditing**, John Wiley&Sons, New York, 1992.
110. William C. Boynton, Raymond N. Johnson: Walter G. Kell, **Modern Auditing**, John Wiley&Sons, New York, 2001.